

Melcior Miralles:
*Crònica i dietari
del capellà
d'Alfons el Magnànim*

Edició a cura de
Mateu Rodrigo Lizondo

VNIVERSITAT
ID VALÈNCIA

2011

---

*f*onts històriques valencianes

Melcior Miralles:

*Crònica i dietari
del capellà
d'Alfons el Magnànim*

*f*onts històriques valencianes
47.

Melcior Miralles:
*Crònica i dietari
del capellà
d'Alfons el Magnànim*

Edició a cura de
Mateu Rodrigo Lizondo

VNIVERSITAT
DE VALÈNCIA

•
2011

---

*f*onts històriques valencianes

Directors de la col·lecció
Antoni Furió i Enric Guinot

Aquesta obra està sota una Llicència Creative Commons
Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada 4.0 Internacional.

Aquesta obra s'emmarca en el Projecte d'Investigació FFI2009-14206, La cultura literaria medieval y moderna en la tradición manuscrita e impresa (IV), finançat pel Ministeri de Ciència i Innovació.

© Mateu Rodrigo Lizondo, 2011

© D'aquesta edició: Universitat de València, 2011

© Fotografies del manuscrit: Reial Col·legi del Corpus Christi, València, 2011

Disseny de la col·lecció: J.P.

Il·lustració de la coberta:

La ciutat, des de la finestra. Joan Reixach, *Sant Joan Evangelista*, detall;
del retaule de la capella de l'Hospital d'Innocents (1448). Museu de Belles Arts, València

Maquetació: Publicacions de la Universitat de València

ISBN: 978-84-370-8296-7

<http://dx.doi.org/10.7203/PUV-OA-8296-7>

Edició digital

*A la memòria del savi canonge
Josep Sanchis Sivera (1867-1937),
primer editor d'aquesta obra.*

*E*studi introductori

La crònica, i dietari, que és ambdues coses, objecte de la present edició, ha estat sempre considerada com «una de les més interessants cròniques valencianes quatrecentistes», en paraules que li dedicava el seu primer editor, el canonge Josep Sanchis Sivera.¹ Massó Torrents, quan romania encara inèdita, la va qualificar de «notable dietari», amb el nom de *Dietari d'un capellà d'Alfons V*,² i, en una publicació posterior, estimava que alguns dietaris, com el nostre, «tenen l'importància de veritables cròniques».³

El segle XV no fou època que produís obres historiogràfiques de gran alçada, com, contràriament, ho havia estat la centúria anterior als regnes de la Corona d'Aragó. És just, a aquest respecte, el judici de Robert Tate, atemperat pel reconeixement d'un altre factor de no poca importància, la notable riquesa i diversitat dels escrits cronístics d'aquell temps a tots els regnes hispànics.⁴

En aquest àmbit, i al si d'una historiografia valenciana que compta en el mateix període amb un estimable contingent d'obres de caràcter annalístic,⁵ si no de cròniques reials o generals, sobresurt la nostra crònica, la principal font d'aquest

¶¹ Josep SANCHIS I SIVERA, *Dietari del Capellà d'Alfons el Magnànim*, introducció, notes i transcripció per —, València, Acció Bibliogràfica Valenciana, 1932, p. VII. ¶² [Jaume] MASSÓ TORRENTS, «Historiografia de Catalunya en català durant l'època nacional», *Revue Hispanique*, XV (1906), pp. 486–613; citem pel tiratge a part, Nova York–París, 1906, 148 pàgs., p. 127. ¶³ ID., *Exposició d'un pla de publicació de les cròniques catalanes*, [Barcelona], Institut d'Estudis Catalans, 1912, p. 39. ¶⁴ «En la historiografia medieval de la Península Ibérica no hay ningún siglo que pueda competir

con el XV en variedad de formas y en las diversas maneras de abordar temas históricos. Es verdad que este siglo no produjo un solo historiador que se destacase por su brillantez u originalidad» (Robert B. TATE, *Ensayos sobre la historiografía peninsular del siglo XV*, Madrid, Gredos, 1970, p. 281). ¶⁵ Vid. Francisco ALMARCHE VÁZQUEZ, *Historiografía Valenciana. Catálogo bibliográfico de Dietarios, Libros de Memoria, Diarios, Relaciones, Autobiografías, etc., inéditas, y referentes a la historia del antiguo Reino de Valencia*, València, Anales del Instituto General y Técnico de Valencia, 1919.

gènere per al regne de València, com també l'ha qualificada Agustín Rubio.⁶ És crònica general i dels reis d'Aragó, i, amb una especial intencionalitat, història particular dels monarques de la dinastia Trastàmara del segle XV, però és alhora dietari de la ciutat de València. L'autor, un escriptor eclesiàstic, resulta, tal com s'estudia en les pàgines que segueixen, complicat d'identificar amb certesa. Font d'informació abundosa per als regnats d'Alfons V d'Aragó i de Joan II, així com de múltiples matisos entorn de la vida quotidiana de l'urbs, la importància de l'obra ja fou ressaltada fa algunes dècades per l'autoritzada veu de Jaume Vicens Vives.⁷

ELS MANUSCRITS

A. La crònica s'ha conservat en un manuscrit medieval únic, que anomenarem A, de la biblioteca del Reial Col·legi de Corpus Christi o del Patriarca, de València, on portava la signatura V/21 (actualment sense sign.). Restaurat l'any 2006 pels serveis de Cultura de la Generalitat Valenciana, ha estat separat dels dietaris de Jeroni Sòria i de Gaspar Antist, amb els quals estigué unit antigament en el mateix volum, i relligat novament sol, en pergami, amb el rètol escrit a tinta, al llom, *Dietari del Capella*. La restauració ha comprés també la reintegració del paper faltant per l'ús, alhora que hom ha reforçat amb tissú certs folis molt afectats d'òxid de ferro (119v, 121v i 122v), el que tanmateix hi dificulta la lectura.

El volum consta de 195 folis, de paper, en escriptura gòtica textual o llibrària de trets arrodonits, de la fi del segle XV,⁸ i en tinta negra. Les mides del foli són 300 × 220 mm, i les de la caixa de l'escriptura 190 × 140 mm (variables), amb el text a dues columnes, que presenten el camp limitat per ratlles. Comprén 2 fulls de guarda moderns + 1 full del segle XX, procedent del relligat anterior, amb l'epígraf *Crónica de los Reyes de Aragón*, el segell en tinta del Col·legi de Corpus Christi i, al peu, la nota *Este libro se encuadernó, por orden del Real Colegio de Corpus-Christi, en*

¶⁶ «Un dels textos més interessants de la història en llengua catalana del segle XV, i, sense cap dubte, la més important font cronística de l'època per a l'àmbit específic del País Valencià...» (A. RUBIO VELA, ressenya a la 1a ed. del *Dietari del capellà d'Alfons el Magnànim (Selecció)*, a cura de Vicent-Josep ESCARTÍ, València, Ed. Alfons el Magnànim, 1988, apareguda a *Llengua & Literatura*, 4 (1990-1991), pp. 526-528). ¶⁷ «Entre las ricas colecciones valencianas [de fonts] sólo se ha publicado, aunque defectuosamente, el texto del dietario de MIRALLES, *Dietari del Capellà d'Alfons el Magnànim*, por Josep SANCHIS I SIVERA, Valencia, 1932» (Jaume VICENS VIVES, *Juan II de Aragón (1398-1479):*

monarquía y revolución en la España del siglo XV, 2a ed., a cura de Paul H. Freedman i Josep M. Muñoz i Lloret, Pamplona, Urogoiti Ed., 2003 [1a ed.: Barcelona, 1953], p. 390). ¶⁸ M. Desamparados CABANES PECOURT, en la seua edició (*Dietari del capellà d'Alfons V el Magnànim*, Saragossa, Anubar Ed., 1991, p. 9) cataloga la lletra com «la propia de la época —humanística libraria—», coincidint amb Vicent-Josep ESCARTÍ (Melcior MIRALLES, *Dietari del Capellà d'Alfons el Magnànim (Selecció)*, a cura de —, València, Institució Valenciana d'Estudis i Investigació, 1988, p. 12; 2a ed., València, Institució Alfons el Magnànim, 2001, p. 14), criteri que no compartim.

Ullit principio mro Gloriosa
iiso maria Canoniques del
panya dels Rers de arago
E dels Compres de barcelon
E de la huytat de arago ab
lo compdar de barcelona E
memoria deles coles e fees
antichs e palat E dels pre
sents

Aquesta lobra fon
trera deles cano
niques e libres de
palars e antichs En les quals
es breument atrobat les
tament del panya del come
cament del mon tro al dia
psent Quales gentes e qu
als principis e senyors la ha
posada senyoregada, e go
bernada

Qui entre les altres
lras e puyncas de
sia panya en noblida de
molecs riqueses e de grans
nobleses De q fa testimonij
hum philoloph apellar Lu
cha qui en los uelos diuay
Suy es aquell qui pot
nomenar tantes e tan grans

laors del panya En noblida
de tans notables prelatz rel
plandent en ciencies en iur
tury de lras e de uocions
Riqua es molt de notables
senyors e ualents canales e
gentes Resplandent p aur
Complida es de fruytes de
buidada de uirtutis plena
es de moles riqueses De un
dant ment plena de tota
p feno de uirtut

Qui donchs de qui
unes gentes fon huida
del comecament del mo tro
ara En quina manera fora
guats e remogues los pri
mes huidos Co es los fills
de zafeth ners de yrohe qui
aquella poblare fon p los
grecos del rompa Express
p ells matres reparerba de
pres p los Romans p mol
tes batalles subyugada en pla
na senyoria e palestrica pose
hros ans del ad ueniment
de ihu xpi Despres la uen
tinent de ihu x los Romans
del tot remogues sson pose
da p lo noble Rey dels Gots

uenres p partir en catalunya de que los cortells e tota la gent se enbagua en molt gran plaer creohen tot lo necessari q p cert noy llastanen barques ne marines tanta hera la voluntat de uenir en catalunya. E molt pe cala meles capita de les naus

Lo R. loys era mort
 Lo dimcres apres q cora uem xviij del dit mes de noembre de man uench hui berganti del Realme lo qual porta noua Com lo R. loys era mort *Com man de senbar q*

En lo dit dia de dimcres lo S. R. reuota la hanada de Catalunya E ordena q los S. R. de nauara e don Anrich mestre de l'arago sen uenguelen en catalunya E lo dit S. R. da Xago e don pedro huien en meana *de senbar q*

E lo digos a pres a xvij del dit mes lo S. R. mana q tot hom se desleuapug

En lo dit any Diluns a

vij de decembre lo S. R. de nauara e infant don Anrich se partire del port de palem ab quatre galeres p anar a trapena E aqny p drc la uya de Catalunya. E lo S. R. don alfonso e don pedro lo serma aqnd dia maters se partire ab tres les altres galeres p a meana E aqny tengues festes de nadal *Lo S. R. ana Aquatama*

En lany de ayccccxxvij lo daret dia de jener lo henyor R. e don pedro se partire de meana p anar en Catama Ala festa de la Agata E estant ali euer quel S. R. de nauara ny don anrich p fortuna de mar no heren partir de trapena trames hui coreu lo dit S. R. a los frares q ueguete en Catama Car lo dit S. R. ama acordar o deliberat de anar en catalunya E leyar lo fet del Realme E de fet lo S. R. de nauara e don anrich ueguen en Catama E lo S. R. mana que les naus e galeres fosen al port de meana es metelen en puny p aude en catalunya E leyar lo fet del realme Car lo S. R. para taula de acordar en meana q noy hac negu q preguetes seu

*Lo S. R. q res n'apoyd
 debar in alreuy enlo
 realme sabun q son ger
 mans no heren parer q
 de trapena de l'bera de a
 uir en cataluna Car*

febrero de 1909 + 7 fols. d'índex sense numerar + 195 fols. numerats, foliats al marge superior dret en nùms. romans en tinta roja, de l'època del ms. + 2 fulls de guarda moderns. Presenta caplletres, la primera (de la *Taula* o sumari) en color ocre taronja, i la resta en blau i en vermell, ornamentades amb fins dibuixos cal·ligràfics, i calderons dels mateixos colors, així com pinzellades de tonalitat taronja en les lletres inicials de paràgraf i majúscules; els capítols o assentaments porten rúbriques en tinta roja, afegides, a vegades forçadament, *a posteriori*, que falten en alguns.

Hi cal observar que manquen els fols. 19, 20 i 21, perduts de fet –tot i que potser no contenien res escrit, atés que no n'hi ha cap indicació a la taula de matèries–, no producte d'un error en la numeració, com han suposat tots els editors des de Sanchis Sivera.⁹ El fol. 30 és en blanc –creiem que deixat lliure amb la intenció de prosseguir en temps futur l'episcopologi de València iniciat el fol. anterior–, seguit d'un fol. numerat 30 a, afegit al quadern i mancat de connexió amb els punts precedents, que tracta de les carns i el blat consumits anualment a la ciutat de València. S'ha perdut el fol. 31 al ms. *A* (se n'ha recuperat el text de la còpia del ms. 160 de la Biblioteca Universitària de València). Manquen els fols. 38, 39 i 40, també perduts o, amb certa probabilitat, suprimits perquè eren en blanc, puix que no s'hi observa incongruència al relat –el fol. 37r, d'una sola columna escrita, conté el final de la cronologia dels papes, i el 41r ja enceta el nou punt *De la Seu de València*–, i apareixen desordenats els següents, en aquesta forma: fols. 32-41-34-35-36-37-33-42, mentre que el 43 és novament en blanc –potser per idèntic motiu que abans: deixar lloc per a perllongar les notes sobre la Seu de València. El fol. 51 és intercalat entre el 61 i el 62, i hi ha dos plec mal col·locats, donant l'ordre: 99-98-101-100. El fol. 186 va seguit d'un fol. numerat estranyament 203 –ambdós, que formen un bifoli, continuant la llista dels morts de pesta a València– i d'un altre fol. 186, duplicat. A la fi del ms., es repeteix el fol. 190 –escrit de dues maneres: .CXC. i .CLXXXX.–, per a acabar en el 195 com ja fou dit, on la narració resta interrompuda per la desaparició –ja no hi eren al segle XVIII, quan es féu la còpia del ms. 160 de la Biblioteca Universitària de València– de dos fols que contenien els últims epígrafs anunciats al sumari; ho confirma l'estat deteriorat del susdit fol. 195v.

Hem d'advertir que la descripció precedent s'ajusta a l'ordenació tradicional del ms., resultat de les alteracions produïdes en relligar-se en èpoques passades. En ocasió de la recent restauració, tanmateix, han estat descosits els quaderns i restituit l'ordre marcat per la foliació, raó per la qual les anomalies que s'han indicat conserven un interès de caràcter exclusivament històric.

El fol. 1r va encapçalat al marge superior, precedint el text original, per l'anotació, escrita en lletra humanística, potser del segle XVIII: *El autor de este M. S. fue capellán del rey D. Alonso, y este le dio dicha capellanía a 25 de octubre 1435 en la ciudad de Milán, como el mismo autor dize, fol. .LXXVIII.*; hi ha una línia afegida,

¶⁹ SANCHIS I SIVERA, *Dietari...*, p. 31. CABANES, *Dietari...*, p. 8.

que sembla de la mateixa època: *Tuvo empleo en la Seo de Valencia. Vide fol. 190 B* (190v). Al marge inferior del mateix foli, també de lletra del XVIII: *Está ya copiat este libre y la còpia para en esta libreria de Predicadors*, seguit de la frase, de mà diferent, *con el título de Las crónicas de los reyes de Aragón*.

El llibre es compon de vint quaderns, la major part quinterns (ho són els II, V, VI, VII, VIII, IX, XI, XII, XIV, XV, XVI, XVII, XVIII, XIX i XX), amb qualque quatern (I i IV) i sextern (III i XIII), ultra un octern incomplet (X), de paper verjurat, en acceptable estat de conservació, que solen portar reclam al verso de l'últim foli, en posició vertical, eixint de la fi de la darrera línia. Tots els quaderns, llevat dels quatre primers, presenten signatures, posades al marge inferior dret del recto de la primera meitat dels folis corresponents a cadascun d'aquells; consten d'una lletra minúscula, segons l'ordre alfabètic, seguida d'una xifra romana: el quadern V va assenyalat amb l'a, el VI i el VII repeteixen la mateixa lletra b, i els quaderns VIII fins al XX duen les lletres c, d, e, f, g, h, j, k, l, m, n, o i p, respectivament.¹⁰ A l'Apèndix 1, adjuntem la descripció codicològica d'aquest ms. en forma més completa. S'hi adverteixen diverses marques d'aigua: en un simple tast, hi trobem, al segon fol. de l'índex, l'anell acabat en una estrella; al fol. 28, les tres muntanyes, amb creu surmontant el cim d'enmig; al fol. 30a, el carro, en una de les seues nombroses variants; finalment, al fol. 187, el guant prolongat en una flor. L'obra cronologia correspon a la segona meitat del segle XV, com es comprova als arxius valencians,¹¹ sense ultrapassar l'any 1500.

L'obra porta el títol (f. 1r) de *Canòniques d'Espanya, dels reys de Aragó e dels comptes de Barcelona, e de la hunitat de Aragó ab lo comptat de Barcelona, e memòria de les coses e fets antichs e passat[s] e dels presents*, que correspon de forma aproximada al seu contingut, del qual després parlarem, mescla sense ordre de crònica universal, crònica general de la Corona d'Aragó, crònica particular dels reis Alfons el Magnànim i Joan II i dietari de fets de la història pròpia de la ciutat de València, que arriba a l'any 1478, data final de tot el conjunt narratiu. És per això que, tot i que li escau el nom de crònica, com fou manifestament la pretensió de l'autor,¹²

¶ ¹⁰ Ens separem en alguns extrems de l'estudi codicològic de M. D. CABANES (*Dietari...*, p. 8). Agraïm la valuosa ajuda que ens ha prestada generosament el prof. Francisco M. Gimeno en aquest punt. Hem d'advertir l'escassa llegibilitat —signatures a voltes quasi esborrades— que hi dificulta sovint l'anàlisi. ¶ ¹¹ *Vid.* els repertoris publicats per J. LÓPEZ PLA i M. J. MARTÍN CREGO, de l'Arxiu Municipal de Castelló de la Plana, per J. M. DOÑATE SEBASTIÀ, del Municipal de Vila-real, i per M. L. CABANES CATALÀ, M. CÀRCEL ORTÍ i M. C. YAGO ANDRÉS, del de la Col·legiata de Xàtiva, a *Ligarzas*, 5 (Universitat de València, 1973) i 6 (1974), respectivament; filigranes com el carro o els monts

es troben igualment a la primera meitat de la centúria, en aquestes col·leccions. Cf. CABANES PECOURT, *Dietari...*, pp. 8 i 13, que esmenta també els arxius de la Catedral, de l'Hospital General del Regne i del Col·legi del Patriarca, a la ciutat de València. C. M. BRIQUET (*Les filigranes. Dictionnaire historique des marques du papier dès leur apparition vers 1282 jusqu'en 1600*, 4 vols., Amsterdam, The Paper Publications Society, 1968) n'aporta exemples datats generalment a la segona meitat del XV, el més tardà del 1495 (t. IV, núm. 10715: mà o guant). ¶ ¹² «La obra... lleva el título de “Crónica dels Reys de Arago” y éste sin duda, fue el propósito de su autor...» (ALMARCHE, *Historiografía Valenciana...*, p. 65).

l'interés de les notes dietarístiques han fet que prevalgués, des de les còpies realitzades al segle XVIII, el títol de dietari, i així ha estat conegut pels erudits moderns –com ara el P. Teixidor,¹³ o el P. Jaume Villanueva¹⁴– i editat amb el mateix nom des de la primera edició del doctor Sanchis Sivera. Pel que fa a nosaltres, hem cregut oportú triar una solució en harmonia amb la seua condició doble,¹⁵ que li restituís el seu títol original: *Crònica i dietari del capellà d'Alfons el Magnànim*.

El ms. pertangué, almenys d'ençà del segle XVII, a la biblioteca del convent de predicadors de Sant Domènec de València. Francesc Almarche va suggerir, basat en el fet que el volum on es conservava incloïa també el dietari de Gaspar Antist, la possibilitat que hi hagués entrat per donació de fra Vicent Justinià Antist (+1599), prior del monestir i parent d'aquell jurista;¹⁶ això, però, és invalidat per la nota que figura a la còpia del P. Falcó (ms. 204 de la Biblioteca Universitària de València, en endavant BUV), de què ens ocupem més avall, que fa constar com el llibre, abans solt, fou manat relligar novament ensems amb els altres dos dietaris, en un sol volum, per fra Nicolau Figueres al segle XVIII. Conegut i utilitzat pels principals historiadors valencians fins al Setcents, des de Diago i Escolano fins al P. Vidal i Micó, el P. Segura, el P. Josep Teixidor, del qui fou molt valorat, els PP. Jaume Villanueva i Bartomeu Ribelles, Josep Marià Ortiz, els germans Mayans i altres,¹⁷ en aquest mateix segle el va descriure el bibliògraf Ximeno.¹⁸

Després, el manuscrit es va perdre,¹⁹ no se sap si per causa de la desamortització de les cases de regulars, i únicament en restaren les còpies modernes, de què

¶¹³ L'anomena «el *Dietario* Mss. del Capellan del Rei Don Alonso V» (Josef TEIXIDOR, *Antigüedades de Valencia. Observaciones críticas donde, con instrumentos auténticos, se destruye lo fabuloso, dejando en su debida estabilidad lo bien fundado. Escribiólas en 1767 Fr.* —, ed. de Roque Chabás, 2 vols., València, Imp. de Francisco Vives Mora, 1895 [1895-1896], I, p. 233). Al mateix segle XVIII, Josep Marià ORTIZ (*vid. infra*, nota 148), en canvi, opta per titular-la *Historia del capellán del rey don Alfonso*. ¶¹⁴ Semblantment, en diu «el dietario MS. del capellan del rey don Alonso V, que se conserva original en la biblioteca de este real convento de Predicadores de Valencia» (*Viaje literario á las iglesias de España. Le publica con algunas observaciones don Joaquín Lorenzo Villanueva...*, 22 vols., II, Madrid, Imprenta Real, 1804, p. 230). ¶¹⁵ Els editors moderns ho han remarcat. Cf. ESCARTÍ (*Dietari...*, p. 10): «...la conjugació de característiques pròpies de la veritable crònica... i les peculiaritats d'un dietari...» Igualment, CABANES (*Dietari...*, p. 13): «...participa del doble caràcter de crònica y diari...» ¶¹⁶ *Vid. ALMARCHE, Historiografía Valenciana...*, p. 59. ¶¹⁷ ALMARCHE, *op. cit.*, pp. 58-60. SANCHIS

I SIVERA, *Dietari...*, p. VII. ¶¹⁸ VICENTE XIMENO, Pbro., *Escritores del Reyno de Valencia, cronológicamente ordenados desde el año M.CC.XXXVIII., de la christiana conquista de la misma ciudad, hasta el de .M.DCC.XLVII.*, 2 vols., València, 1747-1749, II, p. 350: «Anónimo valenciano, a quien el rey don Alonso V de Aragón nombró capellán suyo en el año 1435, como lo dice en el folio 79 de una obra que dexó m. s. en fol. y se conserva en el real convento de Predicadores de Valencia con este título, *Canónicas Despanya...* He visto el mismo original en el armario grande de la librería de dicho convento, y se hallan en él muchas memorias pertenecientes a esta ciudad y a los reyes de Aragón...» ¶¹⁹ N'hi ha una menció, que creiem ser la darrera coneguda abans del 1900. Amb data 29 de juliol de 1811, la comunitat de Sant Domènec de València remeté en un vaixell setze caixons de llibres i documents destinats al convent de Ciutat de Mallorca, a fi de salvaguardar-los de l'avanç de l'exèrcit francès, els quals retornaren a la casa quan es va restablir la pau; a l'inventari conservat, caixa 3, figura aquesta inscripció: «*Dietario o crónicas de los reyes de Aragón y condes de Barcelona.*

ens ocuparem més endavant; iniciat el segle XX, però, torna al coneixement del món erudit entre els llibres de la biblioteca personal de l'eclesiàstic i historiador Pasqual Boronat i Barrachina (1866-1908), llegada en testament al Col·legi del Patriarca. Allí el va veure i l'estudià Almarche, que ens informa del seu primitiu estat: «...como una *Crónica dels Reys d Arago*, según el título antiguo que conservaba en la destrozada encuadernación de pergamino... Ha sido de nuevo encuadernado, sin desligar los pliegos, conservando el mismo orden que tenían los folios y junto con él, los restantes dietarios de Soria y Antist que le acompañaban».²⁰

Del ms. *A* coneixem tres còpies, totes de l'època moderna i procedents del mateix convent de Predicadors, que descriurem per ordre cronològic.

B. Biblioteca Universitària de València, ms. 204.²¹ Còpia parcial, deguda al P. Jaume Falcó (1565-1641), arxiver i prior que fou del monestir. Títol en portada: *Historia de algunas cosas más notables pertenecientes a este convento de Predicadores de Valencia. Compuesta per el muy R. P. F. Jayme Falcó, predicador general, hijo de hábito de este convento. Renuévala por orden del M. R. P. presentado F. Vicente Inza, prior de dicho convento, su más indigno súbdito el P. F. Luis Carbonell, hijo de dicha casa, en el año del Señor de 1720.* Paper, 315 × 215 mm, en bon estat, lletra del segle XVIII, relligat en pergami antic: 2 fulls en blanc + portada a dues tintes + 3 fols. de *Prólogo* sense pàginar + 842 pàgs. + 1 full en blanc. Teixell: *Falcó. Anales del Real Convento de Predicadores de Valencia*, amb la signatura antiga 6. De la p. 807 (bis), separada per 3 fulls en blanc del text de Falcó, a la 842 hi ha copiat un fragment del *Dietari del Capellà*, no íntegrament, ans bé una selecció de notícies, de lletra de l'època, però de mà diferent de l'anterior, i amb ortografia en part modernitzada; porta el títol (p. 807): *De un dietario manuscrito (sic) con letra antigua sacó sumariamente las siguientes memorias el M. R. P. F. Jayme Falcó. Y teniendo yo, fray Nicolás Figueres, suerte de alcanzar el dicho dietario, le híze encuadernar de nuevo con dos quadernos del mismo argumento de diferentes autores y le puse en la una de las dos rexitas de la librería.* Les notícies copiades van de la part II, núm. 34 (assalt de la jueria de València el 1391) a la part IV, núm. 794 (grans pluges de novembre-desembre de 1475).

I tomo, manuscrito» (vid. E. CALLADO ESTELA i A. ESPONERA CERDÁN, «Aproximació històrica a l'Arxiu i Biblioteca del Reial Convent de Predicadors de València», dins *El Palau de la Saviesa. El Convent de Predicadors de València i la Biblioteca Universitària* [Exposició], València, Universitat de València, 2005, pp. 97-113, esp. pp. 101 i 108). Els autors proposen identificar-lo amb l'actual ms. 49 de l'Arxiu de Predicadors de València, còpia parcial del *Dietari* feta al se-

gle XVIII (vegeu més endavant: ms. *D*); creiem, però, més lògic que s'hi tracte del ms. medieval, pel títol de l'obra, i, sobretot, en el supòsit que la intenció dels frares era salvar les peces de major vàlua. ¶²⁰ ALMARCHE, *Historiografía Valenciana...*, pp. 60-61. SANCHIS I SIVERA, *Dietari...*, pp. VIII-IX. ¶²¹ Vid. Marcelino GUTIÉRREZ DEL CAÑO, *Catálogo de los manuscritos existentes en la Biblioteca Universitària de Valencia*, 3 vols., València [1913-1914], II, pp. 29-31, núm. 948.

C. Biblioteca Universitària de València, ms. 160.²² Còpia completa, amb algunes errades i inhàbils alteracions ortogràfiques pròpies del temps, datada el 1742. Portada: *Dietari de varies cosas suceïdes en lo reyne de València y en altres parts, escrites per un capellà del rey don Alonso el V de Aragón fins a l'añy (sic) 1478. Añadides altres memòries diàries desde 1516 hasta 1588*. Paper verjurat, 316 × 220 mm, en bon estat, lletra del segle XVIII, escrit a línia tirada, relligat en pergamí de l'època: 1 full en blanc + 1 full de portada a dues tintes + 1 full en blanc + 771 pàgs. + 2 fulls en blanc. Teixell (modern): *Dietari*. La còpia ocupa les pp. 1 a 645 (hi manquen les pp. 65 a 70, tallades), i va seguida sense transició, de la mateixa mà, del dietari de Jeroni Sòria. Nota marginal a la p. 645: *Hasta este año de 1478 llega la Historia del capellán del rey don Alonso V*. Colofó (p. 771): *Acabose de copiar día 18 de julio año 1742. El original queda en el archivo de este Real Convento de Predicadores de Valencia*.

D. Arxiu del Convent de Predicadors de València, ms. 49.²³ És còpia parcial i abreviada, extreta del ms. BUV 160 citat, de mà de l'erudit P. Bartomeu Ribelles (1765-1816), bibliotecari de la casa, cronista de l'orde i de la ciutat i regne de València.²⁴ Portada: *Dietari de varies cosas suceïdes en lo regne de València y en altres parts, escrites per un capellà del rey Dn. Alfonso el V de Aragón fins a l'any 1478. Añadides altres memòries diàries desde el any 1516 hasta el de 1588*. Paper, 300 × 215 mm, en bon estat, lletra del segle XVIII, a dues columnes, relligat en pergamí d'època. Teixell: *Varia. 1. Dietaris*. Després de 3 fulls en blanc, el *Dietari del Capellà* ocupa les pp. 1-145, seguit del dietari de Sòria i d'altres relacions i memòries. A les pp. 377-421, hi ha índexs de matèries, toponímic i onomàstic, elaborats pel P. Ribelles. La còpia prescindeix de la història general i, després d'unes curtes anotacions dels segles XIII i XIV, recull sobretot les notícies del XV, tot indicant sempre la pàgina de la còpia matriu, després de cada paràgraf.— *Incipit* (p. 1): *Aquest victoriós rey en Jaume vench en regne de València, e hac de grans batalles...*— *Explicit* (pp. 144-145): *Lo senyor ynfant fa procés a Miquel Dies, noble, e a Pardo, son cosí germà... Eren de edat de 22 anys. Pàg. 644*.

No hi ha unanimitat sobre la naturalesa del ms. *A*. Sanchis Sivera, el mateix que havia cregut Ximeno,²⁵ i després també Almarche,²⁶ el va considerar original de l'autor, i volgué comparar la lletra llibrària del volum amb documentació en lletra cursiva que ell creia autògrafa de Melcior Miralles, conservada a l'Arxiu de la Ca-

¶ ²² GUTIÉRREZ DEL CAÑO, *op. cit.*, I, p. 279, núm. 830. Per a ALMARCHE (*Historiografía Valenciana...*, p. 66), aquesta còpia es va fer «...viviendo el P. Teixidor por alguno de sus discípulos». ¶ ²³ Vid. Adolfo ROBLES SIERRA, O. P., «Manuscritos del Archivo del Real Convento de

Predicadores de Valencia», *Escritos del Vedat*, XIV (1984) 349-402, núm. 49, pp. 374-375. ¶ ²⁴ Ens confirma que el ms. és de lletra de Ribelles el P. Alfonso Esponera, actual arxiver-bibliotecari. ¶ ²⁵ *Escritores del Reyno de Valencia...*, II, p. 350. ¶ ²⁶ *Historiografía Valenciana...*, pp. 58-60.

tedral de València i corresponent al seu càrrec de sots-sacrista;²⁷ la compulsa, que, contra l'opinió afirmativa de l'erudit canonge, no hi denota cap parentiu gràfic, era tanmateix fruit d'una equivocació, car una atenta lectura d'aquesta font prova que és realment de mà del notari Joan Esteve, escrivà del capítol.²⁸ Per a Escartí, el ms. del Patriarca és, tot i que amb reserves, una «còpia d'autor»; ultra això, i atesos els moderats elements decoratius que presenta aquest còdex en paper, albira la possibilitat que hagués pogut ser destinat a un personatge o institució de relleu.²⁹ M. D. Cabanes, finalment, tampoc no accepta considerar-lo original, i el qualifica de «primera copia», o còpia en net, molt poc posterior al text autògraf.³⁰

Creiem millor fonamentat el criteri dels dos darrers editors. Al nostre parer, ens trobem davant d'una còpia d'autor, o, més pròpiament, d'un manuscrit apògraf, fet sobre el text original sota direcció de l'autor per un escriptor.³¹ La regularitat de la lletra i l'ornamentació, fina, encara que no luxosa, del ms. denuncien l'obra d'un professional de l'escriptura. Les notes afegides al marge són relativament freqüents, i semblen de la mateixa mà. Alhora, pot observar-se en alguns capítols com hom deixa certs espais en blanc, reservats per a continuar el tema tractat a l'espera de rebre'n informació futura,³² cosa que no s'entén sense la voluntat ex-

¶ ²⁷ SANCHIS I SIVERA, *Dietari...*, pp. XIX i XXI. ¶ ²⁸ SANCHIS I SIVERA reproduceix en facsímil (*op. cit.*, p. XXI) un epígraf que anomena «Principi d'un quadern de comptes de la Seu de València donats per Melchor Miralles», remetent a l'Arxiu Capitular (ACV), núm. 1467, signatura que de fet correspon a un registre del segle XVIII. El document citat per l'autor es troba al lligall 1633 de l'ACV, i és un quadern sense relligar de setze folis, conservat dins del *Libre de caixa de la sacristia* dels anys 1395-1475, que duu per títol (fragment reproduït abans esmentat) *Compte donat per lo reverent mestre Melchior Miralles, mestre en sacra theologia, subsacrista de la Seu de València, al reverent capítol de les peccúnies...* El mateix quadern (f. 11v) consigna: Ítem, a .XIII. de maig, any .M.CCCC.LXXV., lo magnífich mossén Francesch Corts, canonge de la Seu, com a tresorer de les peccúnies de les annates de l'arthiaconat e canongia del magnífich mossén Gil Sánchez Munyoc, quondam... deposà en la sacristia de la dita Seu cinquanta-set lliures... segons per la diffinició per los senyors de capítol a ell feta consta en poder de mi, Johan Stheve, notari, açò de pròpia mà scrivint, les quals quantitats rebé lo reverent mestre Melchior Miralles, prevere, sotsacrista de la Seu... La lletra d'aquest assentament (amb subratllat nostre) és de la mateixa mà que la de l'epígraf estudiat per Sanchis Sivera, que és, doncs, també del notari Esteve. A l'al·ludit lligall 1633 de l'ACV es conserva un llibre titulat *Rebu-*

des fetes en l'any .M.CCCC.LX. de les peccúnies provenients al venerable capítol de la Seu de València, per micer Jaume Exarch e Francesch Corts, canonges de la dita Seu e tresorés de la dita administració en lo present any. Al fol. 15r conté una anotació datada el 1481 que, creiem, hi ha qualque possibilitat (no podem confirmar-ho) que siga autògrafa del sots-sacrista, la qual, de mà diferent de les dues que apareixen al mateix volum, és inacabada i cancel·lada per una ratlla en diagonal, consta de tres línies i continua tot seguit copiada íntegrament de mà d'un escrivà professional. És escrita en lletra gòtica cursiva, en grossos caràcters, i diu: *Diverres qui comptaven .XXX. de març, any .M.CCCC.LXXX. hu, lo reverent mestre Melchior Miralles, sotsacrista, monstrà.* Poques conclusions se'n poden extraure; la lletra no té una vinculació clara amb la del *Dietari*, llevat de la L i la M majúscules, semblants de les usades al ms. A. ¶ ²⁹ *Dietari...*, pp. 13-15 (citem sempre per la 2a ed.). ¶ ³⁰ *Dietari...*, p. 11. ¶ ³¹ Vid. Alberto BLECUA, *Manual de crítica textual*, Madrid, Castalia, 1990, p. 40. ¶ ³² Així es veu al fol. 29, quan, acabat d'exposar l'episcopologi de València des de la conquesta cristiana fins a Roderic de Borja, es deixa en blanc el fol. 30; també, després de ressenyar amb notable detall els morts d'epidèmia a la ciutat del 1476 al 1478, entre els fols. 184v i 186 bis r, hi apareix en blanc la 2a columna d'aquest darrer foli, així com tot el 186 bis v.

pressa del'autor; hi ha també llacunes al text, quan el cronista ignora un nom propi o una data, buits que pensa reblir més endavant.

L'obra és probable que fos dictada a l'escrivà, per bé que no ho podem afirmar de manera concloent; ens ho fan pensar les nombroses errades de còpia de caràcter vulgar, impròpies d'un escriptor culte,³³ en el cas present —si s'admet l'autoria de Melcior Miralles, com creiem— d'un mestre en teologia, o en qualsevol cas d'un prevere, així com els mots deformats que delaten errors d'oïda³⁴ i una ortografia massa irregular. És també significatiu que, en les reiterades ocasions que l'escrivent fa ús de trets fonètics propis del català oriental, com ara *Sarans* o *Sarrans*,³⁵ per *Serrans*, o *bescompte de Xalva*,³⁶ per *Xelva*, sovint hom els corregeix, sembla que de la mateix ploma, a fi d'ajustar-se a la fonètica valenciana: *diumenga* / *diumenge*,³⁷ *veura* / *veure*,³⁸ *darrara* / *darrera*,³⁹ etc.

CONTINGUT DE L'OBRA

La crònica, i alhora dietari, és un agregat de parts heterogènies, mancat d'un projecte o pla preconcebut,⁴⁰ i a vegades incorre en repeticions injustificades, tal com si fos una mena de compilació d'escrits preexistents, sense integrar o estructurar en forma. Tanmateix, el text ofereix grans diversitats, des de les rònegues anotacions, sovint amb inexactituds, més freqüentment cronològiques, compendiades d'altres cròniques, a la narració àmplia, detallada i rica d'informació de primera mà de les campanyes d'Alfons el Magnànim, monarca que suscita en el cronista una admiració sense límits, de la notícia dietarística breu, potser presa de segona mà, a la informació completa i acolorida d'un fet, pròpia del testimoni presencial.

El ms. *A* presenta quatre parts, inequívocament diferenciades amb els recursos gràfics adients, que hem respectat en la nostra edició. El primer editor, el canonge Sanchis Sivera, hi va optar per un criteri diferent, com més endavant s'indicarà.

I.- Respon a l'epígraf *Canòniques d'Espanya, dels reys de Aragó e dels comptes de Barcelona, e de la hunitat de Aragó ab lo comptat de Barcelona, e memòria de les coses e fets antichs e pasat[s] e dels presents*. Comença amb 7 folis sense numerar que contenen la taula de matèries. No hi ha una estricta correspondència entre aquesta i

¶³³ És freqüent, per exemple, l'addició d'una *r* sobrerera en determinats mots: *tramereren* (per *trameteren*), *Fragra* (Fraga), *bregra* (brega), *triümfre* (*triümfe*), i de vegades fins i tot *infrant* (infant) o *probrea* (pobrea). ¶³⁴ Veiem-ne una tria: *pasehífica* (pacífica) al fol. 1r del ms.; *drats* (draps) al fol. 42v; *tros* (gros) al fol. 53v; *prínctet* (príncep) al fol. 57r i altres; *murtilla* (mutila) al fol. 101v; *plublicar* (publicar) al fol. 103v; *desboschs* (*desbosts*) al fol. 137r; *colchs* (colps) al fol. 140v, etc. ¶³⁵ Ms. *A*, *passim*.

¶³⁶ *Ibid.*, f. 181r. ¶³⁷ *Ibid.*, f. 96v. ¶³⁸ *Ibid.*, f. 109v. ¶³⁹ *Ibid.*, f. 32r. ¶⁴⁰ «...un llibre sens pla ni orde de cap mena» (SANCHIS I SIVERA, *Dietari...*, p. XIX). Cf. A[lbert] H[AUF], «Melcior Miralles?... *Dietari del capellà d'Alfons el Magnànim*», dins *Grundriss der Romanischen Literaturen des Mittelalters*.- Vol. XI/2, *La littérature historiographique des origines à 1500*, dir. per H. U. Gumbrecht i D. Tillmann-Bartylla, Heidelberg, Universitätsverlag C. Winter, 1993, núm. 14784, pp. 292-295.

els punts en què es desenvolupa l'obra, puix que un nombre estimable de paràgrafs o notícies de la crònica no tenen enregistrada llur rúbrica pròpia al sumari; hem detectat, viceversa, un sol cas en el sentit contrari: és l'epígraf *De la Ytalia e romans*, punt inexistent, que remet a un fol. 31 b (interpretat com a 31 bis, no 31 verso) que tampoc no és al ms.⁴¹

Ocupa aquesta primera part els fols. 1r al 30 a r. Es remunta a la creació del món i el poblament d'Espanya per Túbal, fins a la invasió islàmica i la resistència d'Astúries; d'ençà d'aquest punt, l'atenció es desvia a Carlemany i la institució dels comtes catalans per l'emperador franc, el que, després d'exposar els orígens de la monarquia aragonesa fins a la reina Peronella, el condueix a la història de la Corona d'Aragó, amb una confusa genealogia dels primers comtes de Barcelona. Les notícies són més completes des de Ramon Berenguer III, per a arribar al Compromís de Casp i el canvi de dinastia; acaba amb el regnat de Joan II i el casament del primogènit Ferran amb la infanta Isabel de Castella, el 1469.⁴²

Després, aborda assumptes diversos: la forma de coronar-se els reis d'Aragó; les ciutats de Saragossa, de València i de Barcelona; l'arribada d'Otger Cataló i els nou barons a Catalunya i la posterior organització del país en novenes per Carlemany. Torna enrere, amb la història de Roma i de Troia. Més endavant, ofereix la relació dels regnes cristians i dels bisbats de Castella, la Corona d'Aragó i el regne de Nàpols, incloent-hi un episcopologi valentí, de la conquesta a Roderic de Borja. Tanca el punt amb una llista de les quantitats de carn i de forment consumides cada any a la ciutat de València, una nota clarament fora de context.⁴³ El text ha de ser posterior al 1472-1473, puix que esmenta la legació del mateix cardenal Borja a Espanya, i constitueix un agregat de materials sense lligam o pla narratiu, una introducció, òrfena d'originalitat ni d'interés, per als punts subsegüents.

II.- Es titula *Libre memorial breu de memòries de les coses pasades e antiquitats, e de algunes persones*, i va del fol. 31 (perdut en A, l'hem pres del ms. C) al 44r. Fa principi novament amb la creació del món, i continua amb els patriarques bíblics, fins a Jesucrist. Passa després a la història de l'Església amb una cronologia dels papes fins al 1469, en el pontificat de Pau II. Darrerament, i és la part de major atractiu, recull una memòria de la Seu de València: l'obra de la custòdia processional de l'argenter Castellnou, la fàbrica del campanar nou (1381), la torre dita després, del nom de la campana grossa, el Miquelet, amb les seues campanes, i de

¶ ⁴¹ El ms. A passa del fol. 30 a al 32, perdut el fol. 31, que es conserva en una còpia del segle XVIII, com ja s'ha dit. El tema esmentat *De la Ytalia...* no s'ajusta a la narració, sobre la creació del món i els primers temps de la història bíblica, on no observem tampoc cap hiatus en l'exposició; sols els fols. 32v-33v mencionen alguns emperadors romans en relació amb la història de l'Esglé-

sia de l'època. D'altra banda, un hipotètic fol. 31 bis no s'adapta a la composició del quadern V (vid. l'anàlisi codicològica, a l'Apèndix 1). No trobem, doncs, una explicació satisfactòria a l'anomalia, si no és error de l'escrivà. M. D. Cabanes (*Dietari...*, p. 18), ja va advertir de l'adequació poc exacta del text al sumari. ¶ ⁴² *Dietari del capellà*, I, núm. 8, f. 18v. ¶ ⁴³ *Ibid.*, I, núms. 17-18, f. 30 a r.

l'últim tram de les naus, tot acabant aquesta part, la més breu, amb l'infaust incendi del dia de Pentecosta de 1469, que va reduir a cendres el retaule major d'argent, la subsegüent construcció d'un de nou, també de plata, més monumental, i la decoració de pintures al fresc de la capella major, iniciada el 1472 (el text la data per error l'any anterior). Açò ens ofereix, doncs, el *terminus post quem* de la redacció d'aquesta segona part.

III.- Amb l'encapçalament *Recordància e memòria de les coses e actes pasats e dels presents que en nostre temps són fets e de present se fan*, s'estén del fols. 44r al 90v. Exposita la cronologia d'Adam a Jesucrist, situant-se l'autor, *fins al present* —diu—, en l'any 1455,⁴⁴ i torna a repetir una història general, breu, de Túbal a Carlemany i la formació de la Corona d'Aragó, acompanyada, sense gaire justificació, d'una història de les croades a Terra Santa, prou detallada. Prossegueix amb la història catalanoaragonesa fins a la mort del rei Martí, detallant les incidències de l'interregne i el canvi de dinastia, ensems amb l'acabament del Cisma d'Occident, tot intercalant-hi qüestions monogràfiques com la cronologia de les fams i les epidèmies sofertes a València⁴⁵ i, sobretot, unes primeres, encara que esparses, notícies dietarístiques, fets esdevinguts a València, sovint breus, però també àmplies i substancials, com la predicació de sant Vicent Ferrer a la ciutat⁴⁶ i les lluites de bàndols;⁴⁷ l'assalt de la jueria de València, el juliol de 1391,⁴⁸ pot considerar-se en certa manera l'inici del dietari.

El capítol principal d'aquesta tercera part, dos terços del text, és consagrat a narrar els fets d'armes d'Alfons el Magnànim, amb la precisió del testimoni ocular i una òptica admirativa pròxima a la veneració, fins a l'entrada triomfal del monarca a Nàpols el 1443; conté alhora un seguit de notícies locals valencianes.⁴⁹ És una part de notable interès, tant pel dietari com per la crònica reial, reblida d'informació original.

IV.- Duu per títol *Actes de València*, i és la més extensa, del fol. 91r al 195v, així com la principal en contingut històric, que justificaria ja tota sola la categoria cronística de l'obra. Les anotacions de dietari, que comencen l'any 1436, no són únicament particulars de la ciutat, ans fan constar també esdeveniments de caire més general, com ara la caiguda de Constantinoble o la pau amb Castella, ensems amb l'elecció del cardenal Alfons de Borja, bisbe de València, per al pontificat (1455), la canonització de sant Vicent Ferrer, les exèquies reials i, conseqüència de l'adscripció de l'autor al clergat de la Seu valentina, l'extens i precís comentari de la butlla de la indulgència concedida per Calixt III (1457) als qui facen un donatiu per a les obres de la catedral, amb la inclusió dels documents interessats.⁵⁰ Són també aquestes notícies generalment més llargues i riques en informació que les del bloc anterior.

¶⁴⁴ *Ibid.*, III, núm. 1, f. 44r. ¶⁴⁵ *Ibid.*, III, núms. 31-32, ff. 50r-51r. ¶⁴⁶ *Ibid.*, III, núm. 43, f. 55rv. ¶⁴⁷ *Ibid.*, III, núms. 37-38, f. 53rv.

¶⁴⁸ *Ibid.*, III, núm. 34, ff. 51v-52r. ¶⁴⁹ *Ibid.*, III, núms. 88-98, ff. 65v-67r. ¶⁵⁰ *Ibid.*, IV, núms. 88-96, ff. 99v-103v.

El nucli d'aquesta part, sense abandonar mai la pràctica del dietari local, és una llarga i viva exposició del govern de Joan II, rei a la mort del seu germà Alfons, amb una descripció antològica de l'entrada oficial del monarca a la ciutat de València el febrer de 1459:⁵¹ comença amb els orígens del regne de Navarra, que governà en qualitat de rei consort, i dedica particular atenció al conflicte amb el primogènit Carles, príncep de Viana, fins a la seua mort el 1461; el relat demostra gran estima per l'infant, malgrat la fidelitat encesa del cronista a la corona, i no oblida parlar de la fama pòstuma de santedat i poders taumatúrgics, que s'estengué a Barcelona el mateix que a València, *del dit sant Carles*.⁵²

Continuant el regnat de Joan II, i amb la rúbrica general *Dels actes de Barcelona*, el cronista exposa, vista des de València, la revolta dels catalans contra el rei *Sense fe*, esmaltada d'informacions de preparatius militars a la ciutat; hi pren posició, censurant l'alçament del principat, injustificat a parer seu, i planyent-se dels desastres subsegüents.⁵³ Entre profusió de notícies valencianes, hi ha una de les parts més reeixides i memorables de l'obra, el relat de la visita del cardenal Roderic de Borja, bisbe de València, a la ciutat, en el curs de la seua legació, els mesos de juny-juliol i octubre de 1472 i de juliol-setembre de 1473, amb la fastuosa recepció i el luxós tren del prelat, bé que superat en pompa pel bisbe castellà de Sigüenza, el futur cardenal Pedro González de Mendoza, que hi anà a visitar-lo, i les *grans festes* en honor d'ambdós i del príncep Ferran, tot descrit molt al viu i sense estalviar-ne la crítica.⁵⁴

El darrer bloc de la quarta part es consagra al dietari de fets de València, de novembre de 1476 al 30 de maig de 1478, data de l'última notícia.⁵⁵ Hi remarcuem pel seu interès la història del visionari dominic fra Agustí Ferrandis, del convent de Llutxent,⁵⁶ la segona revolta del noble Jaume d'Aragó a la baronia d'Arenós (1476-1477)⁵⁷ o l'epidèmia de *mal de costat*, amb la relació inacabable, quasi obsessiva, dels morts els anys 1476-1478.⁵⁸

LES FONTS

Les quatre parts de l'obra constitueixen, com ja s'ha dit, un conjunt heterogeni, que procedeix de fonts molt diverses. L'autor no ha reeixit, o potser no ho ha pretès gens, a donar unitat a la seua crònica, i algunes repeticions temàtiques, com ara la creació del món —reiterada de diverses maneres en les I, II i III parts— o determinats regnats —la part I acaba la sèrie reial en Joan II, la part III en Pere el Gran— prou que ho demostren.

¶⁵¹ *Ibid.*, IV, núm. 121, ff. 109r-112v. ¶⁵² *Ibid.*, IV, núms. 198-292, ff. 124r-135v. ¶⁵³ *Ibid.*, IV, núms. 405-704, ff. 146v-173r. ¶⁵⁴ *Ibid.*, IV, núms. 680-688, 698-711 i 733-735, ff. 170v-171v, 172v-174v, i 176rv. ¶⁵⁵ *Ibid.*, IV, núms.

780-880, ff. 181r-195v. ¶⁵⁶ *Ibid.*, IV, núms. 786-797, ff. 182v-184r. ¶⁵⁷ *Ibid.*, IV, núms. 812-824 i 846-850, ff. 186 ter r-187r, i 190 bis rv. ¶⁵⁸ *Ibid.*, IV, núms. 798-811, ff. 184r-186 bis r.

La part I, en allò referent al període antic, des de la primera població d'Espanya, els romans, gots i sarraïns, la intervenció de Carlemany i Otger Cataló, els reis d'Aragó i els comtes de Barcelona i la cronologia dels monarques catalanoaragonesos fins a Joan II, té com a font directa la prestigiosa crònica de Rodrigo Ximénez de Rada, *De rebus Hispaniae*. No segueix, però, l'obra original de l'arquebisbe de Toledo, ans bé un compendi adaptat a la història catalana —desvinculat de la preeminència que aquell atribueix a Castella dins d'Espanya—, que s'allarga fins al regnat d'Alfons el Magnànim; redactat entre 1433 i 1438, segons un estudi recent de P. Quer, el text, que es conserva al ms. 6 de la Biblioteca de Catalunya,⁵⁹ forma part d'una «branca ampliada» d'un extracte del Toledà escrit a la segona meitat del segle XIII en doble versió, llatina i catalana, que fou atribuït a Pere Ribera de Perpinyà (traductor de l'arquebisbe segons una nota recollida per Nicolás Antonio), el qual, ultra això, li va afegir informació sobre Catalunya i prolongà la narració fins al 1266.⁶⁰ El capellà segueix literalment aquell compendi, acurtant-lo de vegades, o copiant-lo sovint descuradament, amb errades textuais i omissions, però també afegeix al seu torn en qualque cas informació, particularment referida a València; observe's el començament del llibre al ms. BC 6 i al *Dietari*:

¶⁵⁹ Jaume MASSÓ TORRENTS i Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *Catàleg dels manuscrits de la Biblioteca de Catalunya. I.- Mss. 1-154*, Barcelona, Bibl. de Catalunya, 1989, p. 7. Sanchis Sivera i Francesc Martorell i Trabal, a l'ed. crítica, inacabada, que varen iniciar per encàrrec de l'Institut d'Estudis Catalans l'any 1916 (SANCHIS I SIVERA, *Dietari...*, p. VIII), de què parlem més avall, ja prengueren en consideració el ms. Bibl. de Catalunya (en endavant BC) 6. L'obra ha estat estudiada i editada per Pere QUER (*La Història i Genealogies d'Espanya: una adaptació catalana medieval de la història hispànica*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2008). ¶⁶⁰ Vid. MASSÓ TORRENTS, «Historiografia de Catalunya...», pp. 110-112. Cf. Miquel COLL I ALENTORN, *Historiografia*, Barcelona, Curial i Abadia de Montserrat, 1991, pp. 116-117; COLL, que identifica el compendi llatí de Ribera amb un text titulat *Status Hispaniae a principio usque nunc* (BC, ms. 485), creu que l'autor era potser un monjo de Sant Cugat o de Ripoll (*op. cit.*, pp. 119-126). La identificació amb P. Ribera de Perpinyà (*de Perpejâ* en Nicolás ANTONIO, *Bibliotheca Hispana Vetus*, ed. de Pérez Bayer, II, Madrid, Vda. de Ibarra, 1788,

p. 58: variant gràfica de *Perpenyà*), provinent de MASSÓ (*op. cit.*, pp. 19-20) i admesa després per Bohigas, per Coll i Alentorn i generalment per tots els estudiosos, ha estat impugnada com a «injustificada» per Lola BADIA, que hi veu un «desconegut epitomador» («Sobre una versió vulgar de l'epítom català de la *Historia Gotica*», *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*, XXXI [=Miscel·lània Germà Colón, 4], Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995, pp. 23-36); la seua posició és confirmada per Pere QUER (*op. cit.*, p. 20), que tampoc no troba motiu suficient per a tal identificació, atés que l'obra de Ribera s'ha perdut, i, ultra això, data la llengua del ms. Esp. 13 de la Bibliothèque Nationale de France (en endavant BNF), la considerada versió catalana doscentista del compendi de Ribera (*vid. infra*), a la primera meitat del segle XIV. Convé advertir que, per tal de fixar el text del *Dietari*, l'hem compulsat a la nostra edició amb els mss. BC 6 i BNF Esp. 13, i sols circumstancialment amb BC 485 (l'epítom llatí), els dos primers en llurs originals, i el tercer en l'edició de Quer, que publica tots tres manuscrits principals de la que titula *Història i Genealogies d'Espanya*.

Aquesta obra és stada treta de les cròniques de mestre Rodrigo, archabisbe de Toledo, en les quals és breument atrobat lo estament de Spanya del començament del món tro al die present, quins e quals prínceps la han posseïda.

Com entre les altres partides e províncies del món sia Spanya ennobleÿde de moltes riqueses e de grans nobleses, de què fa testimoni un philòsoff apellat Luchà, qui en sos versos dix axí: «¿Qui és aquell qui pot nomenar tantes e ten grans lahors de Spanya, richa de cavalls, complida de fruytes, resplandent per aur, habundada de virtualles e plena de moltes riqueses?»

Veyam, donchs, breument de quines gents fo habitada del començament del mónt (sic) tro are...⁶¹

Aquesta hobra fon treta de les canòniques e libres dels pasats e antichs, en les quals és breument atrobat l'estament d'Espanya del començament del món tro al dia present, quales gents e quals prínceps e senyors la han poseÿda, senyoregada e governada.

Com entre les altres partides e províncies del món sia Spanya ennoblida de moltes riqueses e de grans nobleses, de què fa testimoni hun philòsoff apellat Luchà, qui en sos ve[r]sos diu axí: «¿Qui és aquell qui pot nomenar tantes e tan grans laors d'Espanya, ennoblida de tans notables prelats, resplandent en ciències e-n virtuts de hoficis e devocions? Riqua és molt de notables senyors e valents cavalés e gents, resplandent per aur, complida és de fruytes, abundada de virtualles, plena és de moltes riqueses, abundantment plena de tota perfecció de virtut».

Vejam, donchs, de quines gents fon habitada del començament del món tro ara...⁶²

En canvi, hem pogut comprovar que el nostre text no depèn de la *Crònica de Spanya*, continguda al ms. Esp. 13 de la Bibliothèque Nationale de France (ff. 68v-80r), de lletra del segle XV,⁶³ que s'ha cregut la traducció compendiada al català i adaptació a Catalunya feta el mateix segle XIII, per l'al·ludit Ribera de Perpinyà, del ja citat *De rebus Hispaniae*, o *Historia Gothica*.⁶⁴ Aquesta versió és clarament diferent de la de BC 6, i incorre a vegades en errors. Així mateix, per a la història dels reis d'Aragó i dels comtes de Barcelona, fins a la mort de Pere II, creiem que la font són els *Gesta comitum Barcinonensium*, probablement en la versió catalana. Per al període de Jaume I a Joan I, ens inclinem per la utilització de la *Crònica general* de Pere el Cerimoniós, tot i haver-hi discrepàncies, ensems amb les coincidències. Per als regnats del segle XV, l'autor ha pogut servir-se de cròniques coetànies o, en casos particulars, de documents. Altres punts tractats, com la intervenció de Carlemany a Catalunya, són molt repetits en la historiografia, com ara a Tomich.⁶⁵

¶ ⁶¹ BC, ms. 6, f. 1r. ¶ ⁶² *Dietari*, f. 1r. ¶ ⁶³ Vid. Alfred MOREL-FATIO, *Bibliothèque Nationale. Catalogue des manuscrits espagnols et des manuscrits portugais*, Paris, Imp. Nationale, 1892, núm. 121, p. 41, «Chronique universelle depuis la création du monde jusqu'à Alphonse V d'Aragon». Ha estat descrit amb gran precisió per Pere BOHIGAS (*Sobre manuscrits i biblioteques*, Barcelona, Curial Ed. i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1985, pp. 123-132). ¶ ⁶⁴ MASSÓ TORRENTS, «Historiografia de Catalunya...», pp. 17-20. COLL I ALENTORN, *Historiografia...*, p. 116. ¶ ⁶⁵ Pere TOMICH, *Historias e conquestas dels excellentissims e catholics reys de Arago e de lurs antecessors, los comtes de Barcelona*, Barcelo-

na, La Renaixensa, 1886 (1a ed.: Barcelona, 1495); n'utilitzem la recent ed. crítica *Històries e conquestes del realme d'Aragó e principat de Catalunya*, a cura de Joan Iborra, Catarroja-Barcelona, Ed. Afers, 2009). La divisió de Catalunya per Carlemany, així com la forma de la coronació dels reis d'Aragó, entre altres assumptes, són també recollits al ms. d.III.2 de la Biblioteca d'El Escorial, del segle XV (Fr. Julián ZARCO CUEVAS, *Catálogo de los manuscritos Catalanes, Valencianos, Gallegos y Portugueses de la Biblioteca de El Escorial*, Madrid, Tip. de Archivos, 1932, pp. 25-29). Cf. COLL I ALENTORN, «La llegenda d'Otger Cataló i els nou barons», *Estudis Romànics*, I (1947-1948), pp. 1-47.

Finalment, per a l'episcopologi de la diòcesi de València, hom pogué fer servir un catàleg dels bisbes fins a Alfons de Borja existent a l'arxiu capitular.⁶⁶

En la part II, el pròleg, la cronologia bíblica de la creació del món i la sèrie dels patriarques d'Israel són presos directament i literal (abreujant, però, en algun moment) d'una *Memòria de quins reys ha aguts en Aragó, e de moltes coses*, ms. de lletra del s. XV que va pertànyer a la biblioteca de Gregori i Joan Antoni Mayans, copiat pel P. Ribelles (Arxiu del Convent de Predicadors de València, ms. 83, p. 207-222).⁶⁷ La història dels papes pot provenir de la *Cronica summorum pontificum* registrada a l'inventari de la biblioteca de la Seu de València el 1476,⁶⁸ hi cap també la possibilitat que fes servir altres obres, com la *Flos mundi*, crònica universal en català, datada el 1407, que arriba als temps de Benet XIII i de Martí I, i que inclou la cronologia dels pontífexs romans.⁶⁹ Pel que fa a les obres de la catedral de València, és natural que la informació vingués de memòries o documents de la mateixa església, sumat al que l'autor, en virtut del seu càrrec de sots-sacrista, a què anem a al·ludir després, havia de conèixer personalment.

A la III part, i a banda la crònica general, pel que fa a la narració dels fets de les croades, el *Dietari* es basa segurament en la clàssica obra de l'arquebisbe Guillem de Tir, *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum*, o millor en la seua versió i continuació francesa *L'estoire d'Eracles empereur et la conquête de la terre d'Outremer*.⁷⁰ El regnat del rei Martí, amb l'interregne i la fi del Cisma d'Occident, beuen en cròniques coetànies que no hem identificat; al seu torn, la relació de fams i epidèmies esdevingudes a la ciutat de València, així com les primeres notes dietarístiques, en annals valencians preexistents.⁷¹ Amb els breus annals publicats per M. Luisa Cabanes hi ha coincidències en algunes notícies, amb informació més

¶⁶⁶ SANCHIS I SIVERA, *Dietari...*, p. XXI. No en tenim més notícia. ¶⁶⁷ ROBLES SIERRA, *Manuscritos del Archivo...*, pp. 397-398; cf. ALMARCHE, *Historiografía Valenciana...*, pp. 26-28. La còpia és datada l'any 1805, i el ms. medieval no es conserva (no l'hem pogut trobar, almenys, en una revisió del que resta de la Llibreria Maiansiana, conservat al Col·legi de Corpus Christi de València). ¶⁶⁸ SANCHIS I SIVERA, *Dietari...*, p. XXI. L'inventari és publicat a ID., «Bibliologia valenciana medieval», *Anales del Centro de Cultura valenciana*, III (1930), pp. 33-57 i 81-132; citem per la 2a ed.: SANCHIS SIVERA, *Estudis d'història cultural*, a cura de M. Rodrigo Lizondo, València-Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana i Abadia de Montserrat, 1999, p. 109. No consta hui l'existència del ms. (cf. Elías OLMOS Y CANALDA, *Códices de la Catedral de Valencia*, Madrid, CSIC, 1943). ¶⁶⁹ BNF, ms. Esp. 11, de lletra del segle XV (MOREL-FATIO, *Bibliothèque Nationale. Catalogue des manuscrits espagnols...*, núm. 120, p. 40). SANCHIS I SIVERA (*Dietari...*, p. XX) creu

que el cronista pogué conèixer aquest llibre a la biblioteca reial de Nàpols. ¶⁷⁰ És el criteri de Sanchis Sivera i Martorell Trabal, a l'ed. inacabada cit. *supra* (p. 109, nota), que hem pogut confirmar a *Guillaume de Tyr et ses continuateurs, texte français du XIIIe siècle*, ed. anotada per Paulin Paris, París, Firmin Didot et Cie., 1879-1880. ¶⁷¹ La titulada per COLL I ALENTORN (*Historiografía*, p. 355) *Crònica universal de 1427*, valenciana (Biblioteca Nacional de Madrid, ms. 17.711), acaba en forma de dietari de fets, especialment ocorreguts a València, els anys 1421 a 1427. Segons la completa descripció que en féu Pere BOHIGAS I BALAGUER («Notas sobre algunas crónicas catalanas contenidas en manuscritos de la Biblioteca Nacional», *Revista de Bibliografía Nacional*, II (1941), pp. 65-89, esp. pp. 78-86; article reproduït a l'homenatge al mateix autor Pere BOHIGAS, *Mirall d'una llarga vida. A Pere Bohigas, centenari*, a cura d'A. Badia, G. Colón i J. Moran, Barcelona, IEC, 2001, pp. 455-481), no s'hi adverteix relació amb el *Dietari del capellà*.

compendiada, però, ací que al *Dietari*,⁷² el que permet suposar una font comuna; és més visible la relació, sense poder parlar-hi de filiació, tanmateix, amb uns *Analys Valencians, curiositats antigues de València*, títol que va donar el canonge Josep Antoni Mayans a un ms. de lletra de la fi del segle XV de la seua llibreria, arribat als nostres dies en còpia del P. Ribelles (1805).⁷³ la coincidència és de vegades literal, encara que la informació del text maiansià sol ser més extensa que la del nostre, i parla d'altres moltes qüestions. En canvi, al *Libre de Memòries*, o dietari oficial dels jurats i el Consell de València, sols es recull una petita part de les notícies locals ressenyades pel capellà.⁷⁴ Al segle XVI, la *Memoria Valentina* de Joan de Timoneda⁷⁵ deriva, tot i la seua brevetat, d'un fons annalístic emparentat amb els texts al·ludits, per què l'hem aprofitada també per a fer-hi alguna precisió. La història de les campanyes napolitanes d'Alfons el Magnànim, finalment, que constitueixen la part nuclear i més original d'aquesta part, i una de les aportacions més rellevants de l'obra, evidència la condició de testimoni presencial del cronista, així com la utilització, amb les notes pròpies, de relacions del temps, potser també d'origen italià.

La IV part, la darrera i més extensa, contemporània de la vida de l'autor, es nodreix sens dubte de fonts de primera mà. De memòries eclesiàstiques i documentació quan parla de matèries com l'elecció de Calixt III o la canonització de sant Vicent Ferrer i altres punts referents a la diòcesi valentina; de cròniques coetànies quan s'ocupa del regnat de Joan II, la història del príncep de Viana o la revolta dels catalans; de les pròpies capacitats d'observació quan relata al viu pàgines tan memorables com les consagrades a les visites del cardenal i bisbe Roderic de Borja i altres episodis que el cronista visqué de forma personal. Ja va observar sagaçment Sanchis Sivera⁷⁶ que «no pareix el mateix» l'autor quan enregistra rònegament un fet o quan descriu amb pintoresca prolixitat altres esdeveniments o, en ocasions especials, quan escriu una crònica no exempta de passió sobre successos que atrauen el seu interès de manera particular. Això a banda, cal fer notar els defectes en matèria d'onomàstica i poca exactitud en la cronologia que mostra sovint, que es fan patents en confrontar el nostre text, en capítols com ara la guerra del principat, amb el dietari del català Jaume Safont, certament una obra redactada a partir dels registres oficials.⁷⁷

¶ ⁷² *Anales valencianos*, ed. de M. Luisa CABANES CATALÁ, Saragossa, Anubar, «Textos Medievales», 61, 1983 (les anotacions, en català, acaben l'any 1481). Provenen d'un ms. de la biblioteca de Mayans, del segle XV, conservat en còpia d'Agustí Sales (del 1745, segons el colofó, però l'editora la data el 1750 a la introducció) a la Bibl. del Col·legi de Corpus Christi, *Fons Mayans*, a València; l'edició palesa algunes errades textuales. ¶ ⁷³ Arxiu del Convent de Predicadors de València, ms. 83, pp. 169-205 (fineix l'any 1458); al *Fons Mayans* del Col·legi del Patriarca no es conserva l'original, segons hem comprovat. ¶ ⁷⁴ *Libre de memòries de diversos sucesos e fets memorables e de*

coses senyalades de la ciutat e regne de Valencia (1308-1644), ed. de Salvador Carreres Zacarés, 2 vols., València, Acció Bibliogràfica Valenciana, 1930-1935. ¶ ⁷⁵ *Memoria Valentina, agora nuevamente compilada y añadida por Joan Timoneda, en la qual se hallarán cosas memorables y dignas de saber desde su fundación hasta el año de mil y quinientos y sessenta y nueve*, publicada ensem amb *El Sobremesa y Alivio de caminantes* del mateix autor, València, Joan Navarro, 1569, amb una extensió de deu folis (signatura g ii, i ss.). ¶ ⁷⁶ SANCHIS I SIVERA, *Dietari...*, p. XIX. ¶ ⁷⁷ *Dietari o Llibre de Jornades (1411-1484) de Jaume Safont*, ed. de Josep Maria Sans i Travé, Barcelona, Fundació Noguera, 1992.

OBSERVACIONS LINGÜÍSTIQUES I PERSONALITAT LITERÀRIA DEL CAPELLÀ

Com es pot esperar d'una obra composta mitjançant l'adaptació de cròniques generals antigues ensems amb el text original del capellà, advertim la presència d'arcaïsmes en la part I.⁷⁸ Formes verbals antigues, com ara *sapiats*, *siats*, *levats*, *pensats* o *vegats* conviuen amb termes així mateix arcaïcs com *jorn*. Aquest, però, s'empra acompanyat del seu sinònim i més modern *dia*, que després apareixerà de forma exclusiva al llarg de tot el text.

Al seu torn, en la narració dels fets del segle XV, que hem de considerar bàsicament original, hi ha qualque diferència entre la secció del relat corresponent a la primera meitat de la centúria, és a dir, la part III, i la IV part o final de l'obra. Trobem sempre, a l'una com a l'altra, un domini dels perfectes forts dels verbs (*vench*, *fonch*, *hac*, *estech*, *poch*, *tramés...*), molt per damunt dels febles; també hi preval el plural antic en *-eses*, més freqüent que el modern *-esos*, en adjectius o gentilicis com ara *genovés*, o substantius com *messes* (per *mesos*) o *entramesses*. És de notar, tanmateix, que aquests trets arcaïcs es suavitzen segons progressa la narració cronològicament, i a la darrera part són més habituals les formes pròpies dels finals de l'Edat Mitjana: així, la desinència en *-os* (*francesos*, *portoguesos*, *foren mesos*), o característiques morfològiques de la flexió verbal més avançades (*plorau*, *hajau*, *digau*, *teniu*, *veniu...*). Això, però, no suposa en aquesta última secció la desaparició de la presència de lèxic de tradició antiga, com l'habitual *noces* (sols es detecta una vegada *bodes*, al fol. 176r del ms.), o *coratges*, aquest ensems amb el seu equivalent humanístic *ànimo*; en canvi, *frare*, que encara s'hi troba, va reculant fortament a favor de *germà*; cal subratllar alhora l'imperi del verb *lexar* (mai no hi ha *dexar*, més modern), així com el predomini sempre patent dels perfectes forts en els verbs.

No insistim en aquestes diferències, indicis probables de canvi de cronologia en la composició de les dues darreres parts, perquè hi tornarem en parlar de les qüestions que suscita l'autoria de la crònica.

La prosa de l'autor és generalment dura, d'estil eixut i descurat, poc treballada amb pretensió artística; hi abunden les mostres de sintaxi massa plana, o forçada, les frases inacabades –a banda els espais deixats en blanc quan no coneix una dada, cosa més comprensible– o els anacoluts.

Alhora, però, el llibre presenta en algunes parts una manera més elaborada, més que no en la notícia breu, rònega, sense altres precisions que les indispensables, en la narració més extensa, o de naturalesa cronística, quan l'escriptor troba camp obert per a les possibilitats literàries de la seua ploma. L'obra ofereix, en

¶ ⁷⁸ En aquesta sumària nota lingüística hem tingut en compte el mètode emprat per Antoni FERRANDO FRANCÉS, «La traducció cata-

lana de la *Història de les amors de París e Viana*», *Caplletra*, 42 (primavera 2007), pp. 59-74, esp. p. 71.

qualsevol cas, uns trets que ajuden a dibuixar la personalitat del mal conegut autor, el seu estil de narrar històries, les seues passions ideològiques, concepcions morals o també sentiments.

Les exclamacions retòriques, admiratives, són molt pròpies i peculiars de la seua manera d'escriure. Fan al·lusió a triomfs reials, com la proclamació de Ferran I d'Aragó (1412): *O inextimable honor e trihumfre de tant senyor rey don Ferando e de dona Hurraqua, muller sua... vehent-se senyors e reys de tals regnes e terres e de tanta senyoria e tanta prosperitat temporal!*⁷⁹ Més sovint, són expressions de dol per la mort d'un monarca, com ara la del conestable Pere de Portugal, rei proclamat dels catalans: *O dolorosa e trista mare, de perdre un fill tant virtuós com lo teu...!*⁸⁰ Altres vegades, glossen un fet històric rellevant, com quan plora, amb gran sentiment, la caiguda de Constantinoble: *O tanta dolor e pèrdua de Christiandat, tan insigna ciutat, ennoblida de tantes magnificències! Los murs de la dita ciutat, fets per mans d'àngels, venir en poder de infels axí cruels... O trista cosa de Christiandat! Déus, per sa infinida clemència...*⁸¹

Com ja ha estat dit, a banda la història general, que l'autor pren de fonts cronístiques, sense gaire cura, amb errades cronològiques i de còpia, allò valuós de l'obra —prescindint ara del dietari pròpiament dit, de què ens ocupem després— és la crònica reial d'Alfons el Magnànim i la de Joan II, on sura constantment la devoció del capellà per la monarquia. Fins i tot quan la lluita del príncep Carles de Viana, figura que va exercir tanta fascinació a Barcelona com a València, amb el seu pare, podria fer trontollar aquesta fidelitat, l'adhesió es reparteix sense contradicció entre ambdós. Per damunt de tot, tanmateix, i malgrat no ser objecte exclusiu de l'obra ni ocupar-hi la part principal en extensió, l'autor mostra una especial vinculació amb Alfons V d'Aragó, II de València, dit el Magnànim. A la crònica dels seus fets, hom troba algunes de les pàgines més vigoroses de l'obra, dotades de nervi narratiu i d'autèntic valor de document: així, la conquesta d'Ischia,⁸² el violent saqueig de Marsella per l'armada catalanoaragonesa,⁸³ el setge de Gaeta,⁸⁴ l'entrevista del monarca amb el duc Filippo Maria Visconti de Milà⁸⁵ o el triomf, a la romana, del rei victoriós a Nàpols el 26 de febrer de 1443.⁸⁶

Ja hi va insistir V. J. Escartí,⁸⁷ i convé repetir, que, ultra la part que podem considerar crònica particular del rei Alfons i la conquesta de Nàpols, el record del monarca, ja mort, reapareix intermitentment com a model de príncep, per les seues qualitats, a criteri del capellà, de noblesa personal i bon govern. L'entrada triomfal en aquella ciutat el 1443 el fa exclamar: *O digna cosa de luable memòria, de tanta e tan gran inestimable virtut de tant rey e senyor don Alfonso, de tant e tal exalçament que ha donat e obtengut a la corona de Aragó, de tantes e tan grans batalles e contra*

¶⁷⁹ *Dietari del capellà*, III, núm. 55, f. 56v.

¶⁸⁰ *Ibid.*, IV, núm. 575, f. 161r. La mare, com és sabut, era filla del comte d'Urgell. ¶⁸¹ *Ibid.*, IV, núm. 53, f. 95v. ¶⁸² *Ibid.*, III, núm. 82, ff. 63r-

64r. ¶⁸³ *Ibid.*, III, núm. 83, f. 64rv. ¶⁸⁴ *Ibid.*, III, núm. 117, f. 74rv. ¶⁸⁵ *Ibid.*, III, núm. 127, f. 79r. ¶⁸⁶ *Ibid.*, III, núm. 130, ff. 81v-84r. ¶⁸⁷ *Dietari...*, pp. 22-23 de la introducció.

*tants e tan grans capitans e senyors, avent tantes e tan grans victòri[e]s contra totes gents! E enquara digna e gran cosa de honor estant tant de temps fora de ses terres e regnes, e tenir e conservar ab pau, concòrdia e tranquil·tat, de què és cosa de molta admiració, car, si as agut adversitat, bé as, en honor triüñfant, augmentat!*⁸⁸ Hi observarem que, en qualitat de cronista cortesà, remarca l'adquisició d'un nou regne per a la Corona d'Aragó, però obvia sense censura el permanent absentisme del rei. I és cert que la retòrica laudatòria de l'autor arriba en ocasions a extrems hiperbòlics, embafadors; n'és prova eloqüent la recapitulació que fa de la glòria del monarca, entronitzat ja al reialme napolità, acabada en aquestes frases: *...que bé podem dir «Rex Pacificus e[t] Magnificus», car certa cosa és que per tots los reys e senyors, e per totes les gents del món, hera honrat, amat, volgut e temut. O rey Alfons, complit de tota perfecció de gràcia!*⁸⁹

La mort del Magnànim (1458) li suscita un plany eloqüent, al seu torn: *O, per cert, bé fonch tristíssima e molt dolorosa nova, de molt gran plant, dol e dolor, de la mort de hun príncep e senyor tan excel·lent, tant poderós, valent e valerós, e tan estimat en tot lo huniversal món, fent tans e tals actes de tanta stimació de cavaleria, de saber, de virtut, d'enginy, de gràcia, de amor, de ciència, de tanta e tan gran verdadera justícia e de moltes altres instimables virtuts!*⁹⁰ Una exclamació que reitera altres vegades. Encara, en descriure el cèlebre convit del cardenal Roderic de Borja al bisbe llavors de Sigüenza, Pedro González de Mendoza, l'octubre de 1472, no s'està de subratllar que un acte tan fastuós recorda l'estil de vida del difunt monarca: *Fonch un dinar e festa axí solemna e bella que·m dóna de parer que fosen de aquelles festes resenb[ll]ant del senyor rey don Alfonso, triüñfant en honor, que no puch més encarir.*⁹¹

En les notícies de dietari, moltes vegades breus i sense matisos, que poden haver estat extretes d'altres annals, en reiterades ocasions el cronista palesa notables dots d'observació i qualitats per a la descripció realista, com un fresc pintat. Pensem en les solemnes exèquies del rei Alfons a València, i poc després de la reina vídua Maria, totes dues al monestir de la Trinitat i amb assistència d'una multitud sense nombre⁹² —*que en la església cuydaven perir per la molta gent e per la gran luminària que y era*, anota dels funerals del sobirà catalanoaragonés, celebrats el 2 d'agost de 1458. O en la mort sobtada del jutge reial misser Tomàs de Cotlliure (1466), en caure de dalt d'un arbre en una alqueria seua al terme de Picanya, per haver volgut ell mateix, contra el consell prudent del seu mosso, *muntar a sporgar un gran holm.*⁹³ N'és mostra també la descripció, sense perdre un detall, de l'intent d'evasió d'uns cavallers catalans empresonats al castell de Xàtiva durant la revolta del principat (1466), destacant la resolta actuació de *la dona que tenia la porta* i la intervenció d'un frare del proper monestir de Sant Domènec, mort en la reducció de la fuga.⁹⁴ O, en altre moment, en la història exemplar de l'ascens al cim del poder absolut, a

¶ ⁸⁸ *Dietari del capellà*, III, núm. 129, f. 81rv.

¶ ⁸⁹ *Ibid.*, III, núm. 130, f. 84rv. ¶ ⁹⁰ *Ibid.*, III, núm. 99, f. 104r. ¶ ⁹¹ *Ibid.*, IV, núm. 706, f. 173v.

¶ ⁹² *Ibid.*, IV, núms. 102-103 i 109-110, ff. 104r-105v, i 107rv. ¶ ⁹³ *Ibid.*, IV, núm. 342, f. 140r.

¶ ⁹⁴ *Ibid.*, IV, núm. 555, f. 159r.

l'ombra del monarca, del racional Guillem Saera a la capital del regne; acusat per pasquins, al carrer, de *destroïdor de València*, la fi li arribà amb un traspàs fulminant (1477), el que dóna lloc al capellà per a expressar el seu escepticisme moralista: *Què és estat lo pasat, la gran honor, prosperitat, augmentació e ordenar tot lo que volia e sa voluntat hera? Tot és pasat e complit lo seu temps.*⁹⁵ No menor color presenta la història de la brega poc edificant entre el canonge Jordi de Centelles i un jove prevere, fill de Joan Garcia (el 1477), *per sguart de una fola monga de la Çaydia.*⁹⁶

Les notes dietarístiques són significatives de la personalitat del capellà, bé que molts dels trets que presenten són els propis del gènere: el gust per contar les morts violentes, raptos de donzelles, execucions públiques amb el seu inevitable toc macabre –en qualche cas, l'autor sembla complaure's, com quan pengen Margalida, un mallorquí que es feia passar per dona, i *hera hom*⁹⁷–; els càstigs judicials infamants, així el de na Sayes i les seues filles, assotades per alcavotes pels carrers de la ciutat, el juliol de 1460, pel «morro de vaques», nom que es donava al botxí, el qual, comenta el cronista, sarcàstic, *les comportava molt granment, e açò per la tanta dilicadura de totes elles;*⁹⁸ els fenòmens meteorològics insòlits, com ara un eclipsi de sol (el 29 d'agost de 1449),⁹⁹ una nevada a València (1458) o l'aparició sovintejada de cometes (els anys 1456, 1466, 1468 i 1472); els incendis: de les esglésies de Russafa, extramurs de València, de Pardines, d'Albal i d'Onda, de la Carnisseria Nova de València (1440), i sobretot el devastador que assolà el barri del Mercat de la ciutat la nit del 16 de març de 1447, amb el resultat de diverses morts i la destrucció de cent quaranta-quatre cases –*May fon major dan ni mal ni dol en València*, se'n plany el nostre autor.¹⁰⁰

Capítol a part formen, al dietari, les informacions d'afers eclesiàstics, que el capellà segurament visqué de prop per la seua condició, com després veurem, de membre del clergat de la Seu; en aquest camp entra l'aparatosa notícia de la crema de vint bíblies *falses*, o de contingut no canònic, algunes de gran vàlua, a la plaça de l'Almoïna, amb sermó del vicari general (1447),¹⁰¹ o altres fets memorables de què ja hem parlat, tals com l'elecció papal del cardenal Alfons de Borja i les relíquies per ell trameses a la catedral¹⁰² o, en una altra esfera, la benedicció a la Seu d'una nova bandera de la ciutat, oficiada pel bisbe auxiliar Miquel Cascant el 21 d'abril de 1459, en presència del rei Joan II.¹⁰³

És digne de notar el fet que el cronista, tot i que només en ocasions aïllades, introduesca còpia literal de documents dins de la narració. Així ho fa amb la butlla d'indulgència plenària atorgada per Calixt III a la Seu de València (1457), inserida

¶ ⁹⁵ *Ibid.*, IV, núms. 746 i 830, ff. 177v i 188r.

¶ ⁹⁶ *Ibid.*, IV, núm. 835, f. 189r. ¶ ⁹⁷ *Ibid.*, IV, núm. 161, f. 119r. ¶ ⁹⁸ *Ibid.*, IV, núm. 159, f. 118r. Fa al·lusió a aquest episodi el mateix SANCHIS I SIVERA a la seua «Vida íntima de los valencianos en la época foral. V.- Administración de justicia», *Anales del Centro de Cultura Valencia-*

na, VI (1933), pp. 149-162, esp. p. 156; n'hi ha ed. moderna, que recull aquesta sèrie d'articles: Altea, Ed. Aitana, 1993, p. 91. ¶ ⁹⁹ *Ibid.*, IV, núm. 48, f. 95v. ¶ ¹⁰⁰ *Ibid.*, IV, núm. 39, f. 94rv. ¶ ¹⁰¹ *Ibid.*, IV, núm. 35, ff. 93v-94r. ¶ ¹⁰² *Ibid.*, IV, núms. 57 i 89, ff. 96r i 99v. ¶ ¹⁰³ *Ibid.*, IV, núm. 136, f. 114r.

en traducció catalana, ensems amb la documentació complementària, en llatí i en català, de l'aplicació del perdó;¹⁰⁴ una actitud que respon a una personalitat docta en ciències eclesiàstiques, i que reforça l'atribució a mestre Melcior Miralles. Més endavant, igualment, reproduïx la lletra tramesa per Enric IV de Castella als jurats de València el febrer de 1461, en castellà, per tal de mediar en les diferències entre Joan II i el príncep de Viana.¹⁰⁵

La ironia, generalment dirigida contra les demostracions de poder, de riquesa o de pompa vana, és un recurs sovintejat per l'autor. És tanmateix selectiu, car mai no l'empra amb el poder reial, del qual es demostra, pel contrari, obertament devot, en particular amb els monarques de la casa de Trastàmara. L'afecció de la ciutat de València a disposar grans festes en entrades reials, visites d'alts personatges i commemoracions sembla que no se'n lliura: *...foren fetes aquelles festes triümfoses acostumades de fer per los valencians, de banderes, de vestir e de balar*, comenta de les alegries celebrades a la ciutat per la proclamació del príncep Ferran d'Aragó com a rei de Castella, que s'esdevingué el dia de Reis de 1475.¹⁰⁶ Del racional Guillem Saera, l'home que assegurava el control del Consell de València en nom i benefici del rei Joan II, tot passant per damunt de les llibertats forals, i del seu poder i riquesa, diu amb sorna: *E que ferme fort la roda [de la fortuna], que no volte!*¹⁰⁷ Quan dos capellans es barallen a colps als carrers de València, fet de mal exemple, sentència el cronista: *Més los valguera cantar lo Dixit en la sglésia!*¹⁰⁸

La família dels Borges no gaudeix de les simpaties del capellà, i és objecte de les seues crítiques esmolades, sense perjudici del respecte de llur autoritat episcopal a la mitra valentina. Censura el nepotisme de Calixt III: *...enaxí –escriu– que, tant quant visqué, tot son estudi, ab gran diligència, fon augmentar en honors e riqueses a tots los seus.*¹⁰⁹ L'entrada, amb una inusual solemnitat, del cardenal i bisbe de València Roderic de Borja a la capital de la diòcesi, el 19 de juny de 1472, li suscita un famós comentari vidriòlic: *O, si mort no y avia, quanta és la glòria present!*¹¹⁰ I glossa el convit donat en aquella ocasió pel purpurat al comte de Cocentaina –Joan Roís de Corella, governador del regne– i el d'Oliva, els jurats, racional i altres autoritats amb sarcasme no menor: *Lo dinar e aparell de viandes e de festa no vol dir ni scriure, per no donar vergonya a sant Pere*¹¹¹ (!). Hi cal recordar les tensions que enfrontaren Calixt III, ja papa, amb el seu antic protector, el rei Magnànim, que el nostre cronista i cortesà del monarca no devia ignorar, a més a més dels costums mundanals del cardenal Roderic, que probablement tampoc no escapaven a la seua mirada.

La privacitat pròpia del gènere dietarístic, pel fet de no ser destinat el que l'autor escriu dia a dia a una difusió immediata o pròxima, li permet llançar qualque vegada dures invectives contra certes actuacions de les institucions de govern, civil o eclesiàstic, que no es consideren justes. Així com mai no es fa cap retret

¶¹⁰⁴ *Ibid.*, IV, núms. 90-95, ff. 99v-103v. ¶¹⁰⁵ *Ibid.*, IV, núm. 260, f. 131v. ¶¹⁰⁶ *Ibid.*, IV, núm. 758, f. 188v. ¶¹⁰⁷ *Ibid.*, IV, núm. 830, f. 188r. ¶¹⁰⁸ És a dir,

cantar l'ofici al cor (*ibid.*, IV, núm. 863, f. 193r). ¶¹⁰⁹ *Ibid.*, II, núm. 4, f. 36r. ¶¹¹⁰ *Ibid.*, IV, núm. 680, f. 170v. ¶¹¹¹ *Ibid.*, IV, núm. 681, f. 170v.

a la corona, els dirigents municipals, o de la diòcesi, en canvi, no se'n salven. El 10 de maig de 1477, diu, *en la Sala de la ciutat de València, foren fets .LXXII. notaris*; la nodrida promoció de fedataris públics aprovada pel Consell de la ciutat no responia sempre a la preparació jurídica i la pràctica de l'ofici dels candidats, ans bé, el cronista entén, recollint rumors del carrer, que *ab prechs e sobornacions heren pasats quasi los més*.¹¹² El presumpte fet escandalós és posat en paral·lel amb el que s'esdevé el 13 de febrer de l'any següent. Aquell dia, misser Vallescar, oficial del bisbat, amb plens poders del cardenal Roderic de Borja, sotmeté a examen els aspirants a rebre l'orde del presbiterat: *e a tots quants vengueren, a tots pasà*, un total de cinquanta-tres; arribà a fer ordenar joves que no tenien l'edat canònica, malgrat l'oposició dels vicaris generals, que no en volien aprovar cap. *Axí que —conclou sorneguer— lo micer Valesquar vol que, puys avem mercat de notaris, que agam milor mercat de capelans, en manera que tothom vyisqua sens trebal*.¹¹³

D'aquesta crítica severa al poder per decisions de dubtosa moralitat política no n'exclou en algun moment el mateix papa, ni altres monarques, llevat, ben cert, del rei d'Aragó. Quan, a primeries de setembre de l'any 1467, arriba a València la notícia del combat lliurat per Enric IV de Castella contra la noblesa insurrecta, o, el que ha de semblar-li molt més greu, el de *lo papa e venecians contra lo rey don Ferran, rey de Nàpols*, mentre que *nengú no pensa en lo malvat turch*, que amenaça la Cristiandat, s'exclama amb indignació: *O senyó de pare sant, reys e senyors, que destroyiu e perseguíu vostres fills e germans e vostres terres e gens, e quin serà lo compte que donareu a Déu? Tremolau, que res no serà amaguat...*¹¹⁴

Alhora, l'autor deixa entreveure sentiments de commiseració, en ocasions de desgràcia aliena o d'injustícia. Ben interessant és el judici entorn dels molts valencians que anaren a Itàlia, amb aspiracions de fer carrera, sovint decebudes, a la cort papal de Calixt III o a la reial de Nàpols: *...moltes gens e grans hòmens són anats ab gran puxança ha Roma al papa Calixti, e molts a Nàpols al senyor rey, e los més són tornats endeutats e ab prou congox[es]*.¹¹⁵ La mort de l'hortolà de les monges del convent de Sant Julià, extramurs de València, a mans d'un esclau del paborde Sanç (1477), restada impune, li fa dir indignat que els responsables es passegen per la ciutat *com si fos mort un pol*.¹¹⁶ I anota piadosament: *heren de edat de .XXII. anys*, després de l'execució de dos joves cavallers per sentència criminal del virrei, l'infant Enric, duc de Sogorb.¹¹⁷

Tot i que és palés el trastamarisme del nostre cronista, hi ha en ell un fons anticastellà, mostra del qual és com entén la batalla d'Aljubarrota (1385), una desfeta sagnant davant dels portuguesos: *...juhý de Déu just, contra supèrbia de Castella!*¹¹⁸ Si això pot correspondre al ressò d'una rivalitat històrica, és, però, més nou

¶¹¹² *Ibid.*, IV, núm. 829, f. 187v. La Sala, com és sabut, és la Casa de la Ciutat. ¶¹¹³ *Ibid.*, IV, núm. 862, f. 193r. ¶¹¹⁴ *Ibid.*, IV, núm. 594, f. 163r. ¶¹¹⁵ *Ibid.*, IV, núm. 74, f. 98r. ¶¹¹⁶ *Ibid.*, IV,

núm. 844, ff. 190v-190 bis r. ¶¹¹⁷ *Ibid.*, IV, núm. 875, f. 195v. Eren Miquel Dies i Enric Pardo, inculpats en la mort d'un notari. ¶¹¹⁸ *Ibid.*, II, núm. 33, f. 51v.

i de major interès constatar la visió, molt crítica, de l'autor envers la revolta dels catalans contra Joan II, blasmat per alçar-se contra llur legítim monarca, sense causa justificada al seu parer. L'entrada de Carles de Viana a Barcelona, deslliurat de la presó pel rei, el març de 1461, és rubricada amb un dicteri: *...e la supèrbia dels dits catalans augmentà.*¹¹⁹ Una certa hostilitat, matisada amb grans elogis –alguna vegada, però, irònics¹²⁰–, planyent-se dels *tans e tan grans dans e mals que los regnes an agut e tenen per causa dels catalans, que tant los costa la libertat que han dicipat e destròit son principat...*¹²¹ La disparitat d'interessos en els grans conflictes interns de la confederació catalanoaragonesa ja s'havia fet notar en la guerra de la Unió, a mitjan segle XIV, en ocasió de la qual Catalunya donava suport al rei, contra l'alçament dels valencians i dels aragonesos,¹²² i es repetia en la revolta dels catalans contra Joan II, que no va ser secundada pels altres regnes germans, així com també, ja al segle XVI, en la Germania valenciana.

LA PROBLEMÀTICA DE L'AUTOR

La nostra crònica és coneguda, almenys des del segle XVIII, amb el títol de *Dietario del capellán de Alfonso V de Aragón*,¹²³ per considerar-se redactada per un capellà reial d'aquest monarca.

Dues al·lusions personals, efectivament, ens donen alguna clarícia, insuficient, però, sobre l'autor. La primera fa constar amb satisfacció que, el 25 d'octubre de 1435, el rei Alfons, llavors a Milà, a la cort del duc Filippo Maria Visconti, el promogué a tal càrrec: *Diluns, a .XXIII. del dit mes, fonch tornat lo senyor rey en Milà, e lo dimarts aprés, qui fonch a .XXV. del dit mes, me feu capellà de la sua capella lo dit senyor rey.*¹²⁴ El capellà major del monarca era, per privilegi antic, l'abat de Santes Creus, que delegava l'ofici en un monjo d'aquella comunitat; així, el 1420 moria fra Pere de Valls, lloctinent de capellà major, el qual, malgrat els esforços dels jurats de València per obtenir aquesta dignitat per a fra Jaume Peres, monjo també de Santes Creus i prior de Montesa, fou substituït l'any següent, a proposta de l'abat, per fra Joan Montserrat.¹²⁵ Alfons el Magnànim no va mantenir del tot la tradició, nomenant més d'un eclesiàstic per a la dita capellania: la dècada del 1440

¶ ¹¹⁹ *Ibid.*, IV, núm. 273, f. 133v. ¶ ¹²⁰ *...per los quals actes los senyors del dit principat foren exalçats en sos coratges que merxién ésser senyors del món...* (*ibid.*, IV, 405, f. 147r). ¶ ¹²¹ *Ibid.*, IV, núm. 572, f. 160v. ¶ ¹²² Sobre aquest conflicte, *vid.* la nostra tesi de doctorat, inèdita, *La Unió de València (1347-1348). Una revuelta ciudadana contra el autoritarismo real*, 2 vols., Universitat de València, Facultat de Geografia i Història, 1987. ¶ ¹²³ Cf. SANCHIS I SIVERA, *Dietari...*, p. VII. ¶ ¹²⁴ *Dietari*

del capellà, III, núm. 126, ff. 78v-79r. ¶ ¹²⁵ L'interès dels jurats per la promoció del prior es devia a la seua condició de natural de la ciutat, fill del justícia de tres-cents sous; per a aquell sol·licitaven del rei, si no podia atènyer el càrrec, que almenys el fes *segon capellà vostre* (remeten tres cartes sobre aquest punt, de data 19 d'abril de 1420 la primera, i les altres dues del 21 de maig de 1421: Arxiu Municipal de València [en endavant AMV], *Letres missives*, g³-15, ff. 84v-85r i 98v-99rv).

l'ostentaven alhora, a Itàlia, fra Domingo Eixarch, monjo de Santes Creus, i fra Jaume Albarells, del mateix orde del Cister;¹²⁶ Antoni Sanç, capellà del rei almenys des del 1417,¹²⁷ i després canonge i paborde de València, tenia el mateix càrrec de capellà major el 1437¹²⁸ en aquesta ciutat, que entenem referit a la capella del palau del Real. Hi havia també capellanies honoràries, concedides a clergues distingits amb la gràcia del sobirà.¹²⁹ No tenim la nòmina completa dels individus adscrits a la capella reial durant el regnat d'Alfons el Magnànim,¹³⁰ i per tant no és possible la identificació de l'autor amb aquesta única base. El canonge Sanchis Sivera, amb la seua acostumada diligència, ja va practicar recerques als arxius de la Corona d'Aragó i del Regne de València, com també a Milà, a fi de verificar la identitat del capellà, sense resultat, atès que no es conserven els registres de Cancelleria reial propis de l'estada milanesa del rei ni els de Batlia General d'aquella data.¹³¹

La segona al·lusió que el cronista fa d'ell mateix és d'època molt posterior, i l'acredita com a eclesiàstic de la Seu de València, a propòsit del robatori d'un calze a la catedral l'any 1477:

*Disapte a .VIII. de noembre, ora de alba, mossén Nofre Ivanyes volent dir missa en l'altar del pilar, d'en Jaume Eximeno, notari, aparelat sperant que tocàs l'alba, com se volch vestir lo càlzer li fonch furtat, lo qual hera de la cecrestia; de què y apleguaren, e fonch fet un altre càlzer ab los senyals de Luna e de Rog e de Garba, e fonch donat a la cecrestia. E yo fiu albarà al dit mossén Nofre com avia rebut lo dit càlzer e mes en la cecrestia.*¹³²

¶ ¹²⁶ Vid. Alan RYDER, *El reino de Nápoles en la época de Alfonso el Magnánimo*, València, Ed. Alfons el Magnànim, 1987, pp. 105-106. ¶ ¹²⁷ En aquella data, Alfons el Magnànim el recomanava al Concili de Constança per a ocupar la pabordia de setembre de la catedral de València (Francisco de BOFARULL Y SANS, *Felipe de Malla y el Concilio de Constanza. Estudio histórico-biográfico. Documentos justificativos, y correspondencia diplomática de los embajadores aragoneses*, tiratge a part de la *Revista de Ciencias Históricas*, Girona, Imp. de Paciano Torres, 1882, 129 pàgs, p. 96). ¶ ¹²⁸ J. Ángel OÑATE OJEDA, *El Santo Grial. El Santo Cáliz de la Cena, venerado en la S. I. Catedral B. Metropolitana de Valencia*, 3a ed., València, Catedral, 1990, làm. 10 (transcripció nostra): *lo honorable mossén n'Anthoni Sanç, canonge e paborde de la Seu de València, capellà major de la capella del molt alt senyor rey...* (18-març-1437). Sanç, però, organista de la capella reial ja en temps del rei Martí, no pot relacionar-se amb el nostre autor, puix que va morir el 1438 (Vicente PONS ALÓS i M. Milagros CÁRCEL ORTÍ, «Los canónigos de la Catedral de Valencia (1375-1520). Aproximación a su prosopografía», *Anuario de Estudios Medievales*, 35 (2005), pp. 907-950,

esp. pp. 946-947). ¶ ¹²⁹ RYDER, *op. cit.*, p. 108. ¶ ¹³⁰ RYDER (*op. cit.*, pp. 105-108) dóna els noms d'alguns titulars de la capella palatina. Cf. Francisco SEVILLANO COLOM, «Cancillerías de Fernando I de Antequera y de Alfonso V el Magnánimo», *Anuario de Historia del Derecho Español*, XXXV (1965), pp. 169-216, que no fa referència a la capella. Antonio M. ARAGÓ CABAÑAS («La Corte del infante don Alfonso (1412-1416)», dins *IV Congreso de Historia de la Corona de Aragón* [Mallorca, 1955], II, Barcelona, 1970, pp. 273-293, esp. p. 282) indica que el 1415 eren adscrits a la capella del primogènit un lloctinent de capellà major i cinc capellans. ¶ ¹³¹ SANCHIS I SIVERA, *Dietari...*, p. XIII. De fet, dels volums de Cancelleria de la sèrie *Itinerum*, on hagué de consignar-se hipotèticament el nomenament del capellà, sols se n'han conservat setze folis, integrats al reg. 2947, del període interessat (Beatriz CANELLAS i Alberto TORRA, *Los registros de la Cancillería de Alfonso el Magnánimo: Archivo de la Corona de Aragón*, Madrid, Ministerio de Educación, 2000, p. 81). Examinats amablement, a petició nostra, per l'arxiver Jaume Riera i Sans, no n'han donat cap fruit. ¶ ¹³² *Dietari del capellà*, IV, núm. 841, f. 190v.

Sanchis Sivera va establir amb raó que el clergue dipositari dels objectes de la sagristia de la Seu era el beneficiat sots-sacrista,¹³³ plaça desempenyada en aquella data per Melcior Miralles, mestre en arts i en teologia. El mestre Miralles fou designat sots-sacrista pel capítol de València el 22 d'octubre de 1466, i proveït del benifet annex de la Santa Trinitat.¹³⁴ En l'exercici del càrrec, va custodiar així mateix peces de gran vàlua del tresor reial, dipositades a la Seu com a penyora de préstecs de la ciutat de València a la monarquia: el setembre de 1490, *lo rich collar de perles e balaxos de la sereníssima e excel·lentíssima senyora reyna*;¹³⁵ el desembre següent, encara, *se posà la corona de la... senyora reyna en la sacrestia de la Seu, la qual corona prèns en comanda mossén Melchior Miralles...*¹³⁶

La referència documental més antiga d'aquest personatge duu la data de 12 d'abril de 1453, quan cobra trenta ducats de la tresoreria reial, a Nàpols, *per sustentació de certs fadrins*, als quals ensenya gramàtica d'ordre del rei Alfons; hi ha alguns pagaments més fets per aquesta oficina al mateix Miralles, fins als darrers, d'octubre de 1455, en concepte de despeses del viatge que ha de fer a París, per decisió del monarca, acompanyant *tres fadrins estudiants* a aquella universitat.¹³⁷ Era, doncs, un prevere adscrit al servei del rei, però, des de les meritíssimes recerques de Sanchis Sivera, que segueixen sent essencials en la qüestió, no ha pogut provar-se que Melcior Miralles hagués estat designat capellà de la capella reial, el que hagués constituït un argument categòric per a reconèixer-lo com a autor de l'obra.¹³⁸ El biògraf del rei, Ryder, que li dóna aquest títol, ho fa per error sens dubte, perquè no hi addueix cap fonament real.¹³⁹

¶¹³³ Ho prova també el testimoni del *Libre de Memòries*, que fa menció, a l'any 1410, de l'honorat en Ramon Piquer, sotsacrista e guarda de les joyes de la Seu de València (ed. cit., I, p. 347). ¶¹³⁴ SANCHIS I SIVERA, *Dietari...*, pp. XVII-XVIII, amb inclusió de l'acta de l'elecció en nota (Arxiu de la Catedral de València [en endavant, ACV], *Protocols*, Joan Esteve, 3680); el document presenta errors de transcripció, per la qual raó n'oferim una nova edició (*vid.* Apèndix 2 a). Una època signada per Miralles l'any 1500 reitera, si encara calgués, que era missió del sots-sacrista tenir cura del tresor de la catedral: *Dominus Melchior Miralles, subsacrista sedis Valentie, confessus fuit habuisse a manumissoribus venerabilis Petri Avellà, quondam, presbiteri, quendam calicem et pathenam argenteos deauratos, quos dictus defunctus fecit pro beneficio Corporis Christi in dicta Sede instituto...* (ACV, *Protocols*, Jaume Esteve, 3688, 29-gener-1500). ¶¹³⁵ El collar fou dipositat a la sagristia pels jurats, racional i síndic el 24 de setembre, *en presència del magnífich mossén Johan Pelegrí, canonge de la dita Seu, e del reverent mestre Melchior Miralles, mestre en sacra theologia, regent la dita sacristia e sot-*

sacrista de aquella, e de molts ecclesiàstichs e lechs qui allí eren presents (AMV, *Manuals de Consells*, A-45, f. 317 rv). ¶¹³⁶ *Ibid.*, f. 352v, 29-desembre-1490.

¶¹³⁷ La documentació fou trobada a l'*Archivio di Stato* de Nàpols per SANCHIS I SIVERA (*op. cit.*, pp. XIV-XV), que la considerà prova definitiva per a resoldre l'autoria del *Dietari*. ¶¹³⁸ És per això que ja ESCARTÍ (*Dietari...*, p. 18) manifestava reserves en l'atribució a l'eclésiàstic valencià. ¶¹³⁹ *Vid.* Alan RYDER, *Alfonso el Magnánimo, rey de Aragón, Nápoles y Sicilia (1396-1458)*, València, Institució Alfons el Magnànim, 1992, p. 405: recorda com, el 1443, el monarca va instituir una escola a la biblioteca reial del Castelnuovo; allí, diu, «el capellán del rey, Melcior Miralles, *Magister artium* y licenciado en Teología, por ejemplo, impartió clases de gramática...» Remet com a font a Ernesto PONTIERI (*Alfonso il Magnanimo re di Napoli (1435-1458)*), Nàpols, Edizioni Scientifiche Italiane, 1975), que escriu realment (p. 227) que en aquella escola «forono preposti ad insegnare il teologo spagnolo Ferrando da Valenza e l'alto cortigiano [sic] Melchiorre Miralles», sense més referència.

Mort Alfons el Magnànim, l'eclesiàstic degué tornar a la ciutat de València, on ja d'abans, almenys des del 1454, posseïa un benifet a la catedral, el de Sant Jordi. Hi residia ja el 1460, car el 18 de setembre d'aquell any començà a exercir les funcions de lector o titular de la càtedra de Teologia de la Seu, que va mantenir tota la seua vida,¹⁴⁰ i que acredita una vigorosa formació doctrinal. El 7 d'agost de 1466 és nomenat marmessor al testament del beneficiat Jaume Coll, on figura amb els títols de mestre en teologia i de beneficiat.¹⁴¹ L'octubre de 1466, el capítol l'elegeix sots-sacrista, com ja ha estat dit, i ocupà aquest càrrec fins a la seua mort, «molt vell», esdevinguda a mitjans del 1502.¹⁴² D'ençà d'aquella data, hom li encarrega diferents comissions, mostra de la confiança posada en ell pels capitulars,¹⁴³ segurament per la sua eficiència en la gestió d'un càrrec de notable importància en la vida interna de la catedral.

La posició econòmica del sots-sacrista Miralles, segons altres testimonis, apareix estable. El 5 de setembre de 1476, va adquirir, mitjançant compra en subhasta per provisió del justícia civil, el domini útil d'una casa seua situada al carrer de l'Edra, dins el districte de la parròquia de Sant Joan del Mercat; tenia l'alberg a cens per ell Constança Peixó, la qual el perdé per deutes impagats.¹⁴⁴ Així mateix, el 1492, cobrava 500 lliures i 41 sous de Jaume Anglesola, ciutadà de València, en concepte de quitament o redempció d'un censal de 500 sous de renda propietat del nostre clergue.¹⁴⁵

En data tan avançada com el 1497, encara exercia com a administrador de la testamentaria de l'opulent canonge Vicent Climent –de qui el dietari ofereix particular informació, cosa que no sembla casual–, finat el 1474, el *reverendus magister Melchior Miralles, in sacra theologia magister, subsacrista ecclesie metropolitane Valen-*

¶ ¹⁴⁰ ACV, *Protocols*, Jaume Esteve, 3691, s. fol., acta del 26-octubre-1498, quan hom li assigna un correigent per al servei d'aquesta càtedra (*vid. infra*, Apèndix 2 b). Com a *lector Sedis*, rebia 12 lliures anuals els anys 1461-1469 (M. Milagros CÀRCEL ORTÍ i Vicente PONS ALÓS, «Curia, casa y corte valentina del cardenal Rodrigo de Borja, Obispo de Valencia (1458-1492)», *Estudios en memoria del Profesor Dr. Carlos Sáez*, Alcalá de Henares, Universidad de Alcalá, 2007, pp. 415-437, esp. p. 437). ¶ ¹⁴¹ Dóna aquestes notícies SANCHIS I SIVERA (*Dietari...*, p. XVIII), sense documentar-les. ¶ ¹⁴² *Ibid.*, p. XVIII. ¶ ¹⁴³ Marmessor de Pere de Vilarrasa, degà de la Seu, el 1477 (*ibid.*, *loc. cit.*, sense documentar, però), o tutor i curador de Joanot Puig (citad erradament Joan Pérez per SANCHIS I SIVERA, *id.*, p. XVIII), beneficiat de l'església de Santa Caterina d'Alzira, assignat a l'efecte per l'ardiaca Macià Mercader, vicari general del bisbat de València, el 1485 (Arxiu del Regne de València [en endavant,

ARV], *Protocols*, Francesc Soler, 2167, 18-desembre-1485), entre altres serveis (SANCHIS I SIVERA, *Dietari...*, pp. XVIII-XIX). El canonge Guillel Serra, mort el 1489, va llegar els seus llibres més valuosos a la Seu, deixant-ne la tria al criteri de mestre Miralles; ell mateix en comprà un en la subhasta posterior, *appellat de sant Bernat* (Josep GUIA, «Dades documentals d'interès literari (València, segle XV)», *VII Congreso Internazionale dell'AISC*, Nàpols, maig 2000). ¶ ¹⁴⁴ Arxiu de la Catedral de València, perg. 965 (cf. Elías OLMOS CANALDA, *Inventario de los pergaminos del Archivo Catedral de Valencia*, València, Dirección General de Archivos, 1961, núm. 5748; en fa al·lusió V. J. Escartí: MIRALLES, *Dietari...*, p. 17). El carrer citat és el modernament dit de la Llanterna (*vid.* Manuel CARBONERES, *Nomenclátor de las puertas, calles y plazas de Valencia*, València, 1873, s. v., p. 50). ¶ ¹⁴⁵ ARV, *Protocols*, Francesc Soler, 2172, 19-juny-1492. Cit. per SANCHIS I SIVERA, *Dietari...*, p. XIX.

tine, i n'atorgava una època.¹⁴⁶ I seguia actiu tres anys després, actuant també com a administrador i col·lector dels drets del difunt canonge Roderic d'Heredia.¹⁴⁷

Pel que fa als orígens del sots-sacrista, és molt probable que fos valencià, com autoritza a pensar el fet que fixàs la residència a València després d'abandonar Nàpols i que hi tingués els seus béns i càrrecs eclesiàstics. Hi ha la possibilitat, no confirmada, que el seu ingrés en la cort fos promogut per relacions familiars. En tal sentit, recordem que Bartomeu Miralles, ciutadà de València, antic rebedor de les rendes del rei Martí al mateix regne, era, l'any 1414, *tresorer de la molt alta senyora reyna*, càrrec que tant pot referir-se a la sobirana regnant, Elionor d'Alburquerque, muller de Ferran I, com, potser, menys segur, a la reina vídua Margarida de Prades;¹⁴⁸ aquell mateix rei el va transferir a Sardènia, en servei de la corona.¹⁴⁹ No degué ser el nostre beneficiat fill de família noble o influent, atès que no arribà a ocupar un canonicat ni dignitat superior a l'Església.

L'atribució, per tot l'exposat, al prevere Melcior Miralles de la redacció de l'obra és sòlida. Ara bé, cal que ens interroguem si és l'autor de la integritat del dietari. Certament, si Miralles és el sots-sacrista de la Seu que fa menció d'ell mateix al text, emperò no resulta fàcil identificar-lo alhora amb el que fou nomenat capellà de la capella reial l'any 1435. Les raons negatives són de pes. Hem de suposar que un clergue elevat al rang de capellà reial era persona lletrada o distingida, o de família noble acostada a la cort, i, tèoricament, d'una certa experiència en el ministeri. El dret canònic exigia haver superat els vint-i-cinc anys per a rebre l'orde del presbiterat:¹⁵⁰ això faria remuntar a una data raonablement anterior al 1410 el naixement del personatge. Si Melcior Miralles, com ja afirmà Sanchis Sivera i hem pogut confirmar documentalment, va morir l'any 1502 –entre el 8 de juny i el 13 d'agost–, i no impedit de vellesa fins als darrers temps, perquè continuava exercint un càrrec de responsabilitat a la Seu, concloem que no pot conciliar-se sense dificultat la personalitat del sots-sacrista amb la del capellà reial.¹⁵¹

¶ ¹⁴⁶ ARV, *Id.*, Joan Sobrevero, 2162, 20-setembre-1497. Cit. per SANCHIS I SIVERA, *loc. cit.* El cronista consigna en la notícia de la mort de Climent el volum de la seua renda i la caritat del canonge (*Dietari del capellà*, IV, núm. 763, f. 178r). ¶ ¹⁴⁷ ACV, *Protocols*, Jaume Esteve, 3602, f. 108r, 31-gener-1500. ¶ ¹⁴⁸ ARV, *Governació*, *Litium*, 2209, mà 27, f. 43rv, 26-novembre-1414. Fa al·lusió al mateix personatge, amb el càrrec de procurador del rei, sense referències, SANCHIS I SIVERA (*Dietari...*, p. XV). ¶ ¹⁴⁹ *Vid.* Joseph M. ROCA, «La reyna empordanesa», *Sobiranes de Catalunya*, Barcelona, 1928 (= *Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, IX), p. 149. ¶ ¹⁵⁰ *Vid.* Jean CHÉLINI, *Histoire religieuse de l'Occident médiéval*, París, Hachette, 1999, p. 353: la llei hi demanava trenta anys, o almenys

vint-i-cinc. Malgrat això, la norma no sembla haver-se aplicat en tot els casos (ho prova el mateix *Dietari del capellà*, IV, núm. 862, f. 193r).

¶ ¹⁵¹ Els darrers anys de la seua vida, hi ha notícies que deixen veure un home fatigat per l'edat. Recordem (*vid. supra*) que, l'octubre de 1498, el capítol li assignava a petició seua un adjunt o substitut, el mestre Joan Bayarri, per a la càtedra de Teologia (ACV, *Protocols*, Jaume Esteve, 3691, 26-octubre-1498; *vid.* Apèndix 2 b), bé per causa de tenir massa ocupacions o de vellesa, com és més probable. El febrer de 1502, Cosme Julià, clergue, entrava al seu servei: *...affirmo me vobiscum, reverendo domino magistro Melchioro Miralles, subsacrista sedis Valentie..., pro scolare dicte Sedis, ad faciendum omnia mandata vestra et servitia dicte Sedis...* (*Id.*, *id.*, Jaume Esteve, 3688, f. [foliació mo-

Observem, alhora, que no concorda l'*status* d'antic capellà del rei amb la relativa modèstia de la carrera eclesiàstica de Miralles, que no passà del rang de beneficiat de la catedral valentina. Encara més, alguna afirmació vessada a la crònica obliga a fixar el naixement del susdit capellà no després de l'any 1400; vejam, si més no, com, quan després de l'assalt i saqueig de Nàpols per les armes d'Alfons el Magnànim, els mesos de maig-juny de 1423, marxa contra la ciutat un exèrcit combinat de tropes papals, de la reina Joana i de Lluís III d'Anjou, l'autor, que assistia als esdeveniments, hi emet aquest comentari: *e vengueren a mon parer més de quatre milia cavals...*¹⁵² Convindrem que el qui tenia aleshores tal capacitat de calcular una força militar havia de ser, no sols persona adulta, ans bé un home experimentat; si l'identificàvem amb el sots-sacrista, aquest hagués ultrapassat bé els cent anys d'edat, cosa, no cal dir-ho, força improbable en aquells temps.

Al segle XVIII, Josep Marià Ortiz va donar sense dubtes el nom del capellà cronista: Guillem Vidal, valencià, capellà major d'Alfons el Magnànim.¹⁵³ Sanchis Sivera, persuadit de l'autoria de Miralles, no donà gens de crèdit a aquesta afirmació,¹⁵⁴ indocumentada, que es sosté únicament en l'autoritat d'aquell erudit notari. És cert, però, que la dècima de 1430 del bisbat de València recull el nom de Guillem Vidal, prevere, titular d'un benifet a la capella dels Apòstols de la Seu,¹⁵⁵ i hi ha referència, en data pròxima a la registrada al *Dietari*, del *discreti Guillelmi Vidal, presbiteri*, marmessor de Francesc Vidal, mercader de València, no sabem si germà seu, i tutor dels fills del difunt.¹⁵⁶ L'eclesiàstic hauria pogut relacionar-se amb la

derna] 24rv, 21-febrer-1502). Finalment, el juny del mateix any, apareix un corregent de la sots-sacristia fent les funcions de Miralles, senyal cert de malaltia del titular: *...lo dit reverent micer Francesch, conregent lo dit officí de sotsacrista de la Seu...* (*Ibid.*, f. [moderna] 147rv, 8-juny-1502). SANCHIS I SIVERA fixà la mort de Melchior Miralles entre el 20 d'abril i el 8 de juny (*Dietari...*, p. XVIII, sense referències documentals). Hagué de produir-se, però, entre aquesta última data, quan encara devia ser viu com s'ha vist, i el 13 d'agost de 1502, en què l'havia succeït ja l'esmentat misser Francesc Peres (ACV, *Protocols*, Jaume Esteve, 3688, 13-agost-1502; també, *ibid.*, 17 d'agost: *...en Francesch de Ferreres, notari..., confessaren haver hagut e rebut del reverent micer Francesch Pérez, doctor en decrets, sotssacrista de la Seu, cinquanta lliures...*). En qualsevol cas, el gener següent és citat com a difunt, quan Alfons d'Aragó, bisbe de Tortosa, replega de la sagristia *un caxó d'escrips...*, *lo qual en dies passats acomanam al reverent mestre Melchior Miralles...* quondam, *sotsacrista de la dita Seu...* (*ibid.*, 26-gener-1503). No hem reeixit a trobar-ne el testament. ¶¹⁵² *Dietari del capellà*, III, núm. 82, f. 63v. ¶¹⁵³ Joseph Ma-

riano ORTIZ [i ZARAGOZÀ], *Representación que don Pasqual Mercader de Calatayud, barón de la baronías de Cheste y Montichelvo... hace a V. M. manifestando el origen de su familia, antigüedad y derechos de su casa, sus servicios...* Formada por Joseph Mariano Ortiz, escribano de la alcaýdia de vuestro real palacio de Valencia..., Madrid, Oficina de Hilario Santos Alonso, 1783, p. 26, nota 2: «...La historia y conquista de este sabio monarca la escribió su capellán mayor asistente don Guillem Vidal; guárdase manuscrita en la biblioteca del real convento de Santo Domingo de Valencia, titulada: *Historia del capellán del rey don Alfonso*. Fue don Guillem natural de Valencia; consta en la bula de varias facultades que le concedió Eugenio IV, año 1435...» ¶¹⁵⁴ SANCHIS I SIVERA, *Dietari...*, p. XII. ALMARCHE (*Historiografía Valenciana...*, p. 64), pel contrari, ho creia possible. ¶¹⁵⁵ Informació que devem al Dr. V. Pons Alós, canonge arxiver de la mateixa catedral. ¶¹⁵⁶ ARV, *Justicia Civil*, 3306, mà 22, f. 33rv, 12-novembre-1437. Advertim que no és exacta la data anotada als fitxers onomàstics de Lluís Cerveró del mateix arxiu (2-octubre-1427), altrament tan útils per a la investigació, d'on hem pres la referència del document.

cort del rei Alfons gràcies a uns possibles familiars d'aquell, membres de la cúria i la casa del sobirà: els Vidal, una família valenciana d'origen ciutadà elevada de recent a la cavalleria, tenien entre els seus membres Lluís Vidal, cavaller, armer de l'infant primogènit Alfons el 1414, justícia criminal de València el 1418, i Ramon Vidal, lloctinent de l'escrivà de ració durant les campanyes de Nàpols.¹⁵⁷

Les notícies escampades pel text cronístic, escrites en primera persona, de fets que es diuen haver estat presenciats o viscuts per l'autor són relativament abundants; ell mateix en fa una declaració expressa: *Dels [fets memorables del rei Alfons] que yo he vists, escriuré de alguns en suma*.¹⁵⁸ La primera es data el 21 de desembre de 1419, quan trobant-se l'estol reial al port cors de Bonifacio, anota: *...estant en lo port, aguem vista de l'armada de genoveses*.¹⁵⁹ Llavors, calcula Sanchis Sivera que «nostre Miralles tendria apenes deu anys»;¹⁶⁰ si fos encertat el càlcul, ¿és de creure que un infant com aquest, encara que es tractàs, com conjectura el mateix historiador, d'un fill d'un servidor del rei o d'un patró de nau, hagués estat exposat als perills d'un combat naval? No sembla probable. Més endavant, és testimoni de l'assalt de Marsella per part del rei d'Aragó el 1423, i prossegueix dient: *e partim en bon viatge la via de Catalunya*.¹⁶¹ Deu anys més tard, el juliol de 1434, l'autor arribava a Sicília amb l'armada reial de Joan de Navarra, per tal d'unir-se a les forces d'Alfons el Magnànim.¹⁶² L'abril de 1435, és amb l'estol a l'illa de Vulcano, a l'arxipèlag de les Lípari, i sent l'atracció de la singularitat de visitar-hi el volcà: *Divenres, primer dia de abril, fom en lo port de Bolcam, e aquí molts muntam a veure Bolcam. Muyntà-y frare Matheu...*¹⁶³ El mateix mes, va a Florència, en el seguici dels ambaixadors enviats pel monarca al papa Eugeni IV,¹⁶⁴ i el novembre del susdit any participa en una altra legació, ara a Thonon, al duc de Savoia, acompanyant el vicecanceller Jaume Pelegrí.¹⁶⁵ Posteriorment, narra les incidències de la conquesta de la ciutat de Nàpols, el 2 de juny de 1442, i els primers moments del govern del Magnànim en aquell regne, fins al parlament de 1443, amb una riquesa d'informació que delata el coneixement personal.¹⁶⁶

Hi cal remarcar, també, la multitud de anotacions que reforcen la pertinença de l'autor de la crònica al clergat de la catedral de València, com resta provat, si considerem el grau de dades de primera mà que'n demostra posseir. Hi ressenya les particularitats de més relleu del temple: l'antic retaule major d'argent, la custòdia de Joan de Castellnou, la construcció del campanar nou, i més tard de l'últim

¶¹⁵⁷ Vid. Jorge SÁIZ SERRANO, *Caballeros del rey. Nobleza y guerra en el reinado de Alfonso el Magnánimo*, València, Universitat de València, 2008, p. 386. Dos dels fills i hereus de Francesc Vidal, d'acord amb el manament executori del justícia civil citat *supra*, es deien Ramon i Lluís, homonímia que sembla reforçar la hipòtesi del parentiu amb aquests personatges. El cavaller Lluís Vidal va morir l'agost de 1418 lluitant

amb l'armada reial a Gíger, a Barbaria (*Dietari del capellà*, III, núm. 71, f. 58r). ¶¹⁵⁸ *Ibid.*, III, núm. 70, f. 58r. ¶¹⁵⁹ *Ibid.*, III, núm. 74, f. 58v. ¶¹⁶⁰ SANCHIS I SIVERA, *Dietari...*, p. XV. ¶¹⁶¹ *Dietari del capellà*, III, núm. 83, f. 64rv. ¶¹⁶² *Ibid.*, III, núm. 106, f. 71v. ¶¹⁶³ *Ibid.*, III, núm. 114, f. 72v. ¶¹⁶⁴ *Ibid.*, III, núm. 115, f. 73v. ¶¹⁶⁵ *Ibid.*, III, núm. 127, f. 79rv. ¶¹⁶⁶ *Ibid.*, III, núms. 129-133, ff. 81r-90v.

tram de les naus, sense oblidar-se del desastrós incendi del retaule el 1469, el que estimulà l'erecció d'un de nou més sumptuós i la decoració al fresc de la capella major, obra, diu poc exactament, de *dos maestros pintós florentins*;¹⁶⁷ refereix admirativament les relíquies donades a la Seu pel seu prelat i nou papa Calixt III,¹⁶⁸ explica amb precisió extraordinària la butlla del jubileu atorgat pel mateix pontífex a la catedral per tal de sufragar-ne les obres,¹⁶⁹ i fins i tot anota la suma total que s'hi va recaptar dels donatius dels fidels;¹⁷⁰ encara més, detalla la quantitat –catorze diners– que havien de cobrar cada dia els beneficiats de l'església major per assistir a cor, el que havia de conèixer el redactor pel seu càrrec de sots-sacrista, però notícia la inclusió de la qual sorprén una mica pel seu caràcter estrictament intern.¹⁷¹

Tot i això, del personatge que cerquem res més no s'hi pot dir de segur. En conclusió, ateses la manca de prova documental i les dificultats cronològiques per a identificar Melcior Miralles amb el capellà reial de 1435, i sense oblidar la no menor falta de constància escrita per a atribuir aquesta dignitat a Guillem Vidal, creiem que pot proposar-se l'existència d'una narració dels fets d'armes d'Alfons el Magnànim (a la part III de l'obra) escrita per un capellà del rei, anònim mentre que hom no trobe el document acreditatiu, que fóra anys després, ja a l'última etapa del regnat, aprofitada i continuada (part IV) per un prevere adscrit a la cort, més tard lector de Teologia i sots-sacrista de la Seu de València, el mateix Miralles.¹⁷²

Les raons lingüístiques exposades al punt anterior no contradiuen la hipòtesi de l'existència de dos autors, ans bé la poden confirmar, encara que no amb certesa, i cal no descartar malgrat tot la possibilitat que el text haja estat revisat en alguna proporció pel darrer, el sots-sacrista. Tanmateix, hi resta oberta la qüestió de qui és l'autor de la compilació de les quatre parts que conformen el text. Raons de mera lògica fan pensar que les parts I i II haurien estat concebudes com a introducció necessària per a passar a historiar els fets d'armes del rei Alfons, i n'hi ha algun indici coincident de caràcter estilístic;¹⁷³ l'àmbit cronològic, però, d'aquelles dues primeres parts arriba als anys 1472-73 i 1472, respectivament, més avançat que el de la III, que es diu escrita el 1455 de forma expressa, el que s'oposa a l'assignació de totes tres al primer autor; així mateix, el fet que la part II mostre un interès substancial per les obres de la Seu de València –entre la construcció del campanar nou, el 1381, i la decoració al fresc de la volta de la capella major, el 1472–, és

¶ ¹⁶⁷ *Ibid.*, II, núm. 5, ff. 41r-43v. ¶ ¹⁶⁸ *Ibid.*, IV, núm. 96, f. 103v. ¶ ¹⁶⁹ *Ibid.*, IV, núms. 90-95 i 106, ff. 99v-103v i 106rv; i IV, núms. 384 i 400, ff. 144r i 145v. ¶ ¹⁷⁰ Així, del jubileu o *perdonança* del 1470, que durà del Dijous Sant al dia de Pasqua: *Fonch atrobat en les caxes .LXII. mília .CC.X. sous (Dietari del capellà, IV, núm. 400, f. 145r)*. ¶ ¹⁷¹ *Ibid.*, IV, núm. 78, f. 98v. ¶ ¹⁷² En relació amb la nostra hipòtesi, anotem una observació de P. QUER (*La Història i Genealogies d'Espanya...*, p. 228, nota): «No podem as-

segurar que Melcior Miralles fos el redactor de D [*l'epítom del Toledà aprofitat al Dietari*] en la seva primera versió, l'anterior a 1455». ¶ ¹⁷³ És significatiu l'ús repetit d'un recurs lingüístic. Quan Tàrik dona sentència de mort al comte Julià i als fills de Vítiza, que creu deslleials, després de Covadonga, comenta el cronista: *Juhí de Déu just!* (*ibid.*, I, núm. 4, f. 8r), i utilitza la mateixa expressió en descriure la batalla d'Aljubarrota el 1385: *juhy de Déu just...!* (*ibid.*, III, núm. 33, f. 51v).

una particularitat que denuncia la mà de Miralles, sots-sacrista, i, per tant, persona molt ben informada en els afers de la catedral. El més probable és, doncs, que les seccions I i II hagen estat traçades, o bé simplement compilades, segons el cas, certament sense l'ordre o conjunció deguts, per aquest darrer, el que creiem autor de la part IV i més extensa, que seria amb això el responsable principal de l'obra.

Admesa l'autoria de Melcior Miralles, en les condicions exposades, hi cal fer una darrera observació. Els escriptors de dietaris són, per regla general, persones que senten la passió de replegar els fets esdevinguts al seu entorn; és per aquesta raó que solen prosseguir les anotacions fins als darrers anys, mentre que conserven la capacitat d'escriure. El cas present no s'hi ajusta, bé que tampoc és rar.¹⁷⁴ L'última notícia consignada pel sots-sacrista correspon al maig de 1478, quan Miralles, que ja era mestre en teologia l'any 1453, com sabem, podia comptar entre cinquanta i seixanta anys. Encara va viure fins el 1502. Com explicar la interrupció del dietari? Les obligacions dels seus càrrecs eclesiàstics –la sots-sacristia i la càtedra teològica– pogueren ser eventualment la causa de la renúncia, però és digne de notar el fet.

DATAció DE LA CRÒNICA

La manca d'unitat de l'obra, dividida en parts heterogènies, obliga a fer-hi algunes distincions cronològiques. Creu Sanchis Sivera que fou escrita els darrers anys de la vida de l'autor, l'òbit del qual ell mateix situa el 1502,¹⁷⁵ però, entre altres raons que s'oposen a aquesta opinió, hi cal observar que les notícies del dietari acaben l'any 1478, i manca de lògica pensar que, havent estat redactat més tard, no n'inclogués noves anotacions. M. D. Cabanes, per la seua banda, proposa datar la composició del 1474-1475 al 1478.¹⁷⁶

La part I no aporta elements específics que permeten datar-la; dona, però, com a notícia més recent la successió a la corona de Castella, després de la mort d'Enric IV (14-desembre-1474), de Ferran, el futur Rei Catòlic, pels drets dinàstics de la infanta Isabel, la seua esposa, i l'anomena *rey de Castella, rey de Cecília e primogènit de Aragó*,¹⁷⁷ el que suposa que el monarca regnant ací és encara Joan II, son pare (+19-gener-1479); situem, per consegüent, la seua redacció entre la fi de l'any 1474 i el gener de 1479. Semblant és el cas de la part II, que fineix tot recollint la notícia de l'inici dels treballs de les pintures al fresc de la capella major de la Seu, a càrrec de dos artistes italians, l'any 1472.¹⁷⁸ La part III, contràriament, duu una data expressa, el 1455; en parlar de la cronologia del món, d'Adam a Crist, hom hi escriu: *De la nativitat de nostre senyor Jesuchrist fins al present, ha .M.CCCC.LV. [anys]*,¹⁷⁹

¶¹⁷⁴ Sobre la caracterització del gènere dietarístic o memorialístic, *vid.* Vicent Josep ESCARTÍ, *Memòria privada. Literatura memorialística valenciana del segle XV al XVIII*, València, Eliseu Climent Ed., 1998, pp.

7-13. ¶¹⁷⁵ SANCHIS I SIVERA, *Dietari...*, pp. XVIII-XIX. ¶¹⁷⁶ CABANES PECOURT, *Dietari...*, p. 12. ¶¹⁷⁷ *Dietari del capellà*, I, núm. 8, f. 18v. ¶¹⁷⁸ *Ibid.*, II, núm. 5, f. 42v. ¶¹⁷⁹ *Ibid.*, III, núm. 1, f. 44r.

cosa que no es contradia amb la matèria narrada, que arriba al seu terme l'any 1443. La part IV i última, així mateix, porta referències cronològiques clares: *en lo present any de .M.CCCC.LXXIII.*, precisa parlant de la fam sobrevinguda en aquell temps,¹⁸⁰ i repeteix més avant: *En l'any pasat de .LXXIII. fo[n]ch la gran carestia dels blats... E en l'any present de .LXXV., en lo mes de abril, començaren les morts en València...*¹⁸¹ En aquesta darrera part, el dietari conclou –a banda els dos folis perduts de la fi del ms.– amb una notícia del 1478, que deixa constància de la mort, el dissabte 30 de maig, de pesta, de *la senyora na Mascona*.¹⁸²

S'hi desprén, doncs, que l'obra es redactava la dècada dels anys 1470, després del 1472, i, si donem les dates consignades a l'última part per vàlides per a la totalitat de la crònica, amb major precisió, entre el 1474 i el 1478. Tanmateix, és força exceptuar-ne la part III, que és datada expressament el 1455. Si la hipòtesi que abans donàvem com a possible –tot i que no segura, fins que no tinguem la fortuna de trobar-ne documentació provatòria concreta–, de distingir entre un capellà reial no determinat, autor de la història de la conquesta de Nàpols pel rei Magnànim (a la part III), i el sots-sacrista Miralles, autor de l'última part de la narració, essent compilador del conjunt del cos cronístic un dels dos –probablement el segon–, fos encertada, val a dir que, almenys, la datació de les diferents parts de l'obra no entra en contradicció amb aquesta proposta.

LES EDICIONS

Malgrat l'interés que secularment va merèixer dels historiadors regnícoles, la nostra crònica romangué inèdita fins al segle XX. Les primeres iniciatives per tal de publicar el text no es veieren coronades per l'èxit. Francesc Almarche, que en va fer una completa descripció a la seua valuosa obra historiogràfica, ja tingué la idea, no realitzada, de traure-la a la llum.¹⁸³ L'any 1916, l'Institut d'Estudis Catalans acordà

¶ ¹⁸⁰ *Ibid.*, IV, núm. 742, f. 177v. ¶ ¹⁸¹ *Ibid.*, IV, núm. 766, f. 179v. ¶ ¹⁸² *Ibid.*, IV, núm. 879, f. 195v. ¶ ¹⁸³ Això dona a entendre quan parla, el 1919, de «La publicación necesaria de este Dietario» (*Historiografía Valenciana...*, p. 64), que constitueix «un interesante Dietario, crónica llena de verdad, que bien merece ser publicada acompañándola de los documentos de archivo para ser la crónica más exacta y real de la Ciudad y Reino de Valencia en dos tercios del siglo XV» (*ibid.*, p. 66), pla de treball que és curiós constatar que serà el practicat després per Sanchis Sivera a la seua edició pròpia; i hi torna després afirmant que havia tret un trasllat del ms. del s. XV «para su publicación» (*ibid.*, p. 68, nota 1).

Ja se'n va adonar ESCARTÍ (*Dietari...*, p. 12 de la 2a ed.). Si no anem errats, intuïm que, justament per aquesta raó, siga Almarche l'al·ludit en el sever retret que fa Sanchis Sivera a un erudit amic seu, sense mencionar-ne el nom (SANCHIS I SIVERA, *Dietari...*, p. VIII), perquè, coneixedor de l'existència, al Col·legi del Patriarca, del ms. A, en parador ignorat durant anys, ho silenciava, quan el canonge preparava al mateix temps l'edició, per encàrrec de l'IEC, i es veia obligat a seguir el ms. C (BUV 160), còpia del s. XVIII. La mort prematura d'aquell (1875-1927) potser va frustrar el seu propòsit, si no el va abandonar, com és més probable, en assabentar-se del projecte d'edició mencionat.

la publicació del *Dietari* en la seua col·lecció de cròniques catalanes. L'edició fou començada a càrrec de Josep Sanchis Sivera i de l'historiador barceloní Francesc Martorell i Trabal, i se'n va imprimir durant uns anys una part (vint plects, corresponents a les pàgines 3-162, en quart major, que transcrivien els primers 58 fols. del ms. principal); era dotada d'un aparat amb l'anotació textual i l'establiment de les fonts, i d'un segon cos a dues columnes, d'una riquesa i pulcritud veritablement notables, amb notes històriques; la publicació, que unificava també la desordenada ortografia pròpia del text original –criteri que entenem errat, en una edició crítica–, va restar, per dissort, finalment suspesa.¹⁸⁴

La primera edició, finalment, eixia setze anys després de les premses a càrrec del canonge Sanchis Sivera, i en data molt més recent se n'han publicat altres, de divers caràcter, que passem a ressenyar:

– *Dietari del capellà d'Anfos el Magnànim*. Introducció, notes i transcripció per Josep Sanchis i Sivera, València, Acció Bibliogràfica Valenciana, Oficina Tipogràfica Fill de F. Vives Mora, MXCXXXII. XXXV + 508 pàgs. + 1 full de colofó. Tiratge de 125 exemplars numerats i nominats, en paper de fil.

Dividida l'obra en set parts, com ha estat dit –la IV part del ms. principal es distribueix al seu torn en quatre–, hom assigna una numeració romana pròpia als capítols o notícies de cadascuna d'aquelles. No pretén ser una edició crítica, com reconeix Sanchis Sivera a la seua densa i ben documentada introducció (pp. VII–XXIII); a diferència del criteri de la inacabada anterior, respecta amb fidelitat el text original, i l'acompanya d'una anotació històrica que excel·leix per l'aportació d'un voluminós contingent de dades i documents dels arxius, civils i eclesiàstics, de València. L'edició del docte canonge es ressent, tanmateix, del fet d'haver-se basat originàriament en la transcripció del ms. C (BUV 160), a l'època que es trobava extraviat el ms. A; tan bon punt localitzat aquest, Sanchis Sivera va compulsar la còpia del XVIII amb el ms. medieval, comptant amb la col·laboració del seu amic i erudit investigador Josep Rodrigo i Pertegàs (p. X), però la fixació del text no arriba a ser del tot satisfactòria, per la causa indicada. Tanca l'edició un índex onomàstic.

D'aquesta se n'ha fet una ed. facsímil, incloent-hi un segon vol. amb la reproducció del ms. A., València, Ajuntament de València, 2001, amb una síntesi sobre la figura de J. Sanchis Sivera, per Jaime J. Chiner Gimeno.¹⁸⁵

¶¹⁸⁴ La interrupció, per «motius imprevists» i «temporalment», segons afirma SANCHIS I SIVERA (*Dietari...*, pp. VIII i XI–XII), resultà definitiva. L'any 1921 encara s'anunciava «en premsa», a despeses de la Fundació Concepció Rabell Cibils, viuda Romaguera, el *Dietari del Capellà d'Alfons V*, a cura de J. Sanchis Sivera i F. Martorell Trabal (*vid.*, p. ex., la coberta posterior

dels *Documents per l'Historia de la Cultura Catalana mig-aval*, d'A. RUBIÓ Y LLUCH, tom II, Barcelona, IEC, 1921). ¶¹⁸⁵ Basada en l'ed. ja citada de SANCHIS SIVERA, *Estudis d'història cultural*. Edició, introducció, bibliografia i notes a cura de Mateu Rodrigo Lizondo. Notícia biogràfica, de Francesc Pérez i Moragón. Pròleg d'Antoni Ferrando, València-Barcelona, 1999.

– Melchior MIRALLES, *Dietari del capellà d'Alfons el Magnànim (Selecció)*. Introducció, selecció i transcripció de Vicent-Josep Escartí, «Biblioteca d'autors valencians», 16, València, Edicions Alfons el Magnànim, Institució Valenciana d'Estudis i Investigació, 1988 [1989], 215 pàgs.; 2a ed.: «Biblioteca d'autors valencians», 45, València, Institució Alfons el Magnànim, 2001, 226 pàgs.

La introducció (pp. 9-28 de la 2a ed.) revisa críticament el títol i caràcter de l'obra i els seus aspectes literaris; l'atribució a Miralles no es creu segura, a l'espera de la seua eventual verificació en futures investigacions. El text es presenta amb ortografia moderna, mantenint-hi les característiques lèxiques i morfològiques originals, i dividit en les mateixes set parts que establí Sanchis Sivera, però suprimint la numeració de les notícies aplicada per aquest. Va seguit d'un glossari.

– *Dietari del capella d'Alfons V el Magnanim*. Edición e índices por María Desamparados Cabanes Pecourt, Saragossa, Anubar Eds., «Textos Medievales», 85, 1991 [1992], 467 pàgs.

Edició sense accentuar, s'aparta de les normes en ús per al català medieval; pròxima a l'ed. de Sanchis Sivera, amb algunes millores textuais. Manté la divisió original del ms. *A* en quatre parts, prescindint també de la numeració interna. A la introducció (pp. 5-18), que examina la documentació ja coneguda, aporta un estudi codicològic; admet la possible autoria de Miralles, no estimada, però, conclouent. Sense aparat crític, duu índexs toponímic i antroponímic.

– Vicent Josep ESCARTÍ, *Memòria privada. Literatura memorialística valenciana del segle XV al XVIII*, València, Eliseu Climent Ed., 1998, 311 pàgs.

Precedida d'un documentat estudi (pp. 7-45) sobre les característiques del gènere i la seua evolució en aquell període al regne de València, publica una antologia anotada de diverses obres significatives. La selecció del *Dietari del capellà* n'ocupa les pp. 55-79.

– Atribuït a Melchor MIRALLES, *Dietari del capellà d'Alfons el Magnanim*. Ficció. Introducció i notes històriques Josep Vicent Gómez Bayarri. Edició i notes filològiques Josep Giner i Ferrando, «Classics Valencians», 8, València, L'Oronella, 1999, 235 pàgs.

Selecció del text, que ha estat modernitzat amb l'aplicació de normes lingüístiques i d'accentuació diferents de les usuals. La introducció, amb una síntesi del regnat, recull les conclusions de Sanchis Sivera i de Cabanes.

CRITERIS DE LA NOSTRA EDICIÓ

L'edició que ara presentem es basa en el manuscrit medieval únic, el que denominem *A*, de la Biblioteca del Col·legi de Corpus Christi o del Patriarca (s. sign.,

olim V/21), de València, transcrit directament i amb fidelitat a l'original; quan ens referim en les notes al ms., sempre parlem d'aquest, si no hi ha indicació en contrari. Segons ha estat ja raonat, retornem a l'obra el seu nom primitiu de crònica, i la intitulem, atenent a la seua naturalesa dual, *Crònica i dietari del capellà d'Alfons el Magnànim*. El títol recull l'evidència de l'autoria d'un home d'Església, tot i les reserves que hem formulat més amunt entorn de la condició de capellà reial de Melcior Miralles i la possibilitat de ser obra escrita per dos autors.

Hi hem aplicat les normes habituals utilitzades en la publicació de texts medievals catalans. Hem puntuat a la manera moderna, i accentuat en la forma actual, observant els usos fonètics del català occidental o valencià, que són els propis del llibre —n'exceptuem els perfectes forts *mès*, *près* i *entès*, que duen accent diacrític per a evitar confusions. Així mateix, hom ha normalitzat l'ús de les majúscules i minúscules, i adoptat l'apòstrof per a les elisions, llevat de les que no són admeses en la llengua actual, on les substituïm pel punt volat. Les lletres *i/j* i *u/v* han estat regularitzades d'acord amb el seu valor vocàlic o consonàntic, així com l'ús de la *ç* davant de vocal; igualment, les consonants dobles a l'inici d'una paraula es transcriuen com una sola. Damunt la lletra *γ* hom no hi posa accentuació. Presentem en minúscula els noms de càrrec o dignitat.

Els mots molt comuns, com ara *s(enyor)* i *s(enyora)* o *s(enyor)a*, *r(ey)*, *r(eyna)* o *r(eyn)a*, *p(ríncep)*, *c(ardenal)* o *b(isbe)*, que s'escriuen generalment, o, cas dels darrers, a vegades, abreujats al ms., es desenvolupen sense indicació, el mateix que es fa amb els noms de persona d'ús freqüent, com *G(uille)m*, *M(ari)a* o *P(ere)*. Les lletres, síl·labes, partícules o paraules que manquen al mateix ms., per un presumpte oblit de l'escrivà, són restituïdes entre claudàtors; quan la restitució és deguda a danys del ms., s'advertirà en nota. Les xifres romanes, que hi apareixen de forma diversa, emmarcades entre dos punts, seguides d'un de sol, o sense cap afegiment, són reproduïdes entre dos punts, com és usual a l'Edat Mitjana. En citacions llatines, el grup *ti* davant de vocal (ex.: *Valentia*) es redueix a l'ús de l'època clàssica, tot i que el llatí medieval sol més sovint escriure *ci*, atesa la freqüent confusió entre les lletres *t* i *c* en l'escriptura gòtica i la conveniència d'una normalització.

L'aparat crític comprén tant les anotacions textuais com les històriques. Les errades del text són esmenades i salvades en nota, quan són manifestes; així mateix, s'hi consignen les repeticions, esborrats o afegits, siguen interlineats o bé al marge o al peu. Quan un mot ha estat corregit per part del mateix escrivà, es fa constar en nota amb el terme correcte o definitiu posat en cursiva, seguit de la paraula cancel·lada entre cometes i de la indicació *corr.*

Hem respectat, com ja fou dit, les quatre parts que componen l'obra d'acord amb la divisió que presenta el ms., tot afegint, per part nostra, una numeració aràbiga pròpia als capítols o paràgrafs corresponents a cadascuna. Quan el ms. oblida copiar la rúbrica d'una notícia, cosa freqüent, la inserim entre claudàtors, extraient-la del sumari que precedeix l'obra; en el cas de punts que no figu-

ren amb rúbrica pròpia al dit sumari, els hi assignem un epígraf en lletra cursiva, també entre claudàtors. Com sovint s'esdevé que l'autor deixa al ms. un espai buit quan ignora un nom propi o la data d'un fet, a l'espera de omplir-lo més tard, en tals ocasions ho advertim amb el terme *blanc*, tancat entre parèntesis.

Aquesta edició no hagués eixit a la llum pública sense l'interés dels profs. Antoni Furió i Enric Guinot, companys nostres al Departament d'Història Medieval de la Universitat de València, d'incorporar-la al catàleg de la col·lecció de Fonts Històriques Valencianes. Hem recorregut a l'assessorament dels profs. Germà Colón, Albert G. Hauf i Antoni Ferrando per a determinades qüestions lingüístiques, com també al del prof. Francisco Gimeno Blay, especialment en matèria de codicologia. El nostre amic Agustín Rubio Vela ha llegit aquest estudi i ens ha proporcionat referències documentals de l'Arxiu Municipal de la ciutat, on tan llargament ha investigat. Els doctors Miquel Navarro Sorní, rector del Reial Col·legi Seminari de Corpus Christi, i Alfonso Esponera, O. P., arxiver de la Província Dominicana d'Aragó, al Convent de Predicadors de València, ens han oferit facilitats per a l'accés als manuscrits custodiats en ambdós centres, vinculats amb els que pertanyen a la Biblioteca Universitària. El nostre reconeixement a les amistoses atencions de tots.

M. R. L.

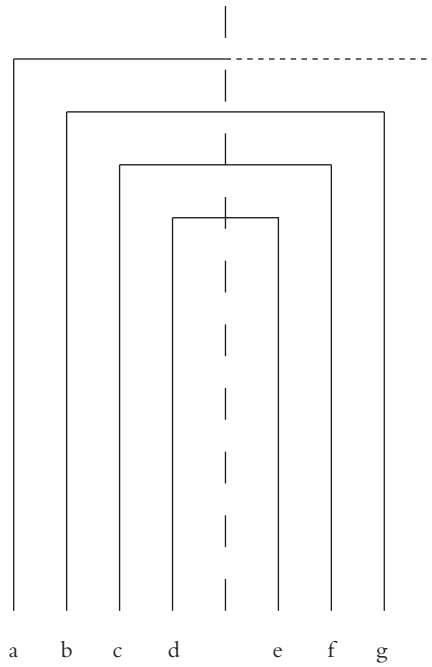
València i Albalat dels Sorells, abril de 2010.

APÈNDIX 1

ANÀLISI CODICOLÒGICA DEL MS. A

El quadern I és un quatern, sense foliar, destinat a contenir el sumari de les rúbriques de la crònica. No té signatures, i li manca el darrer foli, presumiblement tallat del quadern al moment de compilar o relligar tot el llibre, per ser en blanc; tampoc no duu text escrit el verso del fol. seté.

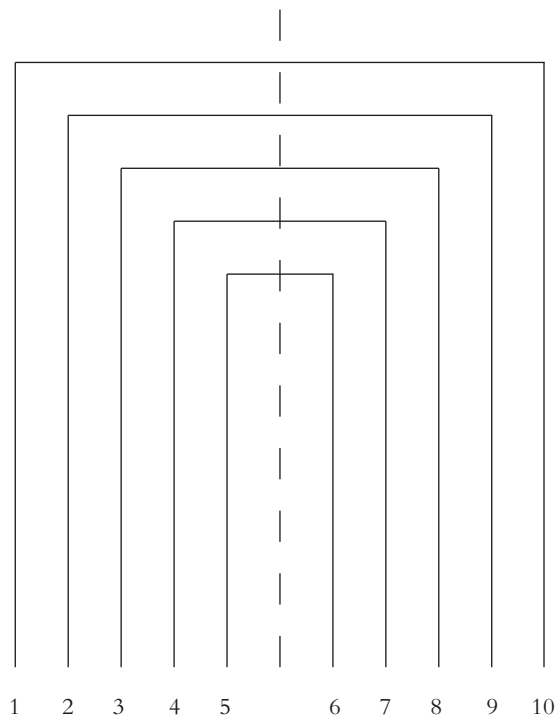
Quadern I

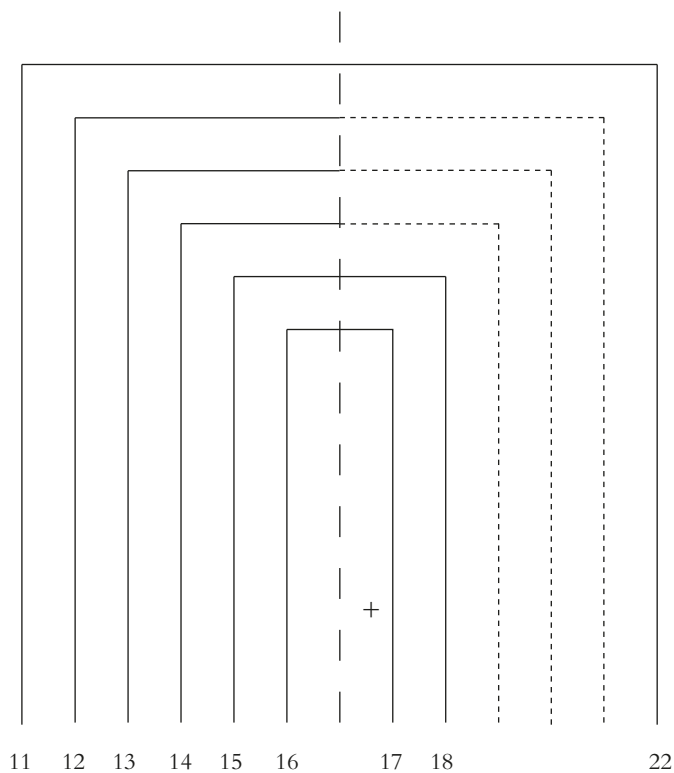
El quadern II és un quintern (ff. 1-10) complet, sense signatures, amb reclam al fol. 10v «Aragó». Conté l'inici de la crònica, encapçalat, al centre del marge superior del fol. 1r, per l'epígraf en tinta roja «*Iesus Christus sit mecum*».

Quadern II

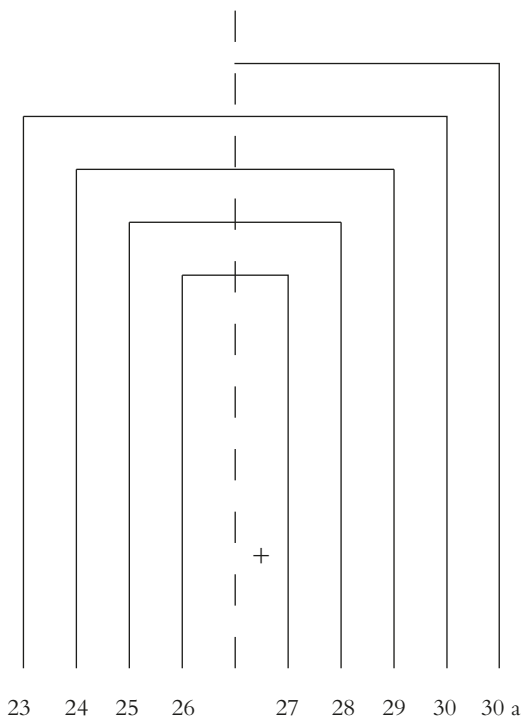
El quadern III és un sextern (ff. 11-22); li manquen els fols. 19, 20 i 21, creiem que tallats també en origen per no contenir text, car el fol. 18v clou la cronologia dels comtes de Barcelona i els reis d'Aragó amb els fills de Joan II, contemporanis de l'autor, i el fol. 22r comença amb la rúbrica «*Com se coronen los reys*», sense que s'hi advertesca falta d'informació, ni hi haja indicació al sumari. Sense signatures, el fol. 17r, però, primer de la segona part del quadern, porta una + al marge inferior dret, i el fol. 22v no posseïx reclam.

Quadern III

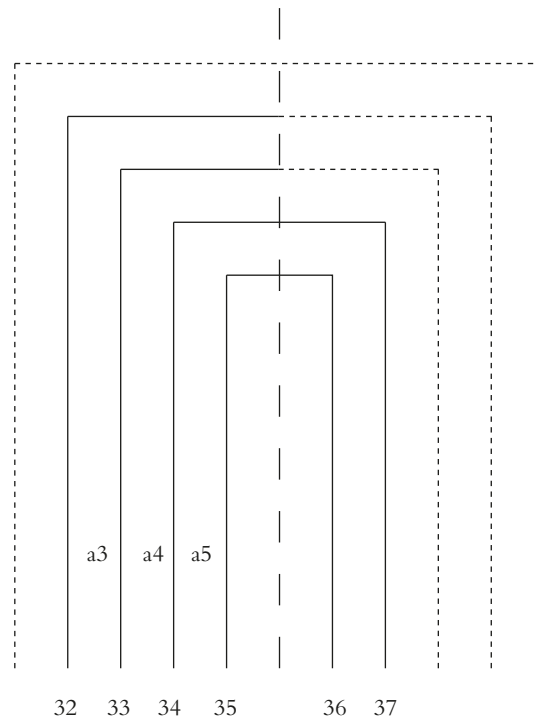
El quadern IV és un quatern (ff. 23-30 a), compost de nou folis, anomalia que trobem explicada perquè el fol. 30 és en blanc, tot i que amb la caixa delimitada amb ratlles per a escriure, sospitem que per a continuar eventualment la sèrie dels bisbes de València, tancada amb Roderic de Borja al foli anterior, i el fol. 30 a (numerat així: «XXX a») és certament afegit, contenint una relació de les carns i els blats consumits cada any a València que no guarda cap relació amb el text precedent. No té signatures, però el fol. 27r, primer de la segona part, és assenyalat amb una +, i tampoc no hi ha reclam.

Quadern IV

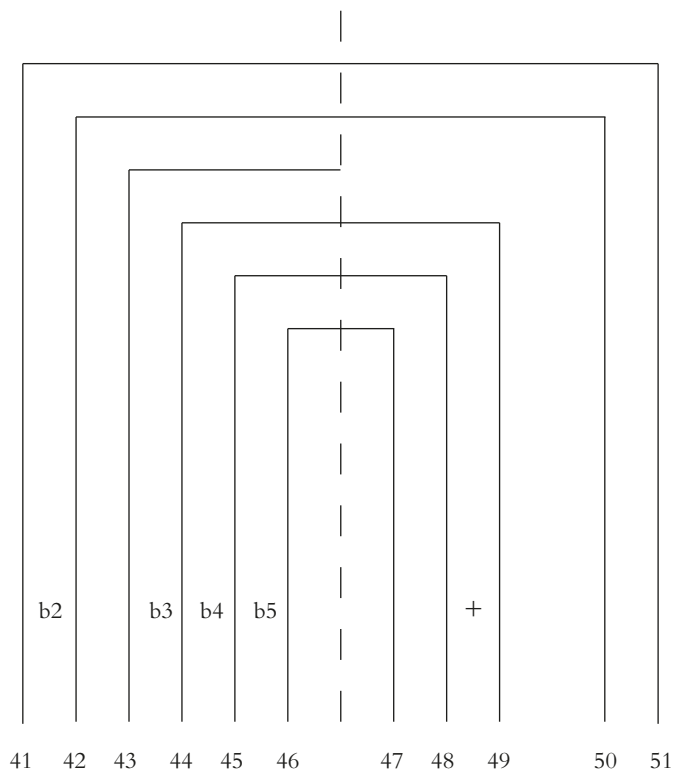
El quadern V és un quintern (ff. 32-37), molt incomplet: s'ha perdut el fol. 31, amb la rúbrica «*De la creació del món*» (copiat al ms. C) i, ultra això, manquen, probablement d'origen, els fols. 38-39-40, potser tallats per ser en blanc, atès que el fol. 37r només conté mitja columna de text, acabant la cronologia dels papes amb l'elecció de Pau II, i és versemblant pensar que hom deixava espai per a continuar-la, si calia. Els fols. 33, 34 i 35 ostenten signatures (aiii, aiiii, av) al marge inferior dret del recto; no hi ha, tanmateix, senyal de + al fol. 36, primer de la segona part del quadern, ni existeix lògicament reclam.

Quadern V

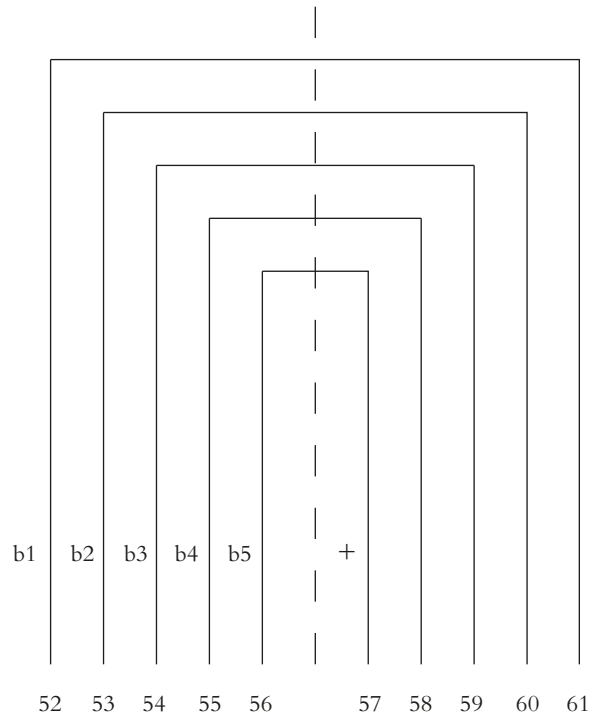
El quadern VI és també un quintern (ff. 41-51). Presenta, però, un foli afegit, el 43, que és en blanc (amb un fragment de partitura musical al verso), potser per tal de prolongar les notes del capítol que comença al fol. 41r, «*De la Seu de València, e memòria de l[le]s coses de aquella*». Els fols. 42, 44, 45 i 46 porten signatures (bii, biii, biiii, bv), i, de forma anòmala, no sabem si per error –el text hi mostra continuïtat, sense cap element irregular–, el senyal de + no apareix al fol. 47r, que és el primer de la segona part, ans bé figura al 49r. Al fol. 51v, hi ha el reclam «*los altres*».

Quadern VI

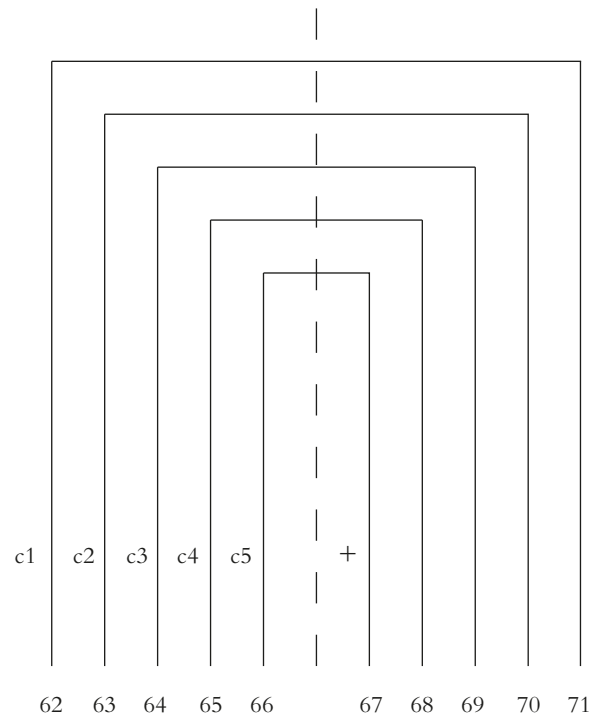
El quadern VII és un quintern (ff. 52-61), complet. Els fols. 52 a 56 porten signatures, que repeteixen la lletra *b* pròpia del quadern anterior (bi [esborrat], bii, biii, biiii, bv), i el 57r, primer de la segona part, va indicat amb la +. El fol. 61v acaba amb el reclam «Jaume Çabater».

Quadern VII

El quadern VIII és així mateix quintern (ff. 62-71), complet igualment. Hi duen signatures els fols. 62 al 66 (ci, cii, ciii, ciiii, cv), mentre que el fol. 67r, primer de la segona part, es denota pel senyal +, sempre al marge inferior dret. El fol. 71v fineix amb el reclam «-venres».

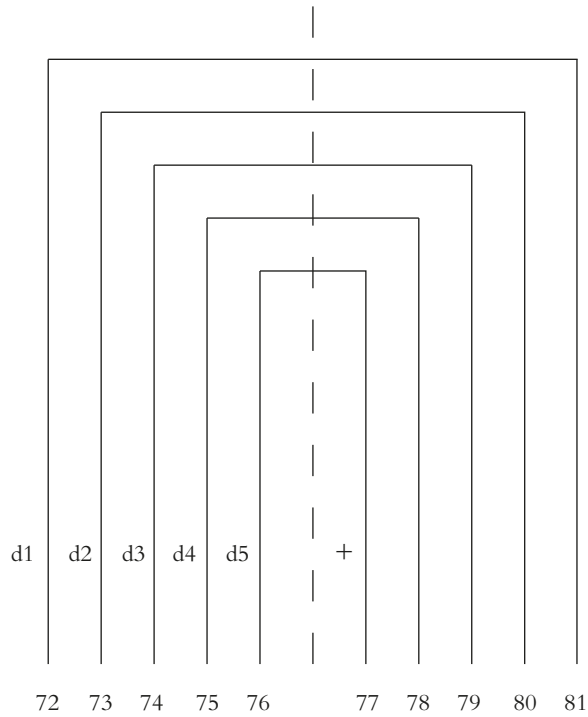
Quadern VIII

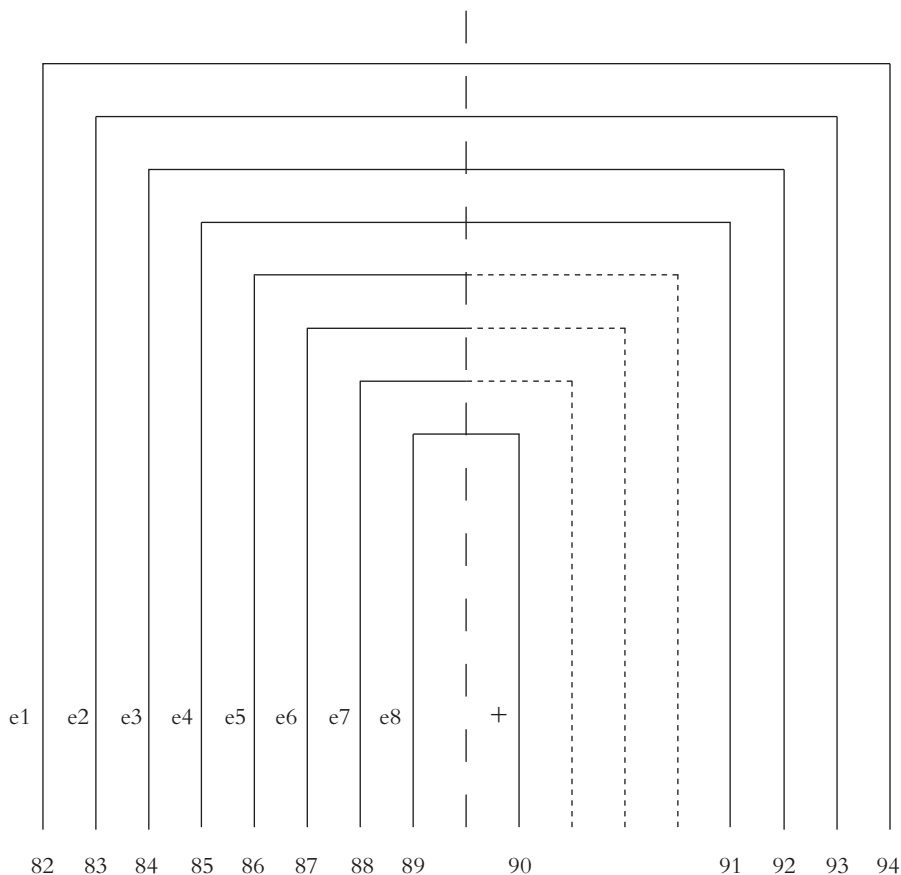
El quadern IX és un quintern igualment regular (ff. 72-81). Amb signatures als fols. 72 al 76 (di, dii, diii, diiii, dv), el fol. 77r, primer de la segona part, va marcat amb la + corresponent. El fol. 81v, darrer del quadern, porta el reclam «en tal forma».

Quadern IX

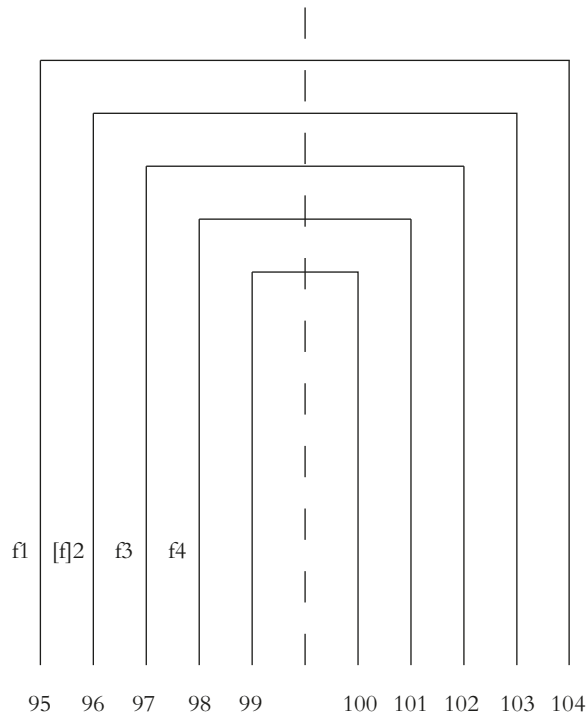
El quadern X té la singularitat de ser un octern (ff. 82-94), bé que incomplet. Els fols. 82 al 89 presenten signatures (ei, eii, eiii, eiiii, ev, evi, evii, eviii), i el 90r, primer de la segona part, la +. Tanmateix, considerant la composició d'aquesta mateixa part, de sols cinc folis (90-94), és força concloure que n'hi manquen tres. Proposem la hipòtesi que hi hagués originàriament tres folis en blanc entre els fols. numerats 90 i 91, per aquesta raó: el cronista reporta una llarga relació (f. 90rv) dels barons que assistiren al parlament celebrat per Alfons el Magnànim a Nàpols el 1453, i, sense acabar-ne d'omplir l'última columna, hi dona fi amb una nota justificant-se per no incloure la totalitat dels nobles i cavallers, els quals, diu, «no són en lo present libre per ignorar los noms»; els folis faltants potser hi eren en previsió de consignar una narració més detallada del susdit parlament, si no anem errats. El fol. 91r canvia d'assumpte radicalment, sota la rúbrica «Actes de València», i el fol. 94v, darrer del quadern, duu el reclam «e una de».

Quadern X

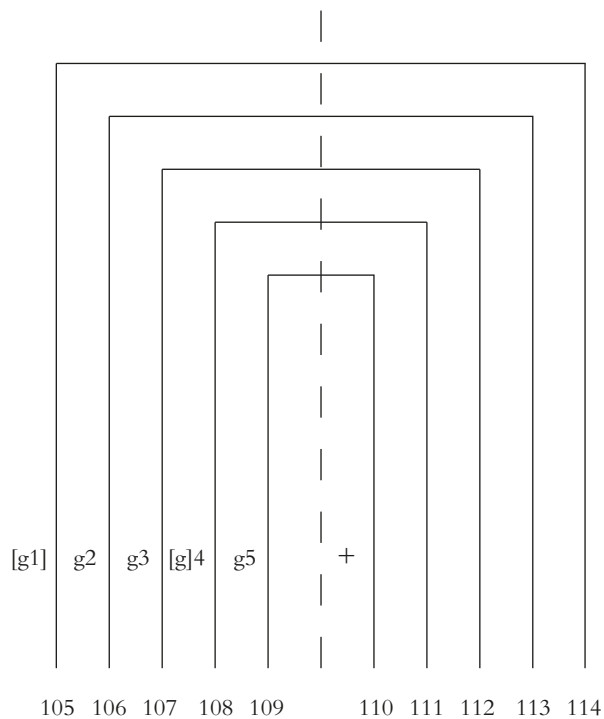
El quadern XI torna a ser quintern (ff. 95-104), complet. Els fols. 95 al 98 porten signatures (f1, [f]ii, fiii, fiiii), però no el 99, potser esborrada. El fol. 100r, primer de la segona part del quadern, tampoc no presenta el senyal de creu acostumat. El fol. 104 acaba al verso amb el reclam «*Quis est*».

Quadern XI

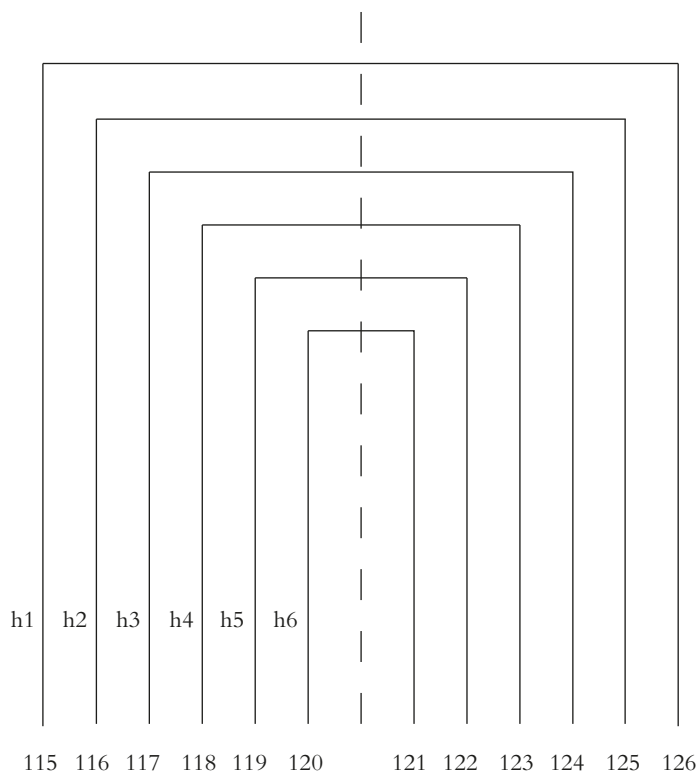
El quadern XII és un quintern (ff. 105-114), i és complet. Els fols. 105 al 109 ostenten signatures ([g]i, gii, giii, [g]iiii, gv), alguna vegada esborrades o mig tallades, i el fol. 110r, primer de la segona part, duu senyal de +. El fol. 114v, el darrer, porta el reclam «renchs».

Quadern XII

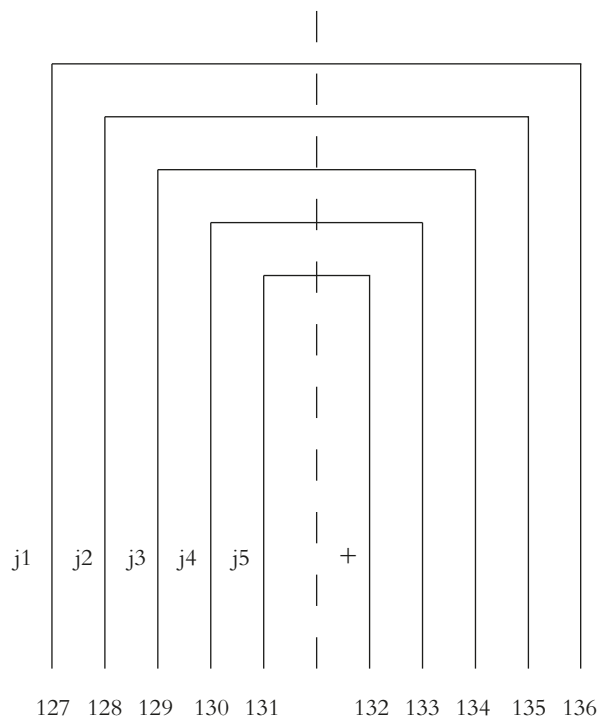
El quadern XIII és, en canvi, un sextern (ff. 115-126), complet. Els fols. 115 al 120 van dotats tots de signatures (hi, hii, hiii, hiiii, hv, hvi); el 120r és en blanc, segurament per tal d'incorporar-hi més notícies de dietari oportunament. El fol. 121r, primer de la segona part del quadern, no porta, però, el senyal de creu que hi correspon. El fol. 126v acaba amb el reclam «*E mort*».

Quadern XIII

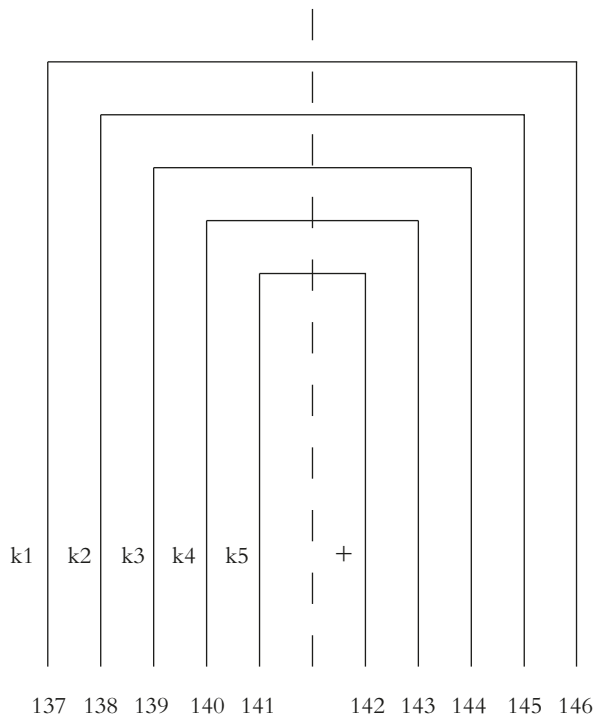
El quadern XIV és novament un quintern (ff. 127-136), com ho seran tots els següents, i es troba complet. Porten signatures els fols. 127 al 131 (ji, jii, jiii, jiiii, jv), mentre que el fol. 132r, el primer de la segona part, va indicat amb una +. El fol. 136v, finalment, que clou el quadern –dóna terme a la història del príncep de Viana, deixant-hi en blanc gairebé tota una columna, i recomença les notes de dietari–, porta el reclam «*En l'any .LXII.*»

Quadern XIV

El quadern XV també és un quintern (ff. 137-146), en estat complet. Els fols. 137 al 141 presenten al recto les signatures regulars (ki, kii, kiii, kiiii, kv), i, iniciant-hi la segona part, el fol. 142r apareix amb la +. El fol. final 146 és quasi íntegrament en blanc, és de creure que reservat per al cas d'haver-hi de consignar més anotacions de dietari, perquè acaba al verso amb l'epígraf de la secció següent, «*Dels actes de Barcelona*», i el reclam «*Tornant*».

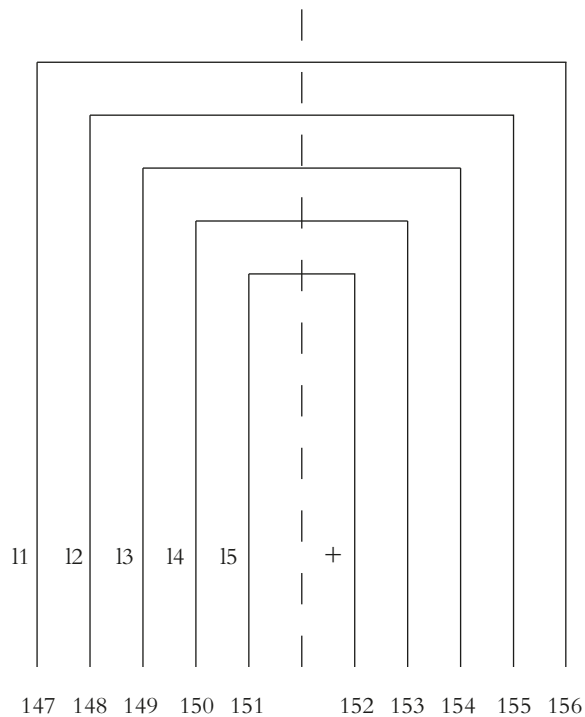
Quadern XV

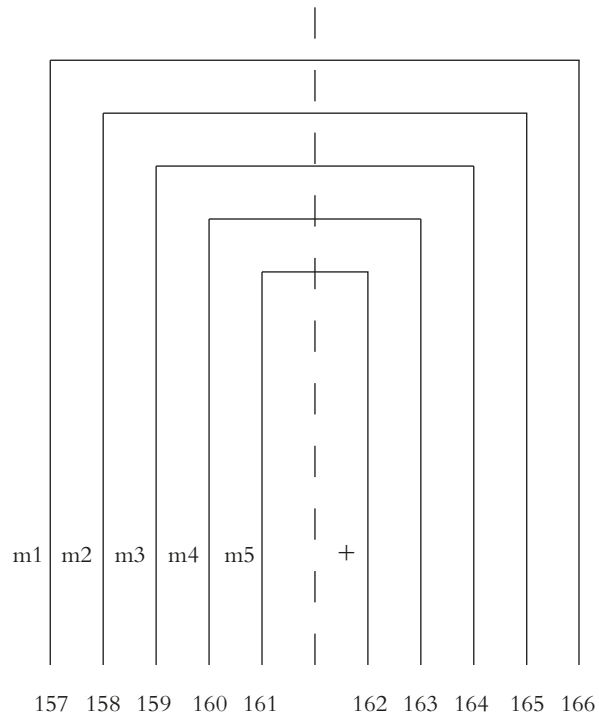
El quadern XVI, quintern (ff. 147-156), es conserva complet. Els fols. 147 al 151 són portadors de signatures (li, lii, liii, liiii, lv), mentre que el 152r, que és primer de la segona part, mostra la pertinent +. El fol. 156v i últim duu el reclam «*Don Pedro*».

Quadern XVI

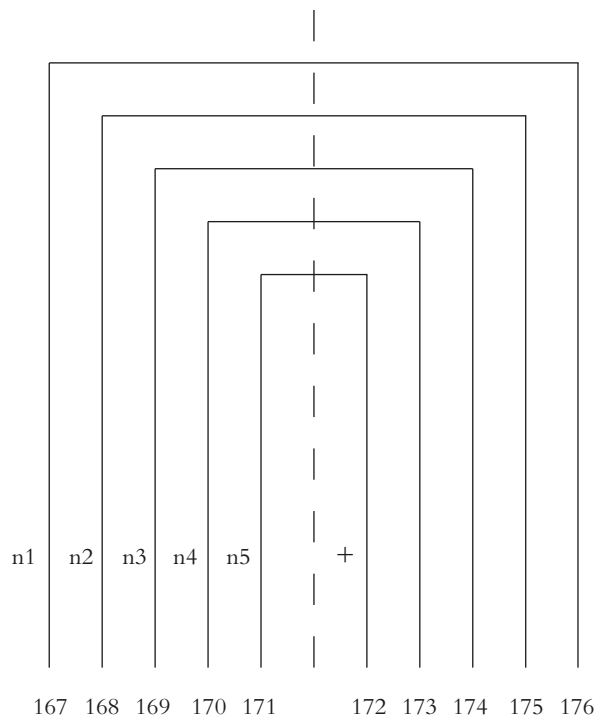
També és quintern el quadern XVII (ff. 157-166), complet. Els cinc primer folis, 157 al 161, tenen signatures (mi, mii, miii, miiii, mv), i, al seu torn, el fol. 162r, inici de la segona part, es distingeix amb la +. El fol. 166v, que tanca el quadern, porta el reclam «*digous a .VIII.º de agost*».

Quadern XVII

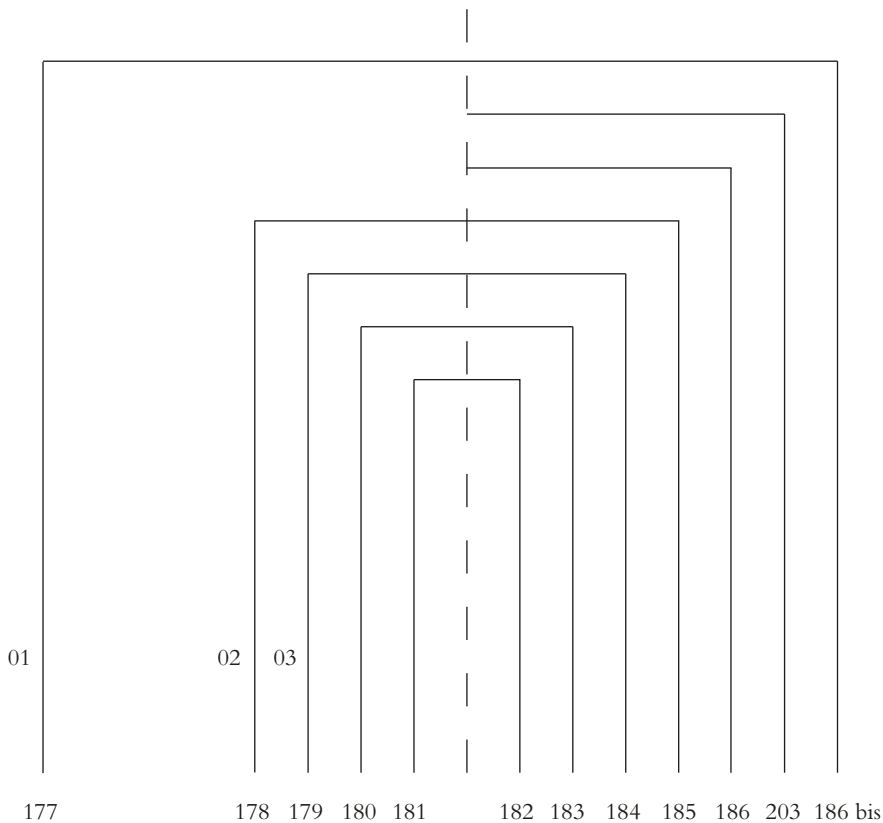
El quadern XVIII és quintern com l'anterior (ff. 167-176) i complet. Els fols. 167 al 171 porten les signatures que els hi corresponen (ni, nii, nihi, nihihi, nv), així com el fol. 172r, primer de la segona part, va assenyalat amb una +, quasi totalment esborrada. L'últim, el fol. 176v, mostra el reclam «En lo mes de no».

Quadern XVIII

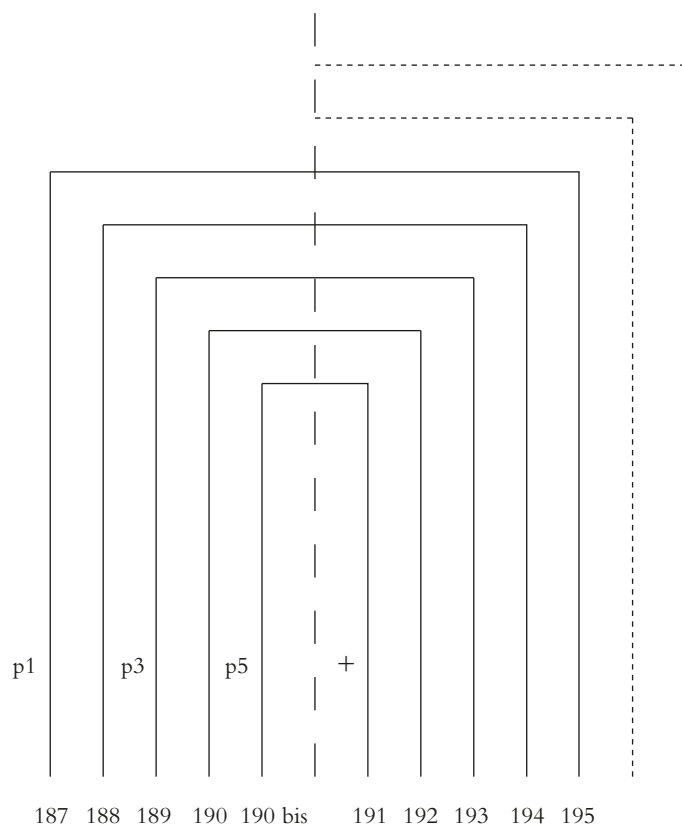
El quadern XIX, també quintern (ff. 177-186), no és, però, regular. Dels cinc folis de la primera part, 177 al 181, sols porten signatures els tres primers (oi, oii, oiii), i el fol. 182r, on comença la segona part, no té la creu característica. Ha de subratllar-se l'anomalia de tenir un bifoli afegit (el fol. 186 i l'estranyament numerat 203), seguit del fol. 186 (bis), que, com a darrer del quadern, duu el reclam «*los diu*». L'addició del bifoli es justifica per la necessitat de prosseguir la relació que fa l'autor dels habitants de València morts per l'epidèmia de pleuresia (els anys 1476 al 1478), llista que ja ocupa els fols. 184 i 185, continuant als fols. 186 i 203, escrita amb una certa descara, en part en lletra de tipus menor i amb espais interlineals més estrets de l'habitual, en previsió d'haver de replegar més noms; no gensmenys, la 2a columna del fol. 203r i tot el seu verso restaren buits. Al fol. 186 (bis) r canvia de tema, retornant a les notícies de dietari.

Quadern XIX

El quadern XX, que és el darrer, en l'estat actual, del ms., és un quin-tern (ff. 187-195) complet. Els fols. 187, 189 i 190 (bis) ostenten signatures (pi, piii, pv, respectivament, l'última mig esborrada), i hom hi observa l'anomalia de l'existència de dos folis seguits amb la mateixa numeració 190 (escrits «.CXC.» i «.CLXXXX.»), que també van registrats en aquesta rara forma al sumari de l'obra), cosa de què no hem trobat explicació, tancant la primera part del quadern. El fol. 191r, primer de la segona part, té el signe de +. Finalment, el fol. 195v indica la fi del mateix quadern amb el reclam, en tinta vermella, per ser rúbrica, «Com jugaren bous». Ha de recordar-se que falten, almenys, dos folis per a completar el ms., perduts de segles, com denota el desgast que presenta el 195v, i numerats 196 i 197 d'acord amb el sumari que precedeix el *Dietari*, els que, per tant, formaven presumptament un bifoli afegit.

Quadern XX

APÈNDIX 2a

1466, octubre 22. València.

Acta de l'elecció de Melchior Miralles, mestre en teologia, per al càrrec de sots-sacrista de la Seu de València, per votació del capítol, seguida del ritual de presa de possessió del benifet i de les atribucions corresponents.

ACV, *Protocols*, Joan Esteve, 3680, s. fol.

Eadem die (Die mercurii .XXII. octobris anno .LXVI.º).
(*Al marge dret*) Super officio subsacriste.

Domini de capitulo Sedis Valentie, in domo capitulari eiusdem capitulariter congregati ac dictum capitulum facientes et representantes, in quo fuerunt presentes domini Iohannes Marromà, vicarius generalis, Mathias Mercaderii, Michael de Palomar, Ludovicus de Genta, Iohannes Pelegrí,¹⁸⁶ Iacobus Martí Cervelló, Iacobus Exarch, Bernardus Sancii, Georgius Centelles et Berengarius Clavell, omnes canonici prebendati, pro subscriptis ad sonum campane capitulariter congregati, ut moris est, votarunt in modum qui sequitur.

Et primo, dominus archidiaconus maior nominavit in subsacristam dicte Sedis magistrum Melchozem Miralles; dominus Palomà, idem; dominus Genta, idem; dominus Pelegrí, idem; dominus Marromà, idem; dominus Cervelló, idem; dominus Exarch, idem; // dominus Bernardus Sancii retinuit sibi acordium et delliberationem; dominus Centelles, idem quod dominus archidiaconus maior; dominus Clavell nominavit dominum Melchor.

Et facta dicta nominatione et electione de persona dicti reverendi magistri Melchoris Miralles in subsacristam dicte Sedis, honorabilis dominus Iohannes Marromà, vicarius generalis, collavit sibi beneficium sub invocatione sancte Trinitatis, unitum et anexum dicte subsacrestie, per impositionem birreti, cum omni iuris plenitudine. Et in continenti, dicti domini de capitulo comiserunt honorabilibus viris dominis Iohanni Pelegrini et Michaeli de Palomar et Iacobo Martí Cervelló et Ludovico de Genta quatenus inducerent eum in possessionem dicte subsacrestie. Et egredientes prefati domini comissarii, acceperunt una cum dicto¹⁸⁷ magistro Melchior Miralles ad corum dicte ecclesie, ubi tunch officium vesperorum tunch (*sic*) celebrabatur, et fecerunt eum sedere in prima cathedra cori predicti ad sinistram partem. Et in continenti contulerunt se prefati domini ad sacrestiam dicte Sedis, et fecerunt eum illius portas primas claudere et aperire, in signum vere possessionis, et item secundas portas sacrarii, ubi reliquie et iocali¹⁸⁸ Sedis prefate conservantur et custodiuntur, et tradiderunt sibi claves dicte sacrestie.

De quibus omnibus et singulis, prefatus magister Melchior Miralles requisivit me, Iohannem Stephani, notarium et scribam honorabilis capituli, quatenus de predictis conficerem publicum instrumentum, presentibus testibus venerabilibus et discretis Bernardo Balaguer et Bernardo Prats, presbiteris, beneficiatis in Sedi (*sic*).

¶ ¹⁸⁶ Iohannes Pelegrí, afegit al marge. ¶ ¹⁸⁷ Segueix, ratllat, *domino*. ¶ ¹⁸⁸ *Sic*. En lloc de *iocalia*.

APÈNDIX 2b

1498, octubre 26. València.

El capítol de la Seu de València, a pregàries de mestre Melcior Miralles, sots-sacrista i lector de Teologia de la mateixa Església, i considerats els seus anys de servei en aquesta càtedra, que ha explicat docentament des de 1460, acorda designar lector corregent Joan Bayarri, mestre en teologia, amb dret de successió a la mort d'aquell, el qual retindrà, tanmateix, el salari de la lectoria.

ACV, *Protocols*, Jaume Esteve, 3691, s. fol.

Die veneris .XXVI. octobris anno a nativitate Domini .M.°CCCC.°LXXXXVIII.°

Reverendi et magnifici viri domini de capitulo sancte metropolitane Ecclesie Valentine, in quo fuerunt presentes domini Iohannes de Vera, utriusque doctor, Sedis Apostolice prothonotarius et precentor dicte Ecclesie Valentine, reverendissimi in Christo patris et domini domini C(esaris), miseratione divina cardinalis et archiepiscopi Valentini, in spiritualibus et temporalibus vicarius et procurator generalis, Gundissalvus de la Cavalleria, archidiaconus Aljezire, Iaufridus Serra, Martinus Enyego, Michael Gòmiç, Petrus Paulus Rossell, Melchior de Castellví, Iacobus Conill, Damianus Péreç et Gaspar de Pertusa, omnes canonici prebendati dicte Ecclesie Valentine, in domo sacristie eiusdem sono campane, ut moris est, capitulariter congregati ac capitulum dicte Ecclesie facientes, celebrantes et representantes, unanimes et concordés ac nemine eorum discrepante, habito perprius inter eos diligenti colloquio et tractatu ac delliberatione matura, ad supplicationem reverendi magistri Melchioris Miralles, sacrarum litterarum professoris, subsacriste et lectoris sacre theologie dicte Ecclesie, attendentes quod a die .XVIII. mensis septembris anno a nativitate Domini .M.°CCCC.° LX.° usque in presentem diem dictus reverendus magister Melchior Miralles servivit officio lectorie sacre theologie (*sic*) et legit in cathedra theologie bene, legaliter et docte, prout decet, providerunt et eligerunt in conregentem et conlectorem sacre theologie, durante vita dicti reverendi magistri Melchioris Miralles, reverendum magistrum Iohannem Bayarri, sacrarum litterarum professorem, tanquam ydoneum et sufficientem, de sufficientia, doctrina et scientia eius confidentes et fiduciam obtinentes, salvo tamen dicto reverendo magistro Melchiori Miralles salario consueto dicte lectorie de vita sua, et officio dicte lectorie, casu premorientie dicti magistri Iohannis Bayarri. Et, premorientie dicto magistro Melchiore Miralles, nunch pro tunch, providerunt de dicto officio lectorie dictum reverendum magistrum Iohannem Bayarri, cum salariis et prehementiis consuetis.

Presentibus testibus venerabilibus Petro Jordà, Manuele Pastor et Iohanne Bexix, presbiteris, in dicta Ecclesia beneficiatis.

*C*rònica i dietari
del capellà d'Alfons el Magnànim

Taula del present libre de les Canòniques de Espanya e dels actes e fets¹ del temps present. E primerament del principi del libre, en cartes una.

Del principi del libre .i.
Com fonch edificada Spanya .ii.
Del compte Julià .v.
Del rey Rodrigo .vi.
De Alfonso Cathòlic ² .viii.
De Carles Maynes .x.
Dels reys de Aragó .xi.
Dels comptes de Barcelona .xii.
Del rey en Jaume, de bona memòria .xiii.
Del rey don Ferrando .xviii.
Del rey don Alfonso Virtuós .xviii.
La forma com se coronen los reys .xxii.
De la nobla ciutat de Çaragoça .xxiii.
De la triümfosa ciutat de València .xxiii.
De la magnificència de Barcelona .xxiiii.
Q[u]ant fonch edificada Roma .xxv.
Quant fonch edificada Troya .xxvii.
De les carns que's mengen en València e del forment .xxx.a.
De la Ytàlia e romans .xxxi.b.

* Senyalem amb lletres els set folis de la taula o índex, que no porten numeració al ms. *A*.

¶¹ *fetes* al ms. *A*. És freqüent l'ús de signes d'abreviació superflus, que no anotarem en els casos comuns. ¶² Ms. *Cathàlich*.

¶^{a r col.2} Quants reys hy à de christianys .XXVIII.
 Quants bisbes ha en Castella .XXVIII.^{o3}
 Quants bisbes en terra del rey de Aragó .XXIX.^{o4}
 Quants bisbes ha agut en València .XXVIII.º
 De la creació del món .XXXI.
 Dels papes que són stats .XXXIII.
 De papa Benet de Luna .XXXV.
 De papa Caristi, de Xàtiva .XXXVI.
 Del retaule de la Seu, e Maria, e custòdia e coses de la Seu .XXXXI.
 De la generació del món .XXXXIII.
 Per qui fonch senoregada Spanya .XXXXIII.
 De la ciutat de Troya, de Çaragoça, de Malorqua, de Jerusalem e de altres moltes ciutats .XXXV.
 De les batales del soldà contra los cristians .XXXXVI.
 Dels reys, e fets e actes de aquels .XXXXVII.
 Com fonch nat lo rey Sanxo. L'orde de Cistel .XXXXVIII.
 Quant fonch nat lo rey en Jaume, e quant pasà a Malorqua .XXXXVIII.º
 Quant fonch presa València. Fonch constituït l'orde de Muntesa. E de la gran fam .L.
 De les altres fams .LI.
 De les mortaldats .LI.
 ¶^{a v col.1} Del rey don Pedro Cruel de Castela. Del citi de Morvedre. De la mort del rey Cruel .LII.
 Del robo de la juhyria. Com pasà lo rey en Martí en Cecília .LII.
 De la gran terratrèmol; en aquel dia nasqué lo rey don Alfonso. Com anà València contra Xelva. Com se coronà lo rey don Martí. Dels bandos dels Centelles e Sole[r]s .LIII.
 Del diluvi⁵ de Malorqua .LIII.
 Del camp de Lonbay. De la brega de la cadena. Dels rius. De la lagosta. Mort de mossén Ramon Boyll, governador .LIIII.
 Com fonch començada la casa dels Ignocens. Com foren emparades les rendes als capelans .LIIII.
 Com morí lo rey en Martí. Com féu noces son pare. Mort de micer Talat. D'en Guillem de Belera, visrey. Mort del rey en Martí. De mestre Vicent Ferrer .LV.
 Mort de l'arcabisbe de Çaragoça. Don Pero Maça en Alzezira entrà .LVI.
 Del camp de Morvedre. Com morí lo duch de Gandia .LVI.
 ¶^{a v col.2} Com fonch helet lo rey don Ferrando .LVI.
 Com entrà en Aragó e València. Com entrà papa Benet en València. Les noces del rey don Alfonso .LVII.
 Com elegiren papa Martí. Mort del rey don Ferrando. Com fonch jurat rey don Alfonso. De l'armada del rey don Alfonso. Com fonch en Malorqua .LVIII.
 Com fonch l'armada en Cecília. Com fonch en Nàpols l'armada .LVIII.

¶³ Aquesta rúbrica és realment al fol. 28. ¶⁴ *Id. ut supra.* ¶⁵ Ms. *duluvi.*

Com Cathalunya féu proferta al senyor rey .LX.
 Patrons de galeres .LXI.
 De la presa de Yiscla .LXIII.
 De la presó de Masela .LXIII.
 De l'armada de don Pedro e del compte de Luna. De l[e]s corts de Terol .LXV.
 De la guerra del senyor rey contra lo rey de Castella, e de les treves .LXV.
 Com fonch mes lo compte de Urgel don Jaume en lo castel de Xàtiva.
 Com vench frare Matheu en València. Com morí lo dit compte. Com vench lo riu gros .LXVI.
 De la terratrèmol de Barcelona. De les puntes del mercat de Va[lència]. De l'infant de Portugual e de l[e]s juntes del senyor rey e de don Pedro .LXVI.
 ¶^{b r col. 1} De les corts de Morvedre. Com tornà la gerra del senyor rey ab Castella. Del dia del gran vent que cremà e féu tant mal, e hysqué lo gran pexs. En Pere Buyll matà a Castellar .LXVII.
 De la gran armada del senyor rey. Com se partí lo senyor rey de València. De les naus e galeres e patrons .LXVIII.
 De les arteleries que portava .LXVIII.
 Quanta hera la gent que anava en la armada .LXX.
 A la armada que.s féu en Cecília .LXX.
 Les galeres e naus, barques e fustes e gens. Dels senyors .LXX.
 Quantes heren les gens que anaven en la dita armada .LXXI.
 Com fonch l'armada en la yila dels Gèrbens .LXXI.
 Com se embarquà lo rey de Navarra per anar en Cecíl[i]a. Com fonch en Malorqua e.n Mayó. Com fonch en Cecília. Com lo senyor rey se embarquà per venir a Cathalunya. Com revocà l'anada. Lo rey de Navarra e don Anrich se'n venien .LXXII.
 Com madama reyna de Nàpols era morta .LXXIII.
 Com anaren misatgés al papa e al duch de Milà .LXXIII.
 Com Càpua se donà al senyor rey .LXXIII.
 ¶^{b r col. 2} Com los misatgés foren en Florença .LXXV.
 De l'armada per anar a Nàpols. Com lo senyor rey asetgà Gayeta .LXXV.
 De la batala de les naus, e com lo senyor rey fonch pres per los genovesos .LXXV.
 Dels senyors que foren presos ab lo senyor rey per los dits jenovesos .LXXVI.
 Com lo senyor rey fonch en Milà. Com lo rey de Navarra e altres senyors entraren en Milà .LXXVIII.
 Com lo senyor rey de Navarra se partí de Milà per anar a Port Venres. Com lo cardenal e embaxadós foren a Milà al senyor rey .LXXVIII.
 Com don Pedro près Gayeta. Com lo senyor rey se partí de Milà. Com Gènova se rebel·là contra lo duch de Milà. Com lo senyor rey fonch en Gayeta .LXXX.
 Com lo senyor rey començà a conquistar lo Realme, e los capitans .LXXXI.
 Com fonch presa la ciutat de Nàpols .LXXXI.
 La gran honor que fonch feta al senyor rey com entrà en Nàpols .LXXXII.
 De la gran honor que.l senyor rey féu a l'emperador, marit de sa neboda, en la ciutat de Nàpols .LXXXV.

¶^{b v col. 1} Com lo emperador se partí de Nàpols ab la emperadriu .LXXXX.

Dels senyós que foren en lo parlament del senyor rey .LXXXX.

De la pau del senyor rey e de sos jermans ab lo rey de Castela. Com cremaren micer Coldejou. Com fonch furtada la filla de mossén Bernat Johan .LXXXXI.

Com fonch mort en Çapinya. Com feren remembrança del rey de Portugal. E feren remembrança de don Pedro. Com pengaren tans ladres. Com morí la muler de don Anrich. Com mataren a Leopart. Com morí la muler del senyor rey de Navarra. Com caygué l'escolà del campanar .LXXXXII.

Com fonch centenciat Francesquet de Pugmoltó. De frare Scuder. Dels dos presonés de Nàpols. Com negà la galera d'en Servent. De la centència d'en Vidal de Riusech. De la centència de mossén Çaranyana. Mort de la reyna de Portugal. Mort de la reyna de Castella .LXXXXIII.

De la batala del rey don Johan e de don Anrich contra cavalés de Castella. De les monges de la Trinitat⁶ .LXXXXIII.

¶^{b v col. 2} Com don Johan, rey de Navarra, entrà per regir e tench corts. Com fogí mossén Jaume de Vilaragut de la presó de Alexandria. Com cremaren .xx. víbries falses .LXXXXIII.

De les morts de Payporta. De la centència dels que feren les morts en Payporta .LXXXXIII.

Del gran foch del Mercat .LXXXXIII.

Com portaven pres a mossén Artés. Com començaren lo carrer Nou. Com morí lo duch de Milà. Com mataren mossén Gençor. Com cremaren .v. hòmens per sodomites .LXXXXV.

De la mort de Àlvero de Luna. De la centència de Riudaura .LXXXXV.

Com fonch pres Con[s]tantinoble. Com pengaren quatre hòmens. Del regiment de Barcelona .LXXXXVI.

Com fonch papa micer Alfonso de Borga. Com prometé armar contra lo turc .LXXXXVI.

Del robo de la moreria .LXXXXVI.

De l'avalot del dia del *Corpus Christi* fent la profesó .LXXXXVII.

¶^{c r col. 1} De la mort de Jaumot Scrivà. Com fonch canonizat mestre Vicent Ferrer. De la terratrèmol de Nàpols .LXXXXVII.

De la mort del batle de Benifayó. De la gran sequada de València. Del rey de Bohèmia e compte Blanc contra lo turc. Com papa Caristi trametré⁷ que li enviasen misatger, e fon tramés mestre Bou .LXXXXVIII.

Com caygué la Verge Maria del retaule. De l'avalot de Sogorp. De la guale-
ra de València, capità Cornet. Com mataren mossén Loís Alama[n]y. De l'alberch
de n'Escolà; moriren .v. hòmens .LXXXXVIII.⁹

Com entrà la senyora reyna dona Maria. Com morí lo compte Corella.
Com tornà de Roma mestre Bou .C.

¶⁶ *Trinitat*: «Trenitat», corr. ¶⁷ *Sic*, per *trameté*, ús habitual al ms., on s'aplica sovint una *r* de reforç

(*vid.* Introducció), que mantenim generalment sense indicació.

Los perdons de la Seu .C.
 La absolució de la perdonança .CI.
 Lo que és nesesari per guanyar la absolució .CII.
 Lo que.s deu dispondre a guanyar. La declaració de la bulla .CIII.
 Con la senyora muler de l'infant don Anrich e son fill s'enbarquaren per a Nàpols .CIIII.
 ¶^{c r col.2} De la mort del senyor rey Alfonso. Com fonch dit a la senyora reyna la mort del senyor rey .CIIII.
 Del dol del senyor rey. De la remembrança del dit senyor. De la remembrança que féu la senyora reyna en la Trinitat .CV.
 La confraria de la Verge Maria féu remembrança. Com fonch bisbe lo nebot de papa Caristi .CVI.
 La primera perdonança de la Seu de València .CVI.
 Com morí papa Caristi .CVII.
 Com morí la senyora reyna dona Maria. Com fonch soterrada la dita senyora .CVII.
 La confraria de la Verge Maria féu remembrança. La ciutat féu remembrança. Dels que moriren venint de Nàpols .CVIII.
 Com caygué l'alberc, e matà en Bosquet e tots lo[s] de la casa .CVIII.
 Com fonch elet papa Pius. Com entrà lo senyor rey e senyora reyna don Johan en Aragó. Com entraren los dits senyors en Barcelona. Com entrà lo compte d'Oliva. E don Pedro d'Urea .CVIII.^o
 ¶^{c v col.1} Com entrà lo senyor rey e senyora reyna e son fill don Ferrando en València, e de les festes que li foren fe[te]s .CVIII.^{o8}
 Com tengué lo senyor rey cortis en València. Feren juntes en València. Com guanyà lo prist mossén Johan Vilarasa. Com fogí Carasquer de la presó del senyor bisbe. Com lo senyor rey e senyora reyna foren a la Conqua e a Solana. Com jugaren bous en lo Mercat .CXIII.
 Com meteren lo toro en lo leó; e après, lo juheu. Com entrà lo arcabisbe de Taragona. Com la senyora reyna mès la costuma, de cavalcar en les anque[s], de les mule[r]s. Com fonch pengat Gerp. La abundància del pexs .CXIII.
 Com entrà en València lo compte de Foys .CXIII.
 Com fonch fetes juntes e joch de canyes en València. De la vexela que Barcelona donà al senyor rey⁹ .CXV.
 De les juntes del compte de Foys .CXV.
 Com lo senyor rey convidà a son genre e misatgés .CXV.
 ¶^{c v col.2} Com lo compte de Foys e misatgés se'n partiren, e senyor rey e reyna se pa[r]tiren. Com féu lo present la ciutat al rey .CXVI.
 Per castigar lo fet de la moreria .CXVI.
 Com fonch centenciat Ramon Cornet e en Pere Morel e Xarqués, e molts composats .CXVII.

¶⁸ Ms. .CVIII.^o ¶⁹ Ms. reyna.

Com lo senyor rey se volc coronar. Com mossén Perot de Castelví hyisqué contra Aguiló. Com pengaren Olzina, notari. Com fonc mort Spàrech. Com foradaren la presó .CXVIII.

Com asotaren a na Sayes e ses filles. De la absolució de la moreria. Com pengaren a Margalida, que era [hom]. De la butla de les corones .CXVIII.

Com fogí na Segarra de la presó. De la bregua de dos jóvens en [lo Mercat]. Com feren centència del parent de mossén Torrella e de la sclava .CXX.

Com Espanya és dilitosa. Del regne de Navarra, e rey don Carles. Com fonch mort son fill .CXXI.

Del matrimoni del fill del rey don Martí e filla del rey de Navarra. Com vench dona Blanca, filla del rey de Navarra, en Aragó e en València. De les festes que foren en València .CXXII.

¶^{d r col. 1} Com se embarquà la senyora reyna en lo Guerau, e fonch en Malorqua e en Cecília, e de les noces .CXXIII.

De conquistar Cerdenya per lo rey. Com fonch pres Sentluri. Com morí lo dit senyor rey don Martí .CXXIII.

Com don Johan, jermà del senyor rey don Alfonso, fonch marit de la dita senyora dona Blanca, e del fill don Carles. Com fonch jurat lo dit don Johan rey de Navarra. Com lo dit senyor prè dona Joha[na] per muler, e don Carles prè muler la filla del duc de Clariana. Com discordaren lo senyor rey don Johan ab son fill Carles¹⁰ .CXXIII.

Com començaren a geregar lo dit senyor e son fill don Carles, e feren gent d'armes .CXXV.

Com vengueren a concòrdia lo dit senyor e son fill. Com morí la senyora muler del príncep. Com fonc pres don Carles e don Johan de Peamunt .CXXVI.

Com fonch fora de presó lo don Carles. Com fonch lo dit príncep¹¹ en Nàpols. Com morí lo senyor rey don Alfonso .CXXVII.

Com fonch rey lo senyor don Johan. Com lo dit senyor rey e senyora reyna se volguer coronar. Com vench don Carles de Cecília. Com fonch en Barcelona .CXXVII.

Com lo senyor rey e senyora reyna e don Carles se veren ans que no fosen a Barcelona .CXXVIII.

¶^{d r col. 2} Com tench corts lo senyor rey en Fraga. Com lo senyor príncep ve[n]ch a Fraga diputat. Com manà lo senyor rey que l príncep son fill fos pres. De l'avalot de Leyda. Don Carles fonc en Fraga. Com tanquaren los portals de Leyda los paés .CXXVIII.

Com fonch aportat lo senyor príncep en Çaragoça. Barcelona e principat feren moltes provesions. Com fonch tornat lo príncep en Fraga .CXXVIII.^o

Com lo senyor rey demanà a'lguns¹² senyors de València. Dels misatgés de Barcelona. De l'avalot de Leyda. Dels actes del senyor rey e de Leyda .CXXX.

Com lo senyor rey se n'anà de Leyda per part del Studi. Fonch gran avalot contra los cortezans. Com tragneren la bandera de Barcelona e donaven¹³ sou, e feren la via de Morela. Lo rey de Castella feu misatger al senyor rey don Johan .CXXXI.

¶¹⁰ Carles, afegit de la mateixa mà. ¶¹¹ Ms. *prinpet*. ¶¹² Ms. *algunes*. ¶¹³ Ms. *donava*.

De la letra que.l rey de Castella tramés als regidors de València, e tramés¹⁴ embaxada al senyor rey. Foren messos albarans per la ciutat .CXXXII.

La molta gent que fien la via de Morela. Avalot de Çaragoça .CXXXIII.

¶^{d v col. 1} Com lo senyor rey deliurà de presó don Carles, e la senyora reyna fonch a Morela. Com don Carles féu letra als catalans. La senyora reyna e don Carles foren a Tortosa. En València feren festa del dit príncep. Com entrà lo senyor príncep en Barcelona .CXXXIII.

De la gran festa de Barcelona. Del[s] capítols del senyor rey e senyor príncep. Com fonch lançat mossén Requesens de governador e se'n vench en València. València féu misatgés al senyor rey, e al senyor príncep e diputats. Foren mesos albarans per València. Com València prometia .M. timbres qui amostràs qui avia fet los albarans .CXXXIII.

Com hysqué don Johan de Peamunt del castel de Xàtiva. Com fonch jurat don Carles per primogènit. En València ne feren profesó. Com morí lo senyor príncep. E [fons] soterrat en la Seu de Barcelona. Com se sabé la mort del senyor príncep en València, e com fons feta remembrança en la Seu .CXXXV.

La confraria de la Verge Maria ne féu remembrança. Fons mesa la taula en la Seu. Com fons jurat lo senyor don Ferrando per primogènit en la ciutat de Barcelona .CXXXVI.

¶^{d v col. 2} De la segona perdonança de la Seu. Del bisbe de Cohyngra entrà en València. Del parlament del dit bisbe. De les grans aygües de València. De la canongia del senyor rey. De la centència de Ferrando. Com lo fill del rey de Granada coria Castella. Com lo papa avia presonat alguns senyor[s] en Roma. De Squirenci, cosari. Com morí mestre Berthomeu Martí .CXXXVII.

Com en Rotlà matà mestre Thomàs. Barcelona avia pres Asquirenço. Com fonch pres lo canonge Torres. Com morí mossén Johan Figuerola. Com morí Guillemet. De la centència per la dona de Barcelona. Com fonch cremat Jaume Banqualer. Del fill de mossén Blanes e mossén Crespi Valdaura. De mossén Loris e de Johanot Claramunt. Del fill de Pedro, relonger. De la sglésia de Pardines. De Traver e Johanot Cristòfol .CXXXVIII.

Com se abateren VIII mercadés. De la cruada contra lo turc. Com feren mostra. Com fonch nafrat mossén Cabalenyes. De mossén Lop e mossén Johan, preveres. De la cometa .CXXXVIII.

Com parí una mula. De mossén Bernat Bosch. De Anthoni Garí e Valero. De mossén Milà. De la muler d'en Çahera. De Johan Conques. De Renart, de Castelló .CXXXIX.

¶^{e r col. 1} De micer Pere Rosel. De Pere Arcayna. D'en Pere Amiga, e de micer Thomàs de Cobliure. De la filla de na Pàmies. De la nau dels christians novels .CXXXIX.

De la sglésia de Onda. De Melxior. De micer Pere Beluga. D'en Juneda. Dels ocells avions. De Pere de Santvicent. Del maig de Çuequa. D'en Pere Pau, mercader. De mossén Johan Vives. De Johan Peres. De Johanot, fill d'en Dionís, brogador. Dels Torramotxes. De les febres .CXXXI.

¶¹⁴ Ms. *tranés*.

Dels qui moriren de les febres. Com entrà mestre Climent. Com hohuy misa lo racional, e.s partí per al senyor rey. De Leonor, matalafera. Del bisbe Peres. Com venc lo racional .CXXXXII.

Del furt del palau del bisbe. D'en Miracle e Johan de Moncayo. Del frare de la Verge Maria de la Mercé. Del scuder d'en Nicolau Serra. De la dona que asotaren. Dels aroces. De Picanya. De mossén March. De mestre Gabriel¹⁵ Garcia. Del foch de la Seu. De Tristany. De mossén Pere Fabra .CXXXXIII.

Del baró de Pego. D'en Batle, argenter. D'en Balaguer, traginer de Alzezira. Com apedreguà. De la perdonança de la Seu. Del christià novel que lançaren a la rambla. Dels dos jermans Peres. De Pere March. Com morí mossén Miquel Galí. Del fill de mossén Martí Çabata .CXXXXIII.

¶^{e r col. 2} De les pluges e gelades. De na Maria Pintada. De la jermana de Proençal. D'en Miracle, notari. Del nebot de la senyora na Puig. De l'ostaler de l'ostal de la Cadena. D'en Martí de la Pont. De Ballet. Dels moros e christians novels. D'en Trepat, barber. De la perdonança del Digous Sant .CXXXXV.

De mossén Johan Català. Del noble mossén Loís de Calathayú. De Gandia. Del nebot del papa .CXXXXVI.

Dels diputats de Barcelona. De la senyora reyna e senyor príncep, e com foren a Gerona .CXXXXVII.

Dels presonés de Barcelona. De la centència dels presonés de Barcelona. Com la senyora reyna manà que fosen fora de presó. Com foren mesos en la plaça del Blat. Dels grans aparels de Barcelona. Com hysqué la bandera, e fon pres lo compte de Modica, e van contra la senyora reyna .CXXXXVIII.

Com lo senyor rey fonch a Çaragoça. Com fa gent d'armes. Com deposaren lo senyor rey. Dels misatgés de València .CXXXXVIII.^o

De les grans despeses e mals del dit principat. De Leyda. De la brega de Rominats (*sic*). De les moltes morts .CLI.

¶^{e v col. 1} Com lo senyor rey posà camp e asetgà Barcelona, e Barcelona féu alimares. Del combat de la dita ciuta[t]. La senyora reyna venc en València. Continuant les batales, morts e mals .CLII.

Com se donà Taragona al senyor rey. Com don Jaume de Aragó se donava al rey de Castella. De .v. homes donaren centència per lo dit don Jaume .CLII.

Don Johan d'Íxer prèls los francesos, e féu gran honor al menaxant¹⁶ e capitans. E durant les guerres e mals .CLIII.

Com lo senyor rey e rey de França avien fet treves. Com los de Barcelona elegiren compte .CLIII.

Com don Pedro de Portugal entrà en Barcelona. E continuant les gerres e mals. Com Leyda s'era donada al senyor rey .CLV.

¶¹⁵ Per *Rafel*. ¶¹⁶ El ms. escriu indistintament *menaxant* i *menaxaut*, que creiem la forma correcta (no és al *Diccionari Català Valencià Balear*, d'A. M.ª ALCOVER i F. de B. MOLL [en endavant, *DCVB*]; respectem el doblat, malgrat ser probable errada

de còpia. Al·ludeix al mariscal o comandant en cap. Cf. el terme *lo offici de menaxaut* i *els menaxauts del camp* a Joanot MARTORELL, *Tirant lo Blanc* (ed. coord. per Albert G. Hauf, València, Tirant lo Blanch Ed., 2004, 2 vols., amb concordances).

Com se cremà la sglésia de Albal. Com anà València contra don Jaume de Aragó, e com se donà lo dit don Jau[m]e. Com entrà pres en València lo dit don Jaume, muler e fills .CLVI.

Com féu centències lo don Pedro de Portugal .CLVII.

¶^{e v col.2} Dels actes e fets de la gerra del senyor rey e Barcelona. Com fonc manat que frares e capelans manifestasen tot lo que tenien .CLVIII.

Com tench corts lo senyor rey en Sant Matheu. De les gens d'armes que les ciutats e viles e gens fien al senyor rey .CLVIII.º

Com fonch jurat lo senyor don Ferrando en València per primogènit. E los mals e bregues continuen .CLX.

Durant les gueres, lo don Pedro morí. Continuant per orde los actes [e] fets de les gerres .CLXI.

Com Tortosa s'era dona[da] al senyor rey. Lo rey de França crida la gerra cont[r]a lo senyor rey e terres e gens, a foch e a sanch .CLXII.

De les batales e mals dels regnes, e actes e ordinacions. Del duch Johan com fonch en Barcelona .CLXIII.

De la batala de¹⁷ lo senyor príncep e del duch Johan. Com morí la senyora reyna. De la remembrança de la dita senyora reyna .CLXIII.

Com fonch fet concanvi del senyor maestre e dels altres presonés ab los¹⁸ presonés catalans que heren presos en lo castel de Xàtiva .CLXV.

¶^{f r col.1} Dels grans bandos de Oriola. Del foch de la Seu de València. Del bisbe de Cesa. Del de Malorqua. Com entrà lo senyor rey de Ce[cília] .CLXVI.

Del matrimoni del senyor rey de Cecília ab la senyora jermana del rey de Castella. De don Jordi Centeles e del fill de mossén Estanya. Del rextat de Sant Pere. D'en Çavila e Calafora. Del turch. De Cobliure e filla de na Johana. De Pere Frígola e Cisteró .CLXVII.

D'en Gaçó de Alboraya. De l[e]s noces de dona Anna. Com lo duch Johan era mort. De mossén Çanogera. De mossén Almúnia. D'en Valero. Del moro de la Torra d'En Romaní. De Muntagut e fill de micer Aguilar. Del pexs que lançà la mar .CLXVIII.

Del germà de Guillemet e fill de na Gombaua. De les spases. Dels .XXIII. bandegats. Dels dos jermans Ladrons. Com se trenquà Micalet. De don Francesch Corela. Del duch de Borgunya. Del fill de don Carles. D'en Coporul e de son fill. De mossén Gil Monyós. D'en Berenguer Martí, perayre. Dels .v. pexcadós de València. Del jove biscay e de na Viana, pexcadora .CLXVIII.º

¶^{f r col.2} De mossén Berenguer Mercader. De micer Çart. De la dona del lamp. Dels capitans [e] terres s'eren donades al senyor rey. De n'Eximeno, de Patrays. De la cometa. De mossén Pugades e Pere March. D'en Guitart e de Blay. De Muntagut e Aguilar. Del fill d'en Miracle e fill de Aguiló. D'en Valés, ragoler, e de Nofre .CLXX.

De n'Eximeno,¹⁹ procurador de les monges. D'en Roís de Terol. Com vench lo cardenal Borga, legat. De la molta e grans festes .CLXXI.

¶¹⁷ Ms. *que*. ¶¹⁸ Ms. *les*. ¶¹⁹ Per *Eximenes*.

Com se partí lo senyor bisbe e legat per al senyor rey. De la dona de l'aygua d'En Bonanat. Perdonança a pena e a culpa. Dels bous de la plaça Nova. De les alcavotes. Del joch de canyes .CLXXII.

Com vench lo senyor cardenal del senyor rey. Del bisbe de Xerés e del bisbe de Sigonça. Del present que li féu lo senyor cardenal .CLXXIII.

Com lo senyor rey e Barcelona heren concordats. Del dinar que'l senyor cardenal féu al dit bisbe .CLXXIII.

De les festes de València del diumenge, diluns, dimarts e dimecres. Del fill de mossén Ferrer, battisme. De mossén Diago Furtado, centència .CLXXIII.

¶^{f v col. 1} Com lo senyor cardenal e lo bisbe se partiren per a Castella. De Leopart e dona. De les armes e renda d'en Çahera, racional. De la galera del compte de Quira. Del senyor mestre, visrey. Del gran vent. De la honor de Castella al senyor cardenal. De Perpinyà. Del bisbe de Tortosa. Del sou de Perpinyà. De mossén Milà .CLXXV.

De l'Armendari e francesos. Com los francesos se n'anaren. De la fam de Perpinyà. Lo senyor cardenal e sos bisbes entraren en València. Com partí per a Roma .CLXXVI.

D'en Diamant. De la concòrdia del senyor rey e rey de França. De Perpinyà Bonet e de la filla de n'Angelina. De mossén Francesch Johan Pròxita. Del cardenal de Savoya. De la carestia dels blats .CLXXVII.

De Thomàs Godal e de sa muler. Del foch del carer dels Conils.²⁰ Dels albarans que foren mesos per València. D'en Martí Scolà e d'en Çapinya. Del foch de les monges. Com fogí frare Damià. De mossén Çarçola e sos vasals. De mossén Roig e mor[r]jo de vaques. De Euna. De mestre Climent .CLXXVIII.

¶^{f v col. 2} Del rey de Castella com era mort. Com avien jurat per rey la senyora muler del rey de Cecília e lo rey de Cecília .CLXXVIII.

De les festes de València. D'en Pere Sanches, notari de Xàtiva. De mossén Requesens e francesos. Del senyor mestre visrey se partí per a Nàpols. D'en Belviure e son fill. D'en Salit. Del rey de Portugal e filla de la reyna de Castella .CLXXVIII.^o

De la mortalitat de l'any LXXV. De micer Rovira e d'en Johanot de la Cerra. Dels àngels dels quatre portals. De mossén Balaguer e mossén Coll. Del matrimoni del rey de Portugal. Del combat de la església de Burgos. Del títol del senyor rey de Castella .CLXXX.

De la batalla dels reys en Burgos. De l'arcabisbe e marquès són ab lo rey. De la senyora de mossén Furtado e Valentí. Dels ladres, e de mossén Just. De la mort de don Johan, fill del rey. De la molta prosperitat de València .CLXXXI.

De les moltes aygües, e del mal e dan que han fet .CLXXXII.

De mestre Agostí Ferrandis. Del sermonar .CLXXXIII.

De la crida que nengú entràs en València que venguesen dels lochs hon se morien .CLXXXIII.

¶²⁰ Ms. *Coniles*.

¶^{g r col. 1} Dels regidós de València, diligència. De memòria de alguns que són morts en València .CLXXXV.

De micer Miquel Dalmau. De don Jaume de Aragó com entrà en lo castel, e matrimoni. Com volc fugir la muler de micer Dalmau .CLXXXVI.

Del compte Corela, capità. Com fonch mort lo fill del compte. Lo senyor rey promés venir al camp. De micer Dalmau. Dels que pengà lo compte Corela. Lo senyor rey vench a Tortosa, [e] fonch a Barcelona. De mestre Pineda e de frare Bernat Carbonel. D'en Bernat Guitart e home de mossén Caròs .CLXXXVII.

De deroquar les torres de les mesquites dels moros. Dels notaris. De la mort del triüfant en honor d'en Guillem Çahera, racional .CLXXXVIII.

Racional en Bernat Penaroga. A casa de n'Albert lançaven pedres. Del mercader del Guerau. La sclésia de Sanct²¹ Salvador, derobada. Mort de l'hovater. De don Jordi Centeles. Mort de mossén Johan de Castelví .CLXXXVIII.º

Bregua dels carnicés. De la ciutat de Sogorp. Misatgés a Sogorp .CXC.

Del furt de la capella de la Trinitat de la Seu. Del furt del càlzer a mossén Nofre. Del misatger de Venècia. Com fugiren de la presó. De la brega del papordre Sanç. Crida de mustaçaf. Contra lo don Jaume. Misatgés dels cavalés. Com se donà lo don Jaume. Del filet de don Jaume [al] castel de Xàtiva .CLXXX.

¶^{g r col. 2} Del bufet que donaren a'n Johan Peres. De la bregua de mestre Biulaygua. D'en Corral, loctinent .CLXXXI.

De l'home que se n'entrà en la Seu avent bregua. Dels hofecials. De la crida real contra los del capítol. Com trameteren per los officials. Com pengaren dos fills de València. Com pengaren Bernat, de Alzezira. De les iniquitats e mals de Sogorp .CXCII.

Dels .LIII. preveres que són fets. De la bregua de mossén Barba. Com entrà lo senyor infant visrey. Crida²² de les cantoneres. Jochs de canyes. Lo senyor infant acompanyà lo *Corpus Domini* .CLXXXIII.

De la centència dels moros e de la dona. De la justícia del senyor infant. De les mule[r]s dels Bonastres. D'en Monserrat Just. Mort d'en Monserrat .CLXXXIII.

De la presó de Miquel Dies e de Pardo, cosins jermans .CLXXXV.

De la centència del dit Dies e del Pardo. Los malfatans fogiren. De les juntes. De la profeçó del *Corpus Christi*. Del mes de maig. Centència de l'hom de Castelfabit. Dels bous del Mercat. De l'abadiat de Valdigna. Cremaren lo jueu. Professons per la mortalitat .CLXXXVI.

Professons de Sant Johan per la mortalitat. Del senyor rey ha donat Sogorp a l'infant. Com se partí lo senyor infant contra Sogorp .CLXXXVII.

¶²¹ Ms. *Scant*. ¶²² Ms. *Crita*.

[Part I]

||^{1r}

*Jesus Christus sit mecum.
Assit principio nostro gloriosa virgo Maria.*

CANÒNIQUES D'ESPANYA,
DELS REYS DE ARAGÓ E DELS COMPTES DE BARCELONA,
E DE LA HUNITAT DE ARAGÓ AB LO COMPDAT DE BARCELONA,
E MEMÒRIA DE LES COSES E FETS ANTICHS
E PASAT[S] E DELS PRESENTS

1.

[DEL PRINCIPI DEL LIBRE]

Aquesta hobra fon treta de les canòniques e llibres dels pasats e antichs, en les quals és breument atrobat l'estament d'Espanya del començament del món tro al dia present, quales gents e quals prínceps e senyors la han poseyda, senyoregada e governada.

Com entre les altres partides e províncies del món sia Spanya ennoblida de moltes riqueses e de grans nobleses, de què fa testimoni hun philòsoph apellat Luchà, qui en sos ve[r]sos diu axí: «¿Qui és aquell qui pot nomenar tantes e tan grans laors d'Espanya, ennoblida de tans notables prelats, resplendent en ciències e'n virtuts de hoficis e devocions? Riqua és molt de notables senyors e valents cavalés e gents, resplendent per aur, complida és de fruyts, abundada de vituales, plena és de moltes riqueses, abundantment plena de tota perfecció de virtut».²³

¶²³ El text llatí d'aquest passatge, que no es troba a la *Farsàlia* de Lucà, com observaren Sanchis Sivera i F. Martorell i Trabal a la seua edició inacabada de l'IEC (p. 13, nota), apareix al ms. Esp. 13 de la Bibliothèque Nationale de France, de París (d'ara endavant, BNF), f. 69r: *Quis valet nominare tantas preclaras Hispanie laudes, dives equis, repleta pomis auroque refulgens, fertilis et magna semper et egregia?* (reproduït per aquells autors, amb alguna inexactitud). Aquest ms., de lletra del s. xv, conté la *Crònica d'Espanya*, que ha estat identificada amb l'adaptació catalana compendiada feta al s. xiii per Pere Ribera de Perpinyà de *De rebus Hispaniae* de Rodrigo Ximénez de Rada, amb l'addició de notícies de Catalunya (MASSÓ TORRENTS, «Historiografia de Catalunya en català durant l'època nacional», pp. 498-501 [pp. 17-20 de l'extret]). COLL I ALENTORN (*Historiografia*, pp. 116 i 118-126), que indica igualment la falsedat de l'atribució a Lucà, aprofundeix en l'obra de l'incògnit Ribera. El ms. 6 de la Bi-

blioteca de Catalunya (d'ara endavant, BC), *Cròniques de mestre Roderic de Tolèdol*, traducció de la mateixa crònica de l'arquebisbe Rada, del s. xv (J. MASSÓ TORRENTS i J. RUBIÓ I BALAGUER, *Catàleg dels manuscrits de la Biblioteca de Catalunya*, 1, Barcelona, Biblioteca de Catalunya, 1989, p. 6), que és una de les fonts del *Dietari*, en dona aquesta versió (f. 1r), més sòbria que la del nostre text i més acostada al seu original llatí: *Com entre les altres partides e províncies del món sia Spanya ennobleida de moltes riqueses e de grans nobleses, de què fa testimoni un philòsoff apellat Luchà, qui en sos versos dix axí: «Qui és aquell qui pot nomenar tantes e ten grans lahors de Spanya, richa de cavalls, complida de fruytes, resplendent per aur, habundada de vitualles e plena de moltes riqueses?»* En un estudi recent, hom considera que no és prou fonamentada l'atribució de l'epítom de l'obra de Ximénez de Rada a Pere Ribera, i una «invenció» de l'anònim autor la *Laus Hispaniae* referida a nom de Lucà (Pere QUER, *La Història i Ge-*

Vejam, donchs, de quines gents fon habitada del començament del món tro ara, e'n quina manera, foragitats e remoguts los primés habitadós, ço és, los fills de Jafeth, néts de Nohé, qui aquella poblaren, fon per los grechs destrovida, e après per ells matexes repartida,²⁴ après per los romans per moltes batalles subjugada e'n plana senyoria e pasehífica (*sic*) posehida, ans de l'adveniment de Jesuchrist. Despuys l'atveniment de Jesuchrist, los romans del tot remoguts, fon poseyda per lo noble rey dels gots, ||^{lv} que aquella longament e pacífica posehiren, ço és, tro al temps del compte Jolià, qui ab sa tració tota Spanya liurà a sarayins, per los quals fonch miserablament destrovida e desolada. Mas, per la clemència divinal, après per Pelagi, príncep, e per altres reys qui de aquí avant en Espanya regnaren, fon en part deliurada, hi en part per Carles, emperador e rey de França, conquistada, après dels quals los christians aquella han posehida e poseyxen entrò en aquest jorn present.

Certa cosa és e manifesta que no's troba que, ans del diluvi, en nengunes partides del món fosen habitadós, sinó tan solament en Àsia, e és trobat que la primera edat durà, del començament del món tro al diluvi, .IIIM.CC.XXXX. anys e .X. generacions. Après del diluvi, Noé romàs sols en lo món, ab tres fills, ço és, Sem, Cham e Jafeth. Sem, qui fonch dit Melchisedech, vixqué .DC. anys, en lo qual [temps]²⁵ fon departit lo humanal linatge en tres partides, ço és, en franchs, servents e cavalés. Los fills de Sem foren franchs, los fills de Cham foren servents, los fills de Jaffeth foren cavalés; e fon departit lo món en tres parts segons aquesta forma.²⁶

2.

[COM FONCH EDIFICADA SPANYA]

Jafeth, fill menor de Noé, fon lo primer que ab hun ocell prèss ocells, e primer portà escut, e primer ordenà que les grans dones aguessen servents.²⁷ Aquest Jafeth hac .VI.²⁸ fills cavalés, entre'ls quals fon hu qui hera apellat Túbal, e, cerquades totes les províncies de Euròpia molt diligentment, inquired la part darera de Occident que Spanya és apellada, e après de hun flum qui és apellat Ebro, constituïren los de la generació de Túbal villes, castels²⁹ e masos, e d'aquí avant les ||^{2r} altres partides d'Espanya; les quals poblacions foren senyoregades per Túbal e per los de la sua generació per .M.CC. e .III. anys,³⁰ tro que vench Hèrcules, per lo

nealogies d'Espanya: *una adaptació catalana medieval de la història hispànica*, cit., pp. 19-20 i 35-36).

¶²⁴ BNF, ms. Esp. 13, f. 69r, i BC, ms. 6, f. 1v, *reperada*. ¶²⁵ BNF, ms. Esp. 13, f. 69v, i BC, ms. 6, f. 2v, *dins lo qual temps*. ¶²⁶ BC, ms. 6 cit., *loc. cit.*, porta dibuixat un cercle partit en tres sectors.

¶²⁷ BNF, *loc. cit.*, *que les dones aguessen serventes*.

¶²⁸ *Ibid.*, i BC, ms. 6, f. 3r, .VII. ¶²⁹ Ms. *caltels*.

¶³⁰ BC, *loc. cit.*, *per .M.CC. anys*. Cf. Roderici XI-MENII DE RADA, *Historia de rebus Hispanie sive*

Historia Gothica, cura et studio Juan Fernández Valverde, *Corpus Christianorum, Continuatio Mediaevalis*, LXXII, Turnholti, Typographi Brepols Ed., 1987, llib. I, cap. III, p. 14: *mille MCCLXXIII anni*. Pot trobar-se una síntesi de les històries fabuloses de les cròniques medievals sobre l'Espanya antiga a Georges CIROT, *Études sur l'historiographie espagnole. Les histoires générales d'Espagne entre Alphonse X et Philippe II (1284-1556)*, Bordeus, Feret Éd., 1904, pp. 32-38.

adveniment del qual fo Espanya deguastada e destrovida, segons avant hoirets per quina forma Èrcules subjugà Espanya.

Èrcules lexà en Espanya per regidor hun cavaler apellat Aspèria, qui de puerill edat s'era nodrit ab ell, e per lo nom d'aquest la terra fon apellada Spanya.³¹ E, muntant en les sues naus, fon aribat en Ytàlia ab tota la sua host; e com totes les partides d'Espanya³² hagués deguastades e sotsmeses a sa senyoria, en Grècia se n'és tornat e, trebalat per molta dolor corporal, passà d'aquesta vida present. La causa, però, de la sua mort foren fembres, que aquell, lo qual tot lo món avia sobrat per armes, sobraren e venceren ab blanes paraules e ab abeuratges e metzines, car, segons que dien alguns, ell matexs se matà, no podent sostenir la gran dolor que li donaven al cos los abeuratges. En aquesta manera fo sotsmessa Espanya als grechs, la qual posehiren pacíficament per .M. e .C. anys, fins al temps dels senats cònsols³³ de Roma, ço és, fins a Cipiò Africhà, qui après la conquerí, segons que daval se mostra.

Com alguns nobles romans, apellats Ecipions, venguessen en Spanya, per traure-la de senyoria dels grechs e sotsmetre-la a l'emperi de Roma, los Cipions, ab quax tota llur host, per les gents de Spanya foren morts en batalla, e fon aquesta batalla .D.XXXX. anys après la ciutat de Roma fo edificada. Ecipiò Africhà, fill de Cipiò Major, lo qual era de edat de .XXXIII.³⁴ anys, cobegant venjar la mort de son pare e dels altres, ab gran host de cavalleria e de peu és vengut en Spanya, hon féu moltes grans batalles, ^{2v} e fon algunes vegades vençut, altres vencedor; finalment, conquistà tota Espanya, ab molts grans afanys e trebals, e enaprés se n'és tornat en Roma, hon, per senyal de gran victòria per ell obtenguda, és muntat a dignitat de consolat.

Mas com les gents de Spanya, no sabent aver repòs, començaren contra los romans a rebel·lar, per què vench Asipiò³⁵ Africhà desús dit, lo qual hera apellat Africhà per ço com avia subjugada Àfrica a l'imperi de Roma; e, retornada la rebel·lió, foren retornats los turments, e fon en tal manera deguastada Spanya que lo destroyment aquí fet per Èrcules agueren per gran dolçor —de aquest se remembraven—,³⁶ e foragitaren del tot la senyoria dels grechs. Fon Espanya a l'imperi de Roma subjugada, e fon Spanya sots senyoria dels romans tro al temps que coríem l'any de la nativitat de Jesuchrist .CCC.LX.³⁷

Venint los romans en lo principat de Spanya, e-ren emperadós Dioclecità e Maximià, qui començaren a regnar l'any de Jesuchrist .CC.XCV.,³⁸ fon Espanya de la sanch dels sants màrtirs consagrada. Hon, com los dits emperadós començassen a pe[r]seguir los christians, trametreren hun de lur cort, per nom apellat Dacià, cruel e malvat pagà,³⁹ a governar Spanya e perseguir los christians. Qui, com fos en Barcelona, trobà sancta Eulàlia, la qual, com ab los seus parents fos convertida

¶ ³¹ ...*dimissoque eis Hispan quodam nobili qui secum ab adolescencia fuerat conuersatus, ab eius nomine Hesperiam Hispaniam nominavit* (XIMÉNEZ DE RADA, *op. cit.*, llib. I, cap. V, p. 17). ¶ ³² BC, ms. 6, f. 4r, *de Itàlia*. ¶ ³³ Sic. BC, ms. 6, f. 4v, *senatsconsults*. ¶ ³⁴ BNF, ms. Esp. 13, f. 70v, i BC, ms. 6, f.

5r, .XXIII. ¶ ³⁵ Ms. *Asipriò*. ¶ ³⁶ BC, ms. 6, f. 5v, *com de aquest se remembraven*. ¶ ³⁷ Sic. BNF, ms. Esp. 13, f. 71r, i BC, *loc. cit.*, .CCCC.LV. ¶ ³⁸ BC, ms. 6, f. 6r, .CC.LXXX°.VI. BNF, ms. Esp. 13, f. 71r, .CCC.LXXX°.VI. (sic). ¶ ³⁹ Ms. *pasà*. BC, ms. 6, f. 6r, *cruel e malvat pagà*.

a la sancta fe christiana, per la preïcació de sent Cugat⁴⁰ e de sent Pheliu de Girona, e no la pogués de son prepòsit revocar, féu aquella greument turmentar, e, com en la creu fos posada, reté la ànima a Jesuchrist, del qual martiri fa testimoni sent Philiu. Aprés aquestes coses, Dacià, entrant en Aragó, lexà en Catalunya per cònsols e regidós Valeri, Maximià e Ruffi, los quals sent Cugat desús dit, en nom de Jesuchrist, prengueren [e] ab molts e diverses turments lo feren greument turmentar; mas, per voler de Déu, Valeri e Ma-^{3r}ximià foren aquí destrovits, e Ruffi féu degollar lo dit sant fora la ciutat, en hun loch apellat Octovià, hon hara és fundat hun noble monestir ha honor del dit màrtir. Aprés, lo dit Ruffi féu morir sent Pheliu en Girona, ab molts infinits turments, qui, rebuda corona de victòria, reté la ànima a Jesuchrist, e, axí com Barcelona per sancta Eulàlia, axí Girona per sent Pheliu se gloriega. Com aquell malvat Dacià fos en Aragó, entrant en Çaragoça féu degolar infinits màrtirs, per amor dels quals se canten huy santes mises;⁴¹ e, aprés, aquí fonc pres sent Valero, bisbe, per manament del dit Dacià. Enaprés féu portar lo gloriós sent Vicent,⁴² diaque, ab cadenes, pres e ligat, en la ciutat de València, hon lo féu aquí greument turmentar ab moltes maneres de greus turments, hon lo sant gloriós fonch coronat de corona de martiri. E, enaprés, lo dit Dacià féu degolar sent Just e sent Pastor, e'n Toledo sancta Leocàdia, a Còrdova sent Agistus e sancta Victòria,⁴³ e'n Sivilla sancta Justa e Rofina la victòria del sant martiri aconseguiren. Donchs, honrada terra d'Espanya que tants e tan grans advocats ha en lo regne de Déu, molt te deus alegrar, com, per les pregàries de aquels, tots los habitans en tu seran deliurats de tots mals e dans!

Scipió desús dit, com contra los d'Espanya agués obtenguda victòria, edificà la ciutat de Taragona, e fon edificada .CC.III. anys ans de la incarnació de Jesuchrist. Aprés de açò, Telmon et⁴⁴ Buinis,⁴⁵ que heren regidós d'Espanya, edificaren Toledo .LXIII. anys ans de la nativitat de Jesuchrist, e la ciutat de Çaragoça fo hedificada en lo temps de Cèsar Agust, del qual la dita ciutat prèls lo nom. Vengueren, donchs, los romans en Espanya en plana senyoria .CC.III. anys ans de la nativitat de Jesuchrist, [e], aprés, .CCCC.LX. anys, entrò que los gots senyoregaren, foragitada la senyoria dels romans. ^{3v}E sapiats que ans de la nativitat de Jesuchrist fon cap d'Espanya Çaragoça, e açò en lo temps dels romans, e en lo temps dels gots fon cap Toledo.⁴⁶

¶ ⁴⁰ Ms. *Rugat*. ¶ ⁴¹ *Sic*. BC, ms. 6, f. 6v, *per amor dels quals se canten vuy sanctes missas*. Cf., però, BNF, ms. Esp. 13, f. 71v: *per ço ha nom encara vuy [Santes Masses] lo loch hon prengueren martiri aquestz tantz christians*. La inclusió del topònim *Santes Masses* que dóna sentit a la frase, i descobreix la pintoresca errada de les versions del *Dietari* i de la BC, es deu a COLL I ALENTORN (*Historiografia*, pp. 121 i 123), que pren el terme de l'adaptació llatina resumida de la crònica del Toledà, que es creu feta pel mateix Ribera de Perpinyà, conservada al ms. 485 de la BC: *adhuc hodie Sanctas Massas nominatur...* ¶ ⁴² BNF, *loc. cit.*,

Vicens. BC, ms. 6, f. 7r, *Vicenç*. ¶ ⁴³ BC, *loc. cit.*, *sent Acistus e sancta Victòria*. BNF, *loc. cit.*, *sancta Iscla e sent Victorià* (sic). Són sant Iscle (llatí *Acisclus*) i la fabulosa santa Victòria (COLL I ALENTORN, *op. cit.*, p. 123). ¶ ⁴⁴ Ms. *er*. ¶ ⁴⁵ BC, ms. 6, f. 7v, *Talemon e Bicinis*. BNF, ms. Esp. 13, f. 71v, *Telmon e Brutus*. Cf. XIMÉNEZ DE RADA, *De rebus Hispanie*, ed. cit., llib. I, cap. III, p. 14: *Tolemon et Brutus duo consules*. ¶ ⁴⁶ Cf. ms. 6 cit., f. 8r: *Sàpies que ans de la nativitat de Jesuchrist fo cap de Spanya Terragona, la qual edificà Scipió Affrichà, e aprés la nativitat de Jesuchrist fo cap de Spanya Seragoça en lo temps dels romans, e en lo temps dels gots fo cap Toledo*.

Los gogs agueren naxença de Magogs, fill⁴⁷ de Jafeth, e ixsqueren de huna illa qui és en la mar Oceana, apellada Sància,⁴⁸ hi eren hòmens virtuosos en fets d'armes, car més amaven morir en batalla que ésser vençuts per lurs enemichs. Aquests, per la lur prohea e fortalea, obtengueren Egipte, e Velasi, rey dels egipcians, en la batalla encaçaren e sobraren per batalla. Aqueles nobles e batalleroses fembres relictes per llurs marits, apellades matzones, subjugaren. Més avant, Àsia, Ermínia, Síria e Cecília⁴⁹ subjugaren. Thelafus, rey dels gogs, vencé⁵⁰ los grechs, matà Tesandre e enseguí Ulixes en la batalla de Troya. Ethireus, rey grech famós, per huna regina dels gogs, apellada Trimor, féu molt⁵¹ en la batalla desús dita; e Daspis, rey, e Xerces, fill de aquell, per Antirus, rey dels gogs, foren morts en la batalla de Troya. Ab aquests Alexandre jamay no volch contendre. Entraren los gogs en Ytália e aquella deguastaren, prengueren Roma, e Verona⁵² edificaren en hoy dels romans. En França són entrats, en Spanya són aconseguits, e aquí feren Tolledo cap e cadira de tot lur emperi.

Acabades, donchs, quaxs totes les coses e obtengudes les províncies de Àsia hi de Euròpia, agueren Spanya los gogs per molt agradosa e bella e agradable, molt més que totes les altres terres, car aquella, en la forma de paradís terrenal, per moltes fonts e rius fluvials en major partida és regada, e, més avant, abundada en messes, delitosa de peix, basta de caces e de molts bestiàs, delitable per diverses arbres e fruyts, ergulosa per cavals, profitosa de muls,⁵³ privilegiada de ciutats, de villes e de castells e de maravellosos edificis, curosa de vins, basta de pa, riqua per aur e per argent, copiosa d'oli, res-^{4r}plandent per enginy, valent e victuriosa en batala, excel·lent en bella e amorosa paraula, e abundada e basta en totes perfeccions de coses. Nenguna altra terra no és semblant a questa en abundància e en altres coses, ne en nobleses; e, més avant, molt franca, en verdadera feeltat pressiosa, en audàcia singular, e complida de totes perfeccions, gràcies e virtu[t]s.

La damunt dita terra d'Espanya los honorables gogs, lexades les altres parts del món, aquesta sobre totes les altres elegiren, car a tals tal terra los pertanya naturalment. Los quals heren grans d'altura, e heren en tots sprovaments d'armes singulars, eren sptills per enginy, en prepòsit savis e fermes stants, excel·lents en les forces de llurs mans, blanques⁵⁴ de color, e heren instruits e ensenyats e en totes les liberals arts, en philosophia e en tota ciència liberal.

Après algun temps, hun bisbe, apellat Gudila, mostrà als gogs la ley christiana e les scriptures del vel e novell Testament, e d'aquell reberen la gràcia del sant baptisme. Més avant, segons dit és, com los gogs aguessen deguastada Ytália, sobre Roma començaren grans batalles, e aquella, ab gran scampament de sanch, prengueren, en tant que la ciutat vencedora de totes les gents fonch per

¶ ⁴⁷ Ms. *fills*. ¶ ⁴⁸ BC, ms. 6, f. 8r, *Stància*. Cf. XIMÉNEZ DE RADA, *op. cit.*, llib. 1, cap. VIII, p. 20: *magnam insulam nomine Schanciam*. ¶ ⁴⁹ Cilícia. Cf. XIMÉNEZ DE RADA, *op. cit.*, llib. 1, cap. VIII, p. 23: *Ciliciam*. ¶ ⁵⁰ Ms. *venceren*. BC, ms. 6, f. 8v, *vençé los grechs*. ¶ ⁵¹ Sic. BC, *loc. cit.*, *fó mort*. ¶ ⁵² Ms. *Girona*. BNF, ms. Esp. 13, f. 72r, i BC, ms. 6, f. 9r, *Verona*. Cf. XIMÉNEZ DE RADA, *op. cit.*, llib. 1, cap.

VIII, p. 23: *...Ytaliam uastauerunt, Romam ceperunt, Veronam hedificarunt nomen imponentes, quasi ue Roma in odium Romanorum...* No cal dir que és fantàstica l'etimologia de Verona, *quasi «Vae Roma»*. ¶ ⁵³ Ms. *rius*. BC, ms. 6, f. 9r, *de muls*. BNF, ms. Esp. 13, f. 72r, *de muls e de mules*. ¶ ⁵⁴ Sic. BC, ms. 6, f. 10r, *blanchs*. BNF, ms. Esp. 13, f. 72v, *blanca color*.

los valents gogs batallerosos, dejús Alerich, rey d'aquels, vençuda, subjugada e cativada. Los gogs, emperò, e Alerich llur rey foren de tanta clemència que perdonaren a tots aquels⁵⁵ qui a les sanctes esglésies atenessen e aquí⁵⁶ lo nom de nostre Senyor invocasen. Donchs, fon pressa Roma per Alerich, rey dels gogs, .M.CC.XCIII.⁵⁷ anys après que Roma fon edificada, e prengueren Plàcida, filla de l'emperador Teodor,⁵⁸ germana de Erchadi e de Honori, emperadors, e moltes riqueses dels romans e, guastada, encesa e cremada la dita ciutat, ^{4v} al tercer dia, ab gran victòria se'n partí; e no pasaren molts dies que Alerich, rey desús dit, morí, e lexà lo regne ha Astulfus, cosí seu. E, Alerich mort, Astulfus⁵⁹ fon rebut rey, en l'any de Jesuchrist .CCCC.XXXVIII.º, e regnà .VI. anys, e tornà en Roma e tot ço que romàs hera cremà, e prè per muler Plàcida, filla de Teodor, emperador, per la sua gran noblesa e virtut, e, per pregàries de Plàcida, lexà Roma ha Honori, cunyat seu, qui après la tornà a poblar. E venint-se'n lo rey Estulfus en França, com fos de prop hun riu qui s'apella Rose,⁶⁰ entès que hunes malvades gents, appellades barbres, deguastaven Spanya,⁶¹ e dolent-se molt que tan glorioussa terra fos ensutzeada de tan sùtzia e trista gent, volent socórrer als mesquins d'Espanya, vench a Barcelona, e aquí, entre los seus, fonch mort per hun seu cavaler son familiar. Donches, mort lo dit rey Estulfus, Legiratus Vallerià⁶² succey en lo regne e regnà .III. anys, lo qual hanà en Span[y]a e combaté's ab aquells malvats barbres, e vencé'ls e deliurà aquella nobla terra de lur impiadosa e malvada senyoria. Vallerià mort, Udreu⁶³ succehy's en lo regne, e fo hom de bona condició, e regnà .XXIII. anys,⁶⁴ lo qual morí en lo any de nostre Senyor .CCCC.LXXX.

Donchs, com los nobles gogs aguessen conquesta la major partida del món, sguardant en qual part porien millor habitar, pensaren Espanya ésser pus delitable e pus abta e millor de totes les altres, e, axí com⁶⁵ feren Toledo cap de lur imperii, foragitada del tot la senyoria [dels romans],⁶⁶ ans encara en tota Guascunya e en lo comdat de Tolosa hi en la província de Narbona, a la qual és encara per alguns appellada huy Gòcia, per ço com los gogs l'abitaren, hoc encara agueren plena senyoria e pacífica en tota la regió qui és deçà hun riu apellat lo Rose, e açò durà quax per .CCC.VIII. anys; e era ^{5r} costuma que l'emperador se coronava a Toledo e a Tolosa o a Narbona, car aquestes tres ciutats prevalien a totes les altres. En aquell temps, per los gogs foren constituïdes les leys gòtiques, qui encara huy en Spanya són al·legades en los plets e per aquelles moltes vegades és jutgat. Poseïren, donchs, los gogs totes les províncies d'Espanya e les altres terres ab benaventurada senyoria, sots diverses reys, .CCC.VIII. anys, tro a la falça trayció del compte Julià, qui falsament hi enganosa tota Spanya e les altres províncies liurà ha sarrains, car abans de aquesta tració jamés moros posehiren res deçà mar.

¶ ⁵⁵ Ms. *a aquels*. ¶ ⁵⁶ BC, ms. 6, f. 10v., *o qui*. ¶ ⁵⁷ BNF, ms. Esp. 13, f. 72v, i BC, ms. 6, f. 10v., .M.CC.LXIII. ¶ ⁵⁸ BC, *loc. cit.*, Teodor. BNF, *loc. cit.*, *germana* (sic) *de l'emperador... Teodoci*. Teodosi I (379-395). ¶ ⁵⁹ BC, ms. 6, f. 11r, *Schulfus*. BNF, *loc. cit.*, *Alcolffus*. Ataülf (410-415). ¶ ⁶⁰ El Roine. ¶ ⁶¹ BNF, ms. Esp. 13, f. 73r, *los serrayns* (sic) *feyen gran mal a les gents de Spanya*. ¶ ⁶² Confusió pels noms dels reis

Sigeric (415) i Vàlia (415-418). Cf. BC, ms. 6, f. 11v: *Segiratus fo elegit en rey dels gots après mort de Aschulfus, e regnà un ayn ten solament; après morí, e lexà son regna a Vàlia*. BNF, *loc. cit.*, *Sagericus... e... Vàlia...* ¶ ⁶³ Teodoric I (419-451). BC, ms. 6, f. 12r, *Tuderen*. ¶ ⁶⁴ BC, *loc. cit.*, .XXXIII. *ayns*. ¶ ⁶⁵ BC, *loc. cit.*, *com dit és*. ¶ ⁶⁶ Manca al ms. BC, *loc. cit.*, *la senyoria dells romans*.

3.

[DEL COMPTE JULIÀ]

Vejam, donches, lo compte Julià e los fills del rey, qui heren del noble linatge,⁶⁷ per què se irasqueren e's levaren contra sos frares christians e contra lur terra matexa. Dues rahons hi són principalment al·legades e assignades: la primera, per ço com s'esdevench que, per pecat, regnà en aquel temps en Spanya un rey apellat Urissa,⁶⁸ molt malvat e peccador, sots era de .DCC.XXXX., e regnà .VIII.º anys; aquest, com fos molt luxuriós, avia ensemps moltes mulers e infinides concupines contra la ley de Jesuchrist, per⁶⁹ la qual cosa era molt ensutzeat, e, per semblant manera, tots sos sosmesos provocava a actes semblants, en tant que instituí en son regne que, no tan solament los lechs, ans encara los preveres, prengueren mulers e amigues, tantes com fos lur plaer e voluntat, e ajustà iniquitat trenquant hi corumpent los privilletges de les esglésies; los juheus molt honrava, e a ells atorgava més franqueses que la Església no avia acostumat de aver. Era, donchs, axí malvat e peccador lo dit rey que tot lo món avia ensutzeat, e, com se temés que per los seus peccats les sues gents no'l gitassen de son regisme, e duptant que no elegissen rey lo duch de Còrdova, apellat Theofeus,⁷⁰ qui hera molt plasant e graciós, començà aquell a pe[r]seguir, e prè-lo hi exorbà-lo de abduys los hulls; e volia per semblant pena punir Pelagi, d'alta sanch, mas, fugint en Catalunya,⁷¹ escapà a la mala felonía del perseguent. Aprés, Rodrigo, fill de Teofius, lo qual lo dit Urisa, rey, axí com lo pare volia exorbar, ab favor e ajuda dels romans començà públicament contra lo rey Urisa [a rebel·lar],⁷² e prè-lo e trach-li los hulls, semblantment que ell avia fet a son pare; aprés poch temps, Urisa, ab moltes abominacions, finà sos dies. E com lo dit Urisa lexàs dos fills, ço és, Siliberth e Eban, nengú de aquels no succey en lo regne, per ço com heren odiosos a tot lo poble per les malvestats de lur pare e d'èls. Los gogs elegiren en rey e príncep lur lo dit Rodrigo, lo qual exellà de tots los dits regnes Silibert e Eban, fills del dit rey Urisa, los quals, pasant per la mar, fogiren e anaren-se'n al compte de Tigicha,⁷³ e aquí estigueren tro a la tració feta per lo compte Jolià.

L'altra rahó, per ço com lo compte Julià, qui hera cosín germà del rey Urisa e avia lo seu comdat en la terra que huy té lo rey de Granada, e tenia molts ports de mar e moltes forteses, fon tramés per lo rey Rodrigo en Àsia,⁷⁴ la qual tenien los sarrahyns; e, dementre que ell era en esta misatgeria, lo rey Rodrigo veu la muler del compte Julià, que hera complida de molt gran, perfeta e acabada bellesa, e de present que la veu fo molt scalfat en sa amor, e, com ella no li volgués consentir a sa voluntat, prè-la per força, complint ab ella sos desigs. E,

¶ ⁶⁷ BC, ms. 6, f. 13r, *qui era del noble linatge* (dels gots). ¶ ⁶⁸ Vítiza (695-710). BC, ms. 6, f. 13v, *Urisa*. BNF, ms. Esp. 13, f. 73v, *Uritza*. ¶ ⁶⁹ Ms., *contra*. BC, ms. 6, f. 13v, *per*. ¶ ⁷⁰ BC, ms. 6, f. 14r, *Teodoffius*. BNF, *loc. cit.*, *Theofredus*. ¶ ⁷¹ Sic. BC, ms. 6, f. 14r, *Chantàbria*. ¶ ⁷² Manca al ms. Cf. BC, *loc. cit.*: ...començà públicament contra lo dit rey Urisa a

rebel·lar. ¶ ⁷³ BC, ms. 6, f. 14v, *Trigita*. BNF, ms. Esp. 13, *loc. cit.*, *Tirigitanum* (interlineat, d'una altra mà: *Tingitania*). Cf. XIMÉNEZ DE RADA, *op. cit.*, llib. III, cap. XVIII, p. 99: ...*ad Ricilam comitem Tyngitanie... transfretarunt*. ¶ ⁷⁴ Per Àfrica. BC, *loc. cit.*, *Àffricha*. BNF, ms. Esp. 13, ff. 73v-74r, *en la terra d'Àffricha qui ara à nom Barberia*.

vengut lo compte Julià de sa misatgeria, la mulier li manifestà lo fet; lo compte, com fos cautelós molt, no dix àls, mas, emparada altra misatgeria, partí's del rey, indignat, hi, en lo temps de l'ivern, anà-se'n a Cepta e menà-se'n sa mulier, ab tot aquel més tresor e riquesa que poch aver, e lexà-la a Coleta (*sic*)⁷⁵ hi ell anà-se'n a Àfricha, e tractà ab los sarrayns com ||^{6r} ni per quina forma porien aver Spanya a llur mà. Fet lo fals tractament entre lo compte Julià e los sarrayns de la malvada tració per ells faedora, los sarrayns no confiaren molt d'ell, per ço com tro en aquel temps era estat lur mortal enemich e·ls avia fets molts mals e donats grans dapnatges; e, seguits-lo una vegada e moltes, trobaren-lo en ferm prepòsit e li liuraren companya de caval e de peu, ab les quals vench primerament en Espanya. E als primés asalts [vengueren]⁷⁶ ha Algezira d'Alfadra e de aquí levaren gran pressa, e destroïren e guastaren molts altres lochs marítims, de què los serrahins foren molt alegres, conexent que voluntàriament e sens tota ficció lo qual⁷⁷ Julià s'era irat contra los christians. E lavós, ab innumerable gent de caval e de peu, entraren en Spanya e vengueren tro al mont que huy és dit o apellat Gibraltar; e vengueren a ells⁷⁸ alguns cosins e parents e amichs del compte, ço és, Silibert e Eban, fills del rey Urisa, dels quals avem feta menció, e molts d'altres, los quals consent[er]en esta⁷⁹ trayció, e encara hi vench Gofan, arquabisbe de Íspalis, qui era frare del rey Urisa, lo qual lo dit rey Rodrigo avia exorbat e mort, segons és dit, hi hera cosin germà del compte Julià. Era aytal, emperò, la covinença entre lo compte Julià e lo rey dels serrahins que, pressa e ocupada per ells Spanya e mort lo rey Rodrigo, que lo dit compte Julià fos elegit en rey e tengués⁸⁰ per lo rey dels serrahins, de la qual covinença res no li tingueren.

4.

[DEL REY RODRIGO]

Com lo rey Rodrigo sabé que los serrahins e lo compte Julià heren entrats en Spanya e que aquella deguastaven e malmenaven, tramés contra ells hun seu cosí, apellat Rodrigo,⁸¹ [que] entrà ab gran host, lo qual diverses vegades se combaté e moltes vegades [fo] vençut, e a la fi mort, per los serrahins; e açò per tant com los gogs avien estat longament en pau e ignoraven les magnàlies de les batalles passa-

¶ ⁷⁵ *Coleta*: «Ceptta», corr. L'ed. Sanchis Sivera omet aquest punt (...e *lexala*, e *tracta ab los sarrayns*...); Cabanes llegeix *Toleta*. Aquest suposat topònim no és tampoc al Toledà (XIMÉNEZ DE RADA, *op. cit.*, llib. III, cap. XVIII, p. 100: ...*et tempore hyemali nauigio iuit Septam, ubi uxorem cum rebus domesticis collocavit, et habito uerbo cum Arabibus*...), i prové d'una mala lectura de la versió catalana del mateix autor, font del nostre text, com es mostra a BC, ms. 6, f. 15r: ...*e jaquí sa mulier [e] ab tot aquell més tresaur que poc haver més e col·locà, e anà-ce'n en*

Àfricha... Cf. la traducció de la BNF, ms. Esp. 13, f. 74r, que hi difereix: *E tantost partí's del rey e anàsse'n a Algezira d'Elfadre, qui lavors havia nom la illa d'Ert, e aquí ell més sa mulier e tot ço del seu, per ço com és prop de Cepta*... ¶ ⁷⁶ Manca al ms. Cf. BC, ms. 6, f. 15v. ¶ ⁷⁷ BC, *loc. cit.*, *lo compte*. ¶ ⁷⁸ Ms. *elles*. ¶ ⁷⁹ Ms. *estra*. ¶ ⁸⁰ BC, ms. 6, f. 16r, *tengués la terra*. ¶ ⁸¹ *Sic*. BC, ms. 6, f. 16v, *apellat Enecha* (però, BNF, ms. Esp. 13, f. 74v: *qui avia nom Otus*). Cf. XIMÉNEZ DE RADA, *op. cit.*, llib. III, cap. XX, p. 102: *sobri-num suum nomine Eneconem*.

des fetes ¶^{6v} per lurs predessessós, e heren fets pereosos e no batalans. E com ya los sarrayns, guiant lo compte Jolià, aguessen deguastada gran partida d'Espanya, lo rey Rodrigo los vench a l'encontre ab tota la sua host e tot son poder e, com fossen venguts al flum apellat Vendilach,⁸² prop Exereç, la batalla començà molt aspra entre ells, tant que per .VIII. jorns continuus e continuant insesantment se combateren los huns contra los altres, enaxí que la host de Tòric,⁸³ rey dels sarrayns, era ja en vençó e ja n'i a[via] morts .XV.^{m84} cavalés dels sarrayns, e del tot heren vençedós los cristians; mas aquell malvat compte Julià e los cruels cristians qui ab ell heren feren tantes de armes, e axí cruels, que lo rey Rodrigo fonch vençut e hac ha desemparar lo camp. Los dos fills de Orisa, qui ab lo compte Julià heren venguts, vengueren contra lo rey Rodrigo, e per les mans de aquells morí; hon, lo dit rey Rodrigo e tota la sua host perint, la lur terra e ells periren tots ensemps, d'on fon gran dan e mal a cristians, car ací fon fenida la gran glòria dels gogs.

Finida aquesta cruell e trista batalla, fon donada fi a la glòria de la gòtiga magestat, e aquels qui molts regnes per batalles avien a si subjugats, en aquesta sola batalla les banderes de la lur glòria e honor, per lur peccats, foren inclinades en gran subjugació. Donchs, com la dita batalla miserablament e cruell fos acabada, e a penes agués romàs nengú de la part dels christians que vengués a la batalla, romàs la terra buyda de poble, mulada de sanch, regada de làgremes de viudes e de infants, basta de adulaments e de crits, ostalera als stranys, pelegrina als ciutadans e desolada de çolàs de sos pobles, car la tempestat e la desolació e destrucció feta aquí per Èrcules era renovellada, ¶^{7r} e los dapnatges e morts après fets per los romans no foren semblants als deguastaments e crueldats que per los malvats sarrayns foren aquí perpetrades. O malvat compte Julià! Per la qual cosa Spanya, com per diverses e vàries nacions moltes veguades sia estada destroyda, e après, per altres dessenblants a aquells, successivament reparada, mudà la lengua e lo linatge e la naxença de la sua gent.

Aprés aquestes coses, crexqué tant la dita pestilència e destrucció, que en tota Spanya no romàs ciutat cathedral que no fos derocada, cremada e pressa;⁸⁵ e'n aquelles villes qui per armes no's podien subjugar decebien e enganaven per falça avinença, amonestant los Cofan, arquebisbe desús dit, que poguessen viure sots trahut e que tinguessen pacíficament la terra. E ab aquests enganaments e descepcions retien les ciutats e los castels e forces als cerryans, les quals per ells obtengudes, foragitats los mesquins de christians, stablien aqueles de sarrayns e de jueus, e los mesquins de christians qui aquí volien romanir, per conrear e laurar les terres, lexaven los viure sots cert trahut e ab molt gran e abominable subjugació.

Aprés, no solament los sarrayns subjugaren Spanya, ans encara, pasats los monts Piraneus, tota Gascunya e la província de Narbona, e totes les altres tro al riu qui s'apella Rose,⁸⁶ sotsmeteren a llur juridicció, acceptat la ciutat de Tolosa, la qual jamés no pogueren aver. Com Zomas, príncep dels sarrayns, ab tota la sua

¶⁸² BC, ms. 6, f. 17r, *Vendilach*. BNF, *loc. cit.*, tro al riu del Vendellà prop Xarés. Cf. XIMÉNEZ DE RADA, *loc. cit.*: *ad fluvium qui Vedelac dicitur prope Assidonam, que nunc Xarez*. ¶⁸³ Sic, per Tàric. ¶⁸⁴ BC,

ms. 6, f. 18r, .XVI.^m BNF, *loc. cit.*, més de .XVI.^m presones. ¶⁸⁵ BC, *loc. cit.*, o presa. ¶⁸⁶ BC, ms. 6, f. 18v, lo Rose. BNF, ms. Esp. 13, f. 75r, *entrò al flum del Royne*.

host, vengués e agués asetgada Tolosa e aquella cascan jorn poderosament combatés, vench en ajuda de la dita ciutat un duch apellat Eudo,⁸⁷ e, com de cascuna part començacen a batallar molt agrament e cruel, Zoma, ab gran multitut de gent dels dits sarrayns, moriren en la batalla, e en aquesta manera fon deliurada la ciutat de Tolosa de la malvada senyoria dels sarrayns.

Tengueren, donchs, Spanya los dits sarrayns e les altres terres .IIII. anys⁸⁸ ^{||7v} sens nengun contrast, tro que Déus poderós, qui no oblida aver misericòrdia als peccadós reclamant a ell, e a qui fir e nafra dóna medecines, car volch conservar aquell noble baró Pelagii, axí com una petita centilla o spira⁸⁹ de foch, en son esguardament, aquest Pelagi, fogint denant la cara del rey Urisa, qui'l volia exorbar, en lo ducat de Canthabri se n'an[à]; e, com hoís la host dels christians ésser subjugada e desolada, e los sarrayns posseir les coses delitoses⁹⁰ e plasents de Spanya, dolch-se ultra mesura, més amant benaventuradament morir en la batalla que coses vituperoses de la gent christiana e dels sants hoir, e vengué-se'n en les Stúries, perquè aquí en les stretures de la terra pogués conservar alguns qui invocasen lo nom de Jesuchrist. Los sarrayns, emperò, tota Spanya, segons dit hés, avien ja ocupada, e ja abaxada del tot la fortalea de la gent gòtiga, com res dels gogs no y agués romàs sinó alguns poch mesquins e tri[s]ts christians qui per les forts muntanyes en les Stúries, en Viscaya hi en Navara e en Aragó e en Catalunya e en Gascunya romangueren molt miserablament.

Aquest noble Pelagi començà pòblicament contra los sarrayns a rebetlar, e anà per moltes muntanyes e vals e trobà molts christians amagats, los quals confortava ab sperit de fortalea, dient-los: «Algunes vegades Déus ponix los⁹¹ peccadós per lurs peccats, e après los ha mercé e no oblida de fer-los bé als desigants e demanant misericòrdia ha Ell». Pelagi los despertà, axí com a aquels qui de greu sompni soptosament són levats, e de totes les parts de les Stúries concorrents envers ell,⁹² axí com a misatger de Déu, lo elegiren en príncep; e començà contra los sarrayns a fer grans morts, là hon aconseguir-los podien. E com Tàrich, príncep dels sarrayns, hoís aquestes novelles, tramés contra ell hun seu germà al-^{8r}mirall,⁹³ e lo compte Jolià e los fills de Urisa e Cofan, sarray (*sic*), e molt grandíssim[a] host sens nombre de sarrayns; e Pelagi, vehent açò, entenent que no poguera contrastar a aqu[e]lla tan gran multitut de gent, mès-se en huna spluga molt fort feta de una roqua, quaix per artifici divinal, ab .M. hòmens; los altres comanà a la gràcia divinal, e que en les muntanyes la fi dels afers a la misericòrdia e ajuda de Déu se sperassen. E com Pelagi, induït per molts amonestaments de Cofan e dels altres capitans sarrayns, no.ls volgués hoir ni retre's als dits sarrayns, ni fer pau ab ells, manà lo duch de la host fortment combatre la part⁹⁴ de la spluga ab pedres, sagetes, darts e ab moltes d'altres armes, mas per la gràcia e virtut de Déu los darts, sagetes e les altres armes retornaren en dapnatge hi en mort de aquels qui'ls trametien, axí que en aquesta manera moriren .XX.^{m95} cavallés dels

¶ ⁸⁷ Ms. *Gudo*. BC, ms. 6, f. 19r, *un duch de França apellat Eudo*. BNF, *loc. cit.*, *Eudo*. ¶ ⁸⁸ BC, *loc. cit.*, *tres anys*. BNF, *loc. cit.*, .III. anys. ¶ ⁸⁹ Ms. *spina*. BC, ms. 6, f. 19v, *spira*. ¶ ⁹⁰ Ms. *bellicoses*. ¶ ⁹¹ Ms.

sos. ¶ ⁹² Ms. *ells*. ¶ ⁹³ BC, ms. 6, f. 20v, *un seu gran almirall*. ¶ ⁹⁴ BC, ms. 6, f. 21r, *la porta*. ¶ ⁹⁵ BC, *loc. cit.*, .XX^m. BNF, ms. Esp. 13, f. 75v, *més de .X.^m sarrayns*.

sarrayns. Com Pelagi vehés açò, lohant la potència de Déu, era fermat per molt gran fortalea de cor; e exí's de la spluga e lo duch dels sarrayns, ab la major partida de la sua host, matà, e los altres que fogits eren foren morts per aquels qui Pelagi avia lexats en les muntanyes.

E Tàrich, príncep dels sarrayns, dolent-se de la gran mort e destrució dels seus, entenent que açò no hagués consentit lo compte Julià e los fills de Urísia e Cofan, arcebisbe, per ço com éls no·ls volien observar los pactes e promesses a⁹⁶ ells fets, féu-los tots morir a cruels morts e molt dolorosa, e caygueren en la fosa que als altres hera aparelada: juhí de Déu just! E los gogs qui eren fogits hanaren clamar mercé a Pelagii, qui après ocupà a si totes les Stúries e la ciutat de Leon, qui per los sarrayns era detenguda.

5.

[DE ALFONSO CATHÒLICH]

En aquel temps, Alfonso Cathòlich, fill de Pere, duch⁹⁷ de Cantàbria, se'n vench en les Stúries a Pelagii per fer-li valença contra los sarrayns, al quall ^{8v} donà Pelagii sa filla Ormisenda per muler; e, après moltes batalles covinentment fetes per Pelagii, passà de aquesta vida en l'altra, e regnà .xvi. anys, la ànima del qual haja repòs en paradís.

Mort enaxí Pelagii, començà ha regnar hun fill seu, sots era de .ccc.xxxviii.⁹⁸ anys, e regnà tan solament .ii. anys.⁹⁹ Morí sens fills, e retornà la terra ha Ormisenda, filla de Pelagii.

Alfonso Cathòlich, marit de la dita Ormicenda, regnà .xviii. anys, e fon molt avist¹⁰⁰ e bon christià; ab los sarrayns moltes vegades batallà, e moltes ciutats los tolch, les quals tornà en poder dels christians, axí que totes les Stúries e tota Galícia deliurà de poder dels sarrayns, hi en totes les ciutats que obtench ordenà e mès bisbe, per la doctrina dels quals los christians qui heren romasos fosen confortats en la sancta fe catòlica; e, lexats dos fills, Frollixa e Vimà,¹⁰¹ retré¹⁰² la ànima a Jesuchrist.

Frollixa regnà .xiii. anys,¹⁰³ après mort de son pare Alfonso. Aquest poblà Olmedo¹⁰⁴ e féu aquí església chatredal. Aquest entès que per la malvada costuma que'l rey Urissa que·l·ls havia messa en la terra que·l·ls clergues aguessen mullés e concupines, la ira de Déu era venguda sobre tota Spanya, e ordenà castedat en los

¶ ⁹⁶ a, repetit al ms. ¶ ⁹⁷ Ms. *amich*, mala lectura d'*Anrich*; cf. BC, ms. 6, f. 21v: *P(ere) Enrich* (sic). BNF, ms. Esp. 13, f. 76r, *fill d'en Pere, de Cantàbria duch*. Cf. XIMÉNEZ DE RADA, *op. cit.*, llib. III, cap. v, p. 121: *Hic fuit filius Petri ducis Cantabrie...* ¶ ⁹⁸ BC, ms. 6, f. 22r, *.DCC.XXXVII*. Cf. XIMÉNEZ DE RADA, *loc. cit.*, p. 120: *era DCCLXX*. ¶ ⁹⁹ Fàfila (737-739). ¶ ¹⁰⁰ BC, ms. 6, f. 22r, *just*. BNF, ms. Esp. 13, f. 76r, *fo just e chatòlich*. ¶ ¹⁰¹ BC,

ms. 6, f. 22v, *Frolixa e Vemià*. BNF, *loc. cit.*, *Fluxilla e Vimanum*. Cf. XIMÉNEZ DE RADA, *op. cit.*, llib. III, cap. v, p. 121: *Reliquit autem ex Ormisinda regis Pelagii filia duos filios, Froylam et Vimarandum...* ¶ ¹⁰² Sic, per *reté*, ús habitual al ms. ¶ ¹⁰³ Fruela I (757-768). ¶ ¹⁰⁴ Oviedo. BC, ms. 6, f. 22v, *Omedo*. BNF, *loc. cit.*, *Ovetum*. Cf. XIMÉNEZ DE RADA, *op. cit.*, llib. III, cap. vi, p. 122: *Iste populo lauit Ouetum...*

eclesiàstichs, en tal manera que de peccats no fosen ensutzeats. Aquest batallà longament ab los sarrayns, lo duch de Còrdova ab .iii.^m combatens vencé huna batalla, mort lo dit duch e molts altres; e, lexat un fill apellat Alfonso, passà de aquesta vida en l'altra.

Alfonso, fill de Frollixa, batallà ab los sarrayns, en tant que, com lo príncep dels sarrayns, ab infinida host, vengués per deguastar les Stúries, aquest Alfonso li ixqué a l'encontre ab los seus cavalers, e aquel en tal manera vencé que .LXX.^m dels de Aràbia sarrayns moriren en la batalla. O gloriossa victòria! Aquest [¶]Alfonso fon verge, que jamés no conech fembra, e fon molt virtuós, just, piadós e misericordiós, e moltes sglésies e monestís edificà; e, tant com poch, la glòria dels gogs, axí en sgleyes com en los palaus e en altres coses, reparà. E, en aquesta manera, alguna partida de Spanya, ço és, de Galícia, les Stúries e terres de Leon e algunes altres partides, per los desús dits prínceps, ab la ajuda de nostre senyor Déu, fon de la potestat dels dits sarrayns deliurada, a les altres partides stants encara dejús lur impiadosa senyoria, exceptats alguns christians qui estaven per muntanyes en Viscaya, en Navara, en Aragó e en Catalunya, qui contra los sarrayns fortment resistien.

6.

[DE CARLES MAYNES]

Dementres que los fets desús dits se fien en Galícia e en les Stúries, Carles Maynes, emperador de Roma e rey de França, vehent los christians de Spanya en tanta subjugació, vench contra los sarrayns ab molt gran nombre de gent de França e de Bretanya e de Normandia, de Burgunya, de Alamanya e de moltes altres províncies, lo qual, migançant l'ajuda e poder de Déu, hi esvahí en tal manera los sarrayns que totes les ciutats e lochs ocupats per los sarrayns tro als monts Piraneus foren per ell sotsmesos a sa juridicció e senyoria e deliurades de poder de sarrayns e subjugats per Carles Maynes. Totes les dites terres preses, pasats los monts Pireneus, entrà en Catalunya, e les ciutats de Girona e de Barçalona e tots los castels e guarnions dels sarrayns tro a Leyda près, e moltes sglésies e monestís reparà, segons que en los antichs priviletgis és trobat. Los sarrayns stants en altres partides d'Espanya, per gran pahor estremordits, vengueren a mercé de Carles Maynes, e, faent-se sos tributaris, obtenguda lo rey Carles gloriossa victòria [¶]dels sarrayns e deliurats los christians de lur impiadosa e cruell senyoria, e partida la terra a sos sotsmessos segons lur mèrits de cavaleria e lexades en les províncies fells guardes, en França se n'és tornat.

Mas los reys dels sarrayns qui en Spanya habitaven, après lo departiment del rey Carles, començaren contra ell a rebel·lar e lo trahut per ells promés pagar denegueren. Carles Maynes, rey, sabent açò, en Spanya és tornat ab molt gloriosa host de duchs, comptes e altres nobles barons, entre los quals hera lo¹⁰⁵ duc Rotlan e Oliver, la memòria dels quals encara no cessa; e, pasats per Gascunya, los

¶¹⁰⁵ Ms. *lu.*

sarrayns que aquí foren atrobats e'n los monts Pireneus fortment combateren e d'aquí del tot los gitaren, e, faent lur pasatge per terribles e aspres vals e muntanyes,¹⁰⁶ vengueren a Pampalona e fortment combateren [e] aquella prengueren, los murs per divinal miracle per si matex cahents. E, com de les parts ultramarines venguessen molts reys e nobles de sarrayns en ajuda de aquells qui heren en Spanya, hoints que Carles era en Spanya tornat per rahó de batalar, vengueren a la batalla contra ell e, com moltes vegades se combatessen, Carles fon totstemp vencedor molt gloriós, e de aquells sens nombre de gents mataren Rotlà e Oliver, [e los qui]¹⁰⁷ .XII. pars de França heren¹⁰⁸ apellats; Marcili, Algalarii e Feragut, reys molt forts, foren [vençuts] maravelosament en les batalles.¹⁰⁹ Mas finalment, per la trayció del compte Gualaon,¹¹⁰ que per dinés que prè dels sarrayns consellà a Carles que fes pau ab ells, que ells eren prests de pagar-li lo trahut e que, si la gerra cessava, que molts se'n vendrien en França per rebre aquí la gràcia del sant baptisme, per les quals paraules l'emperador e rey Carles e los seus, moguts de bona intensió, acordaren de tornar-se'n en França. Los sarrayns, vehents aquells esderroquants,¹¹¹ ab gran multitut de gents seguiren-los enganosament; aquí veurets moltes cruels e aspres ^{10r} batalles, en les quals moriren Rotlà e Oliver e molts d'altres nobles barons, jatsia molt se defenesen. Carles, coneguda la mort e destrucció dels seus, enseguí algun poch los sarrayns e, tots aquells que aconseguí, per coltell moriren; finalment, en França se n'és tornat.

Com, après algun temps, Carles Maynes agués en preposít de tornar en Spanya, finà sos dies, l'any de la nativitat de Jesuchrist .DCCC.XIII. Carles Maynes, rey de França desús dit, constituí compte en Catalunya, ço és, en Barcelona, lo qual compte tenia Catalunya per lo rey de França, e açò durà fins al compte Jaufre,¹¹² qui hedificà lo monestir de Ripol. En aquel temps, los sarrayns fahihen mortal guerra als christians de Catalunya, volents a si subjugar la terra, e lo compte de Barcelona anà al rey de França, suplicant-lo li volgués ajudar e defendre la terra contra los sarrayns. Lo rey de França, occupat d'altres afés, no li poch fer ajuda, mas dix-li que, si's podia defendre, que ell e lo comdat fos exhempt de tota subjugació que fos tengut al rey de França; e lo compte Ja[u]fre fonch content, e en aquesta manera fon lo compdat de Barçalona e¹¹³ tota Catalunya franca de tota servitut, jatsia que altres rahons hi sien assignades. E foren comptes en Barcelona tro al noble Alfonso, qui hac lo regne de Aragó e lo compdat de Barcelona per rahó de unió de matrimoni, segons que enaprès serà declarat e dit e desús és ja contengut. ^{10v}

¶ ¹⁰⁶ BC, ms. 6, f. 28r, *per terribles vols (sic) he muntanyes*. BNF, ms. Esp. 13, f. 76v, *e passant per Roncesvalls*. El terme Roncesvalls no ha estat entés a BC 6 i al *Dietari*, com es comprova a l'epítom llatí del Toledà de BC, ms. 485: *per Rocidas Valles transsitum facientes* (QUER, *La Història i Genealogies d'Espanya...*, pp. 110 i 194). ¶ ¹⁰⁷ Manca al ms. Cf. BC, ms. 6, f. 28v: *e los altres qui .XII. parts (sic)*. ¶ ¹⁰⁸ Ms. *e heren*. ¶ ¹⁰⁹ BC, *loc. cit.*, *Marsili, Aygolari e Ferragut, reys molts forts, e d'altres prínceps e reys, semblantment foren maravelosament en les*

batalles. BNF, ms. Esp. 13, f. 77r, *E moltes batalles agren ab Marcil·li e ab Ferreagut e ab Aygolant, rey, e ab d'altres reys serraïns forts, e tots los vencé*. El sentit, poc clar al *Dietari* i a BC 6, és ratificat a BC, ms. 485: *Rotulandus, autem, et Oliverius et alii qui pares Franchie vocabantur Marchilium, Argolandum et Ferragutum ac plures alios fortissimos mirabiliter devicerunt* (QUER, *La Història...*, cit., p. 110). ¶ ¹¹⁰ BC, *loc. cit.*, *Galeon*. BNF, *loc. cit.*, *Guaynes*. ¶ ¹¹¹ BC, ms. 6, f. 29r, *derotats*. ¶ ¹¹² Guifré I, el Pilós (873-898). ¶ ¹¹³ Ms. *e de*.

REYS DE ARAGÓ

Lo primer rey d'Aragó e de Navarra fon nomenat Enyego¹¹⁴ e la reyna, sa muler, Thoda. Aquest fon bon cavaler e vençé en moltes batalles los moros e destroy aquels. Morí, e fon soterrat en lo monestir de Sent Victorià.

Lo segon rey hac nom Garcia Enyego e la reyna, sa muler, avia nom Enyega.¹¹⁵ Aquest fon bon bataller e vencé en moltes batales¹¹⁶ los moros e destroy aquells. E morí e fon soterrat en lo monestir de Sent Johan de la Penya, en l'any .DCCCC.,¹¹⁷ e començà lo monestir de monges negres.¹¹⁸

Lo terch rey hac nom Sanxo,¹¹⁹ fill del dit rey Garcia Enyego, e la reyna, sa muler, avia nom Urraqua.¹²⁰ E fon valerós cavaller e vencé en moltes batalles los moros e destroy aquells, e fonch larch e avinent a sos sotsmesos; e huna vegada, entre les altres, agué gran victòria contra los dits moros quant li tenien asetgada Pampalono (*sic*).¹²¹ E regnà .XXVIII. anys e morí en l'any de nostre Senyor .DCCCC.v.; fon soterrat en lo monestir de Sent Johan de la Penya.

Lo quart rey d'Aragó hac nom Gu[a]rcia.¹²² Fon fill del dit rey Sanxo, e fon molt larch e avinent a sos sotsmesos, e vencé en moltes batalles los moros e destroy aquels. E regnà .XXV. anys e fon soterrat en lo monestir de Sent Johan de la Penya.

Lo quint rey hac nom Sanxo.¹²³ Fo fill del dit rey Garcia, e la reyna, sa muler, agué nom Major.¹²⁴ Aquest fon rey de Aragó e de Navarra per successió paternal, e per part de sa muler senyoregà Castella, Leó e Galícia; e fon molt valent bataller e vencé los moros e destroy aquels. E agué tres fills: lo primer agué nom Guarcia, al qual lexà lo regne de Navarra; e lo segon hac nom Ferrando, al qual lexà los regnes de Castella, de Leó e de Galícia; e lo¹²⁵ terch hac nom Remiro e hac lo regne de ^{11r} Aragó. Morí e fon soterrat en Elmedo,¹²⁶ ciutat de Leó.

¶ ¹¹⁴ Ènnec Aritza (=el Fort), rei de Pamplona (+851/852). La seua muller era Teuda. ¶ ¹¹⁵ Per Urraca. BC, ms. 6, f. 33v, *Urracha*. BNF, ms. Esp. 13, f. 78r, *Hurracha*. Cf. XIMÉNEZ DE RADA, *op. cit.*, llib. v, cap. XXI, p. 170: *cui uxorem Vrracam de regio semine procuravit*. ¶ ¹¹⁶ *batales*, interlineat. ¶ ¹¹⁷ Garcia Iñiguez morí entorn del 870. Altres dates d'aquest punt són també errades. ¶ ¹¹⁸ *en l'any... negres*, afegit posterior, de la mateixa mà. ¶ ¹¹⁹ Sanç Garcés I (905-926). ¶ ¹²⁰ Per Toda o Tota Aznárez. BC, ms. 6, f. 34v, *Theodora*. BNF, ms. Esp. 13, f. 78v, *Theodera* (*sic*). Cf. XIMÉNEZ DE RADA, *op. cit.*, llib. v, cap. XXII, p. 170: *uxorem de regio semine que Theoda uocabatur*. ¶ ¹²¹ El que passà fou tot el contrari, perquè els lleonesos i navarresos units foren vençuts per Abd al Rahman III en la campanya de Mueç, prop de Pamplona (estiu del 920). ¶ ¹²² Garcia Sánchez I (926-970). ¶ ¹²³ Sanç III, el Gran (1000-

1035); hi cal advertir que el cronista oblida dos regnats anteriors: Sanç Garcés II Abarca (970-994) i Garcia Sánchez II el Tremolós (994-1100). Afegit al marge dret al ms., de la mateixa mà: *fonc na[t] miraculo[s]ament*; confusió, segurament, amb el seu avi Sanç II Abarca (*vid. infra*, III, núm. 23), car del naixement de Sanç III, fill del rei Garcia Sánchez i de la reina Ximena, res no es diu d'especial (*vid. Fr. Justo PÉREZ DE URBEL, Sancho el Mayor de Navarra*, Madrid, Inst. Príncipe de Viana, 1950, pp. 13-21). ¶ ¹²⁴ Múnia, dita *Maïora* o Major. BC, ms. 6, f. 35r, *la filla del compte de Castella, apellada Galeyra*. BNF, *loc. cit.*, na *Gayleyra, filla del comte de Castella*. Es coneixia per aquest doble nom, segons el testimoni de XIMÉNEZ DE RADA, *op. cit.*, llib. v, cap. XXIII, p. 172: *...duxit uxorem filiam comitis Sancii de Castella, que Maior uel Geloyra secundum alios dicebatur...* ¶ ¹²⁵ Ms. *la*. ¶ ¹²⁶ Confusió, per Oviedo.

Lo sisén rey de Aragó hac nom Remiro. Fon fill del rey Sanxo, e la reyna, sa muler, hac nom Armesén. Aquest fon gran bataller e vencé moltes vegades los moros e destroy aquels. E regnà .XXXVIII. anys, e agué dos fills: lo hu hac nom Sanxo e l'altre Garcia, que fon bisbe de Jaca; e dues filles: la huna hac nom Sanxa, que fon muler del compte de Tolosa, e l'altra Teresa, que fon muler del compte de Prohença. E visqué lo dit rey .LXIII. anys, e morí en l'any de nostre Senyor .M.LXXIII.,¹²⁷ e fon soterrat en lo monestir de Sent Johan de la Penya; fon molt piadós e almoynar.

Lo setén rey hac nom Sanxo. Fon fill del rey Remiro e pervench-li lo regne de Navarra per succeció de parentesch; e fonch molt animós e valent bataler e vencé moltes vegades los moros. E tolch los castells qui's seguexen: de Iniuno¹²⁸ e de Padeilla, e vencé los moros en batalla en Çaragoça, e ha pres Bolea, Grades e Arrodar, e hedificà Ajerbe; e vencé los moros em P[er]apicade¹²⁹ e ha pres Arguedes en Castella,¹³⁰ e puys vencé los moros altra vegada en Corriello e près Monçó hi edificà lo Castellar, e près Nabal e Puy Sancho sobre Hoscha, e edificà lo[s] castell[s] de Morcuello, de Loàrie e d'Elcàxer.¹³¹ E asetgà la ciutat de Hoscha, e morí en lo setge de colp de sageta, que li entrà per la cota de meala. E fon mort en l'any de nostre Senyor .M.XCIIII., e morí de edat de .L. anys e regnà .XXX. anys; e fon soterrat en lo monestir de Sent Johan de la Penya. Aquest lexà .III. fills: lo primer hac nom Pere, lo segon Emfós, lo terç Remiro, e fon monge de Sent Ponç de Tomeres.

Lo huitén rey hac nom Pere. Fon fill del dit rey Sanxo, e la reyna, sa muler, agué nom Agnés.¹³² ¶^{11v} Aquest fonch molt valent, de gran coratge; combaté's ab los reys moros de Çaragoça e de Hosca e vencé-los e près la ciutat de Hosca, la qual son pare havia asetjada, e près-la a .XXVI. de noembre de l'any de nostre Senyor .M.XCIIII.¹³³ E morí l'any de nostre Senyor .M.C.XXV., lo dia de sent Miquel de setembre; regnà .XXXV. anys.¹³⁴ Fon soterrat en lo monestir de Sent Johan de la Penya. Aquest no lexà nengun fill ni filla, enaxí que morí sens hereter.¹³⁵

Lo novén rey d'Aragó hac nom n'Anfós. Fon frare del dit rey Pere, e sa muler hac nom Urracha e fon reyna de Castella. Aquest fon molt animós, valent e molt gran bataler, e vencé los moros en moltes batalles. Aquest rey près la vila d'Exea¹³⁶ e's combaté en terra de moros ab l'Almansor de Còrdova,¹³⁷ e près la ciutat de Çaragoça en l'any de nostre Senyor .M.C.XXVIII.,¹³⁸ e près la ciutat de Taraçona¹³⁹ e les viles de Calatayú e de Darocha e de Tudela, e moltes altres terres. E morí, ho's perdé, en la batalla a Fraga, a .XIII. de juliol en l'any de nostre

¶¹²⁷ Ramir I (1035-1063). ¶¹²⁸ És probable que siga el castell d'Abinyunis, no identificat, citat per Ibn Idari en un fet d'armes de l'any 1006 (*vid.* Antonio UBIETO ARTETA, *Historia de Aragón. Orígenes de Aragón*, Saragossa, Anubar Ed., 1989, p. 240). ¶¹²⁹ *Petra Pisata*, hui Pisa, al terme de Naval, prov. d'Osca (UBIETO, *Colección diplomática de Pedro I de Aragón y de Navarra*, Saragossa, CSIC, 1951, docs. 20 i 71). ¶¹³⁰ Arguedas és municipi

de Navarra, al nord de Tudela. ¶¹³¹ Marcuello, Loarre i Alquézar, respectivament. ¶¹³² Agnés d'Aquitània, morta la qual el rei prengué segona muller el 1097, Berta (UBIETO, *op. cit.*, pp. 30-34). ¶¹³³ Per 1096. ¶¹³⁴ Pere I morí el 28 de setembre de 1104; va regnar deu anys. ¶¹³⁵ *enaxí... hereter*, afegit posterior, de la mateixa mà. ¶¹³⁶ Ms. *Extà*. ¶¹³⁷ Ms. *Cardona*. ¶¹³⁸ Fou el 1118. ¶¹³⁹ Ms. *Tàrragona*.

Senyor .M.[C].XXXIII., e com se perdé havia .LXI. [anys], lo qual no lexà hereter, ço és, fill ni filla. Regnà .VIII. anys.¹⁴⁰

Lo dehén rey de Aragó hac nom Remiro, fill del rey Sanxo e jermà del rey en Pere e del rey n'Anfós, lo qual los vasals lo tragneren del monestir de Sent Ponç¹⁴¹ de Tomeres e levaren-lo rey; e hac muler, de la qual hac huna filla, que hac nom Peyronella e puys hac nom Hurrach[a].¹⁴² E lo dit rey, puys hac hagut la filla, tornà-se'n al dit monestir, hon finà sos dies molt santament. E la dita sa filla Hurracha fon muller del compte de Barçalona, lo qual havia nom Ramon Berenguer, e'n esta manera fonch la hunitat de Aragó e de Catalunya. E lo rey Remiro fon en l'any de nostre Senyor .M.[C].XXXVII.¹⁴³ Aquest Remiro, en vida de son pare rey e de sos germans, renuncià al món e fon monge de Sent Ponz de Tormeres (*sic*), e los barons e regnes, vent que no tenien rey ni senyor, trameteren misatgés al papa com los moros contínuament batalaven contra los cristians, enaxí que fos de sa santetat que·ls donàs lo Remiro; e, de bé que hera prevere en sacres òrdens, lo papa los donà lexènsia que hisqués del monestir. E prengué muler la nêta del compte de Piteus, de la qual hac huna filla. Aquest rey Remiro fonch molt larch e donador; a sos servidós donà lochs, viles e castels, ço que los seus antesesós no avien fet. Enaprés, fin[à]¹⁴⁴ sos dies en lo dit monestir.¹⁴⁵ ||^{12r}

8.

COMPTES DE BARCELONA

Gaffre fon lo primer compte de Barcelona, lo qual comptat agué per donació del rey de França Carles Maynes,¹⁴⁶ lo qual fon bon cavaler e molt savi. Tenia en feu lo dit comptat de Barçalona per lo dit rey de França, e puys lo dit rey lo y enalouí e·l deliurà de França.¹⁴⁷

Lo segon compte de Barcelona hac nom Jaffre,¹⁴⁸ fill del compte Jaffre, e sa muler hac nom (*blanc*), filla del compte de Flandes. Aquest fon bon cavaler, molt valent e benigne, hi en temps de aquest moros conqueriren lo comptat de Barcelona; lo qual demanà ajuda al rey de França, lo qual li negà ajuda, mas dixs-li¹⁴⁹ que, si·l conqueria, que fos seu e dels seus, la qual cosa lo dit compte molt valerosament complí e portà ha acabament. E morí l'any de nostre Senyor .DCCCC.XII. e fon soterrat en lo monestir de Ripol. Lo qual jaquí .IIII. fills: lo primer hac nom Balf¹⁵⁰

¶ ¹⁴⁰ Alfons I, el Bataller, regnà trenta anys (1104–1134). ¶ ¹⁴¹ Ms. *Pomc*. ¶ ¹⁴² BC, ms. 6, f. 40r, *una filla apellada Patrona, qui après fo apellada Urracha*. BNF, ms. Esp. 13, f. 80r, *una filla qui ach nom Patronilla, mas depuys ach nom Hurracha*. ¶ ¹⁴³ Ramir II renuncià a la corona aquest any 1137 (+1147), després del casament de Peronella, nascuda del seu matrimoni amb Agnès de Poitiers, amb Ramon Berenguer IV. ¶ ¹⁴⁴ *fin[à]*, mig esborrat. ¶ ¹⁴⁵ *Aquest Remiro... monestir*, afegit posterior, de la mateixa mà.

¶ ¹⁴⁶ *Carles Maynes*, afegit al marge, de la mateixa mà. ¶ ¹⁴⁷ *e·l deliurà de França*, afegit de la mateixa mà. ¶ ¹⁴⁸ Guifré II Borrell (897–911), fill de Guifré el Pilós (Ramon d'ABADAL, *Els primers comtes catalans*, Barcelona, Edit. Vicens Vives, reimpr. 1983, pp. 262–275). ¶ ¹⁴⁹ Ms. *dixs lixi* (*sic*). ¶ ¹⁵⁰ Corrupció per Radulf (914–940). *Vid.* Pius Bonifacius GAMS, O. S. B., *Series episcoporum Ecclesiae Catholicae, quotquot innotuerunt a beato Petro apostolo*, Ratisbonae, Georgii J. Manz, 1873, *Hispania*, p. 86: *Ra(u)dulfus*.

e fon bisbe d'Urgel, lo segon Diffre,¹⁵¹ lo terch Mir, lo quart Sunyer, qui fon compte d'Urgell.

Lo terç compte hac nom Mir, fill dell compte Jaffre damunt dit. Aquest fon bon compte e governà son compdat bé e sàviament. E visqué en aquel .XVIII. anys, e morí en l'any de nostre Senyor .DCCCC.XXVIII. e fon soterrat en lo monestir de Reipol (*sic*). E jaquí .III. fills: lo primer hac nom Jaffre, lo segon Oliba,¹⁵² qui fon compte de Besulú e de Cerdenya,¹⁵³ lo terch Mir, qui fon bisbe e compte de Girona.

Lo quart compte hac nom Jaffre e fon fill del compte Mir desús dit, e governà lo compdat bé e sàviament e fon bon cavaler. E visqué en aquell .XVIII. anys, e morí en l'any de nostre Senyor .DCCCC.LXIII. e fon soterrat en lo monestir de Ripol.

Lo quint compte hac nom Borrell. Aquest fon cosín germà del dit compte ¶^{12v} Jaffre. Aquest fon molt valent e savi cavaler e governà lo dit compdat bé e sàviament, e en vida de aquest fon pressa la ciutat de Barcelona e gran res [de] tot lo compdat per moros, la qual ciuta[t] e compdat cobrà ab moltes e diverses victòries que hac dels sarrayns. Lo qual hac dos fills: lo primer hac nom Ramon Borrell, lo segon Armengau, qui fon compte de Urgell. Lo qual compte Borrel visqué en lo dit compdat de Barçalona .XXVII. anys e morí en l'any de nostre Senyor .DCCCC.XCIII.,¹⁵⁴ a .VI. de jolioll.

Lo sisén compte hac nom Ramon Borrell; fon fill del dit compte Borrell. Aquest fon bon cavaler e valent; anà en Còrdova en ajuda del rey de Castella, hon vencé los sarrayns, en l'any de nostre Senyor .M.I.¹⁵⁵ E visqué en lo dit compdat .XXV. anys e morí en l'any de nostre Senyor .M.V.¹⁵⁶

Lo setén compte hac nom Berenguer. Fon fill del damunt dit compte en Borrel e regí lo compdat molt sàviament, ab gran amor e concòrdia, .XVIII. anys, e morí en l'any de nostre Senyor .M.XXXV.

Lo huytén compte hac nom Ramon Berenguer. Aquest fon fill del damunt dit compte Berenguer vell e hac muler que hac nom Adalmús.¹⁵⁷ Aquest fon baró molt noble e molt excel·lent e virtuós, enaxí que .XII. reys sarrayns d'Espanya li fahien trahut mentres visqué. Aquest féu los Usatges de Barcelona, que són leys en Catalunya. Lo qual hagué .III. fills: lo primer hac nom Ramon Berenguer, lo segon Guillem Berenguer, lo terch Sanxo Berenguer, qui fon prior de Sent Benet de Bages. E visqué en lo dit compdat .XXXX. anys, e morí en l'any de nostre Senyor .M.LXXVI. e fon soterrat en la Seu de Barcelona.

Lo novén compte hac nom Ramon Berenguer. Fon fill del compte Ramon Berenguer damunt dit e fon cavaler molt ardit en armes, e fon benigne,

¶¹⁵¹ Probable error per Gifre o Guifré. ¶¹⁵² Ms. *Oblida*. ¶¹⁵³ Llegiu *Cerdanya*, com en altres casos. ¶¹⁵⁴ Borrell I morí el 992. La genealogia és confusa. ¶¹⁵⁵ Cf. Arxiu del Convent de Predicadors de València, ms. 83 (*Memòria de quins reys ha aguts en Aragó e de moltes coses*), p. 213: *anà a Cardona (sic) per ajudar al rey de Castella... en l'any 1000*. El text, una de les fonts del *Dietari*, s'ha conservat en còpia del P. Bartomeu Ribelles, del

1805, treta d'un ms. original del s. XV (*vid. supra*, a la Introducció). Fou descrit per Francisco ALMARCHE (*Historiografía Valenciana*, p. 27). ¶¹⁵⁶ Ramon Borrell I (992-1018). ¶¹⁵⁷ Almodis de la Marca, o Adalmús (+1071), tercera esposa de Ramon Berenguer I. Al ms. 83 de Predicadors (*Memòria...*), p. 213, *Adalmurs*. Els fills atribuïts al matrimoni ho són realment de Berenguer Ramon I.

dolç, piadós, alegre e amorós e molt bell de cors; e, per la gran ¶^{13r} spesea de cabels que tenia, digueren-li lo compte Cap d'Estopa; e sa muler¹⁵⁸ fon filla del duch de Sinstart¹⁵⁹ e duch de Pulla e de Meana.¹⁶⁰ Lo dit compte hagué .iii. fills: lo primer hac nom Perre (*sic*) Ramon, lo segon Berenguer Ramon, lo terch Ramon Berenguer.¹⁶¹ E vixqué en lo compdat .vii. anys, e morí en l'any de nostre Senyor .M.LXXXII. e fon soterrat en la Seu de Jerona.

Lo dehén compte hac nom Ramon Berenguer. Fon fill del compte Ramon Berenguer Cap d'Estopa e fon larch e piadós e molt bo en armes, e hagué per muler na Dolça, filla d'en Gibert, compte de Prohença,¹⁶² e agué per ella los compdats de Prohença e de Merilla.¹⁶³ Aquest asetjà la ciutat de Malorqua, ab navil·li de Pissa, e après prè-s-la e destróví-la e donà-la ha pissans; e après perdé's la dita ciutat de Malorqua, per frau de genovesses. Lo dit compte agué moltes vegades batalles ab sarrayns e totstemp agué victòria, e conquerí castells molts e forces nobles dels sarrayns, e agué trahut dels reys de València, de Tortosa [e] de Leyda. E vixqué en son compdat .l. anys e, en sa vida, renuncià als béns temporals, hi here-tà lo fill major del compdat de Barçalona e lo segon fill del compdat de Prohença, e reté's a l'orde de Jerusalem. E morí en l'any de nostre Senyor .M.C.XXV.¹⁶⁴

Lo honzén compte de Barçalona fon fill del dit compte Ramon Berenguer, lo qual fon molt savi, molt ferm, molt ardit, molt valent, molt gran e bell e de molt grandíssima virtut. Aquest prè-s per muler la reyna d'Aragó, que avia nom Patronilla o Huraqua, en l'any de nostre Senyor .M.C.XXXVII., per la qual rahó fon ajustat lo regne de Aragó ab lo compdat de Barçalona. Aquest compte fo al conquistar de Almeria, en ajuda del rey n'Amfós de Castella, ab navili de jenovesos, e esvahí e entrà en la dita ciutat de Almeria e prè-s aquella, en l'any de nostre Senyor .M.C.XXXXVIII.,¹⁶⁵ hi en l'any següent prè-s Leyda, e prè-s Fraga ¶^{13v} e Miravet en l'any de nostre Senyor .M.C.LIII., e enaprès prè-s Siurana e totes les muntanyes de Prades; e agué d'armes ab los del linatge del Balr¹⁶⁶ per la tudoria de son nebot, compte de Prohença,¹⁶⁷ als quals tolgué .xxx. castels. E lo dit compte hagué dos fills de na Patronilla sa muler, reyna d'Aragó: lo primer hac nom Emfós, lo segon Sanxo, qui fon compte de Roseló e de Cerdanya. E vixqué en lo dit compdat .XXXII. anys, e morí en l'any de nostre Senyor .M.C.LXII.,¹⁶⁸ a .XIII. dies

¶¹⁵⁸ La comtessa Mafalda (+1108). ¶¹⁵⁹ Robert d'Hauteville, anomenat Guiscard, duc de Pulla i de Calàbria i de Sicília (+1085). ¶¹⁶⁰ Per *Messina* (vid. *Gesta comitum Barcinonensium*, ed. L. Barrau Dihigo i J. Massó Torrents, Barcelona, Fundació Concepció Rabell, 1925, p. 129: *d'En Robert Guiscart, duch de Poyla e de Messina*). Al ms. 83 de Predicadors de València (*Memòria de quins reys ha aguts en Aragó...*, pp. 213-214), *ach per muller la filla del duch Guistart, duch de Perulla (sic) e de Mecina*. ¶¹⁶¹ Els fills esmentats correponen a Ramon Berenguer I, el Vell, i no al seu fill Ramon Berenguer II. ¶¹⁶² Al ms. 83 de Predicadors (*Memòria...*), p. 214, *ach per muller la dona na Dolça, filla*

d'en Gizbert, comte de Prohença e de Milà. ¶¹⁶³ Cf. *Gesta comitum Barcinonensium*, ed. cit., p. 130: *Mil-lan*. És el vescomtat de Millau. ¶¹⁶⁴ Ramon Berenguer III (+1131). ¶¹⁶⁵ Per 1147. ¶¹⁶⁶ Al ms. 83 de Predicadors (*Memòria...*), p. 214, *E fèu grans fets d'armes ab los del linatge del Balz, en e per la tudoria de son nebot lo comte de Prohença, als quals tolgué e prè-s 30 castells...* Ramon dels Baus (fr. Baux), baró occità, era casat amb Estefania, germana de Dolça, comtessa de Provença i muller de Ramon Berenguer III de Barcelona. ¶¹⁶⁷ Berenguer Ramon I (1131-1144). ¶¹⁶⁸ BC, ms. 6, f. 40v, hi porta la data errada: .M.C.XXII.; el mateix fa BNF, ms. Esp. 13, f. 80r: .M.C.XII.

de agost; fon soterrat en lo monestir de Ripol. E lo primer son fill, ço és, Emfós, fon rey de Aragó e compte de Barçalona.

Donació de Barcelona:

«Nós, Carles Maynes, per la gràcia de Déu emperador de Alamanya e de Roma e d'Espanya e rey de França, don a tu, Ramon Berenguer, car nebot nostre, lo comdat de Barcelona e lo principat de Catalunya, ab tota aquella juredicció que nós avem en lo dit comtat e principat, en què à .XII. comtes e .XII. vescondats e .LXXII. barons e quatre-centes cases de varvesós e .M. e set-centes cases de paratge, que en lo dit comtat e principat¹⁶⁹ avem. Emperò, aturam-nos-hi les potestats, [e] que siats tengut de venir a nostres corts».¹⁷⁰

Lo honzén rey de Aragó hac nom n'Amfós,¹⁷¹ fill del dit compte Ramon Berenguer e de sa muler reyna de Aragó, lo qual rey hac per muler dona Sanxa, filla de l'emperador de Castella.¹⁷² A aquest n'Amfós prevench lo comdat de Prohença per parentesch, e guerregà longament ab lo compte de Tolosa e li asetjà dues vegades Tolosa; e, après alguns dies, agué gerra ab lo rey de Castella, e tota vegada fonch vencedor. E lo dit rey regnà .XXXIII. anys e agué .III. fills e .III. filles: lo primer fill hac nom Pere, lo segon Emfós, lo qual fon compte de Prohença, lo terch Ferrando, qui fon abat de Montaragó. De les .III. filles, la primera hac nom Gostança, qui fon reyna d'Ongria e après fon muler de l'emperador d'Alamanya Frederich, la segona Elienor, qui fon comtessa de Tolosa, la terça Sancha, qui fon comtessa de Payteus.¹⁷³ E morí lo dit rey en la vila de Perpinyà,¹⁷⁴ a .XXIII. dies de abril en l'any de nostre Senyor .M.C.XCVI., e fon portat lo seu cos per soterra[r] en lo ^{14r} monestir de Poblet, lo qual monestir havia edificat e instituït lo dit rey.

¶ ¹⁶⁹ Ms. *pirncipat*. ¶ ¹⁷⁰ *Donació... nostres corts*. Tot el paràgraf és afegit posterior, de la mateixa mà, amb l'epígraf en tinta roja com a rúbrica. La donació de Carlemany, al comte, del principat de Catalunya apareix també en un cronicó valencià del segle XV contingut al ms. d.III.2 de la Biblioteca de l'Escorial (ZARCO CUEVAS, *Catálogo de los manuscritos catalanes, valencianos, gallegos y portugueses de la Biblioteca de El Escorial*, pp. 25-29; cf. M. COLL I ALENTORN, «La llegenda d'Otger Cataló i els nou barons», p. 40, nota 131). Hom hi observa que la donació no és en franc alou o sobirania, sinó en feu, amb retenció de les postats i obligació d'acudir a corts de França, un reconeixement de dependència política que deu provenir de la font, segons sembla Tomich, i que concorda literalment, bé que no del tot, amb el *Sumari d'Espanya*, refosa d'aquell autor anterior a 1468, obra d'un pretès Berenguer de PUIGPARDINES (ed. a cura de Joan Iborra, València, Universitat de València, «Fonts Històriques Valencianes», 3, 2000, pp. 13-14 de la introducció i 88-89 del text); aquest, però, com Tomich, atribueix la gràcia a Lluís el Piadós, data-da el 825, a favor de Guifré el Pilós, al qui l'emperador hauria canviat el nom pel de Ramon

Berenguer (!); cf. Pere TOMICH, *Històries e conquestes del realme d'Aragó e principat de Catalunya*, ed. crítica de Joan Iborra, Catarroja-Barcelona, Ed. Afers, 2009, p. 83 de l'estudi i cap. XXIII, p. 199, del text. ¶ ¹⁷¹ Alfons II Ramon, el Cast (1162-1196), després comte de Provença (1167). ¶ ¹⁷² El ms. 83 de Predicadors (*Memòria...*), p. 215, afegeix: *apellat n'Amfós, que en castellà o aragonés vol dir Alfonso* (Alfons VII, rei de Lleó i Castella [1126-1157]). ¶ ¹⁷³ Fou muller de Ramon VII, comte de Tolosa. La filla d'ambdós, Joana, es casà amb Alfons de Poitiers, germà de Lluís IX, com advertiren Sanchis Sivera i Martorell Trabal (ed. cit., p. 42). ¶ ¹⁷⁴ Al ms. 83 de Predicadors (*Memòria...*), p. 215, *Perpenyà o Narbona*. Va morir a la capital del Rosselló, el 25 d'abril (vid. Armand de FLUVIÀ, *Els primitius comtats i vescomtats de Catalunya. Cronologia de comtes i vescomtes*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1989, p. 29). Cf., tanmateix, BNF, ms. Esp. 13, f. 80r: *en lo dia de sent Matheu* (21 de setembre), per confusió amb sant Marc, que té la seua festa el 25 d'abril; així es diu al compendi llatí de l'obra de Ximénez de Rada, del s. XIII, contingut al ms. 485 de la BC: *in die sancti Marchi* (QUER, *La Història i Genealogies d'Espanya...*, p. 117).

Lo dotzén rey hac nom Pere. Fon fill del rey n'Amfós, e sa muler hac nom Maria e fon filla d'en Guillem de Monpeyler. Aquest fon molt corial, valent, larch, prous, ardit e molt spert, e hera tan gran donador que les villes e los castells empenyorà per donar als seus.¹⁷⁵ Aquest fon lo primer rey de Aragó qui fos coronat e consagrat, per papa Ignocent Terç, en la ciutat de Roma, en l'any .M.CC.III., e lo dit papa lo féu ganfanoner seu;¹⁷⁶ e aquest donà lo jus¹⁷⁷ patronat a la Església de les esglésies de son regne. Aquest guerejà ab lo compte de Folcalquer, per ço com tenia pres lo compte de Prohença, son cosí, de la qual presó lo tragué e féu tot lo que volch; encara, aquest fon en aquella gran batalla de la host d'Úbeda ab lo rey n'Amfós de Castella, e tolch als moros Castell Habib e Adamuç. E regnà .XVII. anys e morí en Morel,¹⁷⁸ en fet d'armes, en lo mes de setembre a .XII. dies, en l'any de nostre Senyor .M.CC.XII.; e morí en edat de .XXXX. anys e fon soterrat en lo monestir de Xixena, lo qual avia edificat sa mare. Lo qual rey lexà hun fill, appellat Jaume, lo qual fo concebut miraculosament.¹⁷⁹

Lo tretzén rey hac nom Jaume. Fon fill del rey en Pere e agué per muler dona Elienor, filla del rey de Castella, de la quall procreà hun fill, que hagué nom n'Amfós, lo quall morí vivent lo pare; e, partit lo dit matrimoni, près altra muler, que hagué nom Violant, filla del rey d'Ongria.¹⁸⁰ Aquest fonch per la sua infantesa molt perseguit per los seus, e tota vegada fonch ajudat per Déu.¹⁸¹ Aquest pasà ha la hylla de Malorqua e combaté's ab los moros de la dita ylla e vencé aquels, e asetgà la ciutat de Malorqua, e sí entrà la ciutat de Malorqua e près aquella, lo dia de sent Silvest[r]e, en l'any de nostre Senyor .M.CC.XXVIII.º, e per consegü[e]nt près tota la ylla, e près la ylla de Yviça.¹⁸² Encara, aquest victuriós rey en Jaume vench en regne de València^{14v} e hac de grans batalles contra los sarrayns, les quals vencé molt gloriosament, e asetjà la noble ciutat¹⁸³ de València,

¶¹⁷⁵ BC, ms. 6, fo. 41r, *fon larch en dons ultra manera*. BNF, ms. Esp. 13, f. 80r, *fo molt llarch en dons sens tot comte*. Cf. *Gesta comitum Barcinonensium*, ed. cit., p. 138: *tot ço que podia obligava per tal que pogués donar la una de ses sors, dona Costança, a Frederich en muylar, qui era rey de Cecilia e puyz fo emperador de Roma* (Frederic II Staufen, casat amb Constança d'Aragó [+1222], filla d'Alfons II). Per la seua mala gestió li pervingueren estretors econòmiques; la coetània *Crónica latina de los reyes de Castilla* (ed. de M. D. Cabanes Pecourt, 2a ed., València, Anubar, «Textos medievales», 11, 1971, p. 29) se'n fa ressò: *...rex Aragonum..., qui paupertate laboraverat aliquanta...* ¶¹⁷⁶ *en la ciutat... seu*, afegit al marge, de la mateixa mà. ¶¹⁷⁷ Ms. *just*. ¶¹⁷⁸ Ms. *Morle* (batalla de Morell o Muret, al Llenguadoc, el 1213, mal datada al ms. l'any anterior). BC, ms. 6, f. 41r, *assetjà lo castell de Morella* (sic). BNF, ms. Esp. 13, f. 80r, *assetjà lo castell de Morell*. Cf. XIMÉNEZ DE RADA, *De rebus Hispanie*, ed. cit., llib. VI, cap. III, p. 182: *iuxta castrum quod Murellum dicitur*. Així mateix, *Gesta comitum Barcinonensium*, p. 141:

al castell de Morell. Al *Llibre dels fets* de Jaume I (ed. de Jordi Bruguera, 2 vols., Barcelona, ENC, 1991, II, 9), *Murel*. ¶¹⁷⁹ *Llibre dels fets*, ed. cit., II, 5. La concepció i naixement de Jaume I són relatades amb gran còpia de detalls al *Llibre dels reis*, ed. de Stefano M. Cingolani, València, Universitat de València, «Monuments d'història de la Corona d'Aragó», II («Fonts històriques valencianes», 33), 2008, pp. 203-207. Cf. ms. 83 de Predicadors (*Memòria...*), p. 216: *...e morí sobre lo setge de Castell Morell, prop de Tolosa, en fet d'armes, a 12 dies de setembre en l'any de nostre Senyor 1213, e fon soterrat en lo monestir de Xixena, lo qual avia edificat sa mare*. ¶¹⁸⁰ Andreu II (1205-1235). ¶¹⁸¹ Cf. ms. 83 de Predicadors (*Memòria...*), p. 216: *...Aquest rey en Jacme fon en la sua infantea molt perseguit per sos parents e per molts altres, e tota veguada fon ajudat per Déu*. ¶¹⁸² Eivissa fou conquerida, el 1235, per obra del sacrista de Girona Guillem de Montgrí, amb Nunó Sanç, comte del Rosselló, i l'infant Pere de Portugal, de consentiment del rei (*Llibre dels fets*, ed. cit., II, 125-126). ¶¹⁸³ Ms. *ciutaut*.

la qual prè; lo dia de sent Miquel, alçaren banderes del rey d'Aragó los moros de la dita ciuta[t] en les torres del Temple, e lo dia de sen Dionís fonch liurada la ciutat al dit rey en Jaume, en l'any de nostre Senyor .M.CC.XXXVIII.¹⁸⁴ E per consegüent prè la ciutat de Xàtiva e les viles de Morella, de Morvedre, d'Alzezira e moltes altres viles e lochs, que són innumerables, e a la fi prè tot lo regne de València; per què fon primer rey de Malorqua e de València, per la qual rahó és intitulat rey en Jaume de bona memòria. Enaprès, conquistà la ciutat de Múrcia. Lo dit rey e senyor agué .IIII. fills: lo primer hac nom Emfós, qui morí en vida del pare, lo segon Pere, lo terch Jaume, qui fon rey de Malorqua, lo quart Sanxo, qui fon arquebisbe de Toledo; e ach .III.¹⁸⁵ filles: la primera hac nom Yolant, qui fonch reyna de Castella, la segona Gostança, qui fon muler d'en Manuell de Castella, la terça Ysabell, que nul temps hac marit.¹⁸⁶ E vixsqué lo dit rey en son regne .LXIII. anys e morí, en la ciutat de València, a .XXVII. dies de juliol en l'any de nostre Senyor .M.CC.LXXVI.; morí en edat de .LXXII. anys, e fon soterrat en la Seu de València, après l'altar major.¹⁸⁷

Lo quatorzén rey hac nom en Pere, fill del rey en Jaume, e la reyna sa muler hac nom Gostança, filla del rey Manfré de Cecília. Aquest fon de gran cor e molt ardit, e hom fet a sa guissa, car tots fets faya de son cap.¹⁸⁸ Aquest emparà la illa de Cecília, contra la Sgléssia, en deseret de Carles,¹⁸⁹ e per la dita rahó gue-regà ab lo rey Phelip de França,¹⁹⁰ en la qual guerra li aucí moltes gents, entre Girona e lo coll de Paniçàs, e gità e vencé aquells; e axí matexs ne gità los ordenaments de son regne.¹⁹¹ E agué .IIII. fills: lo primer hac nom Emfós, lo segon ¶^{15r} Jaume, lo terch Frederich, qui fon rey de Cecília, lo quart Pere; e dues filles: la primera agué nom Ysabell, qui fon reyna de Portugal, la segona Gostança, qui fon

¶¹⁸⁴ *Llibre dels fets*, ed. cit., II, 282-284. El rei demanà que la seua senyera fos hissada a la torre del Temple de la muralla l'endemà de la rendició de la ciutat, és a dir, el 29 de setembre, dia de sant Miquel, segons la crònica reial, *per tal que sabessen los christians que nostra era València*. ¶¹⁸⁵ .III.: «IIII», corr. ¶¹⁸⁶ Les filles foren quatre segons altres fonts: així, la *Crònica General de Pere el Cerimoniós, dita comunament Crònica de Sant Joan de la Penya* (ed. d'Amadeu J. Soberanas Lleó, Barcelona 1961, cap. XXXV, pp. 118-119); el mateix escriu el ms. 83 de Predicadors (*Memòria...*), p. 217: *...E dit rey Jacme ach quatre filles: la primera ach nom Yolant, qui fon reyna de Castella; l'altra Gostança, qui fon muller d'en Manuel de Castella; la terça ach nom Ysabel, que fon reyna de França; la quarta ach nom Maria, que null temps ach marit...* Això contradiu el que assegura Ferran SOLDEVILA (*Vida de Jaume I el Conqueridor*, 2a ed., Barcelona 1969, pp. 249-252), que les filles del monarca tenien per nom Violant, Constança, Sança i Maria (oblidant Elisabet o Isabel). La realitat és que Violant d'Hongria va donar al rei cinc infantes:

Violant fou muller d'Alfons X de Castella; Constança, de l'infant Manuel, germà d'aquell; Elisabet (la menor, nada després del testament reial de 1248), de Felip III l'Ardit de França; Sança es diu que morí a Jerusalem, amb fama de santedat, i Maria fou religiosa (*vid. Ch[arles] de TOURTOULON, Don Jaime el Conquistador, rey de Aragón, conde de Barcelona, señor de Montpellier, según las crónicas y documentos inéditos*, 2 vols., València, Imp. J. Domènech, 1873-1874, II, p. 230, n. 2). ¶¹⁸⁷ Com ja observà Sanchis Sivera, el rei comptava 68 anys d'edat a la seua mort, i no els que indica el *Dietari*, i el 1278 fou traslladat a la seua definitiva sepultura del monestir de Poblet. ¶¹⁸⁸ Cf. ms. 83 de Predicadors (*Memòria...*), p. 217: *...Aquest rey Pere fon de gran cor e hom molt ardit e fet a sa guisa, que tots los fets volia fer de son cap...* ¶¹⁸⁹ Carles I d'Anjou, rei de Nàpols (1266-1285). ¶¹⁹⁰ Felip III, l'Ardit (1270-1285). ¶¹⁹¹ Féu elaborar unes ordinacions de la casa reial, les primeres de la Corona d'Aragó (Ferran SOLDEVILA, *Vida de Pere el Gran i d'Alfons el Liberal*, Barcelona 1963, pp. 274-278).

reyna de Nàpols. E, en temps de aquest rey, en Roger de Lloria prèls lo príncep [qui] puyson rey de Nàpols.¹⁹² E durant les dites guerres hagué grans discòrdies ab los seus; e comparech ab hun seu companyó en Bordeu, denant lo senescal, per combatre's ab lo rey Carles de Nàpols, lo qual no y comparech.¹⁹³ E v[i]xqué en son regne .IX.¹⁹⁴ anys, e morí en Vilafranqua de Penadés, lo dia de sent Martí, en l'any de nostre Senyor .M.CC.LXXXV.; e com morí era de edat de .LV. anys, e fon soterrat en lo monestir de Sentes Creus.

Lo quinzén rey de Aragó hac nom n'Amfós, fill del rey en Pere sobredit. Aquest fon larch molt en estranya manera, en tant que jamés no dix de no de res que hom li demanàs, tant hera valerós, de gran cor. Aquest tench la guerra que son pare avia emparada contra la Esglèssia, e los francesos li pararen batalla, e'n lo regne de Múrcia contra lo rey en Sanxo de Castella, e tolgué la illa de Menorcha¹⁹⁵ als sarrayns, lo qual hagué batalla ab ells e'ls vencé. E vixsqué en son regne .VII. anys; morí en Barcelona en esta manera: que hun matí se levà e, per bel delit, volch bornar son caval, e de fet li fon portat lo caval, molt bellament areat, e, cavalcat e brocat lo caval, ell se sentí fort mal, per què de fet se fèu descavalcar e tornar al palau; e d'aquel accident ell morí, en edat de .XXVII. anys, en l'any de nostre Senyor .M.CC.XCII.¹⁹⁶ Aquest morí sens criatures, per ço com no hac muler, e fon soterrat en lo monestir de Frares Menós de la dita ciutat de Barçalona.

Lo setzén rey de Aragó hach nom en Jaume, jermà del dit rey n'Amfós e fill del rey em Pere; e sa muler primera hac nom Blanca, que fon filla del rey Carles de Nàpols, e après hagué dues ||^{15v} mulers: la huna fon filla del rey de Xipre e avia nom Maria, e l'altra muler fon filla d'en Pere de Muncada, senyor d'Aytona, e de aquesta no hac fills.¹⁹⁷ E aquest, com morí son frare lo rey n'Amfós, era en Cecília, e lo Generall de Catalunya, ensemps ab altres richshòmens concordants, trametieren en Cecília dues galeres e hun leny, ab què pasàs deçà. Aquest fon rey just e piadós e devot, e molt valent e ardit. Aquest fèu pau e concòrdia ab la Esgl[è]sia e ab lo rey de França¹⁹⁸ e desemparà¹⁹⁹ la illa de Cecília, e combaté's ab lo rey Frederich son frare per la Esgl[è]sia, en la qual illa despuys fon rey son frare, en Frederich;²⁰⁰ e reté lo regne [de Malorqua] a son honcle, lo

¶ ¹⁹² Carles II, el Coix (1285-1309). Caigué presoner el 1284 i fou retingut per Alfons el Liberal fins al pacte de Canfranc de 1288 (SOLDEVILA, *op. cit.*, pp. 323-324 i 335-336). ¶ ¹⁹³ N'ofereix major precisió el relat del ms. 83 de Predicadors (*Memòria...*), p. 217: *...E lo dit rey en Pere comparech ab hun seu companyó en Burdeus, denant lo senescal, per combatre's ab lo rey Carles de Nàpols; lo qual Carles no y comparech la jornada assignada, e lo dit rey en Pere correch armat ab son cavall per lo camp cridant al dit rey Carles de Nàpols, e fèu-ne levar cartes públiques com ell era stat allí en la jornada assignada e no y avia trobat al rey Carles...* Ambdós texts semblen derivar de la *Cròn. Gral. de Pere el Cerimoniós*, ed. cit., cap. xxxvi, pp. 135-137. El combat amb Carles d'Anjou tenia per objecte dirimir la disputa sobre el regne de Sicília. ¶ ¹⁹⁴ Ms. .XX. També erra en

l'edat del monarca, mort de 45 anys, i no de 55. ¶ ¹⁹⁵ Ms. *Malorqua*. La conquesta de l'illa de Menorca es dugué a terme el 1287 (SOLDEVILA, *op. cit.*, pp. 325-329). ¶ ¹⁹⁶ Alfons el Franc, o el Liberal, morí el 18 de juny de 1291, i per tant no va regnar set anys, sinó sis. Comet la mateixa errada el ms. 83 de Predicadors (*Memòria...*), p. 218, probablement derivada de la *Cròn. Gral. de Pere el Cerimoniós*, cap. xxxvii, p. 155: *...après breus dies morí en edat de xxvii anys, en l'any de la Nativitat de Nostre Senyor MCCXCII, humilment reebut l'hàbit dels frares menors...* ¶ ¹⁹⁷ Elisenda de Montcada, casada amb Jaume II el 1322. ¶ ¹⁹⁸ Pel tractat d'Anagni de juny de 1295 (J. Ernest MARTÍNEZ FERRANDO, *Jaume II o el seny català. Alfons el Benigne*, 2a ed., Barcelona, 1963, pp. 115-122). ¶ ¹⁹⁹ Ms. *d'Espanya*. ¶ ²⁰⁰ Frederic II (1296-1337).

rey en Jaume; e soltà de la presó sent Loís²⁰¹ hi en Rubert, qui despuys fon rey de Nàpols. E tolch lo regne de Múrcia al rey de Castella, e puys près la ciutat e la vila de Lorqua, e tots aquels lochs dellà; e encara se combateren en lo citi de Almeria dues vegades ab los moros e. lls venceren,²⁰² en l'any de nostre senyor Déu .M.CCC.VIII., e féu pau ab lo rey de Castella. E visqué en son regne .XXXXV. anys, e morí en la ciutat de Barcelona, la vigília de Tots Sants, en l'any de nostre Senyor .M.CCC.XXVIII.,²⁰³ e fon soterrat en lo monestir de Sentes Creus; e morí en edat de .LXVI. anys. E jaquí .V. fills: lo primer hac nom Jaume e renuncià al regne, lo segon Emfós, qui fon compte d'Urgel e puys rey d'Aragó, lo terch Pere, qui fon compte de Ribagorça e de Prades, lo quart Johan, qui fon patriarcha de Alexandria e arquebisbe de Taragona, lo cinqué Ramon Berenguer, qui fon compte d'Ampúries; e .V. filles: la primera hac nom Maria, qui fon muler de don Pedro, fill del rey de Castella, la segona Gostança, que fon muler de don Johan, fill de Manuel, l'infant de Castella, la terça Yssabell, que fon duquesa d'Àustria,²⁰⁴ la quarta Blanca, que fon prioressa de Xixena, la cinquena Yolant, que fon principessa de ça Mor[e]a e puix fon comptessa de Luna. ||^{16r}

Lo desetén rey de Aragó hac nom n'Amfós. Fon fill del dit rey en Jaume, e sa muler hac nom Teresa d'Entença. Aquest fon molt bell hom e fort benigne e leal.²⁰⁵ Tolch en vida de son pare la illa de Serdenya als pisans, hon hagué batalla ab ells e vencé-los, lo dia de la Concepció ha .VIII. dies de deembre, en l'any de .M.CCC.XXIII. Enaprés, morta la primera muler, près dona Elienor, filla del rey de Castella, en la qual vixqué pochys anys. E regnà en son regne .VIII. anys, e morí en la ciutat de Barcelona, la vigília de la conversió de sent Pau, en l'any de nostre Senyor .M.CCC.XXXV.,²⁰⁶ e morí en edat de .XXXVII. anys. E jaquí .IIII. fills: lo primer hac nom Pere, lo segon Jaume, qui fon compte de Urgel, lo terch Ferrando, qui fon marqués de Tortosa, lo quart Johan; e huna filla, que hac nom Gostança, que fon Reyna de Castella.²⁰⁷ E fon soterrat en (*blanc*).²⁰⁸

Lo dehuithén rey hac nom Pere, fill del dit rey n'Anfós, lo qual regnà .LX.²⁰⁹ anys e fon molt bon rey e benaventurat. En la sua joventut levà lo regne de Malorqua e los comdats de Roceló e de Cerdenya al rey en Jaume de Malorqua, axí com aquel qui hera inobedient e rebel·le a son senyor, e passà en Cerdenya,

¶ ²⁰¹ Sant Lluís d'Anjou, O. F. M., després bisbe de Tolosa (+1297). Ell i el seu germà Robert (que va pujar més tard al tron, del 1309 al 1343), fills de Carles II de Nàpols, romangueren presos, pel pacte de Canfranc, en ostatges a Catalunya, fins a la pau d'Anagni (MARTÍNEZ FERRANDO, *Jaume II...*, pp. 115-117).

¶ ²⁰² El *Dietari* calla que, malgrat la victòria militar, el setge d'Almeria fou un fracàs (MARTÍNEZ FERRANDO, *op. cit.*, pp. 194-199). ¶ ²⁰³ Jaume II morí el 2 de novembre de 1327; no és exacte tampoc el còmput del regnat: si comptem el seu govern a Sicília (1285-1291), abans d'heretar la corona d'Aragó, fou de quaranta-dos anys. El ms. 83 de Predicadors (*Memòria...*), p. 218, així com la *Cròn. Gral. de Pere el Cerimoniós*,

cap. XXXVIII, p. 177, recullen l'any correcte, però igualment la *vigília de Tots Sants*. ¶ ²⁰⁴ Ms. *Oscha*. ¶ ²⁰⁵ Cf. ms. 83 de Predicadors (*Memòria...*), p. 219: *...Aquest fon bell hom e fort e benigne...*

¶ ²⁰⁶ Cf. *Cròn. Gral. de Pere el Cerimoniós*, ed. cit., cap. XXXIX, p. 180, que també ho data el 1335 (*XX° kalendas de febrer*), com el ms. 83 de Predicadors, *loc. cit.*, perquè tots tres computen per l'any de l'Encarnació. L'òbit es produí el 25 de gener de 1336 (MARTÍNEZ FERRANDO, *op. cit.*, p. 352), festa de la Conversió de sant Pau; va regnar, doncs, nou anys. ¶ ²⁰⁷ Ha de dir *Mallorca*.

¶ ²⁰⁸ Al monestir de frares menors de Lleida, segons la seua voluntat (MARTÍNEZ FERRANDO, *loc. cit.*). Des del s. XVIII, és a la Seu nova de la ciutat.

¶ ²⁰⁹ BC, ms. 6, f. 44r, .LII.

e hac lonch temps guerra ab lo rey don Pedro de Castella, e, Déu migañant, ixqué de totes coses molt honorablement.²¹⁰ E morí en Barcelona l'any de .M.CCC. LXXXVII., e fon soterrat en la Seu de la dita ciutat, e morí a .V. de jener; e, com morí, era de edat .LXXVII.²¹¹ anys. E lexà dos fills: lo primer hac nom Johan, qui regnà, e lo segon Martí, qui fon duch de Monblanch e après fon rey de Aragó.

Lo denovén rey de Aragó hac nom Johan, fill del rey en Pere, lo qual regnà .VIII. anys. E, ans que fos rey, estant duch, prèrs per muler la filla del compte d'Armanyach,²¹² de la qual li romàs huna ¶^{16v} filla apellada Johana, qui fonch muler del compte de Foix; après, hac per muler dona Yolant, filla del duch de Bar, cosina germana del rey de França,²¹³ de la qual li romàs altra filla, que hac nom Yolant, la qual fon muler del rey Loís de Nàpols. Aquest fon molt noble, de gran coratge, e prèrs-lo malaltia en lo bosch²¹⁴ de Foxà, caçant caça de lop, e alí hon lo descavalcaren, en aquel loch morí,²¹⁵ e morí a .XVIII.º de maig, en l'any de .M.CC[C]. XCVI; lo qual regnà .VIII.º anys e .III. messes e .XIII. dies, e fon soterra[t] en la Seu de Barcelona. E, com no hagués romàs fill, romàs lo regne a l'infant don Martí, duch de Monblanch, son frare.

Lo vintén rey de Aragó hac nom don Martí, jermà del rey don Johan e fill del rey en Pere. Aquest fon molt savi, justicier e molt virtuós; e hac per muler la reyna de Cecília, apellada Maria, de la qual hac hun molt bell fill e molt ardit e valent, al qual dien Martí.²¹⁶ E lo dit rey don Martí, estant duch de Monblanch, passà en Cecília, ab molt gran poder, e conquistà tot lo realme de Cecília e·ll levà als barons qui·l se avien acupat; e féu son fill rey de Cecília, ço és, a don Martí, e donà-li per muler la filla del rey de Navarra, apellada per nom dona Blanqua, a la qual pervenia lo realme de Navarra. E lo dit don Martí hac hun fill de la rehina sa muler, dona Blanqua, lo qual morí de edat de .XIII. any[s], al qual dien Jaume.²¹⁷ E lo rey don Martí se'n vench en Catalunya per regir e ésser rey d'Aragó, e son fill don Martí romàs en Secília e fonch rey de Cecília. Enaprès, lo dit rey de Cecília paçà ab molts barons e molta notable gent e molt bé en punt en lo regne de Cerden[y]a, e lo rey d'Aragó, son pare, li tramés en ajuda .CCCC. homes ab²¹⁸ bacinets e .CCCC. pillarts e .II.^m balestés; e, com foren en Castell de Càller, lo rey de Cecília, ab tota sa noble e virtuosa gent, anaren a Sentluri e combaté's ab los sarts,

¶²¹⁰ Major informació en dóna el ms. 83 de Predicadors (*Memòria...*), p. 219: el rei Pere fon molt bon cavaller e justicier... E vench ab son poder contra lo dit rey de Castella e féu-lo llevar del setge (de València)... e axí fon deliurada València... E llavor[s] València guanyà corona, la qual lo rey, com signa, fa en son nom, perquè foren molt bons e·s defeneren molt valentment. ¶²¹¹ Tenia 67 anys (1319-1387); en va regnar prop de 51 (1336-1387). *Vid.* Rafael TÀSIS, *La vida del rei En Pere III*, 2a ed., Barcelona, 1961. ¶²¹² Mata d'Armanyac (+1378). ¶²¹³ Carles VI (1380-1422). ¶²¹⁴ Ms. *borch*. ¶²¹⁵ Potser d'un atac cardíac, com s'ha suposat (Rafael TÀSIS, *Joan I, el rei caçador i músic*, Barcelona, 1959, pp. 283-284). ¶²¹⁶ El text delata una

errònia adaptació de la seua font, confonent la reina Maria de Luna, esposa de Martí l'Humà, amb la nora homònima dels sobirans. Cf. BC, ms. 6, f. 45r: ...lo qual rey en Martí hac per muller la filla del comte de Luna, de la qual hac un fill apellat axí matex l'infant en Martí, lo qual hac per muller la reyna de Sicília, apellada Maria. ¶²¹⁷ No existí tal infant Jaume, notícia que també apareix al ms. 6 cit., f. 45v: ...de la qual hac un fill qui hac nom Jacme, lo qual morí en hedat de tres anys. El rei Martí el Jove tingué un fill de Blanca de Navarra, l'infant Martí, nat el desembre de 1406 i mort abans de l'any (Rafael TÀSIS i MARCA, *Pere el Cerimoniós i els seus fills*, Barcelona, 1957 [reimp. 1962], p. 220). ¶²¹⁸ homes ab, interlineat, de la mateixa mà.

dels quals hera cap lo bescompte de Narbona, com los sarts heren ^{¶17r} enffinit, e moriren-ne en aquela batalla dels sarts .vi.^m; e lo dit rey prè la vila de Sentluri ab molt gran honor e victòria, e fon la batalla lo darer dia de juny, en diumenge, en l'any de .M.CCCC.VIII.º Enaprés, lo dit rey se'n tornà en Castell de Càller e aquí lo prè febra, de què morí en lo mes de julioll següent, dia de sent Jaume, de què fon molt dolgut e fet gran dol per tots sos regnes de la mort de tal e tant rey e senyor. Aquest rey de Cecília morí abans que son pare, lo rey d'Aragó, per què lo rey d'Aragó fon rey de Cecília. E la muler del dit rey de Aragó, ço és, dona Maria, e hun fill que avia nom Pere²¹⁹ moriren, per la qual rahó lo dit rey don Martí prè muler, la qual hac nom dona Margarita, complida de tota perfecció de belea, la qual hera filla de don Pedro de Prades e de dona Johana de Cabrera, e no hac fills.²²⁰ E morí lo dit rey en lo monestir de Vallonzella, lo darer dia de mag en l'any de .M.CCCC.X., e lexà los realmes e províncies sues en gran tribulació, com no lexàs hereu ni senyor dels regnes.

Mort lo rey en Martí sens primogènit ni hereu, donaren-se dret en los regnes l'infant don Fernando, fill del rey don Johan de Castella e de la infanta dona Elienor, filla del rey en Pere d'Aragó; e lo fill del rey Loís de Nàpols, fill de la filla del rey don Johan d'Aragó; e lo duch de Gandia;²²¹ e don Jaume, compte d'Urgell, en tant que hac de grans discensions, discòrdies, bandositats, afanys e trebals en los dits regnes. Per la qual rahó los aragonesos tengueren parlament en la ciutat de Çaragoça, e los catalans en la ciutat de Barcelona, e los valencians en la ciutat de València, en los quals parlaments se concordaren los regnes e principat que lo fet fos remés a nou presones, ço és, tres de cascuna província, e aquests venen per vera e pura justícia de qui devien ésser los dits regnes e terres.

E, tots concorts, per lo regne de Aragó hi fonch lo bisbe d'Oscha,²²² mossén Francisco ^{¶17v} d'Aranda, don Berenguer de Bardaxí; per Catalunya, l'arquebisbe de Tarragona, Çagarriga,²²³ micer Guillem de Vallsecha, micer Bernat de Gàlbeç; per regne de València, lo don de Cartoxa, mestre Vicent Ferrer, micer Giner Rabaça –lo qual se'n vench, e en loch d'él fonch micer Pere Bertran. Tots los sobredits foren en la vila de Casp, hon hac misatgés de cascuna província per hoir la declaració que los dits nou presones ho diputats farien, a qui per dreta justícia devia ésser rey; per Aragó hi hac .vi. embaxadós, per regne de València altres .vi., per lo principat de Catalunya n'i hac altres .vi., ço és, mossén Galceran de Vilanova, bisbe d'Urgell,²²⁴ lo bisbe de Barcelona,²²⁵ lo compte de Cardona, mossén

¶ ²¹⁹ Martí el Jove fou l'únic fill del rei Martí arribat a l'edat adulta. Potser el *Dietari* s'està referint a l'infant Pere, fill del primer matrimoni de l'esmentat Martí el Jove amb la reina Maria de Sicília, que va morir accidentalment a Catània a la fi del 1400, de dos anys d'edat (TASIS, *Pere el Cerimoniós...*, pp. 203 i 246). ¶ ²²⁰ Cf. ms. 83 de Predicadors (*Memòria...*), p. 220: *...e pur no ach infants, ans hi vixqué ell poch, e morí en Barcelona.* ¶ ²²¹ Alfons d'Aragó i de Foix (1332-1412), marquès de Villena, comte de Ribagorça i de Dènia, fill de l'infant Pere.

¶ ²²² Domingo Ram, O. Can. S. A. (1410-1415). Vid. Conradus EUBEL, O. F. M. *Hierarchia Catholica Medii Aevi*, I, Münster 1913, 379. ¶ ²²³ Pere Sagarriga (1407-1418). Vid. EUBEL, *op. cit.*, I, 479. ¶ ²²⁴ Ho fou del 1388 al 1415 (*id.*, *id.*, I, 510). ¶ ²²⁵ Francesc Climent, àlies Saperà (1410-1415 i 1419-1429), valencià, patriarca de Jerusalem. Vid. EUBEL, *op. cit.*, I, 128. Havia estat tresorer i conseller íntim de Benet XIII (Sebastián PUIG Y PUIG, *Episcopologio barcinonense. Pedro de Luna, último papa de Aviñón (1387-1430)*, Barcelona, 1920, pp. 228-230).

Ramon de Bages, micer Ramon²²⁶ Desplà e.m Pere Grimaut. En lo dia de sent Pere, en l'a[n]y de .M.CCCC.XII., los .VIII.º diputats, en presència de tots los embaxadós e de moltes altres gents qui heren en la vila de Casp, declararen per rey e senyor l'infant don Ferandó de Castella.

Lo vint-e-hun rey de Aragó hac nom don Ferrando, lo qual fon fill del rey don Johan de Castella e de la infanta dona Elienor, filla del rey em Pere de Aragó; lo qual fon rey molt virtuós e de gran justíc[i]a e molt donador, lo qual hac muler a la qual dien dona Huracha.²²⁷ E hac .v. fills e dues filles: lo primer hac nom don Alfonso, qui, après mort de son pare, regnà; lo segon hac nom don Johan, lo qual heretà tot ço que som pare tenia en Castella e hac per muler dona Blanca, filla del rey de Navara, a la qual pervench lo regne de Navara, per la qual rahó fon jurat per rey de Navare lo dit don Johan; lo terch hac nom don Anrich, lo quall fon mestre de Sant Yago en Castella e hac per muler la infanta dona Catharina, germana del rey de Castella, la qual hera dotada de molt grandíssima belea, virtut e saber; lo quart hac nom²²⁸ don Ferrando,²²⁹ qui hera mestre de Calatrava, lo qual morí ans ¶^{18r} que son pare; lo quint hac nom²³⁰ don Pedro. La primera filla hac nom Maria, que fon muler de don Johan, rey de Castella;²³¹ la segona filla hac nom dona Elienor, e fon muler de l'infant Aduart, primogènit del rey de Portugal. E lo dit rey don Ferando regnà .III. anys e .VIII. messos, e morí en la vila d'Egalada, digous, hora de migjorn, a .II. del mes de abril de l'any de .M.CCCC.XVI., lo qual fon soterrat en lo monestir de Poblet.²³²

Lo vint-e-dos rey de Aragó hac nom don Alfonso, fill del rey en Ferrando e de la regina dona Huracha, lo qual fonch rey molt valent, virtuós e valerós, lo qual ha fet actes de luable memòria, dels quals avant parlaré *tantum* en suma²³³ e breu de alguns actes singulàs de aquel. Aquest rey hac per muler la filla del rey don Enrich de Castella, la qual avia nom Maria, e feren noces en la ciutat de València en l'any .M.CCCC.XV., e començà a regnar en l'any .M.CCCC.XVI., en lo mes de abril, per la mort de son pare, [lo] rey don Ferando;²³⁴ la qual dita reyna fonch dotada de perfecció de seny e de virtut, molt honesta tot lo temps de la sua vida, tement Déu e amant justícia e ministrar aquella. Aquesta dita senyora no hac criatura, ne may parí. Lo dit rey e senyor don Alfonso regnà .XXXXII. anys e .II. mesos e .XXV. dies,²³⁵ e visqué lo dit senyor rey .LXII. anys, e morí en la ciutat de Nàpols, en lo Castell Nou, dimarts a .XXVII. del mes de juny, huna hora hans del dia, en l'any de .M.CCCC.LVIII. O, per cert bé fon trestíssima e molt dolorosa la mort de tal príncep e senyor tant poderós, valent e valerós, estimat e temut per tot lo huniversal món! E la dita senyora r[e]yna dona Maria, muler sua, morí en

¶²²⁶ BC, ms. 6, f. 48r, *Johan*. ¶²²⁷ Elionor d'Alburquerque (+1436). ¶²²⁸ Ms. *mon*. ¶²²⁹ És errada per Sanç, mestre de Calatrava i d'Alcántara. Ja ho advertí Sanchis Sivera (p. 114). ¶²³⁰ Ms. *non*. ¶²³¹ Joan II (1406-1454). ¶²³² Més amplia notícia en dóna el ms. 83 de Predicadors (*Memòria...*), p. 221: ...*Lo dal[t] dit don Ferrando, rey de Aragó, ach algunes alteracions en Barcelona ab los catalans sobre les liberats... Per què dit rey, stant no ben sà, ab gran enuig*

que's donà de tal fet (l'episodi del vectigal), *partí de Barcelona hun jorn, a la hora que's devia seure a dinar, tirant la via d'Aragó; e, a pochos jorns que fon partit de Barcelona, ell morí en Igualada a 6 de abril, vespra que era de sent Lätzer, en l'any 1416... Féu-se en València la solempnitat de la sua sepultura a 10 de dit mes d'abril e any dit...* ¶²³³ Ms. *suam*. ¶²³⁴ *e feren noces...* don Ferando, afegit en nota al peu de la columna, de la mateixa mà. ¶²³⁵ *e .II. mesos...* dies, afegit al marge, de la mateixa mà.

la ciutat de València, en lo Real, diluns a .VIII. hores de nit, a .IIII. del mes de setembre, en lo dit any de .M.CCCC.LVIII., e lo digous après, a .VII. del dit mes, fonch soterrada ab molt grandíssima honor en lo monestir de la Santíssima Trenitat, lo qual ella havia hedificat e hobrat, e avia-y unes monges de sancta Clara de la observança. E lo dit senyor rey, ans de sa mort, féu testament, en lo qual lexava tots sos regnes e terres ¶^{18v} a son jermà don Johan, rey de Navarra, exceptat lo realme de Nàpols, lo qual lexava a son fill don Ferando, fill bastart del dit senyor rey don Alfonso, de les quals coses daval parlaré pus estessament.

Lo vint-e-terch rey de Aragó ha²³⁶ nom don Johan, rey de Navarra, germà del dit rey don Alfonso e fill del rey don Ferando e de la reyna, sa muler, dona Huracha, lo qual don Johan hac lo regisme per mort del dit son germà, rey don Alfonso, e fon rey en l'any de .M.CCCC.LVIII., a .XXVII. del mes de juny, qui morí lo molt virtuos senyor rey don Alfonso. Lo qual don Johan fon rey e senyor molt valent e virtuos e molt justicier, lo qual hac dos mule[r]s: la primera fonch dona Blanca, molt bellísima e molt sàvia, filla del rey de Navarra, per la qual subsey lo regne de Navarra, de la qual hac hun fill e dues filles; al fill dien don Carles, primogènit, e a la filla major dona Blanca, la qual fonch reyna de Castella, muler de don Anrich, rey de Castella; la segona ha nom dona Eleonor, muler del compte de Foys. Enaprès, lo dit rey don Juhan, morta dona Blanca, sa muler, estant viu-do, hac dos fills e huna filla bastarts: lo major hac nom don Alfonso [e] fonch mestre de Calatrava, e l'altre fill, qui dien don Johan, molt graciós e molt afable de calitat, és arcabisbe de Çaragoça²³⁷ e abat de Valdigna, o tench lo abadiat a comanda. La segona muler hac nom dona Johana,²³⁸ filla de l'almirant de Castella, de la quall hac hun fill, al qual dien don Ferando, lo qual hac per muler la germana del rey de Castella, per la qual subsiyí lo regne de Castella; enaxí que lo dit don Ferando és rey de Castella, rey de Cecília e primogènit de Aragó. E lo dit senyor rey don Johan hac una filla, a la qual dien dona (*blanc*),²³⁹ la qual fonch muler de son cosín germà don Ferrando, rey de Nàpols, fill del senyor rey don Alfonso. ¶^{22r} ²⁴⁰

9.

COM SE CORONEN LOS REYS

La forma e manera com se coronen los reys de Aragó, segons se mostra d'en Ramon Berenguer, compte de Barcelona, com fon coronat en la ciutat de Çaragoça per rey de Aragó:²⁴¹

¶²³⁶ Després d'*ha* hi ha espai per a una lletra més, com si hom hagués previst escriure *hac*, en passat, i no en present. ¶²³⁷ Joan d'Aragó (1458-1475). Vid. EUBEL, *Hierarchia Catholica...*, II, Münster 1914, p. 113. ¶²³⁸ Ms. *Johana*. ¶²³⁹ La infanta Joana (+1517), casada el 1477 amb Ferran I. ¶²⁴⁰ Els fols. 19 al 21 manquen al ms. ¶²⁴¹ Sobre la matèria, vid. Bonifacio PALACIOS MARTÍN, *La coronación de los reyes de Aragón. Aproximación al estudio de las estructuras políticas medievales*, València, 1975 (no fa referència al text). Cal advertir les incongruències d'aquest punt, perquè Ramon Berenguer IV no es titulà mai rei, ans només *princeps Aragonensis*, l'arquebisbe havia de ser el de Tarragona, car Saragossa no va ser elevada a seu metropolitana fins al 1318, i els ciutadans de València no podien assistir a una coronació reial del segle XII.

¶²³⁶ Després d'*ha* hi ha espai per a una lletra més, com si hom hagués previst escriure *hac*, en passat, i no en present. ¶²³⁷ Joan d'Aragó (1458-1475). Vid. EUBEL, *Hierarchia Catholica...*, II, Münster 1914, p. 113. ¶²³⁸ Ms. *Johana*. ¶²³⁹ La infanta Joana (+1517), casada el 1477 amb Ferran I. ¶²⁴⁰ Els fols. 19 al 21 manquen al ms. ¶²⁴¹ Sobre la matèria, vid. Bonifacio PALACIOS MARTÍN, *La coronación de los reyes de Aragón. Aproximación al estudio de las estructuras políticas medievales*, València, 1975 (no fa referència al text). Cal advertir les incongruències d'aquest punt, perquè Ramon Berenguer IV no es titulà mai rei, ans només *princeps Aragonensis*, l'arquebisbe havia de ser el de Tarragona, car Saragossa no va ser elevada a seu metropolitana fins al 1318, i els ciutadans de València no podien assistir a una coronació reial del segle XII.

Primo, com lo dit compte de Barcelona fon a la ciutat de Çaragoça, decontinent se n'anà a la Seu, qui s'apella Sent Salvador, e aquí vetlà tota la nit denant l'altar. E de matí deu estar abocat denant lo dit altar, e lavós lo justícia de Aragó ve denant lo dit compte e deu-li dir les paraules següens: «Sus, levats, en Ramon Berenguer, compte de Barcelona!», tres vegades; e lavós ell se leva e va-se'n a la trona hon se diu lo Evangeli, e aquí ell prehica de cavaleria e de art de aquella, e après torna-se'n davant l'altar e stà abocat com solia de abans. E lavós lo arcabisbe se vist com si agués a dir missa e aparella crisma per huntar-lo, e lo justícia de Aragó li diu tres vegades: «Sus, levats-vos, en Ramon Berenguer, compte de Barcelona, e fer-vos em rey de Aragó!»; e lavós lo arcabisbe proceyís de fer son offici. Enaprès, lo arcabisbe e lo justícia coronen-lo, ell stant ab son mantho faderical, com a compte, e leven-lo-y e vesten-li huna dalmàticha ab son senyal.²⁴²

Enaprès, lo dit compte, com a rey, hyis de la dita Seu e cavalcha hun caval blanch, e men[en]-lo per lo fre los ciutadans de Çaragoça e los ciutadans de Barcelona e los de València; e los de Barcelona van a la part dreita, e los de Çaragoça a la part cinestra, e los de València a la una part e a l'altra; e los huns e los altres van tots vestits²⁴³ de vestidures de drap d'or, ab gran honor.

E del fre del caval partexen dos grans cordons, los quals van tinent los de les viles reals e ciutats, casquí per son orde, e axí, ab gran solemnitat e festa, partix's de la Seu e van a l'Algeferia, que és la posada real, e per los carrés hon pasa com va, tot stà empaliat de richs draps²⁴⁴ e enramat, e la gent molt areada faent gran festa. E, com lo rey és en l'Algaferia, lo gran tinell e taules és parat, e, si [ha] algun altre rey, ¶^{22v} per fer-li honor, o infants de la casa real, sien a sa taula, e no altres. Enaprès fan siure los prelats aquel dia, e après los altres segons l'orde de la casa. E, com an mengat, lo metropolithà que ha consagrat lo rey dóna la benedició que s'acostuma a dar a llevant de la taula.

E lavós lo rey pren lo ceptre en la mà dreita e lo pom en la mà esquerra e la corona en lo cap, e va en una altra sala del palau, ab les gents que en la festa an dinat; e lo palau deu ésser aparelat molt bé de richs draps e de tot lo nesesari, e alí hon [seu] deu ésser loch alt, perquè sia vist per tots, ab sa cadira e doser real ab armes de vermell e groch. E après lo rey posa allí lo ceptre e lo pom, e resta ab la corona al cap; e, a poch instant, se deu fer la gran cotlació de confits e vi, realment.

Aprés, lo rey se n'entra en sa cambra, que deu estar molt ricament aparelada de solemnes draps, per parets e per terra, e lit molt solempnament aparelat, e guardaroba molt fornida de vistidures riques e de joyes e de totes nessesitats e per capella e per tot. E aquel jorn lo rey no deu pus cavalcar.

Lo jorn que rey de Aragó se corona, e l'endemà e lo terch dia, deu tenir tinell hubert a tothom. Aquests dos dies deuen servir los infants e nobles; si y a dos

¶ ²⁴² Segueix, afegit de la mateixa mà: *E acabat*. La dalmàtica era vestida pels monarques catalanoaragonesos en les ocasions solemnes; Pere el Cerimoniós, conquerit el Rosselló després de la deposició de Jaume III de Mallorca, féu festa a Perpinyà el desembre de 1344, i, segons relata, el dia de Nadal,

Nos cavalcam per (la) vila ab les insignies reynals, ço es, daumatica, corona, estola e maniple, e lo pom e lo ceptre... (*Chronique catalane de Pierre IV d'Aragon, III de Catalogne, dit le Cérémonieux ou del Punyalet*, ed. Amédée Pagès, Toulouse-París, 1941, cap. III, núm. 200).

¶ ²⁴³ Ms. *vestichs*. ¶ ²⁴⁴ Ms. *braps*.

infants, lo pus antich à servir aquels dos jorns de offici de majordom, e l'altre de offici de camarlench; e los nobles e barons servixsquen dels officis següents: cooper, sobrecoch, boteler, reboster, panicer, trinchant, portador de viandes, servidor de ventall, en stiu e en yvern.²⁴⁵

Açò és la orde de la coronació.

10.

COM LO REY TÉ CORTS JENERALS A TOTS SOS VASALS, L'ORDE COM DEUEN SEURE

Primerament sien los de la Sgleya, a la part dreta, e, a la part esquerra, lo bras militar. E après criden Çaragoça, e après Barcelona, e tots sien en hun banch, tots mesclats; après, en altre banch, ve per orde València, Malorcha e viles reals. ¶^{23r}

11.

DE ÇARAGOÇA E REGNE DE ARAGÓ, E DE LA NOBLE CIUTAT DE VALÈNCIA E DE BARCELONA

Com ya sia vist, dit e provat per los nobles e valents conquistadós que Espanya sia la pus noble, bella e delitosa de totes les províncies de l'huniversal món, segons fan testimoni molts savis philòsops e hòmens de gran siència, emperò, com entre tota la Espanya sia lo regne de Aragó e la noble ciutat de Çaragoça, la qual fon fundada he edificada per lo gran e famós emperador Cèsar Agust, lo qual regne e ciutat sien ennoblits de tants e tan grans il·lustres prínceps, nobles, valents e grans magnats senyors, e axí altament e molt rica eretats, ennoblida de tants e tan grans e bels edificis, e axí basta e abundosa e hepulent de totes maneres per ha obs de viure, per què podem dir que aquesta noble ciutat e regne de Aragó [sia] trespasant en virtu[t]s e en nobleses e actes insignes a totes les altres ciutats, ter[r]jes e regnes de tota la Espanya, loades per los savis pasats, e encara abundantament pasant en noblesa e virtut a totes les altres terres de l'huniversal món.

De la nobla ciutat de València.- Encara en la Espanya sia aquella tant amorosa e bella, insigne ciutat de València e regne de aquella, pus altament ennoblida e luada per totes les gents del món de les moltes, insignes e grans nobleses de aquella, ésser tan altament ennoblida de tanta amorositat a totes maneres de gents, dotada de tan dolça e afable e graciosa parleria, complida de tantes rique[e]s e maneres de abundoses mercaderies, ennoblida tan altament de resplandents hedificis, insignes e maravoloses esglésies, e axí altament e bella ordenades de yoells e paraments e de hofficis e de totes les coses molt maravolosament [e] abundantment al servir e glòria de la sanctíssima Trinitat; encara tan altament enbellida de tants e tan

¶²⁴⁵ Ms. *yveren*. ¶²⁴⁶ Ms. *dretra*.

grans, delitoses e belles cases, e les gents ^{23v} complides de tanta fedelitat e de molt gran animositat; encara abundantment, molt altament, basta e complida de resplendent cavaleria. Per què és digna cosa la insigne ciutat de València e regne, terres e gens sien pus altament ennoblits e exalçats que totes altres gens, car verdaderament e drete²⁴⁶ merexen tenir e poseir armes e senyal de vera e leal e drete corona.²⁴⁷

De la triümfosa ciutat de Barcelona.- Com encara hi sia en la Espanya aquella tan resplendent de tanta saviessa, dotada de tan gran consel, aquella famosa ciutat de Barcelona e principat de aquella, ennoblida de tantes e tan grans e belles ciutats e viles, terres, castels e forces axí inpugnables. La tanta e tan gran animositat de tantes conquestes de la dita ciutat, e manera de aquella e de tot lo principat, segons és contengut en les canòniques antigues, e diu axí:²⁴⁸

En lo temps que los moros tenien lo principat de Cathalunya e gran part e la major de Espanya, entrà en aquella terra hun valent capità de França, lo qual avia nom Auger Chatal·ló, ab lo qual vengueren en sa companya nou barons, los quals fayen companya de tres en tres, e són aquests que seguexen:

Muncades	Serveres	Anglesoles
Pinós	Servelons	Ribelles
Mataplanes	Alamanyes	Erills

Ab los quals vengueren molts cavalés e gentilshòmens, per conquistar la terra a la fe cristiana. E, en la conquesta, morí de malaltia lo dit capità Auger Cathal·ló, estant sobre lo citi de Ampúries, e per lo nom seu entitularen la terra de son nom, ço és, Cathal·lunya.

E per la gran multitud dels moros, los christians se retragueren en les muntanyes, per los ^{24r} castells roqués, e aquells tengueren contra los moros, fins a tant que ll'emperador Carles Maynes vench per conquistar Espanya, e principalment lo principat de Cathalunya, en lo qual trobà los dits .viii.º barons. E lo dit emperador Carles Maynes conquistà lo dit principat de Cathal·lunya e, com hac conquistat, partí aquell a novenes, ha honor dels .viii.º hórdens dels àngels, en aquesta manera que's seguys, ço és: nou comptats, he en nou vescomptats, e en nou cases de nobles hòmens, e en nou casses de vervezzo[r]s, e en nou-centes casses de gentilshòmens. Ço és, en cascun comptat, [un vescomptat],²⁴⁹ huna casa de noble hom, una casa de vervezzor e cent casses de gentilshòmens; e són segons se seguexen:

Compte de Rosselló
 Vescompte de Castelnou
 Nobles hòmens de Canet
 Vervezzor de Montost —són dits d'Alius.²⁵⁰

¶ ²⁴⁷ Al·lusió a la corona reial que timbra les armes de la ciutat, concedida per Pere el Cerimoniós després de la guerra de Castella. ¶ ²⁴⁸ La sintaxi és forçada, però no sembla aquesta una oració inacabada, contra l'opinió de Sanchis Sivera i Martorell Trabal (ed. cit., p. 61), que la tallen en *la dita ciutat*, obrint paràgraf nou en *E manera de aquella... diu axí*, malgrat que al ms. figura tot seguit. SANCHIS SIVERA

(*Dietari...*, p. 34) repeteix el criteri anteriorment adoptat. ¶ ²⁴⁹ Manca al ms. Cf. BC, ms. 6, f. 25r: *un vezcomtat*. ¶ ²⁵⁰ Per Montescot i Olms (Oms), respectivament. BC, *loc. cit.*, *Vervezzor de Montscot, qui vuy són dits d'Oms*. Cf. COLL I ALENTORN, «La llegenda d'Otger Cataló i els nou barons», p. 7, que publica aquest fragment en la versió del ms. Esp. 13 de la BNF, ff. 108r i ss.: *vervezzor de Muntscot, que vuy són*

Compte de Barcelona
Vescompte de Cardona
Nobles hòmens de Muntclús
Vervessor de Boxadors.²⁵¹

Compte de Pallàs
Vescompte de Villamur
Nobles hòmens de Bellera
Vervessor de Torrella.²⁵²

Compte de Osona
Vescompte de Cabrera
Nobles hòmens de Centelles
Vervessor de Villademany.

Compte de Tarragona
Vescompte de Scornalbou
Nobles hòmens de Castellet
Vervessor de Mediona.

Compte de Ampúries
Vescompte de Roquamartí²⁵³
Nobles hòmens de Servià
Vervessor de Foxà.^{254v}

Compte de Urgel
Vescompte d'Àger
Nobles hòmens de Terme²⁵⁴
Vervessor de Guimerà.

Compte de Sarda[n]ya
Vescompte de Arquer Foradat²⁵⁵
Nobles hòmens de Enverg²⁵⁶
Vervessor de Vig.²⁵⁷

dits d'Olms; el mateix autor comenta les variants dels topònims o llinatges citats en les novenes, degudes a corrupció de la transmissió, a les obres del segle XV que recullen tal fabulosa història (*op. cit.*, pp. 20 i 23), potser apareguda entorn del 1418 (*id.*, p. 40). TOMIC, *Històries e conquestes del realme d'Aragó e principat de Catalunya*, ed. Iborra, cap. XXII, p. 196, dóna també la relació, en un ordre diferent, però seguint la mateixa font, de comtats i senyories establerts per Carlemany: *vervessor de Muntscoc, qui huy són dits Holms*; Gabriel TURELL (*Recort*, ed. a cura d'Enric Bagué, Barcelona, ENC, 1950, reimp. 1988, p. 92), *Mont Scot*. Montescot és lloc i antiga baronia pròxim a Elna. ¶²⁵¹ Ms. *Baxadors* (castell de Boixadors, al Bages). Cf. TOMIC: *Boxadós*. ¶²⁵² Per Toralla

(lloc del terme del Pont de Claverol, al Pallars Jussà). BC, ms. 6, f. 25v, *Torralla*. BNF, ms. Esp. 13 (COLL I ALENTORN, *loc. cit.*), *Torralla*. Cf. TOMIC: *Torralla*. ¶²⁵³ *Sic*, per Rocabertí. BC, ms. 6, f. 25v, *Roquebertí*. Cf. TOMIC: *Roquabertí*. ¶²⁵⁴ Per Tèrmens (Noguera). BC, *loc. cit.*, *Tèrmens*. Cf. TOMIC: *Tèrmens*. ¶²⁵⁵ Per Querforadat (poble del terme de Cava, Alt Urgell). BC, *loc. cit.*, *Querforadat*. Cf. TOMIC: *vezcomdat del Querforadat*. ¶²⁵⁶ Per Urg (Urtx, poble i antic vescomtat de la Baixa Cerdanya). BC, *loc. cit.*, *Noble hom d'Enveg*; però, BNF, ms. Esp. 13 (COLL I ALENTORN, *loc. cit.*), *noble hom de Húveg*. Cf. TOMIC: *noble d'Urch*. ¶²⁵⁷ Per Enveig (poble de l'Alta Cerdanya). BC, *loc. cit.*, *Vervasor d'Enveg*. BNF, *id.* (COLL, *loc. cit.*), *vervessor d'Enveig*. Cf. TOMIC: *vervessor d'Enveig*.

Compte de Bessalú
Vescompte de Bas
Nobles hòmens de Porqueres –ara són Sanctapau²⁵⁸
Vervessor de Bessora.

E nou-centes cases de cavallés e de gentilshòmens. E axí estech fins a tant que vench en Borrell, compte de Barcelona,²⁵⁹ que en son temps, vehent que la terra venia a menys de gent de stat, e per ço com en les batalles ne morien tots jorns, per què féu altres nou-centes casses, ço és, que·ls donà privilegii militar, que, de servents que heren, los féu franchs.²⁶⁰

*Trellat de la primera població que l'emperador Carles Maynes féu en Cathalunya, tret de les canòniques antiqües de l'arxiu de Barcelona.*²⁶¹

Donchs bé poden dir ésser molt altament e il·lustra la molt gran noblesa e virtut del dit principat de Cathalunya, tenint e poseynt tals principis de tant alta senyoria e axí famossament principiats, per què és digna cosa ciutats, viles, terres, lochs e gens del dit principat ésser en molta, alta e gran veneració e stima-ció, pus altament ennoblida que totes les altres terres e gents que hom puxa dir ni enhomenar. Per què és provat que de la Espanya, tant exalçada de delits e de virtuts per los pasats e valents conquistadós e per los presents, que les dites terres e gens són molt pus nobles, resplandent en totes virtuts de perfecció, de tantes magnificències, de nobles gents, terres e regnes de Aragó e de València e del dit principat de Cathalunya, hagen, tinguen e poseysquen molta més perfeta e acabada perfecció de totes virtuts resplandents, axí divinals com temporals, incomplensibles e innumerables dons e gràcies, que tot lo restant huniversal ¶^{25r} món. Per les quals coses, és molt gran, incomplensible, la grandíssima gràcia que nostre Déu e senyor ha fet a les gents que en tal e tan pròspera terra, axí resplandent en totes virtuts e fedelitat, són heretats e han pasament e vida.

O reys senyors, duchs, comptes e barons e senyors que en tan pròspera e fell e axí dilitosa e abundosa terra nostre senyor Déu vos ha acomanat potestat e senyoria, amau e aministrau verdadera justí[ci]a, amant e abraçant la felicitat de les gents e lo bé pòblich e la cosa comuna, concordant en amor e bona voluntat los pobles e gents! Car ab concòrdia e bona amor les coses poques crexen en gran augmentació e, ab discòrdia e mala voluntat, les coses grans anul·len e són anitxilades e vénen en molt grans dapnatges e dans. E do exemple dels romans, de sa prosperitat e adversitat, dels quals diré en suma e breu e en menys paraules que poré.

¶ ²⁵⁸ BC, ms. 6, f. 26r, *Noble hom de Porquers*. Porqueres és poble del Gironès. El llinatge dels Porqueres també va posseir el castell de Santa Pau. ¶ ²⁵⁹ Borrell II (966-992). ¶ ²⁶⁰ Tot aquest punt, amb la llegenda d'Otger Cataló i la divisió de Catalunya per Carlemany, apareix quasi literalment, més resumit, als

titulats modernament *Anales valencianos*, ed. cit. de M. Luisa Cabanes Catalá, pp. 9-10, on constitueixen l'inici de la compilació: *En lo temps que los moros... los feu franchs*. ¶ ²⁶¹ Falta al ms. el text corresponent a aquest epígraf, que va continuat sense transició pel punt següent.

ROMA FONCH HEDIFICADA

Ans de l'adveniment de Jesuchrist .DCCLII. anys,²⁶² fon hedificada la sancta ciutat de Roma, la qual hedificà Ròmulus, e fonch primer rey. La qual ciutat és huy mare Esglèssia de Cristiandat, e és molt excel·lentment ennoblida de moltes insignes relíquies de Jesuchrist, e de sants e de sanctes los quals foren martirizats e morts per la sancta fe de nostre senyor Déu Jesuchrist; encara molt ennoblida, a molt gran maravella, de moltes insignes e maravellozes esglèssies, que és cosa de gran admiració, que són en nombre les dites esglèssies de la ciutat de Roma .CCCC.LXXII., hon ha tants e innumerables perdons e indulgències atorgats per los sants pares apostòlics que bé saber ni dir no's pot; encara és ornada a molt gran bellesa e sumptuasitat (*sic*) de admirables edificis, de castels, palaus, cases e hedificis e antiquitats e de tantes altres sumptuasitats e bellees insignes, de tan gran admiració que dir, ni saber, ni escriure no's poria la tanta prosperitat de la dita ciutat de Roma. En la ciutat ha .XX. portals, ha castels .VIII.²⁶³LXXX., en lo mur ha tores principals .CCC.XXXVIII., ha .VII. archs triüfals, à-y més .VII. ponts, à-y més .XX. palaus de molt gran maravella.²⁶³ ¶^{25v} E, après .CCC. anys que la ciutat de Troya fonch destroy[d]a, fonch fundada la dita ciutat de Roma per lo dit Ròmulus, lo qual fonch primer rey, e enaprès per altres .VI. reys, huns après d'altres, fonch senyoregada .C.XXXIII. anys; e lo darer rey, qui fonch lo .VI., al qual dien Tarquinnus Superbus, e a son fill Tarquinnus, foren gitats de la senyoria, per ço com aquest forçà a Lucrècia, per la qual ocasió no volgueren que d'aquí avant agués rey en Roma, ans fonch governada e regida .D.XXXIII. anys per consells, los quals apellaven senadós, qui vol dir ajustament de hòmens vels.

E, après .CCCC.LXXXIII. anys que la ciutat de Roma fonch començada, moch-se malvolença e guerra entre Roma e Cartayna, per rahó de la qual Anibal, capità de Cartayna, passà en Ytàlia, hon vencé moltes batalles contra los romans e sotsmés a ell quasi tota aquella terra. E aquí aturà .XVII. anys, jatsesia que per gran temps abans, per rahó de la dita guerra, agués molt aturat en Espanya, qui és tota la terra deçà los monts Pireneus,²⁶⁴ los quals comencen entre Euna e Cobliure, e finen entre Bayona e Guascunya e Bordeus, e tot lo romanent és environat de mar.

Enaprès, per ço com Sipiò Affriquà, lo qual abans avia nom Corneli, era ab molta gent d'armes dels romans pasat en Àfrica, hon havia guanyada huna batalla dels cartaynesos, trametreren per Anibal, lo qual tantost vench ab totes ses gents en Àfrica. E, a poch temps, fonch Anibal vençut per lo dit Cipiò per batalla e tota Àfrica sotsmessa a Roma; e açò fonch a .D.XXXXVI. anys après que Roma fonch fundada.

E per la gran amor e concòrdia que hera entre los dits romans, trihunfants ab fama e glòria abundossa, conquistaren e sotsmeteren a si tota la monarchia de l'huniversal món, car, segons avem dit, [ab] concòrdia e bona volun-^{26r}tat les

¶²⁶² El 753 a. C. ¶²⁶³ *En la ciutat... maravella*, afegit al peu de la columna, de la mateixa mà.

¶²⁶⁴ Ms. *Prencus*.

coses poques són aumentades, e ab discòrdia les grans coses anixilades,²⁶⁵ car per concòrdia la comunitat és en si matexa molt fort e als enemichs terrible, que l'es-cut de concòrdia és molt gran en extimable excel·lència e dignitat.

Enaprés de .DC.XXV. anys que Roma fonch edificada, los senadós acordaren que la ciutat de Cartayna, la qual ells avien destroyda, fos reedificada e tornada, e poblaren-la de gent romana; axí, del destroyment de Cartayna fins a la reedificació, ach .XXIII. anys. E, puys, Roma, per infussió de nobles consellés, pacíficament posseiren, trihunfosament, tota la monarchia de l'huniversal món.

Mas, après gran temps, se seguí discòrdia entre los romans, per ço com Gratus, qui, per ordinació dels senadós, fonch elet que per hun any fos mestre e poderós per lo poble romà.²⁶⁶ E en aquel any morí Atalus, qui hera rey de Àssia, lo qual lexà tot quant aver e riquea tenia e son regne als romans; e lo dit Gratus, qui encara cobejava aver la senyoria per l'any après vinent, lagotegà lo poble, dient que tots los béns que lo rey Atalus avia lexats als romans devien ésser dats e compartits entre la gent menuda, e en açò contradigueren Sipiò Nasicha lo conseller e Quintus Ponpeus, per la qual contradicció e porfídia moch-se gran discòrdia e divisió en la dita ciutat. E lo poble, ab armes, corech a la cort e aquí hac gran brega, hon morí lo dit Gratus e .CC. hòmens de sa partida, ço és, del poble; e, après la dita mort, fonch de la dita divisió feta pau entre ells.

Mas per avant, a .DC.LVIII. anys que Roma fonch edificada, los ciutadans de la dita ciutat, ab vida pomposa, entengueren en lur bé propi, de què's seguiren enveges, enhiquitats, divisi-^{26v}ons, bregues e malvolences, e a ells moltes males ventures e innumerables mals e gran tribulacions, per les quals rahons los consellés posaren les vistitures resplandents de la pròspera honor e foren vestits de la vestidura de plor que apellaven saga.

E per ço com los dits conselés avien elet Sil·la, qui hera absent de la ciutat, per anar contra lo rey Mitidrates, qui tenia la Menor Hermínia, e Gayus Maurus volia que ell hi fos elet, per aquella envega entre ells multiplicà major divisió e gran guerra e molts mals, que durà .X. anys, metent en execució tots aquels mals que avien temuts de fer en temps passat. En aquesta guerra ciutadana de la ciutat de Roma moriren .XXIII. concellés, .CC. senadós, .VI. prínceps del pretori, .LXX. barons e .CL. mília hòmens dels romans, vultra altres pobles e gents de Itàlia e d'altres nacions; de què après la cosa pública de Roma, enboltada en tantes tenebres, és venguda en gran menyspreu e, per inflada ira e alta supèrbia e amagada cupiditat, ha suportats innumerables e perpetuats mals e trebals incomportables, enaxí que, per cobegança de privada riquesa, ha obtenguda comuna probressa.

E, per ocasió de la dita divisió, Juli Cèzar fonch lo primer emperador de Roma; com per ley no pogués ésser rey, obtench lo dit imperi, lo qual tench .III. anys e .VI. messes, e los dits romans occiren-lo a tració. E enaprés fonch emperador Hochtovià, nebot seu, lo qual abans de la nativitat de Jesuchrist regnà .XXX-

¶ ²⁶⁵ Ms. *amixilades*. ¶ ²⁶⁶ El text sembla inacabat, redactat així; potser hi calgués llegir: ...*Gratus, per ordinació*..., en lloc de la versió del ms. Al·lusió al

tribú Tiberi Graccus. No corregim altres errors onomàstics fàcilment subsanables, com ara *Gayus Maurus* citat més avall (= *Màrius*).

XII. anys e .VI. messes, e après la nativitat de Jesuchrist regnà .XIII. anys;²⁶⁷ e aquest destróví tots aquels qui havien mort lo dit son honcle Juli Sèsar.²⁶⁸

Donchs, pensats e comprenets quant fonch gran la felicitat e alt estament que Roma, per indivissa unitat, obtench per lo universal món, ^{||}^{27r} e, d'altra part, quants mals, destrocions, trebals e afanys importables obtenguts per lur divisió e ira, collida e ajustada per diversos actes proceïts per ambició de senyoria, que, per²⁶⁹ qui dignament se vol aver, deu ésser millor apellada servitut que senyoria. Emperò, vegats quin e qual fi an feta ne fan tots aquels qui, abusant de tals actes, de ambiciosa senyor[i]a són causa.

13.

TROYA FONCH EDIFICADA

Fon edificada la gran ciutat de Troya, ans de l'adveniment de Jesuchrist, dos mília anys; e, abans que no fos hedificada la ciutat de Roma, .M.CCCC.XIII. anys; e abans del gran emperador Alexandre, .M.DCCC.XV. anys; e fon hedificada la dita ciutat de Troya, après creació e començament del món, tres mília .LXVIII. anys; e durà la sua prosperitat, ans de la sua destrucció, .DCCCC.LXII. anys.

En aquel temps, Itàlia se apellava Grèssia Magna, e Antenor, troyà, edificà la ciutat de Troya, e enaprès edificà la ciutat de París e Lombardia e la ciutat de Pàdua, en la qual ciutat morí; e fon mes en sepulcre, sobre lo qual avia escrit: «Ací jau Antenor, paduà, gueregador del món, lo qual fon gran tirant a tots aquels qui-l seguien».

Fon presa la dita ciutat de Troya e destroyda per los grechs,²⁷⁰ ans de l'adveniment de Jesuchrist .M.CC. anys, e après del començament ^{||}^{27v} e creació del món .IIII.^mLXXVIII. anys, e fonch senyoregada e guanyada per los grechs. E durà la guera, ans que no fonch presa la dita ciutat per los grechs, .X. anys, .VII. messes e .XII. jorns; hon moriren de la part dels grechs, ans que en la ciutat de Troya entrasen, .DCCC.LXXXVI. mília hòmens, e dels troyans moriren durant aquest temps, en defenció de la dita ciutat de Troya, .DCCCC.LX. mília hòmens, segons se conta en lurs istòries, entre los quals, de huna part e d'altra, hi moriren .XXXXVI. reys.

Ans de l'adveniment de Jesuchrist, e après creació del món .IIII.^mDCCC. LXXV. anys, regnà en lo món lo gran Cirus, rey de Pèrcia, e en lo dit any fonch vençut e pres en batalla per la reyna de Mazonas, ab sos cavalés. Aquestes heren mulers dels godos, les quals hysqueren de la illa de Scàndia, e, axí hòmens com dones, tots van a la batalla ab molt gran animositat e gran ardiment. Quant la reyna tench pres Cirus, dix-li: «O tu, Cirus, nunca te fartist en lo món de scampar sanch; yo te'n fartaré ara!» Present Cirus, prè los cavalers del dit Cirus e levà-ls lo cap, e de la sanch dels dits cavalés honplí-n hun gran hodre, e prè Cirus e mès-li lo cap dintre l'odre, e dix: «O Cirus, ara-t fartaràs de sanch, car tanta sanch

¶ ²⁶⁷ Octavi August (29 a. C.-14 d. C.). ¶ ²⁶⁸ Ms. *Sèrar*. ¶ ²⁶⁹ Ms. *per que*. ¶ ²⁷⁰ Ms. *greechs*.

has escampada en lo món, en sanch mor[r]às e finaràs ta vida e tos dies». E aquí, dins l'ordre, fonch mort e hofegat. ¶^{28r}

Ans de la nativitat de nostre senyor Jesuchrist de .CCC.XXXXIII. anys, regnà en lo món lo gran emperador Alexandre, conquistador del món, lo qual matà l'emperador Dari, qui's dia e s'apellava Dari, emperador, rey dels reys.

14.

DELS REYS DE CRISTIANS QUE SÓN EN LO MÓN QUE A PRESENT REGNEN

Primo, rey de França
Rey de Anglaterra
Rey d'Aragó
Rey de Castella
Rey de Secília
Rey de Portogal
Rey de Navarra
Rey d'Eschòsia
Rey de Secília, de Nàpols e de Jerusalem
Rey de Trinache²⁷¹ e Ongria
Rey de Boèmia
Rey de Apol·lònia
Rey d'Armínia
Rey de Xipre
Rey de Nururgit²⁷²
Rey de Dàcia
Rey de *Bacie*, *Çuetie*,²⁷³ *Danorum*, *Comagit*, *Collem*, *Carollicus*, *Clotie*, *Dalmacie*.²⁷⁴

¶²⁷¹ Per Trinàcria. ¶²⁷² Confusió pel llatí *Norvegie*. ¶²⁷³ Ms. *Queutrie*. Cf. *Anales valencianos*, ed. cit., p. 10: *Isti sunt reges christiani: Francorum, Castelle, Anglie, Aragonum, Portugalie, Navarre, Scoçie, Ciritae, Hierosalemi, Trinaclie, Ungarie, Boemie, Polonie, Armenie, Chipri, Numargie, Dacie, Bacie, Cueçie, Danorum, Umagie, Cotteni, Carolicus, Clotie et Dalmacie*. Tanmateix, s'apropa més al *Dieteri* la versió, corrompuda també i evidentment relacionada amb el nostre text, que n'ofereix la

Memòria de quins reys ha aguts en Aragó e de moltes coses (Arxiu de Predicadors de València, ms. 83, p. 215): *Ací apar quins reys crestians à en lo món: rey de França, rey d'Anglaterra, rey d'Aragó, rey de Castella, rey de Sicília, rey de Portogal, rey de Navarra, rey de Sthòcia, rey de Nàpols e Jerusalem, rey Trinaclie e Ongria, rey de Boèmia, rey de Pal·lònia, rey d'Armínia, rey de Xipre, rey de Nururgie, rey de Dàcia, rey de Bacie, Surie, Davorx, Comagie, Collcni., Carollicus, Clotie, Dalmacie*. ¶²⁷⁴ Sic al ms.

[ELS BISBATS DELS REGNES I TERRES DELS REIS DE CASTELLA I D'ARAGÓ]

Qüestió fon moguda entre misatgés del rey de Castella e del rey de Aragó, trobant-se-n'i de tots justats sobre honió de sancta mare Sglésia, en hun consili general,²⁷⁵ dient los de Castella que'l rey d'Aragó ni sos misatgés no devien ésser admessos en elecció del papa, e açò per tal com avia pochis bisbes. E sobre açò fon gran altercació entre los misatgés, per què cascuna part donà per scrit sos bisbats dels regnes e terres que cascú dels dits reys senoregaren en aquel temps.²⁷⁶ ¶^{28v}

Castella

Primo, Toledo, arcabisbe
Sibília, arcabisbe
Santiago
Àvila
Sogòvia
Burgos
Palencia
Calaforra
Salamancha
León
Ovi[e]do
Cartagènia
Concha

Plasencia
Lugo
Tuy
Mudoyedo
Ciutat Rodrigo
Badaxoç
Còrdova
Gehén
Càliz
Osma
Cigüença
Storgua

Aragó

Primo, Taragona, archabisbe
Barcelona
Gerona
Urgell
Leyda
Tortosa
Vich
Euna
València
Sogorb
Malorqua
Çaragoça, arcabisbe
Oscha

Montreal
Mecina
Catània
Saragoça²⁷⁷
Gergent
Matzara
Tràpena
Malta
Atenes
Càller, arcabisbe
Çàcer
Bosa²⁷⁸
Uristany

¶ ²⁷⁵ Al·lusió al concili de Constança (1414-1418). ¶ ²⁷⁶ Tot aquest paràgraf, escrit a línia tirada i no a dues columnes, com és propi del

ms., sembla afegit posterior, de la mateixa mà. ¶ ²⁷⁷ Siracusa, o Saragossa de Sicília. ¶ ²⁷⁸ Ms. *Basa*.

Taraçona
Palerm, arcabisbe

Bonavoylla²⁷⁹
Vila d'Esgleyes

Realme de Nàpols

Nàpols, arcabisbe
Gayeta
Teraxina
Càpua
Versa²⁸¹
Yscla
Pròxita
Torpia
Troya
L'Aguilla
Laxerda
Sessa
Vernossa

Andria
Salern
Taràntol
Daca²⁸⁰
Piscara
Montero²⁸²
Sinòpoli
Malfa
Sent Àngelo
Loria
Regolls
Caserta ||^{29r}

16.

DELS BISBES QUE SÓN ESTATS DE VALÈNCIA, COMENÇANT AL PRIMER, E PER ORDE AXÍ COM VÉNEN

Fonch elet bisbe de València e papordre de Taragona micer Pere Ferrer, lo qual morí, que no prèns poseció del bisbat.²⁸³

Primer bisbe de València, lo dit micer Pere Ferrer, e papordre de Taragona.

Segon bisbe de València, micer Andreu d'Albalat.²⁸⁴

Terch bisbe de València, micer Arnau, qui fonch del linatge de Peralta, e puys fonch arquabisbe de Taragona.

Quart bisbe de València, micer Gibert.²⁸⁵

Quint bisbe de València, micer Ramon Despont.²⁸⁶

¶ ²⁷⁹ Doglia, a Sardenya, també dita Bonavoylla en la documentació coetània. ¶ ²⁸⁰ No hem identificat la diòcesi de *Daca*, o *Daça*. Sanchis Sivera *Data*. ¶ ²⁸¹ Aversa, ciutat de Campània. ¶ ²⁸² No identificat (Montorio, municipi de la prov. de Campobasso, no era seu episcopal). Donem la correspondència d'altres noms deformats de bisbats napolitans que hem pogut establir: Torpia (per *Tropia*)=Tropea; Malfa=Amalfi; Troya=Troja; Laxerda=Acerra; Regolls=Reggio; Vernossa=Venosa. ¶ ²⁸³ Ferrer de Pallarès (1240-1243), contra l'afirmació del text, fou consagrat primer bisbe de la restaurada

diòcesi de València (*vid.* Elías OLMOS Y CANALDA, *Los prelados valentinos*, València, 1949, pp. 58-61; EUBEL, *Hierarchia Catholica...*, 1, 512). El seu nom és l'indicat, i no hi ha prova que es digués Pere Ferrer, ni tampoc Ferrer de Sant Martí, com l'anomenen alguns autors i admet també el mateix Olmos. ¶ ²⁸⁴ Andreu d'Albalat, O. P. (1248-1276) fou el tercer bisbe, no el segon, després d'Arnau de Peralta (1243-1248), traslladat realment al bisbat de Saragossa (OLMOS, *op. cit.*, pp. 62-72; EUBEL, *loc. cit.*). ¶ ²⁸⁵ Jaspert de Botonach (1276-1288). *Vid.* EUBEL, *loc. cit.* ¶ ²⁸⁶ Del 1291 al 1312 (*ibid.*).

Sisén bisbe de València, micer Ramon Guastó.²⁸⁷

Setén bisbe de València, micer Hugo de *Fonoleto*.²⁸⁸

Huitén bisbe de València, micer Vidal de Blanes.²⁸⁹

Novén bisbe de València, don Jaume de Aragó. Fonch cardenal e bisbe.²⁹⁰

Dehén bisbe de València, micer Huc de Bages,²⁹¹ lo qual fonch soterrat en la capella de la Verge Maria,²⁹² a la part de la cecrestia, en lo loch hon està lo canelobre, e morí (*blanc*).^{29v}

Onzén bisbe de València, micer Alfonso de Borja. Fonch elet bisbe la vigília de Nadal, en l'any .M.CCCC.XXVIII.,²⁹³ lo qual és natural de la ciutat de Xàtiva; e fonch cardenal en l'any .M.CCCC.XXXXIII.,²⁹⁴ en los quatre tempres del mes de setembre, e fonch elet papa en la ciutat de Roma, ab bona e pacífica concòrdia de tots los carden[al]s, en l'any .M.CCCC.LV., en lo mes de abril, e prèns nom Caristus .III.^{us}

Dotzén bisbe de València, micer Rodrigo de Borga, e cardenal, al qual son honcle, papa Caristi, li renuncià lo dit bisbat en lo consistori de Roma, a .XXVIII. de juny en l'any .M.CCCC.LVIII., e prèns la posesió divenres a .XXI. de juliol en lo dit any. E fonch cardenal e fonch legat en la Spanya, hon en lo present libre²⁹⁵ és continuat larc a .C.LXXI. carta.^{30a}²⁹⁶

17.

DE LES CARNS QUE'S MENGEN EN VALÈNCIA EN HUN ANY

Primo, de bous se mengen en hun any .M. e .D.

Ítem, de vedels .V. mília.

Ítem, de moltons .LXV. mília.

Ítem, de cabrits e corderos .C.LX. o .C.LXX. mília.

Ítem, de cabrons tres mília .D.

Ítem, de oveles tres mília.

Ítem, de salvatgina, ço és, servos, cabres muntesses, porchs senglàs e altres salvatgines, sinch-centes càregues.

Ítem, porchs fre[s]chs .D.

Ítem, conils, lebres, perdius, francolins, capons, galines, pols e poles, coloms e colomins, oques e ànedes, fotges e altra casa, huns anys ab altres (*blanc*).

¶²⁸⁷ Del 1312 al 1348 (*ibid.*). ¶²⁸⁸ Hug de Fenollet (1348-1356). *Vid.* EUBEL, *loc. cit.* ¶²⁸⁹ Del 1356 al 1369 (*ibid.*). ¶²⁹⁰ Del 1369 al 1396 (*ibid.*). Cardenal bisbe de Sabina (*id.*, *id.*, I, 28). ¶²⁹¹ Hug de Llupià, àlies de Bages (1397-1427). *Vid.* EUBEL, *op. cit.*, I, 512. ¶²⁹² La cape-

lla major de la Seu. ¶²⁹³ Fou nomenat realment el 20 d'agost del dit any (EUBEL, *loc. cit.*).

¶²⁹⁴ Del títol dels IV Sants Coronats, creat el 1444 per Eugeni IV (EUBEL, *op. cit.*, II, p. 9).

¶²⁹⁵ Ms. *libres*. ¶²⁹⁶ El fol. 30 és en blanc. Hi segueix el fol. numerat al ms. 30 a (=30 bis).

DELS BLATS QUE HAN MESTER TOTS ANYS EN VALÈNCIA

Primo, de forment ha mester tots dies, huns dies ab altres, .CCC. cafiços de forment, enaxí que València ha mester²⁹⁷ tots anys, ço és, huns anys ab altres, poch més o menys, avent bon temps e salut en València...²⁹⁸

Ítem, de ordi e de civades, uns anys ab altres, à mester en València (*blanc*).

Ítem, de dacça [e] panís se ven en València, uns anys ab altres, segons se troba en los libres dels imposidós dels arendaments dels blats (*blanc*).³¹²⁹⁹

¶²⁹⁷ Ms. *mestes*. ¶²⁹⁸ Originàriament inacabat, fou afegit a continuació, en lletra humanística i de mà posterior: *cent milia y huyt-cents cafiços de forment*. ¶²⁹⁹ El fol. 31 manca al ms. *A*, del Col·legi

del Patriarca. El text s'ha conservat en còpia del s. XVIII, al ms. *C* (ms. 160 de la Biblioteca Universitària de València), pp. 85-89, d'on l'incorporem, amb els canvis ortogràfics propis del copista.

A[d]sit princip[i]o nostro gloriosa virgo Maria

LIBRE MEMORIAL BREU DE MEMÒ[RIES]
DE LES COSES PASADES E ANTIQUITATS,
E DE ALGUNES PERSONES

1.

[PRÒLEG]

En nom de la sancta Trinitat, que és Pare, Fill e Sant Spirit, sia principiat lo present tractat, breu en scriptura e lonch en sentència. Dich, donchs, que com per nostre senyor Déu, creador del cel e de la terra, senyor e regidor de totes les creatures e rey dels reys e senyor dels³⁰⁰ senyoregants, e del qual totes les coses proceixen,³⁰¹ e victòria és donada als reys terrenals e als altres, al qual yo don laor e glòria, com sens Ell no és res, ne victòria no pot ésser donada ne res principiat ni finit. E per ço, com totes [les coses]³⁰² mundanals, per Déu creades, sien trespasadores e allenegables, per què:s pertany a les persones vivent en lo món, per memòria en sdevenidor, pensar e redigir³⁰³ en scripts, mentres à temps e spay, que en breus paraules report ço que a sa memòria és reportat e pervengut, car lo que és en scrip[t]s és memòria perdurable. Enperamor de açò, tractaré ací de alguns actes que en lo món se són pervenguts³⁰⁴ e seguits, en gran renom, laor e glòria de nostre senyor Déu Jesuchrist e exalçament de la sancta fee cathòlica christiana; emperò, lo compilador del present tractat e reportori lexa alguns actes que són stats en lo món que són de gran memòria, e parla sol dels reys de Aragó e compte[s] de Barcelona, com aquestes dues cases sien ara sots³⁰⁵ hun rey, príncep e señor;³⁰⁶ e, per donar introit en lo present compendi, vol pendre fonament o prencipi en la creació del món, e per les edats devalants a la gloriosa Incarnació e Nativitat glorioussa del nostre senyor e redemptor Jesús, del qual tot bé de humana natura és proceït.

¶³⁰⁰ Ms. *de les*. ¶³⁰¹ Ms. *perceixen*. ¶³⁰² Cf. Arx. de Predicadors de València, ms. 83, *Memoria de quins reys...*, p. 207. ¶³⁰³ Ms. *nedigar*. Cf. Arx. de Predicadors, *loc. cit.*; el pròleg d'aquesta obra, del tot coincident amb el del *Dietari*, diu: *...pensar e regidir (sic) en scrits...*; el text s'aparta del *Dietari* des del núm. 3, quan, en lloc de ressenyar els papes, comença a parlar de Crist, la destrucció

de Jerusalem, Carlemany i la cronologia dels reis d'Aragó i comtes de Barcelona (*op. cit.*, pp. 209–222). ¶³⁰⁴ Ms. *prevenguts*. ¶³⁰⁵ Potser per *sols*. Cf. ms. 83 de Predicadors (*Memòria...*), p. 207: *sols*. ¶³⁰⁶ El ms. 83 de Predicadors, *loc. cit.*, hi afegeix: *e per ço curà poch de fundar-se en altres actes, sinó en memorejar les dites cases d'Aragó e principat de Catalunya*.

2.

DE LA CREACIÓ DEL MÓN

Primerament, dich ans de totes coses e vull que sia sabut com en la creació del món nostre senyor Déu creà set planetes, e ordenà que cascuna planeta governàs en lo món mil anys per temps ho dies, enaxí que, segons açò, lo món no ha durada sinó set milia anys (*sic*), segons mon saber. Emperò, açò yo remet a correcció dels mils sabents de mi; si més durarà o menyns ho no, Déu ho sap, al qual sia donada laor e glòria ara e per tot temps. Amén.

Per moltes lectures de libres e longues ligendes per mi lestes e vistes, e per los mills sabents de mi, é trobades set edats compartides³⁰⁷ per la sancta Escripura, apossades en scrits, les quals són les³⁰⁸ següents:

La primera edat és de Adam³⁰⁹ entrò a Nohé, que durà .IIM.^aCC.XXXXII. anys.

La sego[na], de Nohé entrò a Abram, que durà .DCCCC.XXXXII.³¹⁰ anys, e fon complida la segona.

La terça fon de Abraam fins a la [e]dificació del temple, e durà .D.XV. anys.³¹¹

La quarta, de la edificació del temple fins Moysés, e durà .CCCC.LXXX.³¹² anys.

La cinquena, de Moysés fins a Jesuchrist, e durà .M.^aXXX. anys.

La sissenat edat, de Jesuchrist fins a l'adveniment del malvat Antechrist.

La setena edat e darrera és de Antechrist³¹³ fins a la fi del món. E açò, e tot, sab sol Déu.

Dich enaprés, retornat en lo principi de la creació del món, que, com Déu creà lo cel e la terra e totes les coses que y són, la darrera cosa creà l'om, a himatge e semblanza sua, ço³¹⁴ és, nostre pare Adam, e donà-li per companya sua nostra mare Eva, perquè procreassen en lo món generació; per què es troba que nostre pare Adam vixqué en aquest món .M.CCCC.XXX. anys,³¹⁵ e après morí.

Visqué Nohé après lo dilubi .CCC.L. anys, e foren complits tots sos dies, que foren .M.CCCC.L. anys, e pur après morí.³¹⁶

Jech³¹⁷ visqué .M.CCCC.XII. anys, e après morí.

Enós visqué .M.CCCC.V.³¹⁸ anys, *et mortus est*.

Estcaynan³¹⁹ visqué .DCCCC.X. anys, e pur morí.

Malech visqué .M.CCC.V.³²⁰ anys, e après *mortus est*.

Jàrech³²¹ visqué .M.CCCC.LXII. anys, *et mortus est*.

¶ ³⁰⁷ *Id.*, p. 208: *comperides*. ¶ ³⁰⁸ Ms. *los*. ¶ ³⁰⁹ Ms. *Adan*. ¶ ³¹⁰ Al ms. 83 de Predicadors (*Memòria...*), pp. 208, 442. ¶ ³¹¹ *Ibid.*: 525 anys. Adverteix Sanchis Sivera (p. 46, nota) l'error de l'autor del *Dietari*, car allò admés tradicionalment és que la tercera edat arriba a Moisés, la quarta a l'erecció del temple, i la cinquena al naixement de Jesucrist. ¶ ³¹² Al ms. 83 de Predicadors (*Memòria...*), pp. 208, 490. ¶ ³¹³ Sanchis Sivera [*La setena edat de l'adveniment del malvat Antechrist*]. El mateix editor, i també Cabanes, presenten algunes divergències de lectura, i així mateix omissions notables, en aquest frag-

ment del ms. C. ¶ ³¹⁴ Ms. *com*. Cf. ms. 83 de Predicadors (*Memòria...*), p. 208: ço. ¶ ³¹⁵ 930 anys (*Gen* 5, 5). ¶ ³¹⁶ De 950 anys (*Gen* 9, 29). Malgrat que l'autor pose Noé darrere d'Adam, era Set el fill d'aquest, mentre que el primer fou engendrat per Lèmec (*vid.* la descendència d'Adam en *Gen* 5). ¶ ³¹⁷ Per Set. Morí de 912 anys (*Gen* 5, 8). ¶ ³¹⁸ 905 (*Gen* 5, 11). ¶ ³¹⁹ Quenan, primogènit d'Enoix. ¶ ³²⁰ 895 (*Gen* 5, 17). ¶ ³²¹ Ms. *Fàrech*, forma clarament corrompuda; al ms. 83 de Predicadors (*Memòria...*), p. 208, *Jàrech*. Jèred fou fill de Mahalalel (dit al text *Malech*); visqué 962 anys (*Gen* 5, 20).

Enoch visqué .CCC.LXII.³²² anys, e après morí.

Matuçalem visqué .M.CCCC.LXVIII.³²³ anys, *et mortus est*.

Làmech visqué .M.CC.LXXVII.³²⁴ anys, e après *mortus est*.

Respice speculum tuum, Salamo; tela fit aranee huius mundi presens vita. O jóvens o vels, o xichs o grans, o tart o breu, a morir avem e donar conte a nostre senyor Déu: *et qui bona egerunt ibunt in vitam eternam, et qui³²⁵ vero mala, in ignem eternum*. ¶^{32r}

Concloent lo present tractat, dich ací que, del temps de Adam entrò al diluvi, són pasats .II.^mCC.XXXXII. anys; e açò fon la primera edat complida.

Del diluvi fins a Abraam, com ja he dit, foren .M.XXXXII. anys, e fon la segona edat.

E de Abraam a Moysés, .D.XV. anys, e fon la tercera.

De Moysés a la edificació del temple, .CCCC.LXXX. anys, e foren quatre edats complides.

E de la edificació del temple de Salamó fins a la nativitat de Jesuchrist, com naysqué de la Verge Maria, pasaren .M.XXX. anys, e aquí compliren les sinch edats.

E de la nativitat de Jesuchrist fins a la fi del món fan a complir dos edats, segons he trobat, e la sisena à a ésser de la nativitat de Jesuchrist fins a l'adveniment de Antechrist. E, com hés dit, la setena edat e darrera serà de l'adveniment de Antechrist fins al juyí final.

Axí, contant les sinch edats que's compliren a la nativitat de Jesuchrist la major cantitat o suma, tenim en les dites .V. edats .V.^mCCC.VIII. anys; per què's pot contar entre la gent del món que del primer hom creat per Déu a sa imatge e semblança entrò a la nativitat del Fill de Déu, qui prè carn humana en lo ventre virginal de la humil Verge Maria e's volch encarnar per rembre tota humana natura, durà lo seu adveniment en aquest món, segons lo compte damunt dit, .V.^mCCC.VIII. anys.

Lexant tot lo cors eclesiàstich e què's seguí après la mort de Jesuchrist, que prè mort e passió per rembre tota humana natura, e comencem après la nativitat de nostre senyor Jesuchrist contar fins a la sua passió, no stigué en aquest món sinó .XXXIII. anys, car la gloriosa Verge Maria vixsqué en aquest món .LXXII. anys, car com ella concebé lo gloriós Jesús avia .XIII. anys, e en lo .XV. lo infantà, e stech ab son Fill .XXXIII. anys e, après la passió d'Ell, vysqué .XXIII. anys; on, segons lo present compte, quant la Verge Maria trespasà de aquesta vida, era en edat de .LXXII. anys. En altre loch he trobat que, après la mort de Jesuchrist, vysqué .XII. anys, e axí, quant morí, no avia sinó .LX. anys; e aquesta és la openió dels ¶^{32v} apòstols los quals preycaven en Judea, segons és recitat en les istòries escolàstiques.

Après que Jesuchrist fon posat en creu, pasats .XXXX. anys, lo emperador Vespesià, fill que fon de Cèssar Agust, emperador que era de Roma e de Alamanya e de tota Lombardia, en aquel temps, aquell creya e adorava ydoles, e axí

¶³²² 365 (*Gen* 5, 23). Al ms. 83 de Predicadors (*Memòria...*), pp. 208, 365. ¶³²³ 969 (*Gen* 5, 27). Al ms. cit., *loc. cit.*, 1468. ¶³²⁴ Lèmec va morir de 777 anys (*Gen* 5, 31). ¶³²⁵ *et qui*, amb forma pa-

leogràficament dubtosa, potser per errada del copista; hi cap la lectura *atque*, menys probable. Ens separem de la versió *et quem* de Sanchis Sivera i Cabanes.

matexs sors sosmessos, e avia hun fill, que avia nom Titus. E aquest emperador, per voler de nostre senyor Déu, tornà lebrós, e guarí après per voluntat de Déu, ab entercessió de sent Climent, papa, e mèrit de la dona Verònica, que y portà, migançant Gayo,³²⁶ lo seu senescal, e Jacob, pare de Maria Jacobi, lo sant sudari o thovalola on hera enprentada la faz de Jesuchrist, que s'apella verònica, la qual tenia la dita dona apellada Verònica –emperò, ans era son nom Maria, e après, per rahó que tenia aquella sagrada relíquia, fon nomenada Veròniqua–, la qual relíquia vista, lo dit emperador, avent creença en ço que li fon dit de Jesuchrist, fonch de fet guarit e de fet se levà³²⁷ del lit; e votà de fer venjança de la mort de Jesuchrist e de fer-se christià, com agués castigat als malvats juheus. E de fet, ab gran multitud de navilis e molta gent d'armes, ell passà en Jerusalem, la qual ciutat prè e derrohy, segons en la istòria pus larch se recita; e, com fon tornat en Roma, ell e ses gens se batejaren e donà Roma a la Sglésia, e sent Climent fon lavós elet papa. E axí fon venjada la mort de Jesuchrist, e començà a multiplicar la sancta fe cathòlica e la Sglésia militar.

Relexant alguns altres fets e venint, per abreujar, a la intenció per què's fa lo present libre, breu en scriptura e lonch en centència, vull venir al gloriós doctor, lum de la³²⁸ sancta mare Sglésia, mossènyer sen Jerònim, en temps del qual concorregueren los benaventurats sent Agostí, qui fon bisbe de la ciutat de Ypònia, e sent Cerill, qui era bisbe de Jerusalem, e molts d'altres, los noms dels quals són tans que no qual scriure. E dich que lo noble baró sent Jerònim, après que fon fet prevere, que avia .xxx. anys, ell fon creat cardenal en la sancta Sglésia de Roma e, quant fon mort lo papa en Liberi, ¶³²⁹ ell fon elet papa, lo qual ell no volch acceptar, segons que's diu en sa legenda; lexà lo papat e anà-se'n a les muntanyes, a estar ab los ermitans, e féu penitència molt fort. E quant lo dit sen Jerònim hac estat en lo dit ermitatge per quatre anys, ell se n'anà al castell que à nom Bel·lem, on Jesuchrist nasqué, e aquí ell offerí si matexs a la menjadora o grípia on Jesús estec quan fonch nat, per estar alí; e aquí estech lonch temps, legint e ensenyant aquí als christians la Blíblia (*sic*), la qual ell, ab molt gran estudi, avia compilada, que traspasava que no menjava dengun dia, sinó com era de nit. E aquí féu molts bons dexebles, e perseverà e estech alí per .L. anys e .VI. mesos, lo qual estech verge tot lo temps de la sua vida. E com, en lo temps antich, cascun clergue cantàs en la església ço que's volia e sa devoció hera, e ladonches l'emperador Theodossi, qui lavós regnava, preguà a Dalmaci, papa,³²⁹ que faés ordenar hoffici a algun bon prelat de sancta mare Sglésia, per ço que sancta mare Sglésia se fes per tots hun officí, a laor e glòria de nostre senyor Déu Jesuchrist, e lo dit papa, sabent e sentint que sent Jerònim era molt instruït en tots³³⁰ lenguatges molt més que tot altre, manà·l e preguà·l que ordenàs lo dit officí de la Església; e sent Jerònim, agut lo manament e prechs, de fet partí lo saltiri per fèries e a cascuna fèria asignà son propi nocturn, e instituí que, a la fi de cascun psalm, que diguesen *Gloria Patri et Filio, etc.*, e après ordenà les epístoles e los evangelis que's canten en la Sglésia, per tots los dies de l'any; encara ordenà fort rahonablement

¶³²⁶ Ms. *Gays*. ¶³²⁷ *de fet se levà*, repetit al ms. ¶³²⁸ *de la*, repetit al ms.

¶³²⁹ Sant Damas (366–384). ¶³³⁰ Ms. *totes*.

moltes altres coses pertanyens a l'ofici divinal, exceptat lo cant, e aquel offici axí ordenat ell tramés al dit papa, e ladonchs lo papa e cardenals aprovaren lo dit offici, autorizant-lo perpetualment. E stant lo dit sent Jerònim en Bel·lem ja dit, per dies pervench alí una nobla dona de Roma, apellada Paula, ab huna filla e altres donzelles; la filla avia nom Eustòxia. Aquesta dona après és estada nomenada sancta Paula, la qual hera del noble linatge que fos en Roma, e lo nom de Paula li fon posat per honor de sent Pau; la ¶^{33v} mare de aquesta fon dona Bisila, del linatge dels grechs e dels Cipions, qui heren en aquels temps los pus honrats linatges de Roma; son pare avia nom Rogatos, que fon del gran linatge del rey Agameon, qui destroyí Troya la gran, que avia sota si cinquanta reys, la qual estech asitiada deu anys. E la dita sancta Paula stant en Roma, desemparà totes les sues riqueses de Roma e, per amor de Jesuchrist, ab sa filla e altres vench-se'n a Bel·lem, on lavós staven christians alí, e en Jerusalem, que moro dengú no y abitava. E la dita sancta Paula, stant jove, fon muler de hun gran senyor de Roma³³¹ que avia nom Tarício, del linatge de Eneas e de Juli Cèssar, qui fon lo molt gran emperador que tot lo món senyorejà, e del dit son marit ac la dita sa filla Eustòxia, en altra manera apellada Júlia, per ço com hera del linatge del dit Juli Cèssar. E la dita sancta Paula, ab sa filla e altra companya, com agueren cerquats tots los sanctuaris, s'estigueren en Bel·lem faent sancta vida, instruïdes maravelosament per lo gloriós sant Jerònim, e alí finaren sos dies sanctament e anaren a la glòria de paradís. E lo dit sent Jerònim vixsqué en aquest món, molt sanctament, noranta anys e .VI. mesos, e finà en l'any de nostre Senyor .CCC.LXXXII.³³² e fon soterrat en lo monestir que ell féu en Bel·lem, al peu de la grípia o menjadora on nasqué Jesuchrist; e en lo dit monestir sant Jerònim vixsqué cinquanta anys e .VI. mesos.

En aquel temps regnava Gracià, e .VI. anys après morí sent Martí e molt[s] sants altres.

En l'any .CCC.LXXXVIII., regnant Teodori (*sic*), que regnà .XVII. anys, sent Agostí morí e altres sants.

En l'any .D.VIII. morí sent Benet,³³³ primer abat.

Enaprès, relexant tot co[r]s de la neologia³³⁴ dels sants pares³³⁵ e gloriosos sants de sancta mare Església, e venint a l'orde de sancta mare Sglésia, per quins papes és estada regida e governada la sancta Sglésia, començant a sent Pere, primer papa per Jesuchrist. ¶^{34r}

¶³³¹ Ms. *Romo*. ¶³³² Sant Jeroni va morir el 430.

¶³³³ La data és el 543. ¶³³⁴ Ms. *enologia* (per *genealogia*; el *DCVB* recull la forma antiga *geneologia*). Al ms. 83 de Predicadors de València (*Memòria...*), p. 209, *crologia*; és inexacta la transcripció que en fa ALMARCHE (*Historiografia Valenciana*, p. 27, *Memoria de quins Reys...* cit.): *Après relaxat tot cors de theologia dels sants Pares...* El terme *cronologia* sols es documenta en català des del s. XVII segons Joan COROMINES (*Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana* [en endavant, *DECat*], II, s. v. *Crònica*). El ms. 6 de la Biblioteca de Catalunya,

ja citat, versió catalana compendiada de *De rebus Hispaniae* (cf. MASSÓ TORRENTS, «Historiografia de Catalunya...», p. 592 [p. 111 de l'extret]), n'acclareix el dubte: *De la neologia e neximent dels reys de Castella* (f. 30r); *De la neologia dels reys de Navarra* (f. 33r). Cf. XIMÉNEZ DE RADA, ed. cit., lib. v, cap. XXI, p. 169: *De ortu et genalogia regum Navarre*. ¶³³⁵ El ms. 83 de Predicadors (*Memòria...*), p. 209, prossegueix i acaba així: *e venint a la orde seglar e art de cavalleria de reys e altres, vos dich com de la nativitat de nostre Senyor entrò a la mort de Carles Maynes pasaren 809 anys*.

DELS PAPES QUE SÓN ESTATS

Lo primer papa e pare sant fon lo gloriós sent Pere, fet per nostre senyor Déu, e fon fet en l'any de .XXXIII.

Lo segon papa fon Lívius³³⁶ e fon elet en l'any .LXX.

Del dit papa Lívius fins a papa Siríacus ach .XVII. papes, e en aquest temps fon lo fet de les onze mília vérgens, de les quals fon lo cap la glorióssa sancta Úrsula e de tota sa companya, e fon en l'any .CC.XXXXII.³³⁷

Aprés del dit papa Ciríacus, fon papa Novicranus, qui fon eretge³³⁸ e tench error que, a dengú que peccàs, dixs que no calia aver sperança de perdó; e aquest fon en l'any .CC.XXXXVI.

E sent Jerònim, sent Agostí, sent Seril e sent Martí foren tots en hun temps, ço és, en l'any .CCC.LX., e sent Jerònim morí en l'any .CCC.LXXXII.

Aprés hi ach .XII. papes fins en Cèlius, e après de aquest fon la envenció de la Vera Creu, en l'any .CCC.X.

En l'any .CCC.L., regnà Teodosi, emperador de Roma e d'Alamanya, e preguà a papa Dalmaci que fes ordenar l'ofici de la Sglésia, e féu-ho fer a sent Jerònim, segons que damunt és dit.

Aprés hi ach .XXXV. [papes] fins a sent Gregori *Primus*, que fon l'any .D.LXXXXI.

Aprés fon Gregòrio Tèrcio, e fins a Carles Maynes, fins l'any .DCC.XXX., n'i ach .XXVII.

Aprés de Gregori fins Adrianus, que condempnà les ymatges enbotides, en l'any DCC.LXXI. (*blanc*).³³⁹

Aprés, n'i ach .V. fins a Esergui,³⁴⁰ qui hac nom Bocha de Porch, e per aquest ordenaren certs noms als papes, e fon fet en l'any DCCC.XXXXIII.

Aprés, n'i ach dos fins a papa Johan, qui era fèmina e regí dos anys e quatre meses, e emprenyà's de hun cardenal e dient missa esclatà; e, de lavós ençà, són vists si són òmens, e açò fon en l'any .DCCC.L.³⁴¹

E après, fins a Gregori Quint, n'i ach .XXXVIII., e ach sisma, que durà .XXIII. anys, en l'any .DCCC.LXXXVI.

Aprés n'i ach .VI. fins a papa Benedictus .VIII.é, en què ach sisme, ^{34v} que durà hun any e fon en l'any .M.XXV.

Aprés, n'i ach dos fins a papa Benet .VIII., en què ach cisma de tres papes e durà hun any, e açò fon en l'any .M.XXXV.

Aprés n'i ach .V. fins a papa Leó .X.é,³⁴² en què fon la divisió dels grechs l'any .M.LII.,³⁴³ que durà hun any e .VI. meses.

¶ ³³⁶ Per Linus (+78 o 79). ¶ ³³⁷ El martiri de santa Úrsula es data als s. IV o V. ¶ ³³⁸ Novacià, antipapa (251-268). ¶ ³³⁹ De fet, Adrià I (771-795) es va adherir al II concili de Nicea del 787, que restaurà el culte de les imatges. ¶ ³⁴⁰ Sergi II (844-847). ¶ ³⁴¹ El paràgraf ha estat ratllat a l'època mo-

derna al ms., des de *n'i ach* fins a *l'any*, deixant-lo il·legible. Sanchis Sivera el va transcriure servint-se de reactius. Al marge, de lletra del s. XVII: *La fàbula del papa fèmina*. El papa regnant era llavors Lleó IV (847-855). ¶ ³⁴² Lleó IX (1048-1054). ¶ ³⁴³ El Cisma d'Orient fou declarat el 1054.

Après, fins Alexandre Segon, n'í ach .v., e ach-hi dos sismes, que duraren hun any; fon en l'any .M.LXIII.

Après a Pasqual Segon ach sisme, que durà dos dies, e ach-hi .iiii. papes fins en l'any .M.C.

Après, fins Adrianus Quart,³⁴⁴ ach .x. papes, e ach-hi .v. sismes, que duraren .viii. anys, e açò fon fins l'any .M.C.LVIII.

Après, fins al sisme de papa Urbà .vi., ach .xxx. papes fins l'any .M.CCC.LXXXVII.,³⁴⁵ e fins al dit temps són estats los papes .CC.XI.

Après la mort de papa Gregori .x.é,³⁴⁶ verdader papa,³⁴⁷ Urbà .vi.é, en l'any .M.CCC.LXXXVII[I]., ach la obediència de Ytàlia e de Alamanya e de Anglaterra e de Portugual; e, après .v. messos que fonch elegit, los cardenals que l'avien elegit elegiren, a Fundis, Climent .vi.é,³⁴⁸ lo qual, ab tots los cardenals creats per papa Gregori verdader, se'n vench [a] Avinyó dit any, e ach la obediència de tot lo Levant e de França e de Eschòcia e de Castella e de Navara, e stech en la dita dignitat .xvii. anys e morí l'any .M.CCC.LXXXVIII.

E après, per mort del dit Gregori,³⁴⁹ los .xxiii. cardenals elegiren per papa lo cardenal de Luna,³⁵⁰ lo qual ach nom Benet .xiii.é, e fon a sa obediència França, Castella, Aragó, Schòcia, Navara, Proença, Jènova e Xipre. En lo temps de aquest papa Benet, lo qual era aragonés, de la ciutat de Çaragoça, foren fets alguns papes, e decontinent moriren, los quals foren nomenats papa Bonifaci e Gregori e Ana[s]tasi e Gregori e Alexandre e Johan .xxii.,³⁵¹ e fon dessagraduat per lo consili de Gostaça. E lo dit papa Benet vench en lo regne de Aragó e vench en València, en lo mes de juliol, ||^{35r} en l'any .M.CCCC.VIII.,³⁵² e, com ach cercat part de les terres, aturà's en Paníscola.

En l'any de .M.CCCC.xiii., fon l'emperador d'Alamanya, apellat Sujusmundi, rey d'Ongria, per levar sisme de la Sglésia, perquè lo papa Johan se tenie per papa verdader, e axí matex lo dit Benet se tenia per papa verdader; e perquè consili general hera estat, per declarar ço que devia ésser e que la Sglésia anàs en ferm, ajustat a Bolunya,³⁵³ vench que, per si e per altres, requerint que dit papa Benet hi anàs o fos pres; e fon en l'any .M.CCCC.xiii. E, lo dit papa Benet no volent anar a Bolunya, fonch concordat que venguesen en Perpinyà, que és en lo principat de Cathalunya, hon anà lo dit papa Benet e vench lo emperador e lo rey de Aragó don Ferrando, ab .v. fills, e molts altres grans senyors, on fonch molt gran e maravelós ajust, on se tengueren grans parlaments; e fonch en l'any .M.CCCC.xv., en lo mes de setembre. On, en la dita vila de Perpinyà, vengueren los misatgés del consili general e misatgés de moltes parts del món dels grans reys

¶³⁴⁴ Ms. *contra*. ¶³⁴⁵ El Cisma d'Occident es va obrir el 1378. ¶³⁴⁶ Gregori XI (1370-1378).

¶³⁴⁷ Ms. *apapa*. ¶³⁴⁸ Climent VII (1378-1394).

¶³⁴⁹ Per Climent. ¶³⁵⁰ Pero Martínez de Luna (Illueca 1328-Peníscola 1422). ¶³⁵¹ Joan xxiii (1410-1415), elegit pels cardenals del concili de Pisa. El precitat Anastasi (per Innocenci VII?) i el segon Gregori són errada del text.

¶³⁵² La data és inexacta. La visita de Benet XIII a la ciutat de València es produí del 14 de desembre de 1414 al 19 de juliol de l'any següent (vid. *Libre de memories de diversos sucesos e fets memorables e de coses senyalades de la ciutat e regne de València (1308-1644)*, ed. de Carres Zacarés, 1, pp. 449-450, nota). ¶³⁵³ Deu dir Constança.

e senyors, per fer la unió de la Sglésia; e lo dit papa Benet, emperador, rey d'Aragó e los altres grans senyors e misatgés, tenguts molts ajusts e parlaments, axí per part del dit papa com per part de tots los altres grans senyors, a la conclusió no pogueren cloure ni concordar, per la qual rahó fonch deliberat per lo emperador e per lo rey de Aragó e per los grans senyors e misatgés del consili general de christians que lo dit papa Benet fos pres e mes en mans del consili general; e aquesta fon la conclusió de tots los dits senyós.

E lo dit papa Benet decontinent fonch avissat e sabé lo que avien deliberat los grans senyors en sos ajusts e consels, per la qual rahó lo dit papa Benet, ab molta notable companya de senyors, nobles e cavalés e altres, a hora de tèrcia, a .XII. de noembre e dit any, partí de Perpinyà e anà a Cobliure,³⁵⁴ on heren les sues galleres, e aquí estech .v. jorns sperant si porien concordar ab lo dit emperador, rey e misatgés del consili e altres senyors. E, pasat los .v. dies, vent que no podien concordar sinó que anàs e's metés en mans e poder del consili, la qual cosa no volch fer lo dit papa, ans se partí del dit Cobliure ab ses galeres e se'n vench en Paníscola, on aturà tot lo temps de la sua vida.^{35v}

Enaprés, lo rey de Aragó don Ferrando, a .XII. del mes de jener, any .M.CCCC.XVI., féu fer cridar que al dit papa Benet no'l tenguesen ne fos tengut per papa, e que ell e tots los senyors li levaven la obediència.

Aprés, lo dit emperador partí de Perpinyà, ab tots los dits grans senyors e misatgés, e vench en Gostança, que és en Alamanya, on fonch ajustat lo consili general de Christiandat. E lo jorn de sent Martí, any .M.CCCC.XVII., fon elet papa Martí .v.^é, lo qual avia nom Octó de Coluna, lo qual era cardenal romà, e açò fonch elet de acort de tot lo consili e misatgés de cristians, que tots li donaren complida obediència; e lo dit papa Martí morí a (*blanc*).³⁵⁵

E, lo dit papa Benet estant en Paníscola, fora de tota manera de sperança de denguna manera de obediènc[i]a, lo cardenal de Sent Jordi e lo car[d]enal de Sent Àngell e de Sent Estaci³⁵⁶ prengueren lexència e anaren-se'n a la cort romana, a papa Martí. E lo dit papa Benet féu sos cardenals, e stech en la dita vila de Paníscola continuament en aquella cerimònia com a papa; e lexà o pregà a sos cardenals que, a càrech e consiència sua, que après mort sua elegisen papa.

E, mort lo dit papa Benet, per los cardenals que heren en Paníscola elegiren per papa a mossén Gill Monyós, de la ciutat de Terol e canonge de la Seu de València.³⁵⁷ E, après mort de papa Martí, fonch elet per los cardenals en Roma

¶ ³⁵⁴ Que Ferran I, l'emperador i els ambaixadors volguessen empresonar Benet XIII i lliurar-lo al concili és afirmació que sembla sense fonament (*vid.* S. PUIG I PUIG, *Pedro de Luna...*, pp. 295-298). ¶ ³⁵⁵ El 1431, a Roma. El mateix dia de l'elecció, 11 de novembre, Alfons el Magnànim n'era informat per lletra del seu delegat a Constança Macià Despuig, cavaller: *Vuy, jorn de sent merti ii. hores abans de mig jorn migençan lo sant sperit es stat publicat et creat en papa V. appellat... lo olim Cardenal de*

Columpna es natural de Roma es bona notable... (Francisco de BOFARULL Y SANS, *Felipe de Malla y el Concilio de Constanza. Estudio histórico-biográfico*, p. 90). ¶ ³⁵⁶ Carlos de Urríes, cardenal de Sant Jordi, Pedro Fonseca, cardenal de Sant Àngel, i Alfonso de Carrillo, cardenal de Sant Eustaqui, que es traslladaren a Castelló de la Plana (PUIG I PUIG, *op. cit.*, pp. 342-343). ¶ ³⁵⁷ Gil Sanxes Munyós fou elegit el 10 de juny de 1423, amb el nom de Climent VIII (PUIG I PUIG, *op. cit.*, pp. 376-379).

papa Eugeni,³⁵⁸ venecià, lo qual ach complida obediència e féu grans actes e fets en son temps, lo qual, ab suma diligència, féu trebalar ab lo dit mossén Gill Mo-nyós, papa de Paníscola, que renunciàs; e, a la final, lo dit mossén Gill renuncià,³⁵⁹ e fon-li donat lo bisbat de Malorqua, hon se'n pasà e visqué molt, e alí, en la dita ciutat, finà sos dies.

E lo dit papa Eugeni contínuament tenia gent d'armes e fia de grans coltes en ses terres, e tenia per son capità general lo patriarca de Jerusalem, lo qual contínuament geregava contra lo rey de Aragó³⁶⁰ don Alfonso, per lo realme de Nàpols; e lo dit papa fon mort en l'any .M.CCCC.XXXX.

Aprés mort de papa Eugeni, fonch elet papa Tomàs, cardenal, lo qual fonch apellat papa Nicolau³⁶¹ e ach complida abediència. ¶^{36r} Aquest papa Nicolau morí a .XXVI. del mes de març, en l'any .M.CCCC.LV.

4.

PAPA CARISTI

Aprés mort del papa Nicolau, fonch elet papa micer Alfonso de Borja, natural de la ciutat de Xàtiva de regne de València, bisbe e cardenal de València, e fonch elet en la ciutat de Roma, a .VIII. del mes de abril del dit any .M.CCCC.LV., ab concòrdia de tots los cardenals, que y foren .XVIII., e ach perfeta obediència e tot lo poble romà fonch molt content del dit papa, lo qual ach nom intitulat Carístius Tercer. Lo qual féu molt gran honor a tots sos parents e aumentà en gran rique[a] ses germanes e nebots e nebodes, e encara a tota sa parentela, axí en beneficis com en altres coses; e a hun nebot féu cardenal e bisbe de València, e a l'altre féu cardenal e bisbe de Leyda, e a l'altre féu prefet de Roma,³⁶² enaxí que, tant quant visqué, tot son estudi, ab gran diligència, fon aumentar en honors e riqueses a tots los seus.

En lo temps del dit papa Nicolau, lo turch prè la noble ciutat de Costantinoble, en l'any .M.CCCC.LIII., e lo dit papa Nicolau consultà a molts prínceps de christians, demanant ajuda per cobrar la dita ciutat, e decontinent féu fer de grans aparelaments per cobrar la dita ciuta[t], e prè per capità e senyor de aquesta empresa lo rey don³⁶³ Alfonso, rey de Aragó e de Nàpols, que en aquel temps trihunfava en lo gran trihumfe de honor. E, aparelant les grans coses per cobrar la dita ciutat de Gostantinoble, lo dit papa morí.

Enaprés, venint lo dit papa Caristi e vent la molt gran voluntat e aparelament del dit papa Nicolau, mogut de gran devoció, votà de anar e cobrar lo dit Constantinoble, e votà axí: «Yo, papa Cariste Tercer, promet e vote a la sancta Trinitat, Pare, Fill e Sant Sperit, e a la Verge Maria, e als sants apòstols Pere e Pau e a tota la cort celestial, en quant en mi serà, tro a scampament del meu propi sanch si mester serà, daré obra ab acabament, ab tota ma diligència, tant quant poré, se-

¶³⁵⁸ Eugeni IV (1431-1447). ¶³⁵⁹ Ms. *renuncià*. ¶³⁶⁰ Ms. *Aragó*. ¶³⁶¹ Nicolau V (1447-1455). ¶³⁶² Ro- drigo o Roderic de Borja, Lluís Joan del Milà i Pere Lluís de Borja, respectivament. ¶³⁶³ Ms. *den*.

gons lo consell e ordinació dels nostres frares, ¶^{36v} en recobrar la ciutat de Gostantinoble, la qual, en potestat dels hòmens exigents de Grècia, en lo nostre temps és stada ocupada e dividida per Jesuchrist crucificat e salvador nostre beneyt, per lo enemich e fill del diable Mafomet, sènyer dels turchs, hoc encara per deliurar los catius christians, e no-res-menys a exalçament de la fe cathòlica e en la destrucció de la gent diabolical reprovada per la fe de Mafomet, majorment en les partides d'Orient, on més la veritat de la fe cathòlica és amagada. La qual cosa, si yo·m só oblidat de tu, Jerusalem, sí yo met en obliuó la mia mà drete³⁶⁴ e la mia lengua sia levada dels meus³⁶⁵ paladàs, si yo no·m membre de tu e de recobrar-o e Jerusalem». ³⁶⁶ Aquest vot fèu lo dit papa Cariste solempnament en consistori, públicament.

E lo dit papa Cariste fèu aparelament de fustes e de moltes altres coses necesàries per conquistar la dita ciutat de Gostantinoble, emp[er]ò tant prometé e parlà que a la final no més res en execució, ans morí, que no hac fet sinó aumen-tar sa generació. E morí en lo mes de agost, en l'any .M.CCCC.LVIII., e, per mort sua, fonch elet lo cardenal de Sena e prèns nom papa Pius Segon.

En lo dit any de .LVIII., a .XVIII. del mes de aguost, fonch elet lo dit Pius per papa *Secundus*, lo qual donà la cruada contra lo dit turch, la qual cosa fon divulgada per totes les parts del món de cristians, per la qual rahó infinida gent prengueren la dita cruada e foren en la ciutat de Roma per anar a batalar contra lo malvat del turch; e lo dit papa, com la gent plegant en tan gran multitut en Roma, revocà la anada, dient que no tenia ni·s poria aver tantes vituales ni aparel quant tanta gent auria mester, per què tots quants hi foren se n'agueren a tornar molt desconsolats. E lo dit papa se oblidà lo fet e aparelament que·ls seus antes-sésos papes avien fet contra lo dit turch, que no més res en execució, ans morí e pasà de aquesta vida present que no·n fèu nenguna menció; e fon mort lo dit papa en l'any .M.CCCC.LXIII., en lo mes de (*blanc*).³⁶⁷ ¶^{37r}

En lo dit any .M.CCCC.LXIII., e del mes de (*blanc*), fon elegit papa Paulus *Secundus*, cardenal e bisbe de Venècia, lo qual estech en la ciutat de Roma e fèu molta gent d'armes, e fèu liga ab les comunes, ço és, ab venecians e contra lo don Ferrando, rey de Nàpols, e agueren de grans batales. E en l'any .LXVIII.º ven-gueren a batala e lo don Ferrando, rey de Nàpols, vencé e desbostà³⁶⁸ la gent del papa, que fèu gerra mortal, que en lo camp foren morts de les gents del papa e comunes pus de .v.^m, e bé .M. hòmens de cap presos per lo don Ferrando; e lo dit papa fa molt gran aparel de gens d'armes e dóna sou,³⁶⁹ e venecians, florentins, senesses, totes les comunitats se meten en punt a valer e ajudar al papa contra lo rey don Ferrando, rey de Nàpols. ¶^{41r} ³⁷⁰

¶ ³⁶⁴ El ms. repeteix tot seguit *oblivió*. ¶ ³⁶⁵ *dels meus*, repetit al ms. ¶ ³⁶⁶ *Sic*. Paràfrasi de *Ps* 136 (137), 5-6. *Vid. infra*, part IV, núm. 58. ¶ ³⁶⁷ Va morir a Ancona, el 15 d'agost. El vell papa no va abandonar la croada, ans es va veure impo- tent per al sosteniment dels homes arribats a

Roma, en no rebre l'ajuda material de les po- tènecies cristianes que demanava. ¶ ³⁶⁸ Ms. *des- bastà*. ¶ ³⁶⁹ *sou*: «sol», corr. ¶ ³⁷⁰ El fol. 37 conté sols mitja columna escrita, i la resta en blanc, i falten els fols. 38-40, al ms. *A*, així com al ms. *C*.

DE LA SEU DE VALÈNCIA E MEMÒRIA DE L[E]S COSES DE AQUELLA

En lo retaule de la Seu de València ha argent .M.DC.LXXVI. marches;³⁷¹ fon passat en l'any .M.CCC.LXVIII., que'l desbastiren per fer-lo bel, és-hy entés los esmalts.

De la Maria.— La Maria del retaule de l'altar major de la dita Seu, pesa la corona .IIII. marches. Pessa la testa de la dita Maria .X. marches. Pessa tot lo restant de la Maria, ab lo Jesús, .CXX. marches e .IIII. onces³⁷² e miga. Suma que pesa tota la Maria e lo Jesús, ab la corona, .C.XXXIII. marches e mig e miga onça.

De la custòdia.— La custòdia de la Seu de València pesa .CCCC.XXIII. marches e .II. onces, ab les hymatges grans del peu. Pessa l'araceli d'enmig, hon està lo *Corpus*, lo qual és d'or, .XVII. marches, .IIII. onces e dos quarts e mig. Fon pessada la dita custòdia digous a .XII. de juny, en l'any .M.CCCC.LIIII. Costà l'or e l'argent de la dita custòdia quatorze mília florins. Costà de mans la dita custòdia, ab l'araceli, quatre mília florins. De la qual custòdia fonch mestre mestre Johan Castelnou, argenter, lo qual és natural de la ciutat de València, lo qual ha lexat un fill, soptill en lo dit art dels argentés.³⁷³ ¶^{41v}

Del campanar de la Seu nou.— En l'any de nostre senyor Déu .M.CCC.LXXXI., lo primer dia de gener, qui és dia de Ninou, per lo senyor bisbe de València, don Jaume, e per lo clero e per los regidós de la dita ciutat e per molta notable gent, ab gran professó e ab molt gran solemnitat, foren al loch del campanar nou, e axí, ab tota aquella solemnitat e gran devoció e bella serimònia, fonch messa la primera pedra e començat e principiat lo fonament del dit campanar nou.³⁷⁴

Del primer seny per toquar les ores.— En l'any de .M.CCCC.XVIII., dia del gloriós sent Miquel, fonch batejat lo seny que feren en la plaça de la Seu per toquar les hores. Foren³⁷⁵ padrins lo duch de Gandia, lo governador de Valènc[i]a, e padrina la reina Margarita, muler qui fonch del rey en Martí, e pessà lo dit seny .CC.XIIII. quintàs, e meteren-li nom Micalet.³⁷⁶

Com fonc trenquat lo seny.— En l'any de .M.CCCC.LVIII., dia de sancta Maria de agost, qui fonch la primera perdonança a pena e a culpa, fonch trencat lo seny que toquaven les hores, ço és, lo Micalet.³⁷⁷

¶³⁷¹ Ms. *marches*, generalment, amb signe d'abreviació superflu damunt *marchs*. ¶³⁷² Ms. *onces*.

¶³⁷³ Cf. Joan TIMONEDA, *Memoria Valentina, agora nuevamente compilada y añadida por Joan Timoneda, en la qual se hallarán cosas memorables y dignas de saber desde su fundación hasta el año de mil y quinientos y sessenta y nueve*, inclosa a *El Sobremesa y Alivio de caminantes*, ed. cit., sign. g v: *En el año de mil quatrocientos cinquenta y seys, a veynte y tres de mayo, fue quando se acabó de hazer la custodia de la Seo para la fiesta y procesión del Corpus Christi, la qual pesó quatrocientos y veynte y quatro marcos y tres onças de plata; entraron en dorarla quinientos ducados de oro, y sin ésto las ymágenes y el oro que están*

al derredor del Corpus son dieziocho marcos, según lo testificó el maestro que la hizo. ¶³⁷⁴ Sobre el campanar nou de la Seu de València (l'anterior era al flanc est del temple, al carrer de la Barcella), anomenat *Miquelet* del nom de la campana *Miquel* o de les hores, *vid.* SANCHIS SIVERA, *La Catedral de València. Guía histórica y artística*, València, Imp. Vives Mora, 1909, pp. 87-110. ¶³⁷⁵ Ms. *Fonch*. ¶³⁷⁶ Cf. *Libre de memòries...* (t, p. 468): *...pesa doscents y quinze quintals.* ¶³⁷⁷ Al marge inferior, de lletra del s. XVIII, hi ha la nota, que acaba al foli següent: *En un altre dietari manuescrit se diu que després: «A 4 de noembre de 1532, se trencà la campana del Michalet, fent alegries per una victòria*

Com començaren a cavar per fer portal e arcada.- En l'any de nostre Senyor de .M.CCCC.LVIII., diluns a .X. del mes de setembre, començaren a cavar e a derocar per fer lo portal e arcada de la Seu prop lo campanar, e fon maestre de fer la dita obra mestre Baldomar, natural de la dita ciutat de València. E, per mort de mestre Baldomar, fonch maestre Pere Compte, molt sabut en l'art de la pedra.³⁷⁸

Com fonch messa la primera pedra.- En l'any de .M.CCCC.LX., digous a .X. de jener, fonch messa la primera pedra e començat lo fonament del dit portal e arcada per lo dit mestre Baldomar.

Com fonch mesa la Mari[a] al portal del cor.- En l'any de nostre Senyor .M.CCCC.LXV., disapte a .X. de agost, fon mesa la Verge Maria sobre lo portal del cor de la Seu de València, e fon maestre mestre Johan de Castelnou, qui féu la custòdia; e és la dita Maria de pedra alabast.³⁷⁹ ¶^{42r}

Lo segon seny per tocar les ores.- En l'any de nostre Senyor .M.CCCC.LXV., disapte a .XXIII. de març, fon començat la campana per tocar les ores, e disapte a .XIII. de juliol, dia de sancta Margalida, fon buydada, e, per falta de mal coure que hera de les fusines, fonch arada, que no bastà lo coure per a compliment a les anses a la dita campana; e avien los maestres .XVIII. mília sous de fer la dita campana. E decontinent fonch tornada la dita campana e donaren als dits maestre[s] .VI. mília sous, axí que costà la dita campana .XXIII. mília sous.

Com fonch buydad³⁸⁰ lo dit seny.- E en lo dit any, dimarts primer dia de octubre, al toch de la horació, fonch buydada la dita campana, hon hana³⁸¹ la creu de la Seu e totes les altres de les paròquies e lo bisbe Cascant,³⁸² ab tot lo clero dels capelans de la dita ciutat; e, per gràcia de nostre Senyor, fonch molt ben avenguda e fon major e³⁸³ pus ampla que no la que fon arada. E, a l'ora del buydar, tronà e lampeguà, e començà a ploure e a fer molt fort temps, e durà la pluga e moltes grans aygües fins a diluns a .XXI. de octubre, dia de les Onze Mília Vèrgens, qui començà a fer bel temps. E pesà la dita campana .CC.L. quintàs.

Com fonc bateyat lo dit seny.- En lo dit any, diumenge a .XXVII. de octubre, fonch batejat lo dit seny per lo bisbe Cascant, après vespres, hon fonch tot lo cle-

que tingué el emperador contra el Turch en lo ducat de Àustria, en una ciutat que es diu Vienna». I de la fundició se diu: «Disapte a 19 de juliol 1539, dia de S. Joachim, buydaren la campana del Michael de València, la qual buydà Luís Trilles, campaner de València, entre güit i nou hores del matí; y anaren totes les creus de les parròchies de València, ab molts capellans, a la porta de la Seu psalmejant, i així, acabat de buydar, se n'anaren. Fonc batejat en la Seu de València diumenge, a 3 hores après migjorn, e foren padrins lo R^{mo}. don Gaspar Chofre de Borja, ¶^{42r} bisbe de Sogorb i Albarazí, e mossén Juan Geroni Català, cavaller, e mossén (sic) Gerony Castelló, ciutadà, jurats en cap, e padrina dona Leonor de Borja, muller del noble don Gerony de Cabanylles, governador de València. Pujaren-lo disapte a 14 de febrer, fins a 15 de dia, e posaren-li nom Miquel Joachim Ferrer». ¶³⁷⁸ E, per

*mort... pedra, afegit al peu, de la mateixa mà del ms. ¶³⁷⁹ La imatge fou traslladada a la girola de la catedral després del 1939. ¶³⁸⁰ buydad: «buydada», corr. ¶³⁸¹ Ms. hara. ¶³⁸² Fra Miquel Cascant, O. F. M., mestre en teologia, bisbe titular de Cristòpolis, auxiliar del bisbe de Sogorb Gisbert Pardo de la Casta (1445-1454) i després de Rodrigo de Borja a València (V. PONS ALÓS i M. M. CÀRCEL ORTÍ, «La diòcesis de Valencia durante los pontificados de los Borja», *Anales Valentinos*, XXVII (2001), pp. 87-119, esp. p. 104). Segons Sanchis Sivera (*Dietari*, p. 292, nota) i OLMOS CANALDA (*Los prelados valentinos*, p. 403), bisbe titular de Trípoli, sembla que per error. Cf. EUBEL, *Hierarchia Catholica...*, II, Appendix I, 274, que li dóna el nom errat de Castault. Va morir de pesta el 1468 (*vid. infra*, núm. 358). ¶³⁸³ e, repetit al ms.*

ro de capelans de València, ab totes les creus, e sonaren les morlanes³⁸⁴ e ab molta gran solemnitat, hon avia molta gran multitud de gent en la plaça de la Seu, hon se fiha lo batisme. E foren padrins mossén Francesch³⁸⁵ Gilabert de Centeles, compte d'Oliva, mossén Cabaneles, loctinent de governador, e mossén Bernat Vives, jurat en cap de la ciutat de València,³⁸⁶ e padrina la filla d'en Çahera, donzela, qui és racional de València;³⁸⁷ e an-li mes nom Micalet, axí com a l'altre seny. ¶^{42v}

Com fonch muntat lo seny.- Dimecres a .iiii. de deembre, dia de sancta Bàrbera, en lo dit any, fonch muntat lo Micalet al campanar, e començaren a huna hora e a les dos fonch alt, e muntaven tres hòmens sobre la dita campana; muntaren-la molt soptillment e ab gran destrea.

Del foch de la Seu de València.- En l'any .M.CCCC.LXVIII., diumenge a .XXI. de mag, dia de Pasqua de Cinquag[e]sma, a .XI. ores de nit, se mès foch en lo retaule de la capella de l'altar major de la Verge Maria de la Seu de València, hon se cremà tot lo retaule e's fonc la major part de l'argent, e la Verge Maria se cremà e's fonc de mig loch en aval; e hun esclau negre que dien Lançalot, lo qual és de mossén Perelós, muntà damunt l'altar e prèls la dita hymatga de la Verge Maria e la trech del foch. E cremà's .XXXIII. draps³⁸⁸ d'or imperials, pus bels que eren en la Seu, e féu tant de dan e mal que's diu que és pus de .L. mília florins; e's fóra cremada la major part de la Seu, sinó per dos hòmens que veren lo foch, que despartaren los escolans. E tot aquest dan e mal tan gran fonch de les .XI. ores fins a les .XII. ores de la nit, que veren lo foch.³⁸⁹

¶ ³⁸⁴ Campanes petites que voltejaven en alegries públiques (vid. SANCHIS SIVERA, *La Catedral de València*, p. 117). ¶ ³⁸⁵ Ms. *Franchs*, amb signe d'abreviació, com sempre que escriu aquest nom. ¶ ³⁸⁶ Els jurats d'aquest any foren Lluís Bou, Bernat Penyarroja, Joan Alegre i Pere Palomar, ciutadans, i Ramon de Vich i Pere Eixarch, generosos (*Libre de memòries...*, ed. cit., II, p. 640). Bernat Vives, cavaller, havia estat justícia criminal el 1458 (*ibid.*, p. 606). ¶ ³⁸⁷ *racional de València*, ratllat al ms. ¶ ³⁸⁸ Ms. *drats*. ¶ ³⁸⁹ Sobre l'incendi del retaule d'argent de la Seu, vid. SANCHIS SIVERA, *La Catedral de València*, pp. 167-168. Ho replega una interessant nota d'un llibre de comptes de l'època, de l'arxiu del Baró de Terrateig: *Ha xxj de maig, any M.cccclxviii, dia de Pasqua de sinquagesima, sorti hun tap de la palometa sobre lo altar, e misse entre lo banch e lo retaule, e fonch enses a les onze ores de la nit, e crema lo retaule de la Verge Maria, de argent, e lo retaule de les espales hon estava lo Corpus, a [sic] XXXIII drabs de or vermells que estava empaliada la capella, e xxxvij drabs, estalviaren sen quatre, e cremas lo pali del altar, vermell, e les tovales; fonges molt argent e la corona de la Verge Maria e molts goyells que si perderen* (José RODRIGO PERTEGÁS, «Notas de archivo. Efemérides notariales», *Anales del Centro de Cultura Valenciana*, III (1930), pp. 191-201, esp. p. 197). També recull el fet el *Libre de memòries...*

(II, p. 646): *A 21 de Maig, dit any, dia de Pasqua de Cinquagesima, se crema lo Retaule de la Seu de Valencia, e tres dies apres fo pesat lo argent del Retaule e pesa mil e vint y set marchs y una onza y cremarensi quaranta cinch draps de or vermells imperials*. Cf. així mateix el *Libre de Antiquitats*. *Manuscrito existente en el Archivo de la Catedral de Valencia*, ed. de J. Sanchis Sivera, València 1926, pp. 19-20; n'hi ha ed. moderna: *El Libre de Antiquitats de la Seu de València*, a cura de Joaquim Martí Mestre, 2 vols., València-Barcelona, Institut Universitari de Filologia Valenciana i Abadia de Montserrat, 1994. El 28 del mateix mes de maig, els jurats de la ciutat comunicaren la desgràcia per lletra al cardenal bisbe Rodrigo de Borja, tot precisant que no sols s'havia destruït el retaule, *mas encara lo respalle del dit altar, qui era altre retaule de cena Domini fet per la bona memòria de vostre oncle Calixte, papa Terç, hon era lo sacrarí, i pregaven que renovàs la indulgència del dia de la Mare de Déu d'Agost de la catedral, per tal de recaptar donatius destinats a un nou retaule major* (*Epistolari de la València medieval*, a cura d'Agustín Rubio Vela, 2 vols., València-Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana i Abadia de Montserrat, 1985-1988 [n'hi ha 2a edició del t. I, de 2003], II, doc. 50. El *Dietari* hi al·ludeix novament *infra*, part IV, núm. 377.

Retaule.— E decontinent los canonges e capítol, ab lo consel de la ciutat de València, fonch determenat que'l tornasen pus bell que no herà; e és major que lo que's cremà .vi. palms pus alt e quatre palms pus ample.

Del principi de[l] retaule.— En l'any .LXX. fonch principiàt lo dit retaule, tot de argent, e foren maestres del dit retaule mestre Jaume Castelnou e mestre (*blanc*) Cetina³⁹⁰ e mestre Nadal Yvó,³⁹¹ argentés, tots naturals de València; e fonch messa la Verge Maria en lo Jesús en lo retaule en l'any .LXXI., vespra de la Verge Maria de agost.

De la pintura del cap de la Seu.— En l'any .LXXI., feren venir dos maestres pintós florentins,³⁹² molt sobtills e aptes en l'art de la pintura, per pintar lo cap de la Seu, dels àngels e de les altres coses, de pintura al fre[s]ch. ¶^{44r}³⁹³

¶³⁹⁰ Francesc Cetina (SANCHIS SIVERA, *La Catedral de València*, p. 168). ¶³⁹¹ Davo [Davó], segons documenta SANCHIS SIVERA (*op. cit.*, pp. 168 i 547), i ja va corregir el P. TEIXIDOR (*Antigüedades de València. Observaciones críticas donde con instrumentos auténticos se destruye lo fabuloso, dejando en su debida estabilidad lo bien fundado. Escribiólas en 1767 Fr.* —, ed. de Chabàs, I, p. 235). ¶³⁹² Francesco Pagano, de Nàpols, i Paolo de Santo Leocadio, de Reggio Emilia. L'any és errat, perquè les capitulacions dels pintors amb el capítol per a pintar al fresc les voltes de la capella major duen data de 28 de juliol de 1472. Foren publicades, amb altres documents, per Chabàs en les seues addicions a TEIXIDOR (*Antigüedades de València...*, I, pp. 242-247). Més informació en SANCHIS SIVERA (*La Catedral de València*, pp. 148-152). ¶³⁹³ El fol. 43 és en blanc, amb un fragment de partitura musical (un únic pentagrama, en notació antiga, escrit amb la mateixa tinta del text) al 43v.

RECORDÀNCIA E MEMÒRIA DE LES COSES
E ACTES PASATS E DELS PRESENTS
QUE EN NOSTRE TEMPS SÓN FET[S]
E DE PRESENT SE FAN

1.

E PRIMO, DE LES GENERACIONS DEL MÓN

Primo, de Adam fins a Nohé hac .M.CC.LII. anys.

De Nohé fins a Abram hac .M.XXII. anys.

De Abraam³⁹⁴ fins a Muysés hac .D.V. anys.

De Muysés fins³⁹⁵ a Salamó hac .CCCC.LXXX. anys.

De Salamó fins a Jesuchrist hac .M.CCC. anys.

De Jesuchrist fins al present hac .M.CCCC.LV. anys.

Del comensament ho principi del món fins a la pasió de Jesuchrist hac quatre mília anys.

Emperò, segons hopenió de sent Eusepi, del principi del món fins a Jesuchrist hac sinch mília .CC. anys; e, segons alguns altres doctós, hi ac sis mília anys. La major part dels doctós de sancta mare Església cloen que pasen sinch mília anys.

De la nativitat de nostre senyor Jesuchrist fins al present, ha .M.CCCC.LV. [anys].

2.

DE LA ESPANYA

Ans de l'adveniment de Jesuchrist, Espanya fon senyoregada e principiada per Túbal³⁹⁶ e per los de la sua generació per .M.CC. e .III. anys.

Enaprés, Espanya fonch subjugada e senyoregada per Èrcules e per los seus e per los grechs, pacíficament, per .M.C. anys.

Encara, per los romans Espanya fon senyoregada e subjugada a l'emperi de Roma fins en l'any de la nativitat de Jesuchrist .CCC.XXXX. anys.

Més avant, Espanya fonch malmenada e senyoregada per los emperadós de Roma, ço és, per Dioclesià e Maximià, romans, en l'any de .CC.LXXXV. ||^{44v}

¶ ³⁹⁴ Ms. *Abraam*.

¶ ³⁹⁵ *fins*, repetit al ms. ¶ ³⁹⁶ Cf. *supra*, part 1, núms. 2 i ss.

3.

COM FONCH EDIFICADA TARAGONA

Scipió, romà, edificà la ciutat de Tarragona, la qual fonch cap de l'imperi e fon edificada .CCIII. anys ans de l'adveniment de Jesuchrist.

4.

COM FONC HEDIFICAT TOLEDO

Telmon e Erbitinis,³⁹⁷ los quals heren regidós de Spanya, edificaren la ciutat de Toledo e aquella fonch cap de l'emperi; e fonch edificada .LXIII. anys ans de la nativitat de Jesuchrist.

5.

COM FONCH EDIFICADA LA CIUTAT DE ÇARAGOÇA

La noble ciutat de Çaragoça fonch edificada per lo famós emperador Cèsar Agust, del qual prèns lo nom la dita ciutat.

6.

E LA TRACIÓ DEL COMPTE JULIÀ

La tració del compte Julià començà en l'any de la nativitat de nostre Senyor .D.CC.XXXX.,³⁹⁸ e los serryays tengueren .IIII. anys la Espanya, pacíficament e sens nengun contrast.

7.

LA MORT DEL COMPTE JULIÀ E DE [L]'ARQUABISBE

Com lo rey Tàrich, príncep e senyor del[s] serryays, al quart any matà lo compte Julià e l'arquabisbe Gofant, arquabisbe de Íspalis, e a Silibert e Eban e a tots los malvats qui avien consentit a la tració.

¶³⁹⁷ *Vid. supra*, I, n. 45.

¶³⁹⁸ *Sic*, per 711.

8.

COM CARLES GUANYÀ BARCELONA

Carles Maynes, emperador de Roma e rey de França, levà e guanyà cont[r]a los moros la ciutat de Girona, Barcelona e totes les viles, lochs, terres, castels e forces fins a Leyda; e morí en França, l'any de Jesuchrist .DCCC.XIII.³⁹⁹

9.

COM FONC PRESA LA CIUTAT DE OSQUA

Lo rey em Pere près la ciutat de Osqua, l'any de nostre Senyor .M.LXXXXIII.,⁴⁰⁰ a .XXVI. de noembre.

10.

COM FONC PRESA LA CIUTAT DE ÇARAGOÇA

Lo rey n'Anfós près la ciutat de Çaragoça e de Taraçona,⁴⁰¹ e les viles de Calatayhú e de Daroqua e Tudela, ab totes les aldees, en l'any de nostre Senyor .M.C.XXVIII.⁴⁰²

11.

DE LA SEGONA PRESA DE LA CIUTAT DE BARCELONA

En l'any de nostre Senyo[r] .DCCCC.LXXXXIII., lo compte en Borel près la ciutat de Barcelona.⁴⁰³

12.

COM FONC PRESA LA YILLA DE MALORQUA

Enaprès, en l'any .M.V.,⁴⁰⁴ fonc presa la ciutat de Malorqua per lo compte Ramon Berenguer, compte de Barcelona, e acomanà la hyla e ciutat de Malorqua a genoveses e, per esguart que més felment tenguesen e guardasen la dita illa, donà'ls les armes de Barcelona⁴⁰⁵ als dits genoveses, e lo comp-^{45r}te tornà en Catalunya, a gregar contra gran morisma que heren venguts en lo dit principat. E

¶³⁹⁹ Per 814. ¶⁴⁰⁰ Errada, pel 1096. ¶⁴⁰¹ Ms. *Taraçona*. ¶⁴⁰² La conquesta de Saragossa fou el 1118. ¶⁴⁰³ Després de la conquesta i l'incendi d'aquella per Almançor, el juliol de 985. ¶⁴⁰⁴ El 1115, en

realitat, per obra de Ramon Berenguer III i dels pisans, que la perderen a l'any següent a mans dels almoràvits. ¶⁴⁰⁵ La creu de gules en camper d'argent, o creu de sant Jordi.

los genovesses malament liuraren Malorqua e tota la hylla a sarayns; esta és la rahó per què cathalans tenen axí en mala hopenió als genoveses.

13.

DE LA UNIÓ DE ARAGÓ EN CATALUNYA

En l'any .M.C.XXXVII., en Ramon Berenguer, compte de Barcelona,⁴⁰⁶ prè per muler la filla del rey d'Aragó, a la qual dien Patronilla, e per esta rahó fonch honit Aragó ab Catalunya.

14.

DE LA PRESA DE ALMERIA

En l'any .M.C.XXXXVIII.,⁴⁰⁷ lo rey n'Anfós de Castella e lo dit compte prengueren la ciutat de Almeria.

15.

DE LA PRESA DE LEYDA

En l'any .M.C.XXXXVIII., lo dit compte prè la ciutat de Leyda, e Fraga e Miravet.

16.

DE LA PRESA DE CIURANA

En l'any .M.C.LIIII., lo dit compte prè Siurana e totes les muntanyes de Prades.

17.

DE LA PRESA DE LA CIUTAT DE TORTOSA

E més, en lo dit any, fon pressa la ciutat de Tortosa⁴⁰⁸ per lo dit compte.

¶⁴⁰⁶ Ramon Berenguer IV (1131-1162).

¶⁴⁰⁷ El 1147, ensems amb Alfons VII de Lleó i Castella.

¶⁴⁰⁸ La conquesta de Tortosa fou el 1148.

18.

COM FONCH PRESA LA SANCTA CIUTAT DE JERUSALEM

En l'any de .M.LXXXXVIII.,⁴⁰⁹ fon presa la sancta ciutat de Jerusalem, e Godrofé de Bosoldó⁴¹⁰ fonch elet rey, mas no u volch pendre, e per reverència de nostre Senyor prèu mort en aquella terra.

En aquel matex any, foren desconfits los serrayns de Babilònia,⁴¹¹ denant Escalona, per⁴¹² lo dit Godrofé de Besoldú.

En l'any .M.C., morí Godrofé de Besoldó, a .xv. de juny, e aquel jorn fon coronat rey Baldoví, son frare; e fon aquel lo primer rey latí que fon en Jerusalem.

19.

DE LA PRESA DE SÒRIA

En l'any de .M.C.I., fon presa la ciutat de Sòria,⁴¹³ e fon pres Arsuf⁴¹⁴ per lo rey Baldoví.

20.

[DE LES BATALES DEL SOLDÀ CONTRA LOS CRISTIANS]

En l'any de .M.C.II., fon la segona batalla dels serrayns de Babilònia, en lo pla de Novers, ab lo rey Baldoví, e foren vençuts los dits moros e molts morts.

En l'any de .M.C.III., fon presa la ciutat de Acre per lo rey Baldoví.

En l'any de .M.C.V., fon la terça ^{45v} batalla contra los serrayns de Babilònia, davant Betlem,⁴¹⁵ e ach victòria lo rey Baldoví.

En l'any de .M.C.VIII., fon presa la ciutat de Trípol de Sòria, per lo dit rey Baldoví.

En l'any de .M.C.VIII.º, fon presa la ciutat de Barut. En aquel matex any fon pres Sayet,⁴¹⁶ per lo dit rey Baldoví.

En l'any de .M.C.XIII., fon la gran batalla del rey Baldoví ab los serrayns a Tabaria,⁴¹⁷ e vencé lo rey Baldoví e fon la gran matança dels moros.

¶ ⁴⁰⁹ Fou el 1099. Els fets de les croades a Terra Santa són exposats amb gran còpia d'errors.

¶ ⁴¹⁰ Godofré de Bouillon, duc de la Baixa Lorena. ¶ ⁴¹¹ És a dir, del llavors califat fatimita d'Egipte, regne anomenat de Babilònia. ¶ ⁴¹² per, repetit al ms. ¶ ⁴¹³ Serudj, conquerida a primeries de 1101 (segons Sanchis Sivera i Martorell Trabal, ed. cit., p. 110). ¶ ⁴¹⁴ Arsuf, prop de Jaffa, fou presa per Balduí I el 1102. ¶ ⁴¹⁵ Ibelin, al sud de Jaffa, confós potser amb Betlem per la pronúncia en francès del topònim. Aquesta breu relació

cronològica dels fets de les croades sembla prendre les notícies, com advertiren Sanchis Sivera i Martorell Trabal, d'una versió francesa de Guillem de TIR, *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum* (publicada per Paulin Paris, *Guillaume de Tyr et ses continuateurs, texte français du XIIIe siècle*, revu et annoté par M. —, París, Firmin Didot et cie., 1879-1880, d'on prendrem les citacions). Cf. *op. cit.*, XIII, 11: *Belin*; XV, 24: *Ibelin*. ¶ ⁴¹⁶ Act. Saïda (Sidon). ¶ ⁴¹⁷ Ms. *Cabaria*. Es tracta de Tiberiades. Cf. G. de TIR, XII, 24: *Tabarie*.

En l'any de .M.C.XV., fon format e edificat lo castel de Monreal, per lo dit rey.
 En l'any de .M.C.XVIII., morí lo rey Baldoví, qui fon primer rey de Jerusalem. Enaprés, fon coronat lo rey Baldoví de Bòrech e fon segon rey de Jerusalem.
 En l'any de .M.C.XXIII., fon la quinta batalla contra los serrayns de Babilònia del rey Baldoví, e los moros foren vençuts.
 En l'any de .M.C.XXIII., fon presa la ciutat de Sur,⁴¹⁸ per lo rey Baldoví.
 En l'any de .M.C.XXVI., fon la .VI. batalla contra los serraiyins a Mongritat, e foren vençuts per lo rey Baldoví los moros.
 En l'any de .M.C.XXXI., morí lo rey Baldoví, e, per mort d'él, fon rey Folgers Angilers e fon tercer rey de Jerusalem.
 En l'any .M.C.XXXXIII., morí lo rey Folgers e fon rey Baldoví, son fill, e fon quart rey.
 En l'any de .M.C.XXXXVIII., l'emperador Corcis d'Alamania⁴¹⁹ e el rey de França anaren assetjar Damàs e no'l prengueren.
 En l'any de .M.C.LIIII., lo rey Baldoví près la ciutat de Dalma.
 En l'any de .M.C.LXII., morí lo rey Baldoví, quart rey de Jerusalem.
 En l'any de .M.C.LXVII., anà lo rey Amalrich en Egipte e près Alexandria, e lo soldà hera a Belberis; e el soldà Salundí, ab moltes gents e ab ajuda dels grifons,⁴²⁰ assetjà Damiata, e no la près.
 En aquel any matexs, prengueren moros la ciutat de Belmar.^{46r}
 En l'any de .M.C.LXX., dia dels gloriossos sent Pere e sent Pau, fonch tan gran terratrèmol que abaté e deroquà la ciutat de Trípol e de Sur e Gibelet⁴²¹ e Laliexa⁴²² e Antiotxa, e moltes altres terres, viles e lochs les quals heren adonches de serrayns.
 En l'any de .M.C.LXXIII., morí lo rey Amalrich, qui fonc lo .VI. rey, e fon rey Baldoví, son fill, lo qual fonch mesel.
 En l'any de .M.C.LXXVII., lo rey Baldoví desconfí lo soldà a Mongiscart, per la virtut de la sancta e Vera Creu, la qual portaven a la batalla ab molt gran honor e reverència.
 En l'any de .M.C.LXXVIII., lo rey Baldoví se combaté ab lo soldà a Mongeleó, e[n] la qual batalla foren desbaratats e desconfits e vençuts los cristians, per ço com lexaren la sancta Vera Creu en Tabaria en lo temple; e lo rey Baldoví, ab molts altres prínceps e barons, foren presos e morts.

21.

[DELS REYS, E FETS E ACTES DE AQUELS]

En l'any de .M.C.LXXVIII., morí lo rey de França e fon coronat rey son fill, Felip,⁴²³ lo qual fon rey de molt gran virtut.

¶ ⁴¹⁸ L'antiga Tir. ¶ ⁴¹⁹ Conrad III (1138-1152).

¶ ⁴²⁰ Els grecs, o millor bizantins, forma presa del francès. Cf. G. de TIR, XX, 1: *la tridurie des Grifons*; XXV, 20: *ses felons Grifons*. Aquest cronista

del s. XII els sol titlar de deslleials. ¶ ⁴²¹ Act. Jubail (Byblos). ¶ ⁴²² Laliçe, a Síria. Cf. G. de TIR, X, 4: *Laliche de Surie*. ¶ ⁴²³ Felip II August (1179-1223), fill de Lluís VII.

En l'any de .M.C.LXXXV., morí lo rey Baldoví e fon coronada sa mare, Se-bília, e prèns marit Geys de Sent Loys.⁴²⁴

En l'any de .M.C.LXXXVII., primer dia de mag, fon mort lo maestre del Temple e de l'Espital, per los serrayns, en la gran batalla davant Casal Rubert.⁴²⁵ E, al quart jorn après, foren desconfits los cristians davant Carmanti,⁴²⁶ e perderen la Vera Creu, e lo rey Geys fon perdut.

E, a .VIII. jo[r]ns après de aquel mes de mag, fon retuda la ciutat d'Acre a Saladí, e al quart jorn après fon retuda Scalona, e aquel jorn se escurí lo sol, mostrant gran dol e tristícia; e al .XV. jorn de octubre fon retuda la ciutat sancta de Jerusalem, ab tot lo regisme. O gran dol e dolor e pèrdua de Cristiandat!

En l'any de .M.C.LXXX., l'emperador Frederich⁴²⁷ se negà, passant lo flum dels Eleps,⁴²⁸ lo qual hanava per terra de Jerusalem, e, mort, lo portaren a sa terra, en la ciutat de Cena. E lo papa Celestí⁴²⁹ coronà, lo fill del dit emper-^{426v}ador, emperador.

En aquel matexs any, vench lo rey Felip de França e asetgà la ciutat de Acre, que serrayns tenien, e fonch lo darer dia de juny.

En l'any de .M.C.LXXXII., lo Xexí⁴³⁰ matà lo marquès de Monferran.

En l'any de .M.C.LXXXIII., fon la guerra del rey Ricart⁴³¹ ab lo soldà. E lo rey Ricart prèns a Josafat e Arsuf e a Sòria, e après tornà-se'n e ysquè-se'n per terra.

En l'any de .M.C.LXXXIII., morí lo rey Gis, de malaltia, e fon coronat rey son germà.⁴³²

En aquel any matexs, Leó, senyor de Armènia, gità de presó lo príncep de Antioxa, e féu casament ab la filla de Rufí, neboda d'en Leó e d'en Ramon, fill del príncep major.

En l'any de .M.C.LXXXVI., morí Saladí, e son frare, Safadí, tolgué a son nebot lo regne de Babilònia e de Domàs e féu-se ell rey.

En aquel any matexs, morí lo patriarxa de Antioxa,⁴³³ e après d'él fon patriarxa en Pere Solome, e fon avesque de Xipre.⁴³⁴

En l'any de .M.C.LXXXVII., se reté Gibelet⁴³⁵ a cristians.

En l'any de .M.C.LXXXVIII., esposà n'Eymerich la reyna Yssabel; e, en aquel any matexs, l'arvesque de Mequa coronà lo rey d'Armínia.⁴³⁶ En aqu[e]l any fon pressa la ciutat de Barut.

En l'any de .M.CC., morí lo príncep de Antioxa, e son fill, Ramon, fon levat príncep. En aquel any matexs se sequà lo flum de Xipre e agué en la terra molt gran carestia, per rahó de la gran sequada.

¶⁴²⁴ Guiu I de Lusignan, rei de Jerusalem i de Xipre (1192-1194). ¶⁴²⁵ Cf. G. de TIR, xxv, 29: *devers Casal Ymbert*. ¶⁴²⁶ Batalla de Hattin (1187), que determinà la pèrdua del regne de Jerusalem. ¶⁴²⁷ Frederic I Barba-rossa (1152-1190). ¶⁴²⁸ El riu Salef, a Anatòlia. Al marge, de lletra del s. XVII: *Posà's a nadar una vesprada, y ofegà's en lo riu*. ¶⁴²⁹ Celestí III (1191-1198). ¶⁴³⁰ La secta dels assassins. Cf. G. de TIR, xxix, 13: *Li Vieilz... de ses Haïssissis*. ¶⁴³¹ Ricard I Cor de Lleó d'An-

glaterra (1189-1199). ¶⁴³² Amalric I de Lusignan, rei de Xipre (1194-1205) i de Jerusalem, dit *Eymerich* al text. ¶⁴³³ Radulf II (1188-1200), segons Sanchis Sivera i Martorell Trabal (ed. cit., p. 114). ¶⁴³⁴ EUBEL (*Hierarchia Catholica...*, I, 93) consigna Pere, patriarxa d'Antioquia (1201-1208), sense indicar-ne el cognom. ¶⁴³⁵ Ms. *Sibelet*. ¶⁴³⁶ Al-ludeix a la coronació reial de Lleó II, senyor d'Armènia, per l'arquebisbe de Magúncia (1198), per gràcia de l'emperador alemany i del papa.

En l'any de .M.CC.III., entrà lo rey Leó en Antioxa, e no la tench sinó tres jorns.

En l'any de .M.CC.III., la host del compte Baldoví e de Solandes⁴³⁷ e el duch de Venècia menaren lo fill de l'emperador, per nom Curisach,⁴³⁸ a Constan-
||^{47r}tinoble e, enaprés, Martofle⁴³⁹ lo aucís malament. Adonches, Martofle fo asitiat e, per por, saltà de huna torra e morí; enaprés mort de aquel, fon emperador lo compte Baldoví.

En aquel any matexs, lo rey Almerich tramés la ost de Xipre e de Sòria en terra de Egipte, e destroïren Salonte e feren molt gran presa dels serryays e de moltes altres coses, de què feren molt gran presa e guany.

En l'any de .M.CC.V., morí lo rey Aymerich, de malaltia.

En l'any de .M.CC.VII., se coronà emperador Otes⁴⁴⁰ e, en aquel any, morí; e aucís-lo hun qui havia nom Felip de Alamanya.

En l'any de .M.CC.VIII., se levà la comuna de Antioxa, per consel del patriarca, e meteren dins la ciutat los cavalés que'l príncep avia exelats de sa terra; sí que'l príncep se armà ab tota sa gent e anà'ls de sobre e desbaratà'ls⁴⁴¹ a tots e a la dita comuna; e prè lo patriarca e mès-lo en greu e fort presó, e aquí'l tench tant fins que fonch mort.

En l'any de .M.CC.XI., lo rey Urges de Xipre⁴⁴² esposà la reyna Elis. En aquel any matexs, anà Gauter de Monmeliti⁴⁴³ a Damiata per mar, e prè a Berich, de què guanyaren molt maravelosament.

En l'any de .M.CC.XII., lo dit Gauter⁴⁴⁴ anà en Romània, e aquí fonch pres e mort.

En l'any de .M.CC.XIII., morí lo fill de Haymon,⁴⁴⁵ príncep de Antioxa, e morí en la sglèssia de Tortosa.

En l'any de .M.CC.XXXI., vengueren lombarts en Sòria e asetgaren Barut, e el soldà de Barut, ab son fill e ab d'altres, desconfiren-los tots.

En aquel any matexs, anà ||^{47v} la reyna dona Elis⁴⁴⁶ en França, a la terra e ciutat de Campanya, que devia ésser sua.

En l'any de .M.CC.XXXV., vench la reyna dona Elis de Campanya, que hac cobrat tot ço per què hera anada.

En l'any de .M.CC.XXXI., lo patriarca grech vench a Roma, a l'emperador,⁴⁴⁷ que l'avía acusat de falsa [a]legació.

En l'any de .M.CC.XXXIII., Braymon,⁴⁴⁸ fill del príncep de Antioxa, féu son fill senyor.

¶ ⁴³⁷ El comte Balduí de Flandes, que dugué a terme amb el dux Enrico Dandolo la deplorable 4a croada, contra Bizanci. ¶ ⁴³⁸ Isaac II Àngel, emperador bizantí (1185-1195 i 1203-1204), i el seu fill Aleix IV, coemperador (1203-1204), restaurats en el tron pels croats. Cf. G. de TIR, xxiii, 14 i 15: *Kir Ysac*. ¶ ⁴³⁹ Alexis V Dukas, dit *Murtzuffle*, usurpador (febrer-abril 1204). *Id.*, xxviii, 16: *Morchofles*. ¶ ⁴⁴⁰ Otó IV de Brunswick, emperador alemany (1208-1218); la informació del cronista és errada. ¶ ⁴⁴¹ Ms. *delsbaratà'ls*. ¶ ⁴⁴² Hug I de Lusignan

(+1219). ¶ ⁴⁴³ Cf. G. de TIR, xxx, 12, i xxxi, 5: *Gautier de Montbeliard*. ¶ ⁴⁴⁴ Ms. *Guater*. ¶ ⁴⁴⁵ Per Boemon. El principat d'Antioquia fou regit per aquesta família normanda, fins a la seua fi, a mans dels turcs, en temps de Boemon VI (1268). ¶ ⁴⁴⁶ Sibília, reina de Jerusalem, havia estat muller en terceres núpries del comte Enric I de Xampanya (+1197). ¶ ⁴⁴⁷ Hom sap que el patriarca Giraud de Jerusalem mantenia males relacions amb l'emperador Frederic II (Sanchis Sivera i Martorell Trabal, ed. cit., p. 116). ¶ ⁴⁴⁸ Boemon. *Vid. supra*.

En l'any de .M.CC.XXXVI., morí Johan de Befort,⁴⁴⁹ lo qual era senyor de Barut; e son nebot, Johan de Sesa, e el Templer e⁴⁵⁰ l'Espital, tots ensemps, anaren asetgar Monferran. E, en l'any vinent, foren desconfits los temple[r]s en Sòria.

En l'any de .M.CC.XXXVIII., lo emperador Frederich⁴⁵¹ féu treves ab lo soldà, e fonch retut la ciutat de Jerusalem e Natzaret.

En aquel any matexs, fon gran batalla a Nespo, sí que'l senyor de Barut fonch desconfit e tota sa gent, e fonch mort Galter⁴⁵² de Sòria e Gerrat de Mena e molta altra gent.

En l'any .M.CCC.LXXVIII., lo duch de Borbó pasà en Àfrica, ab molta gent de França e de jenovesos, e lo rey de Tunis ach batala e fon desconfit. E lo duch se'n tornà, per la tració que t[r]actaven los genovesos.

22.

[ESDEVENIMENTS OCORREGUTS A VALÈNCIA]

En l'any .M.CCC.LXXXXVIII., en lo mes de abril, en València huna dona féu degolar a son marit, e feren-ne .XIII. troços e meteren-los dins la màrfegua. E [per] la qual mort fon pengada la dona, e Pere Metge e Monthó.⁴⁵³

En l'any .M.CCCC.III., lo senyor rey don Martí tench corts en Sogorb,⁴⁵⁴ estant los grans bandos dels Centeles e Sole[r]s. Esent tots en Sogorb, mossén Gilabert Centelles matà a mossén Jaume de Soler, en Almedíxer, que hera molt malalt en casa de hun moro; e, l'endemà, mossén Pere Marades partí de Sogorb ab sa gent e, en lo camí venint a⁴⁵⁵ València, matà a'n Jaume Jofre e a'n Loís de Torres e altres.⁴⁵⁶

En l'any .M.CCCC.VI., en lo mes de march, los Centelles mataren a'n Miquel Cardona, en terme de Solana.⁴⁵⁷

¶⁴⁴⁹ Ms. *Besort*. Beaufort era un gran castell alçat pels croats a la vora del riu Litani, prop de Sidon, a Síria (vid. Steven RUNCIMAN, *Historia de las Cruzadas*, 3 vols., Madrid, 1973, III, p. 35 i 338). L'al·ludit és Joan I d'Íbelin, senyor de Beirut (Sanchis Sivera i Martorell Trabal, ed. cit., p. 116).
¶⁴⁵⁰ Ms. *de*. ¶⁴⁵¹ Frederic II Staufen (1212-1250). Va comandar la cinquena croada (1229, contra la data del ms.). ¶⁴⁵² Ms. *Salter*. ¶⁴⁵³ Cf. *Anales valencianos*, ed. cit., p. 20: *En lo dit any (1399), mataren lo Bastax, que feren nou trosos per lo qual penjaren an Pere Metje e an Pere Munto*; hi és documentat el fet (*ibid.*, n. 47). Segons Sanchis Sivera (p. 87), l'assassinat era Joan Tardabonello, bastaix, d'origen foraster; la muller es deia Caterina (Sanchis Sivera i Martorell Trabal, ed. cit., p. 135). Més informació al *Libre de memòries...* (ed. cit., I, pp. 253-255), i a S. CARRERES ZACARÉS, «Un crim en el siglo XV», *Almanaque de «Las Provincias»* per al 1929, p. 225. La dona, amb els còmplices Pere Metge i Pere Montó, aquest fill d'un

draper, foren penjats al carrer de Sant Vicent, on habitava la víctima del macabre fet, segons informaven al rei llargament els jurats en dues missives del 30 d'abril i del 24 de maig (*Epistolari de la València medieval*, ed. d'A. Rubio Vela, cit., docs. 160 i 161 de la 2a ed. del t. I). ¶⁴⁵⁴ Corts de Sogorb-València de 1401-1407 (vid. Manuel DANVILA Y COLLADO, *Investigaciones histórico-críticas acerca de las cortes y parlamentos del antiguo reino de Valencia*, Madrid 1905, extret de *Memorias de la R. Academia de la Historia*, pp. 332-334). ¶⁴⁵⁵ *a*, repetit al ms.
¶⁴⁵⁶ Jaume Jofre, procurador de la ciutat, anava al rei comissionat per aquesta, acompanyat del seu escuder Torres (Salvador CARRERES I ZACARÉS, *Notes per a la història dels bandos de Valencia*, València, Imp. Fill de Vives Mora, 1930, p. 114 i *Documents*, núm. X, pp. 149-153). ¶⁴⁵⁷ Aquest paràgraf, com el que segueix, semblen afegits posteriors, de la mateixa mà, al peu de les dues columnes del foli. Copiat després de la notícia referida a Frederic I, l'hem traslladat al seu lloc cronològic natural.

En l'any .M.CCCC.VI., diumenge a .XXVII. de juny, per rahó dels bandos, mudaren jurats e tots los officis de la Sala de València.⁴⁵⁸ E fo[re]n jurats en Vidal de Blanes, en Jaume Serra, en Torragrosa, en Cortit, en Flovià e'n Loís d'Exarch. ¶^{48r}

23.

COM FONCH NAT LO .V. REY

Lo quint rey de Aragó hoc nom don Sanxo Avarqua, lo qual nasqué miraculosament, ço és, que, anant sa mare la reyna per la terra he passant per la val d'Ayvar,⁴⁵⁹ fonch morta per sarrayns, e tots quants foren ab ella; e la dita reyna hac huna ferida de lança en lo ventre e l'infant trach lo bras per la dita ferida. E lo baró de les muntanyes d'Aragó sabé la cosa [e] decontinent fonch a la dita val e veu la gran mortaldat de gens, entre les quals veu la reyna morta e l'infant que traïa lo bras per lo forat de la nafra, e lo dit baró trach-lo molt cortessament viu e féu-lo criar. Lo qual fonch rey molt marvellós, valent, virtuos e poderós, lo qual vencé moltes batalles contra sarrayns e [féu] molts maravellosos actes, e prèns e guanyà moltes terres. E morí en l'any de .DCCCC.V., e fon soterrat en Sent Johan de la Penya, en les muntanyes de Aragó, prop Jaqua.⁴⁶⁰

En l'any de .DCCC.LXXXIII., fon feta, edificada e poblada la ciutat de Burgos, per lo compte Diago.

Don Sanxo Avarqua, nét del rey Sanxo Avarqua, fonch emperador e senyor de Aragó e de Navara e de Castella fins en Portugal; morí en l'any .M.XXXIII., e fonch soterrat en Hovidi.⁴⁶¹

Lo rey em Pere prèns la ciutat d'Osqua, la qual son pare avia asetgada, e prèns-la a .XXVI. de noembre, en l'any .M.LXXXXIII.,⁴⁶² e vencé lo rey moro de Çaragoça.

En l'any de .M.C.VIII., a .XII. de abril, se començà l'orde de Cistel.⁴⁶³

Lo rey n'Anfós prèns la ciutat de Çaragoça, en l'any de .M.C.XXVIII.,⁴⁶⁴ e prèns la ciutat de Taraçona⁴⁶⁵ e les viles de Calatayú e de Daroqua e de Tudela. ¶^{48v}

En l'any de .M.LXXX., fon lo consel de Claramunt.⁴⁶⁶ E, en aquel any matexs, fonch lo pasatge dels pelegrins, que en Pere lo Ermità los menà per conquistar la terra sancta de Jerusalem.

¶⁴⁵⁸ Prengué aquesta decisió el rei Martí, estant a València, el 5 de juny, a fi d'evitar la contaminació de les institucions de govern per les bandositats. El mateix dia va designar directament els jurats i consellers de la ciutat per a l'any vinent, sense perjuí del règim foral (CARRETES I ZACARÉS, *Notes per a la història del bandos...*, p. 132). ¶⁴⁵⁹ Ms. *Aynar*. ¶⁴⁶⁰ Aquest punt és extractat de la *Cròn. Gral. de Pere el Cerimoniós*, cap. XII (ed. cit., pp. 45-48), d'on reprodueix algunes expressions (així: *molt cortessament trach l'infant viu...*). ¶⁴⁶¹ Sanç III, el Gran

(1000-1035); va morir prop d'Oviedo. Sobre les incongruències cronològiques de la relació de reis de Navarra, *vid. supra*, 1, núm. 7. ¶⁴⁶² 1096. *Vid. supra*. ¶⁴⁶³ L'abadia mare de Cîteaux es va erigir canònicament el 21 de març de 1098 (*vid. Jacques PAUL, Le christianisme occidental au Moyen Âge*, París 2004, p. 248). Presenta el mateix error del text *Anales valencianos*, ed. cit., p. 11: *L'any MCVIII a VII dies de abril comença l'Orde de Cistell*. ¶⁴⁶⁴ 1118. *Vid. supra*. ¶⁴⁶⁵ Ms. *Taragona*. ¶⁴⁶⁶ Al·ludeix al concili de Clermont, on el papa Urbà II predicà la croada a Terra Santa el 1095.

En l'any de .M.C.XXXVII., lo compte de Barcelona Ramon Berenguer près per muler Patronilla, filla del rey de Aragó, per la qual rahó⁴⁶⁷ fonch ajustat Cathalunya ab Aragó.

En l'any de .M.C.LXXVIII., dia de Sancta Creu de setembre, fonch tan gran eclipsi del sol que'l dia fonch axí com a nit, que fonch cosa de molt gran espant e de molt gran terror.

En l'any de .M.C.LXXVIII., morí lo rey de França, e fonch coronat son fill, Felip, lo qual fon molt virtuós e molt valent, verdader e virtuós.

En l'any de .M.C.LXXXVIII., morí lo rey Requart, rey d'Englaterra.

En l'any de .M.CC.II., a .II. de deembre, morí en Guillem, senyor de Monpeller.

En l'any de .M.CC.III., lo rey en Perre⁴⁶⁸ fonch lo primer rey d'Aragó qui fos coronat, lo qual fonch coronat e consagrat per papa Ignoscent Terch. E aquest rey donà lo jus patronat a la Església, e lo dit rey fonch ganfanoner del papa, per a ell e to[t]s los reys de Aragó qui après vendran.

24.

LO REY EN JAUME, QUANT FONC NAT

En l'any de .M.CC.VII.,⁴⁶⁹ ha hu de febrer, nasxqué lo rey en Jaume, de bona memòria, en Monpeller, lo qual fon concebut miraculosament.

En l'any de .M.CC.XII., lo rey en Pere d'Aragó e lo rey de Castella e lo rey de Navara anaren a Mirabolí,⁴⁷⁰ alt al port de Muradal, qui és en Espanya; e Mirabolí era ab .XX. reys de moros, los quals havien desafiat tots los reys e tots los christians que creyen en la sancta e vera creu; e los serryans heren ab molt gran poder, los quals heren pus de .C. mília de caval, e de peu molt més de .D. mília, ^{49r} ab poder molt terrible e molt espantable. E, en lo dit any, dia del gloriós apòstol sent Jaume, fonch la molt gran batalla dels christians contra la gran multitud de morisma⁴⁷¹ e, per la virtut e ajuda de nostre senyor Déu e per la noble e molt bona cavaleria dels tres reys e de ses gents, miraculosament foren desconfits e vençut[s] los moros; e mataren-ne pus de .LXXX. mília, entre de caval e de peu. O gloriosa batalla, de tanta excel·lència e axí famosa de Christiandat!

En l'any de .M.CC.XII., morí dona Maria de Monpeller.⁴⁷² Morí en la ciutat de Roma.

¶ ⁴⁶⁷ Ms. *roha*. ¶ ⁴⁶⁸ Pere II el Catòlic (1196-1213).

¶ ⁴⁶⁹ Va nàixer la nit de l'1 al 2 de febrer de 1208 (vid. Ferran SOLDEVILA, *Els primers temps de Jaume I*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1968, p. 10). ¶ ⁴⁷⁰ El califa almohade Abu Abd Allah

Muhammad al Nasir (1199-1213). ¶ ⁴⁷¹ Batalla d'Úbeda, dita més tard de las Navas de Tolosa.

¶ ⁴⁷² Esposa de Pere II d'Aragó i mare de Jaume I, era filla de Guillem VIII de Montpeller. El seu òbit es produí el 1213.

25.

QUANT FONCH PRESA MALORQUA PER LO REY

En l'any de .M.CC.XXVIII., lo molt victuriós senyor e rey en Jaume, de bona memòria, rey d'Aragó, passà en la ylla de Malorqua, e hac de grans batalles contra los serrayns, e molt victuriossament prèns Malorqua e tota la ylla. E fon presa la dita ciutat lo jorn de sent Silvestre e de sancta Coloma, qui és lo darer dia del mes de deembre, e enaprés guanyà tota la dita ylla.

26.

QUANT COMENÇÀ A GUANYA[R] LO REGNE DE VALÈNCIA

En l'any de nostre senyor Déu de .M.CC.XXXIII., lo dit victuriós rey e senyor en Jaume, de bona memòria, rey de Aragó, començà a córer e guanyar lo regne de València, e asetgà Boriània, hon avia molt gran multitud de morisma, que n'ysqueren del dit loch de Boriània.⁴⁷³

En l'any de nostre senyor Déu de .M.CC.XXXV., lo dit rey e senyor tramés en Guillem de Mongriu, secrista de Jerona e elet de Taragona, per capità per pendre Yviça; e prèns-la per batalla e força d'armes, e aucís la major part dels moros que y eren.

En l'any de .M.CC.XXXIII., vench l'arcabisbe de Taragona en legació, e el príncep ¶^{49v} (*blanc*) sposà per muler la filla de Serní Ponch, compte de Roma.⁴⁷⁴

27.

QUANT FONCH PRES LO PUG

En l'any de nostre Senyor de .M.CC.XXXVIII.,⁴⁷⁵ lo rey en Jaume prèns lo Pug de Cebola, e aquí provehy de notables gents e en Berenguer de Antensa capità, e lo dit rey anà en Haragó. E, après poch dies, vengueren molt gran multitud de morisma sobre lo dit capità e gens que aquí heren, e los christians, vent tan gran multitud dels dits moros, que heren sens nombre, hysqueren los dits cristians a l'encontre, al peu de la muntanya, hon hagueren tres batales molt grans e forts, de què los christians avien algun tant a retraure; e, a la tercera batalla, sentiren huna veu en l'ayre, que cridà tres crits, dient: «Sancta Maria val!», e dient: «Sent Jordi!», de què, per la gran misericòrdia e ajuda de nostre senyor Déu e de la sua beneyta⁴⁷⁶ Mare, e del gloriós sent Jordi, los christians cobraren e los moros foren messos en fuyta, e los christians, ab molt gran ànimo, confiant de la misericòrdia

¶⁴⁷³ La vila caigué el juliol de 1233. ¶⁴⁷⁴ Personatge sense identificar.

¶⁴⁷⁵ El 1237. ¶⁴⁷⁶ Ms. *benyeta*.

de nostre Senyor e de la Verge Maria e del gloriós cavaler e màrtir sent Jordi, en-calçaren los moros fins al riu sech,⁴⁷⁷ contínuament matant de la dita morisma; de què foren morts dels moros en aquella jornada de .xx. m[i]l[i]a, e dels christians foren morts en Berenguer d'Antensa, capità per lo senyor rey,⁴⁷⁸ e foren morts quatre cavalés e tres hòmens de peu. O gloriosa victòria de christians! E fon capità lo fill del dit en Berenguer d'Antensa.

28.

QUANT FONCH PRESA VALÈNCIA

En l'any de nostre Senyor de .M.CC.XXXVIII., lo molt victuriós rey e senyor en Jaume, de bona memòria, prè la noble siutat de València, e la vespra del gloriós archàngel sent Miquel⁴⁷⁹ foren alçades banderes del senyor rey en les torres del Temple per los moros, ab molts sonys de trompetes,⁴⁸⁰ de tabals e altres sons. E lo dit senyor rey ^{50r}era en la rambla, endret les dites torres, e, com veu les sues banderes altes, descavalcà del caval e ajenolà's e besà la terra.⁴⁸¹ O virtut de rey! E enaprés, lo dia de sent Deonís, donaren e liuraren la dita noble ciutat de València al dit senyor rey. E, enaprés, lo dit senyor rey, continuant molt victuriossament, prè e guanyà tot lo regne de València e hac moltes grans batales cont[r]a los serrayns.

En l'any de .M.CC.LXVI., lo dit rey e senyor en Jaume, de luable memòria, prè la ciutat de Múrcia.

29.

QUANT MORÍ LO REY EN JAUME

En l'any de .M.CC.LXVIII., lo dit senyor rey en Jaume, de luable memòria, volia passar en Sòria;⁴⁸² e vench mal temps en mar, e a Dona Verge⁴⁸³ faya gran mal la mar, enaxí que romàs aquel viatge. E visqué lo dit senyor rey .LXXII. anys,⁴⁸⁴ e morí en l'any de .M.CC.LXXVI., e fon soterrat en la Seu de València, après l'altar major.

En l'any de .M.CC.LXXXI., lo primer dia de mag,⁴⁸⁵ qui fonch disapte, lo rey em Pere, fill del bon rey en Jaume, partí del Guerau de Tortosa, ab .xx. gualeres

¶⁴⁷⁷ El barranc del Carraixet, al nord de la ciutat de València. ¶⁴⁷⁸ Bernat Guillem (i no Berenguer) de Montpeller, o d'Entença, oncle matern del rei Conqueridor, morí poc després per causes naturals (*Llibre dels fets del rei en Jaume*, ed. J. Bruguera, II, núm. 231, p. 199). ¶⁴⁷⁹ Ms. *Miquele*. ¶⁴⁸⁰ Ms. *tompretes*. ¶⁴⁸¹ Cf. *Llibre dels fets*, ed. cit., II, núm. 282, p. 231. ¶⁴⁸² Al·ludeix a la frustrada croada de Jaume I a Terra Santa, que va eixir del Grau de Barcelona el 4 de setembre i hagué de retirar-se a Provença el dia 11, fugint dels temporals. *Vid.*

Francesch CARRERAS Y CANDI, «La creuada a Terra Santa (1269–1270)», [*I*] *Congrés d'Història de la Corona d'Aragó* (Barcelona, 1908), 2 vols., Barcelona, 1909, I, pp. 106–138, esp. pp. 114–119. La renúncia a la campanya ja fou criticada a l'època. ¶⁴⁸³ El dia 8, festa de santa Maria de setembre, o la Nativitat de la Mare de Déu. Cf. Escartí, *Dietari...*, p. 43, nota. ¶⁴⁸⁴ Va finir de 68 anys. ¶⁴⁸⁵ Pere el Gran va partir, de Portfangós, els primers dies de juny de 1282 (Ferran SOLDEVILA, *Vida de Pere el Gran i d'Alfons el Liberal*, Barcelona, 1963, p. 158).

e ab .vi. naus de tres cubertes e d'altres molts lenys e fustes, e anà-se'n [a] Alcoyl⁴⁸⁶ e prè-lo; e estagué-y del jorn de sent Pere fins al jorn de sent Berthomeu. E aquí vench-li misatgeria de Cecília, dels hòmens bons qui s'eren levats contra lo rey Carles, e trametreren-li a dir que volien a ell per rey e senyor; e, aquel dia matexs, lo rey partí ab tota s'armada d'Alcoyl, e, a l'huytén jorn, ell prè terra a Tràpena, e fon aquí appellat rey e senyor de tota la ylla de Cecília.

En l'any de .M.CCC.XVI.,⁴⁸⁷ a (*blanc*), fonch destroyda⁴⁸⁸ la orde dels Templés.

30.

DEL MONESTIR DE MUNTESSA

En lo dit any de .M.CCC.XVI.,⁴⁸⁹ fon constroït lo monestir de la Verge Maria de Muntessa.

31.

DE LA GRAN FAM

En l'any de .M.CCC.XXXXVII., fonch l'any de la gran fam, que pujà lo cafs del forment .XII. e .XIII. liures en terra del rey d'Aragó. ¶^{50v}

En l'any de .M.CCC.LXXIII., fonch l'any de la segona fam, la qual fonch general quasi per tot lo món.

En l'any de .M.CCCC.XXXV., fonch l'any de la tercera fam, la qual fonch molt gran, que en Cecília, qui és tan basta de tots viures, les gents vengueren a perir, que algunes gents foren trobades en la dita ylla que heren mortes de fam. E en aquel any fonch lo rey de Aragó don Alfonso, en tota sa cort, en la dita ylla de Cecília.

En l'any .M.CCCC.LXXV. fonch gran fam general per tot lo món, que les gens perien de fam, que no s'i trobaba blats, segons se mostra en lo presén libre a .C.LXXX. cartes.

32.

DE LES MORTALITATS QUE SÓN STADES

En l'any de .M.CCC.XXXXVIII., fonch la gran mortaldat, e fon la primera mo[r]taldat, e fonch tan gran que, en València, hi hac jornada que y moriren .M. presones. Aquesta mortaldat fonch general per tot lo món, e en lo mes de juny e de juliol fonch tan gran lo morir de les gents per tot lo món que a penes los podien soterrar.

¶⁴⁸⁶ Alcoll, hui Collo (Algèria).

¶⁴⁸⁷ De fet, el 1312, per decret del concili de Viena del Delfinat. ¶⁴⁸⁸ Ms. *destroyada*. ¶⁴⁸⁹ Per 1317.

En l'any de .M.CCC.LXII., fon la segona mortaldat.
En l'any de .M.CCC.LXXV., fon la terça mortaldat, que dien dels infants.
En l'any de .M.CCC.LXXXIII., fon la quarta mortalitat.
En l'any de .M.CCC.LXXXV., fonch la quinta mortaldat, la qual se deiu (*sic*)
les morts de Xelva.

En l'any .M.CCCC.I., fonch la sisena mortaldat.
En l'any de .M.CCCC.XXVIII., fonch la setena mortaldat.
En l'any de .M.CCCC.XXXVIII., fonch la huytena mor-^{||51r}taldat, de què moriren set mília .D. centes presones, dins la ciutat de València, en .V. messes.

En l'any de .M.CCCC.L., fonch la novena mortaldat, en la qual moriren dins la ciutat de València, ab la contribució, .XI.^m presones; e començà migant mag e fení per tot lo mes de octubre.

En l'any de .M.CCCC.LVIII., fonch la .X.^a mortalitat en la ciutat e regne de València, e començà en lo mes de mag e durà fins en lo mes de deembre de l'any .LX.; e moriren en la dita ciutat e contribució de aquella .XII. mília presones, e durà lo morir en la dita ciutat de València, que may no sesà lo morir, fins en l'any .LXVII.

En l'any de .M.CCCC.LXXV., lo primer dia del mes de maig, començà la .XI. mortalitat en la ciutat de València. E lo digous dia de la Assenció, a .IIII. de maig, la senyora muler de mossén Castelvert, neboda del senyor cardenal, estant en la Seu a vespres la prèns lo mal, e disapte, terç dia, fonch morta, de què donà gran espant a la gent. E lo digous après, dia de *Corpus*⁴⁹⁰ *Christi*, morí mossén Capdeferre, vicari de Sancta Creu. Lo disapte après morí micer Francesch Amalrich, de què la gent fonch spantada per a fogir, que en València no y romàs nengú. Per totes les paròquies fien profesons, ab molta devoció. Divenres a .II. de juny, moriren mossén Miquel Martí e mossén Nicolau Rianbau, preveres, e cridà'ls en una la confraria de Sant Jaume.

En l'any .M.CCCC.LXXVIII., en lo mes de maig, començà la .XII.^a mortalitat en València. Morí en lo dit mes micer Pere Andreu, en Loís de Galach e son fil, e'n Miquel Martins,⁴⁹¹ notari; quasi la major part de la gent fogiren de València; fien profeso[n]s molt devotes. Mostra's en lo present libre, a .C.LXXXVI. cartes.⁴⁹² ^{||51v}

33.

DE LA GUERA DEL REY DON PEDRO CRUEL

En l'any de .M.CCC.LVI., en lo mes de agost, donà desiximents lo rey don Pedro Cruel de Castella al rey en Pere de Aragó, e durà la guerra .XIII. anys.

En l'any de .M.CCC.LXV., fonc lo citi de Morvedre del rey em Pere de Aragó contra lo rey don Pedro Cruel de Castella.

¶ ⁴⁹⁰ Ms. *Porpus*. ¶ ⁴⁹¹ Per Martines, possiblement. ¶ ⁴⁹² Una relació de pestes fins a la del 1459, menys detallada que la del *Dieta-*

ri i amb errors de cronologia, però delatant una font comuna, en *Anales valencianos*, ed. cit., p. 14.

En l'any de .M.CCC.LXVIII.,⁴⁹³ a tres de abril, fo vençut lo rey Enrich,⁴⁹⁴ en Nàgera, per lo príncep de Gales e per lo rey don Pedro de Castella; e fogí lo dit rey Enrich en França.

En l'any de nostre Senyor de .M.CCC.LXVIII., a .IIII. del mes de mag, fo vençut e mort, en Montiyell, lo cruel rey don Pedro per lo rey don Anrich, e matà'l en (*blanc*).⁴⁹⁵

En l'any de .M.CCC.LVI., a .XXVIII.º de juliol, nasqué lo rey en Martí, pare del rey de Cecília.

En l'any de .M.CCC.LXXVI., a .XXII. de noembre, nassqué⁴⁹⁶ lo rey en Martí, rey de Cecília, fill del rey en Martí e de la reyna dona Maria.

En l'any de .M.CCC.LXXXV., la vespra de sancta Maria de agost, fonch vençut, en Gibarota, lo rey don Johan de Castella per los portogalesos, de què morí la flor de Castella per los dits portogalesos en la dita batalla: juhy de Déu just, contra supèrbia de Castella!

En l'any de la nativitat de nostre Senyor .M.CCC.LXXVII., morí papa Gregori,⁴⁹⁷ en la ciutat de Roma, e fon la gran divisió e cisma en sancta mare Esglèssia.

34.

DEL ROBO DE LA JUYRIA DE VALÈNCIA

En l'any de la nativitat de nostre senyor Déu de .M.CCC.LXXXXI., en diumenge, a .VIII. dies del mes de juliol, fonch destroyda e coreguda la juyria de la ciutat de València per los cristians de la dita ciutat, e foren morts pus de .CCC. juheus en lo dit robo; tots ^{52r} los altres foren batejats e tornats a la sancta fe christiana. Dins quatre dies se batejaren, entre juheus e juhies, infants e infantas, en la dita ciutat de València, en nombre pus de sinch mília qui heren juheus, e tots prengueren bapisme e vengueren a la sancta fe christiana.⁴⁹⁸ E mostrà's ésser cosa divina, car tot lo regne, ho major part de aquel, ha huna hora foren coregudes les juheries del regne de València.

¶ ⁴⁹³ Error, per 1367. *Vid.* TÀSIS, *La vida del rei En Pere III*, p. 263. ¶ ⁴⁹⁴ Ms. *en Rich*, el mateix que en la frase següent. Enric II de Castella (1369-1379), llavors comte de Trastàmara i pretendent a la corona. ¶ ⁴⁹⁵ Des d'ací, els *Anales valencianos* reporten notícies en notable paral·lel amb el *Dietari*, bé que més breus i no sempre les mateixes. ¶ ⁴⁹⁶ *Sic*, escrit primer *naysqué*, segons sembla. ¶ ⁴⁹⁷ Va morir el 27 de març de 1378.

¶ ⁴⁹⁸ Major informació sobre l'assalt de la jue-ria al *Libre de memòries...* (ed. cit., I, pp. 196-201). *Vid.* FRANCISCO DANVILA Y COLLADO, «El robo de la Judería de Valencia», *Boletín de la R. Academia de la Historia*, VIII (1866) pp. 358-396; Roque CHABÁS, «Los judíos valencianos. El robo de la Judería en 9 Julio de 1391», *El Archivo*, V (València, 1891 [ed. facs. Alacant, 1995]), pp. 37-46, 111-121 i 184-204.

COM FONCH GUANYA[DA] LA YLA DE CECÍLIA

En l'any de .M.CCC.LXXXXII., passà lo rey en Martí, ab son fill don Martí, en Cecília, e guanyà tota la hylla de Cecília a la casa e senyoria d'Aragó, e féu son fill don Martí rey de Cecília.⁴⁹⁹

En l'any de .M.CCC.LXXXXVI., ha .XVIII. de mag, morí lo rey en Johan al bosch⁵⁰⁰ de Foxà. Era jermà del rey en Martí; regnà .VIII.º anys.

E, en lo dit any, lo rey don Martí se'n tornà en Catalunya e fonch rey d'Aragó, per mort de son germà, rey don Johan.

En lo damunt dit any, lo diumenge après, dia de la sanctíssima Trinitat, a .XXXVIII. de mag, morí lo cardenal de València,⁵⁰¹ axí com dien vespres, e fonch soterrat en la Seu de València, a la part dreta⁵⁰² de l'altar major, en lo loch hon està lo canelobre.

En l'any de .M.CCC.LXXXXII., lo jorn de la Nativitat de la glorioussa Verge Maria del mes de setembre, fonch gran senyal en lo monestir de Poblet, ora de miga nit, de tants e tan grans trons, lamps e pluja, que paria que'l món degués perir; e lo lamp ferí en lo campanar, trenquà huna campana, rompé la paret del campanar, foradà la cuberta de la església e donà sobre l'altar major. Féu molt gran dan e mal en lo dit monestir.⁵⁰³ ^{52v}

En l'a[n]y de la Nativitat de .M.CCC.LXXXXVI., diluns a .XVIII. del mes de deembre, qui és dia de la Expectació de la glorioussa Verge Maria, hora que toquaven a missa solta en la Seu de València, fonch tanta e tan gran terratrèmol e de tant espant en tot lo regne de València que deroquà esglésies, castels, cases e lochs; e féu tant e tan gran dan e mal en lo dit regne que fon cosa de grandíssima dolor, dan e dapnatge.⁵⁰⁴

¶ ⁴⁹⁹ Hi era rei consort (1392-1409), com a marit de la reina Maria, filla de Frederic III de Sicília.
 ¶ ⁵⁰⁰ Ms. *borch*. ¶ ⁵⁰¹ Jaume d'Aragó, bisbe de València (1369-1396) i cardenal bisbe de Sabina (1388). *Vid.* OLMOS, *Los preladados valentinos*, pp. 95-101. Era fill de l'infant Pere, comte de Ribagorça. ¶ ⁵⁰² Ms. *detra*. ¶ ⁵⁰³ Els historiadors de Poblet no repleguen aquest fet, com adverteixen Sanchis Sivera i Martorell Trabal (ed. cit., p. 132). ¶ ⁵⁰⁴ El *Libre de memòries...* (ed. cit., I, pp. 239-240) assenyala que calgué derrocar una torre del castell de Lliria, arruïnada pel sisme, però la ciutat de València no en fou afectada. El *Cronicó de Mascaró*, obra coetània atribuïda a un beneficiat de la catedral de Barcelona (+ c. 1405), del mateix nom (*vid.* Joan-F. CABESTANY FORT, «El cronicó de Guillem Mascaró: l'autor i l'obra», *Estudis Universitaris Catalans*, XXIV (1980), *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes oferts a R. Aramon i Serra en el seu setantè aniversari*, vol. II, pp. 115-122) en fa una anotació detallada (BC, ms. 485, f. 255r [257r]-258r [Biblioteca Virtual Joan Lluís Vives]), que transcrivim pel seu notable interès:

[A]nno Domini .M.ºCCC.º nonagesimo sexto, dieque .XVIII. mensis decembris, inter horam tertiarum et meridiem, fuit ter terremotus in castro de Exàtiva, regni Valentie, et in multis aliis locis dicti regni, et primi duo terremotus fuerunt simplices, tertius vero fuit multum fortis, ita quod gentes timuerunt mori in illis partibus habitantes. Et .XXV. die dicti anni et mensis, in qua fuit festum Nativitatis Domini, circa mediam noctem, fuit iterum terremotus multum fortis, ita quod gentes dimisserunt sua hospitia, accedendo ad ecclesias, ad plateas, ad campos et ad vineas, timentes ne cum edificiis perirent. Et in termino de Exàtiva ceciderunt de grans roques in montaneis de Pentadell (sic: Benicadell) he de Montixeruo, ita magnas sicut turres et maiores, in podio qui dicitur de la Canpana cecidit quasi medietas dicti podii, et in termino qui dicitur de la Barcheta apparuit (=aperuit) se quidam mons, et durabat apertura per unam leucham in longum, et apertura poterat esse amplitudinis unius palmi cum dimidio et plus. Item, cecidit castrum de la Gualinera, ab .i.ª partida de la rocha, ço és, de les tres parts caygueren les dues. Item, cecidit medietas castrum de Pallura (Palma?). Item, in valle de Vilalongua fuit excicatus quidam fons aque,

En aquel any, dia e hora, en Castella, naysqué l'infant don Alfonso, fill de don Ferando, jermà del rey de Castella, lo qual don Ferando fonch rey d'Aragó. E, per mort sua, del rey en Ferando, fonch rey lo dit don Alfonso, lo qual féu de grans e maravellosos actes e molt famosos, dels quals direm en son loch.

En l'any de .M.CCC.LXXXXV., a .X. de mag, anà la host de la ciutat de València a Chelva; e tornà la⁵⁰⁵ host en València a .XXVII. de mag, en l'any damunt dit, ab victòria.

En l'any de .M.CCC.LXXXXVI., a .XXVI. de juny, fonch consagrat lo fossar de Sent Johan del Mercat.

En lo dit any de .M.CCC.LXXXXVI., a .VI. de joliol, fonch com se mataren en Cabanyelles e en Pere de Monçó.

36.

DE LA CORONACIÓ DEL REY EN MARTÍ

En l'any de la nativitat de nostre Senyo[r] .M.CCC.LXXXXVIII.º, a .XIII. del mes de abril, se coronà lo rey en Martí en la ciutat de Saragoçça; e en lo dit any, a .XXIII. del dit mes de abril, se coronà la reyna dona Maria, muler del dit rey en Martí e mare del rey en Martí de Secília. Hon fon fet molt grandíss[i]mes festes⁵⁰⁶ e honós per los grans magnats, barons e senyós que y foren a les coronacions. ¶^{53r}

En l'any de .M.CCC.LXXXXVIII., a .XXII. del mes de giner, se començà l'estol com fonc a Tedeliç,⁵⁰⁷ e fon mes en lo Mercat l'estandart e la bandera de la ciutat.

En lo dit any, a .XXVIII. de agost, fon pres Tedeliç per la dita armada.

E en lo dit any, a .XX. del mes de noembre, foren gitats e vençuts los piteus.⁵⁰⁸

et nescitur ubi mutavit alveum (sic) suum. Item, in loco de Gandia cecidit una pars ipsius muri, ceciderunt etiam aliqua hospitia et quedam magna aula habitacionis domini marquessii. Item, in valle de Fàndech cecidit queddam monasterium quod erat ibi multum sollempne, nichill de dicto monasterio remanendo in quo dicti monachi possent habitare, tamen nullus monachus inibi fuit mortu[us], et cum dicto monasterio ceciderunt ultra .XX.º domos sive habitaciones sarracenorum, et in dicta valle se obrí la terra e exia'n aygua molt térbola. Item, in loco de Culera, qui locus est prope dictam vallem, ceciderunt et ad terram venerunt multa hospitia, et gerre in quibus gentes tenebant suum vinum fuerunt fracte et vinum efussum, et pons fregit se in multis locis, et terra aperta fuit et exivit aqua molt térbola, in tantum quod remanserunt molts huyalls de aygua uberts. Item, in loco de Suecha he Rierola, et usque ad locum de Alzezira, fuit dictus motus terre taliter quod omnia hospitia pro maiori parte fuerunt prostrata vel fuerunt aperta seu fissa, sed magis fortius regnavit in dicto loco de Alzezira, car tota la vila és stada carafexada he maltractada, et gentes ipsam reliquerunt, non audentes habitare in ea, sed habitant in campis,

*tamen iurati dicte ville et aliqui probi homines custodiebant dictam villam, timore latronum. Item, in termino dicte ville, in parte que vocatur Campanar, in quadam magna vinea fuit aperta terra, et ex inde exivit aqua in magna quantitate, ita quod videbatur gentibus quod esset una magna riarra, et remansit dicta fissura multum ampla, quia habet ultra .XL.º braces de pregon. Et multa alia signa fuerunt in diversis partibus dicti regni. ¶⁵⁰⁵ Ms. lo. ¶⁵⁰⁶ grandíss[i]mes festes: «grandíss[i]mas festas», corr. ¶⁵⁰⁷ Al-ludeix a la croada dirigida a terres del Magreb per tal de recuperar la custòdia, amb formes consagrades, robada en una incursió dels moros nordafricans a Torreblanca el 1397 (vid. Andreu IVARS CARDONA, O. F. M., *Dos creuades valenciano-mallorquines a les còstes de Berberia, 1397-1399. Estudi documentat*, València, Ajuntament de València, 1921). ¶⁵⁰⁸ Cf. *Anales valencianos*, ed. cit., p. 17 (*En l'any MCCCLXXXVIII entraren los Piteus en Rosello y en Ampurda*) i 20 (*A XX de nohembre dit any [1398] fon com ne gitaren los Piteus*); *Libre de memòries...*, I, p. 251 (*...lançaren los catalans als Piteus de Rosello...* [1398]). Es refereix a les companyies dels comtes d'Armanyac i de Foix.*

DELS BANDOS DELS CENTELES E SOLE[R]S

En l'any de la Nativitat de .M.CCC.LXXXXVIII., començaren los grans bandos, en la ciutat de València, dels Centelles contra los Sole[r]s.⁵⁰⁹

En l'any de .M.CCC.LXXXXVIII.º, lo primer dia del mes de setembre, l'estol de València e de Malorqua ferí sobre Bona.⁵¹⁰

En lo dit any, a .II. de agost, fon ordenat per lo consel de València, ab lexència del rey en Martí, que feren hun justícia per cascuna paròquia, per rahó dels grans bandos que heren en la ciutat.

En l'any de .M.CCCC., a .VIII. de juny, mataren en Solanes, alcayt de Xelva.

En l'any de .M.CCCC.II., a .XXVI. de march, fonch la molt gran festa com entrà novelament lo rey en Martí e la reyna dona Maria, sa muler, e dona Blanqua, hinfanta, filla del bon rey de Navarra, muler del rey en Martí de Cecília, de què foren fetes en la ciutat molt grans festes. E partiren de la dita ciutat de València a (*blanc*).

En l'any de .M.CCCC.III., a .XIII.º de octubre, fonch lo tan gran e fort diluvi de Malorqua, que s'en portà e matà molta gent e deroquà cases, e fèu tant de dan e mal que casi lo milor de la ciutat fonch destroït e deroquat. Per cert, bé fon trista e dolorosa aquella jornada, hon tant de dan e mal prengueren los de la dita ciutat. ¶^{53v}

DEL CAMP DE LOMBAY

En l'any de .M.CCCC.III., a .XXI. de abril, fonch lo camp de Lombay, dels Centeles contra los Sole[r]s, hon fonch mort mossén Aymerich de Centelles, e molta gent de huna part e d'altra.

En l'any de .M.CCCC.V., a .XVI. [de] deembre, fonch la gran brega de la cadena, a la devalada de la plaça del Bisbe, dels Centelles contra los Sole[r]s e Cervelons e Vilaraguts.⁵¹¹

¶⁵⁰⁹ L'afirmació del *Dietari* es deu al fet que, el 21 de maig d'aquest any, es va produir un enfrontament armat a cavall entre Pere de Centelles i els seus, d'una banda, i Lluís de Soler i el seu bàndol, de l'altra, davant l'església del Temple, però les lluites de faccions a València eren anteriors (CARRERES I ZACARÉS, *Notes... dels bandos de Valencia*, pp. 56 i 61).

¶⁵¹⁰ L'armada dels croats arribà al port de Bona el 31 d'agost, i després de combatre la ciutat, sense èxit i amb pèrdues, els dies 1 i 2 de setembre, les naus valencianomallorquines hagueren de retirar-se (IVARS, *Dos creuades...*, pp. CXXII-CXXV). ¶⁵¹¹ Cf. *Annals Valencians*, ms.

de lletra del s. xv, perdut hui segons sembla, de la biblioteca de Mayans, copiat el 1805 pel P. Bartomeu Ribelles, O. P. (Arxiu del Convent de Predicadors de València, ms. 83; descrit per ALMARCHE, *Historiografia Valenciana*, pp. 21-26), p. 175: *...la qual bregua fon molt fort a la plaça de la Fruyta, a la cadena que passa dels Speciers a casa del Bisbe*. La plaça al·ludida és l'actual de l'Arquebisbe, encara que al s. xiv també s'anomenava així la veïna de l'Almoïna (Manuel CARBONERES, *Nomenclátor de las puertas, calles y plazas de Valencia, con los nombres que hoy tienen y los que han tenido desde el siglo XIV hasta el día...*, cit., s. v., p. 105).

En l'any .M.CCCC.VI., a .III. de noembre, vengué lo riu de València molt gros, e entrà fins en la Trinitat e pugà l'aygua sobre l'altar, de què féu molt gran dan e mal.⁵¹²

En aquel any matexs, a .XXIII. de octubre, vench lo riu de Alzezira tan gros⁵¹³ que muntà tro en lo mig de la villa, e dero[quà] moltes cases e se'n portà la major part del raval de Sancta Maria; en tots los altres lochs e Ribera féu gran mal, que tots se tenien per dit de perir, per la tanta multitut de les aygües.

En l'any .M.CCCC.VI., a .XVIII. de noembre, morí la reyna na Fortiana,⁵¹⁴ muler del rey em Pere; morí en Barcelona.

En l'any de .M.CCCC.VI., divenres a .XI. de febrer, fonch nunciada la nativitat del fill del rey don Martí, rey de Cecília, de son fill don Fedrich, compte de Luna, lo qual se dia ésser nat lo jorn de Nadal proppasat.

En l'any de .M.CCCC.VII., lo jorn dels Ignocents, hora de vespres, dona Maria de Luna, muler del rey en Martí, reyna d'Aragó, venint de Barcelona per a València, hahon hera lo rey en Martí, en Vilareal, morí e passà d'esta vida present; e fon aportada a Sent Vicent⁵¹⁵ lo diumenge a .VIII.º del dit mes de giner, e lo diluns après fonch feta la solemnitat de la sepultura. Perderen molt los Centelles en la mort de la dita reyna.

En l'any de .M.CCCC.VII., a .XXI. de març, mataren a mossén Ramon Boyll, governador del regne de València, e portaren-lo ¶^{54r} mort davant lo rey en Martí.⁵¹⁶

En l'any de .M.CCCC.VII., a .XXII. de march, lo rey en Martí féu escapar a'n Johan de Pertusa e a'n Gilabert de Rexach, per la mort del governador.

E, en lo dit any, féu talar lo puny a'n Felip Boyll lo rey en Martí, en la rambla de València.

En lo dit any, a .XXIII. de mag, pengaren lo germà d'en Pertusa, bastart, per la mort del governador.

En lo dit any de .M.CCCC.VII., a .XXX. de mag, fonch fet lo camp davant lo Real⁵¹⁷ e lo rey en Martí, e foren quatre franceses, de huna part, e e mossén Pere de Muncada e tres gascons, de l'altra part. E lo rey va's pendre lo camp, e donà'ls per bons e per leals.

¶ ⁵¹² La crescuda se'n dugué el pont de la Mar, de fusta (*vid.* FRANCISCO ALMELA Y VIVES, *Las riadas del Turia (1321-1949)*, València, Ajuntament, 1957, pp. 27-28). ¶ ⁵¹³ Ms. tros. ¶ ⁵¹⁴ Sibília de Fortià, quarta muller de Pere el Cerimoniós; el traspàs fou el 25 de novembre (JOSEPH M. ROCA, «La reyna empordanesa», a *Sobiranes de Catalunya*, Barcelona, 1928 (= *Memorias de la R. Academia de Buenas Letras de Barcelona*, X), p. 154). ¶ ⁵¹⁵ Fou soterrada al monestir de Sant Vicent de la Roqueta, de València, i després conduïda al de Poblet. La ciutat de València disposà el trasllat solemne des de Vila-real i les exèquies a l'església d'aquell priorat cistercenc (*Libre de memòries...*, ed. cit., I, pp. 288-291). ¶ ⁵¹⁶ Senyor de la baronia de Bètera, era governador del regne des de 1393. L'atemp-

tat, perpetrat per Joan de Pertusa, cavaller, a la moderna plaça de la Congregació o de Sant Vicent Ferrer, prop del carrer del Governador Vell, dit així per tenir allí sa casa la víctima, es considerà sense motiu en relació amb les lluites de bàndols de la ciutat de València (CARRERES I ZACARÉS, *Notes... dels bandos de València*, pp. 135-136; Marcos Antonio de ORELLANA, *Valencia antigua y moderna*, 3 vols., València, Acció Bibliogràfica Valenciana, 1923-1924 [ed. facs. València 1985], II, pp. 94-96 i 525-528; Baró de SAN PETRILLO [José Caruana Reig], *El doble sepulcro de los Boil*, València, 1920, pp. 19-21). ¶ ⁵¹⁷ El palau del Real, extramurs de València, residència dels monarques a la ciutat. El *Libre de memòries...* (I, p. 295) replega la notícia: 1407... *Lo Rey asegura camp clos a*

DE LES NOCES DE DON JAUME DE URGEL

En l'any de .M.CCCC.VII., a .XXVIII.º de juny, féu noces don Jaume de Urgel ab la infanta dona Yssabel, donzella, filla del rey en Pere e germana del rey en Martí; e hoy missa en la Seu de València e féu nosces en lo Real, ab molt gran honor e solemnitat e festes.⁵¹⁸

En l'any .M.CCCC.VII., a .IIII. de juliol, fon l'any de la lagosta, que féu gran dan en lo regne de València.⁵¹⁹

En l'any .M.CCCC.VII., a .XIII. de juliol,⁵²⁰ féu tan gran fortuna en la mar que en lo Guerau de València se perderen .XIII. fustes de gàbia e altres fustes, hon hy moriren .C.L. hòmens qui heren en les fustes. Nunqua fonch vist una nit tan espantable ni de tanta furtuna.⁵²¹

En lo dit any, a .XIII. de setembre, morí la comptessa de Foix, la qual hera filla del rey en Johan.⁵²²

En l'any .M.CCCC.VIII., en lo mes de març, tornà la lagosta, e València ordenà que la gent hyxsqués a matar-la, per rahó del gran dan que fayha en lo dit regne, en los arbres, vinyes e en totes les altres coses, que tot ho talaven quant davant los venia.⁵²³

En l'any .M.CCCC.VIII.º, a .XVI. de juliol, caygueren les cases d'en Bernat Valseguer, e morí ell e son nebot, e huna cativa e huna mula.

En l'any .M.CCCC.VIII., foren emparades les rendes dels capelans e fon lançat l'entredit o vet, e lo dia de Tots Sant[s] e l'endemà fonch vedat, e durava lo vet dos legües entron⁵²⁴ de València. E hera lo vet per en Loís de Sanctacreu, de Alzezira, e, en aquel any, stech vedada València quatre messos.⁵²⁵

En l'any .M.CCCC.VIII.º, a .VIII. de march, fonch com mataren lo fill d'en Quintaval e Corberan de Xàtiva, de nit, en casa de son pare de (*blanc*).⁵²⁶

tota ultrança a 20 cavallers en la Rambla de València davant lo Real; el rei Martí, després de la primera jornada del torneig, davallà de la tribuna reial, prengué de les mans els combatents els publica per prous valents e bons cavallers (loc. cit., nota de l'editor, extreta del Manual de Consells de l'Arxiu Municipal de València). ¶⁵¹⁸ En la celebració, amb assistència del rei, el Consell de València despengué més de mil lliures (*Libre de memòries...*, I, p. 296, n. de l'ed.). ¶⁵¹⁹ Aquest paràgraf és afegit, de lletra més petita que la del text, però de la mateixa mà, al peu de la col. 1 del fol. 53v. L'integrem al seu lloc cronològic natural. ¶⁵²⁰ Sobre el mot *juliol*, ratllat, hi ha escrit, de lletra del s. XVIII, *octobre*. ¶⁵²¹ Paràgraf afegit al peu de la col. 1a del fol. 54r, de la mateixa

mà. ¶⁵²² La infanta Joana, filla de Joan I i de Mata d'Armanyol, muller del comte Mateu de Foix (TASIS, *Pere el Cerimoniós...*, p. 179). Morta a València, el dia 13 (A. de FLUVIÀ, *Els primitius comtats i vescomtats...*, p. 170), fou sebollida a l'església del monestir de Sant Vicent (Sanchis Sivera, pp. 25-26 i 95). ¶⁵²³ Paràgraf afegit, en lletra petita, de la mateixa mà, al peu de la col. 2 del fol. 53v. El reintegrem al seu lloc cronològic. ¶⁵²⁴ Per *entorn*. És l'ús habitual al ms., que conservem d'ara endavant. ¶⁵²⁵ Paràgraf afegit, de la mateixa mà, al peu de la col. 2 del fol. 54r. ¶⁵²⁶ Els morts foren mossén Bernat de Quintavall i Sanç Corberan, en casa del pare del primer. *Creure ho han fet los dels Bandos*, escriu el *Libre de memòries...* (I, p. 310).

40.

DE LA CASA DELS IGNOCENS, QUANT FONCH COMENÇADA

En l'any de .M.CCCC.VIII.º, a .VIII.º de mag, fonch començada la casa dels Ignocens de València,⁵²⁷ al portal de Torrent, e fonch messa e instituïda ab molt gran e sant e ben[e]yt orde, de què ha molt augmentat.⁵²⁸

En l'any de .M.CCCC.VIII.º, a .VII. de joliol, vench correu com lo rey en Martí de Cecília havia pres Senluri, de què se'n féu gran alegria e professó en la ciutat. ¶^{54v}

En lo dit any de .M.CCCC.VIII.º, a .XXVI. (*sic*) de joliol, qui fonch dia del gloriós sent Jaume apòstol, morí lo rey en Martí, rey de Secília, fill del rey en Martí; morí en Cerdenya. Molt fon gran lo dan e pèrdia dels regnes, perdent hun príncep, rey e senyor axí valent e animós e virtuós.⁵²⁹

En lo dit any, a .IIII. de setembre, mataren en Pere Lätzer, notari, senyor del bany.⁵³⁰

41.

DE LES NOCES DEL SENYOR REY EN MARTÍ AB LA REYNA MARGARITA

En lo dit any de .M.CCCC.VIII.º, a .XVII. de setembre, féu noces lo rey en Martí, en Barcelona, ab la insi[g]ne, dotada de tanta perfecció de belea, dona Margarita, donzella, filla de don Pedro de Prades e néta del compte de Prades.

En lo dit any, a .XX. de setembre, morí mossén Guillabert de Centelles, en Barcelona.

En lo dit any, a .XXIII. de setembre, començaren a deroquar les voltes de la Pelleria e deroquar lo portal de la Porta Nova.

En lo dit any, a .XXIII. de abril, mataren a micer Francesch Tallat, prop de Servera, en lo camí que va a Sent Matheu.⁵³¹

¶⁵²⁷ L'Hospital de Santa Maria dels Innocents, o dels Folls. *Vid.* José RODRIGO PERTEGÁS, *Historia de la Antigua y Real Cofradía de Nuestra Señora de los Inocentes, Mártires y Desamparados, de la veneranda imagen y de su capilla*, València 1922, pp. 11 i ss. N'informa amb detall el *Libre de memòries...* (I, pp. 310-311), amb error en el nom de Joan Gilabert, ministre del convent de la Mercè de València, impulsor de l'establiment, ací dit Jofre Gilabert (*vid.* Mateu RODRIGO LIZONDO, «El mercedari fra Joan Gilabert i l'Hospital dels Innocents de València», en *De hospitium, fells i malalts. L'Hospital General de València*, València, Ajuntament, 2002, pp. 41-45). ¶⁵²⁸ *de què... augmentat*, afegit de la mateixa mà. ¶⁵²⁹ El rei de

Sicília morí el dia 25, festa de sant Jaume (TASIS, *Pere el Cerimoniós...*, p. 235). Segons el *Libre de memòries...* (ed. cit., I, pp. 320-322), que registra les exèquies celebrades per la ciutat de València, va finir *de pestilència*. ¶⁵³⁰ L'anomenat bany d'En Llätzer, construït per l'al·ludit notari al carrer dit encara d'En Bany, junt al molí de Na Rovella, a València. *Vid.* J. SANCHIS SIVERA, «Vida íntima de los valencianos en la época foral», cap. IX, *Anales del Centro de Cultura Valenciana*, VIII (1935), p. 10; n'hi ha ed. moderna, Altea, 1993. ¶⁵³¹ Jurista prestigiós de València, va ser mort per homes de fra Nicolau de Pròixida, mestre de Montesa (Sanchis Sivera i Martorell Trabal, ed. cit., p. 145).

En lo dit any de .M.CCCC.VIII.º, entrà en Guillem de Bellera per ésser vis-rey e per regir València,⁵³² per rahó de l[e]s grans bandositats que y heren. Lo qual regí molt asprament e ab gran rigor, féu fer forques en lo Mercat de València e en la plaça de la Seu, e avia molt gran plaer de fer sentències.

42.

DE LA MOR[T] DEL REY EN MARTÍ

En l'any de .M.CCCC.X., lo darer dia de mag, a .XI. ores de dia,⁵³³ morí lo rey don Martí, pare del rey en Martí de Cecília, e morí en Barcelona, en lo monestir de Valdonzela. E la terra e regnes romangueren sens primogènit e sens hereter, e totes les terres e regnes e gens restaren ab molt gran[s] congoxes e tribulacions e grans bandositats.⁵³⁴

43.

DE MESTRE VICENT FERRER, COM ENTRÀ EN VALÈNCIA

En lo dit any de .M.CCCC.X., a .XXIII. de juny, ves-⁵³⁵pra de sent Johan, entrà en València lo reverent mestre Vicent Ferrer, frare del monestir de Sent Domingo, lo qual se dia legat a *latere Christi*, e lo dia de sent Johan sermonà en lo Mercat de València, a les espatles de la església de Sent Johan.⁵³⁵ E tots jorns lo dit mestre dia missa cantada, ab moltes làgremes, e, après missa, sermonava, e los seus sermons heren de tanta gràcia que totes generacions de gents l'entenien; e contínuament lo seguien més de .CCC. presones, entre hòmens e dones, hon havia molts preveres e hòmens agraduats e de siència. E lo dit mestre Vicent hera natural de la ciutat de València, e aturà en València fins a .XXVI. de agost del dit any.

En l'any de .M.CCCC.XII., a .XXVIII.º de noembre, tornà en València lo dit mestre Vicent Ferrer, e aturà fins en⁵³⁶ giner de l'any de .M.CCCC.XIII.⁵³⁷

En lo dit any de .M.CCCC.XIII., tornà en València lo dit mestre Vicent Ferrer, lo disapte ans de Carnestoltes, e anà-se'n lo dimecres après Pasqua, ab molta notable gent e de gran siència que'l seguien. E axí anava per lo món, predicant per ciutats, viles e lochs, de què [per] la sua sancta predicació se fien moltes paus, e perdonar morts, e molts actes de grandíssima virtut e⁵³⁸ de gran preparació a la

¶⁵³² Ocupà el càrrec fins a la seua mort el 1412 (CARRERES I ZACARÉS, *Notes... dels bandos de València*, pp. 141 i ss.; Josefina MATEU IBARS, *Los virreyes de València. Fuentes para su estudio*, València, Ajuntament, 1963, pp. 80-81). ¶⁵³³ Segons TISIS (*Pere el Cerimoniós i els seus fills*, p. 241), «a mitja tarda». ¶⁵³⁴ Els jurats de València acordaren d'immediat provisions per a les honres funerals del monarca, i per tal d'assegurar la defensa de la ciu-

tat, atesos els perills de l'interregne (*Libre de memòries...*, i, pp. 340-344). ¶⁵³⁵ ...sermona en lo Mercat, a la part de la Boceria (*Anales valencianos*, ed. cit., p. 24), és a dir, tocant al carrer de la Bosseria. Segons TIMONEDA (*Memoria Valentina...*, sign. g iii), ...Vino aquella noche a dormir a la abbadia de Sant Joan, y por ser tanta la gente predicó el día siguiente en el mercado. ¶⁵³⁶ en, repetit al ms. ¶⁵³⁷ Cf. *Libre de memòries...*, ed. cit., i, p. 415. ¶⁵³⁸ e, repetit al ms.

glòria de paradís e a esmena e corecció de nostra vida; e en tals actes fonch tot lo temps de la sua vida.⁵³⁹

En l'any de .M.CCCC.XVIII., a .v. de abril, fonch en la ciutat de (*blanc*),⁵⁴⁰ en terra del duch de Bretània, e en la dita ciutat morí e trespasà d'esta vida present lo dit mestre Vicent. E lo duch lo tench en molt gran estima e veneració, en vida e en mort.

En l'any de .M.CCCC.LV., a .XXVIII.º de juny, dia de sent Pere e de sent Pau, fonch ¶^{55v} canonizat lo gloriós sant sent Vicent Ferrer.⁵⁴¹ E·[n] la dita ciutat de (*blanc*), hon fonch lo cardenal de (*blanc*), legat, e foren .VII. bisbes, e més de (*blanc*).

Resucitaren.- En lo dit dia, canonizant, foren fets molts miracles. Lo seu cos e àbit e capa fonch trobat axí net e sancer com lo dia que fonch soterrat, e, fent lo hofici e solempnitat de la missa, tenint lo cors devant l'altar, li foren mes[os] dos hòmens morts daval la capa e, ans que la missa fos acabada, foren resucitats e tornats de mort a vida, e açò present tota la multitud de les gents. E hun parent del duch, qui hera lebrós, decontinent que hac tocat lo cors del sant gloriós fonch sanat e guarit, e hun orp *a natura* cobrà la vista, e molts altres miracles que foren fets per lo sant beneyt aquel dia de la sua canonizació, que fon cosa de gran admiració.⁵⁴²

¶⁵³⁹ Cf. la descripció del *Dietari* amb la que dóna una font tardana per a la predicació del 1409 a Barcelona: *Divendres a 14 de Juny 1409, entrà en Barcelona, lo Revt. fr. Vicens Ferrer del orde de frares Predicadors, home de molt Sta. Vida, que cas-cun die celebrava missa ab alta veu, y predicava encontinent, ab las quals predicacions per dó de Deu, molts esmenavan sa vida, y la Ciutat donava a menjar, y vestir a la pobre gent quil seguía...* (*Rúbriques de Bruniquer. Ceremonial dels Magnífichs Consellers y Regiment de la Ciutat de Barcelona*, 2 vols., Barcelona, Ajuntament Constitucional de Barcelona, 1912-1913, II, p. 7; compilació de primeries del s. XVII). ¶⁵⁴⁰ Vannes, on va morir el sant el 5 d'abril de 1419, no l'any anterior, com erren el *Dietari* i el *Libre de memòries...* (ed. cit., I, p. 472), així com Sanchis Sivera (p. 99), confusió que és deguda al còmput francès, segons va aclarir ja el P. Vicent Justinià ANTIST (*La vida y historia del apostólico predicador sant Vicente Ferrer, valenciano, de la orden de sancto Domingo*, València, 1575; reed. en J. M. DE GARGANTA, O. P., i V. FORCADA, O. P., dirs., *Biografía y escritos de San Vicente Ferrer*, Madrid, B. A. C., 1956, pp. 259-260). ¶⁵⁴¹ A Sant Pere de Roma, pel papa Calixt III (GARGANTA i FORCADA, *op. cit.*, p. 312). ¶⁵⁴² El cronista mescla

en aquests dos darrers paràgrafs tres episodis diferents, canviant-ne l'ordre cronològic: la canonització de sant Vicent a Roma el 29 de juny de 1455; la introducció del culte públic al seu sepulcre de la catedral de Vannes (ja ho observà Sanchis Sivera, p. 100, n. 2), traslladat davant de l'altar major, el 4 de juny de l'any següent 1456, per obra del legat Alain de Coetivy, bisbe d'Avinyó, cardenal del títol de Santa Pràxedis (EUBEL, *Hierarchia Catholica...*, II, 11), que hi viatjà acompanyat del general dels dominics i de quinze bisbes francesos, en presència del duc de Bretanya i d'una enorme multitud; i l'exhumació i exposició del cos del sant a la ciutat bretona el mateix dia de la canonització, ocasió dels miracles referits. *Vid.* H[enri] FAGES, *Historia de San Vicente Ferrer*, trad. d'A. Polo de Bernabé, 2 vols., València, A. García Ed., 1903, II, pp. 324-326; fem notar que la memòria dels prodigis esdevinguts a la Seu de Vannes, que el P. Fages atribueix als arxivers dominics valencians Sala i Falcó, és extreta del *Dietari*. De tota manera, el text és inacabat i confús; l'epígraf *Resucitaren*, escrit en tinta roja al centre de la línia, com a rúbrica, l'hem vinculat al paràgraf anterior, al qual va naturalment unit, encara que amb les alteracions indicades.

44.

MORT DE LA DUQUESA DE GANDIA

En l'any de .M.CCCC.XI., lo primer dia de mag, morí la duquesa de Gandia.⁵⁴³

45.

MORT DE L'ARQUABISBE DE ÇARAGOÇA

En l'any damunt dit, primer dia de juny, mataren l'arquabisbe de Saragossa, e, segons fama, matà'l don Anthon de Luna.⁵⁴⁴

46.

ALZEZIRA

En l'any de .M.CCCC.XII., a .XXX. de deembre, entrà don Pero Maça en Alzezira de nit, a consel de alguns hòmens de la vila. Emperò, per lo matí, hac tan gran avalot en la dita vila que féu prou com poch sortir lo dit don Pero Maça; e en aquel avalot deroquaren l'alberch de n'Anthoni Martorell e sembraren-hi sal.

47.

CAMP DE MORVEDRE

En lo dit any de .M.CCCC.XII., disapte après migjorn, a .XXVII. de febrer, fonch vençuda la host de València per mossén Bernat de Centelles e cavalés de Castella e de València e gent de Morvedre, hon morí en Guillem de Bellera, visrey de València, e foren morts més de .M. hòmens de València e ^{56r} molts presos, qui s'agueren a rescatar. La batalla fonch prop la mar, entre Morvedre e Puçol, al Cudolar.⁵⁴⁵

¶ ⁵⁴³ Violant d'Arenós, muller del duc Alfons d'Aragó i de Foix. ¶ ⁵⁴⁴ El juny de 1411, a l'Almunia de Doña Godina. L'arquebisbe era García Fernández de Heredia (1383-1411; *vid.* EUBEL, *op. cit.*, I, 153), contrari a la candidatura del comte d'Urgell a la corona (Manuel DUALDE-José CAMARENA, *El Compromiso de Caspe*, 3a ed., Saragossa, Inst. Fernando el Católico, 1980, pp. 105-108). ¶ ⁵⁴⁵ *Ibid.*, pp. 136-138. Cf. *Libre de memòries...*, I, pp. 400-401: *...per maldat e trayció que feren alguns valencians guanyaren la batalla los de Morvedre ab los castellans.* N'hi ha ressò també a les *Rúbriques de Bruniquer* (ed. cit., II, p. 234): *A 27 de Febrer 1412, lo Exerçit de la Ciutat de València de una, y lo Noble Bernat de Centelles, y altres, de altra, vingue-*

ren a les armas prop de Morvedre, hont moriren passats de 2000 homens. La realitat fou encara més dura, amb tres milers de morts, segons el testimoni dels jurats valencians en carta del 15 de setembre de 1413: *...per rahó de la batalla del Codolar, són stades mortes béu III^m persones de la dita ciutat...* (Agustín RUBIO VELA, «Del asedio de Buñol al de Balaguer. Los valencianos y la sublevación de Jaume d'Urgell (1413)», *Bol. de la Sociedad Castellonense de Cultura*, LXXVII (2001), pp. 15-217, doc. 27, p. 203). Cf. *Crónica de Pere Maça*, ed. de José Hinojosa Montalvo, València, Universitat de València, 1979, p. 45: *e foren... morts bé III. M. hòmens.* Ho recull Jerónimo ZURITA (*Anales de la Corona de Aragón*, ed. d'Ángel Canellas López, vol. 5, Sara-

48.

MORT DEL DUC DE GANDIA

En lo dit any, a .v. de mag, morí lo duch vel de Gandia.⁵⁴⁶

49.

MORT D'EN MÀ[R]GENS

En l'any matexs, a .XXVII. de mag, matà don Pero Maça a'n Màrgens, loctinent de justícia de València; matà'l en lo cor[r]al de Frares Menós.⁵⁴⁷

50.

ELECCIÓ DE REY

En lo dit any de .M.CCCC.XII., lo regne de Aragó e de València e principat de Catalunya, vehent tans mals e dans, e terres e regnes sens rey e senyor ni primogènit, de què, totes les terres concordant, foren helets .VIII.º hòmens, molt notables e bons, diputats ab poder bastant de helegir rey d'Aragó e dar-lo a qui pertanya per veríssima justícia.

51.

LOS .III. DE ARAGÓ

Los tres diputats de Aragó foren: lo bisbe de Osqua, Ram; mossén Francisquo d'Aranda; don Berenguer de Bardaxí.

52.

LOS .III. DE VALÈNCIA

Los tres diputats de València: lo reverent mestre Vicent Ferrer; micer Bonifaci Ferrer, don major de Cartoxa, germà del dit mestre Vicent Ferrer; micer Giner Rabaça –emperò, vench-se'n,⁵⁴⁸ e en loch d'él fonch micer Pere Bertran.

gossa, Inst. Fernando el Católico, 1975, llib. XI, LXX, p. 211): ...*que entre muertos y ahogados en la mar serían hasta tres mil...* Per a l'estratègia dels dos bàndols en la decisiva acció de Morvedre, *vid.* S. SOBREQÜÉS I VIDAL, *El Compromís de Casp i la noblesa catalana*, Barcelona, 1973, pp. 139-141. ¶⁵⁴⁶ La mort d'Alfons d'Aragó s'esdevingué el 5 de març de 1412 (Jaume CASTILLO SAINZ, *Alfons*

el Vell, duc reial de Gandia, Gandia, CEIC Alfons el Vell, 1999, p. 214). ¶⁵⁴⁷ El pati que s'obria davant del monestir de Sant Francesc de València. El mort era Cristòfol Màrgens, lloctinent de justícia criminal (*Libre de memòries...*, I, p. 382); Maça militava en el partit antequerista. ¶⁵⁴⁸ El *Memorial històric* de Joan Francesc BOSCA (ed. de Jaume Sobrequés Callicó, Barcelona, Associació de Bibliò-

53.

LOS .III. DE CATALUNYA

Los tres diputats del principat de Catalunya: l'arcabisbe de Taragona, Çagariga; mi-
cer Guillem de Valsequa, batle general de Catalunya; en Johan de Galbes,⁵⁴⁹ ciutadà.

54.

VILA DE CASP

En lo dit any de .M.CCCC.XII., foren aquests dits .VIII.º diputats e[n] la vila de
Casp, e estagueren .LX. dies en la elecció. E digous a .XXVIII. de juny, dia de sent
Pere e de sent Pau, fonch declarat l'infant don Ferrando per rey e per senyor, lo
qual hera jermà del rey de Castella mort e honcle del rey^{56w} regnant de Castela.

55.

REY ENTRÀ EN ARAGÓ

En lo dit any de .M.CCCC.XII., entrà lo dit rey e senyor don Ferando en Aragó,
per Calatayú, ab molt gran trihunfre de grandíssima puxança e instimable ho-
nor, ab molt nobblísima companya. Entrà ab dona Huraca, reyna, mulier sua, e
ab .v. fills e dues filles, ço és, don Alfonso, primogènit, don Johan, don Anrich,
don Ferando⁵⁵⁰ e don Pedro; e ab dona Maria, qui après fonch reyna de Castella,
e ab dona Catherina, la qual fonch reyna de Portugal. E entrava ab molts duchs,
comptes e barons, cavalés e gentillshòmens e molta altra gent qui l'hacompanya-
ven. O inextimable honor e trihunfre de tant senyor rey don Ferando e de dona
Hurraqua, mulier sua, reyna, vehent-se dotats de tantíssima perfecció, de tant no-

filis de Barcelona, 1977, p. 77), escrit molt avan-
çat el segle XV, declara planament que Gener –no
Genís, com escriuen alguns– Rabassa, *com fon en
la vila de Casp, fingí ésser foll e tornà-se'n en Valèn-
cia*. Coincideix amb el coetani TURELL (*Recort*,
ed. cit., p. 197): *...E aquest, durant lo temps, se fingí
foll, e no volqué caber en tant gran fet, per lo càrrec de
consciència...* Aquesta era llavors l'opinió comuna
en la qüestió, mai no aclarida, dels motius de la
renúncia d'aquell respectat cavaller i jurista, que
hom considerava de tendència favorable al com-
te d'Urgell (*vid.* DUALDE i CAMARENA, *El Com-
promiso de Caspe*, pp. 199–204; també, un assaig
d'interpretació mèdica en PEDRO GÓMEZ MAR-
TÍ, «Sobre un síntoma mental de Giner Rabaça»,

III Congrés d'Història de la Corona d'Aragó, I, Va-
lència, 1923 [1925], pp. 273–278). ZURITA, amb la
seua habitual ponderació, insinua el mateix parer:
*...o la enfermedad fuese fingida de demasiado seso y
discrección...* (*Anales...*, ed. cit., vol. 5, llib. XI, LXXX,
pp. 241–242). Una intel·ligent anàlisi de l'afer en
SOBREQUÉS i VIDAL, *El Compromís de Casp i la
noblesa catalana*, pp. 145–147, que arriba a idèn-
tica conclusió, sospitant que l'estranya conducta de
Rabassa es va deure al convenciment que l'infant
Ferran tenia ja segura la majoria de vots, i ell no
s'hi entenia sumar. ¶⁵⁴⁹ *Sic.* Bernat de Gualbes,
conseller de Barcelona. ¶⁵⁵⁰ Error, per Sanç, com
ja ha estat dit. La mateixa equivocació a la *Cròn.
de Pere Maça*, ed. cit., p. 46.

bles fills e filles e de tanta perfecció, e vehent-se senyors e reys de tals regnes e terres e de tanta senyoria e tanta prosperitat temporal!⁵⁵¹

56.

PRESÓ DEL COMPTE DE URGEL

En l'any .M.CCCC.XIII., a .III. de nohembre, vench coreu en València com lo senyor rey don Ferando avia presonat don Jaume, compte de Urgel, a Balaguer.

57.

CORONACIÓ DEL REY EN FERRANDO

En l'any de .M.CCCC.XIII., a .XI. de febrer, en la ciutat de Saragosa, se coronà lo rey don Ferando, e la senyora reyna dona Hurraqua, sa muler, se coronà en la dita ciutat a .XIII. del dit mes de febrer; hon foren fetes grans festes e solempnitats en les dites coronacions.⁵⁵²

58.

CREMA EGLÉSIA DE RUÇAFA

En l'any .M.CCCC.XV., a .VIII. de setembre, se cremà la església de Ruçafa, que no y romàs sinó les parets.⁵⁵³ E, en aquella nit matexa e hora, se cremà [la] casa d'en Parensós, a la Fusteria.⁵⁵⁴ ¶^{57r}

59.

REY EN FERRANDO E REYNA

En l'any de .M.CCCC.XIII., lo senyor rey don Ferando e senyora reyna dona Hurraqua, fills e filles, e ab molt noble cavaleria, cavalcaren per ses terres e regnes, e foren en la ciutat de Leyda e ciutat de Barcelona, e en cascuna de ses terres fent molt insignes festes al dit senyor rey e a sa noble companya.

¶⁵⁵¹ Hi ha afegida de la mateixa mà, esborrada, l'anotació: *En lo dit any .M.CCCC.XIII., a .XIII. de febrer, [...] la ciutat de Çaragoça.* Ferran I era fill de Joan I de Castella i d'Elionor d'Aragó, i regent del regne en la minoritat del seu nebot Joan II (1406-1454). ¶⁵⁵² La ciutat de València va prestar al monarca, per als actes de la coronació, *les testes dels angels e les ales [e camís] que servixen a la festa del Corpus*, així com un preciós fermall pertanyent a la

reina Maria de Luna que els jurats tenien en penyora per un préstec fet a Martí l'Humà, a prec del rei Ferran (*Libre de memòries...*, II, pp. 437-441). ¶⁵⁵³ *...que no resta per cremar sino les campanes* (*Libre de memòries...*, I, p. 457). Cf. *Anales valencianos*, ed. cit., p. 26. ¶⁵⁵⁴ La Fusteria era una partida del Mercat de València, pròxima al convent de la Mercè i enfront de l'entrada del carrer del Trenc (ORELLANA, *València antiga y moderna*, II, p. 76, s. v.).

60.

PAPA BENET ENTRÀ EN VALÈNCIA

En l'any de .M.CCCC.XIII., a .XIII. de deembre, dia de sancta Lúcia, entrà papa Benet de Luna en la ciuta[t] de València, lo qual hera natural⁵⁵⁵ de Aragó, de la ciutat de Çaragosa; e posà en lo palau de[ll] bisbe.⁵⁵⁶

61.

REY EN FERRANDO ENTRÀ EN VALÈNCIA

En l'any de .M.CCCC.XIII., a .XXIII. de deembre, entrà lo senyor rey don Ferrando e senyora reyna, fills e filles, en la noble⁵⁵⁷ ciutat de València, hon li fon feta molt insigne e instimable honor de molts entramesses e molt⁵⁵⁸ bels e soptils, e tots los hofficis de la ciutat, cascú fent ses maneres de festes, en la manera que pus belament e honorosa podien; e açò durant contínuament huit dies, e d'aquí avant durant e continuant moltes maneres de festes e solaços, en honor del senyor rey e de sa noble companya. O València, pròspera en trihunfe de instimable honor, ésser ennoblida del sant pare papa Benet e de cardenals, bisbes e prelats, de tal e insigne rey, reyna, prínceps, duchs, comptes e barons, e de tanta manera de cavaleria e de tantes maneres de gens! Bé pots dir per cert que est alt en lo sobiran grau de la pròspera honor de la roda mundana, segons has fet en tos entramesses en la festa de la entrada del senyo[r] rey.

62.

NOCES DEL REY N'ALFONSO

En lo dit any de la prosperitat de .M.CCCC.XV., a .XII. de juny, féu noces lo príncep⁵⁵⁹ valerós de don Alfonso, primogènit del rey don Ferrando, ab dona Maria, ||^{57v} filla del rey de Castella. Foren fetes les grans e maraveloses noces al Real e, al vespre, foren aportats molt altament, a gran maravella, en l'alberch de mossén Vilaragut, qui està en la plaça de Sent Gordi;⁵⁶⁰ e València, augmentant en honós, presentà hun colar d'or ab perles e pedres fines; costà .XXX. mília florins.⁵⁶¹

¶⁵⁵⁵ Ms. *natrual*. ¶⁵⁵⁶ Benet XIII visità València a sollicitud dels jurats, procedent de Sant Mateu, fent la seua entrada solemne el 14 de desembre, segons la documentació municipal (*Libre de memòries...*, ed. cit., I, pp. 445-450) i el *Libre de Antiquitats* de la Seu (ed. Martí Mestre, I, pp. 46-48), que descriu la recepció tributada al pontífex, acompanyat de sis cardenals, bisbes i abats. Cf. SANCHIS I SIVERA, *Dietari...* pp. 108-111 i notes;

PUIG I PUIG, *Pedro de Luna...*, p. 252. ¶⁵⁵⁷ Ms. *mobile*. ¶⁵⁵⁸ Ms. *molts*. ¶⁵⁵⁹ Ms. *príncep*. ¶⁵⁶⁰ La plaça de Sant Jordi, que rebia el nom del priorat de l'orde de Montesa allí existent fins al s. XIX, és l'actual de Rodrigo Botet (ORELLANA, *València antiga y moderna*, II, s. v. *Sanct Jordi*, pp. 163-164; CARBONERES, *Nomenclátor... de València*, s. v. *San Jorge*, p. 113). ¶⁵⁶¹ Sobre la celebració, cf. *Libre de memòries...*, I, pp. 455-456.

63.

PARTÍ PAPA BENET

En lo dit any de .M.CCCC.XV., divenres a .XVIII.º de joliol, papa Benet de Luna partí de València ab quatre galeres, per anar a la ciutat de Perpinyà, hon hera l'emperador d'Alamania, lo qual hera vengut per honir la Església; e recolí's en lo Guerau de València.⁵⁶²

64.

PARTÍ REY DE VALÈNCIA

En l'any damunt dit, a .XXV. del dit mes de joliol, en digous, se partí lo senyor rey don Ferrando per anar a la dita ciuta[t] de Perpinyà, per lo papa e emperador.⁵⁶³

65.

COM FOREN A PERPINYÀ

E, lo dit any de .M.CCCC.XV,⁵⁶⁴ foren en Perpinyà lo dit papa Benet, l'emperador, rey en Ferrando e molt[s] misatgés dels altres reys; de què lo dit papa, ab l'emperador e rey e els altres, romperen.

66.

PARTÍ PAPA BENET

E decontinent lo dit papa Benet se'n partí e vench-se'n en Paníscola, e aquí finà sos dies, molt santament.⁵⁶⁵ E, après mort d'él, en la dita Paníscola, fonch elet papa mossén Gill Monyós, canonge de la Seu de València e natural de Terol; e, après algun temps, renuncià⁵⁶⁶ e fon-li donat lo bisbat de Malorqua, e pasà-se'n en son bisbat, e aquí visqué molt e envelí e finà sos dies.⁵⁶⁷

¶ ⁵⁶² El *Libre de memòries...* (ed. cit., I, p. 457) afirma erradament que marxà de València el 20 d'agost. ¶ ⁵⁶³ La data és inexacta; el rei emmalaltí, el 16 d'agost escrivia a l'infant Joan, des de València, comunicant-li el seu pla de viatge, i no va eixir del Grau d'aquesta ciutat fins al següent dia 20, segons documenten Sanchis Sivera i Martorell Trabal (ed. cit., p. 161, nota; la carta adduïda és a l'ACA, R. *Canc.*, reg. 2408, f. 56). ¶ ⁵⁶⁴ Ms.

.M.CCCC.VI. ¶ ⁵⁶⁵ *molt santament*, cobert amb tinta negra al ms. en data posterior, sens dubte per ser considerat Benet XIII antipapa per part de Roma. ¶ ⁵⁶⁶ L'abdicació de Gil Sanxes Munyós, titulat papa Climent VIII, fou pronunciada al castell de Peníscola, el 26 de juliol de 1429 (PUIG i PUIG, *Pedro de Luna...*, pp. 402-403). ¶ ⁵⁶⁷ Del 1429 al 1446 (EUBEL, *Hierarchia Catholica...*, I, 323, i II, 184).

67.

COM ELEGIREN PAPA MARTÍ

En l'any de .M.CCCC.XVII., a .XI. de noembre, en Gostança, tengueren consili, hon fonch l'emperador e misatgés dels reys de christians, e foren cardenals e prelats. E elegiren papa Martí, e la Església fonch hunida quant papa Mo[n]yós, de Paníscola, hac renunciat.⁵⁶⁸

68.

MORT DE DON FERRANDO, FILL DEL REY

En l'any de .M.CCCC.XV., en Barcelona, morí don Ferando, mestre de Calatrava, fill del rey en Fe-^{58r}rando e de la reyna dona Huraqua; morí (*blanc*).

69.

MORT DEL REY EN FERRANDO

En l'any de .M.CCCC.XVI., digous hora de migjorn, a .II. de abril, morí lo senyor rey don Ferando. Morí en Agualada, tornant de Perpinyà, de depositar papa Benet; regnà tres anys e .VIII.º messes e .III. hores.⁵⁶⁹

70.

COM FONCH JURAT REY ALFONSO

En lo dit any de .M.CCCC.XVI., a .II. de maig, fonch jurat per rey e senyor lo molt victuriós don Alfonso, fill e primogènit del dit rey en Ferando, lo qual don Alfonso, rey d'Aragó, ha fet actes de molt gran virtut e de luable memòria. Dels que yo he vists, escriuré de alguns en suma; dels altres, remetré als qui u saben.

71.

DE LA ARMADA DE GÍGER

En l'any de .M.CCCC.XVIII., en la fi de agost, fonch com mossén Pere de Muncada, ab molts altres gentilshòmens, passaren en Malorqua, e d'aquí, ab molt més

¶⁵⁶⁸ *Vid. supra*, part II, núm. 3. ¶⁵⁶⁹ El mateix dia, Alfons el Magnànim, que signa ja *Rex Alfonsus*, demana d'Igualada estant a l'abat de Poblet que hi acudisca amb monjos del seu monestir, per a celebrar la sollemnitat faedora de la sepultura e funeràries del molt alt senyor en

Ferrando rey Daragó e de Sicília (Andrés GIMÉNEZ SOLER, *Itinerario del rey don Alfonso de Aragón y de Nápoles*, Saragossa, Imp. Mariano Escar, 1909, p. 1). *Vid.* les disposicions dels jurats valencians per a les exèquies del monarca al *Libre de memòries...*, I, pp. 460-464.

gent, e foren a Gíger,⁵⁷⁰ hon moriren en lo combat mossén Francí de Perelós, mossén Loís Vidal, mossén Francesch Marades, e los Codinats tres germans, e molta altra gent.

72.

ARMADA DEL SENYOR REY DON ALFONSO

En l'any de .M.CCCC.XVIII.º, lo senyor rey don Alfonso començà huna gran e molt bella armada, hon havia .XXXVIII. galleres, .IIII. galiotes e .XIIII. naus e altres fustes, molt bellament armades, hon hi hanava molta notable gent. E la dita armada se ajustà en Portfangós e lo senyor rey estech en lo monestir de la Ràpita, he embarquà's, ab tota sa gent, en lo dit any, e a (*blanc*).

73.

COM ENTRÀ LA ARMADA EN MALORQUA

En lo dit any e mes, fonch en Malorqua lo senyor rey, ab tota sa armada, e quatre galeres de venecians hysqueren al senyor rey e, ab gran honor, entrà en Malorqua; e aquí convidà lo capità de les galeres dels venecians e li donà certa vexela d'argent, e lo ¶^{58v} capità venecià donà al senyor rey dos peces de brocat e dos de carmesí. E d'aquí partí l'armada, e foren en Manorca, en lo port de Mahó.

74.

COM PARTÍ L'ARMADA

En lo dit any de .M.CCCC.XVIII.º, partí lo senyo[r] rey, ab tota sa arma[da], per anar a Calbi e a Bonifaci; e partí a dos del mes de setembre, del port de Mahó. En lo dit any, l'armada del dit senyor fonch en lo port de Bonifaci,⁵⁷¹ e aquí aturà per algun temps, en tant que l'armada se espargí, que en lo port no romangueren sinó .V. naus, ço és, la nau d'en Fàbregues, la nau d'en Pisa, la nau grossa qui hera d'en Campredó, la nau d'en Baster, la nau d'en Coselo.

E en lo dit any, diumenge de matí a .XXI. de deembre, estant en lo port, aguem vista de l'armada de genoveses, que heren .VIII. naus; e, per esguart com lo vent los hera contrari, no's pogueren acostar al port fins lo divendres, en hora de vespres, qui foren messes en la boca del port de Bonifaci, hon heren les .V. naus del dit senyor.

En l'any de .M.CCCC.XX., a .XXVIII.º de deembre, diumenge, en hora de tèrcia, les .VIII. naus dels genoveses, veles plenes, entrant per lo port, e fonch molt gran combat contra les dites .V. naus del dit senyor rey. Emperò, Déu ajudant als

¶⁵⁷⁰ Port del Magreb, hui Jijel (Algèria). ¶⁵⁷¹ Ms. *Bonifaci*.

nostres, les naus dels genovesses agueren bé plaer de poder-se'n tornar, ben mal pagat de sa venguda, ab tota sa supèrbia: se n'anaren plorant per la molta gent nafra e morta.⁵⁷²

En lo dit any, estant en Serdenya, vench misatger de Madama⁵⁷³ al senyo[r] rey, que volgués anar en la ciutat de Nàpols, car ella lo volia afillar. E lo dit senyor li tramés a la dita Madama mossén Ramon de Perelós, lo qual no poch concordar ab la dita Madama, ans se'n tornà al dit senyor rey. ¶^{59r}

75.

COM FONCH L'ARMADA EN CECÍLIA

En lo dit any de .M.CCCC.XX., fonch junt lo senyor rey ab tota s'armada en Cecília, en la ciutat de Palerm, ab gran honor e festa per la venguda de son senyor lo rey.

76.

MISATGÉS DE MADAMA

En lo dit any, estant lo senyor rey en Palerm, vengueren misatgés, molt altament areats, de madama Johana, reyna de Nàpols, dient al dit senyor rey que li volgués ajudar, e açò com ella era encorreguda per molts, e que decontinent ella l'afilaria e li donaria tota sa potestat e senyoria. De què lo dit senyor rey acceptà la enbaxada, ab molt valent e virtuós ànimo, e decontinent se partí per a la bella ciutat de Mescina.

77.

CATALUNYA

En lo dit any de .M.CCCC.XXI., lo dit senyor rey fonch en Mescina, e de aquí tramés amprar a Catalunya, e los catalans o principat li feren proferta de .D. hòmens d'armes e de .M. balestés; e lo dit senyor rey tramés al capità Bratxo,⁵⁷⁴ e prèssou del dit senyor rey, e enaprés féu passar molts cavals, ab tafurees,⁵⁷⁵ a Rígols, e féu molt gran aparell. Lo dit senyor se partí, ab tota sa armada, per a la ciutat de Nàpols.

¶⁵⁷² *se n'anaren... morta*, afegit de la mateixa mà.

¶⁵⁷³ Joana II d'Anjou, reyna de Nàpols (1414-1435). En lletra datada al setge de Bonifacio, el novembre de 1420, el rei escriu al seu germà Joan de Navarra: *...nos seyendo en la villa del Alguer en el mes dagosto la Reyna de Napols envio a nos sus*

misatgeros... (GIMÉNEZ SOLER, *Itinerario...*, p. 39).

¶⁵⁷⁴ Braccio da Montone [Andrea d'Oddo], *condottiere* del papa (*vid.* Alan RYDER, *Alfonso el Magnánimo, rey de Aragón, Nápoles y Sicilia*, València, Inst. Alfons el Magnànim, 1992, pp. 118-119).

¶⁵⁷⁵ *Ms. tafurces.*

COM LO SENYOR REY FONC EN NÀPOLS⁵⁷⁶

En lo dit any de .M.CCCC.XXI., a (*blanc*),⁵⁷⁷ lo senyor rey, ab tota s'armada, fonch en Nàpols, e fon-li fet hun pont per a desembarquar, e aquí fonch lo gran senescal e lo capità Bratxo e Jacobutxo Caudura,⁵⁷⁸ e molt gran multitud de notable gent; e lo senyor rey cavalcà ab hun gran e molt bel caval e molt belament areat de richs parament[s], e tota la gent,⁵⁷⁹ ço és, duchs, comptes e barons e tots los altres, axí grans com xichs, tots a peu. E axí, en tanta honor e magnificència, entraren per la ciutat de Nàpols e foren al Castel Nou, e aquí madama la reyna lo rebé molt altament, ab gran amor e honor, e decontinent la dita Madama li donà lo re-^{59v}giment e senyoria de totes ses terres e l'afillà, e parlant bones paraules, dient «*Mi fillolo, rey d'Aragona*»; e, segons se mostrà,⁵⁸⁰ tenia alre en lo cor. E, estant en aquesta honor, durà (*blanc*).

DEL TRACTE DE MADAMA

E après, en l'any de .M.CCCC.XXI., la reyna Madama volch mostrar de les arts ytalianes: hysqué's del Castell Nou e mudà's al castel de Capuana, e, com ella tench sos tractes a punt, tramés per son *fillolo*, lo rey, dient que ella avia gran nesesari parlar ab ell, e que era mal disposta, que decontinent vengués al castel de Capuana, hon hera la dita reyna; e lo senyor rey estech que no volia anar, no confiant masa de la reyna. E, en aquest temps, vench lo gran senescal, ab hun gran caval, e entrà en lo Castel Nou, dient al senyor rey que desenpatxàs de anar; e, decontinent que lo senescal fonch en lo dit castel, lo pont levadís fonch alçat e lo dit senescal fonch pres. E decontinent lo senyor rey, ab molta gent ben acompanat, foren al castel de Capuana, a la reyna; e, axí com lo rey fonch en lo pont, per esguart que tanta gent no entràs en⁵⁸¹ lo dit castel, alçaren lo pont levadís, e, tanta fon la gent que eren en lo pont, que no'l pogueren axí bé alçar, de què lo senyor rey hac temps de poder tornar atràs, e fonch-li lançada huna cantera del castel, que donà sobre lo col de l'aqua que cavalcava, que li féu ficar los genols an terra, e mossén (*blanc*) li mès huna bacineta al cap al dit senyor rey, que li féu gran valença; emperò, molts cavalés del dit senyor rey foren presos en lo dit castel de Capuana. E en aquela hora fonch la ciutat rebel·lada contra lo senyor rey, e decontinent vench Esforço,⁵⁸² qui esta[va] prop de la ciutat, amagat ab bé .M.¹ cavals,

¶ ⁵⁷⁶ Ms. *Nòpols*. ¶ ⁵⁷⁷ El 5 de juliol de 1421 (Jaume VICENS I VIVES, *Els Triastàmares*, 3a reed. [1a ed.: 1956], Barcelona, 1974, p. 112). L'11 de juliol, des del mateix Castell Nou, el rei donava notícia de la seua entrada a F[rancesc Climent], bisbe de Barcelona i patriarca de Jerusalem: *...on nos reeberen ab pali e ab tanta honor e affeccio com se puxa dir ni*

explicar (GIMÉNEZ SOLER, *Itinerario...*, pp. 50-51; la lletra apareix, per errada, amb la data 1422). ¶ ⁵⁷⁸ Jacopo Caldora, lloctinent de Braccio (RYDER, *Alfonso el Magnánimo...*, p. 146). ¶ ⁵⁷⁹ *E tota la gent*, repetit al ms. ¶ ⁵⁸⁰ Ms. *morstrà*. ¶ ⁵⁸¹ Ms. *el*. ¶ ⁵⁸² Muzio Attendolo Sforza, conestable de la reina Joana (RYDER, *Alfonso el Magnánimo...*, p. 106).

contra lo senyor rey, de què fonch gran batala. A la fi, lo dit senyor rey, ab tota sa gent, se agueren a metre en lo Castel Nou e ¶^{60r} en lo castel de l'Hou, de què fêu ben guardar lo gran senescal, e decontinent foren les galeres del dit senyor en Cecília, per portar vituales per provesió dels castels e de la molta gent que y heren. E, aquí estant, pactegaren dels presonés, e tots los del senyor rey que tenia Madama presos donaren per cambi del gran senescal. E, estant lo senyor rey e tota sa gent en esta congoxa, vench l'armada de Catalunya e fonch junta en lo port de Nàpols, en molt bon cas e gran nesecitat, la qual vench en la forma següent.

80.

DE L'ARMADA DE CATALUNYA

En l'any de .M.CCCC.XXI., lo principat de Catalunya feren proferta al senyor rey don Alfonso de .D. hòmens d'armes e de .M. balestés.

En lo dit any, del General de Barcelona armaren .VIII. naus e .X. galeres en la ciutat de Barcelona, totes de bona volla, que no y hac nengú per força.

Capità general de tota l'armada, lo compte de Cardona, qui havia nom Ramon Folch.

Conselés de capità: Dalmau Ramon Xacmar, comanador de Malorques; mossén Bernat Galceran de Pinós; en Johan Mallent, ciutadà.

Patrons de les naus e capitans: lo noble mossén Martí Johan de Cervelló, capità de la nau d'en Campredó; lo noble mossén Ramon de Peguera, capità de la nau d'en Dolx;⁵⁸³ ¶^{60v} Pere Dusay, ciutadà,⁵⁸⁴ capità de la nau d'en Pissa; mossén Johan Cortit, capità de la nau de Jener; mossén Pere Barberà e mossén Huch de Vilafrancha, cunyat, capitans de la nau d'en Fàbregues; en Francesch Andreu, capità de la nau d'en Baster; en Loys Roca, ciutadà, capità de la nau d'en Saragoça; en Francesch⁵⁸⁵ Burgués, de Tortossa, capità de la nau de n'Esteve Torre.

Patrons de galleres: mossén Johan Aymerich, patró de la gallera del capità; frare Loís de Mur; lo noble mossén Loís d'Abella; en Francesch Desplà; frare Huch de Pau; mossén Johan de Corbera; Guillem de Sentcliment; frare Johan de Vilagut; Andreu de Biure; en Camós.

En lo dit any de .M.CCCC.XXI., partí l'armada de la ciutat de Barcelona, ço és, les .VIII. nau[s], .X. galleres e dos barques grosses per portar vitualles; e foren en Manorqua, en lo port de Mahó, e estegu[er]en .XV. dies per esperar huna nau de Barcelona.

En lo dit any, fonch tota l'armada en lo port del Castell de Càller, e aturà aquí l'armada dos dies; e, partint les galleres, aturaren en la hylla de Ponça dos nits e hun dia, e les naus feren via, de què foren a Nàpolls ans que no les galleres. E, fent la via de Nàpols les galleres, vench huna gallera del senyor rey, dient la nova com Nàpols s'era rebetlat contra lo dit senyo[r] rey, e que lo senyor rey los manava que, con fossen denant Nàpols, que cascuna gallera los lançàs dos ho tres

¶⁵⁸³ Sic. Vid. *infra*, f. 62r: *en Dol*; f. 74v: *en Doyll*. ¶⁵⁸⁴ Ms. *ciutatà*. ¶⁵⁸⁵ Ms. *Franceschs*.

pedres de bonbardes, de què tota la gent, ab molt gran ànimo, se meteren a punt; e, passant denant lo Castel Nou, hon hera lo senyor rey, feren tres saluta-^{¶61r}cions molt altament, e anant la via de Nàpols lançant bonbardes, e los de la ciutat lançant tanbé bonbardes, e tant que, de huna part e d'altra, mataren alguna gent. En la ciutat era lo capità Esforço, ab quatre mília cavals e molts infants de peu, e, durant aquesta escaramuça, les galleres donaren la proha en terra, de què tota la gent de les galleres e naus e del Castell Nou hysqueren en terra, denant Sanct⁵⁸⁶ Nicola, hon hac gran batalla e molt fort. Emperò, Déu ajudant, los nostres agueren molt animosament⁵⁸⁷ victòria e se n'entraren en la ciutat de Nàpols, matant e cremant quant denant los venia, e coregueren e cremaren lo carer de Capuana e lo carer de Nido, e foren al castel de Capuana, hon hera Madama, ab molta gent ben en punt. Lo capità del castel dien Sanxo Parento, home de xiqua estatura, mas per cert molt ardit e valent.

De què lo senyor rey féu hordenar capitans e guaytes, per aguaytar la ciutat e ls portals e per dar combat al castel de Capuana, hon hera Madama ab molta e gran gent.

Les guaytes de la porta Petruca:⁵⁸⁸ primo, lo bescompte de Vilamur; don Hugo de Cardona; comanador de Malorques; lo noble mossén Ramon de Peguera; hòmens d'armes e pilarts, .CC.XX.; los hòmens d'armes de la gallera de mossén Loís d'Abella, .LXIII.; les conestablies, .CC. balestés; Anthoni Martorell; Johan Soldevilla; Gabriel Marthorell; Miquel Navarés; Berenguer Ciutadila, per en Calvet, *quondam*; Françoys Martí; Anthoni March; Bernat Nadal; Johan Calcena.

La segona guayta de la porta de Petruca: ^{¶61v} primo, lo noble mossén Martí Johan de Cervelló, ab .C.X. hòmens d'armes e .C.X. pilarts; Pere Dusay, ab .XXXXVI. hòmens d'armes e .XXXXVI. pilarts.

Conestables: Guillem Codina; Bernat Codina; Arnau Rosanes; Lorenchs Çafont; Johan Venrell; Anthoni Roquaplana; Pere Nogueres; Guillem Quinohà; Berenguer Horiolls; Jaume Roca, Berenguer Roca, germans; Johan Guàrdia; Thomàs Prats.

Los que guardaven la Coronada:⁵⁸⁹ Perre de Cast[r]o; e Francesch Andreu, ab .LX. hòmens d'armes; mossén Pere Barberà; mossén Huch de Vilafranca; Anthoni Dasa, ab .LX. hòmens d'armes.

Conestablies: Jaume Amorós; Johan Roders; Bernat Anthoni; Guillem Mestre; Johanico Desplà; Pere Palleyà; Jaume Poch; Bernat Alibert; Anthoni Dalmau.

La guayta que's fia en lo Carme: mossén Johan Cortit, ab .LX. hòmens d'armes; Francesch Burgués, ab .XXXX. hòmens; Johan de Pau, ab tots los hòmens d'armes de la galera dels Cans; frare Johan de Vilagut, ab tots los hòmens d'armes de la sua galera; Alamany de Belpuig, ab tots⁵⁹⁰ los hòmens d'armes de la galera d'en Biure; mossén Bernat de Raset, ab tots los hòmens d'armes de la gallera de mossén Johan de Corbera e de la gallera d'en Sentcliment.

Conestables: Pere Luch; ^{¶62r} Jaume Çabater; Pere Fortariola; en Cenra; Rafel Rosel, Johan Rosel, germans; Ramon Salleles; Pere Font, ab dos conestables.

¶⁵⁸⁶ Ms. *Sancta*. ¶⁵⁸⁷ Ms. *animosament*. ¶⁵⁸⁸ Porta la Incononata, enfront del Castelnuovo (*id.*, *id.*, p. 429). ¶⁵⁸⁹ Carrer de Petruccia (RYDER, *op. cit.*, p. 428). ¶⁵⁹⁰ Ms. *totes*.

Les guaytes de les bonbardes de cascun jorn, per ajudar a·quelles, de què prèc c`arech mossén Goterris de Nava: la gallera de mossén Johan Aymerich; la gallera de mossén Loís d'Abella; la gallera de mossén Johan de Valterra; la gallera de mossén Guterris de Nava; la nau d'en Dol; la nau d'en Pisa.

Altra gu[a]yta: la gallera d'en Francesch Desplà; la gallera de mossén Johan de Corbera; la gallera d'en Viure; la galera d'en Guy de Sentvicent; la nau d'en Giner; la nau d'en Çaragoça.

Altra guayta: la galera de frare Loís de Mur; la gallera de frare Huc⁵⁹¹ de Pau; la gallera Com; la gallera de mossén Roqua; la nau d'en Campredó; la nau de n'Esteve Roures.

Altra gu[a]yta: la gallera de frare Johan de Vilagut; la gallera d'en Camós; la gallera de mossén Johan de Bardaxí; la galera de mossén Bernat de Vilagut; la nau d'en Baster; la nau d'en Fàbregues.

Són los conestables, en suma, .XXXXV.

81.

DEL CITI DEL CASTEL DE CAPUANA, E DE LES BARERES

La guayta del primer vespre és del bescompte de Vilamur, ab altres nobles e cavallés e gentillshòmens e .v. conestables. La gu[a]yta del segon vespre és del noble mossén Martí Johan de Cervelló, ab altres nobles, cavallés e gentillshòmens, ab .v. conestables. La gu[a]yta del terch vespre és de don Pedro de Castro, ab altres nobles, cavallés e gentills-^{62v}hòmens, ab .v. conestables. Són en cascuna guayta .c. hòmens d'armes, .c. pilarts e .c.xx. balestés, tots molt en punt.

De les bareres: *primo*, la barera de Sancta Catherina, hon són contínuament .lx. hòmens d'armes, ab .lx. pilarts e .c. balestés; capità, mossén Guillem de Muntanyans, e Jaume e Ramon Alamans.

Barera de mossén Barberà: barrera del carer de Capuana, prop lo castel, e altra a migant carrer del capità general.

La terça barrera, de mossén Vilafrancha: barrera de la bonbarda del general; barrera de la bonbarda de la Banch, de mossén Goterris; la barrera de Magdalenes, mossén Guterris de Nava, ab .lx. hòmens d'armes, .lx. pila[r]ts e ab .v. conestables.

Bastida de garnisó del Carme, de què és capità mossén Bernat de Pinós, ab .l. hòmens⁵⁹² d'armes, .l. pilarts e tres conestables.

En aquest orde tan meravellós tenien e guardaven la ciutat, e contínuament combatien lo castel de Capuana, molt ardidament e ab molt gran ànimo, de què hera molt bela cosa de veure la manera dels combats que los nostres donaven al dit castel. E, vent los del castel lo gran combat que·ls nostres lo donaven, vengueren a pacte al senyor rey que, si dins .viii. jo[r]ns no avien sucós, que ells retriuen lo castel, e en aquest parlament fonch don Anthon de Luna, ab altres nobles e cavallés; de què lo senyor rey los ho promés.

¶ ⁵⁹¹ Ms. *Luc.* Cf. ff. 60v i 68r: (galera de) *frare Huch de Pau.* ¶ ⁵⁹² Ms. *hòmens.*

E, pasats los .VIII. jo[r]ns, los del castel no hagueren sucós, donaren lo dit castel de Capuana al senyor rey, e lo senyor rey entrà en lo dit castel e fonch senyor de la ciutat de Nàpols e de totes les forces; e Madama e tots sos cavalés fora e fogits de la ciutat de Nàpols.⁵⁹³ ¶^{63r} E lo senyor rey, pressa la ciutat de Nàpols, e vent tanta notable gent e axí valent e animosa, en tant ànimo, que de nobles e cavalés e gentillshòmens e hòmens de bé de catalans eren en compte .CCC.XXXX., e de Aragó e de València pus de .D., de què lo senyor rey deliberà de pendre Yscla.

82.

PRESÓ DE YSCLA

De la presó de Yscla⁵⁹⁴ fon en l'any de .M.CCCC.XXIII., a (*blanc*).

Primerament, lo senyor rey féu fer quatre escales de antenes, molt grans e amples, cascuna de .LXX. o .LXXX. escalons, e partí's tota la armada de Nàpols e foren en Yscla. E entoldaren barques e, ab gran peril, se acostaren al peu de la muntanya de Yscla, e açò per esguart com los de Yscla lançaven de grans canteres; e les barques lançaren ànquores de les naus al peu de la muntanya de Yscla, qui és la mar fondable, e lavós arboraren les escales de les naus a la terra e la gent començà a muntar, ab molt gran peril; e la huna escala se trenquà la hun bras, de què caygueren tres hòmens en mar, los quals moriren decontinent. Dos jermans de Ampurdà se trobaren alt, damunt la trencadura de la escala, als quals fonch forçat de muntar⁵⁹⁵ per la roqua amunt, e feren grandíssima batalla ab los contraris; e vench hun gentilhom, qui dien Thofano, ben armat, e començà a botar los dos jermans de Ampurdà, e decontinent lo dit gentilhom se n'hac a tornar, molt prest e cuytat, per la molta balesteria que li tiraven de les naus per defenció dels dos jermans, e fon nafrat lo gentilhom; e los nostres de les altres escales pugant per la roqua amunt, ab molt gran peril, la qual cosa era hun singular e maravelós acte, de veure hun tal acte. E lo senyor rey començà a cridar: ¶^{63v} «Sent Jordi! Sent Jordi!», de què los nostres, ab molt gran animositat e valentment, muntaren per la muntanya amunt, e los nostres balestés guardant los que muntaven per la roqua, que tanta hera la balesteria que los de Yscla no gosaven traure lo cap a la muralla, de què ells se meteren en fuyta e's meteren en lo castel; e, decontinent, per los nostres foren alçades banderes del senyor rey. E decontinent lo senyor rey se desenbarquà e entrà en la ciutat, e féu fer crida per al .VI. jorn donar lo castell a salt; emperò, los del castel se retreren, que no esperaren lo combat, e donaren lo castel al senyor rey, e mossén Bernat de Centelles prèss posesió del castel per lo dit

¶ ⁵⁹³ La presa i saqueig de Nàpols per l'exèrcit d'Alfons el Magnànim es produí el maig-juny de 1423 (RYDER, *Alfonso el Magnánimo...*, pp. 138 i ss.). El 13 d'octubre, els jurats de València felicitaran calorosament el monarca per les victòries *—fets dignes de perpetual renom—*, però no amagaven advertir-lo del perill del seu ex-

cessiu interès per les que deien assenyadament *ytàliques il·lusions*, demanant amb gran instància que tornàs a la Corona d'Aragó a ocupar-se del govern personal dels seus regnes (*Epistolari de la València medieval*, ed. d'A. Rubio Vela, II, doc. 34).

¶ ⁵⁹⁴ Ischia, illa a l'entrada del golf de Nàpols.

¶ ⁵⁹⁵ Ms. *muntar de muntar*.

senyor rey, de què lo dit senyor rey féu proveir la terra e castel de gent e de vituales e de tot lo nesesari, e tornà-se'n en tota sa armada en Nàpols.

Enaprés, essent lo senyor rey en Nàpols, a pregàries de molts e per gran nesesari que lo senyor rey hera en Aragó, ell promés de tornar en Aragó o en Catalunya, e l'armada se mès en punt; emperò, lexà la ciutat de Nàpols a son frare don Pedro e a Jacobo Caldori, que regisen e guardasen la dita ciutat, car lo dit senyor los promés tornar molt prest e ab molt gran poder. E, embarcat lo dit senyor rey, ans de partir del port de Nàpols, hun dia, alba de matí, vengueren quatre estandarts, ço és, lo primer del papa,⁵⁹⁶ lo segon de Madama, lo terch del rey Loís,⁵⁹⁷ lo quart de Esforço; e vengueren a mon parer més de quatre mília cavals, e foren molt prop de Nàpols. E, decontinent, Jacobo Caldori hysqué contra ells ab .M. cavals e molta gent de peu que hysqueren de la armada, que ya heren recolits; emperò, los contraris heren tants, e Jacobo Caldori husava de l'art de la Ytàlia,⁵⁹⁸ de què tota la nostra gent se ach a recolir e lexar la ciutat de Nàpols. E lo rey Loís vench a l'ora de la mar e ||^{64r} mostrà's al senyor rey, de què lo dit senyor rey ach molt gran ennug, e jurà que ell lo pagaria ans que no fos en Cathalunya; e esta fonch la causa del robo de Masela.

E, ans que partís lo senyor rey, féu molt provehir de gent e de vituales la ciutat e castel de Yscla, lo castel de l'Ou e lo Castel Nou, e ordenà capità de les naus lo compte de Luna, e que se'n venguesen la via de Cathalunya. E lo senyor rey partí ab .XVIII. galeres e dues galiotes e féu la via de Gayeta, e, de aquí, fem la via de la Platga Romana e Ribera de Gènova e, passant ab bon viatge, foren en la ylla de Hysla d'Eres;⁵⁹⁹ e aquí lo senyor rey tengué parlament en la dita illa, que hysqueren tots los patrons, e aquí ordenaren lo combat de la ciutat de Masela.

83.

DE LA PRESÓ DE MASELA

En l'any de .M.CCCC.XXIII., a .vi. de noembre,⁶⁰⁰ lo senyor rey, ab tota l'armada, ço és, .XX. fustes, alba de matí foren davant la ciutat de Masela; e los de la ciutat tenien lo fet que seria burles, e començaren a parlar algunes paraules enjurioses contra los nostres. E, los patrons nostres ordenant ses galeres e batalles, axí com fonch ordenat per lo senyor rey en la hysla⁶⁰¹ d'Eres, foren .X. hores, e tot ordenat ab molt gran orde e tothom en punt, al toc de .X. hores començaren les batales, tant fort e tan espantables e ab tant ardiment de coratge los nostres que terra e mar fien tremolar; e durà lo combat axí fort e terrible fins a tres hores ho pus de nit, a nunca sesar lo gran combat. De què la cadena del port fonch trenquada, e decontinent los nostres, ab tant espantable ànimo, entraren en la dita ciutat de Macella, e, cremant e matant, prengueren la dita ciutat; e lo senyor rey la tench tres dies a sa vo-

¶ ⁵⁹⁶ Martí V (1417-1431). ¶ ⁵⁹⁷ Lluís III, comte de Provença (1417-1434), duc d'Anjou. Fou rei associat a Joana II des del 1424. ¶ ⁵⁹⁸ Eufemisme per perfídia. ¶ ⁵⁹⁹ L'arxipèlag d'Ieres (fr. Hyères),

enfront d'aquesta població marítima de Provença, pròxima a Toló. ¶ ⁶⁰⁰ L'assalt de la ciutat de Marsella fou el dia 19 (VICENS I VIVES, *Els Trastàmars*, p. 113). ¶ ⁶⁰¹ *hysla*: «hylla», corr.

luntat, de nit e de dia, ab los portals huberts. ¶^{64v} E, com vench al terch jorn, prengueren tot ço que volguerren de la dita ciutat, e al migjorn tothom se embarquà e partim en bon viatge la via de Catalunya. E lo senyor rey prè lo cos del gloriós sent Loís, bisbe, lo qual donà a la Seu de València, e tenen-lo en la cecestia ab gran honor e reverència; e donà més lo senyor rey a la dita Seu de València la cadena del port de Masela, la qual cadena està en los pilàs de l'altar major de la dita Seu.⁶⁰²

E, partint lo senyor rey ab tota sa armada, foren en les Pomegues,⁶⁰³ hon estech quatre dies, e de aquí prè la Cola, e passam lo golfh de Narbona e fom a Cobliure; e, costeregan ab bon viatge, e fom en la ciutat de Barcelona, hon trobam les naus, de què fonch complit e acabat tot nostre viatge, en l'any de .M.CCCC.XXIII. E lo dit senyor rey entrà en la ciutat de València, a .XXVIII. de jener en l'any .M.CCCC.XXIII., hon fonch rebut ab molta honor e reverència.

84.

DE LA ARMA[DA], CAPITÀ DON PEDRO

En l'any de .M.CCCC.XXIII., lo senyor rey estant en la ciutat de Barcelona, féu armar certes fustes, de les quals fon capità don Pedro, germà del senyor rey, e lo compte de Luna don Fadrich, fill del rey en Martí de Cecília, e benehiren les banderes en Sancta Aulàlia de la Seu de Barcelona.

E en lo dit any, dimecres a .XXI. de juny, vespra de *Corpus Christi*, féu mostra la dita armada en la platga de Barcelona, e lo senyor rey mirava l'armada ab molt gran plaer en la Longa de la dita ciutat. E lo disapte après, qui fon dia de sent Johan de juny, partí la dita armada, e d'aquel viatge baregaren la ylla dels Quèrquens.⁶⁰⁴ No sé les altres coses que féu l'armada, aquel viatge. ¶^{65r}

85.

DE LES CORTS DE TEROL

En l'any de .M.CCCC.XX., tench lo senyor rey corts en Terol, e començà-les.

¶⁶⁰² El s. XVIII, la cadena es traslladà a l'aula capitular vella de la catedral, on es conserva; dóna més informació del fet Jaume SAFONT (*Dietari o Llibre de Jornades (1411-1484)*, ed. de Josep Maria Sans i Travé, Barcelona, Fundació Noguera, 1992, p. 17): ...e féu trençar la gran cadena de ferro molt grossa qui stava a la bocha del port, e huy és en la Seu de València... Les reliques de sant Lluís d'Anjou foren instal·lades en una capella manada construir pel bisbe Alfons de Borja, després papa Calixt III (SANCHIS SIVERA, *La Catedral de València*, pp. 267-269); des del Setcents, la capella de Sant Lluís es

va canviar a la nau de l'Evangeli de la Seu. De la donació del cos del sant framenor a la ciutat parla també el Panormita: ...arribà en València, ciutat inclita en Spanya, hon lo sant cos, gloriosa paga e premi de la sua victòria, religiosament és col·locat ab special consolatió dels ciutadans (Antonio BECCADELLI el Panormita, *Dels fets e dits del gran rey Alfonso*, versió catalana de Jordi de CENTELLES, a cura d'Eulàlia Duran, text llatí a cura de Mariàngela Vilallonga, apèndix de Joan Ruiz i Calonja, Barcelona, ENC, 1990, p. 135). ¶⁶⁰³ Illa que clou la badia de Marsella. ¶⁶⁰⁴ Arxipèlag de la costa de Tunís.

DE LA GERRA DE CASTELLA

En l'any de .M.CCCC.XXV., lo senyor rey don Alfonso entrà en lo regne de Castella, e fonch en Taraçona ab .v. mília hòmens d'armes contra lo rey de Castella, qui tenia pres don Anrich, mestre de Santiago, germà del dit senyor rey don Alfonso, lo qual avia pres en l'any .M.CCCC.XXIII.; e la infanta muler del dit don Anrich, e germana del rey de Castella, vench fogida de Castella, e entrà en València lo darer dia del mes de deembre en l'any .M.CCCC.XXIII.

En lo dit any de .M.CCCC.XXV., a .XXV. de joliol, dia de sant Jaume, entraren en treves lo rey d'Aragó e lo rey de Castella, e açò migançant e entrevenint dona Maria, reyna virtuosa, muler del rey d'Aragó don Alfonso e germana del rey de Castella, la qual, per sa gran virtut e ab gran trebal, concordà los dits reys e féu traure don Anrich de presó. En lo dit any de .M.CCCC.XXV., a .XI. de octubre, a .XI. hores de nit, vench la nova en València com lo senyor rey, a .VIII. del dit mes de octubre, avia tret son germà don Anrich de presó, ab molt gran honor; toquaren morlanes [e feren] profesó.⁶⁰⁵ En lo dit any, a .XXII. de deembre, entrà lo senyo[r] rey en València, quant hac tret son germà de presó.

En l'any de .M.CCCC.XXVI., a .v. de jener, vespra de Aparici, portaren hun toro de Cotes, qui era d'en Pere Bou, e a la Buatella, a la porta d'en Miquel Just, balester, matà la mula qui cavalcava mossén Guerau Bou, menor. E, après dinar, portaren-lo al Real, e aquí'l jugaren, e rebolcà molta gent, de què lo senyor rey hac molt gran plaer, en especial del fadrí de Preycadós.^{65v}

En l'any damunt dit de .M.CCCC.XXVI., dia de Aparici, lo senyor rey anà a la Seu a missa, ab huna roba de brocat carmesí rocegant per terra, forrada de marts gebelins. E l'infant don Anrich, qui hera exit de presó, donà moltes clotxes de brocat a cavalés de València, e, tots axí puxants, vengueren a la Seu a missa ab lo senyor rey e senyor infant.⁶⁰⁶

En lo dit any, a .XXI. de mag, tench lo senyor rey hun rench en l'ort del Real; e, com vench a la fi, per bel delit anà ha encontrar a la paret del Real, e rompé l'asta.

DEL COMPTE DE URGEL

E l'any de .M.CCCC.XXVI., a .XXVIII. de mag, portaren pres don Jaume, compte d'Urgel, de Castella, e fon mes en lo castell de Xàtiva ben guardat. En l'any .M.CCCC.XXXIII., a Cinquagesma, morí lo dit don Jaume, compte d'Urgel, en lo castel de Xàtiva, e fon soterrat en la església dels Frares Menós⁶⁰⁷ de Xàtiva, entrant en la església après del portal, a través, que tothom lo calsiuà.⁶⁰⁸

¶⁶⁰⁵ *toquaren... profesó*, afegit de la mateixa mà. La frase manca de verb al ms., segurament per abreujar la nota.

¶⁶⁰⁶ *e senyor infant*, afegit *idem*. ¶⁶⁰⁷ Ms. *memós*. ¶⁶⁰⁸ El comte va morir l'1 de juny de 1433, *de passió còlica* (vid.

Francesca VENDRELL DE MILLÀS i Àngels MASIÀ DE ROS, *Jaume el Dissortat, darrer comte d'Urgell*, Barcelona, 1956, p. 223; Carlos SARTHOU CARRERES, *Datos para la historia de Játiva*, 2a ed., València, 1977, pp. 244-245).

En l'any de .M.CCCC.XXVI., lo senyor rey fonch malalt en València; e, a .XX. de octubre, lo vench a veure l'infant don Anrich e don Pero Maça.

En lo dit any, a .XVIII.º del dit mes de octubre, féu fer crida lo senyor rey que dengú no gosàs jurar res de Déu, ne jugar a dengun joch de daus, sots pena de metre hun clau en la lengua e pagar .LX. sous.

88.

DEL RIU, QUE SE'N PORTÀ LO COREGER

En l'any de .M.CCCC.XXVII., a .XXV. de octubre, que hera disapte, vengué lo riu tant gros que se'n portà dues arcades del pont del[s] Sarans e quatre arcades del pont del Real, e entrà en la Trenitat e en lo Real; e del cap del pont del Real se'n portà sobre dues posts en Johan Fonolosa, coreger, e sobre les posts lo se'n portà fins a les naus, ab molt gran peril, que tothom lo tenien per mort.⁶⁰⁹

89.

DE FRARE MATHEU

En l'any de .M.CCCC.XXVII., a .XXVII. de octubre, vengué frare Matheu⁶¹⁰ en València.

90.

VERGE MARIA DE JESÚS

En l'any de .M.CCCC.XXVIII., a .X. de mag, fonch començat lo ^{66r} monestir de la Verge Maria de Jesús, lo qual començà frare Matheu e la senyora reyna dona Maria, muler del rey d'Aragó don Alfonso; e fon començat en l'ort d'en Berenguer Minguet.⁶¹¹

¶ ⁶⁰⁹ ...e prengel una barca de una nau, viu (*Anales valencianos*, ed. cit., p. 28). El *Libre de memòries...* (I, p. 510) afegeix que, per protecció contra noves crescudes, llavors se feu la argamasada que va del pont dels Serrans a la Saydia. Recull també aquesta avinguda, que féu molt dan en los camps, la *Crònica universal de 1427*, segons l'anomena Miquel COLL i ALENTORN («Les cròniques universals catalanes», *Bol. de la R. Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 34 (1971-1972), pp. 43-50, esp. p. 49). Cf. ALMELA Y VIVES, *Las rias*

del Turia, pp. 28-30. ¶ ⁶¹⁰ Fra Mateu d'Agri-gento (+ c. 1453), franciscà sicilià, ardent difusor de l'observança al seu orde i protegit de la reina Maria (J. RUBIÓ i BALAGUER, «El beat fra Mateu d'Agri-gento a Catalunya i a València: notes sobre la vida religiosa d'una Cort del Renaixement», *La cultura catalana del Renaixement a la Decadència*, Barcelona, 1964, pp. 27-47). ¶ ⁶¹¹ El *Libre de memòries...* (ed. cit., I, p. 513) data la fundació el 1429, contra l'opinió general (cf. RUBIÓ, *op. cit.*, p. 39 i n. 40).

91.

TERRATRÈMOL DE BARCELONA

En l'any de .M.CCCC.XXVIII., a .II. de febrer, dia de la Verge Maria, fonch gran terratrèmol en Barcelona. Dient missa, caygué la Ho⁶¹² de Sancta Maria de la Mar: matà .XXV. presones, e molts nafrats.

92.

LES PUNTES DEL MERCAT

En l'any de .M.CCCC.XXVIII., a .XXVIII. de abril, coregueren les puntes en lo Mercat de València mossén Bernat Aranyó e mossén Orthofà; e, com foren al terch toch de la trompeta per donar d'esperons, ab molt gran horde e bella seremònia, lo senyor rey don Alfonso prè-se lo camp e donà'ls per bons amichs.

93.

INFANT DON PEDRO DE PORTOGAL

En l'any de .M.CCCC.XXVIII., en lo mes de juliol, vench en València l'infant don Pedro de Portogal, e lo senyor rey féu-li moltes maneres de festes. Lo primer dia de agost, lo senyor rey tench taula de juntes en lo Mercat de València, e l'infant don Pedro de Portogal e l'infant don Pedro, jermà del senyor rey; e lo senyor rey prè per companyó mossén Ramon Boyl, e l'infant de Portogal prè per companyó hun valent cav[a]ller de sa companya, e l'infant don Pedro prè per companyó frare Gilibert de Monsoriu, qui après fonch mestre de Muntesa.⁶¹³ E lo

¶ ⁶¹² És a dir, la rosassa de la façana. Aquest terratrèmol afectà Barcelona i altres llocs de Catalunya, en moviments successius, els anys 1427 i 1428. El fet recollit pel *Dietari*, que s'esdevingué el dia indicat a les vuit i mitja del matí, és explicat detalladament en un document del *Llibre de Solemnitats* de l'Arxiu Municipal de Barcelona, publicat per E[rnest] MOLINÉ I BRASÉS en nota a la seua edició del *Noticiari* de Joan Toralles («Noticiari català dels segles XIV y XV», *Butlletí de l'Ateneu Barcelonès* 1 (1915-1917) 211-220, p. 219), i que copiem pel seu interès: *...E mes se seguí cas molt desastrat dins la Esglea de madona santa Maria de la mar, la qual com lo propdit terratremol se seguí ere plena de poble molts dels quals volgueren exir per cascuns dels portals de la dita Esglea. E al exir del portal maior plach à nostre senyor que la O la qual ere sobre lo dit portal se desvia per lo dit terratremol e caygueren ne diverses pedres,*

e morirenhi de XXV persones entre homens dones e infants, los quals al exint del dit portal foren ferits per les dites pedres, ultra los quals ni moriren alsguns offegats e premuts com per cuyta dextr se lançassen o cayguessen los uns sobre los altres. El canonge Felip de Malla, com a diputat del braç eclesiàstic, escrigué ensems amb els altres diputats de la Generalitat catalana el 9 de febrer al rei, a Nàpols, donant-li notícia del *terratremol inopinat, inusitat e sobiranament speuantable*, que va somoure, amb la Seu i Santa Maria del Mar —aquesta amb més de vint morts *per trebuchament de una gran part de la O major*—, totes les esglésies i les cases de Barcelona (J. PERARNAU I ESPELT, «La lletra de Felip de Malla informant el rei Alfons del terratrèmol de la Candelera, 1428», *Arxiu de Textos Catalans Antics*, 21 (2002), pp. 665-670). ¶ ⁶¹³ Lluità a Nàpols en servei del Magnànim, i va regir l'orde del 1445 al 1453 (Vicente FERRÁN Y SALVADOR,

senyor rey féu cobrir tot lo Mercat de draps blaus e vermels,⁶¹⁴ e en aquesta manera tengueren lo rench, ab molt gran honor e festa triümfosa de richs paraments e de les altres coses.⁶¹⁵ E lo dit senyor rey féu manar en València que, quant volgués lo dit infant de Portugal, ell e totes les sues gents, li fos donat franch, axí com pa, vi, carns, robes, draps e de totes altres coses, car lo senyor rey ho volia pagar, e de fet ho pagà; e lo dit senyor rey féu parar tots los hobradós de cascun hofici, cambis, mercat, féu pastar molt pa. E, axí la ciutat be-^{66v}lament ennoblida de tantes maneres de coses, lo digous, lo senyor rey e l'infant de Portugal e infant don Pedro, ab molt gran companya de nobles e cavalés e gentillshòmens, cavalcaren per la ciutat. E l'infant de Portugal e totes les sues gents estagueren admirades e digueren que verdaderament crehien⁶¹⁶ que en tot lo huniversal món no y havia tal ciutat, car ells havien tant cercat e vist, e que tot lo restant no hera res. E lo dit infant de Portugal se partí de València a .IIII. de agost.

En l'any de .M.CCCC.XXVIII., a .XXVIII. de octubre, se sabé com lo rey de Tunis havia fet gran armada, que heren .XXXX. fustes.

94.

DE LES CORTS DE VALÈNCIA E DE MORVEDRE

En l'any de .M.CCCC.XXVIII., lo senyor rey començà corts en València, e tenien-se en lo monestir de Preycadós. E en aquel temps començaren-se a morir en València, per què mudaren les corts en Morvedre, e finaren-se en l'any de .M.CCCC.XXVIII.^{o 617}

95.

COM TORNÀ LA GERRA DE CASTELLA

En l'any de .M.CCCC.XXVIII.º, tornà la gerra del senyor rey d'Aragó contra lo rey de Castella, e en lo dit any, dimecres a .v. de joliol, entrà lo senyor rey don Alfonso en Castella, ab tres mília hòmens d'armes e ab .XVIII. mília hòmens de peu, e començà a córer Castella molt poderosament. E la senyora reyna dona Maria, muler del senyor rey e germana del rey de Castella, ella cavalcà ab molt gran treball e fonch a son germà, rey de Castella, e après tornà al senyor rey son marit, de què, migançant Déu e la virtut de la dita senyora, mitigà los coratges dels reys e levà tant de mal e dapnatge que era aparelat entre los dits reys e regnes, e portà

El Castillo de Montesa. Historia y descripción del mismo, precedida de un bosquejo histórico de la Orden Militar de Santa María de Montesa y San Jorge de Alfama, València, 1926 [hi ha ed. facs., a cura de J. Cerdà, Montesa 1996], p. 50). ¶⁶¹⁴ Potser pels colors heràldics de la casa de Portugal: l'at-

zur de les quines i el camp de gules dels castells. ¶⁶¹⁵ *triümfosa... coses*, afegit de la mateixa mà. ¶⁶¹⁶ Ms. *crehiel*. ¶⁶¹⁷ Corts de València-Morvedre de 1428 (*vid. M. DANVILA Y COLLADO, Investigaciones histórico-críticas acerca de las cortes y parlamentos...*, pp. 347-348).

los fets a treves, e enaprés a bona pau e concòrdia. Bé fon digna cosa metre tals actes en libre e memòria als que enaprés vendran, com la dita senyora reyna concordà lo rey de Castella e rey de Aragó per dos veguades! ¶^{67r}

En l'any de .M.CCCC.XXX., disapte a .XXVI. de agost, vengué lo senyor rey don Alfonso de la gerra de Castella, e ntrà en la ciutat de València. En lo dit any, digous dia de sent Lorenchs, se cridà la treva del senyor rey d'Aragó ab lo rey de Castella.

En l'any de .M.CCCC.XXXI., a .XII. de febrer, vespra de Carnestoltes, a les dues hores, fonch molt gran eclipse del sol.

96.

DEL GRAN VENT E FORT NIT E MAL

En l'any de .M.CCCC.XXXII., a .XII. de giner, a .II. hores après miganyit, féu tan gran vent de proences e tremuntana que deroquà alberch[s], e arancà molt[s] arbres, e cremà totes les vinyes e lançà a través en terra totes les fustes de la platja, de què féu enfenit dan e mal, que may fon vist tan espantable nit de vent.

97.

DEL GRAN PEXS QUE LANÇÀ LA MAR

E l'endemà, que fon diumenge a .XIII. de jener, per rahó del gran vent, la mar lançà hun pexs mular ho estufador davant lo pug dels Lops, lo qual havia .LXXXX. peus de larch, e tenia tan gran boqua que yo crech que y caberen .X. hòmens a caval.⁶¹⁸

98.

D'EN PERE BOYLL, MATÀ CASTELLAR

En l'any de .M.CCCC.XXXII., dimarts a .II. de setembre, Pere Boyll matà a Castellar, àlias Malcús, en la plaça de Manizes, tenint cort lo dit Castellar, e féu-lo degolar en l'entrant del castel, en lo qual estava sa jermana de Castellar, la qual era estada muler de son pare del dit Pere Boyll. Estant lo Castellar tenint cort, fa

¶⁶¹⁸ En dóna més informació una nota del protocol del notari Jaume Vinader, de l'Arxiu del Col·legi del Patriarca: *Divendres, a xi de jener del any M.ccc e trenta e dos, a la ora de la mar, entre lo muntanyar blanch a [llegiu e] los pinatells de la platja de Valencia, hixque hun peix mular mort, lo qual havia de larch setanta e tres palms e hun quart, la boca de*

la gorga fins al morro quatorce palms, e la ubertura de la boca dotze palms (RODRIGO PERTEGÁS, «Efemérides notariales», cit., p. 192). El mateix text, incomplet, el publicà F. ALMARCHE VÁZQUEZ (*Historiografía Valenciana*, p. 92), que, contràriament, l'atribueix al protocol de Jaume Vendrell (1433), de l'arxiu citat.

metre un home de Manices en la presó, e diu l'ome: «Senyor Pere Boyll, Déu te mantingua e't done ço que és teu». Diu lo Castellar: «Nunca hexireu de presó fins que'n Pere Boyll vos ne tragua». Decontinent, féu la mort Pere Boyll del dit Castellar, e fonch a la presó e trach lo dit home de la presó, que no estech en la presó temps de un *miserere*. E notau que l'ome que meteren en la presó no sabia res, per via directa ni indirecta, del cas de Pere Boyll.⁶¹⁹ ¶^{67v}

99.

DE LA GRAN ARMA[DA] DEL SENYOR REY

En l'any de nostre senyor Déu de .M.CCCC.XXXII., lo senyor rey don Alfonso féu huna armada molt noble e molt puxant e moltes provecions d'artereries, a molt gran maravella; e armada, e arteleri[e]s, e provecions e totes les altres coses e aparelaments, se féu en la ciutat de Barcelona, e fon tot en punt e acabat en l'any .M.CCCC.XXXIII.⁶²⁰

100.

COM PARTÍ LO SENYOR REY DE VALÈNCIA

En l'any de .M.CCCC.XXXIII.,⁶²¹ a .VIII. de abril, partí lo senyor rey don Alfonso de la ciutat de València per a Barcelona, e enbarquar-se aquí, hon hera l'armada e tot lo nesesari a punt. Fonch l'armada del senyor rey .VIII.º naus grosses, e .XXIII. galeres e .IIII. galiotes e barques, e tot en punt, en lo dit any, e partiren de la ciutat de Barcelona a (*blanc*).⁶²²

Aquestes segü[e]ns són les naus:⁶²³

Primo, la nau d'en Jofre de Mayans, caregada de vituales e armes, hon hanaven .M. hòmens d'armes. La nau d'en Figueret, portava .DCCC. hòmens d'armes. La nau Cegonya, portava .DCCCC. hòmens d'armes. La nau d'en Dol, portava .DCCC. hòmens molt bé a punt. La nau de Vives, portava .DCC. hòmens d'armes. La nau Falamònica, hon hanava don Bernat Johan, compte de Modica, capità de les naus, e portava .DCCCC. hòmens d'armes molt bé a punt. La nau d'en Pisa, portava .DCC. hòmens d'armes. La nau Anthoni, portava .DC. hòmens d'armes. La nau d'en Junqueres, portava .DCCC. hòmens d'armes. Totes aquestes naus, molt bé provehides de gents, e de vituales e de artereries. ¶^{68r}

¶ ⁶¹⁹ *Estant lo Castellar... cas de Pere Boyll*, afegit de la mateixa mà. ¶ ⁶²⁰ 1432. *Vid.* nota següent.

¶ ⁶²¹ De 1432 (GIMÉNEZ SOLER, *Itinerario...*, p. 113). Va eixir de València el 25 d'abril d'aquell any, i no el 8 com escriu el *Dietari* (RYDER, *Alfonso el Magnánimo...*, p. 229). ¶ ⁶²² El rei salpà de

Barcelona el 26 de maig de 1432 (RYDER, *op. cit.*, p. 232; GIMÉNEZ SOLER, *Itinerario...*, p. 113; VICENS I VIVES, *Els Trastàmars*, p. 127 [29 de maig]).

¶ ⁶²³ Cf. Sanchis Sivera (pp. 139-140), que aporta documentació del tresorer reial Bernat Sirvent amb la relació completa dels vaixells de l'armada.

Aquestes són les galeres:

Primo, la galera de mossén Corela.⁶²⁴ La galera de mossén Francesch de Belvís.⁶²⁵ La galera de frare Guilabert de Monsoriu, qui après fonch maestre. La galera de frare Huch de Pau. La galera de mossén Johan de Gurrea. La galera de mossén Foncuberta.⁶²⁶ La galera de mossén Guillem de Vich. La galera de mossén Bernat Santigla. La galera de mossén Johan Filinger. La galera del biscompte de Roquabertí. La galera de mossén Bernat de Corbera. La galera d'en Viure. La galera de mossén Guterris de Nava. La galera de mossén Ramon de Perelós,⁶²⁷ lo qual hera capità de totes les gualeres de l'armada. La galera de mossén Roqua. La galera de mossén Margarit. La galera de mossén Pere del Just. La galera de Angelo Meresino.⁶²⁸ La galera de mossén Johan de Saltes. La galera real, hon hanava lo senyor rey don Alfonso. La galera de mossén (*blanc*). La galera de (*blanc*). La galera de (*blanc*). La galera de (*blanc*).

Totes aquestes .XXIII. galeres e les naus, galiotes e barques, totes aribaren en Cecília ab molt bon salvament, mercé a Déu.

101.

DE LES ARTELERIES QUE PO[R]TAVA LO SENYOR REY EN LES NAUS E GALERES DE CATALUNYA

Primo, portava lo dit senyor rey .CC.LXXX. escales de fust, les quals se arboraven a la popa de la nau, e cascuna era larga .XII. palms més que la gàbia de la nau, e amples que dos hòmens armats podien muntar equal; e al cap de les escales havia huna verdesca, que y podien estar .XXX. hòmens armats, e açò per poder muntar en torres e murales e forces. ¶^{68v} Portava en algunes naus dues escales amples, que quatre hòmens podien pujar a par, e tenien cert pern, en manera que les podien muntar e avalar tant com volien. En cascuna nau portava dues escales –cascuna era pus alta que no la gàbia de la nau .XXXX. palms–, e heren entoldades e cubertes, en manera que ells que⁶²⁹ pugaven sens peril, e dalt, al cap de les escales, tenien huna verdesca a manera de castel, ab dos portes ab perns, en manera que's

¶⁶²⁴ Eiximén Peres de Corella (+1457), capità de l'armada, militar al servei d'Alfons el Magnànim en les guerres de Castella i de Nàpols, creat comte de Cocentaina. Fou governador del regne de València (1429-1448). *Vid.* MATEU IBARS, *Los Virreyes de Valencia*, pp. 88-90. Ha d'advertir-se que, d'acord amb el *Dietari*, el comte fou governador fins a la seua mort, el 1457, a Nàpols, quan el substituï en el càrrec el seu fill i hereu Joan Roís de Corella (*vid. infra*, part IV, núm. 87). ¶⁶²⁵ Senyor de Bèlgida (*vid.* Carlos LÓPEZ RODRÍGUEZ, *Nobleza y poder político en el reino de Valencia (1416-1446)*, València, Universitat de València, 2005, pp. 205 i 255). ¶⁶²⁶ Berenguer de Fontcuberta, des-

prés gran prior de Catalunya, de l'orde de l'Hospital (*vid.* José M. MADURELL MARIMÓN, *Mensajeros barceloneses en la corte de Nápoles de Alfonso V de Aragón (1435-1458)*, Barcelona, CSIC, 1963, doc. 29). ¶⁶²⁷ Vescomte de Roda (Rueda), governador del Rosselló, era capità general de l'armada (Santiago SOBREQÜÉS VIDAL, *Els barons de Catalunya*, Barcelona, 1957, p. 253; RYDER, *Alfonso el Magnánimo...*, pp. 108 i 265). ¶⁶²⁸ Per *Morosini*. Cf. Alan RYDER, *El reino de Nápoles en la época de Alfonso el Magnánimo*, València, Ed. Alfons el Magnànim, 1987, pp. 231 i 370. ¶⁶²⁹ *que*, afegit de la mateixa mà. La frase resta així incompleta, mancant-hi un verb, si no és que sobra el pronom.

podien tanquar e hobrir e fer armes, e podien estar en cascuna verdesca .XV. hòmens d'armes ho balestés.

Portava .CC.LXXX. bombardes, en les quals n'i avia moltes grans, qui lançaven pedra de pes de (*blanc*). Portava pedres e pòlvola (*sic*) per a les bombardes, que heren sens nombre, tantes heren. Més, portava .X. mília espinguardes, que lançaven les pedres de coure, axí com huna nou. Encara, portava .CC. bombardes xiques: cascuna lançava quatre ho .V. rotlons de coure, e tiraven-ne axí com de huna balesta.

Portava dos mília lances de Xerés, molt belles e ben acabades. E portava dos mília dotzenes de lances largues. Encara, portava lances xavarines e darts, tantes e tants que yo crech que no y avían nombre. Portava dos mília lances esgaradores.

Portava tres mília balestes de acer: aquestes portava molt ben en punt; totes se paraven ab çanfoyna. Portava mil caxes plenes de pasadós.

Portava .X. mília ladrioles, totes plenes de calchs viva e de sabó mol. Encara, portava .CC. mília magranes de coure plenes de ¶^{69r} pòlvora, e com hi metien foch fien gran remor, e, com se trenquaven los troços, fien tant de mal que metien per terra a quants toquaven.

Portava .D. bótes de calchs per fer mortar. Portava .D. taules de tapiar per fer parets, e portava .V. mília piquons. Portava .V. mília pales de ferro. Portava .V. mília exades. Portava .X. mília cabacets de dar terra. Portava .V. [mília] cabaços grans. Portava quatre mília pedres picades per fer cantons de parets. Portava quatre-cents mília sachs de cànem; aquests portava per homplir de terra ho de arena e metre huns damunt altres, en manera de fer escala a muntar a la murala.

Portava .DCCCC. bastons larchs de .XXXX. palms, e grosos com hom poria abarquar, e cascun tenia hun ferro molt agut al cap; açò portava per fer port en mar. Portava .DCCC. troços de taula, larchs de .XII. palms e amples de .IIII. palms; aquests aportava per fer ponts ho paliçada, en mar ho en terra. Portava .CCCC. traves de fust, longues de .XXXX. palms,⁶³⁰ a quatre cayre[s] e ab bastons que's tenien, e los sachs plens de terra, en manera de murala.

Encara, portava més huna ciutat de fusta molt fort, en manera de castel, que y podien estar .V. mília hòmens d'armes. Era huna cosa molt a gran maravella.

Portava⁶³¹ molts trabuchs e gins. Portava molt gran multitut de pedres per als trabuch[s] e gins. Portava gran multitut de escales de cordes, ab escalons de fust de astes de lances, e als caps ab rampagols. Portava huna cegonya ¶^{69v} molt alta, que y podien estar .CC. hòmens d'armes. Portava dues bótes plenes de (*blanc*).

A la final, portava tantes maneres de engin[s], e de arteleries e de coses, que no és posible de recordança per poder escriure. Totes aquestes coses portava, lo senyor rey don Alfonso, de Catalunya.

E, ans que partís de la ciutat de Barcelona, lo dit senyor rey donà sou a dos mília hòmens d'armes, pagats per a .VI. messos, a .X. florins lo mes, ab hun escuder armat, que són quatre mília hòmens. Donà sou a tres mília balestés, a .VIII. florins lo mes; tots portaven cuyraces, cerveleres e balestes d'acer.

¶⁶³⁰ Ms. *plams*. ¶⁶³¹ Ms. *porta*.

Portava tres mília gentilshòmens, que no prenien sou, sinó que volien servir lo senyor rey ab sa despesa, los quals portaven molta gent, tots a sa despesa. Portava, entre marinés e galiots e altra gent de poch per les fustes, pus de .vi. mília, e d'altra gent entron de .x. mília, e de tota manera de gent .xvi. mília ho pus.

Aquesta és la gent que portava lo senyor rey de catalans, tots jóvens e dispo[s]ts per a batalar, ço és, de .xvi. anys fins en .l. anys, totes aquestes gents dispòstes, ab molt gran ànimo, a batalar e fer actes virtuosos. E lexem totes les coses altres, que són moltes, e vinguem a parlar de Cecília.

102.

COM L'ARMADA FONC EN CECÍLIA ¶^{70r}

En⁶³² Cecília, lexant totes coses, vendrem a l'efecte de l'armada que's féu en la hyla de Cecília, en lo dit any de .m.cccc.xxxiii.

Primerament, portava lo dit senyor rey don Alfonso .xiii. tafurees caregades de cavals, hon hanaven .m. cavals.

Les galeres que s'armaren en la ylla de Cecília foren .vii.: *primo*, la galera real de Miscina, la qual portava la capella e cambra del dit senyor rey; era patró Johan de Caro. La galera de Malta; patró, (*blanc*). La galera de Johan de Salto. La galera del baró d'Uliveri. La galera de mossén Francisco Granati. La galera dels castels de Nàpols. La galera de Líper.

Les naus que s'armaren en la dita ylla foren .v. e hun balener: *primo*, la nau de Maries. La nau Joliola. La nau de mossén Guillem Motagana. La nau d'en Sala. La nau d'Àngilo Compagna. Lo balener d'en Rog. Barques e fustes poques, per portar vituales.

Foren, en suma, l'armada de Cecília .xxx. fustes, hon hanaven molts notables e nobles senyors e de gran puxança en la dita armada: *primo*, lo compte Johan de Vintemila, ab .cc. hòmens d'armes, e ab .cccc. balestés, e ab .c. hòmens de targa e ab .c. hòmens ab lances largues; lo conte Ararigo; lo conte Gilabert; lo conte Anthoni de Cardona; lo conte de Paranda; lo conte de Calatanuxeta.⁶³³ Nobles cavalés van en suma .cc.; de contes, e de nobles e cavalés, són en suma .m. De ciutadans e gentilshò-¶^{70v}mens, en suma de .v. mília. Entre balestés e gent d'armes, .xii. mília. Tota aquesta gent portava lo dit senyor rey de la illa de Cecília, molt bé en punt.

És fama notòria e certa que lo dit senyor rey don Alfonso, trihunfant en poder, pot metre en camp de .xxxv. fins en .xxxx. mília hòmens molt bé en punt per a batalar, en los quals avia don Anrich, mestre de Santyhago, e don Pedro, germans del dit senyor rey don Alfonso, e enaprés tants e tan grans senyors e tantes maneres de gents e axí molt bé a punt, que hera cosa de admiració. O don Alfonso, rey de Aragó, gran e molt virtuós és lo teu gran poder e senyoria!

¶⁶³² Ms. E e (sic). ¶⁶³³ Caltanissetta (Sicília).

E partí lo dit senyor rey ab tot son estol de catalans e cecilians, ab molt gran puxança, de la ciutat de Palerm.

103.

COM FONCH ARIBADA L'ARMADA EN LA YILLA DE JERBA, CONTRA LO REY DE TUNIS

En l'any damunt dit de .M.CCCC.XXXIII., a .v. de agost, lo senyor rey, ab tot son estol e gran armada, fonch junt en la yilla de Jerba,⁶³⁴ e decontinent trenquaren lo pont; e estant aquí vench lo rey de Tunis, ab tanta multitut de morisma que heren sens nombre, e lo rey de Tunis tramés misatgés e present al dit senyor rey d'Aragó. E en aquest temps hysqué molta gent en terra, e al .XV. dia del dit mes de agost, dia de la Verge Maria, ab⁶³⁵ pensa no delibera[da] ni ab ordenada batala, perquè los nostres estaven en tant desig de fer armes, que aquel dia començaren a córer e matar de aquella tanta morisma que coregueren e foren fins a les tendes del rey de Tunis, e, si fos estat conegut, l'agueren pres. Emperò, lo dit rey e tota ||^{71r} sa gent fogiren, de què perdé tendes e desferra e tot quant tenia en lo camp. En aquel dia foren morts molts moros, e dels nostres *tantum* morí lo fill de mossén Johan Ferrandis d'Eredia, lo qual morí de colp de atzagaya en lo col, de què fonch molt dolgut per tot l'estol la mort de hun tal cavaler, tant jove, bel e valent cavaler e tant eretat e rich de béns.⁶³⁶ ||^{71v}

En lo dit any de .M.CCCC.XXXIII., e estant lo senyor rey ab sos germans, ço és, don Anrich e don Pedro, en la yilla de Cecília,⁶³⁷ vench nova com son germà don Johan, rey de Navarra, venia al dit senyor rey don Alfonso.

104.

COM PARTÍ LO REY DE NAVARA PER A CECÍLIA

En l'any de .M.CCCC.XXXIII., a .XXVIII.º de juny, dia de sent Pere, lo senyor rey don Johan⁶³⁸ de Navarra se embarquà en lo Guerau de València, en la nau d'en Jofre de Meyans e en la nau d'en Cantó.

¶ ⁶³⁴ Alfons el Magnànim arribà a Gerba el 15 d'agost, de 1432, malgrat el text, i prengué *lo pont o moll* que unia aquella amb terra ferma, segons una lletra del monarca a la reina Maria, muller seua, des de Siracusa, del 6 d'octubre del mateix any, relatant el combat amb el rei de Tunis (GIMÉNEZ SOLER, *Itinerario...*, pp. 115-118). ¶ ⁶³⁵ El copista començà a escriure *de*, i hi va corregir. ¶ ⁶³⁶ Relata aquesta acció militar BECCADELLI, *Dels fets e dits del gran rey Alfonso*, ed. cit., pp. 135-137, amb exageració notòria (el rei de Tunis arribà ab cent milia

combatents). Fou motivada per la necessitat de castigar els atacs corsaris tunisencs a les costes de Sicília dels anys anteriors (cf. Jorge SÁIZ SERRANO, *Caballeros del rey. Nobleza y guerra en el reinado de Alfonso el Magnánimo*, cit., p. 37). La resta del fol. 71r (columna i mitja) és en blanc, i a l'altre paràgraf el cronista passa a parlar de l'any següent. ¶ ⁶³⁷ El rei Alfons romangué dos anys llargs a Sicília, entre juliol de 1432 i abril de 1435, sobretot a la ciutat de Palerm (RYDER, *Alfonso el Magnánimo...*, p. 246). ¶ ⁶³⁸ *don Johan*, interlineat, de la mateixa mà.

105.

FONC A MALORQUA

En lo dit any, a .vi. de juliol, fonch lo dit senyor rey en Malorqa. Entrà en gran honor, que les galeres de venisians lo vengueren acompanyar, e aquí estech lo dit senyor .x. dies, e partí divenes, a .xvi. del dit mes.

106.

FONC A MAYÓ

En lo dit any, a .xviii.º del dit mes de juliol, fonch lo senyor rey en lo port de Mayó, e aquí aturà .iii. dies, e partí a .xxii. del dit mes, dia de sancta Maria Magdalena, après dinar. Partim del port de Mayó e, pasant lo golch (*sic*) de Leó, ab molt bon salvament fom en Cecília.

107.

FONC EN PALERM

En lo dit any, a .xxviii. del dit mes de juliol, qui fon dimarts, hora de migjorn, lo senyor rey don Johan fonch junt en la ciutat de Palerm, hon hera lo senyor rey d'Aragó don Alfonso e sos germans, de què tots quatre jermans hagueren molt gran consolació e alegria. E aquí aturaren, en la ciutat de Pale[r]m, tots quatre germans ab moltes grans festes, fins a .xxii. de noembre.

108.

COM SE ENBARQUÀ LO SENYOR REY E SOS JERMANS

En lo dit any, a .xxii. de noembre, diluns dia de sancta Cecília, lo senyor rey d'Aragó e senyor rey de Navarra e sos germans, dita missa, se embarquaren en lo port de Palerm ab molt gran alegria, e tantost se partiren les galeres a Santa Restituïta.

109.

COM MANÀ LO SENYOR REY QUE TOTHOM SE ENBARQUÀS

E, lo dimarts après, féu fer crida lo dit senyor rey que que tothom fos a punt e recolit per a di-||^{72r}venres, per partir en Catalunya, de què los cortesans e tota la gent se enba[r]quà en molt gran plaer, e recolien tot lo nesesari, que per cert no y bastaven barques ne marinés, tanta hera la voluntat de venir en Catalunya; e mossén Pere Cabanyes, capità de les naus.

110.

LO REY LOÍS ERA MORT

Lo dimecres après, qui contàvem .XXIII. del dit mes de noembre, de matí, vench hun bergantí del Realme,⁶³⁹ lo qual portà nova com lo rey Loís era mort.⁶⁴⁰

111.

COM MANÀ DESENBARQUAR

En lo dit dia de dimecres, lo senyor rey revocà la hanada de Catalunya, e ordenà que lo senyor rey de Navara e don Anrich, mestre de Santiago, se'n venguesen en Catalunya, e lo dit senyor rey d'Aragó e don Pedro hirien en Mecina.

112.

DESENBARQUAR

E lo digous après, a .XXV. del dit mes, lo senyor rey manà que tothom se desenbarquàs.

En lo dit any, diluns a .vi. de deembre, lo senyor rey de Navara e l'infant don Anrich se partiren del port de Palerm, ab quatre galeres, per anar a Tràpena, e aquí pendre la via de Catalunya. E lo senyor rey don Alfonso e don Pedro, son germà, aquel dia matexs se partiren ab totes les altres galeres per a Mecina, e aquí tenguem festes de Nadal.

113.

LO SENYOR REY ANÀ A QUATÀNIA

En l'any de .M.CCCC.XXXV., lo darer dia de jener, lo senyor rey e don Pedro se partiren de Mecina per anar en Catània, a la festa de sancta Àgata; e estant alí, e vent lo senyor rey que res no podia⁶⁴¹ acabar ni obtenir en lo Realme, sabent que sos germans no heren parti[t]s de⁶⁴² Tràpena, deliberà de anar en Catalunya, e vent⁶⁴³ que'l senyor rey de Navara ni don Anrich, per fortuna de mar, no heren partits de Tràpena, tramés hun coreu lo dit senyor rey a sos frares que venguesen en Catània, car lo dit senyor rey avia acordat o deliberat de anar en Catalunya e lexar lo fet del Realme. E de fet lo senyor rey de Navara e don Anrich vengueren

¶ ⁶³⁹ El terme *realme*, emprat sense més especificació, designa generalment el regne de Nàpols, com és sabut. ¶ ⁶⁴⁰ Lluís III d'Anjou havia mort el 15 de novembre de 1434, a Co-

senza (RYDER, *Alfonso el Magnánimo...*, p. 248). ¶ ⁶⁴¹ Ms. *poidi*. ¶ ⁶⁴² *de*, repetit al ms. ¶ ⁶⁴³ *lo senyor rey que res... e vent*, afegit al marge, de la mateixa mà.

en Catània, e lo senyor rey manà que les naus e galeres fosen al port de Mesina e's metesen en punt per anar en Cathalunya⁶⁴⁴ e lexar lo fet del Realme, car lo senyor rey parà taula de acordar en Mecina, que no y hac nengú que prengués sou.⁶⁴⁵ ¶^{72v}

114.

COM MORÍ MADAMA REYNA

En lo dit any, a .xv. de febrer, vench hun bergantí del Realme, lo qual portava letres al senyor rey com madama reyna de Nàpols hera morta.⁶⁴⁶

E lo dit any de .M.CCCC.XXXV., lo primer dia de march, lo senyor rey d'Aragó, e lo senyor rey de Navara, e don Anrich e don Pedro, tots quatre jermans entraren en la ciutat de Mecina, molt belament e aleg[r]a, que per cert yo viu que les dones cridaven: «O, *benedicta sia la matre que tali quatre filloli tene!*» E estant aquí lo senyor rey ab sos frares, vent que'l rey Loyís e Madama heren morts, per què preposaren de anar en lo realme de Nàpols, e revocà la anada de Cataluny[a].⁶⁴⁷ E, decontinent, lo dit senyor rey féu taula de acordar en la ciutat de Mecina, e mossén Blanes capità. E, de fet, ordenà lo dit senyor rey misatgés, ço és, mossén Frederico de Vintemila e micer Jaume Pelegrí, misatgés al papa Eugeni,⁶⁴⁸ qui hera en Florença; e mossén Cabanyelles e micer Batista (*blanc*), misatgés al duch de Milà.⁶⁴⁹ Dimarts, a .XXVIII.º de march, se embarquaren los dits misatgés en lo port de Mecina, ab huna galera de mossén Guteris⁶⁵⁰ de Nava, e dimecres après fonch la galera en Milaço.

Divenres, primer dia de abril, fom en lo port de Bolcam,⁶⁵¹ e aquí molts muntam a veure Bolcam. Muyntà-y frare Matheu, lo qui sermonà en València e principià lo mo[n]estir de la Verge Maria de Jesús, e molts d'alres hy pugam.⁶⁵²

Diluns, a .iiii. de abril, ora del seny,⁶⁵³ fom en Yscla.

Dimarts après, de matí, partim la via de Nàpols, e la galera dels castels anà ab la nostra. E com fom al Castel Nou, ora de migjorn, les galeres anaven palés per terra, prop de Nàpols, de què los de les galeres, ab los de Nàpols, agueren gran escaramuça. E tornam al castel de l'Ou, e aquí estiguem tot lo dia e la nit.

Lo dimecres de matí, endret lo castel de l'Ou, los de les galeres, agueren gran brega, de què foren .vii. ¶^{73r} hòmens nafrats dels nostres, e dels de Nàpols molts nafrats e morts.

E, digous de matí, partiren les galeres dels castels e tornaren a Yscla.

Divenres après, tornaren les nostres galeres als castels, e trobaren dues galeres de genoveses, les quals portaven gent d'armes a Nàpols, les quals hi trametia lo duch de Bar, germà del rey Loís.

¶⁶⁴⁴ Ms. *Cathatalunya*. ¶⁶⁴⁵ *e lo senyor rey manà... sou*, afegit posterior de la mateixa mà. ¶⁶⁴⁶ Joana II havia finat el 2 de febrer (RYDER, *Alfonso el Magnánimo...*, p. 249). ¶⁶⁴⁷ *e revocà... de Cataluny[a]*, afegit de la mateixa mà. ¶⁶⁴⁸ *Eugeni*, interlineat. ¶⁶⁴⁹ Filippo Maria Visconti (1412-1447). ¶⁶⁵⁰ Ms.

Guterir. ¶⁶⁵¹ L'illa de Vulcano, a l'arxipèlag de les Lípari, formada per un volcà. GIMÉNEZ SOLER (*Itinerario...*, p. 131) documenta aquest mes d'abril el rei únicament a Messina. ¶⁶⁵² *Muyntà y frare Matheu... pugam*, afegit de la mateixa mà. ¶⁶⁵³ *El seny del lladre*, o toc de la queda.

Disapte, micer Batista, enbaxador, se partí ab les galeres e fonch a parlar ab lo duch de Cesa.⁶⁵⁴ E de aquí foren a Càpua, e los de la ciutat de Càpua prometeren de donar-se al senyor rey; e decontinent lo dit senyor rey ne fonch avisat, e lo dit senyor tramés lo conte Gilabert per capità de la dita ciutat de Càpua, e a'n Castelibbal per alcayt del castel [de] Càpua. Fon la primera terra ho ciutat qui's donà al dit senyor rey; emperò, pasaren los de la ciutat de grans trebals e congox[e]s, e moltes morts.⁶⁵⁵

Dimecres, a .xii. de abril, qui era Dimecres Sant, micer Batista fonch tornat ab les galeres en Yscla.

Diumenge, a .xvii. del dit mes de abril, qui fonch dia de Pasqua, après dinar, los enbaxadós, ab nostra galera, partim de Yscla e fem nostra via la Platga Romana.

Disapte de matí, dia de sent Jordi, a .xxiii. de abril, fom en lo port pisà de Liorna, e decontinent mossén Frederico e micer Pelegrí se desembarquaren en tota sa gent; e la galera tirà fent sa via, ab mossén Cabanyeles e micer Batista, lo[s] quals foren en Milà e estagueren dos messes, ço és, mag e juny, que no feren res ab lo duch de Milà. E en aque[s]t temps dels dos meses no pogueren parlar ni veure lo dit duch, e açò per esguart com tot quant fia lo duch fia per via de estrologia, de què los dits misatgés se'n tornaren al senyor rey, que no speraren resposta del duch de Milà.⁶⁵⁶ ¶^{73v}

En l'any de .m.cccc.xxxv., diluns a .xxv. de abril, dia de sent March, mossén Frederico e micer Pelegrí se partiren de Liorna, e fom a sopar a Pisa.

Dimarts après, partim de Pisa per hanar ha Florença, hon hera papa Eugeni, e fom a dormir a Impoli.

115.

COM LOS MISATGÉS FOREN A F[L]ORENÇA

Dimecres a .xxvii. de abril, entraren los enbaxadós en la bella ciutat de Florença, ab gran honor, car tots los cortezans hisqueren fora la ciutat per acompanyar los dits misatgés, e lo cardenal de Sent Cist,⁶⁵⁷ lo qual hera natural de Barcelona e era estat confesor de[l] senyor rey, tramés hun gran e bel caval per a mossén Frederico e huna bela mula per a micer Jaume Pelegrí; e, axí acompanyats de tanta gent, entraren los dits misatgés en la ciutat de Florença, fent cerqua per tota la ciutat.⁶⁵⁸ En la dita ciutat de Florença estaguem fins a .vii. de octubre, que los misatgés no pogueren acabar en lo papa lo per què heren venguts, que tot lo temps los pasà per paraules.

¶ ⁶⁵⁴ Giovanni Antonio Marzano, duc de Sessa (RYDER, *Alfonso el Magnánimo...*, p. 251). ¶ ⁶⁵⁵ e moltes morts, afegit al marge, de la mateixa mà.

¶ ⁶⁵⁶ que no speraren... Milà, afegit de la mateixa

mà. ¶ ⁶⁵⁷ Joan de Casanova, O. P., bisbe d'Elna, cardenal del títol de Sant Sixt (+1436). Vid. EUBEL, *Hierarchia Catholica...*, II, 7. ¶ ⁶⁵⁸ fent cerqua... ciutat, afegit de la mateixa mà...

ARMADA DEL SENYOR REY

Ara⁶⁵⁹ tornem al senyor rey, de l'aparel per anar al Realme.

En l'any de .M.CCCC.XXXV., estant lo senyor rey e sos germans en Mecina, feu aparelar les naus, galeres, tafurees e barques groces e totes les fustes que's trobaren en tota la ylla de Cecília. E aquí lo dit senyor rey don Alfonso, e lo senyor rey don Johan, rey de Navarra, l'infant don Anrich, mestre de Santyago, e l'infant don Pedro, tots quatre germans, ab tota l'armada e gents que prengueren sou en Cecília, se embarquaren en lo dit port de Mecina per anar en Yscla.

En lo dit any, a (*blanc*), fonch lo dit senyor rey, ab tota s'armada e gents, en Yscla, e aquí tench lo dit senyor sos tractes ab los senyors del Realme, de què molts senyors del ||^{7r} Realme se acordaren e prengueren sou del dit senyor rey. E partí lo dit senyor, ab sos germans e ab tota sa armada, de Yscla, e fon en lo port de Gayeta.

En lo dit any de .M.CCCC.XXXV., a (*blanc*),⁶⁶⁰ lo senyor rey, ab tota l'armada, fonch en lo port de Gayeta, e decontinent asetgà la dita ciutat per mar e per tera, hon vengueren molts senyors del dit Realme, ab molta gent, segons que daval diré, e prengueren sou del dit senyor, en tant que lo senyor rey se trobà sobre Gayeta .XIII. mília hòmens d'armes.

COM TENC ASETJADA GAYETA

E lo dit senyor rey tench axí asetgada la dita ciutat de Gayeta, e de grans combats que y daven, e de les moltes grans bonbardes que tenia, de què los de la ciutat vengueren a perir, que no tengueren vituales. Per què micer Francesch Espindola, genovés, lo qual era capità de la dita ciutat, deliberà en la nit, secretament, embarquar-se e leixar la ciutat e anar-se'n en Gènova, ab huna nau que tenia en lo port de Gayeta. E vench cas que'l bonbarder del senyor rey, aquel vespre, desparà huna gran bonbarda, de què levà en redó l'arbre a la dita nau del capità, de què lo capità, vent lo cas de la sua nau e la gran fam de la ciutat, l'endemà de matí tench parlament general en la plaça, dient com⁶⁶¹ en la ciutat no y avia que poguesen viure, e lo gran poder del rey d'Aragó, per què él era de hopenió que's devien donar al dit rey he traure lo milor partit que poguesen, de què quasi tots, ho la major part, foren de aquella voluntat. E, estant en aquest parlament, vench micer Johan Pica, lo qual hera malalt, e dixs per res en lo món no donar-se al rey d'Aragó, ans morir, dient gran mal de gent catalana: que per tenir la ciutat devihen pendre los

¶⁶⁵⁹ Ms. *Arra*.

¶⁶⁶⁰ El 7 de maig (RYDER, *Alfonso el Magnánimo...*, p. 252). Cf. GIMÉNEZ SOLER, *Itinerario...*, p. 131.

¶⁶⁶¹ Ms. *eom*.

vels⁶⁶² e veles e infants, los que no podien fer armes en defenció ¶^{74v} de la ciutat, e dar-los al rey, e que en la ciutat havia segó e sucre, que prenguesen lo segó e'l remolguesen, e pastat ab lo sucre; e en esta manera porien viure .XV. dies e guardar la ciutat, car sabien bé tots que en Gènova se fia armada en ajuda de la dita ciutat e de tots ells, e, si en aquest temp[s] no havien ajuda, lavós pendrien lo millor remey que porien. E, de fet, tots prengueren e loharen lo consel del dit Johan Piqua, e de fet foren presos molts vells e velles e infants, e per la porta alt après del castel foren tre[t]s de la ciutat e⁶⁶³ mesos en lo camp del dit senyor rey, de què lo dit senyor manà que quants venguesen de la ciutat aguesen bon recapte de tot quant aurien nesesari.⁶⁶⁴ En esta manera, la ciutat de Gayeta se tengué contra lo senyor rey fins que vengué l'armada dels genovesos. O consel malvat e ple de iniquitat de Johan Pica! Emperò, enaprès ell e les sues coses foren ben paguats.⁶⁶⁵

118.

COM FONC PRES LO SENYOR REY

En l'any de .M.CCCC.XXXV., divenres a .V. de agost, dia de sent Domingo, entre la ylla de Ponça e Gayeta, fonch la batalla del senyor rey don Alfonso e de sos germans e de tota sa armada contra l'armada dels genoveses e del duch de Milà; e lo senyor rey fonch a la batala ab .XIII. naus e ab .XI. galeres.

119.

LES NAUS QUE FOREN EN LA BATALA⁶⁶⁶

Les naus del senyor rey són les segü[e]nts que foren en la batala:

Primo, la nau de Jofre de Meyans,⁶⁶⁷ hon hanava lo senyor rey. La nau de Figuerret. La nau de Fogaçot. La nau d'en Doyll. La nau d'en Metge. La nau d'an Cona. La nau d'en Gar[r]o. La nau del Bon Forner. La nau d'en Vives. La nau d'en Johan del Burch. La nau d'en Duma. La nau d'en T[r]istany] de Q[u]eralt. La nau d'en Cantó. La nau d'en Conil. ¶^{75r}

Les galeres que tenia lo senyor rey que foren en la batalla:

Primo, la galera real; patró e capità, don Johan d'Íxer. La galera de mossén Ramon Boyll. Dues galeres de mossén Francesch de Bellví. Dues galeres de mossén Guteris de Nava. La galera de mossén Palàs. La galera de mossén Martí Pardo. La galera d'en Caldes. La galera d'en Salvador. La galera de Angelo Moresino.⁶⁶⁸

Totes aquestes fustes tench lo senyor rey, ab molta notable gent d'armes, contra les naus dels genovesos.

¶ ⁶⁶² Ms. *veuls*, per *vells*. ¶ ⁶⁶³ *e*, repetit al ms.

¶ ⁶⁶⁴ Cf. BECCADELLI, *Dels fets e dits del gran rey Alfonso*, p. 93. ¶ ⁶⁶⁵ *Emperò... paguats*, afegit de la mateixa mà. ¶ ⁶⁶⁶ El *Libre de memòries...* (I, p.

552) porta una relació dels vaixells del rei i dels genovesos, que presenta diferències amb la del *Dietari*. ¶ ⁶⁶⁷ Ms. *Meany*s. ¶ ⁶⁶⁸ Per *Morosini*. *Vid. supra*, f. 68r.

120.

LES NAUS DELS GENOVESOS

Les naus dels genoveses foren .xii. e hun balener, hon havia dos capitans, hu per lo duch de Milà e altre per Gènova; e són les naus les que y's seguexen:

Primo, la nau Espindola. La nau Justiniana. La nau de Luquet Italià. La nau de Jeronimo Doria. La nau Calba. La nau de Carlo Ytalià. La nau Lomelli. La nau de Cipriano de Mar. La nau Falamònega. La nau Ribalda. La nau Negrona. La nau Pernissi. Lo balener de (*blanc*).

121.

COM L'ARMADA FONC A LA YLA DE PONÇA

Com l'armada de genoveses fonch entre la ylla de Ponça e Gayeta, hon fonch la batalla, e lo senyor rey, volent donar la batalla contra l'armada de genoveses, los capitans de l'armada de Gènova trametren huna barqua de penescal al senyor rey, dient que ells no volien aver combat ni batala ab lo dit senyor rey, ni tenien tal comendament de son senyor lo dux de Milà, e que s'armada hanava a micer Francisco Espindola, e, axí, que fos sa mercé que'ls lexàs pasar. E lo senyor rey sabia bé lo contrari, que l'armada venia per proveir Gayeta de gent e vituales e de tot lo nesesari. ¶^{75v}

122.

DE LA PRESÓ DELS SENYO[R]S REYS

En l'any de .M.CCCC.XXXV., a .v. de agost,⁶⁶⁹ dia del gloriós sent Domingo, hora de .VIII.º hores, començà lo gran combat e batala de les naus del senyor rey contra les naus dels genoveses. E los genoveses portaven gran multitut de oles de calch e contínuament lançaven de aquelles olles en les nostres fustes, e la gent d'armes, ab la gran calor e la molta pols de la cals, tothom peria. De què, fortuna adversa e Déu permetent, lo senyor rey de Aragó don Alfonso fonch desbost e pres per los dits genoveses, e totes les naus, que no n'escaparen sinó dues, ço és, la nau d'en Cantó e la nau d'en Conil, en les quals dues naus l'infant don Pedro, jermà del dit senyor rey, se n'anà ab les dues naus e ab totes les galeres en Cecília. Totes les altres naus foren preses per los dits genoveses, ab tanta magnífica e notable gent, e de tanta honor e reverència e de tan grans senyes, dels quals diré dels que auré en memòria.⁶⁷⁰

¶⁶⁶⁹ El 4 d'agost (RYDER, *Alfonso el Magnánimo*, p. 255), festa d'aquest sant.

¶⁶⁷⁰ e de tanta honor... memòria, afegit de la mateixa mà.

DELS SENYÓS QUE FOREN PRESOS

Dels senyors que foren presos ab lo senyor rey per genoveses:⁶⁷¹

Primo, lo senyor rey d'Aragó don Alfonso. Don Johan, rey de Navarra. Don Anrich, mestre de Santyago, jermà dels sobredits senyors reys,⁶⁷² tots tresos germans los sobredits.

Dels presos de Aragó hòmens de cap:

Primo, don Lop Eximenes d'Urea. Don Jaume d'Alagón. Don Loís Cornel. Mossén Johan de Gurrea. Frare Furtunyo d'Eredia. Frare Eximeno d'Eredia. Frare Johan d'Eredia. Mossén Miquel d'Anbún. Mossén Remiro de Funes. Mossén Johan de Muncayo. Sanxo de Muncayo. Mossén Martín Dies.⁶⁷³ Mossén Rodrigo de Mur. Martín de Lanuça.⁶⁷⁴ Miquel de l'Espital. Johan de Funes.⁶⁷⁵ ¶^{76r} Johan Gallart.⁶⁷⁶ Lo comanador d'Alfambra.⁶⁷⁷

¶⁶⁷¹ Atés que els noms de personatges captivats que segueixen són sovint incomplets o copiats defectuosament, donem la relació oferida per José AMETLLER Y VINYAS (*Alfonso V de Aragón en Italia y la crisis religiosa del siglo XV*, 3 vols., Girona-Sant Feliu de Guíxols 1903-1928, I, pp. 486-487): «He aquí la enumeración de los magnates que cayeron prisioneros: el rey, y el rey de Navarra, el infante don Enrique. Naturales del reino de Nápoles: el príncipe de Tarento, el duque de Sessa, Angelo Combatisa conde de Campobasso, Josia de Aquaviva, Francisco Pandone, Enrique y Jacobo de Lagonesa, Minicuccio del Aquila y Pericon Caracciolo. De Aragón: López [sic] Giménez de Urrea, Juan López de Gurrea gobernador de Aragón, fray Fortuño de Heredia caballero de la orden de San Juan, Juan de Moncayo y Sancho de Moncayo su hermano, Ramiro de Funes, Martín Díaz de Aux hijo del justicia de Aragón, Martín de Lanuza, Miguel de Embún, don Jaime de Aragón hijo de don Alonso duque de Gandía, los comendadores de Ambel y Alhambra y Rodrigo de Rebolledo. Del reino de Valencia y del principado de Cataluña: Francés de Eril, el noble de Pallás, don Ramón Boyl virey de Nápoles, Blanes de Játiva, Ribelles y su hermano, Fontcuberta, Francí Desval, Gisbert de Montsoriu claver de Montesa, Pedro de Cabanillas, Barutell, tres hermanos Soleres, dos hermanos Siscars, otros dos hermanos Monteagudos, Luis Pardo, Manuel de Guimerá, Giner Rabaza, Francisco de Belvís, Ramón de Sentmenat, Juan de Olzina secretario del rey y Antonio de Olzina su sobrino, Salvador Cubello hermano de Antonio Cubello marqués de Oristán y Francés de Momboy. Del reino de Sicilia: don Guillén Ramón de

Moncada conde de Calataniseta, tres hijos del conde Juan de Veintimiglia marqués de Girachi y eran don Antonio, don Hernando y don Juan, dos de don Antonio de Cardona, uno del conde don Gilabert de Centellas, Nicolás Special y Gutierre de Nava que era uno de los capitanes que más daño había hecho a los genoveses por la mar en las guerras pasadas. Del reino de Castilla: Juan de Sotomayor que fue maestre de Alcántara, el adelantado Diego Gómez de Sandoval, don Hernando y don Diego sus hijos, Ruiz [sic] Díaz de Mendoza el calvo, don Íñigo de Ávalos y don Íñigo de Guevara, hijos del condestable don Ruy López de Ávalos, Francisco de Villapando y otros muchos caballeros de cuenta. Feliu de la Peña rectifica algunos nombres y apellidos catalanes... Francisco de Mombuy por Francés de Momboy, etc.»

¶⁶⁷² *jermà... reys*, afegit de la mateixa mà.

¶⁶⁷³ Martín Díaz de Aux, fill del justícia d'Aragó, segons la relació cit. d'AMETLLER Y VINYAS.

¶⁶⁷⁴ Ms. *Lanuça*. ¶⁶⁷⁵ Afegit al marge, mig esborrat (cancel·lat intencionadament, atés que són noms de presos catalans, copiats després al fol. 76v, que han degut afegir-se als d'Aragó per equivocació de l'escrivà): *Mossén Ribelles e son frare. Mossén Fontcuberta. Mossén Francí Dezvals. Frare Barutel. Mossén Çaplana. Mossén Cardona. Mossén Pere Cases. Mossén Batle e son frare. Mossén Ramon de Seme[n]at. Mossén Canet e son frare. Mossén Astalrich. Lo comanador de Alfambra. Mossén Avinyó. Mossén Peguera. Mossén F[rancesch] de Monboy.* ¶⁶⁷⁶ Segueix: *de Barcelona*, mig esborrat, també cancel·lat per l'escrivà, puix que el nom de Gallart i el posterior han estat escrits damunt de dues línies raspades. ¶⁶⁷⁷ Aquest nom es repeteix *infra* entre els presos de Catalunya.

LOS PRESOS DE VALÈNCIA

Los presos de València:

Primo, mossén Ramon Boyll.⁶⁷⁸ Mossén Felip Boyll.⁶⁷⁹ Mossén Vidal de Blanes.⁶⁸⁰ Mossén Loís Pardo.⁶⁸¹ Fr[ar]je Gilabert de Monsoriu, claver. Frare Pug.⁶⁸² Mossén Pere Cabanyelles. Mossén Francesch de Soler. Loys de Soler. Ramon Soler.⁶⁸³ Mossén Francesch de Siscar. Frare Ramon de Siscar. Mossén Francesch de Belvís. Mossén Johan Olzina, secretari.⁶⁸⁴ Mossén Pere de Muntagut. En Loys de Muntagut. Mossén Johan de Vilaragut.⁶⁸⁵ Mossén Miquel Pelegrí. Mossén Anthoni Olzina. Mossén Palau.⁶⁸⁶ Mossén Civera. Mossén Bernat Vives. Mossén Baltasar Bou. Mossén Johan de Bonastre.⁶⁸⁷ Frare Jofre Pardo.⁶⁸⁸ En Loys Garcia.

DELS PRESOS DE CECÍLIA [I DE CATALUNYA I D'ALTRES REGNES]

Los presos de Cecília:

Primo, lo conte de Calatanoxeta. Don Anthon de Centelles. Don Anthon de Vintimilla. Don Johan de Vintimilla. Don Ferrando de Vintimilla. Don Pedro de Cardona. Don Johan de Cardona. Don Alfonso de Cardona. Mossén Anthoni Aspatafora. Mossén Gisbert de Far. Mossén Guterris de Nava. Mossén Cruelles. Mossén Matheu Espital. Micer Anthoni Espital. Mossén Vasal Espital. Mossén Martí Romana.⁶⁸⁹ Mossén Anthoni de la Gomilla.⁶⁹⁰ Mossén Petruxo dels Castells. Lo castellà del *palacio* de Palermo. Mossén Auger de la Aucha. Mossén Paris

¶⁶⁷⁸ Ramon Boil i Montagut, fill del governador homònim, senyor de Bétera, era coper i camarlenc del rei, i més tard virrei de Nàpols (+1458). Cf. LÓPEZ RODRÍGUEZ, *Nobleza y poder político...*, p. 255. ¶⁶⁷⁹ *Boyll de la Escalla* (*Anales valencianos*, ed. cit., p. 30). Aquests annals donen una altra relació (p. 29-31), diferent, dels personatges que foren presos a la batalla de Ponça, amb el text manifestament corromput, sembla que més que al *Dietari*, per què resulta de poca utilitat per a la restitució dels noms reals. ¶⁶⁸⁰ Cavaller, fou governador del regne de València (...1416-1422...). *Vid.* MATEU IBARS, *Los virreyes de Valencia*, p. 88; LÓPEZ RODRÍGUEZ, *op. cit.*, p. 347. ¶⁶⁸¹ Lluís Pardo de la Casta (LÓPEZ RODRÍGUEZ, *op. cit.*, pp. 68 i 180). ¶⁶⁸² Fra Lluís Despuig, *estandard* del rei, futur mestre de l'orde de Montesa (LÓPEZ RODRÍGUEZ, *op. cit.*, p. 256). *Vid. infra*, part IV, núms. 492 i 716. ¶⁶⁸³ *Ramon Soler*, afegit de la mateixa mà. ¶⁶⁸⁴ Ocupà el càrrec de secretari reial des de 1422, ensens amb Francesc d'Arinyo, i acompanyà el rei després en la conquesta

de Nàpols (Francisco SEVILLANO COLOM, «Cancillerías de Fernando I de Antequera y de Alfonso V el Magnánimo», *Anuario de Historia del Derecho Español*, xxxv (1965), pp. 169-216, esp. p. 196).

¶⁶⁸⁵ Ha estat identificat amb el fill del matrimoni del bastard Joan de Vilaragut amb la reina vídua Margarida de Prades (SÁIZ SERRANO, *Caballeros del rey. Nobleza y guerra...*, p. 388). El 1435, Joan Jeroni de Vilaragut i de Prades tenia dinou anys (Eufemià FORT I COGUL, *Margarida de Prades*, Barcelona, Col. «Episodis de la Història», 1998, 2a ed., p. 37).

¶⁶⁸⁶ *moss. Mompalau* (*Libre de memòries...*, ed. cit., I, p. 550). Recull així mateix (p. 549-552) una relació dels presoners de Ponça, amb errades i no del tot coincident amb el text. ¶⁶⁸⁷ *mossèn Johan de Bonastre, guardaroba del senyor rey* (Jaume SAFONT, *Dietari*, p. 34). ¶⁶⁸⁸ Jofre Pardo de la Casta, comanador d'Ares i de Culla, de l'orde de Montesa (SÁIZ SERRANO, *Caballeros del rey. Nobleza y guerra...*, p. 380). ¶⁶⁸⁹ *missar Martin Romano* (*Libre de memòries...*, I, p. 550). ¶⁶⁹⁰ *moss. Antoni de la Gonella* (*ibid.*).

de Homodéu. Mossén Martí Gregori. ¶^{76v} Mossén Esguanes. Mossén Simó d'Ortal. Mossén Johan Richo. Frare Carlo de l'Archa. Micer Nichola⁶⁹¹ Special, ab dos fills. Mossén Anthon de Si. Mossén Anthon de la Cerella.⁶⁹² Mossén Tristany. Lo comanador de la Meysó.⁶⁹³

Los presos de Malorques:⁶⁹⁴

Primo, mossén Pere Callar. En Francesch Exillo. En Rafart.⁶⁹⁵

Los presos de Cerdenya:

Mossén Salvador d'Oristany, germà del marquès. Mossén Francesch de Monboy.⁶⁹⁶

Los presos de Cathalunya:

Primo, lo noble de Palàs.⁶⁹⁷ Mossén Francí d'Aril. Mossén Berenguer d'Aril. Mossén Ribelles de Pallàs. Mossén Fontcuberta. Mossén Francí Desvals. Mossén Ramon Gilabert. Frare Barutell. Mossén Anthoni Sin. Mossén Imyques.⁶⁹⁸ Mossén Cruelles. Mossén Pere Cases. Mossén Francesch Batle. Mossén Johan Busot, micer Francesch Castelló, misatgés. Mossén Giner. Mossén Cardona. Em Pere Batle. Em Palerés. En Ramon Desplà. Mossén Guimerà.⁶⁹⁹ Mossén Rodrigo de Mur. Mossén Ramon de Semenat. Mossén Canet e son frare. Mossén Estalrich. Mossén Berenguer Avinyó. Mossén Peguera. Mossén Francesch de Monboy. Mossén Çaplana. Lo comanador d'Alfambra. ¶^{77r}

Dels que foren presos del Realme:

Primo, lo duch de Cessa. Lo príncep de Taranto.⁷⁰⁰ Conte de Campobaxo. Conte de Olmito.⁷⁰¹ Conte Honorato. Lo fill del duch de Cesa. Lo fill del conte Camarlench. Lo fill del conte de Fundis. Lo fill del conte de Lorito. Josia de Aquanino.⁷⁰² Menecucho de l'Aquila. Lo duch de Tria. Lo senyor de Insa.⁷⁰³ Micer Francischo Pendon.⁷⁰⁴ Micer Lodivicho de Culuna. Los dos jermans de la Gomisa.⁷⁰⁵ Micer Carluxo de la Dulche. Micer Carnafeclo Cartasse.⁷⁰⁶ Micer Johan Carcassa. Micer Ramon Carcassa. Micer Guillermo Carcassa. Micer Troyollo. Micer Patriano Pagano. Carlo Gaiano. Micer Matheu de Girano. Micer Rigo de Guialo. Mossén Tarafelles. Mossén Brancha, jenre del conte de Sinòpol.

¶ ⁶⁹¹ L'última lletra ha estat corregida, però sembla llegir-se *a*, millor que *o*. N. Speciale, virrei de Gaeta (MADURELL MARIMON, *Mensajeros barceloneses en la corte de Nápoles...*, p. 28). ¶ ⁶⁹² mossèn Anthoni de Torrella (Jaume SAFONT, *Dietari*, p. 33). ¶ ⁶⁹³ de la Mayso (*Anales valencianos*, ed. cit., p. 30). ¶ ⁶⁹⁴ Malorques: «Malorquas», corr. ¶ ⁶⁹⁵ En Francesch Exalo, En Rufart (*Libre de memòries...*, I, p. 550). ¶ ⁶⁹⁶ mossèn Salvador d'Arborea, germà del marquès d'Oristany, mossèn Francesch de Montbuy (Jaume SAFONT, *Dietari*, p. 34). ¶ ⁶⁹⁷ lo noble de Pallars, qui après fonch bisbe d'Urgell (Jaume SAFONT, *Dietari*, p. 33). Arnau Roger de Pallars regí aquesta seu del 1437 al 1461 (EUBEL, *Hierarchia Catholica...*, II, p. 260). ¶ ⁶⁹⁸ moss. Junquet (*Libre de memòries*, I, p. 550). ¶ ⁶⁹⁹ mossen Manuel de Guimera (*Anales valencianos*, p. 30). ¶ ⁷⁰⁰ Giovanni Antonio del Balzo Orsini,

príncep de Tàrent i primer baró del regne napolità (SÁIZ SERRANO, *Caballeros del rey. Nobleza y guerra...*, pp. 39-40). ¶ ⁷⁰¹ Nicola Cantelmo, comte d'Alvito, duc de Sora (RYDER, *Alfonso el Magnánimo...*, pp. 251 i 310). ¶ ⁷⁰² Aquaviva, segons AMETLLER Y VINYAS (*Alfonso V de Aragón en Italia...*, loc. cit.). ¶ ⁷⁰³ de Jussa (*Anales valencianos*, loc. cit.). ¶ ⁷⁰⁴ Pandone, segons AMETLLER, loc. cit. ¶ ⁷⁰⁵ Enrique y Jacobo de Lagonesa (ibid.). Lagonisa (*Libre de memòries...*, I, p. 551). ¶ ⁷⁰⁶ Carrafello Carraffa, conseller reial (Jaume VICENS VIVES, *Juan II de Aragón (1398-1479): monarquía y revolución en la España del siglo XV*, 2a ed. cit., p. 214). Els noms que segueixen, molt corromputs, consten amb més correcció al *Libre de memòries...* (I, p. 551): micer Juan Carrafa, [micer Geronimo Carrafa], micer Theoyolo, micer Paduano Pagano, Carlo Pagano, [micer Matheo de Tinago], micer Rodrigo de Guinarro.

Dels que foren presos de Castella e de Navarra:

Primo, lo maestre de Alcàntera. Los Enigos, tres jermans, fills del conestable de Castella. Lo conte de Castro. Don Ferando de Castro. Royís Dies de Mendocça. Ferando d'Ávalos. Mossén Lope d'Angullo. Mossén Francesch de Vilapando. Mossén Reboledo. Mossén Johan Sermento. Mossén Rodrigo Ferrando. Mossén Lisón, e son frare. Mossén Alfonso Fajardo. Johan de Vilapando. Mossén Johan de Lusa. Mossén Rodrigo d'Angulo. Mossén Ferrando de Sandoval. Mossén Rodrigo Anylla. Mossén Alfonso Lorigues. ¶^{77v} Mossén Nu[n]yo Mexia. Mossén Enyego de Gumerá.⁷⁰⁷ Enyego d'Ávalos. Mossén Johan de la Panda. Mossén Pere de la Panda. Mossén Gosalbo Lubrán. Mossén Johan d'Uvido. Mossén Johan de la Penya. Mossén Pere Roqua. Mossén Johan Mendoya Amich.⁷⁰⁸ Mossén Ciprí de Guinart. Mossén Díez de Bos.⁷⁰⁹ Mossén Johan de la Banda. Mossén Lubrá.⁷¹⁰ Mossén Lop d'Embú, ab dos germans. Mossén Pere Vaquer. Mossén Johan Culber.⁷¹¹ Lo comanador Gorgerino.⁷¹²

Tots aquests senyós damunt dit[s] foren presos per genoveses, e alguns altres que no'm recorden los noms per metre en libre.⁷¹³ E los genoveses, feta la presa e vençuda la batalla, foren ab totes les naus en lo port de Gayeta, e aquí referen les naus. E a .xviii. de agost partiren del port de Gayeta per anar en Gènova, ab totes les naus; e'n la Platga Romana mès-se furtuna, que totes les fustes se espargiren, e la nau del capità del duch de Milà, hon hera lo senyor rey, vench al port de Sahona, enaxí que'l senyor rey nunca fonch en Gènova, ni en poder de jenovés;⁷¹⁴ e foren en lo port de Sahona a .xxviii.º de agost. E, decontinent, lo capità del duch de Milà dix al senyor rey com heren en terra de genoveses, e decontinent volia que partissen per a son senyor lo duch, e, axí, que lo dit senyor que prengué ab si terch los que volgués; e lo senyor rey prè ab sa companya mossén Blanes e mestre Angelo, lo qual hera son barber. E de fet partiren la via de Milà, en tal forma que, ans que los de la ciutat de Gènova saberen que'l senyor rey fos desenbarcat, el senyor rey, ab lo capità e altra gent qui'ls acompanyava, foren en terra del dit duch de Milà.

126.

COM FONC LO SENYOR REY EN MILÀ

En lo dit any de .m.cccc.xxxv., a .vii. de setembre,⁷¹⁵ lo senyor rey fonch en Milà, e lo duch li tramés molta notable gent qui hacompanyaren al dit senyor rey, e posà en lo castel del duch, ¶^{78f} lo qual li féu tanta honor e reverència al dit senyor rey que⁷¹⁶ dir ni escriure ni pensar no's poria; les quals coses saben los qui

¶⁷⁰⁷ *Guevara* (AMETLLER, *loc. cit.*). ¶⁷⁰⁸ mossèn Johan Mandaxanich (Jaume SAFONT, *Dietari*, pp. 34-35).

¶⁷⁰⁹ *Dies de Noles* (*Anales valencianos*, p. 31).

¶⁷¹⁰ mossèn Gonsalvo de Llubíán (Jaume SAFONT, *Dietari*, p. 34). ¶⁷¹¹ *Culler* (*Anales valencianos*, p. 30).

¶⁷¹² lo comenador Gotzarino (Jaume SAFONT, *loc. cit.*).

¶⁷¹³ *los noms... libre*, afegit de la mateixa mà. ¶⁷¹⁴ e'n la Platga Romana... jenovés, afegit al marge superior, de la mateixa mà. ¶⁷¹⁵ El 15 de setembre (RYDER, *Alfonso el Magnánimo...*, p. 258). ¶⁷¹⁶ *que*, repetit al ms.

hérem ab lo senyor rey, e vien e sabien la molta amor e honor que'l duch fia al senyor rey.⁷¹⁷

En lo dit any, a .XXVIII. de agost, fonch lo senyor rey de Navarra, ab tota l'altra gent, en Gènova, e lo dit senyor rey, e don Anrich, mestre de Santyago, lo duch de Sesa, Menecutxo de l'Aquila, lo príncep de Taranto, los Enyegos, dos fills del conte de Castro [e] Roiys Dies de Mendoça, aquests sobredits foren mesos en lo castel de Gènova. E a poch, dies après, vench Nicola Pitxolini,⁷¹⁸ capità general del duch de Milà, ab .DC. rocins, e acompanyà aquests sobredits a Milà, e foren fora del castel de Jènova.⁷¹⁹ Tots los altres restants, axí contes com barons, nobles, cavalés, gentilshòmens, mercadés, patrons, escrivans e altres hòmens, tots foren messos en la Malapaga de Gènova, sinó mossén Francesch de Bellvís e mossén Guteris de Nava, que foren messos en la Estinga, e aquí moriren e finaren sos dies molt prestament; la qual Estinga és fort presó.⁷²⁰

Lo duch de Milà, al qual dien Felip Maria, con lo senyor rey de Navarra e don Anrich, ab los altres senyors, entraren en Milà, los féu grandíssima honor, ab molta notable gent, que hysqueren fora la ciutat dos miles; e, axí ben acompanyats, vengueren fins al castel de Milà, lo qual estava molt magníficament ornat de richs draps e de totes les altres coses,⁷²¹ hon posava lo senyor rey d'Aragó, senyor rey de Navarra, l'infant don Anrich e tots los senyors que vengueren ab ells, e lo duch e duquesa, que huns no fien enpag ni ennug als altres.

Lo duch vestí tots sos cortesans de nou, ço és, los cavalés de brocat, los gentilshòmens de seda, l'altra gent de grana e de drap vermèl; e, axí areats tots los cortesans, ab altra notabla gent de la ciutat, tots jorns eren al senyor rey e a sos ^{78v}germans, e contínuament parlar de festes e solaçar, e de plaés, tots dies cavalcar lo senyor rey ab tots los altres per la ciutat, ab gran honor e molt acompanyat de gent de bé, axí areats, portant la espasa davant lo dit senyor rey, en la manera com si fos en sa terra, ab aquella magnificència e mior que fer podien. Ho honor inestimable de Felip Maria, duch de Milà, e estàs clos en ton castel e has obtés tantes maneres de tan grans honós!⁷²²

Dimecres⁷²³ a .XII. de octubre, en lo dit any, lo senyor rey de Navarra partí de Milà per anar en Port Venres,⁷²⁴ e aquí enbarquar-se e venir en Catalunya, e partiren ab ell de Milà, per anar al Realme, lo duch de Cesa, Menecuxo de l'Aquila [e] lo príncep de Taranto. Tots foren en Port Venres, e lo senyor rey de Navarra de aquí partí per a Cataluna (*sic*), e los altres senyors per al Realme.⁷²⁵

En lo dit any de .M.CCCC.XXXV., a .II. de noembre, lo senyor rey de Navarra se enbarquà ho recolí en la galera de la guàrdia de Gènova, en Port Venres, e fon la vespra de Nadal en Barcelona ab bon salvament; e lo duch de Cesa ab los altres senyors se enbarquaren en Port Venres, e foren en lo Realme a (*blanc*).

Divenres a .VII. octubre, en lo dit any, lo cardenal de Sent Sist, qui dien mestre Casanova, qui hera de Barcelona, lo bisbe de Leyda,⁷²⁶ lo conte Espatafora,

¶ ⁷¹⁷ *les quals coses... rey*, afegit de la mateixa mà.

¶ ⁷¹⁸ El *condottiere* Niccolò Piccinino (RYDER, *op. cit.*, pp. 247 i 258). ¶ ⁷¹⁹ *e foren... Jènova*, afegit de la mateixa mà. ¶ ⁷²⁰ *molt prestament... presó*, afegit *id.* ¶ ⁷²¹ *de richs... coses*, afegit *id.* ¶ ⁷²² *e*

has obtés... honós, afegit *id.* ¶ ⁷²³ Ms. *Dimecrea*.

¶ ⁷²⁴ Portovenere. ¶ ⁷²⁵ *e lo senyor rey de Navarra... Realme*, afegit de la mateixa mà. ¶ ⁷²⁶ Garcia Aznárez (1434-1449). *Vid.* EUBEL, *Hierarchia Catholica...*, II, p. 167.

mossén Fred[er]ico de Vintemilla, micer Jaume Pelegrí, vicecanceller del senyor rey, lo cecrista de Leyda, tots aquests partiren de Florença ab bé .LX. cavalcadures, molt ben acompanyats e molt belament a punt, per anar en Millà al dit senyor rey e a sos frares, e fom en Milà diluns de matí a .XVII. del dit mes. E lo senyor rey e duch de Milà se volien partir per a casar, e tots nosaltres acompanyam al dit senyor rey quatre milles, de què lo senyor rey mostrà molt gran plaer de nostra venguda, e aturà a la casa .VIII. jorns.

Diluns, a .XXIII. del dit mes, fonch tornat lo senyor rey en Milà, e lo dimarts après, ¶^{79r} qui fonch a .XXV. del dit mes, me féu capellà de la sua capella lo dit senyor rey.

127.

DEL SENYOR REY E DUCH, COM SE VEREN

La primera vista que fonch del senyor rey e del duch de Milà fonch en lo castel hon posaven tots, e fonch en una gran sala; e, axí com lo duch veu al senyor rey, lo duch ficà lo genol fins prop de terra, e la hu hanant envés l'altre, e, com fonch hun poch avant, lo duch tornà a ficar lo genol, e com foren junts la hu a l'altre, lo duch se enclinà fent en manera de voler besar lo peu al dit senyor rey; e lo senyor rey prè-lo per les exeles e levà'l, e lo dit duch dix, estant hun poch enclinat: «*Senuri, huhy aviti agutu mal cocu, lo quali a mititu asay de la carne*». ⁷²⁷ Respòs lo senyor rey: «Husança és de cavaleria». De aquí avant, rey d'Aragó e duch de Milà may parlaren sinó de festes e plaés; com avien a fer alsguns afès, cascú dien sa entensió a sos secretaris, e axí finaven quant avien a fer ni comunicar afès algunes, e en esta amor e consolació estagueren tant com lo senyor rey aturà en Millà. E, com lo dit duch morí, lexà son duchat de Milà e tota sa senyoria al dit senyor rey d'Aragó, e lo senyor rey, après mort del duch, donà lo ducat al compte Francisco (*blanc*), ⁷²⁸ lo qual hera marit de huna filla bastarda del duch de Milà.

Estant en Milà tots los que heren venguts de Florença, lo senyor rey ordenà que lo cardenal e lo bisbe se'n tornasen en Florença a la cort romana; e lo dit cardenal e lo bisbe partiren lo digous a .XXVII. de ⁷²⁹ octubre. E lo dit senyor rey ordenà que micer Jaume Pelegrí se partís per misatger al duch de Savoya, lo qual duch fonch enaprés papa Fèlix, ⁷³⁰ elet en lo consili de Basilea, e hera sogre del duch de Milà.

Diluns a .XXXI. de octubre, se partí de Millà micer Jau[m]e Pelegrí, e fom en Thonó, hon hera lo duch de Savoya, a .VIII. de noembre. Dien a sa posada Ripayre, ⁷³¹ hon stava lo duch, que és après del gran lach de les moltes aygües d'on

¶ ⁷²⁷ La frase, amb errors en Sanchis Sivera i Cabanes; Escartí (p. 76) la tradueix, tot i jutjar-la de sentit dubtós. En donem una versió, poc diferent de la d'aquest: «Senyors, hui heu tingut un mal colp, que ha ferit prou en la carn». El mot *cocu* (Escartí *tuco*) és lectura segura, però errada molt

probable de l'escrivà per *tocu* (italià modern *tocco*, toc, colpet). ¶ ⁷²⁸ Francesco I Sforza (1450-1466), casat amb Bianca Maria Visconti. ¶ ⁷²⁹ *de*, repetit al ms. ¶ ⁷³⁰ Fèlix V (1440-1449), antipapa, elegit pel concili de Basilea. ¶ ⁷³¹ Ripaille, antic castell a 2 km de Thonon.

hyis lo roys d'Avinyó.⁷³² ¶^{79v} Divenres a .xviii. de noembre, partim de Thonó, de la posada del duch qui dien Ripayre —està huna mila luny del loch de Tonó—, e anam ha una ciutat del dit duch qui dien Zeneva.⁷³³ Diluns a .v. de deembre, partim de la dita ciutat de Zeneva, e fom en Milà digous, a .xiiii. del dit mes de de[e]mbre.

Estant lo senyor rey en Millà, tramés hun bergantí en Cecília a don Pedro, que vengués en Millà, que ell l'avia gran mester e lo duch de Millà lo volia conéxer. En lo dit any e mes de deembre, don Pedro partí de Cecília ab .vi. galeres per anar a Millà, e fonch a Hyscla, e de Yscla fonch en lo port de Gayeta, dia de sent Johan del mes de deembre; e, parlant en lo duch de Sesa, dixs l'infant al duch: «Grans fumades fan en Gayeta; anau vós per terra, e yo hanaré per mar». E de fet lo dit duch de Sesa se mès a punt ab tota sa gent que tenia d'armes, e partí per a la ciutat; e l'infant, ab les galeres palés per terra, fonch a la ciutat. Tota la gent de la ciutat fonch a la marina, e en aquests temps ve lo duch de Sesa e entrà per la ciutat de Gayeta cridant: «Aragó! Aragó!», e nparàs del portal de la ciutat [e] alçà banderes de Aragó; les gents de les galeres hysqueren, entren per la ciutat e prengueren-la, que no s'i desparà balesta. E decontinent, presa la dita ciutat de Gayeta, l'infant don Pedro escrigé al senyor rey com la ciutat de Gayeta era presa, e, axí, que fos sa mercé que ordenàs lo que devia fer ni sa senyoria li manaria.

En lo dit any, a (*blanc*) de deembre, lo senyor rey se partí de la ciutat de Milà, molt ben acompanyat e ab gran honor, e fonch en Port Venres,⁷³⁴ e aquí ell se enbarquà ab molta gent, fent la via del Realme. E tenc festes ¶^{80r} de Nadal lo senyor rey en (*blanc*).

128.

COM GÈNOVA SE REBEL·LÀ CONTRA LO DUCH DE MILÀ

En l'any de .m.cccc.xxxvi., dia de sent Johan del mes de deembre,⁷³⁵ Gènova e tota sa terra se reb[e]l·là contra lo duch de Millà, e fonch rebel·lada a .xviii. hores. E aquel dia matexs, a .xxiii. hores, fonch presa Gayeta [per] lo infant don Pedro; e, partit lo senyor rey de Port Venres, tantosts, a poch dies, la Espècia e Port Venres, qui heren del senyor rey, se rebel·laren he's donaren a genoveses. Dels presonés que'ls genoveses tenien en la Malapaga, molts ne moriren, e açò per esguart que's mès mortaldat entre ells; los que n'ysqueren, tots se agueren avenir e rescatar ab genoveses.

L'infant don Anrich romàs en Milà, e micer Jaume Pelegrí romàs ab lo dit infant, e estech aquí fins⁷³⁶ que l'infant se partí per anar en Catalunya; e l'infant se partí de Millà diluns a .xvi. de abril, per venir en Catalunya, e micer⁷³⁷ Jaume Pelegrí se partí aquel dia per anar al senyor rey en Gayeta.⁷³⁸ En l'any .m.cccc.xxxvi., a .xx. de abril, lo senyor rey fonch en Gayeta, e aquí fèu son preparatori

¶⁷³² *hon estava lo duch... Avinyó*, afegit de la mateixa mà. El riu és el Roine. ¶⁷³³ Ginebra. ¶⁷³⁴ El 23 de deembre, el rei era ja a Portovenere (GIMÉNEZ SO-

LER, *Itinerario...*, p. 133). ¶⁷³⁵ 27 de deembre, festa de sant Joan Evangelista. ¶⁷³⁶ *fins*, repetit al ms. ¶⁷³⁷ Ms. *micar*. ¶⁷³⁸ *en Gayeta*, afegit de la mateixa mà.

de gent e cavals e altres coses nesessàries [e] pertanents per a obs de conquistar lo dit Realme. E en aquest temps lo conte de Sent Sobrino,⁷³⁹ e alguns altres senyors e terres⁷⁴⁰ e castels e la major part de la Calàbria, se donaren al dit senyor rey.

En lo dit any, dive[n]res a .VII. de noembre, en lo port de Gayeta, entrà l'armada de Catalunya, qui foren .XI. galeres, totes armades de bona vola, capità lo conte de Modica; los patrons ni lo que féu l'armada no vul escriure, per no ésser prolixs. ¶^{80v}

En lo dit any de .M.CCCC.XXXVI., a .V. de noembre, lo senyor rey fonch en la ciutat de Càpua, e, a .XV. del dit mes, féu venir e ajustar Hurso d'Orsins, capità general de tota la gent d'armes del senyor rey, ab tots los altres capitans e gent, a la ciutat de Càpua. En lo dit any, a .XXI. del dit mes, estant lo senyor rey en Càpua, vench lo príncep de Taranto, lo conte de Nola, lo qual s'era juntat novelament al senyor rey, e altres senyors, qui foren dos mília hòmens d'armes e tres mília hòmens de peu. L'endemà, qui fon digous a .XXII. del dit mes, dita missa, lo dit conte de Nola jurà lo senyor rey per senyor, e moltes altres terres e senyors juraren al senyor rey; e, en aquel dia, lo senyor rey fermà matrimoni del dit conte de Nola ab la filla de don Jaume, conte de Urgel.⁷⁴¹

Diluns a .XXVI. de noembre, lo senyor rey hoyí missa ab tots sos capitans en la esgléssia de Sent Angelo, ab molt solempne offici, e, dita missa, benehiren les banderes. E, feta la benedicció, acomanà la primera bandera, qui hera del gloriós cavaler sent Jordi: portava mossén Eslava; la segona era de sent Miquel: portava mossén Daviu; la tercera era de Aragó e Cecília: portava mossén Colomera; la quarta era del Realme: portava mossén Nicola (*blanc*), ytalià; la quinta era de Aragó: portava mossén Rodrigo de Mur; la sisena era de sent Pere, ço és, de la Església: portava frare Barutell. E de aquí lo senyor rey hysqué de la ciutat de Càpua ab tots sos capitans e gents d'armes, qui heren .XII. mília hòmens d'armes e enfenida gent de peu, e lo senyor rey anava cavalcant ab hun bel caval, e entorn d'él, ab gran horde, hanaven .D. balestés catalans, los quals havia tramés la ciutat de Barcelona al dit senyor rey; e de aquí començà ¶^{81r} ha entrar en camp, e contínuament batalant, axí d'estiu com d'ivern, conquistant e guanyant ciutats, viles e lochs, terres e castels del dit Realme, e contínuament durant fins en l'any de .M.CCCC.XXXXII., que lo⁷⁴² dit senyor rey tenc en sa potestat e senyoria tot lo Realme.

En l'any de .M.CCCC.XXXVIII., divenres a .XVII. de octubre, qui fon vespra de sent Luch, tenint lo senyor rey ab molt grandísim poder asetjada la ciutat de Nàpols, de la dita ciutat desapararen huna bonbarda, e la pedra donà sobre hun fonament de paret de huna esgléssia, e la petra (*sic*) de la bonbarda se rompé, e hun tros de la dita pedra sortí e donà tan gran colp al cap de l'infant don Pedro, germà del senyor rey, que li partí per mig lo cap, de què sus en aquel loch decontinent morí; del qual lo senyor rey féu molt gran dol e molt dolorós de la mort de tant famós e valent cavaler com hera lo dit don Pedro, germà del dit senyor rey.⁷⁴³

¶⁷³⁹ Errada, per Severino. ¶⁷⁴⁰ Ms. *treres*. ¶⁷⁴¹ Elionor d'Aragó. Es va casar el 1438 amb Ramon Ursino, comte de Nola, príncep de Salerno, matrimoni que de primer antuvi havia rebutjat (SOBREQUÉS, *Els ba-*

rons..., pp. 162-163). ¶⁷⁴² *lo*, interlineat. ¶⁷⁴³ El 3 de desembre, en lletra datada a Gaeta, el rei Alfons comunicava la mort de l'infant al seu germà Joan de Navarra (GIMÉNEZ SOLER, *Itinerario...*, pp. 159-160).

COM FONC PRES NÀPOLS

En l'any de nostre Senyor .M.CCCC.XXXXII., a .II. de juny, ora de alba, lo senyor rey de Aragó don Alfonso donà a salt la ciutat de Nàpols, e fonch coreguda e pressa la dita ciutat molt victoriosament,⁷⁴⁴ e morí mossén Miquel Johan de Calatayú, lo qual se diu que'l matà lo duch de Bar, germà del rey Loís, lo qual hera en la ciutat de Nàpols e's dia rey de aquella,⁷⁴⁵ e, segons dien alguns, ell matà lo dit mossén Miquel Johan de Calatayú no bé. E, com veu que la ciutat hera pressa, recolí's ab huna galera, e segretament fogí e se n'anà en la Prohença, en la sua lur terra.⁷⁴⁶

De què lo dit senyor rey, presa la ciutat de Nàpolç, té e poseys tot lo realme de Nàpols ab tanta pau e tranquil·tat, e axí a sa voluntat e tot a sa senyoria e ordinació, ab pacífica pau e tranquil·tat, que és cosa de molt gran admiració com hun realme axí prosperat, ^{81v} de tans e tals duchs, contes e barons, e grans e magnífichs senyors de tanta senyoria, e tantes terres, que may rey ni senyor no à pogut tenir ni senyoregar, e lo dit senyor rey de Aragó don Alfonso, trihunfant ab pròspera honor virtuosament, en la espasa en la mà, molt animosament, ab molt gran virtut e saber, senyoregar totes les gents, axí grans com poques, de hun realme tal e tan gran. O digna cosa de luable memòria, de tanta e tan gran inestimable virtut de tant rey e senyor don Alfonso, de tant e tal exalçament⁷⁴⁷ que ha donat e obtengut a la corona de Aragó, de tantes e tan grans batalles e contra tants e tan grans capitans e senyors, avent tantes e tan grans victòri[e]s contra totes gents! E enquera digna e gran cosa de honor estant tant de temps fora de ses terres e regnes, e tenir e conservar ab pau, concòrdia e tranquil·tat, de què és cosa de molta admiració, car, si as agut adversitat, bé as, en honor triünfant, augmentat!⁷⁴⁸

COM ENTRÀ LO SENYOR REY EN NÀPOLS

Ací diré la gran honor que fon feta al senyor rey quant entrà en la ciutat de Nàpols, ni la manera de la entrada, qui fonch a .XXVI. de febrer en l'any de .M.CCCC.XXXXIII. Entrà lo dit senyor en la forma següent:⁷⁴⁹

Primo e primerament, los de la ciutat de Nàpols trenquaren .XXX. braces del mur de la dita ciutat, de la part del Carme, e, fora del mur hun tret de pedra,

¶ ⁷⁴⁴ El mateix dia, el monarca ho feia saber a la reina (*ibid.*, p. 192). ¶ ⁷⁴⁵ Renat d'Anjou, duc de Lorena i comte de Provença, rei titular de Nàpols (1435-1442). ¶ ⁷⁴⁶ *en la sua lur terra*, afegit de la mateixa mà. ¶ ⁷⁴⁷ Ms. *exaltament*. El text usa en tots els altres casos el terme *exalçament*, el que ha aconsellat preferir aquesta lliçó, com han fet també els editors anteriors, tot i que ambdues formes són igualment emprades en la literatura medieval,

d'acord amb el *DCVB*. ¶ ⁷⁴⁸ *car... augmentat*, afegit de la mateixa mà. ¶ ⁷⁴⁹ El Panormita, elevat després a secretari reial, escrigué una relació de l'entrada triomfal a la romana del monarca, *Alphonsi regis triumphus* (BECCADELLI, *Dels fets e dits...*, ed. cit., p. 7). Una descripció detallada en RYDER, *Alfonso el Magnánimo...*, pp. 310-312 (amb error en la data, que fixa el 26 de març). Cf. VICENS I VIVES, *Els Trastàmars*, p. 132.

fonch aportat hun caro molt gran e bel, de quatre rodes, rodant tot cubert de drap de brocat, e lo senyor rey seya al mig del dit caro, quatre palms pus alt que no hera lo caro, en huna cadira real, segut en cabels, vestit de huna roba de carmesí forada de marths⁷⁵⁰ gebelins. E portaven hun palis damunt, de brocat sobre brocat carmesí, lo pus bel e rich que may hom ves, e davant lo dit senyor rey, dins lo caro, li estava lo Citi Perilós⁷⁵¹ molt belament aparelat, a molt gran maravela, e estava ||^{82r} en tal forma que hom ves lo dit senyo[r] rey en la manera que estava. E aquest caro hera tirat per .v. cavals blanchs molt bels, portant cascun caval en lo dos hun bel coxí de velut carmesí, tirant lo dit caro ab cordes de seda groga e vermela.⁷⁵²

Aprés del dit caro venia los entramessos dels florentins, en la forma següent:

Primo, hanaven .x. hòmens a caval ab gipons de carmesí, ab les calses brocades⁷⁵³ de perles, e mes hun capel ab huna donzella tenint huna corona en la mà, volent mostrar que hun tant senyor merexs ésser coronat.

Enaprés, vench hun gran castell, en lo qual, al mig, estava huna gran cadira tota daurada e molt ornada de draps de brocats entorn, en la qual cadira no y seya nengú; e sobre la dita cadira entorn, .viii.º palms dalt, estaven quatre àngels, los quals tenien huna corona molt riqua e bella en les mans, significant hun tal príncep e valerós senyor en tal cadira deu seure e ésser coronat de emperador. En lo dit castel, anava hun altre àngell tenint huna espasa nua en la mà, e en l'altra mà tenia hunes balances, e cantava luant lo dit senyor, e ntre les altres coses que deya: «O rey Alfonso, Déus te do vida e prosperitat, e salva Florença en sa libertat!»

Més, vench hun altre castel, ab hun home molt altament areat, ab son septe en la mà, lo qual era Július Cèssar, ab hun gran pom d'or que li rodava en los peus, significant la gran senyoria del dit senyor rey.

Més avant, venien .v. fadrins vestits com a donzelles, molt altament areats: la hu ||^{82v} portava huna corona d'or en la mà, l'altra portava huna copa d'or, l'altra hun infant, l'altra hun pilar, l'altra huna serp, l'altra hun miral; e les dites donzelles anaven a caval, molt altament.

Aprés, venien .viii. hòmens a caval, vestits de seda, ab cares de cabrit.

Enaprés, venien .xx. mercadés florentins, vesti[t]s de grana e forrats de dorsos,⁷⁵⁴ e anaven ab gran horde.

Aprés, vench lo entramés dels mercadés catalans:

Primo, hun bel castell ab huna cadira dahorada, en què no y seya nengú, e lo Siti Perilós que li estava davant; en lo dit castell estaven quatre donzelles, molt altament, a gran maravela, areades, significant quatre virtuts ésser en lo dit senyor, axí com per hun àngell li era dit, e dient-li moltes altres virtuts ésser en ell, cantant molt altament. E entron del dit castell anaven .x. cavalés ab coronas al cap, ab sos escuts ab senyal real, e combatent-se ab .x. hòmens salvatges, significant el dit senyor aver agut lo Realme ab la espasa en la mà per força d'armes, lo qual entramés fonch molt placent al dit senyor rey. Aprés, venien los mercadés catalans ab lo cònsol, vestits de florentí vert, ab cortapisa⁷⁵⁵ de argenteria, lançant moneda davant lo dit senyor rey.

¶ ⁷⁵⁰ Ms. *marchs*. ¶ ⁷⁵¹ El Siti Perillós, divisa del rei Alfons. ¶ ⁷⁵² Segueix un espai en blanc al ms. ¶ ⁷⁵³ Ms. *bracades*. ¶ ⁷⁵⁴ Per *dorsos*, o pells de l'esque-

na d'erminis o conills, usades per a folrar vestits (*DCVB*). ¶ ⁷⁵⁵ Franja de pells fines o pedreria, posada a la part inferior de certes peces de vestir (*DCVB*).

Entrant lo dit senyor rey ab lo dit carro, ab los entramessos, tots ab gran orde, los dels florentins primer, après los dels catalans, après venia lo dit senyor rey damunt lo dit carro, molt magníficament, ab grandíssima honor.⁷⁵⁶

Aprés del caro del senyor rey, venien los prínceps, contes, vescomptes, duchs, en nombre .XXXXIII.: *primo*, lo príncep de Taranto; lo príncep de Çalerm (*sic*); enmig de andosos, don Ferando, fill del dit senyor rey;⁷⁵⁷ ^{83r} après, l'embaxador moro; lo duch de Sesa; duch de Calàbria;⁷⁵⁸ lo fill del duch de Sessa; duch d'Andii;⁷⁵⁹ duch de Sora; marquès del Guast; marquès de Cotró;⁷⁶⁰ marquès de Pascare; conte de Sant Sobrino; conte de Monttoro; conte de Fundi; conte de Casajeta; conte de Lorito; conte de Calatoya; conte de Trigargo; conte de Capacxo; conte de Gitaiy;⁷⁶¹ lo fill del conte de Lorito; conte de Lorito (*sic*); conte de Altavilla; conte Anthoni Caldora; conte de Vilano; conte de Montoro (*sic*); conte de Troya; conte de Campobaxo; conte de Vallino; conte de Ariano; conte de Rèyole;⁷⁶² conte de Benatura; conte de Sent Àngel; conte de Martiniano; lo fill del duch d'Andi; lo fill del conte de Sinòpol; duch de Eneso; conte Gilabert de Centelles; conte de Calanaloxet; conte de Terno;⁷⁶³ conte de Chalatabellota; conte de (*blanc*). Enaprès, venien nobles e cavallés, e gentillshòmens e gent de bé, ab molt gran horde, tants que heren sens nombre.

E, anant lo senyor rey molt magníficament, ab los entramessos, ab lo gran trihumfe del caro, anant per la ciutat fahent cavaleries, fins que fonch en lo carer⁷⁶⁴ de Capuana, de hunes finestres, per algunes nobles dones fon pres lo dit palis que estava damunt lo caro, e en los setges del desús dit carer de Capuana eren plens de grans dones e molt notables, vestides totes de brocat d'or, a molta e gran maravella.⁷⁶⁵ ^{83v} Après, quant fonch a la porta del castell de Capuana e fonch devalat lo dit senyor rey, li hysqueren a rebre'll ses filles,⁷⁶⁶ acompanyades de moltes notables dones, granment e bella areades, e lo dit senyor besà ses filles e totes les dones notables que hacompanyaven les dites ses filles del dit senyor.

En aquel dia matexs que lo dit senyor rey fonch entrat en la ciutat, los barons del dit realme feren embaxadós al dit senyor que fos sa mercé que·ls atorgàs son fill don Ferrando per primogènit. E lo dit senyor rey, molt graciosament, los ho atorgà, ab molt gran plaer.⁷⁶⁷

Aprés, lo dit senyor anava per los setges de la ciutat, hun dia a hu e altre dia a altre, en los quals setges dançaven los pus notables barons, senyors e senyores del realme. E aquestes festes, e moltes altres semblants, duraren tota la setmana.

E lo disapte après vinent, que contàvem dos de march, lo dit senyor rey, en lo capítol de Frares Menós de la dita ciutat de Nàpols, donà orde que tots los ba-

¶ ⁷⁵⁶ *ab grandíssima honor*, afegit de la mateixa mà. ¶ ⁷⁵⁷ Nat el 1424, fruit de la relació amb Gueraldona Carlino, amant del monarca (RYDER, *Alfonso el Magnánimo...*, p. 160). ¶ ⁷⁵⁸ Portava aquest títol l'hereu del regne, que havia de ser el precitat Ferran; ignorem a qui al·ludeix el *Dietari*. ¶ ⁷⁵⁹ Per *Andri* (Andria, ciutat d'Apúlia). ¶ ⁷⁶⁰ Antoni de Centelles, marquès de Cotrone, comte de Catanzaro (BECCAPELLI, *Dels fets e*

dits..., introducció, p. 55). ¶ ⁷⁶¹ Per *Ginaig* (Gerace, ciutat de Calàbria). *Vid. infra*, núm. 133. ¶ ⁷⁶² *Rèyole*: «Rèyolo», corr. Per Rèjol (Reggio de Calàbria). *Vid. infra*, núm. 133. ¶ ⁷⁶³ Per Teano. ¶ ⁷⁶⁴ Ms. *carerer*. ¶ ⁷⁶⁵ *a molta... maravella*, afegit de la mateixa mà. ¶ ⁷⁶⁶ Maria i Elionor, filles naturals del rei, nascudes a Espanya (RYDER, *op. cit.*, p. 297). ¶ ⁷⁶⁷ *ab molt gran plaer*, afegit de la mateixa mà.

rons e huniversitats del dit realme, besant peus e mans, juraren don Ferando per primogènit. E, lo diumenge següent, lo dit primogènit cavalcà per tota la ciutat de Nàpols, acompanyat de tots los barons del dit realme, ab bandera de Cecília e del Realme, e més, per lo ducat de Calàbria, huna bandera blanca ab creu negra; e lo dit don Ferando cavalcava hun caval molt gran e bel, e vestia huna roba de brocat sobre brocat carmesí,⁷⁶⁸ e portava hun cercle d'or al cap.

En lo dit dia, lo senyor rey féu gran convit e grans dances en lo dit monestir, e perdonà a tots los duchs e contes e capitans que contra ell heren venguts. E, d'aquí avant, tots dies se fiyen juntes e grans festes en la dita ciutat de Nàpols, hon està lo dit senyor rey en tanta pròspera honor e magnificència de senyoria, de què és en tanta gràcia e virtut que és tengut per lo pus vale-^{84r}rós, valent, savi e virtuós rey e senyor de l'huniversal món.

E jenoveses, vent la tanta e tan gran senyoria e tanta gràcia e saber del dit senyor rey, de què Gènova e la comunitat enviaren misatgés, ab molts grans presents, al dit senyor rey, besant peus e mans, soplicant-lo que'ls volgués pendre a mercé e misericòrdia, car Gènova e tota sa terra se trahutarien al dit senyor rey. De què lo dit senyor rey, mogut de misericòrdia, acceptà⁷⁶⁹ l'anbaxada, ço és, près los presents, e d'aquí avant, tots anys, li daven per trahut los dits genovesses hun plat d'or e (*blanc*).

Lo dit senyor rey està contínuament en lo dit realme, lo qual té en tanta pau e tranquil·tat e justícia que per los portals de la ciutat de Nàpols an escrit: «*Rex Pacificus*», e, axí matexs, estant tant temps en Nàpols e abcent tant de temps de tots los altres seus regnes e terres e senyoria, e conserva[r]-los e tenir ab tanta amor e caritat, e conservar totes ses terres, que per tots los reys e senyors de tot lo món hera temut, e açò per son gran insigne saber e poder. E contínuament en sa cort avia misatgés a sa senyoria de totes nacions del món, axí de cristians com de moros e altres gents, als quals fia grans honós, axí de despessa e de donatius e altres coses. Donchs, bé podem dir «*Rex Magnificus et Pacificus*»,⁷⁷⁰ considerant tantes e tan grans magnificències de senyoria e de saber e virtut de tant rey e senyor don Alfonso!

E lo dit senyor rey don Alfonso, estant en la ciutat de Nàpols e realme de aquella, trihumfant en tanta pròspera⁷⁷¹ e magnificència e honor, e contínuament augmentant sa gran senyoria de son saber, virtut e honor; e açò atenent los grans actes de tanta virtut que contínuament fahia, e encara per les tant sàvies respostes ^{84v}e axí prestes, de tanta virtut e saber, que faya a tans e tan grans misatgés, e a moltes altres gents que contínuament venien a sa gran senyoria, vent tans e tan grans actes de tanta magnificència de rey e senyor, vent encara los nobles fets e actes instimables de la sua tanta e tan gran cort, resplandent e passant totes les altres per los grans e molts nobles e tants magnífichs senyors e de tanta senyoria, e de tanta altra gent qui seguien la sua alta senyoria, e axí altament, senyors e senyores e totes les altres gents, vesti[t]s e areats ab tanta manera de puxances de vistidures e axí riques, e encara de broderia⁷⁷² de or e d'argent, perles e pedres fines, que era cosa de molt gran admiració, vent tantes magnificències de festes

¶ ⁷⁶⁸ carmesí, afegit al marge *id.* ¶ ⁷⁶⁹ acceptà: «abceptà», corr. ¶ ⁷⁷⁰ Ms. *Pacificus*.

¶ ⁷⁷¹ Sic, potser per *prosperitat*. ¶ ⁷⁷² broderia: «brodaria», corr.

que contínuament se fien en la dita cort del dit senyor rey, vehent encara la pus insigna e pus noble capella en servir e glòria he honor de nostre Senyor e de la gloriosa Verge Maria e dels sants ben[e]yts, de paraments, vestime[n]ts, yoels d'or e d'argent, e tantes nobles relíquies, e de prelats e hòmens resplendent en tantes ciències, e encara de capelans, xantres e ministrés, e de totes altres coses de tanta honor e magnificència. Per què bé podem dir «*Rex Pacificus e[st] Magnificus*», car certa cosa és que per tots los reys e senyors, e per totes les gents del món, hera honrat, amat, volgut e temut. O rey Alfonso, complit de tota perfecció de gràcia!

Lo dit senyor rey, estant en la ciutat de Nàpols, per son gran saber e poder féu matrimoni de sa neboda, dona (*blanc*),⁷⁷³ filla de dona Eleonor,⁷⁷⁴ reyna de Portogal e germana del dit senyor rey, ab l'enperador de Alamanya.⁷⁷⁵ E l'emperador vench en Roma e, après poch dies, vench la dita neboda del senyor rey, e aquí lo papa Nicolau⁷⁷⁶ los dixs la missa; e emperador e emperadriu feren la via de Nàpols, ab molt nobla companya, que heren .D. hòmens de caval o més. E primerament diré, en suma breu, la honor de la coronació de l'emperador e emperadriu, que fonc feta en la ^{85r}ciutat de Roma, per papa Nicolau, la qual s'és feta ab gran solempnitat e molt gloriosament. L'orde és estat aquest:

131.

DE L'EMPERADOR

Entrat lo emperador en Itàlia, totes les senyories, Venècia, Milà, Ferrara, Florença, Sena, *etc.*, li han tramesos embaxadós, qui fins en Roma e per totes les festes l'an hacompanyat. E, sabent lo papa que s'acostava, tramés-li dos cardenals, qui'l pensaven encontrar a Bolunya, e ell ya fonch a Florença; d'on, partint los dits cardenals, qui foren Sant Àngel⁷⁷⁷ e Bolunya,⁷⁷⁸ los quals lo reberen entrant en Sena, e aquí stigueren per alguns dies sperant la emperadriu, que hera haribada en Liorna, lo dit emperador, dins aquests dies, en Sena, en lo domo,⁷⁷⁹ als dits cardenals, com a legats, prestà obediència e fidelitat a sancta Església e a papa Nicolau com a sumo pontífice, e jurà no venir contra libertats, *etc.*, de aquella, prometent per aquella e per papa Nicolau e sos succehidors, *etc.*, axí plenament com se pogué dir ni pensar. E de aquí partiren tots, emperador, emperadriu, e los dos cardenals e tots los embaxadós de la Ytalia, e ntraren fins ha huna milla de Roma, e fonch dimecres a .VIII. de març, any .LIII.,⁷⁸⁰ e isqueren-lo a rebre .XV. cardenals e innumerable poble, e de grans magnats senyós qui de totes aquestes ciutats circuns-tants eren venguts per manament del papa ha honrar la festa.

¶ ⁷⁷³ Elionor, filla d'Eduard I de Portugal i d'Elionor d'Aragó. ¶ ⁷⁷⁴ Eleonar a l'orig. ¶ ⁷⁷⁵ Frederic III d'Habsburg (1440-1493). ¶ ⁷⁷⁶ Nicolau V (1447-1455). ¶ ⁷⁷⁷ Juan Carvajal, bisbe de Placencia, card. diaca de Sant Àngel (+1469). *Vid.* EUBEL, *Hierarchia Catholica...*, II, 9. ¶ ⁷⁷⁸ Filippo Calandrini, bisbe de Bolonya, card. de Santa Su-

sanna, penitencier major (+1471). *Vid.* EUBEL, *op. cit.*, II, p. 11. ¶ ⁷⁷⁹ Italianisme (*duomo*, església catedral). ¶ ⁷⁸⁰ La coronació i casament de Frederic III a Roma fou el 1452, així com la subsegüent visita a Nàpols de la imperial parella, contra el que diu el *Dietari* (RYDER, *Alfonso el Magnánimo...*, pp. 351-352).

Aquella nit, l'emperador romàs defora, en una casa o torra de hun florentí, al qual dien Thomàs Spinelli, e la emperadriu en una altra casa al devant, ab grans tendes per la gent sua. E, per ço com era⁷⁸¹ de scàndels, axí per lo poble romà, tumultuós, com per alguns grans qui comunament desigen mutacions, lo papa, convocada tota la gent d'armes que acostumava de tenir, com fa lo pastor mostins per guardar les ovelles dels lops, féu metre la dita gent ben a punt, que hera envers dos mília cavals e atre[s] tans infants ho més, ben en punt per fer mostra e honrar ^{85v} la festa, e estar prests si nengú se movia. En aquesta demostració, alguns, refferint a l'emperador, interpetraven a mala part e sembraven zizània, perquè l'emperador mostràs malcontent; emperò, tota la descontentació sua era que's reputava a infàmia e a una infelicitat⁷⁸² que príncip al món ne aurà, quisvulla pensàs que el emperador fos tengut en nenguna sospita, e que realment no fos devot e fel fill de sancta mare Sglésia e de la sua sanctedat, e açò ésser pensat ni cogitat li hera molt greu, car, de aver lo papa provehit en tenir la terra ab pau, que u avia per bé, *etc.* E de aquesta part lo papa li tramés a dir que altra openió may ne agué, *etc.*, e, finalment, volia que tota la gent d'armes jurassen en mans de l'emperador o de qui li plagués, axí com aquell a qui's pertanya per lo papa e ésser ministre e ésser executor en tals coses, *etc.* La cosa vench a tot bé, levat tot scrúpol de cascuna part.

Lo digous aprés, qui fonch a .viii.º de març, l'emperador, fehent la volta fora mur, ab gran orde e molta gent, stimada de .viii. en .x. mília cavalcadures, entrà per la porta de Sant Àngel, on l'esperava gran professó de totes ordes de ecclesiàstichs, ab aquels millors ornaments que pogueren. E aquí l'emperador se mès desota lo palís, que hera de barres vermelles e grogues, lo qual hera portat per los grans magnats senyors de Roma, e la gent aparedada *a dextris et a sinistris*, e axí tirà la via de Sent Pere, hon lo papa, ab los cardenals, speraven alt fora la porta, sobre les grasses, lo papa en pontifical sehent; e aquí ell rebé l'emperador, besant-li lo peu, e puys⁷⁸³ la mà e aprés la boca, e venia ab l'emperador lo rey de Bohèmia e lo rey de Ongria,⁷⁸⁴ qui és de edat de dotze anys, e lo duch Albert, e molts altres grans senyós. Aquí un Eneas, bisbe de Sena,⁷⁸⁵ féu la preposició, molt eloqüent e devota, ab grandíssima manera, en efecte com tenia de mostrar gran e special contentament de ésser atés en aquell loch, que vehés ^{86r} personalment la fas de la sua santedat e la sancta Església de Roma, la qual cosa lonch temps havia desigada, e fehia gràcies a Déus que, aprés grans trebals, li havia feta tanta gràcia; aprés, hofferia a si matexs en presona e tota sa potestat a servici de la santedat sua, *etc.* Lo papa li respòs no ab menor magestat, axí de centència com de eloqüència. Aprés, atés la emperadriu, lo papa la rebé axí matexs, e de aquí partiren ensemps, lo papa e l'emperador, e hun tros atràs la emperadriu, ab sa squadra, tots fins a la porta de la església de Sant Pere, on lo papa li dixs que hanàs fer oració a l'altar,

¶ ⁷⁸¹ Manca en aquesta oració un substantiu, *era [temor]* o semblant, per traure'n sentit. ¶ ⁷⁸² Escartí (p. 88), atesa la poca claredat, diu, d'aquest passatge, o, pensem nosaltres, redacció maldestra, suggereix llegir-hi *infidelitat*; creiem, però, que no cal, diferint en algun punt de la seua edició. Situacions semblants de suspicàcies

polítics o feudovassallàtiques podien produir-se a la societat medieval. ¶ ⁷⁸³ Ms. *puys*. ¶ ⁷⁸⁴ Ladislau V d'Habsburg, *el Pòstum*, rei de Bohèmia i d'Hongria (1440-1457), i no dos monarques com es desprén del text. ¶ ⁷⁸⁵ L'humanista Enea Silvio Piccolomini, després papa Pius II (1458-1464).

e axí ho féu, ab tota sa gent, e lo papa se'n puyà per altra via al palau. Aprés, feta oració, lo emperador se'n puyà a sa posada, qui és dins lo palau, la cambra qui's diu Apostòlica, e la emperadriu en altres cases al costat, qui's dien de Sent Pere, e lo rey d' Ongria e de Bohèmia a la casa de la Tresoreria.

Aprés, lo diumenge, qui's contava .XII. de març, lo papa isqué a missa, e l'emperador vench-hi; e, perquè encara no hera coronat, segué entre los primés dos cardenals, e lo rey de Bohèmia e lo de Ongria entre los dos cardenals derre[r]; emperò, en la pau e ensens donaren sempre primer a l'emperador que al cardenal que sehia primer que ell. Enaprés, digous a .XVI. del dit mes, lo papa, en la sglésia de Sent Pere, coronà l'emperador de la segona corona, que és d'argent, car la primera, qui hera de ferro, havia presa en Alamanya; e la segona, d'argent, devia pendre en Lombardia e en Milà, e perquè, per certs respectes,⁷⁸⁶ no l'avía presa, lo papa la li donà aquell dia, no obstant protestacions fetes per los embaxadós del comte Francisco, duch de Milà. E, aquell dia matexs, lo papa féu les sponsales de l'emperador e emperadriu, tot en huna missa, e hen hun loch fonch festa dobla e molt singular.

Aprés, lo diumenge a .XVIII. de març, lo papa ha coronat l'emperador de la terça corona, que és de or, e aquella ora matexa ha coronada la emperadriu. Aquesta diada és stada pus excel·lent e de major glòria e devoció que scriure's ^{86v} ni dir-se puxa. Començaren a .XIII. hores, e duraren les cerimònies fins a .XXI.^a hora: e primerament, denant la primera porta de Sent Pere, sobre les grasses, en hun gran e ample cadafal, lo papa se mès *im pontificalibus*, acompanyat de cardenals e altres prelats e de molta altra noble gent, e aquí l'emperador, ab sa gent, com si vengués de nou, puyà al cadafal e besà lo peu e mà e la boca al papa, e lo papa lo rebé ab molt bela cerimònia. E, aprés, met-lo per la primera porta de Sent Pere, en un altre cadafal ans de la sglésia, e aquí l'emperador jurà obediència e fedelitat e privilegis, *etc.*, e açò en mans del papa, e creà'l canonge de Sant Pere, e rebut aquí per los altres canonges, despullant-li primer la roba que tenia, aprés li meteren un pluvial. E aquí el papa lo lexà a .V. cardenals e anà-se'n a l'altar de sant Pere; los dits cardenals, en certs lochs, segons lo serimonial, li digueren oracions, e darrerament fonch huntat denant l'altar de sant Maurici, ab letenies e devotes oracions, fins a plorar, de loch en loch.

E, fet tot açò, ells lo aportaren a l'altar de sant Pere, e lo papa, vestit per a dir la missa, ensemps ab l'emperador e cardenals, dient la confessió. Aprés, ans que l'Evangeli se cantàs, lo papa coronà l'emperador, denant l'altar de sant Pere, ab la corona qui fonch de Querolus Magnus, e li donà l'aspasa treta, les quals corona e spasa de Querolus lo dit emperador ha portades per relíquies. Aprés, coronat l'emperador, ve la emperadriu, ab cabells, ab sola garlanda, grossa com tres polzes, tota de perles de compte molt belles e nobles, e vestida bé com a emperadriu, o una deessa, o huna altra sancta Caterina denant Maxensi, a qui lo papa, levada la garlanda de perles sobredita, li met una molt bellíssima corona d'or —la forma no us poria dar, entenenent la molt gran e·xcel·lent cerimònia. Aprés, lo papa ^{87r} se'n puyà en huna cadira, e entrement l'emperador que s'asegués en una altra cadira, e la emperadriu (*sic*) en altra cadira, que heren per cert del tot ben ornat, posades

¶ ⁷⁸⁶ Ms. *respectes*.

les cadires en triangle, e l'altar de sant Pere enmig, e axí l'Avangeli se continuà e la missa. Aprés, a la oferta, quascú de l'emperador e emperadriu vénen offerir: l'emperador offerí or —una peça com un spill ampla, extimada docents ducats—, e la emperadriu hun puny de ducats. Aprés, quant lo papa devia somir lo *Corpus*, alt en sa cadira, com se acostuma, l'emperador e emperadriu vengueren, e aquí, lo papa primer, e aprés lo diaca cardenal, e aprés lo sotsdiaqua, e aprés l'emperador, e aprés l'emperadriu,⁷⁸⁷ tots combregaren, ab tanta cerimònia de devoció e humilitat que no era a qui lo cor no endolcís e los ulls que no enclinàs prop de làgremes; d'aquí devalen tots, sinó lo papa, e tornaren sobre l'altar de sent Pere, on begueren *vinum vel aquam infusionis*, e, tornats en lurs cadires, la missa se complí.

Aprés, l'emperador, posada⁷⁸⁸ la corona de Querolus Magnus sobredita, mès-se'n una altra que s'ha feta nova, molt pus bella e pus presiosa, e ab la capa molt bella, axí coronat, ysqué fora Sant Pere, baix a les grasses, on hera aparellada una mula blanca per lo papa e lo cavall de l'emperador, e aquí l'emperador sperà lo papa; e, quant lo papa volgué cavalcar, l'emperador mès la mà en l'estrep, volent-lo tenir, e açò lo papa no u permès, mas cavalcà, e lavors l'emperador près la brida de la mula e tres ho quatre passes dextrà, e, continuant, lo papa aturà's e no permeté pus, sinó que cavalcàs; tot assò's féu tenint la corona al cap. Aprés, lo dit emperador cavalcà son cavall, e, a la part sinestra del papa, costat a costat, ells cavalquen, innumerable poble mirant, e acompanyaren l'emperador; tirà la via del pont de ¶^{87v} Sant Àngell, e lo papa, axí com dit és ensemps, acompanyà'l fins prop del portal; e lo papa portava huna rosa d'or molt bella en la⁷⁸⁹ mà, qui és de sirmònia de aquell diumenge, qui per çò's nomena Diumenge de la Rosa, e aquí, prenent comiat, lo papa li donà la rosa e besà'l en la boca, e l'emperador près la rosa e besà-li la mà al papa. Lo papa se'n tornà al palau, e l'emperador entrà per lo portal del pont de Sent Àngell, on l'esperaven infinida gent, e aquí, en la entrada, féu cavalés passats docents, e tirà aprés la via de Sent Johan de Letrà, hon li hera aparelat lo dinar; e heren .XXIII. ores quant atès.

Moltes altres coses specials, axí de presiositats de les corones, ceptre e pom imperials, com de vistidures e altres, de tanttes condicions de gens, e ordes e actes, e fets de les tantes e tan grans magnificències de aquest dia, axí fets per lo sant pare papa Nicolau com per l'emperador e emperadriu.⁷⁹⁰

E lo diluns, a .XVIII.º de march, lo emperador e emperadriu, ab molt gran amor e bona volunttat, prengueren lexència e son bon comiat del sant pare papa Nicolau, e de cardenals, e de mols prelats e de mols nobles senyor[s] romans, e dels senyors embaxadós de tota la Hytàlia qui heren vinguts per fer-li honor. Lo dit emperador e emperadriu partiren, ab tota sa gent, per anar en la ciutat de Nàpols, hon hera lo senyor rey don Alfonso.

E lo senyor rey, decontinent que sabé que l'emperador e emperadriu foren parti[t]s de Roma, lo dit senyor rey e don Ferando son fill, acompanyats de tans il·lustres e magnats senyós, de prínceps e de duchs, de comtes e de tans barons e

¶⁷⁸⁷ *emperadriu*: «emperadriu», corr. ¶⁷⁸⁸ No té sentit que l'emperador portàs al cap alhora dues corones; proposem millor la lectura *depo-*

sada. ¶⁷⁸⁹ *la*, afegit al marge, de la mateixa mà. ¶⁷⁹⁰ Oració imperfecta, sense el verb. ¶⁷⁹¹ Ms. *Nòpols*.

grans senyors, e axí altament e rica areats, tots partiren de Nàpols⁷⁹¹ e foren en la ciutat de Càpua, e aquí lo senyor rey lo sperà, e don Ferando, bé acompanyat, tirà avant fins a la tor[r]ja del Francolí, qui ¶^{88r} és huna jornada de Càpua. E lo dit senyor rey féu parar taules, que tenien huna mila ho més de Càpua, ab moltes maneres de viandes e molt fins vins, en manera que totes les gents qui venien per alí poguesen mengar e beure a sa guissa, tant com volguesen.

E lo dit senyor rey hisqué dos milles a rebre lo dit emperador, e anava molt acompanyat lo dit senyor rey de molts duchs, comptes e barons; e, decontinent que lo rey veu l'emperador, descavalcà, e axí matexs descavalcà l'emperador, e aquí ells se abraçaren e's saludaren ab molta gran amor, e de fet ells tornaren a cavalcar, e lo dit emperador e senyor rey, cascú husant de cortesia qual hiria a la part dreta, e a la final lo senyor rey volch que l'emperador anàs a la part⁷⁹² dreta. E l'emperador, en l'ora que fonch ab lo senyor rey, manà que fos abaxada la sua espasa, e lo rey no u permeté, ans volch li fos aportada davant l'emperador, axí com si fos en sa terra, la qual espasa era guarnida molt altament e molt riqua, tota cuberta d'or e de perles e pedres fines. Lo dit emperador vestia huna roba de brocat blau; portava hun papafiguu molt rich e obrat molt altament e bella d'or, perles molt groses e pedres molt fines e de gran vàlua, e encara los esperons que calçava lo dit emperador heren d'or e de gran estima, tots cuberts de perles e de pedres. En esta manera, ab molta honor e molt alegrement, foren en Càpua, e aquí festes; e de fet lo rey fonch a la posada de l'emperador, e aquí dances, sons e cotllacions molt grans, e après l'emperador fonch a la posada del senyor rey, e continuant les grans festes. E açò fonch digous, a .XXII. de march, en l'any de .M.CCCC.LIII.

E l'endemà, qui fon divenres, lo senyor rey se levà de matí e tirà la via de Versa, e l'emperador, après, féu la dita via de Versa, qui és lun de Càpua .XXX. milles, e lo dit senyor rey li hysqué a rebre-lo més de huna milla; e aquí molta més festa en Versa que en Càpua. E axí matexs, lo disapte, lo ¶^{88v} senyor rey se partí primer e fonch en Nàpols, e l'emperador partí après, fent la via de Nàpols, que ha de Versa a Nàpols .XXX. milles; e lo senyor rey hysqué dos milles fora de Nàpols, ab tanta multitut de duchs, comptes, barons, cavalés e gentillshòmens, tots vesti[t]s de brocat e de seda e de diverses maneres de vistidures e brodades d'or e d'argent, perles e de pedres, que hera cosa de molt gran maravella.

E après hysqué la muler de don Ferando,⁷⁹³ e dona Lucrècia,⁷⁹⁴ ab moltes notables senyores, les quals portaven molts diverses areaments e molts nobles e molts richs, e de moltes diversitats de robes e de paraments, en tanta manera e axí altament que la puxança que dit avem dels grans magnats senyors pari[a] no fos res; e axí, aquestes senyores, ab tanta magnificència, hysqueren ha rebre lo dit emperador e senyor rey poch més de huna milla fora la ciutat de Nàpols.

Enaprès, vench l'arcabisbe de Nàpols⁷⁹⁵ ab tot lo clero de la dita ciutat; ab profesó, vengueren fins al portal del Carme.

¶ ⁷⁹² a la part, interlineat. ¶ ⁷⁹³ Isabella de Chiamonte, primera esposa (1445-1465) de Ferran d'Aragó. ¶ ⁷⁹⁴ Lucrezia d'Alagno, dama napolita-

na, amistançada d'Alfons el Magnànim. ¶ ⁷⁹⁵ Rinaldo Piscicello (1451-1457). Vid. EUBEL, *Hierarchia Catholica...*, II, 200).

E axí, en esta manera de tanta honor e magnificència, entraren per la ciutat de Nàpols, que per los carés de la ciutat no podien anar, tanta hera la multitud de la gent, e tots molt ben en punt e ben vestits e areats. E axí foren fins al castel de Capuana, hon posà lo dit emperador, lo qual castel estava tan riquament e sumptuosa hornat e aparelat de tot lo que hera nesesari que als vehents era cosa de molt gran sumptuositat.

E al terch dia, que fon diluns de la Setmana Santa, a .XXVI. de march, entrà la emperadriu, neboda del dit senyor rey, e hysqué a rebre-la lo senyor rey, don Ferando, senyós e senyores, e tanta noble gent com foren a l'emperador; e lo dit senyor rey meté's la emperadriu a la part dreta, e axí entraren per la ciutat, ab tanta magnificència. E ans que no fosen al castel de Capuana fon vespre, e açò per la tanta multitud de gens e festes que's filhen, e foren portades tantes antorxes e lums que paria que fos de dia; e axí ¶^{89r} fon portada al castel de Capuana, hon hera l'emperador, e aquí posaven, cascú en son apartament.

E aquí estagueren tota la Setmana Santa, en tantes maneres de festes que lo senyor rey e los cortesans e tots de la ciutat fayen a l'emperador e ha la emperadriu e a les sues gents, que bé no's poria escriure ne dir. E lo dit senyor rey féu fer manament a tots de la ciutat de Nàpols que, quant aguesen nesesari ni volguesen ni demanasen totes les gents de l'emperador, los fos donat franch, axí de robes de vestir, calçar, mengar e beure, e de tot lo que demanasen ni volguesen, fins a les dones del pòblich, que tot los fos donat franch. E lo dit senyor rey féu taula e pagà tot molt franquament e larga, ab molt bona voluntat, e, ultra açò, lo dit senyor rey donà a la emperadriu, neboda⁷⁹⁶ sua, .DCC. mília ducats. E lo dit senyor rey féu fer los hoficis de la Setmana Santa als seus xantres, molt altament, que totes les gents de l'emperador estaven admirades, que nunca tal cosa ni tals officis avien vists ni hoyits en tantes beles sirimònies, ni en tal orde ni manera.⁷⁹⁷

E lo jorn de Pasqua, qui fon primer dia de abril, ¿qui seria aquel qui pogués dir, ni divisar ni escriure, les tantes e⁷⁹⁸ grans magnificències de diversitats de riques vistidures e grans ornaments e axí presiós, e los grans donatius e festes que en aquel dia foren fets, en la ciutat pròspera de Nàpols, per lo senyor rey, triüñfant en honor, e per los altres grans senyors?⁷⁹⁹

E lo diluns a .II. de abril, e segona festa de Pasqua, lo senyor rey convidà l'emperador a dinar al Castel Nou, hon foren convidats tots los magnats e barons del realme; hon foren fetes moltes magnificències, e fon parat lo gran tinel, ab molt gran multitud (*sic*) de vexella d'or e d'argent. E aquel dia e l'endemà foren fetes grans guntres; don Ferando, ab .XII. grans hòmens, ço és, comptes e barons, tengueren la taula del junir, hon vengueren, ab tots los paraments de brocat subre brocat rocegant per terra. E a la plaça de la Encoronada, hon tenien les juntes, fon fet hun gran cadafal molt alt per a la emperadriu, hon mirava, fon fet hun altre per a la muler de don Ferando, altre per ¶^{89v} a⁸⁰⁰ na Lucrècia, e hu molt gran hon miraven l'emperador e senyor rey; tots los cadafals heren cuberts de draps,

¶⁷⁹⁶ Ms. *nebosa*. ¶⁷⁹⁷ *que nunca... manera*, afegit al peu, de la mateixa mà. ¶⁷⁹⁸ *e*, interlineat.

¶⁷⁹⁹ *per lo senyor rey... senyors*, afegit de la mateixa mà. ¶⁸⁰⁰ *Precedeix per*, repetit al ms.

hon avia moltes maneres de sons, ministrés, xantres e moltes maneres de festes, que no sé scriure ni dir.⁸⁰¹

E lo dimarts après, quin fon terça festa de Pasqua, e terch dia de abril, lo dit senyor rey convidà l'anperadriu a dinar al Castel Nou, e fon feta tanta e major festa que'l dia pasat. E aquel dia fon complit lo matrimo[ni], ço és, que en aquella nit l'emperador dormí en l'amperadriu.

E lo dimecres après, lo senyor rey féu aparelar la tanta festa de la casa de la muntanya ho devesa de (*blanc*),⁸⁰² qui està luny de Nàpols dos legües, en la qual devesa havia fet portar molta manera de casa. E a la huna part de la muntanya foren parades hunes tendes molt belles e de molta estima per a la emperadriu, e avant ne foren parades altres tendes grans e belles per a la princessa, muler de don Ferando,⁸⁰³ e més avant ne foren parades hunes altres molt belles per a na Lucrecia; quasi heren parades en triangle, alt en la muntanya, en manera que poguesen veure, estant en les tendes, la casa, com aquesta muntanya està en manera de huna conqua. E baxs, al mig de la planícia de la devesa ho muntanya, foren parades grans tendes per a l'emperador e rey, e aquí foren fetes coses de murta ligada, que hera cosa de gran maravella. E aquí foren parades taules gran matí, hon havia moltes maneres de viandes, e tot lo dia estech axí contínuament metent viandes, en manera que les taules may en tot lo dia se minvaren les vituales, per molt que la gent menjàs; e foren fetes dues fonts de vi: huna de blanch e altra de vermel, hon hanaven nadant per les dites fonts copes, taces, anaps e gots, tots d'argent, e heren fetes les dites fonts en tal manera que no's minvaren per molt que tothom begués, que lo vi hi venia daval terra ab cert artifici, que no's podien pus minvar ni créxer. Fon parat hun gran tinel, e molt alt, a totes parts cubert de noble vexela e bella, d'or e ¶^{90r} d'argent, e en cascuna de les tendes havia moltes maneres de festes de esturments, e de moltes altres magnificències. E tot lo dia duraren aquelles tan grans magnificències, e, al vespre, tota aquella multitut de tan gran[s] senyors e senyores, axí resplendent de tans richs hornaments e vistidures, foren parti[t]s del loch de la casa e foren a la ciutat de Nàpols, ab molta e grandíssima honor, ab moltes grandíssimes abundoses cotlacions, a gran maravella. O rey e senyor, tanta e tan alta és la tua gran magnificència e senyoria!

132.

COM SE PARTÍ L'EMPERADOR

E lo digous, qui fonch a .v. de abril, en lo dit any .LIII., l'emperador, ab tanta amor e benivolència del senyor rey e de don Ferando, e de tots los senyors e senyores, prèls lexència e son bon comiat, molt graciosament e amorosa, e embarquà's

¶ ⁸⁰¹ *que no sé... dir*, afegit de la mateixa mà.

¶ ⁸⁰² Era un palau situat al costat de San Marzano (RYDER, *Alfonso el Magnánimo...*, p. 432). Segons un missatger de Barcelona, la jornada de caça es

celebrà *al Strangol*, prop de Pozzuoli, precisió que també dóna Jordi de Centelles en la seua traducció del Panormita (BECCADELLI, *Dels fets e dits...*, p. 257). ¶ ⁸⁰³ Ms. *Feranda*.

en lo port de Nàpols, hon heren totes les gents de Nàpols, axí grans com pochs, per fer honor al senyor rey e a l'emperador, lo qual hera molt graciós e molt bel, e molt afable e amorós a totes les gents, e jove de .XXII. anys. E la emperadriu partí lo disapte après, per tera, fins en Venèsia, hon havia esperar l'emperador, e [a] quí enbar[quar]-se e anar en son emperi. Totes estes festes foren fetes en lo realme de Nàpols, e de moltes altres, a molt gran maravela, les quals no freturegen metre en libre ni en escrits les grans magnificències del dit realme de Nàpols ni del senyor rey don Alfonso.⁸⁰⁴

133.

DEL PARLAMENT DEL SENYOR REY DON ALFONSO AB LOS SENYORS DE NÀPOLS

En hun parlament que'l senyor rey don Alfonso, rey del dit realme e de Aragó, que tench en la ciutat de Benavent,⁸⁰⁵ del dit realme de Nàpols, foren los següens prínceps, duchs, comtes e barons del realme de Nàpols. Fon fet en l'any .M.CCCC. XXXXIII.

Primo, duch de Calàbria, que és don Ferrando; príncep de Taràntol; príncep de Çalern; duch de Sesa; duch de Venosa; duch d'Andria; duch d'Atu;⁸⁰⁶ duch de Melfi; deuch (*sic*) de Sant March; duch de Dora;⁸⁰⁷ marquès de Cotró; marquès de Piscara; compte de Montoro; compte de Monterio; conte de Caserta; conte d'Elmito;⁸⁰⁸ conte de Tallacoci; conte de Telano;⁸⁰⁹ conte de Manupelli;⁸¹⁰ ¶^{90v} conte Francischo Ortino;⁸¹¹ conte de Sancto Valentino; conte Anthon Caldora; conte de Troya; conte de Ariano; conte de Cherato; conte de Burgença; conte de Capati;⁸¹² conte Johan de Sancto Severino; conte de Alife; conte de Giraig; conte d'Arena; conte de Alarcric; conte de Sinòpoli; conte de Fundi; conte de Lorito; conte de Rèjols;⁸¹³ conte de Venasio; conte Felipo; conte de Loria; conte de Campobaxo; conte Sant Angelo; conte Monte d'Orosi; conte d'Altavila.

Barons: micer Jacobo de Lionisi; micer Luis de Capia; Ramon Caldora; micer Jacobo de la Marra; micer Landolfó Mararnaldo; micer Francischo de Gesualdo; micer Ramon d'Anaquino; Anthoni de Fuscho de Muro; Jacobo Malacarne; Arigo de la Leonisa; Garrieto de Gayano; micer Johan de la Nuche; Teseo de Morano; Forlano (*blanc*); Anthonetlo de Rathe; Jacobo de la Racha; Marqueto de Andulis; Marchioni (*sic*) de Sancto Mango; Loís de Jusualdo; Amelio de Senerri; Luís Caratzulo de Mayda; micer Marino Bosa; Anthon Spinello; Hèctor Bur-

¶⁸⁰⁴ *ni del senyor... Alfonso*, afegit al marge, de la mateixa mà. ¶⁸⁰⁵ Sobre els motius d'aquest parlament, sobretot fiscals, i on foren només convocats els barons, senyors de quasi tot el territori, *vid.* RYDER, *op. cit.*, pp. 314-316. L'assemblea fou convocada per al 31 de gener, a Benevento; el rei, d'Aversa estant, n'informava el 18 de fe-

brer a la reina Maria (GIMÉNEZ SOLER, *Itinerario...*, pp. 200-201). ¶⁸⁰⁶ Per Atri. ¶⁸⁰⁷ Per Sora. ¶⁸⁰⁸ Per Alvito. ¶⁸⁰⁹ Per Celano. ¶⁸¹⁰ Per Monopoli (Apúlia). ¶⁸¹¹ Francesco Orsini? ¶⁸¹² Capaccio, ciutat pròxima a Salerno. ¶⁸¹³ Alfons de Cardona, sicilià (MADURELL MARIMON, *Mensajes barceloneses en la corte de Nápoles...*, doc. 29).

guaretlo; Galeaço de Tarsia; Jachobo de Aquino; Georgio Caratzulo; Carolo de Campobaxo; Esaù Rufo⁸¹⁴ de Calàbria; Anthoni de Serentho; Thomaso de Lorea; Galterio Caratzulo; Johanni de Staris; Paulo de Sangro; Anthonio de Sangro; Jachobo de Sangro; Francisquo de Ricardis de Ortana; Gabriel de Lecto, dicto de Rapina; micer Petro Rito; Cola Antonio Curca Mura; Cola d'Anaquino; Felixo de Valinyano; Berardo de Aquarina; Anthonuzo de Campo Nisquis de Aquila; Èctor de Ricardis de Ortana; Angello de Urcinis; Jacobo Cantelino;⁸¹⁵ Francischo de Montagana; Jacobo de Montagana; Jacobo de Carbone; *dominus Petrepulcine*; *dominus Mirabelle*; Cola de San Framundo; Lançalau de Aquino; Leone de Sancta Trapia; Nofrio de la Castanyan; Anthonio de Castellone; Anthonio Reale; Anthonio de San Framundo; Jacobo de Masanetlo; Anthonio Dentier;⁸¹⁶ Jachobo Zurlo; Troyano Spinello; Marino Caratzulo, dicto Stapchino; Ugo de Sancto Severino; Francischo Caratzulo;⁸¹⁷ Jacobo de la Balba; Cola Gaspario; Matheo de Sermo; *dominus Petranelle*; Bartholomeo Carafa; Jacobo de San Framundo; Anthonio de Noli; Loysio de Sa[n] Framundo; Jacobo deli Ponti; Bonicarsio de Frotzenea.

E foren molts d'altres cavalés e gentilshòmens, que no són en lo present libre per ignorar los noms.⁸¹⁸ ¶^{91r}

¶⁸¹⁴ Ms. *Ruso*. ¶⁸¹⁵ Per Cantelmo. ¶⁸¹⁶ Per Dentice (RYDER, *El reino de Nápoles...*, p. 378). ¶⁸¹⁷ Ms.

Caratzulo. ¶⁸¹⁸ *E foren... noms*, afegit al peu, de la mateixa mà, després d'unes ratlles en blanc.

En lany .xj. cccc. lxi. fonch
La seſona perdonada dela
Xge m. De La Seu de Valç
bon fonch fets grans apare
lameris ſegons l'altra perdo
nada palada ſfore moltes gens
strames e ben acolits e fore
fetes moltes carjars agens p.
bes p guanyar La Vira in dnlge
cia Lo ques donia ala indul
genaa mltia tota La Cantuar
vi. mlla timbres.

Porogacions als de la perdonada

En dneres A xxij. de Juliol e
digos a v. de agost dilapre
e dilims apres fore fetes Cri
des p la ciutat en Los loctha
costumats de les gras poroga
cions e libertats als anants
e venir ala Vira in dnlgenaa e
les pueſto dela Ciutat molt
abundant met

Del bisbe de Cohyngra

En dimecres A ij. de dicembre Lo
bisbe de Cohyngra entra en
La ciutat de Valçcia legat p
Lo papa e s. bisbe de ualecia
p ueſtitat Lo clero del dit bis
bat de valç. E lo dilapre a v.
del dit mes ſplicita fa embaya
ta e amoſtra ſon poder.

Com se ajusta tot lo clero

En dymarts A viij. del dit mes
dia de la Xge maria Tot Lo
clero de ualecia fore ajustats
en Lo cor de la Seu de Valç

A qui fon concordat q ſele
elegits xij. pneres p conom
car ab Lo bisbe inſtrador ſfore
Los elers p La Seu Lo papre
de torrellà micer johã ciueta
moſt unyoles agost rubiols e
moſt coll e moſt figuerò p Los
rectos de valçet moſt luc rones
rector de ſant Lorens moſt mſt
galbes Rector de ſã Creu p los
Rectos e capelans de fora ciutat
aſiuer Jorde de Centrolles Rector
de oliua e de almenara fill del
compte de oliua e moſt dioms
monyos Rector de foros als
quals fonch donat poder buſ
tant Comunicar ab lo bisbe plo
militar

Lo bisbe ſen ana iracamer

En la qual raho Los canoges
ab Les dng elers comunicare
moltes vegades ab Lo bisbe inſi
tador Ala concludi Lo dit bisbe
ſen ana molt iracamer q no
dis xdeu ſiau quali amagada
met

Apelles e profeta p la pluja

En Lo dit any dilapre a iij. de
ienier comecare tangras plujes
en Lo regne de Valçcia q dua
ren fins el dia de la xge m. de
febrer En aquell dia fonchor
denat q en la ſeu e parroques
foſen dites viij. milles ſolenamer
p Los viij. goigs de La Xge m. e
La viij. mlla de la ſantissima trinitat
e apres ferè pſelo genal ala Xge
m. de gra

a Mestre Joha de burgos barber
vench en valencia ab muler orona
sacala e para boega en lo hiecat e
mida e aniera granment sacala
Compra al berch en lo mear da
uant en fuleda ell pagua ell bo
bra En l'any Lxxvij morty la
anuler e on lo dyt any en lo
mes de mare pres mules joue
e bella p' desig de auer cratu
res E lo dycres a xxij. de a
rost any Lxxvij fench mort e
leya la maior part de las bes
ala muler En xij q en sis.
meses ha guanyat en la casa
de mre johá p' esser senyora
e poder portar guans La dita
muler noua del dyt mre jo
han

Dimecres a .v. de setembre
morty en goltanti Guadalo
qual era estat moltes uega
des Junat de valencia.

Dijuns a .v. de setembre morty
La muler den frances hynego
a potequary

Dijomes a .xxj. de setembre
morty mycer gabryel de xpuslech
doctor E morty mre mcolau ue
rola mre entaulargia fare pres
cador morty en Barcelona

Dijos a .viii. de octubre morty
bru marena lo dycres a pres morty
morty

Lo dycres apres a .xj. de octubre
morty en bñr fanchy neq

Dijos a .xxj. de octubre
morty La s. na siscara jorma
na de mycer exare E morty

na cacru ella E lo dycres a
pres lo parc de na margna
q ven ferro al mart

Lo dijuns a .xxvij. de octubre
morty La s. na blanes mule
de moss jofre de blanes
E .xxvij. La mare de moss
johan ferrer fuere

En franceses mara de maer
trat del loch de cabanes tenpa
vn son fill en valencia al qual
fia a pendre de letra lo qual e
frances marti tenpa vna la filla
espola e donare jornada de les
noes Lo dijomes a .viii. de
yaembre E lo dycres abans
a .v. de noembre vench en valenç
p portar Lo fill ales noes e com
prar algunes coles per ales noes
E lo dijos lo pres la vertola e
Lo dycres a .mij. son fench mort
q hera p' del dyt mes de noembre
En casa de moss calada morty
Dycres a .xxj. de agost en johá
Lopis obrer de vila elumenor de
sant johá obrava en casa de p'opi
mya Caygue de vna escala Lo dyc
mege de man fench mort

Elo dyt moss calada pres va
fader q d'ien mcolauer e pres
lo la vertola e morty dycres
a .xxij. de noembre e apres morty
la jermena del dyt mcolauer
En casa den colta noer huench
vn son parent de cerdl ab lo
mal de la granola e mort lo
me pres lo mal al dyt en casa
Lo dycres a .xv. de noembre
e lo dijuns apres fench mort

ACTES DE VALÈNCIA

Ara vingam als fets e actes del regne de València e de les coses fetes en aquel.

1.

PAU DE CASTELLA⁸¹⁹

Primo, en l'any de nostre Senyor .M.CCCC.XXXVI., divenres a .VII. de setembre, fon concordada la pau del senyor rey de Aragó e de sos germans ab lo rey de Castella.

En lo dit any, a .XXV. de setembre, dimarts a vespre, hora del seny, plegà lo coreu qui portà les letres de la pau e concòrdia de Aragó en Castella. E en aquella hora ne feren crida, e l'endemà, qui fon dimecres, se cridà ab gran solempnitat.

2.

MICER COLLDEJOU, COM LO CREMAREN

En l'any de .M.CCCC.XXXVII., dimarts a .XX. de febrer, cremaren hun juriste, per nom micer Colldegou,⁸²⁰ lo qual cremaren per sodomita, per ço com s'era jagut ab hun fadrí. E féu-lo cremar don Johan, rey de Navara e visrey d'Aragó, e fon cremat en la rambla.

3.

DE CASTELANA, FILLA DE MOSSÉN BERNAT JOHAN

En l'any de .M.CCCC.XXXVII., divenres primer dia de noembre, qui era dia de Tots Sants, fon furtada Castellana, filla de mossén Bernat Johan, per mossén Francesch de Soler e per son frare mossén Galceran de Soler, e ab altres; fon furtada venint del monestir de Preycadós de l'offici dels morts, e fon pressa a la plaça de Mossén Loís de Vilarasa, ora de l'Ave Maria.⁸²¹ E lo rey de Navara hera en València, de què fon gran avalot en la ciutat, e lo rey ne volia fer molt gran escarment; de què la dita Castellana fonch torna[da] al tercer dia al Real, hon hera lo dit senyor rey.

¶ ⁸¹⁹ L'epígraf figura a la fi del present paràgraf. ¶ ⁸²⁰ *cremaren sarrai* (sic) *que avia nom micer*

Col de Gon... (*Anales valencianos*, ed. cit., p. 32).

¶ ⁸²¹ Al sol post.

4.

[ATAC DE NAUS GENOVESES AL GRAU DE VALÈNCIA]

En l'any de .M.CCCC.XXXVIII., divenres a vespre, a .III. del mes de juny, vengueren .IIII. naus de genoveses en la platja de València, per portar o cremar la nau d'en Johan Ferrer, la qual havia armada lo senyor rey de Navarra. Per què la dita nau d'en Johan Ferrer fon messa envés terra tant com poch, e ben provehida de molta bona gent, per què fon ben guardada que no li pogueren noure; emperò, cremaren huna tafurea de Pere Trulols. E València armà dues galiotes e .IIII. barques ben entoldades, e contínuament los daven combat ab bombardes. ¶^{91v} Estagueren fins al disapte a la segona guayta,⁸²² que feren vel·la e foren a Sent Feliu⁸²³ e a Barcelona, fent lo mal que podien.

5.

MORT D'EN ÇAPINYA

En l'any de .M.CCCC.XXXVIII., diluns a .IIII. de agost, en Guillem Coll, de Çuequa, ab si terch, matà a'n Jaume Çapinya, qui hera marit de la jerma[na] del dit en Guillem Coll e compare, e matà'l entre Çuequa e Culera, daval huna⁸²⁴ holi-vera qui's meté lo dit en Çapinya; tenia .XX. lançades, que totes quasi lo pasaven de part a part. E lo dit en Guillem Coll se n'anà a Xelva, hon estech tot lo temps de la sua vida, exelat de la sua terra e de les sues gents.⁸²⁵

6.

[GRAN TEMPESTA DE PLUJA A VALÈNCIA]

En lo dit any, disapte a .VIII.º de agost, a les .VIII. hores, de dia, vench tan gran temporal de pluga en la ciutat de València, e durà prop de dues hores, que lo[s] que són vius no veren tal cosa, que la ciutat vench a perir, que cases, vals, mares, tot hera tan ple que no podien recolir les tan grans aygües. Que fonch huna cosa de tan gran espant.

7.

DEL REY DE PORTOGAL

En l'any damunt dit, a .XXII. de octubre, feren remembrança en la Seu de València de la mort del rey de Portugal,⁸²⁶ cunyat del rey d'Aragó e del rey de Navarra, e cosín germà de la reyna d'Aragó.

¶⁸²² estigueren hi fins diumenge en la nit, e se'n anaren
(*Anales valencianos*, loc. cit.). ¶⁸²³ Sant Feliu de Guí-

xols. ¶⁸²⁴ huna, repetit al ms. ¶⁸²⁵ exelat... gents, afegit
posterior de la mateixa mà. ¶⁸²⁶ Joan I (1385-1433).

8.

COM FEREN REMEMBRANÇA DE DON PEDRO, JERMÀ DEL REY

En lo dit any, en l'entrant del mes de deembre, feren remembrança en la dita Seu de València de la mort de don Pedro, germà dels dits reys de Aragó e de Navarra, lo qual morí de colp de bombardia en lo siti⁸²⁷ de Nàpols.

9.

COM PENGAREN .VII. LADRES

En l'any de .M.CCCC.XXXVIII.º, en lo mes de giner, en lo Mercat de València pengaren .VII. ladres,⁸²⁸ que no qualia anar dengú de nit per la ciutat, que fins als mantos e mantells robaven. Foren aquests los penjats: primerament, Muntagut; Francesquet, fill del Tixidor,⁸²⁹ notari; e Renart, hostaller; e hun moriscat; e Sanctesmans; e Bou lo moriscat, hostaller; e Arcís, fill de hun ligador que està en lo carrer de la Verge Maria de Gràcia.⁸³⁰ E, en lo mes de febrer, hun altre ladre tragner. Era justícia en Riambau de Cruelles, ciudadà.

10.

MORT DE LA JERMANA DEL SENYOR REY

En lo dit any, a denou de octubre, morí aquella bellíssima dona Caterina, filla del ¶^{92r} rey de Castella e germana de la reyna de Aragó, e muler de l'infant don Anrich, mestre de Santyago, germà del rey d'Aragó e del rey de Navarra. Morí en la ciutat de Çaragoça, de part.

11.

[COM MATAREN A LEOPART]

En lo dit any, digous a .XX. de nohembre, vench en València hun jove que dien (*blanc*),⁸³¹ mercader, e anava vestit ab hun caputxo burel e huna bareta fort al cap, e portava en lo muscle huna destral, en manera d'estelador. E endret del campanar nou⁸³² encontrà⁸³³ a Felip Leopart, notari, e lo dit jove donà-li tan gran colp en la destral al cap que li partí lo cap, de què morí tantost; e aquest cas feu per esguart que lo dit en Felip avia mort lo pare del dit jove.

¶⁸²⁷ *lo siti*: ms. *lotí* (sic). ¶⁸²⁸ Ms. *laladres*. ¶⁸²⁹ *fill de en Teixidor* (*Anales valencianos*, ed. cit., p. 33). ¶⁸³⁰ Hui, del Músic Peydró. Tenia capella pròpia a l'església del monestir de Sant Agustí —la taula, d'estil bizantí, presideix ara l'altar major del mateix temple— i era objecte de gran devoció a la

València dels segles XIV i XV (Marqués de CRUELLES, *Guía urbana de València antigua y moderna*, 2 vols., València, 1876, I, pp. 162-163). ¶⁸³¹ Esborrat: *Felip* (?). ¶⁸³² De la catedral, dit popularment el Miquelet. ¶⁸³³ *entrò* al ms. És possible també que l'autor escrigués *entrà*. Escartú (p. 100) [*aná*] *entró*.

12.

[INCENDI DEL FORN D'EN PELLISSER]

En l'any de M.CCCC.XXXX., diumenge a vespre, a .XXXI. de jener, se cremà lo forn d'en Pelicer, en lo carer del Aludés, e donaren-hi foch dos catius, los quals roceguaren e pengaren dimarts primer dia de march.

13.

[FESTA DELS FRANCISCANS PEL DECRET DEL CONCILI DE BASILEA
A FAVOR DE LA DOCTRINA DE LA IMMACULADA CONCEPCIÓ
DE LA MARE DE DÉU]

En lo dit any, disapte a .XIII. de agost, feren gran festa e alegria los frares menós de València; balaren per la ciutat molts d'èls, e la major part ab jutglàs, tot lo dia. E açò feren per la sentència que guanyaren als frares preycadós del peccat original de la Verge Maria, per què han fet en lo consilii que's tingua la festa per tota Cristiandat.⁸³⁴

14.

[ES CREMA LA CARNISSERIA NOVA]

En l'any de .M.CCCC.XXXX., digous a .XXII. de febrer, a les .X. hores de la nit, vespra de senta Tecla, se cremà la Carneceria Nova,⁸³⁵ e alguns alberchs après.

15.

DE DONA BLANQUA, QUANT MORÍ

En l'any de .M.CCCC.XXXXI., dimarts a .II. de mag, vench nova que dona Blanca, rehyna de Navara e muler de don Johan, rey de Navarra e germà del rey d'Aragó, la qual era estada muler del rey en Martí de Cecília, hera morta en la ciutat de (*blanc*).⁸³⁶

¶⁸³⁴ Al marge, de lletra del s. XVIII, precedit del dibuix d'una mà amb el dit assenyalant: *Nota tontada* (!). Cf. *Libre de memòries...* (II, pp. 569-570), que data la festa dels franciscans el dia 14, *perque havien guanyat en lo Consili de Basilea que la Sagrada Verge Maria no era concebuda en peccat original...* ¶⁸³⁵ Al·ludeix segurament a la Carnisseria del carrer del Palau. Aquest sector del carrer es coneixia en el s.

XV amb el nom de *Carnicerías del Palau* (CARBONERES, *Nomenclátor de las puertas, calles y plazas de Valencia, s. v.*, p. 41). La data de l'incendi és errada, perquè santa Tecla se celebra el 23 de setembre, i així ho consignen els *Anales valencianos* (ed. cit., p. 34): *a XXII de setembre*. TIMONEDA ho assigna a l'any 1441 (*Memoria Valentina*, ed. cit., sign. g iiiii). ¶⁸³⁶ Morí a Santa María de Nieva (Segòvia).

16.

[COM CAYGUÉ L'ESCOLÀ DEL CAMPANAR]

En lo dit any, dimarts de matí a .VII. de noembre, caygué hun escolà qui dien Simó, natural de la Pobla de Benaguazir, del campanar nou.⁸³⁷ ¶^{92v}

17.

DE FRANCESQUET DE PUGMOLTÓ

En l'any de .M.CCCC.XXXXI., diluns a .XIII. de noembre, roceguaren e esquarteraren e levaren lo puny a Francesquet de Pugmoltó en lo Mercat de València, e la mà fon clavada en huna casa al val, davant les Moreres,⁸³⁸ e aquí estech molt temps.⁸³⁹

18.

DE FRARE JOHAN SCUDER

En l'any de .M.CCCC.XXXXIII., a .XXXI. de deembre, morí frare Johan Scuder, ermità en la ermita de Sent Cristòfol de Cocentayna, lo qual dia moltes coses de l'esdevenidor.

19.

[GRAN NEVADA A VALÈNCIA]

E lo dit any, dimarts vespra de sent Valero, a .XXVIII. de jener, nevà en València, que muntà la neu de dos palms ensús de gros, e nevà fins en la escuma de la mar.

20.

DELS DOS PRESONÉS YTALIANS

En l'any de .M.CCCC.XXXXIII., disapte darer dia de febrer, fonch junta la galera de mossén Lopià, governador de Malorqua, en la qual venien dos capitans de la Ytál-

¶⁸³⁷ Al *Libre de memòries...* (II, p. 572), la notícia apareix així: *A 6 de Nohembre, dit any, caygue un escola de la Seu de una finestra del Campanar, y dona en la plaza y rebenta.* Al seu torn, *Anales valencianos* (ed. cit., p. 34), explica que va caure de una finestra tocant les campanes. Cf. TIMONEDA, *Memoria Valentina*, loc. cit.: *En el año de mil y quatrocientos y quarenta y uno, a seys de noviembre, un escolán de*

la Seo de Valencia cayó de una ventana del campanario, tocando las campanas, y dio en la plaza y rebentó.

¶⁸³⁸ Probable referència al lloc que després es digué carrer de la Morera, a la fi del de les Barques (CARBONERES, *op. cit.*, s. v., p. 70). ¶⁸³⁹ Cf. *Libre de memòries...* (*loc. cit.*), que conta més llargament el fet. *Anales valencianos* (p. 34) precisa que la pena fou *per traydor*.

lia presos, los quals tenien cascú .M.D. cavals; a la hu dien Troyolo, e a l'altre Bruno. Los quals foren donats a mossén Pere Ciscar, aguazir del senyor rey, en Culera, e ferren-ne carta, e d'aquí foren portats al castel de Xàtiva e mesos en presó. E a pochos dies vench huna dona del Realme, cavalcant ab bon ginet e bé acompanyada, per veure los presonés, la qual se dia que capitenegava pus de .C. cavals en la Ytàlia.

21.

[OBERTURA D'UNA PLAÇA DAVANT LA LLOTJA]

En lo dit any, migant lo mes de maig, foren acabats de derocar los alberchs dels apuntadós, per fer plaça, a la Longa.⁸⁴⁰

22.

LA [GA]LERA D'EN SERVENT

En l'any damunt dit, dimarts a .XIII. de octubre, perí ho's negà la galera d'en Servent, de Barcelona, davant Modó,⁸⁴¹ en la qual se negà lo castellà d'Amposta, qui havia⁸⁴² nom mossén Vilagut, lo qual portava gran multitud (*sic*) de moneda per asoldadar gent per a Rodes, e's negaren cavalés e gentilshòmens, e hun gentilhome qui avia nom Bernat Torrela, de València; de què's dia que's negaren en suma de .CCCC. presones. Perí la gallera davant la gallera de mossén Gracià de Monso-riu. Vench la nova en València la vespra de Tots Sants.

23.

[DANIEL PARDO, MORT PER VIDAL DE RIUSECH]

En lo dit any, a .XXVII. de ||^{93r} octubre, dimarts, vespra de sent Simó e de sent Judes, Vidal de Riusech⁸⁴³ convidà a Daniel Pardo, malorquí, a Maçalfaçar; e, dinats, lo dit Vidal de Riusech matà ha punyalades a'n Daniel Pardo, de què fon hun leg cas e molt cruell.

24.

D'EN VIDAL DE RIUSECH, COM FONC CENTENCIAT

En l'any de .M.CCCC.XXXXV., divenres a .XVIII. de febrer, fon pres Vidal de Riusech en Dues Aygües, qui és de mossén Anthoni de Vilaragut; e lo dit divenres fon portat a València, e la reyna féu-lo rocegar per València e pengar en lo Mercat de València.

¶ ⁸⁴⁰ Es refereix a la llotja antiga de València, dita després Llotja de l'Oli, a l'actual plaça del Doctor

Collado. ¶ ⁸⁴¹ Ciutat del Peloponés. ¶ ⁸⁴² Ms. *havi*.
¶ ⁸⁴³ *crestià novell*, segons els *Anales valencianos* (p. 35).

25.

DE MOSSÉN ÇARANYANA, COM FONC CENTENCIAT

En l'any de .M.CCCC.XXXXIII., la senyora reyna dona Maria, dimarts a .II. de febrer, fêu levar lo cap a mossén Francesch Çaranyana, cavaler, per ço com fêu matar a son germà, per cobdícia dels béns, bé avia .XII. anys; e sabé's la cosa per hun capellà qui tenien pres, lo qual avia nom mossén Jener, e per malea li dien bisbe moro. E fon escapçat denant la Governació. E lo dit capellà fon desgraduat, e dos messos après la centència de mossén Çarany[a]na fonch pengat en lo Mercat de València.

26.

[MORT DE LA REINA DE PORTOGAL]

En l'any de .M.CCCC.XXXXV., divenres migant lo mes de march, feren remembrança en la Seu de València de la mort de la reyna de Portogal,⁸⁴⁴ jermana de don Alfonso, rey de Aragó, e de don Juhan, rey de Navarra.

27.

[MORT DE LA REYNA DE CASTELLA]

En lo dit any, dimarts a .VI. de abril, feren remembrança en la Seu de la mort de la reyna de Castella,⁸⁴⁵ jermana del rey d'Aragó don Alfonso e jermana de don Johan, rey de Navarra, e jermana de la reyna de Portogal.

28.

DE LA MORT DE DON ANR[1]CH, JERMÀ DEL SENYOR REY

En l'any de .M.CCCC.XXXXV., e lo mes de jun (*sic*), don Johan, rey de Navarra, e don Anrich, mestre⁸⁴⁶ de Santiago, germans, agueren batalla ab cavalés de Castella en Elmedo,⁸⁴⁷ de què fon nafrat lo dit senyor infant don Anrich en la mà, del qual colp fonch mort lo dit infant en la vila de Calatayú, a .XV. del mes de juliol.

¶⁸⁴⁴ Elionor d'Aragó, vídua d'Eduard I.

¶⁸⁴⁵ Maria d'Aragó, muller de Joan II de Castella.

¶⁸⁴⁶ Ms. *mester*.

¶⁸⁴⁷ *Sic*, per Olmedo.

29.

DEL MONESTIR DE LA TRINITAT

En l'any damunt dit, dia de l'Àngel Custodi,⁸⁴⁸ començaren lo monestir e orde de les monges de la Trinitat, e fon ||^{93v} començat per dona Maria, reyna d'Aragó e muler de don Alfonso, rey d'Aragó. Lo qual monestir és ordenat les monges closes e tanquades e ab moltes bones ordenacions, si duren, car tots los monestirs són principiats sanctament e bé.⁸⁴⁹

30.

[DOS HOMES TROBATS MORTS EN UNA BÓTA, A LA PLATJA DE TARAGONA]

En l'an de .M.CCCC.XXXXV., en lo mes de juliol, fonch trobada huna bóta en Taragona, a l'ora de la mar, ab dos hòmens dins, la hu sens cap, ab gipó de seda negre⁸⁵⁰ ab borzeguins grochs, e l'altre degolat, ab huna cota verda del temps e calces de grana ab çabates de polayna.

31.

REY DE NAVARA

En l'any de .M.CCCC.XXXXV., en lo mes de deembre,⁸⁵¹ don Johan, rey de Navarra, entrà en València per regir.

32.

CORTS DEL REY DE NAVARA

En l'any de .M.CCCC.XXXXVI., lo dit rey de Navarra tengué corts en València, e tenia-les en la Seu. E hordenaren que no hanasen als cosos ab capirons vestits ni ab gramales rosegant, fent-los honor al soterrar, ni après; e pagaren huytanta mília florins. E foren finades les corts diluns a .XI. de joliol.⁸⁵²

¶ ⁸⁴⁸ El 9 de juliol, festa de l'Àngel Custodi de la ciutat de València, es va posar la primera pedra (Daniel BENITO GOERLICH, *El Real Monasterio de la Santísima Trinidad*, València, Consell Valencià de Cultura, 1998, p. 49). L'ercció del monestir fou aprovada per dues butles d'Eugeni IV, de 23 de juliol de 1443 i de 20 de novembre de 1445, decretant l'expulsió de la casa dels frares trinitaris i el lliurament d'aquella a les monges de Santa Clara de Gandia, segons el desig de la reina (*Libre*

de memòries..., ed. cit., II, p. 579; TEIXIDOR, *Antigüedades de València*, ed. de R. Chabàs, II, pp. 60-63). Cf. Agustín SALES, *Historia del Monasterio de la S. Trinidad, Religiosas de Santa Clara...*, fuera de los muros de la ciudad de València..., València, 1761. ¶ ⁸⁴⁹ car tots los monestirs... bé, afegit posterior de la mateixa mà, potser per evitar la ironia que se'n pogués desprendre. ¶ ⁸⁵⁰ negre: «negra», corr. ¶ ⁸⁵¹ deembre: «dembre», corr. ¶ ⁸⁵² Corts de València de 1443-1446, convocades per la reina Maria, muller del Magnà-

33.

CREMATS DOS SODOMITES

En lo dit any, dimecres a .XIII. de joliol, cremaren dos hòmens per sodomites. La hu era fill de mossén Johan Ferer, e l'altre era (*blanc*).

34.

MOSSÉN JAUME DE VILARAGUT

En lo dit any, a .II. de noembre, fogí de la presó de Alexandria mossén Jaume de Vilaragut, ço és, que lo Gran Caramany,⁸⁵³ no tenint-se content de tant dan e dapnatge que li avia fet, que encara lo tramés al soldà en Alcayre, en manera que per rescat nengú no fos donat; e lo soldà tramés-lo en Alexandria, per tenir-lo pus segur. E lo dit mossén Jaume trobà en Camós, ab d'altres mercadés presos, tenint fet lo partit de fogir, que lo dit mossén Jaume no estagué en la presó sinó dos jo[r]ns e .VII. ores. Fogiren tots, e foren junts en Rodes, hon hera mossén Bernat Johan ab huna galera, lo qual hera sogre del dit mossén Jaume de Vilaragut.

35.

CREMAREN .XX. VÍBRIES

En l'any de .M.CCCC.XXXXVII., a .XXI. de jener, cremaren .XX. víbries falses⁸⁵⁴ en la plaça de la Seu, davant la Almoyna d'en Conesa. Aquí fon fet semblant ¶^{94r} de hunes graelles, hon foren messes les dites víbries, e daval les graelles fon mes lo foch; e sermonà-y micer Gauderich.⁸⁵⁵ En les dites víbries que cremaren n'hi havia moltes belles e de gran vàlua, que víbria hi avia que valia .M.D. florins.

nim, i celebrades per Joan de Navarra com a lloc-tinent general del monarca, germà seu (DANVILA, *Investigaciones... de las cortes... del antiguo reino de Valencia*, pp. 353-354). ¶⁸⁵³ Príncep de la Karamània, al sud d'Àsia Menor. ¶⁸⁵⁴ Considerades falses perquè no provenien de la Vulgata, ans eren traducció al romanç de la Bíblia hebraica, és a dir, de l'Antic Testament en ús a les sinagogues, o bé bíblies jueves en llur llengua pròpia, en poder de conversos. Informava del fet un inquisidor valencià al cardenal Alfons de Borja, bisbe de la diòcesi, fu-

tur papa, llavors a la cúria romana: aquestes bíblies eren *corrupte, falsificate et a vero codice deviantes et sic hereticales ac reprobate lectionis*, per la qual causa havien estat *solempniter cum cadafallo, sermone ac populi multitudine copiosa in platea Sedis predictae igni tradite* (vid. Josep PERARNAU I ESPELT, «Noves dades sobre traduccions catalanes de la Bíblia els segles XIV i XV», *Arxiu de Textos Catalans Antics*, 2 (1983), pp. 349-356, esp. pp. 349-351; l'autor cita el document original publicat per Klaus REINHARDT, a *Historisches Jahrbuch*, 101 (1981), pp. 1-37).

36.

LO CAS DE PAYPORTA CRUEL

En l'any de .M.CCCC.XXXXVII., diumenge en la nit a .XI. hores, a .XXVI. de febrer, en a (*sic*) Pahiporta, fonch fet hun cruel cas, ço és, que, en la casa après de la d'en Ginís Ferrer, mataren huna dona e dos fills e huna filla: lo fill major havia .XXII. anys, l'altre avia .X. anys, e la filla avia .V. anys; e après, com los agueren morts, lançaren la mare e los fills en lo pou. E romàs huna filla que s'amagà en la dita casa, e hun moço, molt mal nafrat, e aquests conegueren que gent d'en Ginís Ferrer ho havien fet, lo qual en Ginís Ferrer hera estat jurat de València l'any pasat. Per la qual rahó en Ginís Ferrer fogí de València, e prengueren sa muler del dit en Ginís Ferrer e quatre altres.

37.

[MORT DEL GERMÀ DE BALLET]

En aquella nit e any mataren al germà de Ballet, lo qual hera entrat en casa d'una dona en les partides del Bany d'en Làzer, e, mort, po[r]taren-lo a la porta de sa mare.

38.

CENTÈNCIA DELS DE PAYPORTA

En lo dit any, dimecres a .XV. de march, fon feta centència de aquells qui feren lo cas tan cruel de Pahiporto (*sic*), ço és, de la muler d'en Ginís Ferrer e del catiu del dit en Ginís Ferrer, e de Piera e de Gaçó Pagés, del loch de Albarazí,⁸⁵⁶ e⁸⁵⁷ del moço de Piera. La dita dona fon rocega[da] per la ciutat; vestia huna gonella de grana, e après les forques li fonch feta huna paliçada, e aquí fon degolada, e aquí estech fins a .IIIIe ores, que fonch aportada a les Magdalenes.⁸⁵⁸ E Piera, Gaçó e lo catiu foren rocegats e esquarterats, e al terch dia foren portats los quartés per los ca-

¶⁸⁵⁵ Galderic de Soler (+1463), llicenciat en decrets, canonge i vicari general del bisbat de València sota els pontificats d'Hug de Llupià i d'Alfons de Borja (*vid.* Jacme ROIG, *Spill o Libre de les dones*, ed. de Roc Chabàs, Bibliotheca Hispanica, Barcelona-Madrid 1905, p. 303, nota al vers 3110; Elías OLMOS Y CANALDA, *Inventario de los pergaminos del Archivo Catedral de Valencia*, núm. 5172, perg. 1519; M. Milagros CÀRCEL ORTÍ, «Casa, corte y cancellería del obispo de Valencia Hug de Llupià», *Anuario de Estudios Medievales*, 28 (1998), pp. 635-659, esp. p. 643). ¶⁸⁵⁶ *En Bernat Gasso alias Alboraya i Pajes del lloch de Alboraya*, segurament

el mateix individu, segons el *Libre de memòries...* (II, p. 583). *Gaço de Alboraya*, en la versió d'*Anales valencianos* (ed. cit., p. 36), que relata el cas confusament. Cf. TIMONEDA, *Memoria Valentina*, ed. cit., sign. g iiiii: *Pagés del lugar de Alboraya*; canvia l'hora del crim (*a los [sic] diez horas de la noche*), i assenyala com a inductora la muller de Ferrer (*porque fue la causa de lo que hizo su marido*). Ginís Ferrer i la dona morta, vídua, habitaven dues alqueries veïnes. ¶⁸⁵⁷ *e*, repetit al ms. ¶⁸⁵⁸ *e aquí estech...* *Magdalenes*, afegit posterior de la mateixa mà. És el monestir de dominiques de Santa Maria Magdalena, o Magdalenes, vora el Mercat.

mins, e lo moço de Piera, castellà, lo qual tenia la talaya com fien lo cas, fon pengat e portat a Caraxet.⁸⁵⁹ E la dona fon soterrada en lo monestir dels Frares Preycadós.

39.

DEL GRAN FOC DEL MERCAT DE VALÈNCIA

En lo dit any de .M.CCCC.XXXXVII., lo digous après, a .XVI. del dit mes de march, estant los sentenciats en lo Mercat, toquades .VIII.º hores de la nit, se près lo ¶^{94v} gran foch en la Fusteria del Mercat de València, e cremà's tota la Fusteria fins a la Porta Nova, e tot lo Trench,⁸⁶⁰ e part de la Pelèria e fins al cantó de les monges Magdalenes,⁸⁶¹ e cremaren-s'i algunes gents, ço és, alguns vells e criatures e esclaus. Los alberchs que s'i cremaren foren en suma .C.XXXXIII. May fon major dan⁸⁶² ni mal ni dol en València, e cremaren-s'i crestians, juheus e moros.⁸⁶³

40.

MOSSÉN ARTÉS

En l'any de .M.CCCC.XXXXVII., a .VIII. de mag, lo governador portava pres a mossén Artés [a] Alacant, e, com foren a Montaverner, vench hun home cavalcant en hun valent ginet, e mès-se a la porta de l'estal; e mossén Artés acostà's al dit homo e cavalcà en les anques del ginet, e tirar, ans que lo governador fos a punt e'ls agueren tirat, en manera que no'l pogueren aver. E axí escapà e fogí de presó del castel hon lo portaven.⁸⁶⁴

41.

MORT DE PAPA EUGENI

En l'any damunt dit, a .XXVI. de march, vench nova com papa Eugeni era mort e avien elet papa Nicolau, genovés.

¶⁸⁵⁹ Forques situades a la vora del barranc dit del Carraixet, al nord de València, on s'exposaven els cossos dels ajusticiats. ¶⁸⁶⁰ Carrer del Trench, que va de l'església de Santa Caterina a la plaça del Mercat. ¶⁸⁶¹ Cf. TIMONEDA, *Memoria Valentina*, ed. cit., sign. g iiii: *...se quemaron en el mercado las casas de la Fustería, que estaban delante del Trenque, hazia la parte del monesterio de la Merced, y cierta parte del Trenque...* ¶⁸⁶² Les pèrdues foren estimades en més de dos-cent mil florins (*Anales valencianos*, p. 36). ¶⁸⁶³ e cremaren-s'i... moros, afegit posterior de la mateixa mà. El *Libre de memòries...* (II, p. 583) hi comenta: *Dixse que En Genis Ferrer ho havia fet, perque li havien sentenciat sa muller*. Una nota

del protocol de Berenguer Cardona, de l'Arxiu del Regne de València, en dóna més informació: *Dijous en la nit, a les deu ores de la nit, que comptavem xvj de març any M.ccccxxxvij, que era mitant quaresma, sen pres foch o fon mes foch en la Fusteria del Mercat de València, e cremas tota a la una e a l'altra part... al canto de la Porta Nova e tro al canto del carrer que va a la Merce, per casa den Bayona, e tot lo Trench per la mitat de la Pelleria tro a la Carneceria. Fon una fort spavantable nit. Deu per sa merce, nos guart de altre semblant sinistri o major; moriren hi huyt persones, e cremaren se tots los mobles dels fusters e la major part dels altres (RODRIGO PERTEGÁS, «Efemérides notariales», p. 196).*

42.

PRESÓ DE CARLES DE VALTERRA

E lo dit any, disapte a .xv. de juliol, fonch pres Carles de Valterra ab dues naus, e fon pres per huna nau veneciana apellada la nau de Joan Mantello. Moriren de les naus de Carles pus de .xxxx. hòmens, e fonch la brega endret de cap de Martí.⁸⁶⁵ El diumenge foren en la platga de València, e lo patró venecià donà lo dit Carles, molt liberalment, als jurats de València.

43.

DEL CARER NOU DEL MERCAT

En lo dit any, e darer dia de octubre, vespra de Tots Sanch (*sic*), començaren a de-rocar per fer lo carer que hys al Mercat e als Cambis.⁸⁶⁶

44.

DUCH DE MILÀ

En lo dit any morí Felip Maria, duch de Milà,⁸⁶⁷ lo qual féu tanta honor al senyor rey d'Aragó, e en son testament lexà lo ducat e quant tenia al dit senyor rey.

45.

BATALA DE GALERES

En l'any de .M.CCCC.XXXXVIII., diluns a .xv. de juliol, fonch la batalla de quatre galeres grans e huna sotil e huna galiota de florentins, ab quatre galleres sotils e dues navetes de .C. bótes^{||95r} e huna de .CL. bótes de catalans, de les quals fonch capità mossén Requesens. De què foren desconfits los florentins e preses dues galeres; les altres dos fogiren. E lo senyor rey los mirava de terra, que la batalla fonch en Porto Baratho, quant lo senyor rey fonch sobre Pombli.⁸⁶⁸

¶ ⁸⁶⁴ e fogí... portaven, afegit posterior de la mateixa mà. ¶ ⁸⁶⁵ Hui el cap de Sant Martí, al litoral de Xàbia. ¶ ⁸⁶⁶ Potser és aquest el denominat antigament carrer Nou (act. de les Mantes), que prolongava el de l'Argenteria per a eixir a la plaça del Mercat. CARBONERES (*Nomenclátor... de València*, s. v. *Nou dels Camisers*, p. 76) el documenta l'any 1485, i conserva el mateix nom al plànol

de Tosca (*vid.* Joan J. GAVARA PRIOR, coord., *El plano de València de Tomás Vicente Tosca (1704)*, València, Generalitat Valenciana, 2003, núm. 222). ¶ ⁸⁶⁷ Filippo Maria Visconti (+13-agost-1447). Cf. RYDER, *Alfonso el Magnánimo...*, p. 342. ¶ ⁸⁶⁸ Tanmateix, l'atac llançat el mes de setembre contra Piombino va fracassar, i el rei es retirà a Nàpols (*ibid.*, pp. 345-347).

46.

DE LA PARET DEL TRENÇ

En l'any de .M.CCCC.XXXXVIII., disapte a .XVII. de agost, en lo Trenç, après casa de Johan Avinent, tapiaven huna paret; e, com fonch alta .XII. tapiades, caygué la paret, e matà .VIII. hòmens, e altres mal nafrats.

47.

[ATAC D'UNES NAUS PROVENÇALS AL GRAU DE VALÈNCIA]

El dit disapte, en la nit, vengueren en la platga de València huna galera e huna galiota de prohensals, e portaren-se'n huna nau carregada d'en (*blanc*).⁸⁶⁹

48.

[ECLIPSI DE SOL]

En lo dit any .XXXXVIII.,⁸⁷⁰ digous a .XXVIII. de agost, a .VIII. hores de matí, fon lo eclipse del sol, e durà fins a .X. hores e miga.

49.

MORT DE MOSSÉN GENÇOR

En l'any de .M.CCCC.XXXXVIII.º, divenres a vespre, a les .X. hores de la nit, a .XXIII. de giner, mataren a mossén Gençor, parent dels Johans; e, segons se diu, feren-ho .V. hòmens dels Monsorius.⁸⁷¹

50.

CREMAREN .V. HÒMENS PER SODOMITES

En l'any de .M.CCCC.LII., disapte a .XXVIII. de abril, cremaren .V. hòmens per sodomites, ço és, Daniel lo vanover, dos hermitans, hun espaser e hun veler. E d'aquel viatge fugiren molta gent de València per sodomites.

¶⁸⁶⁹ *carregada de lana e de altres mercaderies* (*Anales valencianos*, p. 37, que ho data diumenge 18 d'agost).

¶⁸⁷⁰ .XXXXVIII., interlineat.

¶⁸⁷¹ Ms. *Monserius*.

51.

DE LA MORT DE ÀLVERO DE LUNA

En l'any de .M.CCCC.LIII., disapte après la festa de *Corpus Christ[i]*, qui fon lo darrer dia de mag, lo rey de Castella fêu degolar ha Àlvero de Luna, lo qual era mestre de Sentyago, lo pus sabent hom e pus rich e pus favorit que may sia estat en Castella. E fon degolat en Valadolit, en la plaça, sobre hun cadafal alt, e foren-hy molt més de trecentes mília presones⁸⁷² per veure la centència de un home tant fav[orit] e de tanta prosperit[at].⁸⁷³

52.

DE RIUDAURA

En l'any de .M.CCCC.LIII., dimarts a .XIII. de march, estant justícia en Rianbau de Cruelles, pengaren Riuda[u]ra, lancer, lo qual confessà que avia morta sa muler primera ab metzines, e matà som pare e sa mare ab metzines, e donà metzines ha son sogre e sogra e cunyada. Lo qual Riudaura meteren viu davall son pare e daval sa mare en la fosa,⁸⁷⁴ e, tret de la fosa, pengaren-lo en lo Mercat. ¶^{95v}

53.

COM FONCH PERDUT CONSTANTINOBLE⁸⁷⁵

En l'any de .M.CCCC.LIII. vench noves ací en València, per via de Rodes, per huna nau d'en Burgos, de Barcelona, que en Cecília han haribat dos galeres de francesos que són partides de Rodes, e dien com lo Gran Turc tenia asetgada la ciutat de Constantinoble, e hera lo dit Turch ab quatre-cens mília combatents sobre la dita ciutat, en tant que, a .XXXVIII. de mag, lo dit Turch la entrà e la donà a sacomano, e matà infinida gent dels grechs. E dien com l'emperador e molta gent s'eren messes en la gran església de Sancta Sufia, en la qual església ha .CCC.LXVI. portals, hon havia moltes relíquies insignes de sants e de santes e molts richs ornaments al servir de Déu, e en la dita església fonch mort l'emperador,⁸⁷⁶ ab tota la gent que aquí s'era messa. Ho tanta dolor e pèrdua de Christiandat, tan insigna ciutat, ennoblida de tantes magnificències! Los mu[r]s de la dita ciutat, fets per mans d'àngels, venir em poder de infels axí cruels, e'n cara, moltes ciuta[t]s, viles

¶ ⁸⁷² El conestable fou executat el 2 de juny, com diu el text, a la plaça Major de Valladolid, davant d'una gran multitud, ací exagerada fantàsticament (vid. César SILIÓ, *Don Álvaro de Luna y su tiempo*, 5a ed., Madrid, 1957, pp. 219-224). També ho recull el *Libre de memòries...* (II, p. 592). ¶ ⁸⁷³ per veu-

re... prosperit[at], afegit al marge de lletra diferent al ms., amb les lletres entre claudàtors esborrades.

¶ ⁸⁷⁴ Pràctica penal acostumada amb els parricides. ¶ ⁸⁷⁵ Al marge, de la mateixa mà: *Constantinoble*. ¶ ⁸⁷⁶ Constantí XII (1449-1453). Observeu l'emoció del plany.

e lochs, e tanta gent de cristians ésser morts per tan trista gent! O trista cosa de Christiandat! Déu, per sa infinida clemència e pietat, vulga dar repòs als morts e aconsolar e ajudar los vius ab tota prosperitat e victòria de Christiandat!

54.

[COM PENGAREN QUATRE HÒMENS]

En l'any de .M.CCCC.LIIII., a .XVI. de joliol, lo compte Corela,⁸⁷⁷ governador de València, pengà en lo Mercat quatre hòmens que fien moneda falsa. Lo primer fon hun capellà francès, l'altre hun argenter geperut, e l'altre hun ostaler mancu-ro;⁸⁷⁸ lo quart, hun sabater manqueu.

55.

[DEL REGIMENT DE BARCELONA]

En l'any de .M.CCCC.IV., en lo mes de march, fonch lo fet del regiment de Barcelona, dels ciutadans ab lo poble, com se mudà lo regiment e meteren a consellés hun notari, e hun argenter, e dos mercadés e hun ciutadà.

56.

[PAU DE CASTELLA AMB ARAGÓ]

En l'any damunt dit, diluns a .XXIII. de march, se féu la crida en lo Mercat de València de la pau de Castella ab Aragó. ¶^{96r}

57.

COM FONC ELET PAPA MICER BORGA

En l'any de .M.CCCC.IV., a .XXVIII. de abril, vespra de sent Pere Màrtir, vench lo coreu lo qual portà la nova com, per mort de papa Nicolau, avien fet papa lo cardenal e bisbe de València, micer Alfonso de Borga, natural de Xàtiva. Avia pres nom Caristus.⁸⁷⁹

¶ ⁸⁷⁷ Joan Roís de Corella, II comte de Centaina, governador del regne de València (1448-1458 i 1469-1472). *Vid.* MATEU IBARS, *Los Virreyes de Valencia*, pp. 90-92; la cronologia d'aquesta autora no és concordant amb la

que presenta el *Dietari*, com ja s'ha indicat. ¶ ⁸⁷⁸ Per manxol. No és al *DCVB*, que recull *curro*, mot viu en valencià. ¶ ⁸⁷⁹ *Caristus*: «Carixtus», corr. Calixt III (1455-1458), elegit el precedent dia 8.

En la Seu de València feren professó per .x. dies contínuus, e gran toquar de campanes en la Seu e per totes les paròquies, e feren una profesó a la Verge Maria de Gràcia, ab gran festa.⁸⁸⁰ E lo dit sant pare papa Caristi, decontinent que fon elet papa, prometé e votà de ajudar a la ciutat de Gostantinoble.

58.

DEL VOT QUE FÉU

«Ego, Caristus,⁸⁸¹ papa Tertius, promito et voveo sanctissime Trinitati, Patri et Filio et Spirituy Sancto, Dei genitrici beate Marie semper virgini, sanctis apostolis Petro et Paulo totisque curie celesti⁸⁸² quod etiam usque ad effusionem prop[r]ii sanguinis, si opus fuerit, dabo operam et adhibebo omnimodam diligentiam, quantum cum Deo potero, iuxta consilium venerabilium fratrum meorum, pro [re]cuperatione civitatis Constantinopolitane, que, eu!, peccatis hominum exhigentibus, nostris tempor[i]bus occupata et eversa est per Iesu Christi crucifixi et salvatoris nostri benedicti inimicum et filium diaboli Mahometum, Turcorum dominum, et pro liberatione inde captivorum christianorum, necnon ad exaltationem fidei orthodoxe et exterminatione[m] diabolice secte reprobi perfidique Mahometi, potissime in partibus orientabilibus, ubi maxime fidei lumen occubuit. “Quod si oblitus fuero tui, Ierusalem, oblivioni detur dextera⁸⁸³ mea, et adhereat lingua mea faucibus meis si non meminero tui et si non proposuero te, Ierusalem, in principio letitie mee”,⁸⁸⁴ sic me Deus adiuvet et hec sancta Euvangelia».

Fonch elet papa a .IIII. de abril, en festes de Pasqua, en Roma, ab bona concòrdia de tots los cardenals.

59.

DEL ROBO DE LA MORERIA⁸⁸⁵

En l'any de .M.CCCC.LV., diumenge a vespre primer dia de juny, dia de la sanc-tíssima Trinitat, fonch lo robo e destrucció de la moreria de València. E començà ^{96v} lo dit diumenge⁸⁸⁶ a vespre tan gran avalot que fonch cosa de gran espant, que may hoficials hi pogueren donar remey, e durà tota la nit e tot lo dia, que no y romàs res en tota la moreria. E fo-y mort mestre Girart Barbeta, giponer,⁸⁸⁷ e foren morts .IIII. moros; tots los altres moros e mores fogiren.⁸⁸⁸

¶ ⁸⁸⁰ El Consell de la ciutat va acordar, el dissabte 10 de maig, fer *lums e alimares* als portals dels Serrans, de Quart, de Sant Vicent i de la Mar, i a la torre de l'Esperó de la muralla, i al diumenge processó seguint l'itinerari de la del Corpus (Salvador CARRERES ZACARÉS, *Ensayo de una bibliografía de libros de fiestas celebradas en Valencia y su antiguo reino*, 2 vols., València, 1925 [1926], II, pp. 114-115, doc. XXVII). ¶ ⁸⁸¹ *Caristus*: «Calixtus»,

corr. ¶ ⁸⁸² *Sic*, per *celestis*. ¶ ⁸⁸³ Ms. *dexterra*. ¶ ⁸⁸⁴ *Ps* 136 (137), 5-6. ¶ ⁸⁸⁵ Al marge, de la mateixa mà: *Moreria*. ¶ ⁸⁸⁶ *diumenge*: «diumenga», corr. ¶ ⁸⁸⁷ ...*E mori un christia a la porta de la casa del Alcadi, que havia nom Mestre Barbeta, sastre frances...* (*Libre de memòries...*, II, p. 596). ¶ ⁸⁸⁸ Sobre la qüestió, hi ha el títol clàssic de Francisco DANVILA Y COLLADO, «Saco de la morería de Valencia en 1455», *El Archivo*, III (1889), pp. 124-129, entre altres. Mo-

60.

DEL GRAN AVALOT DEL *CORPUS CHRISTI*

En lo dit any e lo digous après, a .vi. del dit mes de juny, qui fon dia del *Co[r]-pus Christ[i]*, quant lo *Corpus* fonc endret casa del batle,⁸⁸⁹ a les dues ores⁸⁹⁰ après migjorn, se moch tan gran e tan espantable avalot —«Moros vénen!»—, que en hun punt foren més de .xii. mília presones en punt, en tant avalot e comoviment que fon cosa de molt gran espant. E lo *Corpus Domini* fonch mes en casa de mossén Berengue[r] Mercader, batle general,⁸⁹¹ e pasat l'avalot feren la professó.⁸⁹²

61.

DE JAUMOT ESCRIVÀ

En l'any de .M.CCCC.IV., divenres a .vii. de noembre, Jaumot Escrivà venia del riu de Corbera, de tirar a les fotges ab los archs, e venien ab ell Boyll e hun escuder de Boyll, e Gaspar Lorench, e Pugmigà e dos o tres altres; e, dinats tots en Culera, partiren. E, ans que no fosen a la gola dels Tamarits,⁸⁹³ de la lastra hysqué Galceran Pardo, fill de mossén Johan, e lo fill d'en Bernat Fontanylls e Johan Estella, ab bons ginets e hun negre a peu, e lo dit Jaumot Escrivà e Boyll avien coregut les mules e venien gran tros primés que tots los altres de sa companya; de què alancegaren lo dit Jaumot Escrivà e feren-lo degolar al negre, e, segons se diu, li levaren la cadena d'or que porta[va] al col e .c. timbres. Fon cas molt cruel, sobre pau e treva e asegurament del senyor rey de Navarra. Hysqué lo compte Corella, e tantosts se'n tornà.

62.

[*MORT EN LA FOGUERA DE SEBASTIÀ, QUEIXALER*]

En lo dit any de .M.CCCC.LVI., disapte darer dia de jener, cremaren a Sabastià, quexaler,⁸⁹⁴ perquè s'era jagut ab sa filla.

dernament, l'ha estudiada M. RUZAFÀ GARCÍA, «Façen-se cristians los moros o muyren!», *Revisita d'Història Medieval*, 1 (València, 1990), pp. 87-110, que hi tracta també de la repressió posterior. ¶⁸⁸⁹ Cf. TIMONEDA, *Memoria Valentina*, ed. cit., sign. g v: ...estando el Santíssimo Sacramento en la plaza de Sant Bartholomé... (és a dir, encara a certa distància de la casa del batle general Mercader). ¶⁸⁹⁰ a les quatre hores (*Libre de memòries...*, loc. cit.).

¶⁸⁹¹ Al carrer de Cavallers de la ciutat, on perdura. ¶⁸⁹² *E lo Corpus... professó*, afegit al marge, de la mateixa mà. ¶⁸⁹³ L'identifiquem amb la gola de l'Albufera, que era única a l'Edat Mitjana. No hem trobat el topònim a la monografia de Carles SANCHIS IBOR, *Regadiu i canvi ambiental a l'Albufera de València*, València, Universitat de València, 2001. ¶⁸⁹⁴ Sanchis Sivera ho suposa llinatge i no ofici: *Quexaler*.

63.

PROFEÇÓ PER MESTRE VICENT FERRER

En lo dit any, primer dia de febrer, feren professó per sent Vicent Ferrer de la Seu al monestir de Preycadós, e portaren-hy la sua capa. Lo qual fon canonizat lo dia de sent Pere e de sent Pau en Roma, per papa Carysti.⁸⁹⁵ E aquel dia caygué hun fadrí qui dien Vicent del campanar de Preycadós, e no's féu nengun mal.⁸⁹⁶

64.

[UN JOVE, PENJAT CONTRA JUSTÍCIA PEL GOVERNADOR CORELLA]

En lo dit any, a .XXVII. de mag, diluns festa de Cinqua-^{97r}gesma, lo compte Corella pengà hun jove texidor en la finestra de la casa de micer Gauderich,⁸⁹⁷ hora de levant Déu. Pengà'l ab molt gran rigor, que no'l lexà confessar, e, segons dien, a gran tort, que no y sabia res.⁸⁹⁸

65.

[PENGEN SET MOROS FUGITIUS]

En lo dit any, dimarts a .v. de octubre, pengaren .VII. moros: los .v. se feren crist[i]ans, e los dos pengaren cap aval, en la rambla. Los quals foren presos en Vilajoyosa, que se'n pasaven en terra de moros, he foren-ne venuts .VIII. e dos morateles.

66.

DE LA COMETA

En l'any de .M.CCCC.LVI., a .VII. de juny, se mostrà huna cometa envés levant, ab gran coha, e mostrava's a tres hores après miganyit, fins al dia, e après se mostrava ha les .VIII.º hores de la nit en les parts de ponent.

¶ ⁸⁹⁵ *Carysti*: «Calysti», corr. ¶ ⁸⁹⁶ Els jurats, ensem amb el capítol de la Seu, feren festa per solemnitzar la canonització el 5 d'abril de 1456 (*Libre de memòries...*, II, p. 598). ¶ ⁸⁹⁷ *Vid. supra*, núm. 35 i nota. ¶ ⁸⁹⁸ *que... res*, afegit posterior de la mateixa mà. La informació del *Dietari* és confirmada per la carta de protesta que remeteren

els jurats a Alons el Magnànim el dia 31 següent per l'execució brutal del jove, de nom Joan Baldomar, acusat del furt de 18 timbres, malgrat la forta oposició del justícia criminal, de qui era la jurisdicció, i sense proves ni instrucció de juí (*Epistolari de la València medieval*, ed. d'A. Rubio Vela, II, doc. 138).

67.

TERRATRÈMOL DE NÀPOLS

En l'any de .M.CCCC.LVI., a .v. de deembre, a tres hores ans del dia, vench tan gran terratrèmol en la ciutat de Nàpols e en lo realme que may fon vist ni sentit tan espanta[b]le cosa, e féu gran mal, que deroquà esglésies, castels,⁸⁹⁹ forces, cases e lochs, de què hi morí molta gent. E lo senyor rey se trobà fora la ciutat de Nàpols.

68.

DEL MAL E DAN QUE HA FET LA TERRATRÈMOL

Primo, que s'és enderocat hun ters⁹⁰⁰ del Castel Nou, de la part del portal, ab molts merlets.

Ítem, Sent Johan Major és enderocat la major part, e quasi tot fins a l'altar.

Ítem, la cuberta de Sent Pere Màrtir.

Ítem, la mitat de Sancta Clara.

Ítem, gran part de Sent Agostí.

Ítem, molt gran part del campanar de l'episcopat.

Ítem, lo campanar de Sent Aloy, ab la major part de la església.

Ítem, en la ciutat de Nàpols s'i à enderocat pus de (*blanc*) cases.

Ítem, fora Nàpols, lo castel de Versa, ab moltes cases.

Ítem, dins Càpua, les dues esglésies majors; ítem, hun tros de les terres en-vés lo riu.

Ítem, la força de Sesa e torre, e gran part de les cases, hon hi à morta molta gent.

Ítem, Padoli, ab molta gent que y ha morta. ¶^{97v}

Ítem, les dos parts de Benavent e lo castel major; à-y morta molta gent.

Ítem, la mitat de la casa de Abruci.

Ítem, Ariano, castel e terra tot enderocat, e tota la gent morta, sinó .XVI. presones.

Ítem, és enderocada la ciutat de Monfrodonia.⁹⁰¹

Ítem, lo castel de Troya e gran partida de la terra.

Ítem, gran part del castel de Sent Elm; no y ha escapat sinó dos presones.

Estimació de la gent que és morta fins en la present jornada de la terratrè-mol de .v. de deembre, si més, no menys de (*blanc*)⁹⁰² mília presones.

¶⁸⁹⁹ Ms. *cascastels*. ¶⁹⁰⁰ Ms. *tres*.

¶⁹⁰¹ *Sic*. Manfredonia, a la Pulla.

¶⁹⁰² Espai raspat al ms.

69.

CRIDA DE LES FALDES DE LES DONES

En l'any de .M.CCCC.LVII., disapte a .XV. de jener, feren crida de les falde de les dones, e del jurar, e del gugar, e de les fembres cantoneres e de moltes bones ordenances, si's tenen.⁹⁰³

70.

DEL BATLE DE BENIFAYÓ

En lo dit any, a .VII. de febrer, qui fon diluns, en la nit, en Benifayó vengueren ladres, e entraren en casa del batle del dit loch, e degolaren-lo ha ell e a sa muler, he ha hun filet que havia .v. anys, e robaren la casa, que hera molt riqua. Portaren-se'n dinés e roba, e moltes penyores que tenia d'or e d'argent.

71.

AÇOTAR DE .IIII. DONES

En lo dit any, lo darer dia de febrer, qui fonch diluns de Carnestoltes, açotaren quatre dones per alcavotes, ab garlandes d'alaces, cavalcant ab àsens. Fonch la primera na Çolivella, e (*blanc*).

72.

DE LA GRAN SECADA

En l'any de .M.CCCC.LV., e .LVI. e .LVII., fonch tan gran secada en regne de València que molts rius se són sequats, la major part de les fonts seques, molts lochs no tenen aygua per poder beure, l'Albufera de València totalment venir a sequar, que no y romàs hun pex; los esplets e fruy[t]s de les terres són perduts per la gran sequada; mercaderies, hoficis, tot perdut e acabat. Gran ergul e molta pobrea en la terra, poca cari[t]at e menys amor entre les gents! E molts altres mals e fortunes que tenim en lo present temps: que en l'any .L. gran mortaldat, e-n l'any .LI. grans febres, que moriren més cap de cases ¶^{98r} que en l'any pasat de la mortaldat. Los capelans [ab] subsidis⁹⁰⁴ de .XX. sous paguen deu sous⁹⁰⁵ de beneficis e de

¶ ⁹⁰³ Els jurats, informats per lletres de la reina Maria del terratrèmol de Nàpols, i exhortats per la sobirana a *corregir, extirpar e castigar los vicis, crims e pecats publichs e molt abhominables que tots jorns se cometen contra la Divinal Maiestat*, decretaren aquestes ordinations moralitzadores (*vid. Libre de memò-*

ries..., II, pp. 599-605, que inclou l'edició del document). ¶ ⁹⁰⁴ Hi manca probablement la preposició o un verb: (*havents subsidis*). ¶ ⁹⁰⁵ Sanchis Sivera i Escartí .XX. *florins paguen deu florins*. El florí d'or d'Aragó era moneda de valor molt superior (=11 sous). L'abreviatura del ms. no ofereix dubte.

béns de⁹⁰⁶ patrimoni, ço és, paguen la mitat de ço que tenen. Altres coses de molt grans congoxes, afanys e tribulacions, que certes la gent no troba espediment⁹⁰⁷ de poder-se sostenir ni viure, atenent tant greu temps que havem conseguit. Déu, per sa infinida clemència e piatat, nos vulga ajudar e aconsolar en tots nostres afanys e tantes nesesitats!

73.

DEL COMPTE BLANCH

En l'any de .M.CCCC.LVI., per letres de venicians vench nova com lo Gran Turch, ab tot son gran poder, fonch al riu (*blanc*) e féu pont per pasar lo dit riu, e passant fonch a l'encontre lo compte Blanch, ab lo rey de Bohèmia e molts altres senyors e gents de christians; a consel de frare Capestany,⁹⁰⁸ donaren batalla contra lo malvat Turch e sa gent, e, Déu ajudant als christians, miraculosament lo Turch fon rot e mes en fuyta; hon mataren e foren morts més de .C. mília turchs, e levat caruatge e tendes, e vituales e moltes altres coses, segons contenien les letres.⁹⁰⁹ És estat grandíssima victòria de Christiandat. Déu los vulga conservar e aumentar en tota victòria per la sua misericòrdia e pietat!⁹¹⁰

74.

[ANADA DE VALENCIANS A LES CORTS DE ROMA I DE NÀPOLS]

En los anys damunt dits, de tantes novitats e fortunes, moltes gens e grans hòmens són anats ab gran puxança ha Roma⁹¹¹ al papa Calixti, e molts a Nàpols al senyor rey; e los més són tornats endeutats e ab prou congox[e]s.

75.

COM DEMANÀ LO PAPA MISATGER⁹¹² PER LO CLERO

En l'any de .M.CCCC.LVI., lo dit papa Calixti, natural de Xàtiva, tramés letres als senyors de canonges e capítol de la Seu de València, avisant-los com la major part de

¶⁹⁰⁶ *de*, interlineat. ¶⁹⁰⁷ Per *spedient* o *expedient*.

¶⁹⁰⁸ Sant Joan de Capistrano, franciscà (+1456).

¶⁹⁰⁹ L'alliberament de Belgrad del setge d'una armada turca que havia solcat el riu Danubi, per part del militar hongarès Janós Hunyadi, vaivoda de Transilvània, conegut a l'Occident com *el comte Blanc* (cf. Jesús VILLALMANZO, *Joanot Martorell. Biografia ilustrada y Diplomatario*, València, Ajuntament, 1995, p. 186), i els croats de Joan de Capistrano, el juliol de 1456, va entusiasmar el vell

papa Calixt, que instituí la festa de la Transfiguració (6 d'agost) per a commemorar la victòria cristiana (vid. S. SCHÜLLER PIROLI, *Los papas Borja, Calixto III y Alejandro VI*, València, Inst. Alfons el Magnànim, 1991, pp. 58-63; Miguel NAVARRO SORNÍ, *Alfonso de Borja, papa Calixto III, en la perspectiva de sus relaciones con Alfonso el Magnánimo*, València, Inst. Alfons el Magnànim, 2006, pp. 496-497). ¶⁹¹⁰ *pietat*: «piatat», corr. ¶⁹¹¹ Ms. *Romo*. ¶⁹¹² Ms. *mísisatger*.

Christiandat li havien tramés misatgés e present, e València, qui hera estat principi de son bé, no n'avia curat; per què ell los pregava li volguesen trametre home per tot lo capítol e clero, en manera que ell pogués fer a la dita Seu ço que desigava.

76.

COM FONCH ELET MESTRE BOU

En l'any de .M.CCCC.LVII., per los honorables canonges e capítol de la Seu e per tot lo clero fonch helet lo reverent mestre Anthoni Bou, natural ¶^{98v} del loch de Çuequa, e canonge de la dita Seu e vicari de Sent Pere,⁹¹³ per misatger al dit sant pare papa Calixti.

77.

PARTÍ MESTRE BOU

En lo dit any, diumenge a .XXVII. de octubre, lo dit mestre Bou se partí de València per ha embarcar a Dénia, per anar al dit papa Carixti,⁹¹⁴ e lo dit capítol e clero trametren al papa per mestre Bou hun pitxer e hun parel de canadeles, tot de viricle⁹¹⁵ guarnits d'or, cosa molt rica e bella, que valia més de .M. florins.

78.

[RETRIBUCIÓ DELS BENEFICIATS DE LA SEU PER ANAR A COR]

En lo dit any de .M.CCCC.LVII., disapte a .VIII. de joliol, los canonges de la Seu e capítol hordenaren que los capelans benefic[i]ats en la Seu, de totes les hores e hoficis diürnes, no haguesen pus de .X. diners, e a matines lo ordenat, que són .IIII. diners.

79.

[DISPUTA PER L'ITINERARI DE LA PROCESSÓ DE LA MARE DE DÉU D'AGOST]

En lo dit any, dia de la Verge Maria de agost, per la professó que s'acostuma de fer de la Seu a la casa de la confraria,⁹¹⁶ lo governador e jurats de València hac gran qüestió ab los comfres de la Verge Maria, que volgueren mudar la profesó que pasàs davant les monges de Senta Clara.

¶⁹¹³ Antoni Bou (+1461), llavors vicari general, fou nomenat penitencier papal i familiar per Calixt III (V. PONS ALÓS i M. M. CÀRCEL ORTÍ, «Los canónigos de la Catedral de Valencia (1375-1520). Aproximación a su prosopografía», *Anuario de Estudios*

Medievales, 35 (2005), pp. 907-950, esp. pp. 924-925).

¶⁹¹⁴ Carixti: «Calixti», corr. ¶⁹¹⁵ Per *viricle* (nom antic del beril), forma recollida al *DCVB*. ¶⁹¹⁶ La confraria de Santa Maria de la Seu, o Hospital de Sacerdots (església del Miracle), al carrer del Trinquet de Cavallers.

80.

[COM CAYGUÉ LA VERGE MARIA DEL RETAULE]

Dimecres après dos dies de sancta Maria de agost, toquant lo primer toc de vespres, la hymatge de la Verge Maria del retaule de la Seu caygué e donà del cap en l'altar, e guastà's lo front. E decontinent fonch aportada a casa de mestre Johan de Castelnou, argenter, e fonch adobada e tornada en son loch.

81.

[DE L' AVALOT DE SOGORP]

En l'any de .M.CCCC.LVII., en lo mes de joliol, en Sogorb se moch avalot contra la moreria. E la cosa fonch sentida, per què foren presos alguns, e molts fogits; e decontinent mossén Jaume Romeu, sorogat de governador, e micer Jaume Exarc, ofecial de papa Calixti, foren a Sogorb e pengaren .III. hòmens, e hun jove diaqua meteren en carce perpetual condapnat a mort.

82.

DELS CORNETS, CONTRA LOS GENOVESOS

En lo dit any, diluns a .VIII. de mag, los Cornets, dos jermans, lo major patró de la galera de València, e l'altre anava ab huna nau de venicians de nou-centes bótes, la qual València avia noliegada per acompanyar la galera, e com foren en les ma[r]s de l'Alcúdia,⁹¹⁷ partint de Almeria, vench huna nau de ¶^{99r} jenovesses de .M.D. bótes per combatre la galera e naveta de València. E lo Cornet patró féu fer acte com ell no voli[a] combatre ni aver brega ab ells, ans los pregava que'ls lexàs anar, e fonch entimat al patró genovés ans de venir a la brega; de què, venint a la batalla, Déu ajudant als nostres, la nau dels genovesses fon presa e fon portada al Guerau de València, ab totes les robes e mercaderies⁹¹⁸ e gens, que venia molt riqua, e fon donat tot de bona gerra. Honor de València e glòria dels Cornets de tanta presa!⁹¹⁹

83.

DE MOSSÉN ALAMANY

En lo dit any, en lo mes de march, la senyora na Dalfina de Pertusa, senyora del Pintor, qui està en l'orta de Xàtiva, vench a València, e acompanyà-la hun capellà que

¶ ⁹¹⁷ Ciutat de Marroc, a l'oest de Melilla.

¶ ⁹¹⁸ *mercaderies*: «marcaderies», corr. ¶ ⁹¹⁹ *Honor... presa!*, afegit posterior de la mateixa mà.

dien mossén Loís Alama[n]y, de Xàtiva. E tornant-se'n⁹²⁰ lo dit prevere a Xàtiva, hora del seny, fonch pasat l'ostal d'Énova, endret del molí, e aquí moros lo halancegaren e·ll degolaren, e·l despularen tot nu e·ll lançaren en la céquia, e portaren-se'n la mula e la roba e tot quant portava. E, sentida la cosa, molta gent hysqué de Xàtiva contra los ladres, e en les muntanyes de Aygües Vives foren presos los moros ladres, ab tot lo que avien robat al capellà e ab moltes altres coses e furts⁹²¹ que tenien; de què foren sentenciats, e molts de l'orta de Xàtiva de moros e mores que y sabien e consentien foren centenciats e morts, e alsguns se'n bategaren dels sentenciats.

84.

[DE L'ALBERCH DE N'ESCOLÀ; MORIREN .V. HÒMENS]

En lo dit any, disapte a .xvi. de setembre, en Francesch Escolà, ciutadà, fia hobrar hun seu alberch en lo carer de Sent Berthomeu, ço és, de Mossén Loís Joffre, e, alçant huna cuberta ab alçaprem, les cubertes caygueren e mataren .v. hòmens, e .iii. mal nafrats.

85.

DE LA SENYORA REYNA DONA MARIA

En l'any de .M.CCCC.LVII., a .xvi. de agost, la senyora reina dona Maria, muler del senyor rey don Alfonso, partí de Çaragoça per venir en València e, com fonch en Sogorb, aturà aquí alsguns dies, per indisposició de sa persona; emperò, molta gent malfatans, axí hòmens com dones, fugiren de València. O gran virtut de senyora, que sols per sa nomenada totes les males gents havien gran terror! ¶^{99v}

86.

COM ENTRÀ LA SENYORA REYNA EN VALÈNCIA

En lo dit any de .M.CCCC.LVII., disapte a .xv. de octubre, a .iiii. hores après migjorn, la dita senyora reyna entrà en València, e per sa indisposició la portaven ab hunes handes cubertes de drap encerat, e damunt hun drap vermel; e dintre en les andes venia la senyora na Toda Sentelles, qui tenia a la senyora reyna, en manera que la senyora reyna venia molt reposada. E, com fonch al monestir de la Trinitat, entrà a les monges, e d'aquí al Real tots los hòmens de bé hysqueren a rebre a la dita senyora, e tots l'acompany[a]ven a peu.⁹²²

¶ ⁹²⁰ Ms. *tornant-se'nt*. ¶ ⁹²¹ Ms. *fruts*. ¶ ⁹²² Havia eixit de Saragossa, greument malalta, el 23 d'agost, escriu Ferran SOLDEVILA («La reyna Ma-

ria, muller del Magnànim», en *Sobiranes de Catalunya*, cit., p. 260), que afegeix que arribà a València el 19 d'octubre, contra l'afirmació del *Dietari*.

87.

MORT DEL⁹²³ COMPTE CORELA

En lo dit any, disapte a .XXVI. de noembre, de Roma vengueren letres com lo compte Corela era mort, e a .XII. de deembre vench coreu, lo qual portà la nova certa com lo dit compte hera mort en la ciutat de Nàpols a .XVII. de octubre, qui fon vespra de sent Luch, e lo senyor rey havia fet compte de Cocentayna e governador de València a don Johan de Corella, fill del dit compte Corella.

88.

COM MESTRE BOU VENCH DE ROMA

En l'any de .M.CCCC.LVIII., diluns a .XVII. de abril, lo dit mestre Bou entrà en la ciutat de València venint de Roma, de la embaxada de papa Calixti, al qual li fonch feta gran honor en sa entrada. E, ans de entrar en ciutat, anà al Real a la senyora reyna, axí acompanyat ab tota la gent de bé, e d'aquí fonch al palau del bisbe, a les bisbesses.⁹²⁴

89.

RELÍQUIES

En lo dit any, diumenge⁹²⁵ darer dia de abril, lo dit reverent mestre Anthoni Bou sermonà en la Seu de València les gràcies e les relíquies que portava de Roma, donades e atorgades per nostre sant pare papa Calixti.⁹²⁶ E primerament manifestà la indulgència a pena e a culpa per a la Verge Maria de la dita Seu,⁹²⁷ la tenor de la qual és la segü[e]nt.

¶⁹²³ *del*, repetit al ms. ¶⁹²⁴ Així eren conegudes les germanes i nebodes del bisbe i nou papa, que habitaven al palau episcopal. ¶⁹²⁵ *diumenge*: «diumenga», corr. ¶⁹²⁶ La relació de les relíquies donades pel papa a la Seu pot veure's a SANCHIS SIVERA, *La Catedral de València*, pp. 373-376, i a Pelegrín-Luis LLORENS [I RAGA], *Relicario de la Catedral de València*, València, Inst. Alfons el Magnànim, 1964, pp. 59-61, que publica la butla corresponent, expedida a Roma el 8 de març de 1457 (*ibid.*, doc. núm. 11; Sanchis Sivera la inclou en trad. castellana).

¶⁹²⁷ Aquest jubileu havia estat sol·licitat al papa pels jurats de la ciutat el mes de maig de 1455, en atenció a les obres de la catedral: *...pera la Seu, è per obs de cloure aquella ab lo campanar nou, è per la fabrica, ornaments è reparacio daquela...*, com ressenya el P. Jaume Villanueva (J. L. VILLANUEVA, *Viage literario á las iglesias de España*, II, Madrid, 1804, pp. 152-153). El mateix autor publicà el text de la butla i les altres notícies referides a aquella, tot extret del *Dietari*, segons còpia facilitada pel P. Bartomeu Ribelles (*ibid.*, doc. XIII, pp. 230-241).

LA TENOR DE LA BUTLA

«Cariste,⁹²⁸ papa, servent dels servents de Déu. A perpètua *rei* memòria. La estella de la mar col·locada en la subirana cadira del cel, la glorióssíssima Verge Maria, christífora, engendradora mira en l'estament de la generació real de David, aquesta és la qual nos ha ubert la porta tanquada de salut, la qual lo Rey dels reys, per nostra redempció, ab vistitura immaculada e incorrupta de la humanal frage-||^{100r}litat ha engendrat, la qual, estant spill de humilitat, és estada exalçada als regnes celestials sobre los cors dels àngels; de la qual los sobirans senyals de mèrits per los quals Ella resplandex com ha estella iradiant e com a claror portant matinada, hoc encara, com cogitam en los segrets dins nostra pensa, que Ella és senyora dels àngells, mare de misericòrdia, font de gràcia e riu de pietat, consoladora de l'humanal linatge, vigil pregadora e contínua al Rey que ha portat en lo ventre sant per lo càrech lexar de nostres peccats, la qual entrevé per pregàries sens cansament, e reputam cosa digna, hoc encara, deute, les sglésies e lochs instituïts en lo seu sacratíssim⁹²⁹ nom exalçar per honors de honrar perdons de remissions. Donchs, si totes les esglésies e lochs habraçam per singular devoció, emperò, aquella molt insigne Esglèssia de València, constituïda en aquella ciutat, axí honor[able], famosa e digna, la qual fon nostra spona caríssima en temps passat, quant husàvem de menor offici, ara, emperò, és filla nostra dilectíssima –per ço en les nostres entràmenes de caritat portam aquella pus especial e en singular prerrogativa–, affectam exalçar sobre les altres esglésies, car en aquella prenguem los nostres primés⁹³⁰ honors; per ço volem sia decorada entre les altres de títol de nom més digne la dita esglèssia de la glorióssíssima Verge Maria, ennoblida pus honoróssament de multitut copiosa de cantans a nostre senyor Déu, desigant, donchs, ab sobiran desig que la dita esglèssia, construïda a manera notable e insigne e ab obra gran, maravellosa e sumptuosa, e noblida de dignitats, presonats, administracions, officis, canongies e prebendes e de altres diversos beneficis e beneficiats ecclesiàstichs de la integèrrima Verge Maria e del seu unigènit, Déu e senyor e redemptor nostre Jesuchrist, on se canten piadosament molts cants de laor, e axí matexs noblida en nombre copiós de hòmens resplandents per ornament de doctrina de ciències ||^{100v}divines e humanals,⁹³¹ la qual esglèssia és aguda en deguda veneració dels fills de Jesuchrist. E, per ço que en les sues obres, edificis, ornaments, libres e paraments ecclesiàstichs e altres coses neessàries degudament he honorable sia conservada e mantenguda, e per açò que la veneració divina, la qual allí axí solempnament e devota de dia e de nit és celebrada, no tan solament sia continuada e aumentada, e los fels per ço ab causa de devoció vagen a la dita esglèssia, e a conservació, manteniment, continuació e aumentació pocen⁹³² pus promptament les mans ajudants, per la qual cosa alí coneguen si matexos recreats pus abundantment de do de gràcia celestial, per ço, confiant de la misericòrdia de

¶⁹²⁸ *Cariste*: «Calixti», corr. ¶⁹²⁹ Ms. *sacratíssim*. ¶⁹³⁰ Ms. *primés e*.
 ¶⁹³¹ *divinis e humalas* al ms. ¶⁹³² Ms. *poten*.

Déu omnipotent e auctoritat dels benaventurats apòstols seus sent Pere e sent Pau, a tots e sengles fells de Jesuchrist damunt dits, de qualsevulla linatge, verdaderament penidens e confessats, los quals en la festa esdevenidora pus prop de la Assumció de la benaventurada Verge Maria, en qualsevulla dia vingua, e successivament en temps esdevenidors perpetualment en aquella festa, tantes vegades quantes aquella se esdeventrà venir en disapte, e si per bixest la desús dita festa, lexant lo disapte, vendrà en diumenge, en aquel dia, ço és, lo diumenge, de les primeres vespres de la dita festa fins a les segones vespres de la festivitat del benaventurat sent Loys, confessor, lo cors del qual reposa en la dita esgléssia, la qual festivitat és costumada ésser celebrada dins les octaves de la dessús dita Assumció, los dits fells devotament visitaràn la dita esgléssia e, a conservació, manteniment, continuació e auçmentació damunt dits, piadosament donaran deu sous de moneda segons lo temps corrent, o valor de aquels, o més, segons dictarà la sua devoció, e los dits fells de qualsevulla província o nació iran a la dita esgléssia, per auctoritat apostòlica atorgam per les presents plenària remissió⁹³³ de tots sos peccats huna vegada en vida, e altra en lo artichle de la mort; axí, emperò, que si los dits fells, de aquelles coses de les quals se deu fer sa-^{101r}tisfacció a altri, per si matexos, si sobreviuran, o per sos hereus, si lavós per ventura trespasaven, sien tenguts fer. E si per ventura, ço que a Déu no plàcia, los dits fells seran fets més inclinats enaprés a cometre coses il·lícites, volem que, si per confidència d'aquesta remissió los dits fells algunes coses il·lícites per ventura cometien, quant a aquelles coses la dita remissió en nenguna manera no·ls valga. E no-res-mens, per ço que los dits fells de aquesta remissió pus fàcilment sien fets ydòneus, atorgam per tenor de les presents facultat plena e líbera, per la auctoritat damunt dita, al bisbe o a son vicari general e al capítol de la dita església ordenar confessós ydòneus qui en los dies dessús dits puxen hoir confessions de tots los fells, de qualsevulla linatge, anans a la dita esgléssia per adquerir aquesta remissió, volents confessar-se a ells, e los dits confessós puxen absolre en aquests dies los dits fells de qualsevulla peccats seus, crims, excessos e delictes, encara si tals n'i aurà per los quals la Seu Apostòlica per qualsevulla causa se'n dega culsultar (*sic*). *Datis* en Roma, en la església de Sent Pere, l'a[n]y de la incarnació del Senyor .M.CCCC.L. set, *quintus ydus septembris, pontificatus nostri any terch*».

91.

LA FORMA DE⁹³⁴ LA ABSOLUCIÓ

Misereatur tui Omnipotens, etc. Indulgentiam et remiss[i]onem, etc.

Autoritate domini nostri Iesuchristi et beatorum apostolorum Petri et Pauli, et auctoritate apostolica domini nostri pape Caristi Tertii, in hac parte michi comissa, ego te absolvo ab omnibus et singulis excommunicationibus, suspensionibus, symonie, irregul[ar]itatis et interditi (sic), aliisque ecclesiasticis sententiis, sensuris⁹³⁵ et penis, tam a iure quam ab homine

¶ ⁹³³ remissió: «remissió», corr. ¶ ⁹³⁴ Ms. da. ¶ ⁹³⁵ Ms. *sensurii*.

latis, totiens quotiens incuristi. Et restituo te sanctis sacramentis sacrosancte matris Ecclesiae et comunioni fidelium tecum, dispensando et abilitando in quantum possum et debeo, in nomine Patris (creu).

Hi[is]dem autoritatibus supradictis, ego te absolvo (creu) ab omnibus et singulis delictis, peccatis, excessibus ¶^{101v} et criminibus commissis confessis, oblitis et ignoratis, et etiam ab omnibus et singulis penis purgatorii ad quas es obligatus, quolibet dando tibi plenariam omnium et singulorum remissionem, et restituo te penitus illi innocentie integre in qua fuisti quando fuisti bapuzatus. In nomine Patris,⁹³⁶ et Filii et Spiritus Sancti. Amen.

92.

LO NESESARI PER GUANYA[R] LA PERDONANÇA

Sàpien tots aquels qui volran guanyar la indulgència plenària que aquests són los casos reservats a nostre senyor lo papa en absolre e dispensar:

Primo, qui ab injúria enorme fir violentment nafra, mutila⁹³⁷ o mata coronat o presona religiosa.

Qui és incend[i]ari e violent trencador de eglésia o fossar o de spay privilegiat, après la denunciació.

Qui ha falsat acte de papa o ha usat de acte falsat scientment.

Qui comet simonia per aver benifici o órden, o per offici o prelatura o qualsevol cosa speritual.

Qui és pirata, cossari o ladre en mar, e qui aquell defén o li dóna protecció.

Qui porta ho tramet cavalls, ferro, fusta, plom, sal, oli, vi, a moros, turchs o infells, virtualles o qualsevol coses ab les quals se defensen o offenguen o impugnen los christians.

Qui va en Jerusalem per vot o per devoció sens lexència del papa.

Qui ensegueix enemigablement legat de papa, cardenal, arquabisbe, bisbe o altre, o que y done favor o ajuda.

Qui força celebrar en loch entredit, ho hi fa hoir missa als excomunicats o entredits, o prohibex en los amonestaments exir de la eglésia, o los entredits no volent-ne exir del offici divinal.

Qui en la sua terra posa peatges e augaries⁹³⁸ de nou, o si exhegeix los càrrechs prohibits.

Qui induhirà e farà votar o prometre o jurar de elegir sepultura en lo llur monestir o eglésia, lexant la sepultura dels seus o de la pròpia parròquia, o li farà prometre que no mudarà la sepultura que allí té.

Lo religiós qui per pròpia auctoritat sposarà, combregarà o per-¶^{102r}noliarà a presona lega, o solemnizarà matrimoni.

Qui contracta matrimoni dins los quatre graus de consanguinitat o afinitat sens dispensació del papa.

¶⁹³⁶ Segueix un espai en blanc al ms., segurament per dibuixar-hi una creu, com així fa l'ed.

Sanchis Sivera. ¶⁹³⁷ Ms. *mutila*. ¶⁹³⁸ Sic, probablement per *avaries*.

Qui entra dins monestís de dones sens necessitat o lexència legítima, scallant o rompent parets del monestir.

Lo inquisidor de la fe e ministres seus, si per oy, amor, guany o qualsevol útil temporal, contra justícia se obmet procehir contra alguna eretgia, o la ha imposada a l'lgú falsament.

Qui és asís, ço és, qui per pecúnia o donatiu mata algú, e lo qui u ha manat perpetrar l'omicidi.

Qui roba los naufragis de la mar.

Lo heretge, e qui'l reb e qui'l defén, e lo factor.

Lo prevere qui, excomunicat, scientment ha celebrat.

93.

REGLA GENERAL PER ALS CONFESÓS

Regule generales pro confessoribus.

Prima regula. Cum homicida notorius⁹³⁹ nullatenus dispensatur in irregul[ar]itate contracta, videlicet, remaneat quod non possit ad sacros ordines promoveri vel in susceptis ministrare, set talis homicida in irregul[ar]itate et suspensione persistat, absolutus solum a culpa in foro contentioso.

Secunda regula. Nullo modo dispensandum est in his que sunt iuris positivi seu in ordinatis per Ecclesiam in sacris conciliis, videlicet, quod bigamus non possit promoveri, quod illegitimus natus non habeat dignitatem neque curam animarum, quod infra gradus prohibitos non contrahat matrimonium, quod cor (blanc) diminiti⁹⁴⁰ non promoveatur, et huiusmodi.

Tertia regula. Portitor armorum et rerum prohibitorum in terra infidelium componat cum Ecclesia de toto lucro et valore rey aspo[r]tate, secundum vires facultatum suarum, usque ad retentionem neessitatis vite sue.

Quarta regula. Ab omni crimine et irregul[ar]itate a quibus ordinarii locorum possunt absolvere et in illis dispensare, etiam confessores electi vigore forme confessionis⁹⁴¹ indulgentie idem possunt et valeant.

Quinta regula. Confessores electi nullam concedere possunt dispensationem seu abilitationem ^{¶102v} nisi propter annexionem cum crimine; in separatis a crimine seu delicto nichil possunt.

94.

LES COSES NESESÀRIES PER LA VERA INDULGÈNCIA

Les coses neSESàries que tot christià se deu dispondre per guanyar la vera indulgència són les segü[e]nts:

Primo, la deguda restitució segons possibilitat o porogació.

¶ ⁹³⁹ Ms. *notorio*. ¶ ⁹⁴⁰ Potser errada per *deminuti*. ¶ ⁹⁴¹ Potser errada per *concessionis*.

Secundo, dins en l'ànima⁹⁴² creure fermament que lo papa pot donar generalíssima indulgència e veríssima e sertíssima de tot peccat e de tota pena, e pagar tot açò ab los mèrits de la sacratíssima mort de nostre senyor Déu Jesuchrist, hoc hi més, pot lo papa donar si l'om podia rebre més. Car totes penes de tots peccats de tot lo món són fenides, mas los dits mèrits són infinits e cascú dels dits mèrits és infinit.⁹⁴³

Tertio, ans de la confessió aja la presona, de cascun peccat mortal que li membrarà per si, de hu en altre, dolor en la ànima perquè n'à hofés Déu, e com no pot fer que no·l ne aja offès; e de tots los peccats mortals oblidats e no coneguts may haja'n una gran dolor en la ànima, perquè n'à offés Déu, e com no pot fer que no l'aja offès, e com los ha oblidats e de la negligència com nunca·ls ha coneguts; emperò, fet esforç e gran estudi e diligència si li poran recordar o si·ls conexerà.

Quarto, en la confessió, ab la vergonya e dolor que porà, confés tots los peccats mortals que·s recordarà, dient tot quant ha deliberadament cogitat dins si, e les vegades, e tot quant ab altri à dit, hoït, vist e obrat, e les vegades, enaxí que no·s retenga res crent que no sia peccat, car açò pertany judicar al confessor, e no gens a la presona que·s confessa. E, après, que·s confés dels peccats mortals oblidats e dels mortals ignorats, e de tots los béns que podia fer.

Quinto, haver ferm propòsit de may no tornar als peccats ni en avinentea que sia prop a tornar a peccar.

Sexto, complir la penitència que lo confessor li ha injunta o donat.

Septimo, axí disposta, dins aquels .v. dies vaga a la Seu ab gran devoció en lo cor e ab gran desig e benivolença e gran goig tot speritual, cogitant que allí l'espera nostre senyor Déu Jesuchrist ab la riqueta infinida dels seus mèrits, per la⁹⁴⁴ infinida noblea, amor, generositat (*sic*) e gràcia, per a pagar totes les penes en pur ||^{103r} do, e sens algun mèrit de la presona.

Octavo, ab hulls per terra e ab les orelles e boca tapades, que en tot lo camí, anant e venint, ni veja ne hoja res que encontre, ab gran pahor e reverència, mesclant làcrimes corporals a l'entrant de la Seu e tremolant, passe axí per la Seu.

Nono, que ab gran cor e alegria do los .x. sous almenys, aquí en la entrada de la Seu, car tantost com açò haurà complit, e acabada aquesta sancta una visita-ció de la Seu, serà sens dupte tornada novament per nostre senyor Déu Jesuchrist, reduïda soptosament la sua ànima en aquella puritat e nedeia e sinceritat en les quals fon tantost com fonch bateyada, axí com hun paper molt blanch e sens màcula en lo qual ni à tacha alguna ni res pintat ni scrit, e encara guanyarà grau de glòria corespondent al mèrit de la gran fe que ha agut de açò.

¶ ⁹⁴² Ms. *l'amina*.

¶ ⁹⁴³ Ms. *infinits*.

¶ ⁹⁴⁴ Hi pareix més apropiat *sa*.

DECLARACIÓ DE LA BUTLA

Declaració de la damun dita bulla.

«Nós, en Guillem Caldes, doctor en decrets, per lo reverendíssim pare en Christ e senyor en Rodrigo de Borja, per la divina gràcia diaqua cardenal e bisbe de València,⁹⁴⁵ regent lo officialat en lo bisbat de València, per tenor del present cartell notificam e per los curats de les sgléssies parroquials de la ciutat e bisbat de València notificam, manan a tots e sengles feels christians, de qualsevol stament, preheminiència,⁹⁴⁶ edat, dignitat e condició sien, com lo sanctíssim pare en Christ e senyor senyor Pio, per la divina miseració papa Segon, per contemplació del dit senyor cardenal e bisbe de València, ab bulla sua apostòlica dada en Roma en l'any de la incarnació de nostre Senyor .M.CCCC.L. huit, a deu de les kalendes del mes de octubre, e del pontificat del dit sant pare any primer, ha graciosament confermada e aprovada e perpetuada la bulla apostolical e indulgència per lo sant pare Cariste⁹⁴⁷ Terch, de benaventurada memòria, atorgada a la glorioussa Verge Maria de la Seu de la dita ciutat en lo dia e festa de la sua Assumpció, ço és, en lo mes de agost. E, per ço que a tots los fells christians sia major consolació en les lurs ànimes e fora de tot scròpol e dupte que han guanyat la dita indulgència, e de ací avant sien més inclinats a guanyar aquella, manam ¶^{103v} publicar⁹⁴⁸ lo present cartell e, apr[é]s publicació de aquell, ésser affixs e ficat a les portes de cascuna de les dites parroquials sgléssies on serà publicat. *Data Valentie, vicesima prima die octobris anno a nativitate Domini .M.º quadringe[n]te[s]simo*⁹⁴⁹ *quinquagesimo octavo*».

RELÍQUIES DE ROMA

Portà més lo dit mestre Anthoni Bou moltes relíquies per a la dita Seu de València, ço és, hun tros del vel de la Verge Maria, huna sageta ab la sanch que fonch asagetat lo gloriós sent Sabastià, del cap de sent Calixti, hun tros de la gonela e del sepulcre de sancta Caterina, hosos de sent Abdon e sent Nen,⁹⁵⁰ hosos dels germans⁹⁵¹ sent Cosme e de sent Damià, e moltes altres nobles relíquies.

¶⁹⁴⁵ Card. diaca de Sant Nicolau *in Carcere Tulliano*, i bisbe (1458-1492) i arquebisbe (1492) de València. *Vid.* EUBEL, *Hierarchia Catholica...*, II, pp. 12 i 261. ¶⁹⁴⁶ Ms. *prehevíncia*. ¶⁹⁴⁷ *Cariste*: «Caliste», corr. ¶⁹⁴⁸ Ms. *plubicar*.

¶⁹⁴⁹ *quadringe[n]te[s]simo*: «quadrangessimo», corr. ¶⁹⁵⁰ *Sic*, per sant Senén. Cf. Jaume de VORÀGINE, *Llegenda àuria*, ed. de Nolasca Rebull, Olot, 1976, p. 362: *De Abdon e Sennèn*. ¶⁹⁵¹ *Segueix de*, al ms.

97.

LA SENYORA INFANTA E SON FILL SE ENBARQUAREN

En l'any de .M.CCCC.LVIII., dimecres a .X. de mag, vespra de l'Asensió, a .IIII. ores après migjorn, la senyora infanta, muler qui fon de l'infant don Anrich, e l'infant son fill⁹⁵² se enbarquaren en lo Guerau de València per anar al senyor rey en la ciutat de Nàpols. E foren en la ciutat de Barcelona, e aquí aturaren algun temps.

98.

MORT DEL SENYOR REY DON ALFONSO

En l'any de .M.CCCC.LVIII., disapte a .XV. de joliol, a .XI. ores de dia, vench hun coreu lo qual trametien los conselés de Barcelona als jurats e regidós de València, dient com, per hun coreu que trametria lo príncep fill del senyor rey de Navarra, de Nàpols, al dit senyor son pare, avien sabut com lo molt il·lustre senyor rey don Alfonso era mort en lo Castell Nou de Nàpols.⁹⁵³ E, decontinent, per los regidós fonch hordenat que tots los alcayts fosen en sos castels e forces e fosen proveïts de gent e de vituales, e los senyors dels lochs fosen en sos lochs e terres, per guardar aquels; e decontinent foren partits per guardar castels e terres del regne de València.

99.

LA LETRA DE LA MORT DEL SENYOR REY DON ALFONSO

Lo digous après, qui fonch a .XX. del dit mes de joliol, vench hun coreu del senyor rey don Johan, rey de Navarra, lo qual portà letra del príncep son fill e letra de mossén Fonoleda, segretari del dit senyor rey don Alfonso, les quals conteni-en com lo dit senyor rey don Alfonso, en lo Castel Nou, com ¶^{104r} en sa malaltia havia confessat moltes vegades, e avia combregat tres vegades ab molta e gran admirable devoció, e l'endemà de sent Johan pernojà; e lo dimarts a .XXVII. de juny, huna hora ans de dia, morí. O, per cert, bé fonch tristíssima e molt dolorosa nova, de molt gran plant, dol e dolor, de la mort de hun príncep⁹⁵⁴ e senyor tan

¶ ⁹⁵² Enric Fortuna, fill pòstum de l'infant Enric d'Aragó (germà del rei Alfons), mort a causa de les ferides sofertes a la batalla d'Olmedo, el 1445, i de la infanta Caterina de Castella (VICENS I VIVES, *Els Trastàmars*, pp. 119, 159 i 161).

¶ ⁹⁵³ El sobirà havia traspassat el 27 de juny (*Libre de memòries...*, II, p. 607: *...Estos Regnes feren gran dol perque era lo millor rey que fos en los cristians...*; RYDER, *Alfonso el Magnánimo...*, p. 524). Una anotació del protocol de Jaume Vinader dona

notícia molt detallada de la recepció, segons ell el diumenge 16, de la notícia de la mort, *de febra*, de la comunicació a la reina, la qual *dita senyora se comanà a la dita ciutat e als amichs de son marit*, i del dol a València (ALMARCHE, *Historiografía Valenciana*, pp. 92-93; RODRIGO PERTEGÁS, «Efemérides notariales», p. 193; Vicent Josep ESCARTÍ, *Memòria privada. Literatura memorialística valenciana del segle XV al XVIII*, p. 50, d'on hem pres el fragment).

¶ ⁹⁵⁴ Ms. *príncep*.

excel·lent, tant poderós, valent e valerós, e tan estimat en tot lo huniversal món, fent tans e tals actes de tanta stimació de cavaleria, de saber, de virtut, d'enginy, de gràcia, de amor, de ciència, de tanta e tan gran verdadera justícia e de moltes altres instimables virtuts! Per què és digna cosa de tan excel·lent rey e senyor dolre e plorar e fer coses e actes doloroses de la mort del dit excel·lent senyor, e açò durant contínuament tant e tan longament quant durarà lo huniversal món, en manera que contínuament sia en memòria als que vendran los grans actes de virtuts e fets e conquestes de tant excel·lent príncep⁹⁵⁵ e senyor rey don Alfonso, de luable memòria, rey de Aragó .XXII.

100.

COM FONCH DIT A LA SENYORA REYNA LA MORT

Divenres après, qui fonch a .XXI. del dit mes e any, a les tres hores après migjorn, lo confessor de la senyora reyna, qui dien mestre Pere Queralt, provincial dels frares preïcadós, e lo majordom de la dita senyora reyna foren a la dita senyora reyna, e començaren a parlar de la malaltia del senyor rey, com tant de temps havia que no sabien res del senyor rey, e avien sabut de sa mal[al]tia, per la qual rahó estaven molt tri[s]ts, e parlant paraules de gran tristícia; e en aquest estant entraren a la dita senyora reyna mossén Jaume Romeu, sorogat de governador, mossén Berenguer Mercader, batle general, mossén Loís de Vich, mestre racional, e digueren la trista nova e embaxada de la mort del dit senyor a la dita senyora reyna. E la senyora reyna se inclinà en terra, e, estant axí, per lo majordom li fon mes lo mantel de màregues prim damunt, e la senyora na Maça li mès lo vel negre al cap, e de fet fon messa la senyora reyna en lo retret, e aquí ella se esmortí dues vegades; e decontinent foren tanquades totes les finestres del Real. E d'aquí^{104v} avant fon fet lo trist e gran dol, que la major part de les gents de la ciutat de València foren vesti[t]s de màregues, e tots jorns, après missa e vespres, la Seu e totes les paròquies e per totes les viles reals fien grans tocs per la mort del dit senyor, e açò durà fins que fonch feta la remembrança.

101.

CRIDA DE LA MORT

Diumenge a .XXIII. de joliol, en lo dit any, après dinar, feren crida per la ciutat per los lochs acostumats, ab tres tochs de trompetes molt tri[s]ts,⁹⁵⁶ que dengú no gosàs parar botigues, ni fer corts, ni longa, ni fer fahena nenguna a les portes, fent dol de la mort de son senyor. E açò fins al divenres vinent, feta la remembrança del dit senyor rey.

¶⁹⁵⁵ *Id. id.* ¶⁹⁵⁶ ...*Lo so de les trompetes eren tres bufades: la primera, ab sa pausa, la segona, ab altra pausa, e la tercera, ab sa pausa, sonant cascuna bufada a VIII*

sons (ALMARCHE, *Historiografía Valenciana*, p. 93; RODRIGO PERTEGÁS, «Efemérides notariales», *loc. cit.*; ESCARTÍ, *Memòria privada...*, *loc. cit.*).

REMEMBRANÇA [DE] LA CIUTAT

Divenres a .xxviii. de joliol, féu la ciutat de València la remenbrança en la Seu de la mort del molt excel·lent victori[ó]s rey e senyor don Alfonso, hon fon fet en la dita Seu hun papaló molt alt entre lo cancel e lo cor, e fon fet sobre quatre bares, e les taules heren negres, e de part damunt era en punta, e damunt molts ciris, e de part daval lo papaló era de tel·la negra ab les armes reals, e enmig lo rey a caval ab la espasa en la mà, e les bares que tenien lo papaló cubertes de tel·la negra ab moltes armes del dit senyor rey; e baxs daval lo papaló havia hun lit molt alt, e damunt⁹⁵⁷ huna tomba, e tot cubert de drap d'or ab molts senyals reals, en manera que estava molt altament. E entorn del lit estaven les creus de totes les paròquies, e après staven monges ab vels negres de tots los monestís, abcep-tat menorettes; e avia-y moltes senyores, totes en màregues, e axí matexs hi avia molta notable gent de nobles e cavalés e gentilshòmens e gent de bé, tots vestits de màregues, e de altres gens, tantes que per la Seu no hera posible poder entrar, que tanta hera la gent que hera cosa de no creure. E fonch celebrat solempne offici e ab gran devoció, e la missa fon celebrada per lo bisbe Cascant, e foren a l'ofici tots los preveres de València; e sermonà lo reverent mestre Jaume Martí, de Campanar, de l'orde dels⁹⁵⁸ menós, e prèts tema ||^{105r} *Quis est iste Rex glorie, Dominus fortis et potens, Dominus potens im prelio?*⁹⁵⁹ Tot lo sermó fonch molt alt, de les magnificències e actes virtuosos del dit senyor rey, concloent en totes ses actoritats gloriós rey Alfonso dignament ésser exalçat en la terra e en l[a] glòria. Foren cremats en aquesta remembrancha .D. ciris; fonch manada tenir festa aquest dia fins feta la⁹⁶⁰ remembrancha del dit senyor rey don Alfonso.⁹⁶¹

REMEMBRANÇA QUE FÉU LA SENYORA REYNA

Dimecres a .ii. de agost, dit any, la senyor[a] reyna dona Maria, muler *quondam* del senyor rey, féu fer remembrancha en lo monestir de la Sanctíssima Trinitat per lo dit senyor rey. E fon fet lo papaló molt altament e bé, e de part damunt fonc huytat, ab gran multitut de ciris cremant, e hun hom alt en lo papaló qui·ls ministrava, e entorn de l'església alt bastiment ab molta luminària de ciris, e papaló e bastiment ab molts senyals e armes reals, molt⁹⁶² bels; e daval lo papaló⁹⁶³ hun gran lit tot cubert de negre, ab moltes beles armes del dit senyor, e damunt lo dit lit e dels draps negres que hera cubert havia huna gran tomba cuberta de drap carmesí brocat sobre brocat ab les dites armes, e·sta[va] molt altament; e·ntron

¶ ⁹⁵⁷ e damunt, repetit al ms. ¶ ⁹⁵⁸ dels, repetit al ms. ¶ ⁹⁵⁹ Ps 23 (24), 8. ¶ ⁹⁶⁰ Ms. lo. ¶ ⁹⁶¹ Les ordinations de la ciutat per a la celebració del dol,

al *Libre de memòries...* (ed. cit., II, pp. 607-610). ¶ ⁹⁶² Ms. molts. ¶ ⁹⁶³ lo papaló, afegit de la mateixa mà al marge inferior.

del dit lit, les creus de totes les paròquies de València, ab gran orde e ab molt gran multitud de preveres, que foren més de .D. entre los de València e circustans. E de matí, ans de l'offici, vengueren tots los monestís, cascú en son orde, e feren absolució. En la dita església havia molt gran moltitud de gent de bé e molt notable, axí hòmens com dones, tots ab màregues, que en la dita església no lexaven entrar sinó los que portaven màregues, que tanta hera la multitud de la gent que en la església cuydaven perir per la molta gent e per la gran luminària que y era, que los ciris que cremaren en lo papaló e bastiments heren .M.D.XXV. E ab molt gran orde e devoció fent⁹⁶⁴ ¶^{105v} lo hofici divinal, missà lo bisbe Cascant, sermó lo reverent mestre Pere Claramunt,⁹⁶⁵ confessor de la senyora reyna e provincial dels frares prehicadós, e prèts tema *Utinam saperent et intelligerent ac novissima providerent*,⁹⁶⁶ fundat tot lo sermó per lo dit de sent Agostí *Nullum*⁹⁶⁷ *bonum inremuneratum, neque malum impositum erit*; fon lo sermó molt honest, ab molts hexemples notables e bons e molt profitossos. En esta manera, ab molt gran orde e devot, fon fet aquest dia la remembrança al victuriós rey e senyor don Alfonso en lo dit monestir de la Sanctíssima Trinitat.

104.

REMEMBRANÇA QUE FÉU LA CONFRARIA DE LA VERGE MARIA

Digous après, a .III. del dit mes de agost, la luable confraria de la glorioussa Verge Maria feren remembrança en la Seu del dit senyor rey. E fon fet molt altament e molt nobla lo gran lit e tomba, tot cubert de brocat ab los senyals⁹⁶⁸ fets molt bels del dit senyor, a molt gran maravella, e, damunt la tomba, la Verge Maria de la confraria, e damunt tot açò hun cortinatge molt bell e gran negre. E axí matexs foren a fer honor a la dita remembrança quasi tota la ciutat, en manera de les altres remembrances, acompanyat de molts⁹⁶⁹ notables senyors e senyores e de moltes altres gents, e molt solemne offici, e missà lo dit bisbe Cascant, sermó lo reverent mestre Jaume Peres, provincial dels agostins; prèts tema *Magnificatus est rex pacificus super omnes reges terre*,⁹⁷⁰ e fundà's per dit dels gloriosos sent Gerrònim (*sic*) e sent Agostí, dient que en vida deu hom dir los vicis e reprendre aquels, e en mort dir les virtuts, de què féu molt solemne sermó de les virtuts e magnificències e instimables actes fets per lo molt animós senyor e rey don Alfonso e per tots los reys de Aragó. Aquest obsequi fon fet ab gran e molta honor, ab .DC. ciris que foren cremats aquel dia e moltes altres coses de gran devoció e molts grans béns de gran e admirable virtut. Segons lexà lo dit senyor ab son testament s'és fet per ànima del ¶^{106r} dit rey e senyor don Alfonso, de luable memòria, a l'ànima del qual nostre senyor Déu, per mèrit de la sua sancta e presiosa mort e passió e per la sua gran clemència e pietat, la vulga acolir en los seus sants en glòria, donant-li repòs perdurable *in secula seculorum. Amen.*⁹⁷¹

¶⁹⁶⁴ *fent*, repetit al ms. ¶⁹⁶⁵ Deu ser error, per Pere Queralt, com l'anomena l'autor als nùms. 100 i 110. ¶⁹⁶⁶ *Deut* 32, 29. ¶⁹⁶⁷ Ms. *Vullum*. ¶⁹⁶⁸ Ms.

senyans. ¶⁹⁶⁹ Ms. *moltes*. ¶⁹⁷⁰ *2 Par (Cr)* 9, 22, on es diu *magnificatus est igitur Salomon super...* ¶⁹⁷¹ Al ms., resten en blanc dos terços d'aquesta columna.

COM FONCH BISBE LO NEBOT DEL PAPA

En l'any de .M.CCCC.LVIII., divenres a .XXI. de joliol, lo sant pare papa Calisti tramés les butles del bisbat de València per a son nebot micer Rodrigo de Borja, cardenal, e, l'ora que a la senyora reyna dona Maria dien la nova trista de la mort de son senyor rey e marit, aquella hora lo clero de la Seu feren professó per la dita Seu, ab lo *Tè Deum laudamus*, per lo senyor cardenal e bisbe, lo dit micer Rodrigo de Borja; emperò, no toquaren campanes, per rahó de la mort del senyor rey don Alfonso. E lo dit senyor bisbe fonch declarat bisbe en lo consistori per son honcle papa Caliste e cardenals en la ciutat de Roma, a .XXVIII.º de juny.⁹⁷²

LA PRIMERA PERDONANÇA DE LA SEU

En l'any de .M.CCCC.LVIII., diluns a .XIII. de agost, vespra de la Verge Maria de agost, a les primeres vespres, fonch la primera perdonança a pena e a culpa de la Verge Maria de la Seu de València, durant enclosivament fins⁹⁷³ ¶^{106v} acabades les segones vespres del gloriós bisbe sent Loís, e per lo capítol fonch hordenat .LV. preveres de la dita Seu e de totes les paròquies, los quals aguesen poder bastant de absolve tots los casos papals, e aquets (*sic*) aguessen absolve en la dita Seu los casos papals. E en aquets .v. dies fonch tanta e tan gran la devoció de les gents de confessar, perdonar, satisfer torts hi enjúries, de tornar e recóre[r] a Déu ab molta e gran devoció, a salvació de les ànimes, que fonch cosa divina de gran admiració, considerant lo tant e tan gran bé que en aquests .v. dies fonch conseguit en salvació e glòria de tantes ànimes, e axí devotament confessar, que tots los preveres de la dita ciutat se agueren a metre a confessar. E en aquels .v. dies, durant la perdonança, la Seu no's tanquà de nit ni de dia, e l'altar de la Verge Maria fonch alargat a cascuna part, hon està molt ennoblit de molta bellíssima relíquia e yoels, belament ordenat; e al portal dels Apòstols, dintre en la Seu, foren messes dos caxes grans fetes en semblantment de mageres, en les quals havia tres claus, per lo senyor rey, per lo capítol e per la ciutat, e'n aquelles caxes metien la pecúnia; muntà tota la pecúnia de la dita perdonança noranta-e-set mília sous. La ciutat féu grans aparels de tot lo nesesari de vituales; foren acolits los estrans ab gran amor e benivolença, e fonch donat molt per amor de Deú a presones pobres, que poguesen guanyar la dita perdonança.

¶⁹⁷² El cardenal Roderic de Borja fou promogut a la mitra de València el 30 de juny, tres dies després de la mort del rei Alfons; el nomenament havia estat motiu d'enfrontament entre el papa i el monarca, que exigia el bisbat per a Joan d'Ara-

gó, fill bastard del seu germà i successor Joan II, el qual, en compensació, fou investit de l'arquebisbat de Saragossa (NAVARRO SORNÍ, *Alfonso de Borja, papa Calixto III...*, pp. 243-276). Cf. EUBEL, *Hierarchia Catholica...*, II, p. 261. ¶⁹⁷³ *fins*, repetit al ms.

107.

COM PAPA CALISTI ERA MORT

En l'any de .M.CCCC.LVIII., dimecres a .XXIII. de agost, per letres de Barcelona vench nova com lo sant pare papa Calisti era mort a .VI. de agost, e aquesta nova continuà fins al digous, qui fonch darer dia de agost, que vench coreu de Roma, lo qual portà la nova e letres certes les quals contenien la mort del dit papa, que fonch a .VI. de ^{107r} agost, com dit avien, e encara de la gran adversitat del dit papa e de tots los cortezans catalans qui's trobaren en Roma en la mort del dit sant pare papa Calixti.⁹⁷⁴

108.

MALALTIA DE LA SENYORA REYNA

En l'any damunt dit de .M.CCCC.LVIII., dimarts a .XXX. de agost, la senyora reyna dona Maria estant en lo Real de València, estech molt mal, e decontinent confessà, combregà e pernojà, ab molt gran devoció. E féu testament, ordenant de sa ànima e del cos ab molt gran saber e virtut, responent a la⁹⁷⁵ perfecció de sa sancta vida.

109.

MORT DE LA SENYORA REYNA

En lo dit any, diluns a .IIII. de setembre, a .VIII. hores de nit, morí e trespasà de aquesta⁹⁷⁶ vida present la molt insigne e de luable memòria la senyora reyna dona Maria,⁹⁷⁷ muler *quondam* del molt victuriós rey e senyor don Alfonso, la qual dita senyora reyna tot lo temps de la sua vida donà en servey de nostre senyor Déu, ab molta perfecció de honestat e de sanctedat de vida. E lo dimarts⁹⁷⁸ de matí fon messa en la sala del Real, damunt hun gran lit tot cubert de draps negres, e la dita senyora reyna vestida ab l'àbit de burel ros de sent Francesch, ligada com a monga e descalça, e ab hun ventall qui la ventaven, e ab molts ciris qui cremaven; e baxs, après del lit, estaven totes les sues donzelles, ab molta notable gent de senyors e senyores e regidós de la ciutat qui acompanyaven lo cors de la dita senyo-

¶ ⁹⁷⁴ Mort Calixt III, la nit del dia 6, les cases dels valencians i catalanoaragonesos (dits tots ells *cathelani*) residents a Roma foren saquejades, amb ferits i alguns morts, víctimes de l'odi dels romans (NAVARRO SORNÍ, *op. cit.*, p. 597). ¶ ⁹⁷⁵ Ms. sa. ¶ ⁹⁷⁶ de aquesta, repetit al ms. ¶ ⁹⁷⁷ El *Libre de memòries...* (II, p. 611) en dóna breument la notícia. Sobre la feble salut de la reina, *vid.* SOLDEVILA, «La reyna Maria...», pp. 260-261, que es

confon en dir que fou soterrada al convent *dels Trinitaris de València*, pel monestir de la Trinitat de monges franciscanes. La relació citada del notari Jaume Vinader fixa la mort *in nocte huius modi, inter XI ora [sic] et XII...* (ALMARCHE, *Historiografía Valenciana*, p. 94; RODRIGO PERTEGÁS, «Efemérides notariales», p. 194; cf., però, ESCARTÍ, *Memòria privada...*, p. 52: *inter IX oram et XII...*). ¶ ⁹⁷⁸ Ms. *dimartes*; corregit damunt de *dimecres*.

ra. Lo dimecres fon messa en huna caxa enpeguntada, e damunt huna taiüt⁹⁷⁹ molt bella tota dauhorada (*sic*), e fon tornada en la dita sala; e aquí vengueren tots los monestís de la ciutat a·bsolre la dita senyora.

110.

DEL SOTERAR LA SENYORA REYNA

Lo digous qui contam .vii. del dit mes de setembre, tot lo clero de València e tots los circumstants foren a la Seu, ab totes les creus de les paròquies de València; ab professó ben ordenada foren al Real, e, absoluta, fonch portada al monestir de la Sanctíssima Trinitat en aquesta manera: après tot lo clero e bisbe venien .xii. pobres vestits tots de nou de ¶^{107v} drap blanch, ab ciris en les mans; enaprès, .xii. frares de la observança de la Verge Maria de Jesús, los quals la portaven alt als muscles, e la tahut e lit que la portaven era cubert de drap de burel, e damunt lo drap burel l'àbit de sent Francesch, e molts frares de la observança de sent Francesch que li anaven entron del lit ab gran devoció; e après venien molts nobles⁹⁸⁰ e cavalés e gent de bé, ab màregues, quasi tots los de la ciutat; enaprès venien les senyores e les donzelles criades de la dita senyora; enaprès venien gran multitud de notables senyores de la ciutat. E en aquest orde fonch portada al monestir de la Sanctíssima Trinitat, e aquí fonch messa sobre lo⁹⁸¹ gran cadafal, tot cubert de drap negre de dol, e en la església molta luminària, e quatre frares de la observança que ensensaven a la dita senyora. E fonch fet solempne offici: missà lo bisbe Cascant; la hoferta foren .vi. ciris ben grosos negres, e en cascú havia .v. timbres, e foren a hoferir ab los ciris en les mans mossén Pere Centelles e mossén Bernat Salva,⁹⁸² majordom de la dita senyora, l'altre mossén Loís de Calatayú e lo secretari de la dita senyora, l'altre mossén⁹⁸³ Johan de Valterra ab lo tresorer de la dita senyora. Sermó, lo reverent mestre Pere Queralt, provencial de preïcadós e confessor; prèns tema *Ego quasi vitis fructificavi suavitatis odoris*;⁹⁸⁴ fonch tot lo sermó de molta santedat de perfecció, de savi[e]a e de molts grans actes e fets resplandents en l'amor de Déu, per les quals virtuts ell concloya en cascuna sa auctoritat que la molt il·lustríssima senyora e reyna era col·locada en la subirana glòria de paradís, per sa gran perfecció de sanctedat de vida.

111.

REMENBRANÇA QUI FÉU LA CONFRARIA

Disapte a .viii.º del dit mes de setembre, la luable confraria de la Verge Maria féu remenbrança com a cos present de la senyora reyna en lo monestir de la Sanctíssima Trinitat, e fonch fet molt bel hofici e devot.

¶⁹⁷⁹ Ms. *taiüst*. ¶⁹⁸⁰ Ms. *noobles*. ¶⁹⁸¹ Ms. *la*. ¶⁹⁸² Cavaller, conseller i majordom de la reina i marmessor testamentari, el seu cognom era segurament Çal·ba (*vid.* Francisca HERNÁNDEZ-LEÓN, *Doña María*

de Castilla, esposa de Alfonso el Magnánimo, València, Universitat de València, 1959, p. 172, que el documenta com a *Calba*). ¶⁹⁸³ *mossén*, repetit al ms. ¶⁹⁸⁴ *Eccli 24, 23: fructificavi suavitatem odoris*.

REMENBRANÇA QUI FÉU LA CIUTAT

Dimarts a .vii. del dit mes de setembre, la ciutat féu remenbrança per la dita senyora reyna en lo monestir de la Sancta Trinitat. Fonch lo cadafal ho lit tot cubert de draps d'or, ab molts senyals e molta lumenària, ¶^{108r} e molta notable gent de senyors e senyores, e molt solempne offici. De cascuna paròquia foren .x. preveres; la missa, frare Berenguer, de la Verge Maria de Jesús; la hoferta .iiii. ciris grosos, e'n cascú havia tres timbre[s]: hoferiren micer Francesch Masquó e en Çahera, racional, e micer Jaume Garcia e en Mar[r]omà, síndic. Lo sermó, mestre Pineda, de l'orde de prehicadós; prèts tema *Regina ingressa est (blanc)*,⁹⁸⁵ féu lo sermó molt alt e molt marvellós, ab moltes excel·lències e grans al·legacions, e provant l'ànima de la dita senyora ésser col·locada en la sobirana glòria de paradís *in secula seculorum. Amen.*

MORT D'EN ÇABURGADA E DE MICER PELEGRÍ

En lo dit any de .m.cccc.lviii., mort lo senyor rey don Alfonso, molts senyors de nostra nació qui heren en servir del dit senyor se'n vengueren e partiren de Nàpols, entre los quals partiren⁹⁸⁶ don Jaume d'Aragó, micer Guillem Pelegrí e en Çaburgada, moneder de⁹⁸⁷ la ciutat de València; e en la ciutat de Florença enmalaltiren tots treses, e aquí morí lo dit en Çaburgada, moneder, e en la dita ciutat de Florença, a .xxii. de agost, morí lo dit micer Guillem Pelegrí, vicicanceler del senyor rey e advocat fiscal e advocat de la ciutat de València, e som pare, micer Jaume Pelegrí, qui fon vicicanceler del dit senyor, morí en Versa, e hun son fill, qui dien mossén Miquel Pelegrí, cavaler, morí en Gènova. Axí matexs, morí venint-se'n⁹⁸⁸ micer Nicholau Filach, lo qual havia havançat gran riquesa e s'era fet cavaler.

COM CAYGUÉ L'ALBERC DE PERE BORCH⁹⁸⁹

En lo dit any, a .xxiii. de octubre, caygué l'alberch de⁹⁹⁰ nit a les .xi. ores, l'alberch qui està al cantó del carer dels Rotlons,⁹⁹¹ e matà Pere Bosquet, mercader, e a sa muler, prenyada, e a dues criatures, e a la madrastra del dit en Bosquet.

¶⁹⁸⁵ Dan 5, 10: *regina autem... domum convivii ingressa est et proloquens ait...* ¶⁹⁸⁶ *quals par-*, escrit damunt d'un raspat; *tiren*, interlineat. ¶⁹⁸⁷ *de: «en»*, corr. ¶⁹⁸⁸ *venint-se'nt* al ms. ¶⁹⁸⁹ *Sic*, per Bosquet. ¶⁹⁹⁰ *de: «qui»*, corr. La sintaxi defectuosa delata una errada de còpia; la redacció original degué ser: *caygué l'al-*

berch qui està al cantó del carer dels Rotlons, de nit a les .xi. ores... ¶⁹⁹¹ Dit modernament de Renglons (Vid. CARBONERES, *Nomenclátor... de València*, s. v., p. 83), hui de l'Arquebisbe Mayoral. *Anales valencianos* (ed. cit., p. 40) consignen que la casa *la un canto te l'ospital de la Reyna y l'altre ell davant la Sequia...*

115.

NEVÀ EN VALÈNCIA

Divenres a .XXII. de deembre, en lo dit any, nevà en València, e fèu quatre dies de molt fort e terrible temps. ¶^{108v}

116.

DE PAPA PIUS

En lo dit any de .M.CCCC.LVIII., divenres dia de la Verge Maria,⁹⁹² vench coreu de Roma, lo qual portà nova e letres com havien fet papa lo cardenal de Sena, e fonch elet a .XVIII. de agost, e prèns nom papa Pius *Secundus*.

117.

COM ENTRÀ LO SENYOR REY EN ÇARAGOÇA

En lo dit any de .M.CCCC.LVIII., a .XXII. de joliol, entrà en la ciutat de Çaragoça lo molt valent e justicier lo senyor rey don Johan, rey d'Aragó e de Navara, germà del senyor rey don Alfonso e fill del rey don Ferrando e de la reyna dona Huraqua, e a .XXV. de juliol, dia del gloriós apòstol sent Jaume, lo dit senyor jurà fus e previletges. E [en] la dita ciutat foren fetes moltes maneres de festes al dit senyor rey e senyora reyna sa muler, dona Johana, reyna.⁹⁹³

118.

COM ENTRÀ LO REY EN BARCELONA

En lo dit any, a .III. de deembre, qui fon diumenge, lo dit senyor rey don Johan entrà en la ciutat de Barcelona, e la senyora reyna entrà l'endemà, qui fonch diluns. Hon foren fetes algunes festes de entramesses e de bals e dances e altres festes de bous, e grans juntes, que la dita ciutat hi donà hun march d'or, lo qual guanyà Bernat Català, de València; e foren fetes festes e alegria per la novela entrada del dit rey e senyor don Johan e per la dita senyora reyna sa muler. E, lo dit diumenge, lo senyor rey jurà fus e privile[gi]s.

¶ ⁹⁹² Deu al·ludir al 8 de setembre, festa de la Nativitat de la Mare de Déu, que aquell any fou

divendres. ¶ ⁹⁹³ Joana Enríquez (+1468), segona esposa del rei.

119.

COM ENTRÀ EN VALÈNCIA LO COMPTE DE OLIVA⁹⁹⁴

En l'any de .M.CCCC.LVIII.º, digous primer dia de febrer, entrà en València mossén Francesch Gilabert de Centeles, compte de Oliva, lo qual venia del realme de Nàpols, que avia estat molt temps. Hysqué molta gent de bé de València a rebre-lo e fer-li honor ha sa entrada, e el dia de sancta Maria⁹⁹⁵ cavallà per València ab gran honor.

120.

COM EN[TRÀ] DON PEDRO D'UREA, GOVERNADOR

En lo dit any, diumenge a .IIII. de febrer, qui fonch diumenge de Carnestoltes, a les quatre ores après dinar, entrà don Pedró d'Urea, governador de València. Entrà ab molta gran honor e molt acompa-^{109r}nyat de molts nobles e cavallés e molta altra gent de bé; portava moltes trompetes⁹⁹⁶ e molts tamborinos, e molta gran honor;⁹⁹⁷ entrà en molt grandíssima honor e magnificència. Posava a Sent Jordi,⁹⁹⁸ en l'alberch de mossén Johan Roís de Moros.

121.

SENYOR REY DON JOHAN. COM ENTRÀ LO SENYOR REY EN VALÈNCIA

En l'any de nostre Senyor .M.CCCC.LVIII., digous a .VIII. de febrer, qui fonch segon dia de Quaresma, lo senyor rey don Johan, rey de Aragó e de Navarra, jermà del rey don Alfonso e fill del rey don Ferando e de la reyna dona Hurraqua, entrà en la ciutat triumphosa de València,⁹⁹⁹ hon li foren fets molts actes e aparellaments e maneres de grans honós e de grans festes per les gents, desigoses de festes e de solaços, de la dita ciutat e regne de aquella, avent tanta e tan gran animositat de tant gog e alegria e consolació de la nova entrada del dit senyor rey don Johan e de la senyora reyna sa muler dona Johana. Hon fonch aparellat defora lo portal del[s] Sarans, en la plaça de l'Abeurador, a la part dels ferres, foren romputs barandats, e aquí fonch empaliats de rics draps de ras molt altament e nobla, ab

¶ ⁹⁹⁴ *de Oliva*: «d'Oliva», corr. ¶ ⁹⁹⁵ 2 de febrer, festa de la Purificació de la Mare de Déu, o de la Candelària. ¶ ⁹⁹⁶ *trompetes* al ms. ¶ ⁹⁹⁷ *gran honor*, escrit damunt de raspat. ¶ ⁹⁹⁸ Plaça de Sant Jordi, hui de Rodrigo Botet. ¶ ⁹⁹⁹ Les ordinacions fetes pels jurats per a l'entrada dels monarques, així com els

comptes de les despeses, hi compresa la vaixela d'argent oferida al rei i a la reina, poden veure's al *Libre de memòries...* (ed. cit., II, pp. 613-623). També de CARRERES ZACARÉS, *Ensayo de una bibliografía de libros de fiestas...*, cit., II, pp. 115-128, doc. XXVIII, amb els acords del Consell i els comptes referits.

tot¹⁰⁰⁰ lo que s'i pertany[i]a, hon mirava lo senyor rey e don Ferando, son fill, e son nebot, fill de l'infant don Anrich, e molts nobles, barons e senyors, e daval havia hun cadafal ab grahons fins en terra, cubert de drap vermel, hon sien molts altres cortezans; en l'altra part, damunt l'abeurador, havia hun cadafal molt lonch e ample, ab molts bels draps e banquals, hon sien e miraven los regidós de la ciutat, e molts nobles e cavalés e molta altra gent, molt altament vestits e areats, a molt gran maravella, de riques e belles vistidures, e tota la plaça fonch cuberta de draps grogs e vermels, de què la plaça estech molt bellament aparellada. E la dita ciutat, trihunfant en honor, vestí governador, ¶^{109v} batle, justícia criminal e civil, jurats, advocats, racional, síndich, escrivà e alguns altres de robes de drap de grana largues fins en terra, forrades d'erminis, que foren les robes que féu la dita ciutat .XX., e los diputats se vestiren de morat florentí, e axí matexs larchs fins en terra. Fonch fet manament a tots los ministrés e jutglàs de tot lo regne de València fosen a la dita festa, e lo dit digous fonch ordenat que, a les .VIII. ores, que tots los hoficis, ab ses banderes e entramesses e festes, fosen a la plaça de Prehicadós, hon véreu aquí tantes maneres de diversitats de bels vestits e de grans areaments, e de moltes coses e festes e solaços per los dits hoficis, que hera la pus bella cosa que hom pogués¹⁰⁰¹ veure¹⁰⁰² ni dir; e aquí estagueren tots los hoficis ab moltes grans festes fins a les .XII. hores.

E lo dit senyor rey se dinà en Sent Bernat,¹⁰⁰³ e, toquades .XII. hores, lo dit senyor rey e son fill don Ferando e son nebot, fill de don Anrich, foren al mirador ab tots los grans senyors cortezans. E la multitud de la gent hera tanta que, del portal del[s] Sarans e pont e plaça e rambla, e fins a la plaça de Preycadós, heren en tanta cantitat que yo crech que y avia pus de (*blanc*) milia presones, entre hòmens e dones, infants e infantès.

E, decontinent que lo senyor rey fonch segut en la cadira, començaren a venir los hoficis, cascú ab son orde, ab ses banderes e estandarts, ab molts jutglàs, trompetes, ministrés e tamborinos e moltes maneres de sons.

E primerament vengueren los carnicés, vestits de blau, molts ab robes largues fins en terra, e portaven primer hun bou, e la multitud de la gent hera tanta que no's podien apartar, de què véreu molta gent caure e deroquar per terra, e après venihen tots los carnicés balant.

Segonament, vengueren los horipellés, tots vestits ab jaquetes ho robes e mucetes de argente, molt polidament. ¶^{110r}

Terçerament, vengueren los coregés, molt belament, tots ab robes de ferret, e los regidós les robes fins en terra, e tots, fins als xichs, cadenes de lautó¹⁰⁰⁴ mori[s]chs al col, e al cap portaven barets tudesch[s] de diverses maneres. Anaven molt vistosamente e bella.

Quartament, foren hobrés de villa, los [q]uals hanaven en bon horde e bona manera.

Quintament, vengueren la gran multitud dels lauradós, anant laurant e sembrant e fent algunes coses de riure.

¶¹⁰⁰⁰ *ab tot*, repetit al ms. ¶¹⁰⁰¹ Ms. *poguer*. ¶¹⁰⁰² *veure*: «veura», corr.

¶¹⁰⁰³ El monestir cistercenc de Sant Bernat de Rascanya, al nord de la ciutat. ¶¹⁰⁰⁴ *lautó*: «laudó», corr.

Sisenament, foren aludés, tots vestits ab robes vert e mànegues blanques.
Setenament, foren asaünadós, ab robes de morat escur e moltes robes largues.
Huithenament, vengueren coltelés, ab robes blanques e corones en los muscles.¹⁰⁰⁵

Novenament, foren tapinés, tots vestits de oripel, ab moltes diverses maneres de robes.

Dehenament, vengueren flaqués, tots vestits de blanch, e davant lo senyor rey feren la cena, ço és, Jesuchrist ab los ap[ò]stols, e aquí cantaren e feren bel entramés.

Onzenament, foren espartés, los quals portaren grans coses de vestits d'espert e, tots los jóvens, barets fets d'espert.

Dotzenament, vengueren cordés, vestits de vert.

Tretzenament, foren texidós, ab moltes maneres de vestits, e los més de blau¹⁰⁰⁶ e larchs.

Quatorzenament, venien los pexquadós, tots ab algubes, e portaven la barqua hon anaven Jesuchrist e sent Pere e sent Andreu, e pexquaven, e fent coses de riure.

Quinzenament, venihen ferrés, tots vestits de blau molt belament, e molts vestien fins en terra; e fien hun bal ab espases nues molt gentil e bel.

Setzenament, foren barbés; vengueren ab bon orde.

Desetenament, foren los molinés, tots vestits de blanch.

Dehuytenament, vengueren coredós de col.

Denovenament, foren fustés, molt puxantment vestits, ab robes blaves ab mànegues hubertes forades de tela de brocat de argent e colàs¹⁰⁰⁷ de gipons. ||^{110v}

Los .XX. foren çabatés, molt altament vestits de blau ab perfils de pel blanca, molts larchs¹⁰⁰⁸ fins en terra; e fien hun bal molt bell.

Los .XXI. venien pelicés; anaven molts vestits cots de diverses pels, les pels de fora ab moltes maneres de cares. Havia-y hun jove que hera molt lauger, e féu molts trempaments davant lo senyor rey.

E los .XXII. foren armés; vengueren molts armats¹⁰⁰⁹ en blanch e atxes en les mans.

Els .XXIII. foren coredós d'orela; vengueren tots vestits de blanch.

Los .XXIII. vengueren pellés e calçatés, molt belament vestits tots de tenat ab barets de feltres, ab plomes d'esturch¹⁰¹⁰ ab los barets; anaven molt polidament.

E los .XXV. foren baxadós; vengueren vestits de morat.

Els .XXVI. vengueren sastres, vestits de morat de moltes maneres de robes, e molts larchs fins en terra.

Los .XXVII. foren blanqués, vestits de blanch e morat.

Los .XXVIII. vingueren argentés, vestits de morat escur, molt altament vestits e areats tots ab cadenes d'argent, e robes e calces ab argenteria e moltes maneres de brodadures de perles e pedres fines e molts fermals, e tots huna ploma d'argent al cap.

¶¹⁰⁰⁵ Ms. *musclos*. ¶¹⁰⁰⁶ Ms. *blal*. ¶¹⁰⁰⁷ *Sic*, per collars. ¶¹⁰⁰⁸ Ms. *larches*.

¶¹⁰⁰⁹ Ms. *armarts*. ¶¹⁰¹⁰ *Sic*, per *esturç*.

Los .XXVIII. e darés foren perayres, tots vestits de rosat morat molt altament; e a la fi portaven hun papaló hon anaven dintre .VIII. gomos,¹⁰¹¹ cascú ab sa diversitat de vestidures¹⁰¹² e de cares, e lo principal ho mestre d'èls, lo qual hera frare, com fonch denant lo senyor rey hysqué del papaló e parlà a la francesa ab moltes maneres de gests, molt altament e bé, e dient al senyor rey recomandacions del papa, dels cardenals e bisbes e de tots los reys e duchs e comptes e senyors de Alamanya, e de França e del Realme, e après balaren, axí belament que lo senyor rey e tots quants hi foren ne agueren molt gran plaer, de la manera de tan bella parleria del dit frare preïcador e del balar d'él e de sos companyons.

Tots los dits hoficis, molt bé vestits e areats de diverses vestidures e areaments, ab stoles per los muscles de diverses maneres e ab ¶^{111r} banderes e estandarts, pasaven davant lo senyor rey balant, e les banderes e estandarts fien tres reverències al dit senyor rey.

E, tots los hoficis pasats, lo senyor rey cavalcà ab huna haquanea blanca, vestit ab huna roba de mescla, ab lo pali que li portaven damunt los regidós de la ciutat, [e] tiraren la via de la ciutat. E, com foren al cap del pont après del portal, alt a les tores del[s] Sarrans estava Déu lo pare, e devalaren dos cometes foguegants; e aquí, al cap del pont, havia dos entramesses, hu a cascuna part, e ab taules coredices hexien dos àngells, hu de cascun entramés, ab dos virtuts, ço és, justícia e prudència, e justícia tenia huna espasa en la mà, e prudència tenia hun libre en la mà. E los àngels, cantant molt altament e bela, digueren al senyor rey:

<p>«Lo Rey del cel e Rey dels reys, rey d'Aragó, tramet a tu ceptre real, jutgant cascú per egüal de furs e leys.</p>	<p>Vulles totstems pau encercar, que fa los pobles aumentar, zelant totstems lo bé poblich, com ha bon pare e fel amich».</p>
---	---

E la virtut de justícia dixs¹⁰¹³ cantant:

«*Beati qui faciunt iustitiam in omni tempore*».

E la virtut de prudència dixs molt altament:

«*Si bene regna regis, dignus es nomine regis*».

E ab romanches¹⁰¹⁴ cantaven:

«Lo nom propi ha guanyat
de gran príncep e de rey
qui ab virtuosa ley
ha en son regne regnat.

¶ ¹⁰¹¹ Moms, balls de màscares o farses dansades, que sovintegen en les festes reials del s. xv (vid. M. A. LADERO QUESADA, *Las fiestas en la cultura medieval*, Barcelona, 2004, pp. 106-107). ¶ ¹⁰¹² vestidures:

«vestiduras», corr. ¶ ¹⁰¹³ Ms. *dixes*. ¶ ¹⁰¹⁴ *Sic (romanchs, amb signe d'abreviació, potser superflu, damunt les dues últimes lletres)*. Per *romances* o *romanços*, probablement. Sanchis Sivera i Cabanes *romanechs*.

Per nom propi [é]s appellat
 rey e príncep e senyor
 qui ab dret, zel e amor
 ha sos regnes governat.
 Amor e glòria creix al príncep
 ab just consell,
 puix justícia li creix
 tot l'estat comú d'aquell».

E alt en les torres del portal dels Sarrans avia¹⁰¹⁵ àngels, los quals cantaven: ||^{111v}

«Huy València fa festa,
 per venir vós novament.
 La ciutat real aquesta
 és al vostre manament.¹⁰¹⁶
 Besant peus e mans és presta:
 entrau gloriosament».

E cantaven moltes altres cobles.

Enaprés estava l'Àngel Custodi, ab vistidures reals, ab les claus de la ciutat en la mà, les quals claus donava al dit senyor rey; e meté l'àngel al dit senyor rey en la ciutat fins en la plaça dels Sarans, ab molta bella serimònia.

E axí, ab tan grandíssima e bella honor, e axí altament acompanyat, ab son fil don Ferando e ab dos fills bastants, la hu mestre de Calatrava, e l'altre arcabisbe de Saragoça, e ab son nebot, fill de don Anrich, e ab molta altra no[b]le e gran gent, entrà en la dita ciutat, hora de toquant l'Ave Maria,¹⁰¹⁷ hon havia molt gran moltitud de antorx[e]s, e axí fent per la ciutat la volta de la profesó. E com fonch lo dit senyor rey endret casa d'en Pere Dauder, ans de plegar a la plaça de la Figuera,¹⁰¹⁸ aquí fonch lo bisbe Cascant, ab tot lo clero e totes les creus de la dita ciutat, e aquí lo dit senyor rey descavalcà, e de aquí anà a peu fins a la Seu, hon féu horació. E de aquí tirà a caval, en la serimònia acustumada, fins al Real, qui fonch .x. hores de nit com fonch al dit Real.

Lo divenres après, a .viii. de febrer, entrà la senyora reyna, e partí del dit monesti[r] de Sent Bernat. E a .xii. hores de migjorn lo senyor rey e senyora reyna foren en lo loch del mirador, e en la casa hon havien a mirar ells se dinaren; e, tocades dos hores, la senyora reyna fonch en la cadira e loch hon lo senyor rey avia mirat lo dia pasat, e lo senyor rey se més en hun altre cadafal a part. E decontinent pasaren los hoficis e maneres de grans diversitats de coses, axí com lo dia pasat e molt pus altament e bella, a molt gran maravella e gran magnificència, car moltes coses foren aquel dia ennoblides, e lo frare e sos companyons que venien en manera de gobos¹⁰¹⁹ en lo hofici¹⁰²⁰ dels perayres, qui hera ||^{112r} lo pus darer, e lo dit frare parlà axí altament e bella, e balaren ab tanta manera que

¶ ¹⁰¹⁵ avia: «avien», corr. ¶ ¹⁰¹⁶ manament, repetit al ms. ¶ ¹⁰¹⁷ Això és, a la posta del sol. *Vid. supra*, núm 3. ¶ ¹⁰¹⁸ Situada antigament a l'entrada del

carrer de la Mar. Cf. CARBONERES, *Nomenclátor... de València*, s. v., p. 105. ¶ ¹⁰¹⁹ Moms. *Vid. supra*. ¶ ¹⁰²⁰ Ms. *hoficis*.

lo senyor rey e senyora reyna foren molt contents e mostraren gran plaer de sos actes e fets e de ses paraules, d'él e de sos companyons; de què lo dit frare, vent tanta festa e manera de contentació de sos fets del senyor rey e senyora reyna e de tots los altres, ab molt gran manera e bona gràcia, lo dit frare de[ma]nà al senyor rey gràcia que li donàs hun hom molt notable, lo qual tenia pres lo dit senyor rey en Çaragoça molt temps avia, lo qual may avia vulgut donar a nenguna presona, e en aquella hora lo senyor rey lo donà al dit frare, de la qual cosa molta notable gent dels cortezans agueren molt gran co[n]solació e plaer. E, fetes totes estes coses, fonch bé huna hora de nit, hon havia molt gran lumenària de antorxes, e la senyora reyna e totes les senyores e donzeles devalaren del mirador, les quals portaven moltes maneres de areaments e molt grans diversitats e puxances de richs vestits e ligaces e de altres nobles e grans e puxants coses, e la senyora reyna vestia huna roba de brocat sobre broch[at] de grana e huna gonela¹⁰²¹ de brocat vert, e porta[va] huna manera de ligaça al cap que hera molt alta e gran, que hera molt richa, e cavalcà en huna hacanea blanca. E axí, en lo pali, ab molt gran honor e magnificència, feren la via de la ciutat, e al cap del pont, dels entrames[ses], li foren fetes aquels entramesses de àngels e serimònies com foren fetes lo dia pasat al senyor rey. E los àngels e virtuts mudaren les cobles; en lo loch hon dien «rey», dien «reyna», e encara li digueren aquesta cobla:

«Puys l'altessa reginal,
senyora molt excel·lent,
per gràcia divinal,
havem atés novament,
vostra molt gran celsitut
obre totstems per virtut,
que la virtut là hon és
multip[li]ca virtuts més».

E en esta manera de tanta ||^{112v} pròspera e magnificència de trihumfe de honor, acompanyada dels regidós de la dita ciutat e de molts nobles, grans e magnífichs senyós, feren la volta e cerca per la ciutat; e en lo loch hon lo rey descavalcà, ço és, a la porta d'en Pere Dauder, ciutadà, alí descavalcà la dita senyora reyna, e d'aquí, ab lo clero, bisbe e serimònia, fonch a la Seu, e d'aquí al Real. E les festes e actes de tantes belles serimònies foren tantes e de tantes maneres que com foren al Real fonch prop de miganyit. E en esta manera, tanta e tan gran, foren fetes les festes de la novella entrada del molt savi e molt valent e justicier e virtuós senyor don Johan, rey d'Aragó, e de la senyora dona Johana sa muler, reyna.

Disapte après, tots los hoficis, axí molt belament, alta e bella, foren al Real, e aquí foren fetes moltes festes de dances, bals e altres coses molt notables.

Lo diumenge plogué, per la qual rahó no pogueren fer nenguna festa.

¶ ¹⁰²¹ Ms. *honela*.

122.

CORTS EN VALÈNCIA

Dimarts a .XIII. de febrer, dit any .VIII., lo dit senyor rey don Johan tench corts en València, e tench-les en la Seu. E diluns a .II. de abril foren finades, tant com toquà als greuges, e València li empretà al dit senyor rey .X. mília florins.¹⁰²²

123.

PRESENT DE VALÈNCIA DE GUNTES

Diumen[ge] a .XVIII. del dit mes de febrer, la noble ciutat de València féu molt grans e belles juntes, e foren .V. taulatgés, ço és, Pere Bou per los ciutadans, mossén Johanot de Castelví per los cavalés, mossén Berenguer Mercader com a jurat, Berenguer Martí de Torres com a justícia, e mossén Pere Sanxis de Centelles per los nobles, lo[s] quals vengueren molt altament e bella, ab molt gran puxança. Los tres portaven paraments de seda morat, e los dos de seda blava ab senyals reals e coronas, ab grans divises, ço és, Pere Bou portava en la cimera lo déu de amor ab huna fletxa e sageta; e mossén Johanot de Castelví portava hun castel ab foch e la pedra filosofal; e mossén Berenguer Mercader portava hun pom d'or; e Berenguer Martí portava lo Venus ab molt foch; e mossén ¶^{113r} Pere Sanxis de Centelles portava la vibra d'or ab .VII. caps. E la ciutat donà a cascú dels dits taulatgés .C. timbres o florins.

E la ciutat donà lo prist, ço és, huna peça que és .XX. alnes¹⁰²³ de drap de seda velut velutat de carmesí, que valia .C. liures, e fonch feta crida per la ciutat que, lo que faria mior quatre careres, fos donat lo dit prist. E tengueren diumenge e diluns lo rench e juntes, hon fonch lo senyor rey e senyora reyna e tots los nobles senyors e senyores de la ciutat, e molt gran multitut de gens. E foren jutges mossén Francés Gilabert de Centelles, compte de Oliva, e en Jaume de Fachs, ciutadà, los quals judicaren que fos de mossén Johan de Vilarasa.

124.

[PENGEN ABRILET AL MERCAT]

Diluns a .XVIII. del dit mes, don Pedro d'Urea, governador de València, pengà Abrilet en lo Mercat.

¶¹⁰²² Cf. DANVILA, *Investigaciones... acerca de las cortes... del antiguo reino de Valencia*, p. 354, que cataloga aquestes corts de València de 1459, però sense donar-ne més informació que Joan II fou jurat com a rei.

¶¹⁰²³ Ms. *almes*.

125.

COM FOGÍ CARASQUER

Lo dit diluns en la nit, Carasquer fugí de la presó del bisbe, lo qual lo senyor rey avia manat a micer Caldes, hoficial, que·l guardàs¹⁰²⁴ bé, per la qual rahó Anthoni Moragues, carceler, agué a fogir. E lo dimarts de matí lo senyor rey féu fer crida que qui li aportava al dit Carasquer o carceler, que per cascú d'èls donaria .c. florins; e qui·ls sabés e no·ls mani[fe]stava, fosen correguts en pena de .M. florins, e presones a mercé del senyor rey.

126.

[TORNEIG AL MERCAT]

Diumenge a .XXV. del dit mes de febrer, en lo Mercat de València tengueren rench .v. valencians contra .v. catalans, hon fonch lo senyor rey e senyora reyna e molta notable gent. E foren fetes molt belles junctes e de grans e teribles encontres.

127.

LO SENYOR REY JURÀ FUS E PREVILETGES

Diluns a .XXVI. de febrer, en lo dit any .L. nou, lo senyor rey, en la Seu de València, jurà fus e priveletges (*sic*).

128.

COM ANAREN A¹⁰²⁵ LA CONQUA

Dimecres a .XXVIII. del dit mes de febrer, lo senyor rey e senyora reyna e molta notable gent, axí senyors com senyores, foren a la Conqua,¹⁰²⁶ e aquí, ab archs, ab moltes barques, feren caça de les fotges. E de aquí foren a Solana, e lo digous e divenres feren caça de porch.¹⁰²⁷

129.

CÓRER BOUS

Diumenge a .IIII. de march, qui fonch lo quart diumenge de Quaresma, ço és, diumenge ^{||113v} de la Rosa, en lo Mercat de València, a la part dels lancés, jugaren

¶ ¹⁰²⁴ Ms. *guardàs*. ¶ ¹⁰²⁵ *a*, interlineat. ¶ ¹⁰²⁶ Partides sobre la cacera en *Anales valencianos* (ed. da al nord de la Devesa de l'Albufera. ¶ ¹⁰²⁷ Més cit., p. 41).

bous, hon fonch lo senyor rey e senyora reyna e molt gran multitud de gens; e fon fet gran aparell de gàbies e miradós de cadafals, e finestres e altres cosses.

130.

DEL TORO QUE METEREN ALS LEONS

Lo diluns après meteren hun toro al[s] leons, e estech tot lo dia, que·ls leons no·l mataren. E lo dimarts après fonch mes hun juheu, lo qual seguia cort del senyor rey e hera molt ardit, e fon mes lo dit juheu en huna bóta tota foradada, ab hun pu[n]xó dintre en la bóta, e ab huna corda fonch acalat als leons; e ab lo punxó, per los forats de la bóta, la qual estava ben closa, punxà al leó, e lo leó aferà la bóta ab molt gran bravea e donà gran colp, e d'aquí mès-se en la caseta lo leó, que may no volch exir. Enaxí que fonch tirat lo dit juheu, e lo bou fonch soltat, lo qual escapà a mort ab molt gran ardiment.

131.

[PENGEN UN LLADRE]

Diluns a .xii. de march, pengaren en lo Mercat hun ladre, qui dien Lampugeta.

132.

ARQUABISBE DE TARAGONA

Dimarts Sant, a .xx. de march, entrà en la ciutat de València l'arcabisbe de Taragona Gurrea (*sic*),¹⁰²⁸ jermà de don Pedro, governador de València, e desenbarquà's al Guerau, hon lo acompanyaren molta notable gent. E tot lo clero de València li vench fer honor, que estaven de la porta de la Seu fins a la plaça del Bisbe, e posà lo dit arcabisbe en casa de l'artiaqua major Mercader.¹⁰²⁹

¶¹⁰²⁸ Pero de Urrea, O. S. A. (1445-1489). Vid. EUBEL, *Hierarchia Catholica...*, II, 248. L'homonímia d'ambdós personatges mencionats prova que no podien ser germans, com diu el *Dietari*: de fet, el prelat era fill del governador. Pedro de Urrea va ocupar la governació del regne del 1458 al 1469, any de la

seua mort (MATEU IBARS, *Los Virreyes de Valencia*, p. 92). ¶¹⁰²⁹ Macià Mercader (+1489), ardiaca major i paborde de la catedral de València, fill del batle general Joan Mercader (PONS i CÀRCEL, «Los canónigos de la Catedral de Valencia (1375-1520)...», p. 940). Vid. *infra*, núm. 426.

133.

LES DONES CAVALCAR DETRÀS LOS HÒMENS

Dimecres Sant a .XXI. de march,¹⁰³⁰ dit any de .LVIII., après dinar, lo senyor rey e senyora reyna vengueren a les Rebenedides (*sic*),¹⁰³¹ e vengueren en esta manera, que lo senyor rey cavalcava en huna hacanea, e la senyora reyna cavalcava en les anques de la dita acanea, e en esta manera venien tots los cortezan[s], ço és, que totes les senyores e donzelles cavalcaven en les anques de les cavalcadures dels cortezans.

134.

[VISITA DELS REIS A LES ESGLÉSIES EL DIJOURS SANT]

Lo Digous Sant, en la nit, lo senyor rey e senyora reyna cercaren les esgl[é]sies, cascú per si, e encontraren-se en Sent Johan del Mercat; e lo dit senyor e senyora estagueren parlant huna estona ab molt gran amor. ¶^{114r}

135.

[COM FONCH PENGAT GERP]

Divenres a .vi. de abril, Berenguer Martí, justícia, en lo Mercat de València pengà a Gerp, perayre, lo qual avia donat huna coltelada a Àries, que restava molt esgarat. E, com fonch pengat, trenquà's lo dogal e caygué an (*sic*) terra lo dit pengat quasi mort, e retornà; e lo justícia, molt rigurosament, féu-lo tornar a pengar.

136.

BENEDICCIÓ DE BANDERA

Disapte a .XXI. de abril, en l'any de .M.CCCC.LVIII., en la Seu de València fonch beneyda la bandera que féu nova València.¹⁰³² Hon fonch fet solemne hofici, e

¶¹⁰³⁰ Ms. *marach*. ¶¹⁰³¹ La casa de les Dones de Penitència, o de les Penedides, després convent de Sant Gregori, fundada el 1345 al carrer de Sant Vicent per la beata Soriana, terciària franciscana, per a acollir les dones públiques desitjoses de canviar de vida (TEIXIDOR, *Antigüedades de València*, II, pp. 235-239). ¶¹⁰³² N'hi ha constància del pagament per ordre dels jurats a Jaume Fillol, pintor de València, i amb data 12 de maig d'aquest any, de dos mil cent cinquanta sous, *per rahó de una Bandera Reyala que... ha fet a obs de la dita Ciutat...*, a fi de traure-la en les festes de sant Dionís i de sant Jordi, per causa del

mal estat de la que llavors tenien; l'asta de la senyera rematava en una *vibra* o drac alat (Francisc SEVILLANO COLOM, *El «Centenar de la Ploma» de la ciutat de València (1365-1711)*, Barcelona, Rafael Dalmau Ed., «Episodis de la Història», 74-75, 1966, pp. 49-50). Els jurats havien ja acordat el 31 de maig de 1449 la confecció de nova senyera d'or e flama, amb corona, emblema de la ciutat, també per estar deteriorada la vella (V. VIVES Y LIERN, *Lo Rat Penat en el escudo de armas de València*, València, Ajuntament, 1900, p. 20; n'hi ha ed. moderna, amb introducció de V. Pons Alós, València, Ajuntament, 2001).

missà bisbe Cascant, e fonch a l'hofici lo senyor rey e tots los regidós de la ciutat. E, fet lo hoffici de la missa, tot lo clero de la Seu, ab profesó, vengueren davant lo consel de l'altar de la Verge Maria, e aquí fonc feta la benedicció de la dita bandera, molt solempnament e bella, per lo reverent senyor bisbe mestre Cascant.

137.

DEL MOLT PEXS

En lo dit any de .M.CCCC.LVIII.º, a .XV. de abril, e .XII. dies après, hac tanta e tan gran abundància de pexs de mar en València que la liura del sorel valia a hun diner, e los bísols e bonítols a .II. dinés, e les alboquores¹⁰³³ a .III. dinés, e la thony[i]na fresqua a .V. dinés, e de altres¹⁰³⁴ maneres de pexs tanta e tan gran abundància que may los vius no veren tanta abundància de tant pexs; e après, a .X. de mag, vench altra pasa de pexs menut, que per hun diner ne daven set e huit liures, e de altres maneres de pexs molt e gran abundància e gran mercat. E aquesta tanta abundància durà contínuament fins en (*blanc*).

138.

COM ENTRÀ LO COMPTE DE FOYS EN VALÈNCIA

En lo dit any de mil .CCCC.LVIII., diluns a .XXI. de mag, a .V. ores après migjorn, entrà en la ciutat de València lo compte de Foys, lo qual hera marit de la filla¹⁰³⁵ del senyor don Johan, rey de Aragó, e entrà lo misatger de França e lo segretari del rey de França, e entrà misatger de Proença, e entrà lo misatger ¶^{114v} de Gènova, als quals fon feta molt grandíssima honor, que tots los cavalés e gentilshòmens cortezans e los de la ciutat noble de València hyisqueren ha rebre-los molt altament e bella, ab nobles vestidures, e quasi tots ab cadenes d'or per los muscles. E lo dit compte entrava acompanyat ab los fills del dit senyor rey de Aragó, ço és, lo arquabisbe de Çaragoça a la part dreita,¹⁰³⁶ e a la part esquera lo maestre de Calatrava, e al costat del dit maestre lo fill del compte de Castro; e los misatgés anaven primer lo de Gènova, e après lo de Proença, e après lo de França, e après venia lo dit compte en la manera dita. E axí en est orde entraren per la ciutat e foren al Real, hon lo senyor rey los rebé molt altament e ab grandíssima amor, per la gran amor que avia al dit compte, son genre, e après la senyora reyna los féu gran festa, e donaren per posada al dit compte les cases ho hort de mossén Anthonet. Enaprès foren fetes de molts grans festes en la dita noble ciutat de València.

¶¹⁰³³ *Albacora* (tonyina), segons *DCVB*, que no recull la forma del text. ¶¹⁰³⁴ *altres*: «altras», corr.

¶¹⁰³⁵ Elionor d'Aragó, filla del rei i de Blanca de Navarra, i muller del comte Gastó de Foix (VICENS I VIVES, *Els Trastàmars*, p. 164). ¶¹⁰³⁶ Ms. *dreita*.

[COM FONCH FETES JUNTES E JOCH DE CANYES EN VALÈNCIA]

En lo dit any, dimecres a .xxx. del dit mes de mag, e lo digous après foren fetes juntes en lo Mercat, hon foren fets molts grans areaments de richs e molts notables parament[s] e de altres coses. E lo disapte après tengueren joch de canyes al Real. E lo diumenge après, a .iii. de juny, tengueren juntes en lo dit Mercat. E l'endemà, qui fon diluns, feren joch de canyes per la ciutat, ço és, lo senyor rey ab tots los compte e barons, e molts cavalés e gentilsòmens, e lo dit senyor rey anava molt altament e bella areat, e axí matexs tots los altres senyors qui fien lo joch de les canyes ab lo dit senyor; e en lo Mercat, davant les monges,¹⁰³⁷ feren molt gran festa, hon fonch nafrat Aguiló¹⁰³⁸ de colp de canya en lo front. E en lo Real tengueren alguns ¶^{115r} renchs,¹⁰³⁹ de què en la ciutat de València no s'i parlava sinó de magnifiques festes.

LO PRESENT DE BARCELONA

Divenres a .viii. de juny, vench lo conseler en cap de Barcelona, lo qual portava la vexella de argent al senyor rey que la ciutat de Barcelona donà al dit senyor rey. E l'endemà, que fonch disapte, a .xii. ores de migjorn, la portaren al Real al senyor rey; era tota la vexella.

JUNTES DE[L] MERCAT

Diumenge a .x. del dit mes de juny, fonch fet molt gran aparelament e molt belles juntes en lo Mercat de València, e foren taulatgés lo compte de Foys, lo compte de Oliva e don Loís Cornel; e donaren dos prists, ço és, hu a qui pus altament vendria abilat, e altre qui milor dos encontres faria. E lo dit diumenge de tant aparelament, de tal festa, la senyora reyna fonch mal disposta, que no poch cavalcar, per la qual rahó la festa e juntes foren destorbades. E lo compte de Foys convidà ha sopar los taulatgés sos companyons e molts cavalés de la cort del senyor rey e de la ciutat de València, ab molt gran festa.

¶¹⁰³⁷ El monestir de dominiques de Santa Maria Magdalena.

¶¹⁰³⁸ Probablement, Francesc Aguiló, donzell, senyor de Petrés. *Vid. infra*, núm. 152.

¶¹⁰³⁹ Ms. *algunes renches*.

142.

DEL CONVIT DEL SENYOR REY AL COMPTE E MISATGÉS

Diumenge a .xvii. del dit mes de juny, lo senyor rey convidà a dinar a son genre, compte de Foys, e los misatgés qui heren en València, hon fonch mes lo Real e aparelat de richs draps, e lo gran tinel ab molt[a] diversitat de vexela de or e de argent. Fet lo hofici de la missa maravelosament, e lo altar aparelat molt honorosament, e lo hofici acabat de la missa, ab molt triümf, vengueren a la taula; e lo senyor rey sech enmig de la taula, e lo compte de Foys, son genre, sech après del senyor rey, a la part dreta, e après del compte lo misatger de Prohença, e a la part esquera del senyor rey lo misatger de França, e après del misatger lo secretari de l'embaxador; lo misatger de Gènova no vench al dinar. Fet lo gran dinar maravelosament, la major part de nobles e de cav[a]lés, senyors e senyores, foren al Real, e tanta de la gent de la ciutat que no cabien en lo dit Real; e tot lo dia e nit, fins a .xii. ores de la migant, duraren les festes. ¶^{115v}

143.

PARTÍ LO COMPTE DE FOYS

Dimarts a .xviii.^{o1040} de juny, lo compte de Foys, ab tota sa gent e tots los misatgés, se partiren de la ciutat de València per anar en ses terres.

144.

PARTÍ LO SENYOR REY E SENYORA REYNA

En aquest dia matexs, lo senyor rey e senyora reyna se partiren de València e anaren a Quart, e açò per sguart que en València se morien alguns de grànoles.

145.

DE LA MISSA DE SANT SABASTIÀ

En aquest dia de [di]marts, de .xviii.^o de juny, per los magnífichs senyors de canonges e capítol de la Seu de València fonch ordenat que cascun dia sia dita una missa en l'altar de Sant Sebastià a honor del gloriós màrtir, que vulga levar pidèmia¹⁰⁴¹ e mal temps de la ciutat de València e de Cristiandat.

¶¹⁰⁴⁰ Sanchis Sivera, per error, *xviii*.

¶¹⁰⁴¹ *pidèmia*: «pedèmia», corr.

146.

CRIDA DEL JURA[R] E JOCH

Dimecres après, a .XX. del dit mes de juny, lo senyor rey féu fer crida per la ciutat que dengú no guose jurar res de nostre Senyor ni jugar a dengun joch de daus ni de naips, de les canthoneres que vagen al loch comú,¹⁰⁴² e moltes altres santes e bones ordinacions, si's guarden, e los regidós que les facen guardar.

Digous après, a .XXI. del dit mes, los regidós de la dita ciutat foren (*blanc*).

147.

AÇOTAREN ALCAVOTS

Divenres a .XXII. del dit mes de juny, per la ciutat de València açotaren dos ¶^{116r} alcavots, ab capirons grochs e vermels al cap. E après, aquel dia matexs, rosegaren e squarteraren hun castellà, lo qual avia mort e robat al fill d'en Grado, formenter.

148.

DEL PRESENT DE VALÈNCIA AL SENYOR REY

En lo dit any de .M.CCCC.LVIII., la molt triümphosa ciutat de València féu present al senyor rey don Johan de molt bellíssima e noble vexella d'argent, la qual fonch hobrada molt bellament e molt sobtill, a gran maravella; e fonch la dita vexella .CLXXX. marches, la qual li fon presentada.¹⁰⁴³

149.

PER LO FET DE LA MORERIA, E CASTIGUAR LOS QUI MAL AVIEN FET

En lo dit any de .M.CCCC.LVIII., estant lo senyor rey don Johan en la noble ciutat de València ab tantes trihumfoses e grans festes, lo dit senyor rey volent castigar hun tal fet com lo comoviment¹⁰⁴⁴ o avalot e robo e destrucció de la moreria de la ciutat de València,¹⁰⁴⁵ e hun fet tan mal no romangués inponit ni castigat, a .XXV. del mes de abril començà a fer pendre per lo dit cas molta gent, e turmentar-ne alguns, e sentint lo dit senyor rey molts actes e fets de la dita destrucció de la moreria, e encara de moltes altres coses. De què féu pendre molta gent, axí

¶¹⁰⁴² Que les prostitutes actuen sols al bordell.

¶¹⁰⁴³ Costà la vaixella 853 lliures 8 sous (*Libre de memòries...*, ed, cit., II, p. 618).

¶¹⁰⁴⁴ *comoviment*: «comoviment», corr.

¶¹⁰⁴⁵ L'assalt de la moreria de València es produí l'1 de juny de 1455.

grans hòmens de gran linatge com hòmens de poch, e açò continuant, prenent, e sentint e saber tot lo que hera nesesari a rey e senyor per lo dit fet e altres mals. Per la qual cosa tota o la major part de la gent de la dita ciutat molt granment estava spantada e ab molt gran por.

En lo dit any, a .xviii.º de juny, lo senyor rey e senyora reyna e tota la cort se partiren de la ciutat de València e foren a Quart, e açò per sguart com en la dita¹⁰⁴⁶ ciutat se començaren a morir de grànola.¹⁰⁴⁷ E lo dit senyor rey, estant en lo dit loch de Quart, començà a executar¹⁰⁴⁸ lo fet de la dita destrucció de la moreria. ¶^{116v}

150.

DE LA CENTÈNCIA D'EN RAMON CORNET

En lo dit any de .M.CCCC.LVIII., divenres a .vi. de juliol, per rahó de la dita moreria, en lo Mercat de València foren centenciats Ramon Cornet e en Pere Morel, e l'Exarqués,¹⁰⁴⁹ ço és, Ramon Cornet fonch degolat, lo qual hera gentillhom, e molt bell e molt graciós, e hera de edat de .xx. e .v. anys, del qual feren dol totes les gents qui'l conexien, e en Pere Morell e lo Exarqués foren pengats; e lo dit em Pere Morel hera hom de edat de .lx. anys, lo qual hera molt rich. E féu la centència don Pedro d'Urea, governador de la dita ciutat, e tots los béns dels dits centenciats foren del senyor rey. E per rahó dels quals actes fonch tant e tan gran espant en la dita ciutat, vent tal centència, e que lo dit Ramon Cornet hera nebot de la muler de don Hugo de Cardona, e lo germà de don Hugo, qui here bisbe de Girona¹⁰⁵⁰ e canceler del senyor rey, los quals no pogueren aver¹⁰⁵¹ gràcia ne acabar res ab lo dit senyor rey. De què la gent fonch axí spantada que molta e infinida gent fogí de la dita ciutat, qui per rahó de la dita moreria, qui per rahó de la mortalitat, de què València romàs molt trista, e¹⁰⁵² les gents molt desaconsolades, e tots los presos per rahó de la dita moreria, axí hòmens de bé com altres, se tengueren per perduts béns e presones. E, segons se diu, mossén Jaume Romeu, sorogat de governador, qui lavós regia, e mossén Berenguer Mercader, batle general, e micer Francesch¹⁰⁵³ Mascó, asesor del batle general, e Nicolau Valdaura, qui aquel any hera justícia en lo criminal, tots aquests, cascú per si, se agueren a venir e a demanar gràcia e mercé al senyor rey; e mossén Galceran de Borga e n'Ot de Borga, jermans, pagaren al senyor rey (*esborrat*), e la jermana dels dits Borges, senyora de Picacent e d'Alcàcer, per ¶^{117r} son marit mossén Galceran Castellar, lo qual hera mort, paguà .v. mília florins d'or; e mossén Mercader, de Castelló de la Plana, paguà .iiii. mília f[l]lorins, e d'aquí avant molts altres, axí hòmens de bé com hòmens de baxa mà, foren hacusats, los quals se agueren a compositar

¶¹⁰⁴⁶ Ms. *tita*. ¶¹⁰⁴⁷ *Vid. supra*, núms. 144 i 145. ¶¹⁰⁴⁸ Ms. *execurar*. ¶¹⁰⁴⁹ Ms. *ell e Xarqués*. ¶¹⁰⁵⁰ Jaume de Cardona (1459-1461). *Vid. EUBEL, Hierarchia Catholica...*, II, 159. ¶¹⁰⁵¹ *aver*,

interlineat. ¶¹⁰⁵² *e*, repetit al ms. ¶¹⁰⁵³ Ms. *Franchs*, sense el signe d'abreviació, per inadvertència de l'escrivà. Error comú, que no indiquem.

e avenir ab lo dit senyor rey, dels quals no qual metre en memòria de libre. E per fer tots aquests actes e composicions lo senyor rey donà comessió e poder bastant, tant com la sua presona, al seu tresorer (*blanc*) de la Cavalleria¹⁰⁵⁴ e a micer Francesch Ros, català, e a micer Pere Belluga, advocat fiscal, los quals veneren e executaren tots los béns dels centenciats, ço és, de Ranon (*sic*) Cornet e dels altres; e (*blanc*) Cornet,¹⁰⁵⁵ germà del dit Ramon Cornet, fogí, e, per tornar en la ciutat de València e que'l senyor rey li perdonàs, paguà tres mília florins. E aquests tres los quals tenien poder del dit senyor rey, fihen pendre e apresonar e composar, e açò contínuament durant fins en lo mes de march de l'any .M.CCCC.LX., qui foren .VIII.º meses. De què los regidós de la dita ciutat de València, vehent tan gran dan e mal e destrucció del regne e de les gents de aquel, fonch deliberat trame-tre misatgés al senyor rey, lo qual hera en Barcelona, e foren misatgés en Vicent Granulés, jurat de València, en Francesch Çahera, racional, e micer Jaume Garcia, advocat de la dita ciutat, los quals concordaren e prometeren de donar al senyor rey .VIII. mília florins d'or, e lo dit senyor rey perdonà e remeté a totes qualssevol presones que actes ne fets ne pres aguessen contra la dita moreria.¹⁰⁵⁶ Los dits misatgés entraren en la dita ciutat de València a .XXII. del mes ¶^{117v} de march; lo[s] quals .VIII. mília florins se paguaren dels drets de hobres de mu[r]s e de vals.

151.

LO SENYOR REY E SENYORA REYNA SE VOLGUEREN CORONAR EN ÇARAGOÇA

En lo dit any de .M.CCCC.LVIII.º, a .XX. de setembre, lo senyor rey e senyora reyna e tota la cort foren en la ciutat de Çaragoça, e aquí lo dit senyor e senyora volent-se coronar, e açò la terra no u consentí, per sguart con lo primogènit don Carles no hera en lo regne. Per la qual rahó hac grans congoxes, que lo senyor rey volia que los regnes e terres e gents jurasen don Ferando, son fill e fill de la senyora reyna dona Johana, e en açò lo regne de Aragó e totes les altres terres li contradigueren, que no's coronaria fins que don Carles son fill fos jurat per primogènit; de què lo dit senyor rey prè molt gran congoxa, e la senyora reyna molt magor, en tanta manera que dir no's poria la grandíssima congoxa e ennut[g] de la dita senyora. Emperò, may hi consentiren les terres, ans romàs que'l senyor rey ni senyora reyna no's coronaren, de bé que de aquesta matèri[a] foren tenguts mols parlaments e mols ajusts e mols col·loquis, e açò durant per alguns temps, lo qual en av[a]nt diré pus larguament.

¶ ¹⁰⁵⁴ Pedro de la Cavallería, jurista de Saragossa, jueu convers, fou també mestre racional d'Aragó (+1465). Vid. R. MENÉNDEZ PIDAL (dir.), *Historia de España*, t. XV, per A. Canelas, L. Suárez i J. Vicens Vives, 3a ed., Madrid, 1982, p. 449. ¶ ¹⁰⁵⁵ Joan Cornet (cf. M. RUZAFÀ,

«Façen-se cristians los moros o muyren!», cit., p. 107, amb una àmplia informació sobre els processats). ¶ ¹⁰⁵⁶ Frase mal traçada, sembla referir-se als que fossen culpables de violències o robatoris durant l'assalt. El racional era Guillem Saera, no Francesc.

152.

DE MOSSÉN PEROT DE CASTELVÍ E D'EN FRANCÉS AGUILÓ

En lo dit any, dimecres a .iiii. de march, qui fonch primer dia de Quaresma, mossén Perot de Castelví, fill d'en Loís de Castelví, senyor de Benimuslem, essent malcontent d'en Francesch Aguiló, lo dit mossén Perot, ab pocha deliberació e menys consel, cav[a]lcant ab hun ginet e hun bastó en la mà, al cantó d'en Loís Blanch¹⁰⁵⁷ encontrà al dit en Aguiló, e aquí ell lo scometé e l'envergony[í], de què fonch cas de molta congoxa a tots los parents e amichs de la hu e de l'altre. ¶^{118r}

153.

DE OLZINA, NOTARI CRUEL

En lo dit any, disapte a .xviii.º de march, pengaren a hun notari que dien Olzina, lo qual en dies pasats havia degolat sa muler, segons dien molt malament, e féu cruelment que, des que l'ach degolada, hun filet d'ell e de la dita sa muller, que tenia la mamella en la boca, talà la mamella e lexà aquí la criatureta; e la dona hera profembra e bona.¹⁰⁵⁸

154.

[EXECUCIÓ DE DOS ESCLAUS]

En lo dit any, disapte a .xviii.º de abril, rocegaren e squarteraren dos esclaus, hu d'en Bot, fuster, e altre d'en Pratlonch, flaquer, los quals fogien e en l'orta de Ruçafa mataren hun jove, per la qual rahó foren centenciats.

155.

D'EN LOPE, CARNICER

En lo dit any, digous larder de Carnestoltes, qui fonch a .xxii. de febrer, en Lope, carnicer, hac noves ab en Tarascó sobre .iiii. dinés de carn,¹⁰⁵⁹ e avent les noves vench lo moço del dit en Lope e donà huna coltelada al cap a'n Tarascó, del qual colp morí lo dit en Tarascer (*sic*), per la qual cosa en Lope hach de grans congoxes.

¶¹⁰⁵⁷ Hi havia llavors a València dos carrers d'En Blanch, documentats a primers del s. xvi (CARBONERES, *Nomenclátor... de Valencia*, p. 50), on pogué passar el fet referit, l'un pròxim a la plaça de Sant

Bult, que conserva el mateix nom, l'altre junt al cementiri de l'església de Sant Andreu. Sobre F. Aguiló, *vid.* nùms. 139 i 676. ¶¹⁰⁵⁸ e la dona... bona, afegit posterior de la mateixa mà. ¶¹⁰⁵⁹ Ms. *cran*.

156.

MORT DE SPÀRECH E DE JAUME ROÍS

En lo dit any, divenres a .ii. de mag, en lo carer de Mossén Loís¹⁰⁶⁰ Çabata, Jaume Roís, de Çaragoça, lo qual estava ab don Johan de Pròxita, matà ha Espàrech, carnicer, que li donà hun colp en lo col que'l degolà, e de fet caygué lo dit Espàrech e tantost morí. E lo dit Jaume Roís fonch pres en casa de mossén Vives Boyl, e don Pedro d'Urea, governador, tantost féu pengar al Jaume Roís. Espàrech està mort, e lo dit Roís està damunt Espàrech pengat; e axí estagueren tot lo dia, la hu mort e l'altre pengat. E en aquel dia matexs pengà hun bandegat en lo Mercat.

157.

COM FOGIREN LOS PRESONÉS

En lo dit any .LX., divenres a .xvi. de mag, tocada la oració,¹⁰⁶¹ foradaren la presó e fogiren .xxv. presonés, e avia-n'i que'l disapte havien a cremar.

158.

DE LES FEMBRES CANTONERES

En lo dit any, dimarts a .viii. de joliol, feren crida real en la ciutat que totes les fembres cantoneres anasen al loch públich; e dels homes ¶^{118v} que tenien mulers e amigues fosen executat[s]; e dels juheus, que portasen rodes e que no haturasen en la ciutat de València de tres dies avant, e que no guosen posar en denguna casa de la paròquia de Sent Thomàs, e de Sent Andreu e de Sent Salvador, e açò sots pena de .v. cen[t]s florins. E en lo dit dimars e dimecres après portaren més de .LX. dones al loch públich.

159.

DE NA SAYES E SES FILLES

En lo dit any de .M.CCCC.LX., digous a .X. de joliol, dia de sent Cristòfol, açotaren a na Sayes e a ses filles, ço és, na Sayes cavalcant en l'ase ab la garlanda d'alases al cap, e ses filles a peu detràs; e la filla major anava ab la gonella ab les grans faldes e cortapisa trosada, e l'altra anava redona. Emperò, és veritat que lo mor[r]o de vaques¹⁰⁶² les comportava molt granment, e açò per la tanta dilicadura de totes elles.

E en aquel dia matexs, en la vespra, açotaren hun hom de casa del governador per ladre.

¶¹⁰⁶⁰ Ms. *Loios*. ¶¹⁰⁶¹ El toc de vespres. ¶¹⁰⁶² Nom que rebia a València el botxí.
Vid. SANCHIS SIVERA, «Vida íntima de los valencianos en la época foral», cap. v,
Anales del Centro de Cultura Valenciana, vi (1933), pp. 154-155.

DE LA ABSOLUCIÓ DE LA MORERIA

En aquest dia matexs de digous, a .X. de jolioll e any .LX., fonch feta la crida real, molt larga e ab grans porogacions del senyor rey, de la absolució de la moreria, rela[ta]nt tots los casos e actes e fets de la dita moreria e del comoviment¹⁰⁶³ del dia del *Corpus Christi*, com lo senyor rey perdonava¹⁰⁶⁴ molt amplament e deliura tots actes fets, dits, empretats e comesos contra les presones dels moros e béns de aquels de la dita moreria, a totes e qualssevol presones, exceptat .XI. presones, ço és, Johan Goçalbo, obrer de vila, Ferandas (*sic*) e el fill de na Segara, e Maldonado, e Johan, barber, e Guilabert, escuder (*blanc*). ¶^{119r}

COM PENGAREN A MARGALIDA. HERA HOM¹⁰⁶⁵

En l'any de .M.CCCC.LX., diluns a .XXVIII. de juliol, en lo Mercat de València, pengaren a Margalida, la qu[al] h[e]ra home, e dien-li Miquel Boràs, fill de hun notari de Malorqua, lo qu[a]l hanava vestit com a d[o]na, e estagué en moltes cases en V[a]lència en àbit e vestidures de dona. La qual cosa f[ò]nch sabuda, e fonch presa e turmentada, e per quausa de la dita Margalida o Miquel foren presos alguns e turmentats; emperò, la dita Margarida fonch pengada, e vestiren-li camisa de home, e be[n] curta, e sens panyos, en manera que hamostrava bé totes ses vengonyes.

DE LA BUTLA DE LES CORONES

En lo dit any, diumenge a .XVIII. de octubre, per les troncs de les sglésies de València fonch publicat huna butla de papa Pius, a suplicació de don Johan, rey d'Aragó, de les corones, que no valguesen a notaris, ni a barbés, carnicés, ferés, jugadós, alcavots, ni valgués a nengun hom qui portàs la roba damunt lo genol, ni [por]tàs color vermela, e la corona fos tan gran com huna do[bl]a, e moltes altres coses que contenia la dita butla, les q[ua]ls heren sanctes e bones, en manera que la ci[ut]at [no e]stagués vedada ni's [po]gue[ss]en tants malfatans alegrar ni fer mal ab escut de la corona, car tant de mal s'i fia en la dita ciutat que molt sovint

¶¹⁰⁶³ *comoviment*: «comovement», corr. ¶¹⁰⁶⁴ *perdonava*: «perdonava's», corr. ¶¹⁰⁶⁵ El text dels folis següents, fins al 122, presenta dificultats per les pèrdues de suport causades per l'òxid de la tinta, al ms. A. En algun cas, hem tingut en compte la

transcripció de Sanchis Sivera, que potser conegué el ms. en millor estat. Les lletres posades entre claudàtors, en aquest fol. 119, llevat de l'epígraf *Del pare[n]t de mossén Torela*, responen a forats del paper.

havia [t]o[q]uar la vedada¹⁰⁶⁶ e estar v[e]dats, le[s] quals coses heren gran dan e mal dels pobles en lo speritual e temporal. La qual gràcia ho butla fonch poblicat e lest per les troncs de cascuna paròquia de la di[ta] ciutat per tres diumenges, e après fonc clavat per les portes de les esglésies, en tal forma e manera que igno-rància no pogués ésser al·leguada en l'esdevenidor. ¶^{119v}

163.

COM FUGÍ NA SEGARA

Divenres a .XIII. de noembre, en lo dit any, en lo consel de València fonch donada centència que per alcavots fos[en] açot[ade]s na Cegara, na Barsalon[a] e huna negra; [e] en la nit vengueren certes gents, le (*sic*) trenquaren la rexa de la presó de les dones, que stav[en] elles preses, e portaren-les-se'n dites dones, e no se'n [féu] p[us] menció.

Digous a .VII. de mag, any .M.CCCC.LXI., per València açotaren dos dones e huna negra, les quals heren públiques, e [fo]ren açotades per [là]dries. E fonch açotat ab les dites dones hun fadrí de edat de .XII. a .XIII. anys.

164.

DELS DOS JÓVENS DE LA BREGA DEL MERCAT

Disapte a .XXIII. de mag, vespra de Cinquagesma, en lo dit any, hora del sol post, en lo Merquat de València, dos jóvens cordés, per huna fadrina que venia ortalixa en lo dit Mercat, se baralaren, e la hu donà gran coltelada a l'altre al cap. E mossén Cabanyeles, loctinent de governador, prè lo jove que havia donat lo colp, e, tenint-lo pres, lo nafrat vench e donà tan gran stoquada en los pits del jove, tenint-lo pres lo dit loctinent de [go]vernador, que decontinent morí; e volent fogir lo nafrat qui havia fet lo cas, s'encontrà en la spasa, [e] mi[cer J]ohan Peres, capellà de Horiola, que li passà la cama, e vench a morir. E lo dimecres après, a .XXVII. del dit mes, fonch rocegat e pengat en lo dit Mercat; e hera molt mal nafrat.

165.

DEL PARENT DE MOSSÉN TORELA

Digous a .XV. de octubre, en l'any .LXI., roceguaren e esquarteraren a hun parent de mossén Torrella, e a la sclava del dit mossén Torrella cremaren, e açò perquè meteren realguar en hun parel de perdius a la muler del dit mossén Torrella, que men-gà ab sos fills, e decontinent morí la dita senyora e dos fills, e los dos escaparen. ¶^{120v1067}

¶¹⁰⁶⁶ Campana que anunciava l'entredit (cf. SANCHIS SIVERA, *La Catedral de València...*, p. 119, nota). ¶¹⁰⁶⁷ El fol. 120r és en blanc.

166.

DE LA SPANYA

En lo principi del present libre és dit e provat per los nobles, valents cavalés, conquistadós e gran philòsops, e de homes de siència e de gran honor e reverència e de luable memòria, com la Spanya sia la pus dilitosa, bela, abundosa, rica, pròspera, afable e virtuosa terra de l'huniversal món, e en special regnes, terres e gents del senyor rey de Aragó.

167.

REGNE DE NAVARA

E com regne de Navara sia en la Spanya, e en lo temps del rey Sanxo Quint¹⁰⁶⁸ fos rey de Aragó e de Navara, e en nostre temps lo dit regne sia tornat a la casa e senyoria del rey de Aragó, per què és justa e digna cosa que reys, regne, terres e gents sien mes¹⁰⁶⁹ en memòria e libre los actes e fets virtuoses del dit regne.

E atenent e considerant com hun regne tant poch com és aquest ésser estat tant pròsperament exaltat en tranquil·litat de pau e excel·lència de virtut e abundància de riquesa e de amable e gran concòrdia de reys e senyors e de gents e pobles, en tanta e tan gran excel·lència e tranquil·litat e concòrdia. O digna cosa de loable memòria!

168.

DE PAMPALONA

E en lo dit regne sia haquella famosa e tan il·lustre ciutat de Pampalona, axí ennoblida en tanta maravella e tantes¹⁰⁷⁰ sumptuositats de excel·lència de belea de sglésies, palaus, cases, de maravellosos edificis e axí dilitables e bels que dir ni scriure no's poria.

169.

DE OLIT

E qui poria dir la tanta belea e de tan gran excel·lència e maravella de aquell maravelós palau de la vila de Olit, axí altament edificat e ennoblit de tantes e tan

¶ ¹⁰⁶⁸ Al·lusió a Sanç Ramírez d'Aragó (1063-1094), rei també de Navarra (Sanç V) des de 1076.

¶ ¹⁰⁶⁹ Sic, per *mesos*. ¶ ¹⁰⁷⁰ *tantes*: «tantas», corr.

grans sales, camb[r]es e de insignes edificis, e encara tan altament ornat e axí resplendent de or e d'argent? E encara dir de la noble vila de Tudela? ¶^{121r}

170.

DE LA PROSPERITAT

E enquera lo dit regne sia tan altament ennoblit de tantes viles, lochs e terres, e axí totes les gents tant pròsperament riques e heretades e ab tanta hamor de tranquil·tat, de pau e concòrdia e bona volunt[at], e en tanta augmentació. Per què podem dir: O benaventurada virtut de pau, amor e concòrdia que tant repòs, gog, alegria e augmentació dones, esperitual e temporal!

171.

DE¹⁰⁷¹ LES TERRES E REGNES PRÒSPERES

Donchs, rey Sanxo, bé't podem dir benaventurat, que tu e los devalant de tu agen axí amat la fedelitat e pobles ab tanta amor e bona equitat e vera justícia, fent resplandir vostre regne e gents axí altament ésser exalçat en tan gran prosperitat e augmentació.

172.

DEL REY CARLES

E açò venint e durant de un rey en altre, fins en aquell insigne, famós, de luable memòria e de vera justí[ci]a rey don Carles,¹⁰⁷² lo qual devalava dels dotze pa[r]s de França. Donchs, regne e gents de Navarra, bé¹⁰⁷³ podeu dir benaventurats, es-tant e tenint e poseint lo ceptre de tanta prosperitat!

Aquest rey don Carles visqué longament, lo qual hac per muler la jerma[na] del duch de Benavent,¹⁰⁷⁴ de la qual hac tres files e hun fill, ço és, dona Alvira, dona Blanca, lo fill don Carles [e] la tercera filla e darera dona Teresa.

¶ ¹⁰⁷¹ Ms. *Dels*. ¶ ¹⁰⁷² Carles III el Noble (1387-1425), de la casa d'Évreux. ¶ ¹⁰⁷³ Enteneu *bé us*. ¶ ¹⁰⁷⁴ Carles III es casà el 1375 amb la infanta Elionor de Castella, filla d'Enric II. Fadrique

de Trastàmara, duc de Benavente, fill bastard d'aquest monarca, era, per tant, mig germà de la futura reina de Navarra (VICENS I VIVES, *Els Trastàmars*, p. 71).

173.

MORT DEL FILL DEL REY CARLES

E seguí's que don Carles, rey, e reyna, estant en lo castel de Stella, la dida que criava l'infant fill del rey e reyna muntà alt en lo castel e, tenint lo dit infant alt en les menes, escapà a la dida e caygué del castel e morí; e la dida, vent lo trist cas que li hera seguit, sens altra deliberació lançà's per lo loch hon l'infant hera caygut. E, en aquella hora que lo dit infant caygué per les menes aval, lo duch de ^{¶121v} Benavent, jermà de la dita reyna, lo qual hera fogit del rey de Castella, qui'l tenia pres, que havia trenquat les presons e fogí en Navarra, e fonch en Pampalona, hohint missa fonch pres e tornat en Castella, e en forts presons, hon finà sos dies en poch temps. Lo dit infant, com caygué per les menes aval, havia .XX. meses.

174.

DEL ¹⁰⁷⁵ REY E REYNA, E MORT DE LA REYNA

De la qual cosa rey e reyna feren gran dol e tristícia, e lo rey se n'anà a la vila de Tafala, e la senyora reyna se n'anà ha Holit, e aquí aturà per alguns dies. Emperò, qui per la mort del príncep son fill, qui per la presó de son germà, duch de Benavent, e mort del dit duch, la reyna finà aquí sos dies e morí en la dita vila de Olit.

E passant per algun temps, lo rey don Carles no volch muler; emperò, tench huna noble dona, de la qual hach hun fill, qui dien don Sanxo, lo qual fonch compte de Cortes; e hach més de la dita senyora tres filles, ço és, Maria, Huraqua e Sanxa, e la huna de aquestes prèns per marit hu dels de Peamont, la qual hac dos fills, ço és, don Loís e don Johan de Peamunt, los quals foren molt valents cavalés.

175.

COM REY DE ARAGÓ E REY DE NAVARA FOREN EN PARLAMENT

E lexant tots los actes e fets del dit rey e regne, venint fins en l'any de nostre Senyor de .M.CCCC.I., lo rey don Carles fonch al loch de Cortes ab ses filles, e lo senyor rey don Martí, rey d'Aragó, fonch a Malent. E aquí los dits reys contractaren de matrimoni, ço és, de don Martí, primogènit e rey de Cecília, fill del dit rey en Martí, ab huna de les ¹⁰⁷⁶ dites filles del rey de Navarra, la que volgués, en manera que de les tres triàs la huna. ^{¶122r}

¶ ¹⁰⁷⁵ Del, repetit al ms. ¶ ¹⁰⁷⁶ Ms. los.

176.

DE DONA BLANQUA

E de fet lo dit rey don Martí ven¹⁰⁷⁷ vist¹⁰⁷⁸ totes tres filles del dit don Carles, rey de Navarra, e lo rey en Martí vist e parlat ab les dites donzeles, él elegí dona Blanca, qui hera la migana, per nora e muler del dit son fill.

E après, pasant algun temps, dona Alvira, qui hera fila major, morí, e dona Teresa, qui hera filla menor, fonch muler del compte d'Armanach.

E los dits reys concorts del matrimoni, lo rey don Martí se n'anà en la ciutat de Çaragoça, e aquí esperà dona Blanca, sa nora.

177.

DONA BLANQUA FONC EN ÇARAGOÇA

En l'any de .M.CCCC.II., a .XV. del mes de janer, dona Blanca, ab molt noble companya e molt belament en punt, fonch en la dita ciutat de Çaragoça, hon foren fet[e]s molt magnífiques festes e honors a la molt il·lustra senyora dona Blanca e a totes les gents de sa companya.

178.

COM FONCH DONA BLANQUA EN VALÈNCIA

En lo dit any de .M.CCCC.II., a .XXVII.º de march, lo rey don Martí e la reyna sa muler dona Maria e la il·lustríssima dona Blanca, tots foren en la noble trionfosa¹⁰⁷⁹ ciutat de València. O, qui seria aquel qui poria dir, parlar, narar ni scriure los actes fets de tantes festes e honors de tan grans magnificències en la dita ciutat!

179.

DE LES FESTES DE VALÈNCIA

En la dita ciutat foren fets molts entramesos e molts sobtils e bels. Fonch feta la hyla¹⁰⁸⁰ de Cecília, ab cobles de lengua ceciliana,¹⁰⁸¹ fonch fet entramés per Navarra,¹⁰⁸² ab rims de Navarra, al portal del[s] Sarans devalaren dos àngels de dalt ||^{122v} de les torres, cantant molt altament e bela, ab huna riqua corona, la qual fonch posada al cap de la dita dona Blanca, e en la rambla davant lo Real feren quatre renchs, tots en huna, e de moltes altres grans festes durant tot lo mes de abril e de mag.

¶¹⁰⁷⁷ Per *ben*, probablement. Ms. *veu*. ¶¹⁰⁷⁸ *vist*: «vest», corr.
¶¹⁰⁷⁹ Ms. *trifonfosa*. ¶¹⁰⁸⁰ Ms. *hyal*. ¶¹⁰⁸¹ Ms. *cecililana*. ¶¹⁰⁸² Ms. *Nanavara*.

180.

COM SE EMBARQUÀ EN LO GUERAU

E en lo dit any, a (*blanc*) de juny, la il·lustra senyora dona Blanca, ab molt noble companya de son regne e de aragonesos, valencians e catalans, de senyors e senyores qui la volgueren acompanyar fins en Cecília a les nobles noces, e embarquaren-se en lo Guerau de València ab .VI. galeres e .IIII. naus.¹⁰⁸³

181.

COM FOREN EN MALORQUA

E la dita senyora, ab tota sa noble gent e companya e armada, ab bon salvament foren en la hylla e ciutat de Malorqua a (*blanc*) de juny, e axí matexs en la dita ciutat li foren fetes moltes festes e hon[or]s e presents.

182.

COM FOREN EN CECÍLIA

E en lo dit any de .M.CCCC.II., a (*blanc*), la dita il·lustre senyora dona Blanca e tota sa armada e gens foren junts en la hylla de Cecília, en la ciutat de Palerm, hon foren tots los magnats, senyors e senyores de tota la ylla; e en tantes magnificències e honós foren en la ciutat de Palerm.

183.

DE LES NOCES

E en lo dit any, a (*blanc*), en la dita ciutat de Palerm, foren fetes les tant nobles e magnífiques noces del dit don Martí, rey de Cecília, e de la dita il·lustre¹⁰⁸⁴ dona Blanca.

184.

DE LA MOLTA AMOR DE REY E REYNA

Dels actes e fets e festes foren tants en les dites noces que no vul scriure ne dir. Emperò, lo dit rey amava e volia molt caramente a la dita reyna sa muler, e açò per

¶¹⁰⁸³ Sanchis Sivera ja observà que la data de la partida és errònia. La infanta Blanca celebrà el seu casament amb Martí de Sicília a València, per procurador, i salpà cap a l'illa el 27 de setembre

(SANCHIS SIVERA, p. 248; TASIS, *Pere el Cerimoniós i els seus fills*, p. 210; A. JAVIERRE MUR, *Maria de Luna, reina de Aragón*, Madrid, CSIC, 1942, p. 34).
¶¹⁰⁸⁴ *il·lustre*: «il·lustra», corr.

sa gran virtut, saber e belea, e encara la dita reyna hac gràcia que fonch benvol-
guda per totes les gens qui la conexien, en special de les gens de son regne. ¶^{123r}

E lo dit rey e reyna estant en son regne ab tanta amor e consolació, e axí benvolguts per totes ses gens, hagueren hun fill, lo qual morí.¹⁰⁸⁵

185.

DE LA YILLA DE CERDENYA

E lo dit rey estant axí pròsperament e axí benvolgut de ses gens, volch anar a conquistar la hylla de Cerdenya, e començà armada e gent d'armes. Lo rey don Martí, son pare, sabent¹⁰⁸⁶ lo gran ànimo e aparel que son fill fia, decontinent li trameté .CCCC. hòmens d'armes e .CCCC. pilarts e .II.^m balestés, tota aquesta gent molt ben en punt e molt valents.

186.

DE LA BATALA E MORT DELS SARTS

En l'any de nostre senyor Déu de .M.CCCC.VIII.º, lo don Martí fonch en la ylla de Cerdenya, ab tot son stol e gent. Diumenge darer dia de juny fonch lo rey ab tota sa gent a Sentluri, e combaté's ab los sarts, qui heren en finits, e lo bescompte de Narbona hera capità dels sarts, e en aquella jornada foren morts pus de .VI.^m sarts e fon pres Sentluri. De què lo dit rey, ab sa gent, aguda sa gloriouosa victòria, se'n tornà en Castel de Càler.

187.

DE LA MORT DEL SENYOR REY

En lo dit any, estant en lo Castel de Càler, en lo mes de juliol, al dit senyor rey lo prèns febra, de què morí lo dit senyor lo dia de sent Jaume.¹⁰⁸⁷ O dolorosa e gran pèrdua que regnes, teres e gens han hagut de la mort de hun senyor tan virtuós com aquest rey don Martí hera!

¶¹⁰⁸⁵ L'infant Martí (1406-1407). *Vid.* TÀSIS, *Pere el Cerimoniós...*, p. 220. ¶¹⁰⁸⁶ *sabent*, repetit al ms.

¶¹⁰⁸⁷ 25 de juliol. Martí de Sicília va morir de malària, o febres tercianes, malaltia endèmica a l'illa, malgrat la llegenda, formada poc després,

del seu traspàs per causa dels excessos amorosos a què s'hauria lliurat amb l'anomenada «bella de Sanluri» (*vid.* la conclusió d'Alberto BOSCOLO, *Martí el Jove a Sardenya*, col. «Episodis de la Història», Barcelona, 1962, pp. 25-26 i 39-40).

188.

COM TORNÀ LA REYNA EN NAVARA

E, mort lo dit rey, la reyna dona Blanca sa muler fonch molt desaconsolada e ab molt gran tristor e dol per la mort del tant benvolgut e [a]mat don Martí, son marit, e, lexant totes coses, cloch que la dita reyna dona Blanca se n'hac a tornar en Navare¹⁰⁸⁸ e tornar en poder del rey Carles ¶^{123v} son pare, e aquí estech viuda molt temps, fins en l'any de nostre Senyor de .M.CCCC.XX.

189.

DEL MATRIMONI DE DON JOHAN, FILL DEL REY EN FERANDO, AB DONA BLANQUA

En l'any de nostre senyor Déu de .M.CCCC.XX., don Carles, rey de Navara, féu matrimoni de la dita sa filla dona Blanca ab don Johan, fill de don Ferando, rey de Aragó, emperò, en tal pacte e covinença que lo primer fill naxedor del dit don Johan e de dona Blanca, que haquel fos jurat rey e senyor de Navara, e, si fill no havien, la primera filla fos reyna del dit regne de Navara. E lo dit don Johan promés que hera molt content après opte d'ell, car de sa vida ell volia ésser rey e senyor,¹⁰⁸⁹ axí com volia la rahó, car per ço fia ell lo matrimoni.

190.

DEL FILL CARLES

En l'any de .M.CCCC.XXII., lo dit don Johan e dona Blanca hagueren hun fill, al qual meteren nom Carles, axí com son avi.

191.

LES DOS FILLES, LA UNA REYNA DE CASTELA

Enaprés, hagueren dos filles; la prime[ra] hac nom Blanca, axí com sa mare, la qual fonch reyna de Castella, ço és, muler de don Anrich, rey de Castella.¹⁰⁹⁰

¶¹⁰⁸⁸ Aquest retorn de la reina vídua Blanca a Navarra no fou immediat, ans, després de la mort de Martí el Jove, conservà el govern de Sicília com a lloctinent reial. Fins al 1415, no havia de tornar al seu país (VICENS VIVES, *Els Trastàmars*,

pp. 79 i 149). ¶¹⁰⁸⁹ *que hera... rey e senyor*, escrit al ms. damunt d'un fragment raspat. ¶¹⁰⁹⁰ Enric IV (1454-1474). El seu matrimoni amb Blanca es va pactar el 1436, quan aquell era encara príncep d'Astúries (VICENS VIVES, *op. cit.*, pp. 153-154).

192.

COMTESSA DE FOYS

L'altra filla hac nom dona Eleonor, e fonch muler del compte de Foys.

193.

DE DON CARLES

Venint a l'infant primogènit e príncep don Carles, lo qual fonch criat e nodrit ab molta perfecció de virtut, fonch molt bel, molt savi, molt soptil, molt agut e [de] molt clar enteniment, gran trobador, gran e bel sonador, dançador, cavalcador, complit de tota amor e gràcia. Hac encara molta ciència, tot¹⁰⁹¹ lo temps de la sua vida amà estudi, fonch molt verdader e devot cristià, hac gràcia e amor de totes gens del món. O goig e alegria de pare tenint hun tal fill!¹⁰⁹²

194.

COM FONC JURAT PER PRÍncep

E com lo dit infant fonch de edat de .iii. anys, lo rey don Carles son avi lo féu jurar per ¶^{124r} príncep e senyor de Navarra; e, enaprés poch temps, lo dit vel don Carles morí e passà d'esta vida present.

195.

COM FONCH JURAT DON JOHAN PER REY

E passant algun temps, lexant tots los fets e actes de Navarra fins en l'any de .M.CCCC.XXVIII., que tornà la gerra del senyor rey don Alfonso contra lo rey de Castella, que lo dit senyor rey entrà en Castella ab .v.^m hòmens d'armes e bé ab .xx.^m hòmens de peu, e estant lo dit senyor rey don Alfonso ab sos germans e ab tot son poder en lo regne de Navarra, féu jurar don Johan son germà, marit de dona Blanqua, per rey e senyor del regne de Navarra, segons la promesa e pactes que don Johan son germà avia fet al rey don Carles, rey de Navarra.¹⁰⁹³

¶¹⁰⁹¹ Ms. *tots*. ¶¹⁰⁹² Sobre el príncep Carles, pot veure's Georges DESDEVICES DU DÉZERT, *Don Carlos d'Aragon, prince de Viane. Étude sur l'Espagne du nord au XVe siècle*, París, 1889 (n'hi ha trad.

castellana: *Don Carlos de Aragón, príncipe de Viana. Estudio sobre la España del norte en el siglo XV*, Pamplona, Gobierno de Navarra, 1999). ¶¹⁰⁹³ segons... *Navara*, escrit al ms. damunt d'un fragment raspat.

196.

COM MORÍ LA REYNA BLANQUA

Lo dit don Johan, rey, e reyna, e don Carles, infant, estant ab pau e concòrdia e bona amor passant aquest temps, la reyna dona Blanca morí e passà d'esta vida present, e l'infant don Carles romàs en poder de son pare en molt gran benignitat.

197.

COM PRÈS MULER LO SENYOR REY DON JOHAN

E vent e corent lo temps fins en l'any de .M.CCCC.XXX., lo rey don Johan prè muler a dona Johana, filla de l'almirant de Castella, molt bella, sàvia e complida de tota perfecció de bondat.

E, en l'any de .M.CCCC.XXX., lo infant don Carles prè muler la filla del duch de Clarià de Alamanya.

198.

COM DON CARLES DEMANÀ LO REGNE

Estant en lo regne de Navarra lo rey don Johan e sa muler, l'infant don Carles e sa muler, tots en bona pau, amor e concòrdia, algunes males gents e mals conselès feren¹⁰⁹⁴ que don Carles demanàs lo regne e terres de Navarra al senyor rey son pare.¹⁰⁹⁵ O, don Carles, quin consel aveu pres, voler-vos partir del senyor rey vostre pare, que és tan savi e va-||¹²⁴lent e cavaler en los actes e fets de les armes! O don Carles, per què voleu pendre tal consel de metre vostra presona e regne de Navarra¹⁰⁹⁶ e gens en tanta tribulació e trebal?

199.

DIVISIÓ DEL REGNE

Per los quals actes e fets la divisió e discòrdia fonch molt gran en lo regne de Navarra, car alguns volien per senyor lo rey don Johan, e molts altres volien l'infant don Carles per sa gran virtut, per la qual divisió se seguí gran dan e dapnatges e destrucció del dit regne, lo qual havia tant prosperat per pasífica pau.

¶¹⁰⁹⁴ Ms. *fereren* (lectura dubtosa). ¶¹⁰⁹⁵ D'acord amb les capitulacions del matrimoni de l'infant Joan i Blanca de Navarra (Olite, 6-novembre-1419), l'hereu del regne havia de ser el descendent legítim d'aquesta unió, però, en morir la reina (1441), la titularitat de la corona, del pare o

del fill Carles, esdevingué confusa (VICENS VIVES, *Els Trastàmars*, pp. 150-151 i 162). *Vid.* una anàlisi de les clàusules del contracte en DESDEVISES DU DÉZERT, *Don Carlos de Aragón...*, pp. 152-158. ¶¹⁰⁹⁶ e mals conselès... Navarra, escrit al ms. damunt d'un fragment raspat.

200.

GENT D'ARMES DEL SENYOR REY

E lo dit rey, volent castiguar aquels qui contra ell¹⁰⁹⁷ venien, féu gent d'armes; entre aragonesos, catalans e altres gents, ell féu .CCC. cavals encubertats e .CCC. ginets¹⁰⁹⁸ o més, molt en punt, e féu .M. hòmens de peu, hon havia molt noble gent, entre·ls quals heren: rey era; son fill don¹⁰⁹⁹ Alffonso, mest[r]e de Calatrava, era; mossén Pere de Peralta,¹¹⁰⁰ del regne de Navarra, ab molta notable gent de sa partida o voluntat, era-y; aquel savi famós de don Johan d'Íxer hera-y; mossén Reboledo, criat del rey; mossén Pere Vaca; mossén Lope de Vega, e de molts altres cavalés e valents cavalés en armes.

201.

GENT D'ARMES DEL SENYOR PRÍncep

E lo príncep don Carles, sabent tals fahenes, començà ajustar gent en Olit. E lo príncep de Castella don Anrich, cosín germà de don Carles, li trametré .CCCC. hòmens d'armes; de Pampalona e de les altres teres qui heren de sa voluntat ven-gueren a la dita vila de Olit .CCC. hòmens d'armes, e pus de trecents ginets e molt més de .M. hòmens de peu, hon havia molta notable gent, ço és, don Johan de Cardona, cosín germà del príncep, don Loys de Peamont, conestable de ^{125r}Navara, don Johan de Peamunt, aquel valent cavaler Xarles de Arteda, lo senyor de Luça¹¹⁰¹ e molts altres cavalés del regne de Navarra e de Castella. Mal consel, venir contra son pare!¹¹⁰²

202.

DE CONCÒRDIA

E lo dit rey, en tot son poder, vench en la vila de Tafala, e lo príncep era en la vila de Olit, que de Tafala ha Hulit ha poch més de miga legua; e·stant axí començaren a tractar de concòrdia per levar mal e dan del regne, e¹¹⁰³ al senyor rey son pare que hagués piatat del regne de Navarra, car ells sabien bé que la senyora reyna sa muler tan caramente li havia hacomanat lo dit regne que·l tengués en pau e concòrdia.¹¹⁰⁴

¶ ¹⁰⁹⁷ *ell*: «ells», corr. ¶ ¹⁰⁹⁸ Ms. *ginents*. ¶ ¹⁰⁹⁹ *don*, afegit al marge, de la mateixa lletra. ¶ ¹¹⁰⁰ Ms. *Pe-nalta*. ¶ ¹¹⁰¹ Ms. *Luca* (Joan de Lusa o Luxa, a la Navarra ultrapirinenca; *vid.* DESDEVICES DU DÉ-

ZERT, *Don Carlos de Aragón...*, p. 259). ¶ ¹¹⁰² *Mal consel... pare*, afegit posterior de la mateixa mà. ¶ ¹¹⁰³ *per levar... regne e*, escrit damunt d'un fragment raspat. ¶ ¹¹⁰⁴ Ms. *con concòrdia*.

203.

LO SENYOR PRÍNCEP AB TOTA SA GENT CAVALCÀ E FOREN [A] AYVAR

E comunicant estes fahenes de la concòrdia, vent don Carles que no's podia concordar ab lo dit rey son pare, per la qual rahó s'esperà molt gran dan e dapnatge, el dit don Carles fa metre tota la sua gent en punt e fa sonar ses tronpetes a cavalquar, e tirà fent la via de Ayvar e metre's en lo castel, qui és inexpugnable e molt fort; e à-y de Olit a Ayvar quatre legües.

204.

COM LO SENYOR REY CAVALQUÀ

E lo dit rey estant en la dita vila de Tafala, volent-se aciure a dinar, vench-li la nova com son fill don Carles s'era partit de Olit e fia la via de Ayvar, de la qual cosa lo senyor rey prèu molt gran hyra e congoxa. E decontinent, vista la present, sens nenguna triga, fa partir ell e tota sa gent la via del príncep, dient que's marvelava molt del dit príncep son fill per què¹¹⁰⁵ no's volia concordar ab ell.

205.

VEURE LO PRÍNCEP

E tirant lo senyor rey ab tota sa gent la via del príncep,¹¹⁰⁶ féu partir e anar a mossén Pere de Peralta, ab los .CCC. ginets, per descobrir e mirar lo príncep ¶^{125v} son fill l'orde e la manera del dit príncep e de la sua gent.

206.

EN VISTA LA GENT D'ARMES

E ans que no pleguàs lo príncep ab sa gent de huna legua a la vila de Ayvar, lo senyor rey ab sa gent e lo príncep ab sa gent foren en vista huns dels altres, e lo rey hac resposta del dit mossén Pere de Peralta com lo príncep e la sua gent hanaven ab gran orde, e que tenia de molt valent gent, emperò, que ell donava de consell que decontinent ferisen contra don Carles e la sua gent, e tots¹¹⁰⁷ los cavalés del dit senyor rey foren de aquel vot, car halà hon no ferissen romanien molt envergonits. O mal consel de cavalés!¹¹⁰⁸

¶¹¹⁰⁵ *que's marvelava... per què*, escrit damunt d'un fragment raspat. ¶¹¹⁰⁶ Ms. *príncep*.

¶¹¹⁰⁷ *e tots*, repetit al ms. ¶¹¹⁰⁸ *O... cavalés!*, afegit posterior de la mateixa mà.

207.

DON JOHAN D'ÍXER

Estant en est parlament, diu aquel savi cavaler de don Johan d'Íxer: «Senyor, feu-me tanta gràcia que·m doneu lexència que vaja a parlar ab lo dit senyor vostre fill». E lo rey fonch content. E don Johan fonch al dit príncep, e lo príncep que veu al dit don Johan hac gran plaer, e lo dit príncep plorà e dixs: «Don Johan, mon honcle, pregau al senyor rey mon pare que no vingam a batala, car yo faré tot ço que ell me manarà e volrà, car en denguna manera no vul trenquar lo manament de Déu venint contra mon pare». De les quals paraules tots los cavalés e totes les gents del dit príncep ne agueren molt gran ennug e desplaer, ans desigaven e volien la batala; de què diu lo dit don Johan al príncep: «Vós, senyor, tirau ab vostre bon orde axí com teniu, e yo tornaré al senyor rey vostre pare».

208.

RESPOSTA DE DON JOHAN D'ÍXER

E lo dit don Johan d'Íxer tornà al senyor rey, e diu: «Senyor, yo he parlat ab lo senyor príncep vostre fill, lo qual està en tanta gràcia e beleya que presona que·l vega no li poria dir de no. Per què, senyor, ell vos soplica e de-^{126r}mana en gràcia que no vingam a batala, car ell farà tant quant vostra senyoria li manarà e volrà e serà fill hobe dient, esmenant lo defalit».

E, durant aquest parlament, don Carles fonch en la vila de Ayvar, hon fonc lo dit don Carles ab tota la sua gent.

209.

LO SENYOR REY E SA GENT EN LO CAMP

E lo dit senyor rey, ab tota sa gent, fonch tot lo dia e tota la nit e tota sa gent en los camps de Ayvar. E don Johan d'Íxer e don Pedro de Gurrea foren a parlar ab lo senyor príncep, concordant lo dit príncep ab lo senyor rey son pare.

210.

CONCORDATS LO SENYOR REY E SENYOR PRÍNCEP

E, l'endemà de matí, lo senyor rey, don Carles, don Johan d'Íxer [e] don Pedro de Gurrea, tots tengueren parlament, de què, Déu ajudant, lo dit senyor rey e senyor príncep foren concordats ab bona amor e voluntat; de què lo senyor rey, ab tota sa gent, levà lo camp de la vila de Ayvar.

211.

LO SENYOR REY E SENYOR PRÍNCEP FOREN A HOLIT

E lo dit senyor rey e senyor príncep foren a Holit, e aquí no·ls volguerén acolir, de què foren a la villa de Tafala, e aquí senyor rey [e] príncep, ab sos conselés, concordaren la manera de lur concòrdia e bona amor.

212.

LA MORT DE LA SENYORA PRINCESSA

Lo don Carles aturant en Navarra, ab bona concòrdia, la senyora princessa¹¹⁰⁹ morí en la ciutat de Panpalona. E, après mort de la dita princessa, don Carles hac un fill de una senyora de la dita ciutat de Panpalona.¹¹¹⁰

213.

DELS MALS CONSELÉS

E, pasant algun temps, vent¹¹¹¹ lo senyor rey que los mals conselés de don Carles contínuament tribulaven en metre mal e discòrdia entre pare e fill, e lo dit senyor rey no podia ben regir ni governar lo dit regne.

214.

DE LA PRESÓ DEL SENYOR PRÍNCEP

Per la qual rahó, lo senyor rey féu pendre lo dit príncep, e don Johan de Peamunt, ab dos fills, e don Johan de Cardona, e féu-los metre en presó en la ciutat de Çaragoça; e aquí los tench presos algun temps, e en la presó morí la un fill de don Joan de Peamunt. ^{||}^{126v}

¶ ¹¹⁰⁹ Agnés de Clèves (+1448), neboda del duc Felip el Bo de Borgonya, casada el 1439 amb Carles de Viana, a Olite (DESDEVICES DU DÉZERT, *Carlos de Aragón...*, pp. 175-176; VICENS VIVES, *Juan II de Aragón...*, p. 153). ¶ ¹¹¹⁰ L'infant Carles mantingué relació, en vida de la seua esposa, amb Maria de Armendáriz, que li va donar una filla,

Anna de Navarra; el *Dietari* fa referència segurament a Brianda de Vaca, també navarresa, amant del príncep ja vidu, fins a la seua mort a Barcelona, i mare d'un fill no reconegut d'aquell (DESDEVICES DU DÉZERT, *op. cit.*, pp. 212-213). *Vid. infra*, núm. 643. ¶ ¹¹¹¹ Potser errada per *veu*, sintàcticament més correcte, si no és que la frase és incompleta.

215.

COM FONCH FORA DE PRESÓ LO SENYOR PRÍncep

Estant presos, molts barons¹¹¹² e nobles cavalés pregaven per lo dit príncep, de què lo senyor rey lo tragué de presó, e que anàs en Navarra e fes que les terres rebel·les se donasen al dit senyor rey. E don Hugo de Cardona trach son fill don Johan de Cardona, caplevat ab .XII.^m florins e sagrament que no entràs en Navara.

216.

COM LO SENYOR PRÍncep DELIBERÀ DE ANAR

E, lo príncep fora de presó, fonch en Navara, e aquí no poch acabar ni concordar algunes gens ni terres al senyor rey son pare.¹¹¹³ De què lo senyor príncep deliberà de anar en Nàpols, al virtuós rey e senyor don Alfonso son oncle.

217.

COM FONC AL REY DE FRANÇA

E, partint lo senyor príncep, fonc en França, al rey de França,¹¹¹⁴ lo qual li féu molta honor e festa per lo dit rey e per los senyors de la cort del dit rey de França.¹¹¹⁵

218.

COM FONCH EN NÀPOLS LO SENYOR PRÍncep

Lo dit príncep partit del rey de França, fonch en la ciutat de Nàpols, hon fonch rebut per lo victoriós senyor rey don Alfonso ab molta amor e grandíssima voluntat, e decontinent li assignà renda que pogués viure abundantment ab tota la sua gent. E cascuna vegada que lo príncep venia al senyor rey son oncle, lo dit senyor rey se levava de la cadira, e moltes altres honós e molt grans que li fia lo senyor rey e tots los barons e cavalés e senyós del realme, per la molta virtut e gràcia del dit príncep e per la amor e honor que'l virtuós senyor rey don Alfonso li fia e amostrava.

¶ ¹¹¹² Ms. *barrons*. ¶ ¹¹¹³ Per l'acord de Barcelona (octubre de 1455), Joan II havia desposseït del regne de Navarra el príncep Carles en favor de la infanta Elionor, muller del comte Gastó de

Foix, incomplint el testament de la reina Blanca (VICENS VIVES, *Juan II de Aragón...*, p. 169). ¶ ¹¹¹⁴ Carles VII (1422-1461). ¶ ¹¹¹⁵ *de França*, afegit posterior de la mateixa mà.

219.

COM FONCH MORT LO SENYOR REY DON ALFONSO EN NÀPOLS

En l'any .M.CCCC.LVIII., a .XXVII. del mes de juny, lo virtuós senyor rey don Alfonso, de malaltia, morí e pasà d'esta present vida. O dolor, dan e mal de regnes, terres e gens, perdre un senyor de tanta luable memòria! ||^{127r}

220.

LO SENYOR PRÍncep SE PARTÍ EN CECÍLIA

E, mort lo dit senyor rey don Alfonso, lo senyor príncep n'escriu e fa correu al senyor son pare, rey don Johan, e lo dit príncep, ab quatre galeres, de Nàpols se partí en Cecília, e aquí viure ab la renda que'l senyor rey virtuós son oncle li avia donat.

221.

DEL SENYOR REY DON JOHAN

E per mort del virtuós valent rey e senyor don Alfonso, don Johan, rey de Navarra, fonc rey de Aragó, segons que ya he dit de les festes e honós que li foren fetes en la ciutat de Çaragoça, de Barcelona e de València.

222.

COM LO SENYOR REY SE VOLCH CORONAR

En l'any de .M.CCCC.LVIII.º, a .XX. de setembre, lo senyor rey e senyora reyna tornats en la ciutat de Çaragoça, lo dit senyor e senyora se volgueren coronar, segons que ya he dit; emperò, los regnes no y consentiren, com don Carles no fos en lo regne, per què no's coronaren.

223.

COM TRAMETEREN AL SENYOR PRÍncep

Per la qual rahó, los regnes e senyors trameteren a don Lop de Gurrea, visrey de la ylla de Cecíl[i]a, ab quatre galeres, que pasàs en la dita illa e que vengués lo dit senyor príncep.

224.

COM LO SENYOR PRÍNCEP ARRIBÀ EN TARAGONA

En l'any .LX., lo primer dia de març, lo senyor príncep fonc ab .vi. galeres aribat en Taragona, e de aquí féu misatgés al senyor rey son pare e¹¹¹⁶ a la ciutat de Çaragoça e a Barcelona, e torna-se'n lo dit príncep a Malorqua, hon per mossén Vidal de Blanes, visrey de Malorqua, fonc rebut ab molta honor.

225.

COM FONCH EN BARCELONA LO SENYOR PRÍNCEP

En lo dit any, a .xxvi. de març, lo senyor príncep fonc aribat en la ciutat de Barcelona, hon li fonch feta molta e grandíssima honor. ¶^{127v}

226.

COM LO SENYOR PRÍNCEP FONC A REBRE LO REY

En lo dit any .LX., a .xv. del mes de maig, lo senyor rey e senyora reyna vengueren a la dita ciutat de Barcelona, e lo senyor príncep, ab molta notable gent, fonc una legua a rebre la senyora reyna, e, com fonc junt a la dita senyora, descavalcà lo príncep e besà la mà a la senyora reyna, e la reyna lo besà en la boca, e, cavalcat lo príncep, foren a (*blanc*)¹¹¹⁷ ab molta honor. E lo disapte après, a .xvi., venc lo senyor rey, e [lo] senyor príncep fonc en lo loch hon rebé la senyora reyna; e, junt lo príncep al senyor rey, fonc a peu, e volc besar lo peu al dit senyor rey son pare, e lo senyor son pare no u permeté, e, besat la mà, dix: «Senyor, perdonau-me, que yo'm vul esmenar e ésser fill obedient». E lo senyor rey dix: «Si tu'm fas fetes de fill, yo't faré fets de bon pare». E de aquí no's partiren rey e reyna e príncep del dit loch hon hera la senyora reyna.¹¹¹⁸

227.

COM SENYOR REY E REYNA E PRÍNCEP FOREN A BARCELONA

E lo diumenge après, a .xvii. de maig, tots partiren del dit loc e foren a la ciutat de Barcelona, hon feren festes grans per la pau e amor del senyor rey, reyna e príncep.

¶¹¹¹⁶ e, interlineat.

¶¹¹¹⁷ Paraula esborrada al ms. Hi havia escrit *Barçolona*.

¶¹¹¹⁸ del dit loch... reyna, afegit de la mateixa mà.

228.

COM SE PARTÍ LO SENYOR REY E REYNA DE BARCELONA

E lo senyor rey e senyora reyna e senyor príncep aturaren en la ciutat de Barcelona fins a .ii. del mes de setembre, que's partiren rey e reyna per a Leyda, e lo príncep romàs en Barcelona. E lo senyor rey tenia corts e[n] la vila de Fragua.

229.

COM LO SENYOR REY TRAMÉS PER LO PRÍncep

En lo dit any, a .v. del mes de noembre, estant lo senyor rey en Leyda, tramés per lo príncep son fill que vengués a Leyda.

230.

COM VENC LO PRÍncep A FRAGUA

E lo senyor príncep, ab consel del[s] senyors de Barcelona, venc a Fraga diputat de Barcelona e de Catalunya, e ab dos¹¹¹⁹ conselés de la ciutat de Barcelona e ab trecens hòmens de caval qui l'acompanyaven; e axí foren a Fraga a les corts, hon hera lo senyor rey, e feta reverència al dit senyor. E lo dit senyor rey fonc a Leyda, e dixs al príncep son fill que vengués a la ciutat de Leyda. ||^{128r}

231.

COM MA[NÀ] LO SENYOR REY QUE LO PRÍncep FOS PRES

En lo dit any .lx., dimarts a .ii. del mes de deembre, lo senyor rey ésser¹¹²⁰ malcontent del dit príncep, manà que fos pres lo príncep e mes en presó,¹¹²¹ de què fonc tan gran comoviment en la ciutat e tan gran avalot que tots los cortezans se agueren amagar, sentint la gran hira dels catalans e de les gents del príncep.

¶ ¹¹¹⁹ *dos*: «doents», corr. De fet, el ms. escriu *doe*. L'ed. Sanchis Sivera *doents*, lliçó que no és possible per òbvies raons històriques. ¶ ¹¹²⁰ Sembla errada per *essent*. ¶ ¹¹²¹ Joan II dictà l'ordre pressionat per les calúmnies cortesanes (emparades per la reina Joana) que acusaven el príncep

de voler sublevar-se contra el monarca, a banda l'oferiment d'Enric IV de Castella a Carles de Viana de casar-lo amb la seua germana Isabel, que el rei d'Aragó pretenia per a l'infant Ferran (VICENS VIVES, *Juan II de Aragón...*, pp. 229-232).

232.

DEL GRAN COMOVIMENT DE LEYDA

En lo dit dimarts, per los paés de Leyda e per los dos conselés de Barcelona foren fetes moltes provesions [e] correus a Barcelona e en altres parts del principat¹¹²² demanant ajuda, de què lo dimecres après foren molt poble e gents dels circums-tans en la dita ciutat de Leyda.

233.

COM FONC TRET LO PRÍncep E APORTA[T] A FRAGA

E lo divenes a .iiii. del dit mes, lo senyor rey vent lo molt avalot de la ciutat e de les gents, féu traure lo príncep¹¹²³ de Leyda e aportar a Fraga, e fonc aportat per lo comanador de Monçó e per mossén Reboledo, e fonc aportat lo dit príncep a Fragua e mes en presó en lo castel de Fragua. E la senyora reyna e mossén Johan de Vilapando foren al senyor príncep, e lo aconsolaven ab molta amor.

234.

COM FOREN TANQUATS LOS PORTAL[S] DE LA CIUTAT DE LEYDA

E los paés de Leyda e los dos conselés de Barcelona, sabent que'l príncep hera fora de la ciutat de Leyda, ab molta supèrbia feren tanquar los portals de la ciutat.¹¹²⁴ E tots los senyors de Aragó qui heren a Fragua a les corts foren a Leyda, e són los nobles don Felip de Castro, lo justícia de Aragó, don Artal, don Eximenes (*sic*) d'Urea, don Lop Eximenes d'Urea, don Johan d'Íxer e alguns altres senyors, e portaren .cc. rocins e molta gent de peu. E lo senyor rey vent lo gran avalot de la ciutat, e los senyors e gent defora la ciutat, e los portals de la ciutat tanquats, per les quals coses lo dit senyor rey, ab don Pedro d'Urea, hyisqueren de la ciutat e foren a Fraga, que nengú no n'ac centiment. ¶^{128v} E lo senyor rey, sentint e sabent los fets de Cataluna, e que ab supèrbia e ergul volien venir ab ell, lo digous a .x. de deembre féu portar lo príncep a la ciutat de Çaragoça; e lo senyor rey anava primer dos o tres legües, e portaven-lo en guarda los capitans don Johan de Luna, mossén Johan de Vilapando, mossén Reboledo e mossén Palafoysis, e portaven .lx. ginets, e entraren en la dita ciutat a .viii.º hores de la nit.

¶¹¹²² Ms. *principats*.

¶¹¹²³ Ms. *príncet*.

¶¹¹²⁴ Ms. *ciutaut*.

235.

COM FONCH APORTAT LO PRÍNCEP A ÇARAGOÇA

En esta manera fonc aportat lo príncep, cavalcant ab mula, sense sperons e spasa, e fonc aportat a l'Algeferia e mes en la torra Infanta, e aquí'l tenien en guar[da] los quatre senyors que l'avien portat, los dos contínuament en lo retret, que no'l perdien de vista, e los dos a la porta. E la senyora reyna venia a veure lo dit senyor príncep; altra presona no y entrava ni'l podia veure ni parlar.

236.

DE LES PROVESIONS DE BARCELONA

E Barcelona, vent-se ab tanta prosperitat de multitut de consel de tants e tan gran[s] senyors, abundantment requíssima¹¹²⁵ en multitut de pecúnies, no ab humilitat ni portant honor ni reverència a son senyor e rey, ans ab molta supèrbia, fan moltes provesions ultra mesura, voluntàries més¹¹²⁶ que no ne[sse]sàries, avent desig¹¹²⁷ e voluntat de dependre lo que tenien soberch, e encara lo que tenien nessesari, dient que lo senyor rey los trenquava los privilegis e libertats.

237.

COM FOREN DEPOSATS LOS HOFECIALS

E primerament [en] Barçalona deposaren tots los oficials del senyor rey e meteren oficials per lo principat, e meteren a cascun portal de la ciutat .L. hòmens. Guien tots los bandejats a dos anys. E concordaren-se los grans ab los menuts, que abans heren divissos, e moltes altres provesions per a despeses per a la dita ciutat.¹¹²⁸

238.

FEREN DOTZE MISATGÉS ||^{129r}

Fer[e]n .xii. misatgés per al senyor rey a Çaragoça, per demanar lo senyor príncep e que'l volgués tornar en Cataluna. E foren los misatgés: per la Sglésia, lo arcabisbe de Tarragona, bisbe de Barcelona,¹¹²⁹ mestre Johan Ferrando, artiaqua major

¶ ¹¹²⁵ Ms. *requissia*. Sanchis Sivera i Cabanes *requissia*. Escartí (p. 141) *requícia*. ¶ ¹¹²⁶ *més*: «e més», corr. ¶ ¹¹²⁷ Ms. *delig*. ¶ ¹¹²⁸ Inquiet pels esdeveniments, el Consell de València envià ambaixadors al rei i al principat de Catalunya el mateix mes de desembre, presidits per Guillem Mascó, gene-

rós, i Lluís Cruilles, jurat en cap, *pera pacificar les coses que corrien del Rey ab los cathalans* i demanar la llibertat del príncep Carles (*Libre de memòries...*, ed. cit., II, pp. 626-627). ¶ ¹¹²⁹ Joan Soler (1458-1464). *Vid.* EUBEL, *Hierarchia Catholica...*, II, p. 102.

de Tortosa,¹¹³⁰ [e l']artiaqua major de Barcelona; los nobles, don Johan de Prades, lo baró de Cruelles, mossén Vilademanyes,¹¹³¹ mossén Muntanyans; la ciutat, lo conseler en cap, mossén Bernat Çaplana, mossén Sampsó e'n Pere Johan de Santvicent.¹¹³² Tots aquets foren a Çaragoça al senyor rey per demanar lo senyor príncep e servar furs e priveletges e libertats, e entimaren tots dans e mals e despeses que per causa de açò los convenia de fer.

E los dits misatgés, ab los barons de Aragó, tots jorns comunicant e demanant al senyor rey lo senyor príncep, de què lo senyor rey, per los molts prechs de tans e grans misatgé[s] e dels barons de Aragó, los prometé lo dit príncep tornar en Catalunya.

E lo dit senyor rey pregà als misatgés e barons de Aragó que entrasen a veure lo príncep e que li fesen fer la barba, e de fet tots los misatgés e senyors de Aragó foren a veure lo dit príncep. E qui poria dir lo gran goig e consolació de[[ ] senyor príncep! De què per los dits senyors fonch pregat que's fes la barba e's vestís, car lo senyor rey son pare lo'n pregava; e de fet se féu la barba e's vestí una roba de lera, sabent la bona nova e proferta del dit senyor rey son pare.

239.

COM PARTIREN DE ÇARAGOÇA REY, REYNA E PRÍNCEP

En l'any .M.CCCC.LXI., dimarts a .XX. de jener, dia de sant Sabastià, lo senyor rey e senyora reyna e senyor príncep, tots partiren de la ciutat de Çaragoça, e foren [a] Alfagerí. Emperò, en la manera que'l portaren axí'l tornaren, rey e reyna primés, lo príncep una o dos legües après d'èls; e axí fonc portat e tornat en lo dit castel de Fragua.

240.

COM LO SENYOR REY DEMANÀ AL COMPTE DE OLIVA E HA ALTRES CAVALÉS ||^{129v}

En lo dit any .LXI., digous a .XXII. de jener, dia de sant Vicent, lo senyor rey tramés letres al compte de Oliva, a don Loís Cornel, a don Johan de Pròxita, a mossén Joan de Valterra e a mossén Pero Sanxis de Centelles, que per al primer dia de febrer fosen ab ell en la ciutat de Leyda.

¶ ¹¹³⁰ *prior de Tortosa* (Jaume SAFONT, *Dietari*, p. 125). ¶ ¹¹³¹ Arnau de Vilademany, cavaller (*ibid.*).

¶ ¹¹³² Segons testimoni de Jaume SAFONT (*loc. cit.*), el conseller en cap de Barcelona era Pere Torrent, acompanyat en l'ambaixada pel braç reial per Pere Joan de Sentcliment (no Santvicent),

també ciutadà barceloní, i Francí Sampsó, ciutadà de Girona, entre altres; misser Joan Narcís Sapllana, canonge de Barcelona, i fra Pere Joan Sapllana, comanador de la Guàrdia, no eren ambaixadors, sinó membres d'un consell assessor constituït a la ciutat a aquest mateix efecte.

241.

DELS MISATGÉS DE BARCELONA

E los diputats de Barcelona, vent que lo senyor rey los tardava, feren .XXXXV. misatgés de tots los staments, e mossén Guerau de Cerveló cap de tots ells, los quals foren a Leyda demanant audiència al dit senyor rey.

242.

CON LA SENYORA REYNA FONCH A ÇARAGOÇA

E la senyora reyna fonch a la ciutat de Çaragoça, per asuavar e asosegar¹¹³³ los grans senyors e poble, de què se mogué tan gran avalot e movimén que la dita senyora reyna se n'ach a tornar en Fragua; e fonch lo tan gran moviment dimarts a .XVII. de febrer.

243.

DEMANANT DON CARLES

E lo dit senyor rey tramés misatgés als diputats de Barcelona, los quals no pogueren acabar res, tots cridant una veu: «Vingua don Carles!»

244.

ORDINACIONS EN VALÈNCIA

En la ciutat de València, en defenció e guarda de la ciutat, foren fetes algunes ordinacions de justícies per paròquies, conselés de armes e altre[s] coses, car la gent stava axí avolotada que hera cosa d'espant.

245.

COM LO SENYOR REY FONCH EN LEYDA

En lo dit any, disapte a .VII. de febrer, lo senyor rey fonc en la ciutat de Leyda, e decontinent foren tanquats tots los portals de la ciutat, e los paés foren al senyor rey dient que los misatgés volien parlar ab sa senyoria, e que heren en lo palau sperant sa sacra magestat per splicar sa misatgeria. E lo dit senyor los respòs que no y podia anar, car ell avia de fer altres coses molt pus nesesàries.

¶ ¹¹³³ Ms. *aseseguar*.

246.

COM LO SENYOR REY FONCH AL PORTAL DE LEYDA

E lo dit senyor rey decontinent cavalcà e fonc al portal de la ciutat, e manà que hobrisen, e los paés de la ciutat de Leyda foren aquí e digueren: «Senyor, la vostra mercé, vós no hexireu de Leyda fins que hagau hoït los missatgés ho·ns donen¹¹³⁴ lo ¶^{130r} senyor príncep». E lo senyor rey diu: «Donchs, Leyda me tendrà pres». E ab molta yira e congoadament fonch al palau hon heren los dits misatgés.

247.

COM FONCH SPLICADA LA EMBAXADA

E lo dit senyor rey fonc al palau, en lo loch del parlament, e sech en la cadira real, hon fonch tan gran enbaxada e tants enbaxadós. E per mossén Guerau de Cerveló, molt altament, li fonc esplicada la enbaxada demanant lo senyor príncep, lo qual hera vengut a les corts misatger diputat del principat de Catalunya, e que no·s pot ni·s deu ésser pres, car era cosa de gran dan e mal de tots sos regnes e terres, e·ncara de sos conselés; per les quals coses li intimaven tots dans e mals e despeses que al principat de Catalunya auria a fer.

E lo dit senyor rey, hoynt tal enbaxada e en tal manera dita, respòs: «Enbaxadós, altre príncep no aureu sinó mon fill don Ferrando». E decontinén fa venir ses tronpetes e féu cridar, em presència dels misatgés: «Don Ferrando, príncep de Aragó!», ab tot lo títol.

E los misatgés decontinent, en presència del dit senyor rey, an tronpetes e fan cridar: «Don Carles, per la gràcia de Déu príncep de Aragó!», ab tot lo títol larch, «e governador del principat de Catalunya». E fets tots aquests actes, mossén Guerau de Serveló dixs: «Senyor, sia vostra mercé que decontinent maneu que don Carles, senyor príncep, nos sia donat sens nenguna triga, car yo tinc manament del principat de Catalunya que, si no·l me donau,¹¹³⁵ que us faça certs protests, los quals vos farà decontinén».

E lo senyor rey, vent tal embaxada e tan superbiosa, mogut yradament, dexà los misatgés e tota la gent [e] anà-se'n al palau. E decontinent tramés per son fill don Alonso, lo qual era en Fraga,¹¹³⁶ lo qual decontinent fonch a Leyda ab .CC. rocins, e los paés los lexaren entrar, e lo dit don Alonso, ab tota sa gent, foren al senyor rey. E los paés de la dita ciutat, decontinén, prengueren seles e brides a tots los cavals, ab molta gent que¹¹³⁷ tenien en defensió de la ciutat, ab molta supèrbia. ¶^{130v}

¶¹¹³⁴ Ms. *denen*. Sanchis Sivera *derie*.

¶¹¹³⁵ Ms. *denau*. ¶¹¹³⁶ Ms. *Fraga*.

¶¹¹³⁷ *que*, repetit al ms.

248.

COM LO SENYOR REY SE N'ANÀ DE LEYDA

E lo senyor rey, vent tals actes tan superbiossos, a les .XI. ores de la nit, ab si quart,¹¹³⁸ per part de l'Estudi yisqueren dela ciutat, molt congoxant dels actes que avien fets en la dita ciutat.

249.

DE L'AVALOT DE LEYDA

E los misatgés e paés, sentint que¹¹³⁹ senyor rey hera fora e que's se n'hera anat, fonch tan gran avalot en la dita ciutat que paria que'l món degués perir, tenint-se per dit que senyor rey ni altra preso[na] los degués contradir, e lo mal e congoxes crexen.

250.

COM FONCH APORTAT AL CASTEL DE MORELA

E lo diumenge a .VIII. de febrer, lo senyor rey plegat a Fragua, decontinent fa aportar lo dit príncep al castel de Morela; emperò, com foren en la vila de Capsch (*sic*), féu confesar al príncep e a don Johan de Peamunt, e, mes lo príncep en lo castel de Morela, féu portar a don Johan de Peamunt al castel de Xàtiva, ben guardat e griló en les cames. Lo qual lo portava pres don Pedro d'Urea, governador de València, e fonc pasat fora València dimecres a .XVIII. de febrer, qui fonc primer dia de Quaresma, e foren a dormir a Mislata, qui hera del dit don Pedro.

251.

LO SENYOR PRÍncep EN LO CASTEL DE MORELA

E mes lo dit príncep en lo castel de Morela e ben guardat, sentint lo senyor rey la gran congoxa de la senyora reyna, decontinent anà a Çaragosa per a mitigar los pobles e gents de Ar[a]gó.

¶¹¹³⁸ Acompanyat de tres persones més. Expressió del vocabulari militar.
Cf. COROMINES, *DECat*, VI, s. v. *quatre*.

¶¹¹³⁹ Ms. *que'n*.

252.

DE LES PROVESIONS DE BARCELONA

Partit lo senyor rey de Leyda e de Fragua, decontinent los misatgés fan correus a la ciutat de Barcelo[na] als diputa[t]s, los quals feren moltes provesions e molts actes vultra mesura. E lo mal crex, e les eniquitats e mals e despeses e dans de presones e de béns, car diu Déu: *Regnum in se divisum desolabitur*.¹¹⁴⁰

253.

COM TRAGUEREN LES BANDERES

E lo diumenge a .viii. de febrer, sabuda la nova, los diputats decontinent tengueren son consel, e a .viii.º ores de la nit tragueren la bandera real, la qual aportava lo compte de Modica,¹¹⁴¹ e lo compte de Roquabertí¹¹⁴² portava la del General, [e] ab moltes tronpes foren al portal de Sant Anthoni, e foren fora lo portal les banderes e altres penons. E alí cridaren altament, ab gran crit, tres vegades: «Viva lo senyor rey e muyren los traydós dels mals conselés, los quals an donat contra la magestat real e en deseret del senyor primogènit!» E, fet açò, meteren les banderes alt en les torres del portal. ¶^{131r}

254.

DE LA CRIDA PER BARCELONA

E lo diluns a .x. de febrer, per lo matí, ab moltes tronpetes ab banderes reals e ab sobrestes de sant Jordi, per la ciutat de Barcelona, en los lochs acostumats, fan crides: «Lo molt il·lustríssim príncep senyor nostre don Carles, primogènit de Aragó e de Cecília, etc., duch de Monblanc, etc., compte de Roseló, primogènit e senyor nostre!»

255.

COM FEREN TAULA DE DONAR SOU

Enaprés, fan altra crida: «Tot hom qui vulgua pendre sou del General del principat de Catalunya, per cobrar lo dit senyor príncep de mans e poder de nostres enemichs, los traydós qui han donat tal consel al senyor rey contra nostre príncep e senyor e contra la corona de Ar[a]gó, ho morts o presos vinguen en nostres mans o poder».

¶¹¹⁴⁰ Mt 12, 25: *Omne regnum divisum contra se desolabitur*. ¶¹¹⁴¹ Bernat Joan de Cabrera, vescomte de Cabrera (1423-1466), comte d'Osona i de Modica, president del braç militar de Catalunya (FLUVIÀ,

Els primitius comtats..., pp. 149-150; SOBREQÜÉS, *Els barons de Catalunya*, p. 176). ¶¹¹⁴² Jofre VII, vescomte de Rocabertí (1454-1479). *Vid.* SOBREQÜÉS, *op. cit.*, pp. 227-231; FLUVIÀ, *op. cit.*, p. 196.

256.

DEL SOU QUI DONAVEN

«Qui s'acordarà en l'armada, al de caval, patge e pilart, aurà cascun mes .XXXXV. florins corrents e paguats per a dos messos; e si serà de caval hùtil, aurà .XV. florins; e si serà hom de peu, balester, spingarder o colombriner o lancer, aurà .VI. florins per mes, paguats per a dos messes. Emperò, no donem sou sinó a catalans, valencians e aragonesos».

257.

COM PARTIREN LES BANDERES

Lo dimarts a .X. de febrer partiren les banderes, fent la via de Morela, hon hera lo senyor príncep pres, e la bandera real portava lo compte de Cabrera,¹¹⁴³ ab sobrevesta real, la del General portava lo compte de Roquabertí, ab sobrevesta de sant Jordi, e ntron de les banderes, armats en blanch, molts comp[t]es e barons, cavalés e gentilshòmens, acompanyant¹¹⁴⁴ les banderes; e portaven pus de tres míl[i]a ballestés e lancés e hòmens de peu.

258.

LES OSTS DE LES CIUTATS

E axí matexs són exides totes les osts de totes les ciutats del principat de Catalunya, que hera tanta la multitud de les gents que per tot lo principat se aparelaven fent la via de Morela, hon hera lo príncep, que era cosa de no poder dir ni creure.

Tots aquests actes foren vists per lo senyor maestre de Muntessa, e per don Lop de [G]jura e mossén Loís de Vich, los quals heren misatgés per lo senyor rey a Barcelona.

259.

MISATGÉS DEL REY DE CASTELLA

Lo rey de Castella fèu proferta al principat e trametré misatgés al senyor rey e a Saragosa e València, e lo rey de França, e Cecíl[i]a, e altres molts senyors, de què los ca[ta]llans muntaven e augmentaven en molta e gran supèrbia, la qual no plau a nostre sen[y]or Déu, car Lucifer¹¹⁴⁵ ne fonch lançat de paradís. E la letra que¹¹⁴⁶ rey de Castella envià a la ciutat de Valènci[a] és la següent.

¶¹¹⁴³ Vescomte de Cabrera citat *supra*. ¶¹¹⁴⁴ Ms. *acompanyant*. ¶¹¹⁴⁵ Ms. *Jucifer*.

LA LETRA DEL REY DE CASTELLA ||^{131v}

«Nos, el rey de Castella e de León, per la gràcia [de] Déu, enviamos mucho a saludar a vos, el justicia, jurados e regidores de la noble ciutat de Valencia, como aquellos para quin mucha honra e buena ventura queramos. Fazémosvos a saber que nos avemos sabido que des o pues que·l rey de Aragón, nuestro muy caro e muy amado tío, uvo perdonado e asegurado el príncipe don Carles su fichyo primogénito, lo ha agora poco tempo ha thomado, asinnando¹¹⁴⁷ en la presión suya algunas causas, e que la mayor sé¹¹⁴⁸ porque el príncipe tuvise e mostrasse aver voluntat de concluir el matrimonio con la infanta nuestra muy cara e muy amada ermana;¹¹⁴⁹ sea verdat que este matrimonio fue por nos movido, ací con el rey como con el príncipe, por el buen deseo que nos avemos a la paç e concordia de aquestos nostros reynos. Cirtamente¹¹⁵⁰ otro tracto ne favla alguna no se tuvo con el ditxo príncipe, ni hahun con lo tocante al mesmo matrimonio con el príncipe, a parte del rey, se falí (sic) lo más de aquello que al rey su padre fue hablado, e si algunas otras cosas alá se an dicho e difama[do], sin dupta esto es fecho mal propósito, a fin de danyar la voluntat del rey con su ficho, por presonas que·l amor e concordia entre ellos no desean. Somos mucho maravelados de tal caso; non menos havemos dello pessar e dolor, por el grande amor e deudo que nos avemos con los dichos rey e príncipe. Avemos así mesmo sabido quando vosotros hav[é]ys trevagado e trevajades por deliberación del dicho príncipe, en lo qual fazéys como buenos e leales, e aquello que la razón hy quosresponde (sic) bien a lo [que] uestros antepasados siempre fizeron. Por ende, quando afectuosamente podemos vos rogamos lo continuedes asín, fasta que dicho prí[n]cipe sia delibre, car nos enviamos saber la nuestra embaxada al rey nuestro muy caro e muy amado tío, e entendemos trebajar e procurar esta deliberación, certificándovos que nuestra intención e propósito verdaderamente es de conservar e guardar la paz destos vuestros regnos. Con esos faréys vosotros en esto vuestro¹¹⁵¹ dever, e nos vos lo gradezeremos mucho. Háyavos nuesta Senyor todos temptos en sua special guarda».

La present ||^{132r} letra fonch aporta[da] en la ciutat de València per un rey d'armes, dimarts a .XXV. del mes de febrer.

REY DE CASTELLA, EMBAXADA AL SENYOR REY

E lo dit rey de Castella tramés gran embaxada al senyor rey en la ciutat de Çaragoça. E lo doctor que explicà la embaxada parlà molt altament, a gran maravella, davant lo senyor rey e de tots los cortezans e dels grans hòmens del senyor rey, e encara pregant los nobles e grans senyors de Aragó que volguesen suplicar a la magestat del senyor rey, per conservar pau e bona concòrdia dels regnes, que·l dit

¶¹¹⁴⁶ Ms. *que·n*. ¶¹¹⁴⁷ Del castellà medieval *asinar* (assignar). Vid. Martín ALONSO, *Diccionario medieval español*, 2 vols., Salamanca 1986, s. v. ¶¹¹⁴⁸ Per

es. ¶¹¹⁴⁹ La infanta Isabel, germana de pare d'Enric IV, remetent de la lletra, i futura reina Isabel I. ¶¹¹⁵⁰ Ms. *Cirtamento*. ¶¹¹⁵¹ Ms. *nuestro*.

príncep fos fora de presó, e que li agués misericòrdia e·ll volgués deliurar e metre en llibertat.

E axí matexs, trameté letres als barons e senyors e regidós e deputa[t]s de Barcelona, fent-los gràcies del que avien fet e pregant-los que continuassen fins que les coses aguesen compliment de bona concòrdia, e que ell los fia proferta en tot quant l'aurie[n] mester, e altres coses donant glòria a catal[a]ns.

Foren a la dita ciutat de Çaragoça,¹¹⁵² al senyor rey, lo arcabisbe de Taragona, lo abat de Poblet¹¹⁵³ [e] mestre Johan Ferrando, artiaqua major de Tortosa, los quals soplicaren la majestat del senyor rey fos¹¹⁵⁴ sa mercé de donar al dit príncep, dient los grans dans, mals e congoxes del principat de Catalunya, e encara de tots sos regnes e terres, e que en la tarda havia gran peril.

262.

DELS ALBARANS DE COMOURE

En la ciutat de València, a .XXVII. del mes de febrer, en la nit, foren messos albarans¹¹⁵⁵ per moltes parts de la ciutat, dient: «Senyors, per bé del regne, al primer crit tothom sia aparelat ab ses armes, e muyren los traydós dels mals conselés!», e nomen[an]t alguns en los dits albar[an]s, e altres coses que contenien los dits albarans. Fonc manat als vicaris de les esglésies de la dita ciutat que per nenguna manera no volguesen repicar.

263.

COM LA GENT D'ARMES SE PARTIREN PER ANAR A MORELA ||^{132v}

E los comtes¹¹⁵⁶ e senyors del principat, ab tanta multitut de gent que pasaven .L. mília presones, fent la via de Morela, e de aquí may partir fins que·l príncep fos fora e en mans e poder dels cathalans. E la gran armada e multitut de gent foren en Fraga,¹¹⁵⁷ e aquí deliberaren de sperar resposta dels enbaxadós qui heren al senyor rey en la ciutat de Çaragoça.

264.

COM MISATGÉS DEMANEN AL SENYOR PRÍncep

En lo dit any e mes, estant lo senyor rey e senyora reyna, e misatgés del rey de Castella, e embaxadós e grans senyors de Aragó, tots en la ciutat de Çaragoça tots cloent e determenant que·l¹¹⁵⁸ senyor príncep devia exir de presó, e en aquest

¶¹¹⁵² Ms. Çaragoça. ¶¹¹⁵³ Fra Miquel Delgado (1458-1478). Vid. Cèsar MARTINELL, *El monestir de Poblet*, Barcelona, Barcino, 1927, pp.

61-62. ¶¹¹⁵⁴ Ms. vos. ¶¹¹⁵⁵ *albarans*, interlineat. ¶¹¹⁵⁶ Ms. *comtees*. ¶¹¹⁵⁷ Ms. *Fraga*. ¶¹¹⁵⁸ Ms. *que'n*.

temps un conseler de Çaragoça venc al senyor rey e dixs-li: «Senyor, avisar-vos vul que [és] nesesari que decontinent doneu a don Carles, car sàpia vostra mages-tat que avalot se mourà en la ciutat, que, fora vostra presona, tots los altres no sien morts, que no y donarà remey ni u metiguarà quanta gent à en lo món. E axí, senyor, prest contentau a tothom e asesegau (*sic*) les gens e vostra ciutat».

265.

COM LO SENYOR REY DONÀ LO SENYOR PRÍncep

E lo dit senyor rey ésser avisat per lo conseler, e sabent e sentint los grans dans e mals de ses terres e regnes, e lo gran avalot que's sperava en la dita ciutat, decontinent fa venir tronpetes e fa cridar per la ciutat [e] fa fer crides reals com don Carles, príncep, hera fora e deliure, e que en aquella hora lo avia donat e fet gràcia a la senyora reyna. E, fetes les crides, decontinent toquaren campanes e feren profesons e molt gran alegria en la dita ciutat; e los misatgés del rey de Castella e dels catalans, pres lexència del senyor rey, se partiren a lur terres ab gran consolació.

266.

COM LA SENYORA REYNA DELIURÀ LO SENYOR PRÍncep

E, feta la crida, decontinent la senyora reyna cavalcà fent la via de Morela; e fonch en la dita vila diumenge primer dia del mes¹¹⁵⁹ de març, a .iii. ores après migjorn, e decontinent més lo senyor príncep en libertat, e fora del castel e deliure de presó e de tota manera de peril. E lo dit senyor príncep, decontinent, fa letra ab coreu molt cuytat als senyors qui heren en la dita armada en la vila de Fragua, esperant la resposta del senyor rey.

267.

DE LA LETRA DEL SENYOR PRÍncep ||^{133r}

«Senyors y bons y verdadés amichs meus. Lo dia present, a .iii. ores après migjorn, és venguda la senyora reyna, la qual me ha mes en pura libertat. Abdosos anam en aquexa ciutat, ahon presencialment vos retré les gràcies degudes. Scrita¹¹⁶⁰ ab cuyta en Morela, lo primer dia del mes de març».

¶¹¹⁵⁹ Ms. *mers*.

¶¹¹⁶⁰ Ms. *Scritat*.

268.

SENYORA REYNA E SENYOR PRÍNCEP FAN LA VIA DE TORTOSA

E la dita senyora reyna e senyor príncep, partits de Morela ab molta notable gent e ab .m. balestés dels catalans, ab molta alegria e consolació, feren la via de la ciutat de Tortosa.

269.

LETRA A VALÈNCIA QUE·L¹¹⁶¹ SENYOR PRÍNCEP ERA DELIURE

Diumenge primer dia de març, ven[c] coreu en València al governador e batle general com lo senyor rey avia deliurat de presó al senyor príncep e mes en mans dels catalans.

270.

COM TOQUAREN CAMPANES E *TE DEUM*

E lo digous, a .v. del dit mes de març, venc lo coreu ab les letres del senyor rey com don Carles era deliure e fora de presó. Lo correu entrà a .xi. ores de dia, e decontinent toquaren les morlanes e totes les campanes de la Seu e de totes les paròquies, e cantaren lo *Tè Deum*; e al vespre feren alimares e lançaren coets [e] bonbardes, e gran alegria.¹¹⁶²

271.

DE LA PROFESÓ E FESTA COLENT

E lo divenres après, a .vi. de març, en la dita ciutat de València feren festa colent, e profesó general ab tots los frares e capelans e ab capes, molt solemnement, fent la volta de la professó del *Corpus Christi*, e fonc a la Verge Maria de Gràcia. E al vespre tornaren a fer festa de alimares, coets e altres coses, per la molta alegria que les gents avien del senyor príncep.

¶ ¹¹⁶¹ Ms. *que·n*. ¶ ¹¹⁶² Els jurats ordenaren fer lluminàries dos nits a les torres dels portals dels Serrans i de Quart i a la Sala de la ciutat, el 5 i el 6 de març, a més de la processó a la

Mare de Déu de Gràcia del segon dia recollida al *Dietari* (CARRERES ZACARÉS, *Ensayo de una bibliografía de libros de fiestas...*, II, pp. 129-130, doc. XXIX b i c).

272.

SENYORA REYNA E SENYOR PRÍNCEP FOREN A TARAGONA

Dimarts a .iiii. de març, la senyora reyna e senyor príncep foren en la ciuta[t] de Taragona, hon fonc feta molt gran honor al senyor príncep, e meteren-lo ab palis. E decontinent la ciutat li donà quatre mília florins, los juheus li donaren .m. florins, e los moros¹¹⁶³ li'n donaren altres .m. florins.

273.

COM ENTRÀ LO SENYOR PRÍNCEP EN BARCELONA

En lo dit any, disapte a .viii. de març, lo senyor príncep entrà en la ciutat de Barcelona, e la senyora reyna anà a Vilafranca. E lo senyor príncep, ab tots los nobles e grans senyors, partits del loch de S(*blanc*), que ha una legua, estaven la multitut de la gent a quatre renchs de hòmens, uns après d'altres, fins a Barcelona, ço és, un lancer e un balester; e lo senyor príncep e di-^{1133v}putats e senyors anaven enmig, ab molta gran honor e reverència e prosperitat. En esta manera fonch mes lo senyor príncep en la ciutat de Barcelona, ab un palis rich de brocat carmesí; e los grans senyors del principat de Cataluna e diputats de Barcelona per tots los senyors de cristians e gens foren luats dels actes tan insignes e famosos que havien fets, e la supèrbia dels dits catalans aumentà.

274.

FESTES .VIII. DIES

Qui per la molta glòria de Cataluna, qui per la multitut de tan grans senyors e gens, qui per la tanta abundància de pecúnies, feren festa en la dita ciutat de Barcelona per .viii. dies contínuus, que dir ni scriure no's poria.

275.

COM FONCH PRES MOSSÉN REQUESENS

Estant lo dit senyor príncep en la dita ciutat de Barcelona en tanta honor e glòria, e la senyora reyna en la vila de Vilafranca de Penadés, tenint poder¹¹⁶⁴ basant del senyor rey e molta comissió abundant, comunicant ab los diputa[t]s e conselés de Barcelona dels capítols e altres coses nesesàries entre lo senyor rey e senyor príncep, en aquest temps, durant los parlaments e concordar los capítols,

¶ ¹¹⁶³ Ms. *moror*. ¶ ¹¹⁶⁴ Ms. *pober*.

fonch sentit com mossén Bernat de Requesens,¹¹⁶⁵ que avia .XX. anys que hera governador general de Catalunya, tractava alguns actes contra lo senyor príncep e diputats, per la qual cosa decontinent fonch pres e mes en presó e ben guardat. Lo dit mossén Requesens fonch pres dimarts a .XXI. del mes de març.

276.

MISATGÉS DE VALÈNCIA AL SENYOR REY

En lo dit any, València féu misatgés al senyor rey, qui hera a Çaragoça, e foren misatgés en Luís Cruelles e en Guillem Masquó, jurats de València, micer Jaume Garcia, micer Pere Amalrich, advocats de la ciutat, e en Francesch Çahera, racional de València, e en Pere Bou,¹¹⁶⁶ e partiren de València diumenge primer dia del mes de març. Los quals foren a Çaragoça al senyor rey, e foren molt prestament desempatxats per lo dit senyor rey e foren tornats en la dita ciutat de València a .VI. del mes de abril.

277.

MISATGÉS AL SENYOR PRÍncep E A BARCELONA ||^{134r}

En lo dit any e mes de abril, València [féu] embaxada al senyor príncep e diputats de Barcelona e del principat de Catalunya, e foren misatgés en Loís Cruelles e n Miquel Calbet,¹¹⁶⁷ jurats de València, en Pere Bou, [e] micer Jaume Garcia Aguil- lar [e] micer Pere Amalrich, advocats de València, e partiren de València a .XXV. de abril, dia de sant March.¹¹⁶⁸ Als quals embaxadós fonch feta molta honor per lo senyor príncep e diputa[t]s, e fonch splicada la embaxa[da] per micer Aguil- lar molt altament, ab molta gràcia, al dit senyor príncep e diputats, hon hy av[i]a ar- cabisbe, bisbes, abats, comtes, barons, e nobles hòmens pus de .CL. O nobla ciutat de Barcelona, triüfant en tanta pròspera honor de tant savi consel e de tan grans magnats senyors! E foren tornats en la ciutat de València los dits misatgés diluns a .VIII. de juny.

¶ ¹¹⁶⁵ El governador de Catalunya era Galceran de Requesens, confós ací amb el seu germà Bernat (VICENS I VIVES, *Els Trastàmars*, p. 43). *Vid. infra*, núm. 282, on es repeteix l'error. ¶ ¹¹⁶⁶ El *Libre de memòries* (ed. cit., II, p. 626) inclou amb els missatgers *En Lluís Juan*, ciutadà, com Bou, i no hi esmenta el racional Guillem Saera, mal dit Fran- cesc. ¶ ¹¹⁶⁷ Al ms. hom ha esborrat les últimes tres

lletres de *Miquel*. Vicent Calbet (i no *Miquel*) fou elegit jurat el juny de 1462 (*Libre de memòries...*, II, p. 632), i no ocupava llavors el càrrec. Pot ser una confusió de l'autor per Guillem Mascó, generós, jurat l'any referit (*ibid.*, p. 626) i membre de la mis- satgeria anterior al rei. ¶ ¹¹⁶⁸ Varen arribar a Bar- celona el 4 de maig (*vid.* Jaume SAFONT, *Dietari*, p. 133, que diu que eren sis els missatgers, i no cinc).

278.

DE ALTRES ALBARANS PER LA CIUTAT

En lo dit any, digous de matí a .xviii.º de juny, foren mesos albarans per molts lochs de la ciutat de València, e mesos per les parets, dient molt mal e gran càrech de alguns regidós de la ciutat e nomenant alguns regidós de la dita ciutat, comovent los coratges dels pobles a fer un gran insult en la dita ciutat e presones e béns de alguns regidós.

279.

CRIDA QUE DONAVEN .M. TIMBRES

E lo divenres après a .xx. del di[t] mes, disapte, e diluns e dimarts, foren fetes crides reals per los lochs acostumats que tota presona qui amostrara qui¹¹⁶⁹ tals albarans auria fets, la ciutat li donaria decontinent .m. timbres; e Remolins, verguer dels jurats, anava ab los de la crida e portava en lo arçó de la sela en un sach los .m. timbres, e, acabades les crides, foren deposats en la taula d'en Miquel d'Eviça. Per rahó dels quals albarans ne fon pres en Loís de Vesach, que és stat dos vegades jurat de València, del qual diré en son loch.

280.

DE LA CONCÒRDIA E CAPÍTOLS

E la senyora reyna e senyor príncep, e diputats del principat, e mestre de Muntesa, mossén Loís de Vich, mestre racional, ¶^{134v} e altres senyors, per la senyora reyna foren concordats de capítols e de tot lo que hera nesesari; en la qual concòrdia fonc concordat que la senyora reyna donàs a mossén Johan de Beamunt, e los diputats donasen a mossén Bernat de Requesens. E lo divenres a .xxvi. de juny, foren letres de la senyora reyna en la ciutat de València de la concòrdia e dels capítols e de tot lo nesesari de conservar pau, concòrdia e bona voluntat entre los dits senyors e de sos regnes e gens.

281.

COM FONCH FORA DON JOHAN DE PEAMUNT

E lo batle general se partí de València digous a .ii. de juliol, per anar al castel de Xàtiva, del qual el dit batle era alcaiyt (*sic*) del dit castel, per traure lo dit mossén

¶ ¹¹⁶⁹ *qui*: «que», corr.

Johan de Beamunt. E lo divenres après, a .v. ores après migjorn, foren en València batle e mossén Johan de Beamunt, e lo disapte après, a tres ores après miganit, se partí per al senyor príncep.

282.

FONCH FORA MOSSÉN BERNAT DE REQUESENS

E mossén Bernat de Requesens fonch tret de presó, emperò fonch bandejat de tot lo principat de Catalunya; e lo dit mossén Bernat de Requesens fonc en la ciutat de València, ab tota sa casa, a .x. del mes de juliol, dia de sancta Margarita. Lo qual mossén Requesens tenia en València casa e gran renda, la qual li venc per herència de mestre Pere Soler, metge, que fonc avi de la senyora muler del dit mossén Requesens.

283.

COM FONCH JURAT PER PRIMOGÈNIT DON CARLES

En lo dit any .M.CCCC.LXI., dimarts a .XXIII. de juny, dia del gloriós sant Johan Babtista, don Carles fonch jurat per primogènit en la ciutat de Barcelona, ab molta honor e grandíssimes festes, que duraren quatre dies les grans festes e solemnitats. O ciutat de Barcelona, e senyors e regidós del principat de Catalunya, bé podeu dir que teniu lo ceptre triüfant de pròspera honor!

284.

FEREN PROFESÓ¹¹⁷⁰ PER GRÀCIES

En la ciutat de València, diumenge de matí a .XXVIII.º del dit mes de juny, feren profesó general solemnement a la Verge Maria de Gràcia, fent gràcies a Jesuchrist e a la beneyta mare sua Verge Maria de la pau e concòrdia, de tant benefici dels regnes. ¶^{135r}

Estant lo senyor príncep en la ciutat de Barcelona, ab tanta pròspera honor e amor e bona voluntat de tots los grans senyors e de totes les gens, lo prè malaltia, e molt mal dispost.

285.

COM MORÍ LO SENYOR PRÍNCEP PRIMOGÈNIT

Lo dit senyor príncep, per sa malaltia, dispongué de la sua ànima e ordenà de sos béns e de presona, e aconsolà sos servidós ab tantes dolces e bones paraules, que

¶¹¹⁷⁰ Ms. *profesa*.

fonch la pus dolorosa cosa que presones hagen vist ne hoït; e lo dimecres a .XXIII. del mes de setembre, a .II. ores après miganit, lo senyor príncep donà la ànima a nostre senyor Déu e paguà lo deute de natura.¹¹⁷¹ O regnes, terres e gens, agau dol e tristícia de la mort del dit senyor príncep!

286.

FONCH SOTERRAT EN LA SEU

En lo dit any, dimecres a .VII. de octubre, lo cors del dit senyor príncep fonch aportat del palau a la Seu de la ciutat de Barcelona, hon lo dit príncep s'era lexat en son testament, lo qual fonch aportat ab molta honor e reverència, acompanyat de tots los grans senyors del principat, fent la volta de la profesó del *Corpus Christi*, los care[r]s empaliats de richs draps. Partiren de matí del palau e foren a la Seu toquada la oració, hon tenen lo dit cos ab molta honor e veneració, lo qual se diu fa innumerables miracles.

287.

DE LES LETRES DE LA MORT DEL SENYOR PRÍncep

En lo dit any, disapte a .XXVI. de setembre, a migjorn, en València vench lo correu¹¹⁷² qui portà les letres de la mort del senyor príncep; e lo digous primer dia de octubre, tocades les .XII. ores, feren les crides molt dolorosament per la ciutat de València, per los lochs acostumats, de la mort del senyor príncep, e que en la dita ciutat que nengú no gosàs parar botiga ni corts, longa ni denguna manera de festa, fins la ciutat agués fet remembrança de la mort de tant senyor, amat e volgut de totes les gens.

288.

REMEMBRANÇA DEL SENYOR PRÍncep

Dimecres a .VII. de octubre, en la Seu de València, fonch feta remembrança per lo senyor príncep ab molta solempnitat, molt richs draps, gran lumenària, molta

¶ ¹¹⁷¹ Malgrat la creença de la mort per verí, atribuïda per alguns a la reina Joana Enríquez i persistent entre els historiadors, Carles de Viana va finir de malaltia, tísic (*vid.* DESDEVISES DU DÉZERT, *Carlos de Aragón...*, pp. 408-415, que recull la fama pòstuma de santetat del dissortat príncep). Una nota del protocol de Jaume Vinader diu que *era mort de pasió còlica* (ALMARCHE,

Historiografía Valenciana, p. 95; RODRIGO PERTEGÁS, «Efemérides notariales», p. 195; ESCARTÍ, *Memòria privada...*, p. 53). ¶ ¹¹⁷² Segons el *Libre de memòries...* (ed. cit., II, p. 631), les lletres de Pedro de Urrea, governador del regne, amb la nova de la mort, hi arribaren el 30 de setembre, disposant els jurats les exèquies a celebrar a la Seu per la ciutat.

gent de senyors e senyores, molt poble. La missa, bisbe Cascant; sermó, mestre Pineda;¹¹⁷³ la tema, *Qui se humiliat, exaltabitur*.¹¹⁷⁴ Tanta fonc la gent, que en la Seu no podi[e]n anar.

289.

REMEMBRANÇA DE LA CONFRARIA ¶¶^{135v}

Disapte a .x. del dit mes de octubre, la confraria de la Verge Maria feren remembrança del dit senyor príncep. Fonc fet solem[n]e lit, lumenari de un portal a l'altre de ciris blancs, los bastiments que staven los ciris alt ab thovaloles blanques ab armes reals. Misa, bisbe Cascant; sermó, mestre Jaume Peres, provencial de sant Agostí; tema, *Ego primogenitum ponam illum, excelsum pre regibus terre*.¹¹⁷⁵ Senyors [e] senyores, vestits de màregues, totes les creus de les paròquies, moltitud de gent fent honor al dit senyor príncep, tots ab molta devoció, per lo gran bé que totes les gents volien al dit senyor príncep.

290.

EN LA SEU FONCH MESSA LA TAULA

E per la molta gran amor que les gents avien al dit senyor príncep, en lo dit any de .M.CCCC.LXI., diluns en la nit, a .XVIII.º de octubre, fonch messa la taula ab lo príncep pintat en la Seu, en lo pilar del cancell defront la trona; e, aquí, devoció, presentales e altres coses, que era cosa de gran admiració.¹¹⁷⁶

291.

LA ORACIÓ DEL SENYOR PRÍncep

E la present oració fia lo dit príncep, e la gent hy avia gran devoció: «Senyor, Rey de glòria, dona'm victòria, e als morts sancta glòria, e als bons exalçament, e als mals convertiment. O, Senyor, salva mos amichs, convertexes mos enemichs! Amén».

¶¹¹⁷³ Nota marginal, de lletra del s. XVIII: *del orden de predicadores, ut supra f. CVIII*. ¶¹¹⁷⁴ *Lc* 14, 11, i 18, 14: *quia omnis qui se exaltat humiliabitur, et qui se humiliat exaltabitur*. ¶¹¹⁷⁵ *Ps* 88, 28. ¶¹¹⁷⁶ Les relacions de la ciutat de Valèn-

cia amb el príncep Carles foren estudiades per Francisc ALMARCHE I VÁZQUEZ, «Don Carlos de Viana», *Empori*, núm. 3 [Barcelona, 1907]. Cit. per SANCHIS SIVERA, *La Catedral de València*, p. 197, nota.

292.

DELS MIRACLES

En la ciutat de Barcelona, acabat los obsequis e les grans honós del dit príncep e senyors, e tenint lo cos ab la dita Seu de Barcelona splicant los molts miracles, moltes gens foren a Barcelona per devoció del dit sant¹¹⁷⁷ Carles.

293.

BARCELONA TRAMETEREN PER DON FERANDO

E, complit e acabat totes les coses que a la sepultura eren nesesàries al dit príncep e senyor, Barcelona e principat de Catalunya trameten misatgés al senyor rey que vulgua trametre son fill don Ferrando, car ells heren contents de jurar al dit don Ferrando per primogènit e senyor, segons que·ls capítols heren concordats e promesos en la senyora reyna e principat.

294.

COM ENTRÀ DON FERRANDO EN BARCELONA ||^{136r}

En lo dit any .M.CCCC.LXI., disapte a .XIII. de noembre, la senyora reyna e lo senyor don Ferrando, primogènit, entraren en la ciutat triüfant en honor de Barcelona; e lo dit don Ferrando fonch mes ab palis ab molta honor e reverència, que príncep merexia e Barcelona e principat acustumaven de fer a lur senyors.

295.

FONCH JURAT PER PRIMOGÈNIT

E lo diumenge après, a .XV. del dit mes de noembre, lo dit don Ferrando fonch jurat en la Seu de Barcelona per primogènit e senyor, ab aquelles grans honors, reverències e festes que·l senyor príncep era merexedor.

¶ ¹¹⁷⁷ Les paraules *miracles* i *sant* han estat ratllades en època moderna al ms., és lícit suposar que per manament de la jerarquia eclesiàstica o de la Inquisició; en substitució de *sant*, hom va escriure, del mateix temps, *príncep*. Hi ha nota marginal, de lletra del s. XVIII: *mira lo que ay en esto*. Les fonts

catalanes de l'època confirmen la creença de l'autor del nostre text; cf. Jaume SAFONT, *Dietari*, p. 140: *Divenres, a XXV de setembre MCCCCLXI, lo benejyt sent Karles comença de fer miracles, car gorí una fadrina contreta e sanà una dona perelèticha. E de huy avant continua de fer miracles quascun jorn*.

296.

SENYORA REYNA E SENYOR PRÍNCEP ESTAN EN BARCELONA

E la dita senyora reyna e senyor príncep son fill aturaren en la dita ciutat de Barcelona per algun temps, ab molta e gran honor e prosperitat e festes.¹¹⁷⁸

297.

DE LA SEGONA PERDONANÇA DE LA SEU DE VALÈNCIA

Lexant los fets e actes de Barcelona, vingam a dir de València. ¶^{136v}

En l'any .M.CCCC.LXI. fonch la segona perdonança de la Verge Maria de la Seu de València, hon fonch fets grans aparelaments segons l'altra perdonança pasada. Foren moltes gens stranyes e ben acolits, e foren fetes moltes caritats a gens pobres¹¹⁷⁹ per guanyar la vera indulgència. Lo que's donà a la indulgència muntà tota la cantitat .XI. míl[i]a timbres.

298.

POROGACIONS ALS DE LA PERDONANÇA

Divenres a .XXIII. de juliol, e digous a .v. de agost, disapte e diluns après, foren fetes crides per la ciutat en los lochs acostumats, de les grans porogacions e libertats als anants e veni[n]t a la vera indulgència, e la provesió de la ciutat molt abundantment.

299.

DEL BISBE DE COHYNGRA

Dimecres a .II. de deembre, lo bisbe de Cohyngra¹¹⁸⁰ entrà en la ciutat de València, legat per lo papa e senyor bisbe de València per vesitar lo clero del dit bisbat de València. E lo disapte, a .v. del dit mes, splicà sa embaxada e amostrà son poder.

300.

COM SE AJUSTÀ TOT LO CLERO

Dimarts a .VIII. del dit mes, dia de la Verge Maria, tot lo clero de València foren ajustats en lo cor de la Seu de València. Aquí fon concordat que fosen elegits .XII.

¶¹¹⁷⁸ Segueix quasi una columna completa en blanc al ms. ¶¹¹⁷⁹ Ms. *probes*. ¶¹¹⁸⁰ Era prelat de

Coimbra Joan Rodrigues Galvao (1459-1469). *Vid.* EUBEL, *Hierarchia Catholica...*, II, 132.

preveres per comonicar ab lo bisbe visitador; foren los elets, per la Seu lo paporde Torrella, micer Johan Civera, mossén Vinyoles, mossén Rubiols e mossén Coll e mossén Figueron; per los rectós de València, mossén Luc Roures, rector de Sant Lorens, [e] mossén Miquel Galbes, rector de Sancta Creu; per los rectós e capelans de fora ciutat, micer Jorde de Centelles, rector de Oliva e de Almenara, fill del compte de Oliva, e mossén Dionís Monyós, rector de Foyos, als quals fonch donat poder bastant comunicar ab lo bisbe per lo visitar.

301.

LO BISBE SE N'ANÀ YRADAMENT

Per la qual rahó los canonges, ab los¹¹⁸¹ dits elets, comunicaren moltes vegades ab lo bisbe visitador. A la conclusi[ó], lo dit bisbe se n'anà molt iradament, que no dis «Adéu siau», quasi amagadament.

302.

MISSES E PROFESÓ¹¹⁸² PER LA PLUGA

En lo dit any, disapte a .iii. de jener, començaren tan grans pluges en lo regne de Valènci[a] que duraren fins el dia de la Verge Maria de febrer.¹¹⁸³ En aquell dia, fonch hordenat que en la Seu e paròquies fosen dites .vii. misses solemnement, per los .vii. goigs de la Verge Maria, e la .viii.^a missa de la santíssima Trinitat; e après feren profesó general a la Verge Maria de Gràcia.¹¹⁸⁴

303.

[DE LA CANONGIA DEL SENYOR REY]

En l'any .m.cccc.lxii., diluns a .xxv. de jener, dia de la conversió de sant Pau, per lo magnífich en Pau Rocel,¹¹⁸⁴ en loch del senyor rey, fonch presa posesió d'una canongia de la Seu de València per al dit senyor rey.¹¹⁸⁵ Fonch lo capítol empaliat, e murta, e féu lo dia molt fort de fret e de glaça e mal temps.¹¹⁸⁶

¶ ¹¹⁸¹ Ms. *les*. ¶ ¹¹⁸² Ms. *profesa*. ¶ ¹¹⁸³ 2 de febrer: Purificació de la Verge Maria, o Candelària. ¶ ¹¹⁸⁴ Pau Rossell, notari de València, secretari i escrivà de ració de Joan II (*Libre de memòries...*, ed. cit., II, pp. 590 i 628). ¶ ¹¹⁸⁵ El canonicat fou instituït per Benet XIII (Perpinyà, 15-juliol-1409) per al rei Martí i els seus successors, a pregàries del bisbe Hug de Llupià i el capítol, a fi d'obtenir la protecció de la corona per als

drets de l'Església valentina (vid. *Libre de Antiquitats*, ed. Sanchis Sivera, pp. 13-14 i nota; ed. Martí Mestre, I, p. 49, n. 56-60). ¶ ¹¹⁸⁶ Confirma açò una nota del protocol de Pere Alfonso, de l'Arxiu Arquebisbal de València [abans de la seua destrucció el 1936], que consigna que en tal data *neva en la ciutat de València e feu molta neu, pero dura un dia* (RODRIGO PERTEGÁS, «Efemérides notariales», p. 200).

304.

[DE LA CENTÈNCIA DE FERRANDO]

En dit any, dimartz a .xv. de maig, lo governador, compte Corela, donà centència a Ferrando Castelà, lo qual al·legà que hera cavaler e gentillhom; e los cavalés de València foren ajustats en lo Mercat, de què lo dit Ferrando fonch tornat em presó. E al tercer dia lo pengaren, que no poch provar res.

305.

DEL FILL DEL REY DE GRANADA

En lo dit any, a .xxii. de maig, de Castella vench nova com lo fill del rey de Granada¹¹⁸⁷ era entrat ab gran poder per córe[r] e robar en lo regne de Castela; e per un renegat, que avia .xiii. anys que avia renegat, per aquest fonch avisat lo bisbe de Jahent¹¹⁸⁸ e lo duch de Cabra, los quals se aparelaren en cert pas, e, a la jornada que entraren los moros, per lo bisbe e duch foren los moros desboschs¹¹⁸⁹ e vençuts, que entre morts e presos dels moros foren més de .vi. mília, que scasament fogí lo fill del rey ab poch. E lo rey de Castella se féu venir lo renegat, e, sabent com avia renegat com a forçat, féu-lo reconciliar, e·l tench ab molta amor e·l remunerà abundantment.

306.

[GRAN TEMPESTA A TOT EL REGNE DE VALÈNCIA]

Divenres dia de sant Bernabeu,¹¹⁹⁰ de matí, exint lo sol, en un movent se moch trons, lamps, pedra e gran vent, e après pluga, que féu molt gran dan e dapnatge en lo dit regne.

307.

[COM LO PAPA AVIA PRESONAT ALGUNS SENYORS EN ROMA]

Disapte a .xii. de juny, dit any, vench nova de Roma com lo papa avia fet pendre .xii. grans hòmens ciutadins (*sic*) de Roma, dient que volien e ginaven que Roma tornàs a l'Emperi.

¶¹¹⁸⁷ Deu al·ludir a Alí, fill i successor del sobirà nasrida Saad (+1462). ¶¹¹⁸⁸ Alfonso Vázquez de

Acuña (1457-1474). *Vid.* EUBEL, *Hierarchia Catholica...*, II, 159. ¶¹¹⁸⁹ *Sic*, per *desbosts*. ¶¹¹⁹⁰ 11 de juny.

308.

[DE SQUIRENCI, COSARI]

Diumenge a .XIII. de juny, Squirenço, cosari, fonch al Guerau ab quatre galeres, e aquí prèss fustes e mercaderies. E lo dimecres a .XXVIII.º de juny, dia de sant Pere, fonch tornat al Guerau, e stech tres dies robant e e fent dan e dapnatge a València; e alguns mercadés rescataren lur mercaderies.

309.

DE MESTRE BERTHOMEU MARTÍ

Dimecres a .VII. de juliol, mestre Berthomeu Martí, mestre en Arts e en Medeci[n]a, de edat de .LXXX. anys,¹¹⁹¹ anà a la Çaydia,¹¹⁹² e vesitant les monges malaltes caygué per una trapa; e, portant-lo ab unes andes a casa sua, morí, que no n'agueren sentiment lo[s] qui'l^{137v} portaven. Lo qual mestre Berthomeu avia avisat a infinida gent que's disponguesen per a paraís, e ell matexs ni altre no'l poch avisar ni dir paraula de la sua mort.

310.

EN JOHAN ROTLÀ MATÀ LO BARBER

Dimecres en la nit, a .XIII. de juliol, any .LXII., en Johan Rotlà, batle de Cocentayna, se'n portava una dona, filla del barber qui stava prop lo portal de la Trinitat, e lo fill de mestre Thomàs, barber, qui està prop de Sant Berthomeu, après casa de mossén Loís Jofre, los acompanyava; e, essent en lo camí de Xàtiva, pasat Sant Vicent, prop la garofera, lo dit en Rotlà vench a paraules ab lo dit Thomàs, de què en Rotlà, que cavalcava bon ginet, li donà .v. lançades, que cascuna lo pasava de part a part, e per lo matí fonch atrobat alí mort, e anava molt abilat. E vench la nova a son pare, mestre Thomàs, de la mort de son fill, lo qual no tenia pus de fill ni filla.

¶ ¹¹⁹¹ Era el metge titular de l'Hospital d'Innocents, des de 1436, però mantingué el càrrec fins al 1467, segons els Llibres de Majordomia del centre (*vid.* Agustín RUBIO VELA, «Autobiografía i ficció en "L'Espill" de Jaume Roig. A propòsit de l'episodi en l'hospital», *L'Espill*, 17-18 (1983), pp. 127-148, esp. pp. 145-146), el que contradiu la informació del *Dietari*; cf. Josep GUIA I MARÍN, «Anotacions de Jaume Roig sobre Roderic de Borja, Joan

Roís de Corella i ell mateix», *Afers*, 61 (2008), pp. 625-636. Natural de Xàtiva, va gaudir de gran renom (José RODRIGO PERTEGÁS, *Hospitales de Valencia en el siglo XV. Su administración, régimen interior y condiciones higiénicas*, Madrid, Tip. de la «Rev. de Archivos, Bibliotecas y Museos», 1927, p. 28). ¶ ¹¹⁹² Monestir de monges cistercenques de *Gratia Dei*, o de la Saïdia, situat extramurs de València, a la ribera esquerra del riu Túria.

311.

COM FONCH PRES SQUIRENÇO

Digous a .xv. de juliol, vench nova com fustes de Barcelona avien pres a Squirenço e les quatre galeres e quant tenia, e decontinent li donaren centència de mort com a cosari e robador de les ma[r]s, e fonc paguat dels mals que avia fet.

312.

[COM FONCH PRES LO CANONGE TORRES]

Divenres a .xiii. de agost, Eximén Peres Scrivà, justícia criminal de la ciutat de València, prè lo canonge Torres,¹¹⁹³ lo qual era de Cataluna e canonge de la Seu de València, e mès-lo en la presó comuna, e decontinent toquà la vedada; e lo disapte, vespra de la Verge Maria, fonch donat, e desvedaren. E, per algunes paraules que foren dites al dit justícia, lo dimecres après, a .xvii. del dit mes, axí com fonch desputat lo dit canonge, lo justícia lo prè e'l tornà en la presó comuna. E decontinent lançaren la constitució de Taragona, e fonch vedat per tot lo bisbat que nengú no pogués hoir missa; e durà fins que'l dit canonge fonch fora, que stech pres fins a (*blanc*).

313.

COM MORÍ MOSSÉN JOHAN FIGUEROLA¹¹⁹⁴

Diluns a .xv. de noembre, mossén Johan Figuerola, cavaler, a una ora, levat de taula, muntà al tarrat que hobrava; e muntaven una bigua e volch aydar a tirar, de què ell caygué en lo pati, e decontinent morí, que no parlà paraula.

314.

COM MORÍ GUILLEMET

Disapte de matí a .xviii. de deembre, dia de la Sperança, trobaren mort a Guillemet (*blanc*) en una alqueria prop la creu ¶^{138r} de Xàtiva, per la qual mort foren presos alguns; no'ls pogueren provar res, e foren tots deliures.

¶¹¹⁹³ És possible identificar-lo amb Jaume Torres, que fou bibliotecari major d'Alfons el Magnànim a Nàpols. El rei l'al·ludia en carta del 22 de setembre de 1455, en ocasió d'enviar-lo a València, des de la ciutat italiana, amb l'encàrrec de comprar-hi una partida de llibres per a la reial biblioteca, en aquests termes: *...lo amat e fel librer major nostre mossén Jacme Torres, Canonge de València...*

(José SANCHIS SIVERA, «Bibliología valenciana medieval», *Anales del Centro de Cultura Valenciana*, III (1930), p. 44; reed. en el llibre del mateix autor *Estudis d'història cultural*, a cura de M. Rodrigo Lizondo, València-Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana i Abadia de Montserrat, 1999, p. 68). Cf. SANCHIS SIVERA, *Dietari...*, p. xvii. ¶¹¹⁹⁴ Ms. *Figuerola*.

315.

[DE LA CENTÈNCIA PER LA DONA DE BARCELONA]

Divenres a .v. de març, any .LXIII., en la ciutat de València rocegaren dos jóvens e·ls esquarteraren, e roceguren una dona e la pengaren, per la mort que avien feta de una dona de Barcelona e de son fill e fila e una moça en una cova en terme de Vilamarxant.

316.

[COM FONCH CREMAT JAUME BANQUALER]

Disapte a .XVIII. de juny, cremaren a Jaume Banqualer, qui stava en lo camí de Sant Vicent, lo qual avia dit mal de si matexs.

317.

DE MOSSÉN CRISPÍ VALDAURA E LO FILL DE MOSSÉN VIDAL DE
BLANES

Mossén Crespí Valdaura e lo fill de mossén Vidal de Blanes, los pus pacífichs cavalés del regne, per un poch de terme de sos lochs vengueren a gran congoxa, que los jurats de València ni altres gens no·ls pogueren concordar.¹¹⁹⁵ De què lo senyor rey los assignà camp de batalla en la ciutat de Çaragoça per al dia de Aparici, a la qual jornada foren los dits cavalés, e lo senyor rey los poroguà per al dia de sant Johan. E per a la jornada foren los dits cavalés ab molta puxança, e foren en Navarra, hon lo senyor rey los assignà lo camp, e lo senyor rey los porogà fins que fos en València e un mes après. E de aquí avant no sé què feren.

318.

MORT DE MOSSÉN LORIS

En lo dit any e mes de setembre, mossén Loís de Loris e Johanot Claramunt, en terme de Campanar tenien alqueries, la hu après de l'altre, los quals, per poca rahó, vengueren a paraules, de què lo Claramunt, ab si quart, alancegà al dit mossén Loris, lo qual decontinent morí.

¶ ¹¹⁹⁵ Lluís Crespí de Valldaura, cavaller, senyor de Sumacàrcer, va reptar a batalla a ultrança Francesc Vidal de Blanes, senyor de Cotes, per una disputa

sobre dret de pastures (*vid.* Vicent PONS ALÒS, *El señorío de Sumacàrcer en la Baja Edad Media. De mudéjares a moriscos*, Sumacàrcer, 1995, pp. 112-114).

319.

COM CREMAREN LO FILL DE PEDRO VEGO

Disapte a .iii. de deembre cremaren al fill de Pedro Vego, relonger, qui tocava les ores, e a un baturlat scurador de pous, per çodomites.

320.

DE LA SGLÉSIA DE PARDINES

Diumenge a .iiii. de deembre, dia de sancta Bàrbera, se cremà tota la sglésia de Pardines,¹¹⁹⁶ que no y romàs res; e lo *Corpus Domini* estava en un crofet¹¹⁹⁷ e dintre en una capça de argent: lo crofet cremat, la capça guastada, lo *Corpus Domini* pur e net.

321.

PENGAREN A TRAVER E CRISTÒFOL

Divenres a .xvi. de març, any .LXIII., pengaren per ladres a Traver, batxeler, e a Johan ^{1138v} Cristòfol, naturals de València. Fonch *vedata* la ciutat del divenres de Làzer¹¹⁹⁸ fins al diumenge a les .x. ores.

322.

DELS MERCADÉS DE VALÈNCIA

En L'any .M.CCCC.LXIII., en .vi. mesos, en la ciutat de València se abateren .viii. mercadés, que en parença de les gents fien grans fahenes, e·ls tenien per afeats. Los quals són micer Bernardo Vay,¹¹⁹⁹ florentí, Lorens Soler, micer Nicholau Tholesano,¹²⁰⁰ en Francesch Colomer e son fill, micer Gregori, yitalià, en Francesch Comes e son fill; e, lo disapte a .vii. de abril, en Michel de Yviça, lo pus afeat cambiador que sia estat en nostre temps, e més en Centeles, de Morvedre, e en Francesch Ferrer, aluder.

¶ ¹¹⁹⁶ Antic lloc del terme d'Algemés (Ribera Alta), despoblal al s. xvii (segons Pascual MA-DOZ, *Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico de España y sus posesiones de Ultramar*, Madrid, 1845-1850, 16 vols. [n'hi ha ed. facs. de les veus valencianes, 2 vols., València, Institució Alfons el Magnànim, 1982], s. v., al s. xix encara es veia un mur de l'església). ¶ ¹¹⁹⁷ Sic, per *cofret*. ¶ ¹¹⁹⁸ S'anomenava de Llätzer el diumenge anterior al de Passió (*DCVB*), que aquell any caigué el dia 18 de març; el divendres de Llätzer

és el de la setmana d'aquell diumenge, és a dir, el mateix dia 16. ¶ ¹¹⁹⁹ Sanchis Sivera i Cabanes *Nax*, lectura també possible. L'identifiquem amb Bernardo di Taddeo Vai, mercader florentí documentat a València entre el 1461 i el 1468 (David IGUAL LUIS, *Valencia e Italia en el siglo xv. Rutas, mercados y hombres de negocios en el espacio económico del Mediterráneo occidental*, Castelló de la Plana, Bancaixa, 1998, pp. 69 i 85). ¶ ¹²⁰⁰ Nichola Torosani, mercader pisà actiu a València del 1457 al 1471 (IGUAL, *op. cit.*, p. 85).

323.

DE LA CRUADA QUE·L PAPA DONÀ CONTRA LO TURCH

En l'any de la nativitat de nostre senyor Déu de .M.CCCC.LXIII., lo papa donà la cruada contra lo turch, la qual fonch publicada en la Seu de València e per les paròquies, ab moltes e grans porogacions e gràcies, per la qual cosa molts se dispongueren de anar.

324.

DE MOSTRA

Diumenge a .vi. de maig, per la ciuta[t] de València feren mostra .CC. hòmens ben en punt; divenres a .viii. de juny, feren most[r]a .LX.; lo disapte, .XXX.; lo digous a .XIII. del dit mes, .LXVI., e lo dit digous (*sic*) .L.; e lo disapte a .VIII.º del dit mes, .XXXX.; e lo disapte a .XVI. del dit mes, .CL. Tots aquests feren mostra per la ciutat de València molt en punt, ab ses banderes del crucifíx e creu. Tots foren en la ciutat de Roma ab gran devoció, per anar contra lo dit turch, e, com vench a la final, lur anada no fonc res, ni dels de València ni dels altres regnes, que anaren gent enfinida.

325.

DE MOSSÉN CABALENYES (*SIC*), COM LO NAFRÀ EN CERVERA, ALUDER

En lo dit any, digous a .XXVI. de juliol, a .vi. ores après dinar, mossén Luís Cabalenyes,¹²⁰¹ loctinent general de governador del regne de València, era a caval ab altres senyors al portal del Temple, e vench en Martí Cervera, aluder, e demanà: «Qual és lo governador, de tots aquests?» Lo qual li fonch amostrat, e acostà's al dit governador e aranquà lo coltel, e donà una gran punya-||¹³⁹lada en los loms; e decontinent, per los qui heren en lo governador, fonch pres lo dit en Cervera e mes en presó, e mossén Cabalenyes fonch a casa d'en Vicent Calbet. E lo divenres après lo dit en Cervera fonch turmentat e confesat, e dixs que per la poqua justícia de València avia deliberat de matar los que ministraven la justícia, de què fon vist que avia perdut lo seny; emperò, ab tota sa horadura, lo disapte après fonc rocegat, e talat lo puny e squarterat, de bé que mossén Cabalenyes li perdonà. E lo dit mossén Cabanyelles fonch guarit perfetament miraculosament, atenent lo gran colp que tenia en tal loch de la presona.

¶ ¹²⁰¹ Ms. *Cabalyles*, per *Cabanyelles*.

326.

MOSSÉN LOP, PREVERE, METEREN EN LA SCALA

Dimarts a .x. de agost, dia de sant Lorenchs, meteren en la scala¹²⁰² mossén Lop, prevere, castellà, e mossén Johan Francés, vicari de Maçamagrel, per invocadós de diables e fetilés. E lo dimarts après foren aportats a Xulela ab la cerimònia acostumada.

Diumenge a .xviii.º de agost, any .LXIII., fonch mes en lo cadafal en Jençor en la Seu, cristià novel, perquè avia dit mal del papa.

327.

MORT DE DONA CATHERINA MAÇA

Disapte a .xxv. de agost, a .viii.º ores de la nit, dona Catherina Maça, esposada ab son nebot don Pero Maça, fonch a la Trinitat molt dilitosament. E lo diluns après, de matí, donà la ànima a Déu e paguà lo deute de natura.

328.

COM PENGAREN A NA SEGARA

Dimarts a .xvii. de setembre, en lo Mercat, pengaren a na Segarra, la qual era stada molt favorida, e a n Pere (*blanc*), ostaler, e a un fadrí de Dénia, per ladres.

329.

EN GENÍS MATÀ SA MULER

Digous a .x. de octubre, al toch de la oració, en Genís matà a sa muler na Damia-ta, prenyada de sis messes, lo qual decontinent hac guiatge del senyor rey e tornà en València.

¶ ¹²⁰² Al·lusió a l'exposició dels reus a la vergonya pública, sembla que al costell: el 1418, el botxí de Barcelona *fonch posat en la scala* davant la porta del palau del bisbe de la ciutat, per heretge i blasfem (Jaume SAFONT, *Dietari...*, p. 9; l'editor ho inter-

preta, amb poc d'encert segons es veu en el cas present, com a «ajusticiament»). Aquesta accepció de la veu *escala* no va recollida al *DCVB*, al *Diccionari* d'AGUILÓ ni al *DECat*. El castell de Xulella, pertanyent a la mitra, servia de presó eclesiàstica.

330.

CARDENAL DE LEYDA ENTRÀ EN VALÈNCIA

Diumenge a .v. de juny, any .LXVI., lo cardenal de Leyda, Milà,¹²⁰³ de Xàtiva, nebot de papa Calisti, entrà en València ab gran honor, e portava .XXXV. ginets que l'acompanyaven. Lo qual ha comprat la val de Albayda, hahon està lo dit cardenal contínuament ab tota sa casa.

331.

DE LA COMETA

En lo principi del mes de març, se mostrà una cometa ab lo raig molt larch, e durà finç migant abril; e una nit caygué lo rag la via de Barcelona. ¶^{139v}

332.

[COM PARÍ UNA MULA]

Disapte a .XXVII. de juny, vespra de sant Pere, en casa del cabiscol micer Guilem de Vich, parí una mula.

333.

CREMAR MOSSÉN BERNAT DEL BOSCH

Diluns a .XV. de setembre, any .LXVI., cremaren a mossén Bernat del Bosch, cavaller de Sant Diago, e dos ytalians, per sodomites; e en la dita setmana ne cremaren en Gandia dos hòmens per lo dit cars de sodomites.

334.

MORT D'EN GARÍ, NOTARI

Dimecres¹²⁰⁴ a .XXIII. de setembre, dia de sancta Tecla, toquant la oració en la vila de Alzezira, lo (*blanc*) Valero matà a n'Anthoni Garí, notari, de un colp de cap, que decontinent morí; e lo digous fonc soterrat a la Verge Maria de la Murta.¹²⁰⁵

¶ ¹²⁰³ Lluís Joan del Milà i Borja, bisbe de Sogorb (1455-1459) i després de Lleida (+1507), cardenal dels IV Sants Coronats (EUBEL, *Hierarchia Catholica...*, II, 12; P. L. LLORENS RAGA, *Episcopologio de la diócesis de Segorbe-Castellón*,

2 vols., Madrid, CSIC, 1973, I, pp. 228-232). Fou cap del llinatge dels comtes i després marquesos d'Albaida. ¶ ¹²⁰⁴ *Dimecres*, interlineat. ¶ ¹²⁰⁵ Monestir de jerònims, al terme d'Alzezira.

335.

MORT DE MOSSÉN MILÀ, PREVERE

Disapte a .XIII. de març, any .LXVII., mossén Milà, rector de Ribaroga, anava a Xàtiva, d'on hera. Al molí de Énova, ladres lo degolaren e'l derobaren, e'l lançaren en la céquia del molí.

336.

MORT DE LA SENYORA MULER D'E[N] ÇAHERA

Dimecres a .XXIII. de març, vespra de la Verge Maria, dient vespres, la senyora muler d'en Guillem de Çaera, racional de València, filla de mossén Crespi Valdaura, fent-se confradesa de la Verge Maria, presa la benedicció del prior, qui hera l'artiaqua major Mercader, la dita senyora reté la ànima a Déu.

337.

MORT DE JOHAN CONQUES

Divenres a .XII. de juny, a .III. ores après migjorn, al portal de la Trinitat, defora, mataren a Johan Conques, de Miliana, e feren la mort Berthomeu Yvarç, de Xàbea, genre de na Vives, Anthoni d'Auero, de Foyos, mossén Martí Garcés, prevere, e Vicent Vives, fill de la dita na Vives; e, fet lo cas, se n'anaren a Foyos. E don Pedro d'Urea, governador, e don Pero Maça foren a Foyos, hon foren presos; e decontinent cloc lo procés a n'Anthoni d'Auero¹²⁰⁶ e a Berthomeu Yvarç, e per lo matí foren pengats al portal, alà hon feren la mor[t], e lo capelà e Vives foren donats al senyor bisbe.

338.

DE RENART, LADRE

Diluns a .XV. de juny, en lo Mercat, pengaren a Renart, de Castelló de la Plana, per ladre, molt soptill, lo qual estava rich e tenia bones posesions, e no furtava per nesesitat, sinó per sa mala fortuna.

¶ ¹²⁰⁶ Ms. *Auere*.

339.

MORT DE MICER PERE ROCEL

Diluns a .VII. de juliol, any .LXVII., a .X. ores de la nit, morí micer Pere Rosel, vicari perpetual de Sant Johan, e per mort d'él fonc vicari micer Johan de Borga, canonge de la Seu e papordre de Albal.

340.

PERE ARCAINA PENGAREN

Disapte a .XVIII.º de setembre, pengaren a Pere Arcaina, perquè avia venut a sa cunyada, germana de sa muler, a una galera; lo quall ¶^{140r} fia tanta stima de micer Pere Beluga que es tenia per dit que, per molt mal que fes, nengú no li devia noure.

341.

D'EN PERE D'AMIGA, MERCADER

En l'an .M.CCCC.LXVI., morí en Pere d'Amiga, mercader, lo qual era auditor dels comptes per lo senyor rey e arendador del quint del pexs, e, mort, fan-li demanda e leven-li tots los béns; e micer Thomàs de Cobliure, per son salari, près la alqueria prop de Payporta que hera del dit en Pere d'Amiga, que lo micer Thomàs fon jutge per lo senyor rey.

342.

COM MORÍ MICER THOMÀS DE COBLIURE

Diluns a .VII. de deembre, vespra de la Concepció de la Verge Maria, en l'any .LXVII., lo dit micer Thomàs fonch a l'alqueria; e, levat de taula, él volch muntar a sporgar un gran holm, e diu lo mosso: «Mossén, no y pugeu, que gran peril hi à». E ell se'n muntà e sporgà lo dit arbre e, com fonch devalat, dixs: «Aquella rama no y està bé». E tornà a muntar en lo dit arbre, e talant la rama ell caygué, e, caygut, volch anar a l'alqueria; lo mosço lo hac a portar e, gitat en lo lit, dixs al moço: «Vés prestament a València, e fes-me venir un barber que m sagne». E lo mosço, molt cuytat, fonch a València, e diu lo¹²⁰⁷ cas que li hera seguit al dit son amo a micer Vilarasa, a mossén Cabalenyes, [a] Alpicat e a n Jaume de Cobliure, jermà del dit micer Thomàs. E decontinent agueren metge e un çalurgià, e tots cuytadament foren a l'alqueria, e, vist lo micer Thomàs, dixs lo metge: «Ell és

¶¹²⁰⁷ Ms. *la*.

mort, e no pot scapar». E decontinent trameteren al vicari de Alfafar, e com lo vicari fonc vengut, lo dit micer Thomàs hac donat la ànima a nostre senyor Déu [e] hac paguat lo deute de natura.

343.

DE LA FILLA DE LA SENYORA NA PÀMIES

Digous a .vii. de octubre, tocada la oració, en lo carer dels Exa[r]chs furtà la filla de la senyora na Pàmies en Castelló, qui la acompanyava, marit de la germana de la donzella. Fonch nafrat, e la donzella fonch messa en casa de la senyora na Ferrera.

344.

DELS CRISTIANS NOVELS DE CASTELA

Digous a .xxvi. de juny, any .lxvi., en lo Guerau de València, en una nau biscayna, foren atrobats .cl. crestians novels, entre hòmens e dones, que anaven a Constantinoble al turc per tornar yuheus, als quals fonch atrobat molta gran cantita[t] de moneda.

345.

LA SGLÉSIA DE ONDA, QUE·S CREMÀ ^{140v}

Disapte a .xviii.º de deembre, any .lxvii., se cremà la sglésia de Onda, del Maest[r]at, que no y romàs ni libres ni vestiments ni res que en la església fos.

346.

DE MELXIOR, GENTILHOM

Disapte a .xviii.º de jener, any .lxviii., portaven a pengar a Melxior; com fonch al peu de la forqua, fonch tornat en la presó, dient que hera gentillhome. Pasà lo punt, que no·s pengà.

347.

MORT DE MICER PERE BELUGA

Divenres a .xviii. de març, any .lxviii., a .x. ores de la nit, micer Pere Beluga, doctor en cascun dret, mestre en sacra taulatgia, advocat fisqual, advocat de la ciutat, del senyor bisbe, del maestre de Muntesa, execudor per lo senyor rey del

robo de la moreria, [e] altres grans porogacions avia, e lo dit dia e ora donà la ànima a Déu. E manà que no thoquassen campana ni fos nengú vestit de dol, ni haguesen confraria ni convidasen¹²⁰⁸ nengú de la ciutat; e que fos soterrat de nit, e fosen .l. capelans e cascú portàs un ciri blanch en la mà, e fos soterrat en lo monestir de Sant Francesch.

348.

MORT D'EN JUNEDA, VALENT

En Juneda, de la ciutat de València, fonch molt valent hom. Matà lo gran turch en la yila, en la armade del senyor rey don Alfonso,¹²⁰⁹ e un christià novel lo matà de una stoquada que li do, a .xii. de març.

349.

LA PASA DELS OCELLS AVIONS

Disapte a .ii. de abril, a .x. ores de dia, vengueren tans ocells semblants a horonetes, que en Castella los dien avions, e meteren-se'n molts en les torres de la Sala de València; e heren tants, que'l sol tholien.

350.

DE PERE DE SANTVICENT: MATÀ SON COSÍN GERMÀ

Disapte a .vii. de maig, en la nit, Pere de Santvicent, entre lo portal de Ruçafa e de la Mar, matà a son cosín germà, que li donà .vii. colchs (*sic*) que cascú'l pasava de part a part.

351.

MORT DE MORO, DEL MAIG

Diumenge a .viii. de maig, any dit .LXVIII., en la vila de Çuequa feren gran maig. E foren a Culera, e, tornats a Çuequa, en Bernat Barot corent lo rocí per la plaça del dit loc, lo qual era mal afrenat, encontrà un moro, e donà-li tan gran encontre que lo moro morí.

¶¹²⁰⁸ Ms. *confidasen*.

¶¹²⁰⁹ No hem identificat aquesta acció.

352.

MORT D'EN PERE PAU, MERCADER

Diluns en la nit a .xvi. de maig, en Pere Pau, mercader rich, la dona e sclava que tenia en casa lo dit en Pere Pau meteren dos homs¹²¹⁰ en casa que tenien per amichs, [e] deliberaren de robar lo dit mercader. Estant en la cambra, lo dit mercader se despertà e cridà grans crits, de què los ladres lo degolaren; la sclava cridà gran[s] crits, de què los hòmens e dona agueren fogir, que no prengueren res. E la sclava amagà or e argent e dinés, e, en lo matí, cridà grans crits que a son senyor avia trobat degolat, e la ¶^{141r} sclava fonch presa e après tornada en la casa de son senyor. E, après pochès dies, la sclava se mès un anel que hera de son senor, lo qual fonch conegut, e decontinent fonch presa e tormentada, e [a]torgà tota¹²¹¹ la veritat. E, disapte a .xxviii. de maig, la dita sclava fonch rocegada e squarterada, e los quartés messos en la forqua del Mercat.

353.

DE DON LOÍS CORNEL E MOSSÉN VIVES

Lo dit diluns, a .viii. de maig, mossén Johan Vives estant en lo monestir de Sancta Maria Magdalena, vench don Loís Cornel, jermà de don Pero Maça, ab lo fill de mossén Johan Fabra, e stant en lo monestir vengueren a brega, de què hac gran avalot en lo dit monestir; de què justícia, jurats e molts senyors vengueren al monestir, donant gran congoxa a les monges. Lo compte de Oliva féu donar calament a totes les coses.

354.

DELS QUI AN MORTS

Diumenge a .xxvi. de juny, al carer de Çaragoça, a la porta de mossén Baltazar Bou, mataren a Johan Peres, argenter; divenres a .iii. de juliol, mataren a un forner; diluns a .vi. de juliol, mataren al camí de la Verge Maria de Gràcia, a la oració, a un jove argenter, e matà-l lo Macià de Pardines.

355.

JOHANOT, BRODADOR, FURTÀ LA FILLA D'EN [BERNAT JOHAN]

Digous darer dia de juny, e any dit .LXVIII., Johanot, fill d'en Dionís, brodador, ab gran art e falses maneres, tragué la filla d'en Bernat Johan, notari, de València, e

¶¹²¹⁰ Ms. *hons*. ¶¹²¹¹ Ms. *tola*.

portà-la a Payporta; e, com la tench alà, volch-la desonrar, e la donzela, ab moltes làgremes, acoman[à]s a la senyora na Talada e alguns altres que vengueren als grans crits de la donzella, e lo Johanot los dixs que la volia per muler, de què no curaren ni li ajudaren. Per la qual rahó, la dita senyora na Tallada e los altres que s'i trobaren ne foren presos gran temps, e n'agueren grans congoxes e dans de béns e de presones; e al dit Johanot fonch fet procés e bandejat de València.

356.

MORT DE TORRAMOTXA

Diumenge a .xxvii. de agost, dos jermans Torramotxes, lo carnicer matà al cedacer en bregua, e tantost ac remessió e tornà en València.

357.

DE LES MOLTES FEBRES

En lo mes de setembre, fins en lo mes de deembre, en València e dos legües entron foren tantes febres que més heren los malalts que no lo[s] sans, e'n moriren molts de les dites febres, entre los quals moriren los segü[e]nts.

358.

MORT DEL BISBE CASCANT E DE ALGUNS ALTRES ||^{141v}

Morí lo bisbe Cascant; mossén Francesch Maça; la senyora na Borga, jermana de papa Caliste e mare del cardenal e bisbe de València; la senyora na Tecla, muler de mossén Galceran de Borja; la senyora na Martina, jermana del canonge Martí; la senyora na Maça, muler del dit mossén Francesch Maça; la senyora na Damiata, muler de mossén Loís Figuerola; la senyora na Loriça; la senyora d'en Sanctafé; la senyora d'en Johan Amalrich; la senyora de micer Pere Amalr[i]ch; micer Pere Beluga; Bou, senyor de Alginet; lo fill d'en Marades; en Loís Frígola, e alguns altres que no'm recorda. De capelans, morí¹²¹² mossén Steve Jordà, mossén Matheu March, mossén Johan Vidal, mossén Igual, mossén Bernat Ros, mossén Bernat Jornet, mossén Johan Solzina, mossén Adam, mossén Arcís Crespí, mossén Martí Pedalas, mossén Nicolau Amargós, mossén B[e]rthomeu Curça, mossén Miquel Tàrraga, mossén Pere Soler, e a la fi mossén Thomàs de Pròxita, molts frares, savis¹²¹³ e notaris, e molta altra gent que moriren de les febres dintre sis messes.¹²¹⁴

¶ ¹²¹² Ms. *marí*. ¶ ¹²¹³ Això és, *savis en dret* o ad-vocats. ¶ ¹²¹⁴ Nota marginal, de la mateixa mà:

E de morts se mostra més en lo present libre, a .CLXXXV. cartes.

359.

DE MESTRE VICENT CLIMENT

Diluns a .XXVI. de noembre, entrà en València micer Vicent Climent, canonge e papordre de la Seu de València;¹²¹⁵ portava estat de bisbe. Fon-li feta molta honor.

360.

LA MISSA D'EN ÇAHERA AB SA MULER

Disapte a .XIII. de jener, any .LXVIII.º, lo magnífich en Guillem Çuera, racional de València, hoyí missa ab la senyora na Johana, filla que's diu de mossén Caròs, la qual lo dit racional avia tengut per enamorada e'n tenia dues filles, e en aquel cas prenyada grossa.

361.

EN ÇAHERA, MISATGER AL SENYOR REY

E lo dimecres après, a .XVIII. del dit mes, se partí lo dit en Çahera per anar al senyor rey a Çaragoça, e la dita muler li parí un bel fill. Lo dit racional anà per lo fet de Sogorp, per los grans bandos que y heren.

362.

A LEONOR, CADAFAL

Diumenge a .V. de febrer, meteren en lo cadafal a Leonor, matalafera, christiana nov[e]lla, per fetilera.

363.

DE LA CENTÈNCIA CONTRA LO CANONGE CARÒS

Lo dit diumenge publicaren la centència per manament del papa, tramesa de Roma, contra lo canonge fill de mossén Caròs. Lo bisbe, ministres, creu, cuberts

¶ ¹²¹⁵ Nat a Mosquerola (Terol) de pare valencià, doctor en teologia per Oxford, fou també ardiaca major de Tortosa i de Huntington, Winchester, Salisbury i altres catedrals en Anglaterra, on residí molts anys com a nunci i col·lector pontífici; el

rei anglés Enric IV i Alfons el Magnànim li varen confiar missions diplomàtiques (TEIXIDOR, *Antigüedades de Valencia*, II, pp. 475-476; PONS i CÀRCCEL, «Los canónigos de la Catedral de Valencia (1375-1520)...», pp. 929-930).

de negre, e tot lo clero de la Seu, foren defora la porta de la Seu, e aquí ligiren la centència del papa, e, lesta, lançaren pedres; e l'agueren com a presona rebel·la e fora de la Sglésia.¹²¹⁶

364.

MORT DEL COMPTE DE QUIRRA ¶^{142r}

Dimarts a .vii. de febrer, any .LXVIII.º, vench nova en València com lo compte de Quirra¹²¹⁷ fonch en un seu castel, e entrà en una cambra hon tenien la pòlvora de bonbardes, e caygué de l'antorxa cremeló e mès-se foch en la pòlvora, e cremà lo compte e .xiiii. hòmens qui heren ab ell. E decontinén moriren tots, sinó lo compte, que visqué .vi. ores, que confesà e féu orde de christià, e féu testament e reté la ànima a Jesuchrist.

365.

COM PERÍ LO FILL DE MOSSÉN JOHAN FABRA

En lo dit dia, vench nova com Johanot Fabra, fill de mossén Johan Fabra, cosari, s'era perdut ab totes les fustes¹²¹⁸ en Malorqua per entrar en Portopí, per mal temps.

366.

COM MESTRE JAUME PERES FONC CONSEGRAT BISBE EN LA SEU DE VALÈNCIA

Diumenge a .xii. de febrer, any .LXVIII.º, que fonch dia de Carnestoltes, en la Seu de València fonc consecrat en bisbe lo reverent mestre Jaume Peres, fr[ar]je de Sant Agostí,¹²¹⁹ per mort del reverent senyor mestre Miquel Cascant, bisbe, e fon consecrat per lo reverendíssim senyor bisbe de Çaragoça¹²²⁰ e per los dos

¶ ¹²¹⁶ No n'hem trobat la raó. El canonge, no recollit per PONS i CÀRCEL, era fill de Carròs de Vilaragut i Brianda de Bellví (Baró de SAN PETRILLO, *Los Cruilles y sus alianzas. Nobiliario valenciano*, València, 1946, p. 402).

¶ ¹²¹⁷ Pot identificar-se amb Guillem Ramon de Centelles, vi comte de Quirra, a Sardenyà (Baró de SAN PETRILLO, *Las casonas solariegas. Discurso leído para su ingreso en la Real Academia de Bellas Artes de San Carlos de Valencia*, València, 1940, apèndix de genealogies). ¶ ¹²¹⁸ Ms.

fuster. ¶ ¹²¹⁹ Provincial dels agustins (*vid. supra*, núms. 104 i 289), natural d'Aiora, nomenat bisbe titular Cristopolità (+ València 1490), fou un eminent comentarista de la Bíblia. Cf. Vicente XIMENO, *Escritores del Reyno de Valencia, cronológicamente ordenados...*, 2 vols., València, Joseph Estevan Dolz, 1747-1749 [ed. facs. València, Llib. París-València, 1980], i, pp. 56-59.

¶ ¹²²⁰ Joan d'Aragó (1458-1475). L'arquebisbe era fill natural de Joan II d'Aragó i de Navarra, com ha estat dit.

bisbes de Sogorb.¹²²¹ Fonch-li feta gran honor: yisqueren de casa del senyor racional, acompanyat dels dits reverents senyors bisbes de Çaragoça, bisbe menor de Sogorp, bisbe major de Sogorp e lo dit reverent mestre Jaume Peres; après, los noble, magnífichs e reverents lo senyor governador, batle, justícia e jurats, e clero, e molta gent de bé li feren honor. Fon feta bela e digna solempnitat de offici en la Seu, hon havia tanta còpia de gens que és maravela a creure. A tant noble festa se seguí aquest scàndel, que un frare Ferrandis, anant a Çaragoça per lo dit bisbe, partit de Terol fent lo camí de Mora, fonch degolat per ladres e desrobat bèstia e tot lo que portava: fonch cosa de molta inumanitat. Al qual senyor bisbe lo reverendíssim senyor cardenal e bisbe de València consignà docens flor[i]ns de renda tots anys sobre lo bisbat de València, e butles del papa que pugua tenir rectoria en comanda; e lo dit dia foren donats de grans donatius al dit senyor bisbe.

367.

COM VENCH EN ÇAHERA DE ÇARAGOÇA

En lo dit diumenge a .xii. de febrer, a .iiii. ores après migjorn, entrà en València lo dit magnífich racional, ab gran triümpfo. Venia de Çaragoça, de la embaxada del senyor rey; portava letres de la magestat real ¶^{142v} al senyor infant com lo senyor rey lo pregava que ell, ab tota sa gent de caval e de peu, se n'anasen de Sogorp, e que lo dit infant fos al dit senyor rey.

368.

DEL FURT DEL PALAU DEL SENYOR BISBE

A .x. de jener, en lo palau del senyor bisbe, a la senyora na Milana, mare del cardenal de Leyda, an furtat¹²²² or e argent, e perles e coses de molta vàlua, per la qual cosa n'an pres alguns per sospita.

¶ ¹²²¹ Era bisbe de Sogorb-Albarrasí fra Pere Baldó, O. Cist. (1461-1473). EUBEL, *Hierarchia Catholica...*, II, 234, l'anomena erradament Bardo. Del seu auxiliar no tenim notícia (LLORENS RAGA, *Episcopologio de la diócesis de Segorbe-Castellón*, I, pp. 233-266). Potser fos Joan Anadón, O. F. M., bisbe de Doglia a Sardenya, que va exercir aquest càrrec amb l'anterior titular segobricenc, el cardenal Lluís Joan del Milà ([Francisco de Asís AGUILAR Y SERRAT], *Noticias de Segorbe y su obispado, por un sacerdote de la diócesis*, 2 vols., Sogorb, 1890 [ed. facs.

Sogorb, 1983], I, p. 191; EUBEL, *Hierarchia Catholica...*, II, 145, l'anomena Joan Annade(s), i afegeix que va resignar el bisbat sard en 1451), però es documenta fins al 1458, mentre que el següent auxiliar conegut, Joan Cardona, O. S. A., bisbe de de la diócesi sarda de Ploaghe, que ho fou del cardenal Bartomeu Martí, era consagrat el 1495 (Vidal GUITARTE IZQUIERDO, «Obispos auxiliares en la historia de la diócesis de Segorbe-Castellón», *Anales Valentinus*, X (1984), pp. 113-135, esp. pp. 125-126; EUBEL, *op. cit.*, II, p. 217). ¶ ¹²²² an furtat, repetit al ms.

369.

COM FURTAREN LA FILLA D'EN MIRACLE

N'Anthoni del Miracle, ciutadà, lo qual és stat jurat de València .vi. vegades, e Johan de Moncayo, scuder del palau del senyor bisbe, lo qual stava ab mossén Milà, furtà una filla, de edat de .xii. anys, al dit en Miracle, lo divenres a .xvii. del mes de febrer, e la se'n portà a Castala. E mossén Baltazar Ladró, senyor del dit loch de Castala, decontinén prè la donzella e donà aviament al dit Johan de Moncayo, e tornà la donzella en poder de son pare en Miracle al huitén dia; e fon bandejat lo dit Johan de Moncayo.

En aquella nit mateixa, fonch furtada la mosça d'en Masquefa, carnicer.

370.

MORT DEL FRARE DE LA MERCÉ

Diluns a .xx. de febrer, dit any .LXVIII.º, un frare de la Verge Maria de la Mercé venia de la plega dels bacins de catius, e dos alacayos lo robaren; lo senyor infant fa-li tornar als alacayos tot lo que li havien levat. E, partit lo frare, entre Almenara e Morvedre, ladres prengueren al dit fr[ar]e, e'l degolaren e li levaren tot lo [que] portava.

371.

MORT DE L'ESCUDEU D'EN NICOLAU SERRA

Divenres, a .xxiii. de febrer, en Nicolau Serra, son nebot e un escuder partiren de València per anar [a] Algemezì. En lo pla de Spioqua, lo nebot e scuder van caçant, corrent una lebre; lo rocí que cavalcava l'escuder, molt valent, que avia costat .c. florins, en un fexs de lenya entropesa e cau, tan gran colp¹²²³ que lo rocí tantost morí, e lo jove scuder fonch aportat [a] Almuçafes e, plegat alí, donà la ànima a nostre senyo[r] Déu; e los dos falquons foren perduts.

372.

AÇOTAR DE DONA

Digous a .iii. de març, açotaren a una dona que avia .xx. anys, per làdria, e li levaren les orelles, la qual era molt soptil làdria, e era laugera en córr[e], saltar e fer molts tempraments; e, com la açotaven, no toquava de peu en terra.

¶ ¹²²³ Ms. *colt.*

373.

DELS AROÇOS

Dimarts a .XIII. de març, feren crida per València que dos legües entron de València no guosen fer aroços, sots pena de .c. florins.

374.

BREGUA DE PIQUANYA

Disapte a .XI. de març, agueren brega en Piquanya. Venint a fer pau, en lo camí se encontraren, e veni[n]t a paraules agueren bregua; hon halí moriren dos hòmens, e lo justícia nafrat de mort, e altres mal nafrats.

375.

MORT DE MOSSÉN MARC, PREVERE ¶^{143r}

Mossén March Corbera, prevere, tot lo temps de la sua vida no hac benifici, e, a la velea, la confraria de la Verge Maria li donaren un benifici en Sant Johan del Mercat, de .xx. lliures ben paguades. E mossén Francesch Rovira, prevere, féu-li qüestió, de què hac tanta congoxa lo dit mossén March que perdé lo seny, e a pochos dies morí, e mossén Rovira hac lo benifici pacíficament. E a .XI. de abril, stant en matines, lo dit mossén Rovira li robaren casa.

376.

MORT DE MESTRE RAFEL GARCIA

Divenres a .XXI. de abril, mestre Rafel Garcia,¹²²⁴ frare de preycadós, morí, e lo mestre Marqués volch entrar en la cambra de mestre Rafel; mestre Pineda, prior, no volch que entràs, de què vench mossén Jofre de Monpalau, marit de la germana de mestre Rafel, lo qual venc ab lo mestre Marqués a males paraules. E, anan-se'n¹²²⁵ mossén Monpalau, encontrà al mestre Marqués, de què dixs al negre

¶¹²²⁴ Al sumari que precedeix l'obra (*vid. supra*, f. e r, col. 1), és anomenat erradament *mestre Gabriel Garcia*. Fra Rafael Garcia, valencià, religiós de gran virtut, autor d'obres de teologia i de moral, fou prior del convent de València (1455), provincial i vicari general, penitencier pontifici a Roma, inquisidor de Mallorca i després inquisidor del regne de

València, del 1461 a la seua mort el 14 d'abril de 1469 (*vid. Laureano ROBLES, Escritores dominicos de la Corona de Aragón. Siglos XIII-XV*, Salamanca, 1972, núm. 24, p. 271; Vicente FERRÁN SALVADOR, «La Inquisición y la orden dominicana», *Almanaque de «Las Provincias»* per a l'any 1921 [València], pp. 170-171).

¶¹²²⁵ Ms. *anan-se'nt*.

que portava que li trenquàs la corona, e heren prop la plaça de la Figuera; de què los Castelvins¹²²⁶ foren aquí, e mossén Monpalau, per sguart dels Castelvins, perdonà lo mal parlar de mestre Marqués, que no'n fèu pus menció.

377.

COM SE MÈS FOCH EN LA SEU, E·S CREMÀ RETAULE E DRAPS

Diumenge a .XXI. de maig, dia de Cinquagèssima, any .LXVIII.º, lo dit dia fonc feta *Palometa*¹²²⁷ en la Seu de València, e en la nit, a .XI. ores, se mès foch en l'altar major de la dita Seu, hon se cremà tot lo retaule, que era d'argent,¹²²⁸ e part de la Maria e del Jesús, e .XXXVIII. draps d'or que staven en la empaliada; fonch tret lo *Corpus* miraculosament. Lo molt gran dan e mal que ha fet lo dit foch en la Seu no's pot stimar.

378.

A TRISTANY, FONCH PENGAT

Dimarts a .IIII. de juliol, lo compte Corela, governador, pengà a Tristany, per una dona que avia furtat; e, com fonch al peu de la forqua, dixs: «No·m¹²²⁹ penga la dona, mas hun hom que matí ara .V. anys». E fonch la primera centència que fèu lo compte Corela, vengut de Nàpols.

379.

MORT DE MOSSÉN PERE FABRA

Dimecres de matí a .V. de juliol, dit any, mossén Pere Fabra, senyor de Bolbay, partí per venir a València; la mula que cavalcava squivà's, de què caygué lo dit mossén Pere, e la mula rocegà'l, que porta[va] lo peu en l'estrep. E lo digous de matí fonch soterrat en lo monestir de Preicadós de València.

¶ ¹²²⁶ Al·lusió als Castellví, cavallers, que tenien la casa immediata al lloc indicat, al carrer dels Castelvins (ORELLANA, *Valencia antigua y moderna*, I, pp. 372-374). ¶ ¹²²⁷ És a dir, la representació de la vinguda de l'Esperit Sant el dia de Pentecosta, com era tradició a la catedral, un espectacle sacre que exigia l'ús de bombardes i coets; fou

suprimit després d'aquest deplorable accident (SANCHIS SIVERA, «La dramàtica en la nostra Catedral durant l'Edat Mitjana», en la compilació del mateix autor *Estudis d'història cultural*, a cura de M. Rodrigo Lizondo, esp. pp. 245-247). *Vid. supra* la mateixa notícia més extensament, part II, núm. 5. ¶ ¹²²⁸ Ms. *ardent*. ¶ ¹²²⁹ Ms. *Mon*.

MORT DE MOSSÉN VIDAL DE VILANOVA ¶¶^{143v}

Per mort de mossén Vidal de Vilanova,¹²³⁰ senyor de Peguo, pervench lo dit loch e baronia (*blanc*) Cruelles,¹²³¹ de Barcelona, lo qual trobà lo dit loch e baronia molt endeutat. E lo dit baró de Cruelles començà a mprar los richs del dit loch, e après composit, de la qual cosa se moch avalot; per [què] lo dit senyor ne bandejà .XXX. hòmens de Peguo e de tota la baronia e·ls levà los béns, los quals bandejats se feren vasals del compte de Oliva. E digous a .XIII. de juliol, ans de la oració, tots los bandejats foren prop de Peguo, a una hera que batien; la viafora se met, e la gran remor, [e] lo dit baró e son germà e mossén Astanya van a la viafora; los bandejats fan la via del baró, de què, fent bregua, mataren a mossén Astanya, e mal nafrat lo jermà del senyor. E lo dit senyor se mès en lo loch de Peguo, e foren molts nafrats¹²³² de una part e d'altra.

E lo dimarts a .XXVI. de setembre, los bandejats, pus de .L., foren a Peguo e coregueren tot lo terme, e prengueren .XXXV. bèsties, e meteren foch als ostals e portaren-se'n les holives que trobaren colides; per les quals coses, lo senyor e sa baronia se destroys.

MORT D'EN BATLE, ARGENTER

Dimarts a .XI. de juliol, un capelà de Sancta Caterina e un lech havien brega, e en Batle, argenter, home vel e molt pacífich, mès-se a departir; de què lo jove nafrà en lo genol a'n Batle tirant al capelà, per la qual nafra lo dit en Batle lo tercer dia fonch mort.

MORT D'EN BALAGUER, DE ALZEZIRA

Dimecres a .III. de agost, dit any .LXVIII.º, en Balaguer e un altre hom de Alzezira foren a Untinent a comprar forment, e lo Balaguer, ferrant lo matxo, amostrà la bosa. Un esposat, que lo diumenge avia hoir missa, hysqué-li al camí fent una càrega de lenya, e com lo Balaguer fonch junt a l'esposat, tirà-li tan gran lançada que li pasà la lança per les spales; e lo Balaguer saltà e aferrà's ab lo dit esposat, e, cridant grans crits de lo jove, lo lançà an terra e·l degolà, e li levà los dinés. Als crits, lo companyó de Balaguer, ab altres qui venien, cuytaren e prengueren al dit esposat, e·l portaren a Ontinent; e aquí's trobà lo senyor infant, que anava ha Ho-

¶¹²³⁰ Hi ha una nota marginal, de lletra del s. XVII: *A 13 de juliol 1469.* ¶¹²³¹ Bernat Gilibert de Cruïlles i de Cabrera (+1495), baró de Cruïl-

les, de Peratallada i de Peguo (SOBREQUÉS, *Els barons...*, p. 229; *Gran Enciclopèdia Catalana* [GEC]). ¶¹²³² Ms. *nafrats*.

riola, lo qual decontinén donà centència decontinent fos rocegat, squar[t]e[ra]t e los quartés messos per los camins. En aquella ora matexa fonch feta la centència.

383.

DE MOLTA PEDRA

Diumenge a .xx. de agost, ans del sol post, féu gran tempesta de trons, lamps e aygües; e en la val de Uxó apedregà tant e tant fort, que no y ha romàs res.

384.

DE PERDONANÇA DE LA SEU ¶^{144r}

Divenres a .viii. de setembre, dia de la Verge Maria, fonch perdonança a la Verge Maria de la Seu de València, e volch lo papa¹²³³ que donasen deu reals, ço és, .x. sous per a la dita Seu e .v. sous per a la cruada contra lo turch; e durà la perdonança de les primeres vespres fins a les segones vespres,¹²³⁴ e'n tot lo dia e en tota la nit no manquà la pluga. Foren atrobat[s] en les caxes en la dita perdonança .m. florins. E axí matexs, lo papa à atorgat la perdonança a la dita Seu del Digous Sant, posat lo *Corpus* en lo moniment, fins lo dia de Pasqua, en la sobredita manera, als .xv. sous; e vol lo papa fosen elets .xii. preveres penitenciés per absoldre tots los casos papals.

385.

DEL QUE LANÇAREN A LA RAMBLA

Dimecres a .xxv. de octubre, un jove cristià novel fonch acusat per mal cristià, e que avia dit mal de si matexs. Fonch proveït que fos pres, e foren al val, e lo jove avia bregua e fonch nafrat de una sthocada, que decontinent morí, que no parlà. Lo qual fonch pres e lançat a la rambla com a bèstia.

386.

DELS DOS JERMANS QUE PENGAREN

Divenres a .x. de octubre, en lo Mercat, foren pengats Bernat Peres e Pero Peres, jermans, per squiladós de reals, los quals al·legaren que heren gentilshòmens, e que son pare hera fill del duch de Benavent, la qual cosa no pogueren provar;

¶¹²³³ Pau II (1464–1471). ¶¹²³⁴ Ms. *vestres*.

de què foren dolguts per totes les gens de València, que heren bons hòmens e bé aparentats de part de lur mare, que hera filla d'en Bernat Romeu.

387.

MATAR DE HÒMENS EN VALÈNCIA

Dimecres a .viii. de octubre, en lo Mercat, mataren un home. Disapte, ne mataren altre home de Sogorp, a l'ostal de la Cadena. Lo dit divenres, a .viii., Pere March, de Beniargó, al cantó d'en Puig, seder, matà un jove de Gandia, que li donà una stocada per la boqua que decontinent morí.

388.

COM MORÍ MOSSÉN MIQUEL GALÍ

Digous a .xvi. de noembre, any .LXVIII.º, mossén Miquel Galí, prevere, official de Almagora,¹²³⁵ se partí de València per anar al dit loch, e lo diumenge fonch convidat en Vilareal. En aquell dia prè lo mal, e lo divenres, ora de levant Déu, reté la ànima a nostre senyor Déu.

389.

MORT DE JOHAN ÇABATA

Mossén Martí Çabata hac un fill de una filla de una sua sclava, lo qual fonch molt viciós e de males costumes. E diumenge a .xxvi. de noembre fonch mes en lo cadafal en la Seu, perquè [avia] blasfemat nostre senyor Déu e la Verge Maria; e lo dimarts a .xxviii. del dit mes, a .viii.º ores de matí, lo governador [e] jurats foren a la presó del bisbe e prengueren lo Johan Çabata, e lo disapte a .ii. de deembre fonch cremat en la rambla.

390.

DE LA GRAN GELADA E FRETS ¶^{144v}

En l'any .LXVIII.º, a .xxiii. de noembre, dia de sant Climent, començà a ploure, e du[ra]ren les pluges deembre e jener, ab tanta glaça e gelada e grans frets e tempestat de mal temps que nunca fon vist. Fonch gelat lo riu de Tortosa, [e] la major part de l'Albufera de València, moriren moltes presones velles per les grans

¶¹²³⁵ És a dir, l'official del bisbat de Tortosa.

fredós, e moltes bèsties foren mortes; los animals salvatges se metien per los lochs, per les moltes neus e per la gran tempestat que fia, que presones ni animals no u podien comportar; molts animals se trobaven morts per les muntanyes, e durà aquesta fortuna del mal temps fins¹²³⁶ a la Verge Maria de març.¹²³⁷

391.

COM FONCH DEGOLADA NA MARIA

En l'any .M.CCCC.LXX., diluns a .XXVIII.º de jener, fonch atrobada na Maria Pintada, de Hucanya, en la sua casa degolada e derobada, per la qual cosa fonch pres mestre Cerra, cilurgià, e sa cunyada n'Angelina. E un hoberer de vila que dien Ledó, lo qual se n'hera anat a Requena ab tota sa cassa, féu letra al justícia dient la veritat, que ell ho avia fet, e desculpant los presos.

392.

COM FONCH MORTA NA PROENÇALA, BELA E MOLT SOPTILL

Lo dit diluns de .XXVIII. de jener, a les .VIII.º ores de la nit, lo cunyat de Proençal, ab sa muler, jermana del dit Proençal, partiren de la alqueria del dit Proençal que té en terme de Campanar, a caval en una mula; e com fonch en la rambla, ans de la palanqua, féu-la descavalcar de les anques de la mula, e aquí li donà tres punalades en los pits, que decontinent fonch morta, e per lo matí fonch trobada en la rambla. La qual fonc dolguda per totes les gens que la coneixien, per la molt[a] belea e soptil de talar, brodar e cosir¹²³⁸ e de totes altres coses.

393.

COM PERDÉ LA MÀ EN MIRACLE

En Miracle, notari, en les corts donà un bufet a Garcia, student; e, dimecres a .XIII. de march, lo dit jove encontrà al Miracle prop l'ostal del Moltó, de què lo Garcia tirà-li coltelada a la cara, [e] lo Miracle parà lo bras dret, de què li levà lo puny dret an te[r]ra.

¶ ¹²³⁶ *fins*, repetit al ms.

¶ ¹²³⁷ 25 de març, festa de l'Encarnació.

¶ ¹²³⁸ Ms. *cosis*.

394.

DEL NEBOT DE LA SENYORA NA PUG

Digous a .xv. de març, en la nit, lo nebot de la senyora na Pug, fill de son germà bastart, lo dit jove estava en la casa de la dita senyora, e'n la dita nit li levà dinés, e or, e argent, e roba e tant com poch; e ab una fusta se'n pasà al Realme.

395.

DE L'OSTALER DE LA CADENA ¶^{145r}

Dimars a .xvi. de març, lo ostaler de l'ostal de la Cadena, en la nit, degolà dos mercadés castellans e'ls robà cincens anriches,¹²³⁹ e marit e muler se'n són anats.

396.

MORT DE MARTÍ DE LA PONT

Dimarts a .xiii. de març, en Martí del Pont, ca[r]rater, fia portar ab lo caro una bonbarta (*sic*) al Guerau; e lo garot que ligava la bonbarda donà-li tan gran colp, que'l tercer dia fonch mort.

397.

COM PENGAREN A BATLET

Disapte a .xvii. de març, pengaren a Batlet, per falsedor de moneda. E heren tres companyons que fien moneda falsa, e, com pengueren a Batlet, los companyons eren a comprar carbó e, centit que Batle hera pres, tantost fugiren.

398.

COM FEREN .XII. JUSTÍCIES EN VALÈNCIA

En lo mes de març, dit any .lxx., los moros de la moreria de València e los cristians novels feren clamor als jurats e als regidós de la ciutat com avien sabut que hera parlat entre cristians moltes veguades de córe[r] la moreria e cristians novells, e'ls dien moltes paraules enjuriosses. Decontinent, foren fets .xii. justícies,

¶ ¹²³⁹ *Enrique*, dobla d'or castellana dels regnats d'Enric II fins al d'Enric IV.

sis cavalés e sis ciutadans;¹²⁴⁰ e lo digous a .XXII. del dit mes, feren crida que, tocat lo seny, dengú no anàs sens lums¹²⁴¹ sots pena de portar-los a la presó, e dengú no gosàs portar spasa de dia ni de nit, sots pena de .v. sous e perd[r]e la spasa.

399.

COM PENGAREN A TREPAT, BARBER

Diluns a .VIII.º de abril, a les .XII. ores de migjorn, pengaren a Trepát, barber, per ladre, natural de València, lo qual tenia dos jermans bons hòmens; la hu hera boti-guer, e l'altre era barber, lo qual hera stat l'any pasat¹²⁴² loctinent de justícia.

400.

PERDONANÇA DE LA SEU DE VALÈNCIA

En l'any .LXX., Digous Sant, a .XVIII. del mes de abril, fonch perdonança en la Seu de València, e durà del digous fins tot lo dia de Pasqua, en la manera de la pasada, que (*sic*) .X. sous a la Seu e .v. sous per fer armada contra lo turch. A la qual perdonança vengueren molta notab[ll]a gent e de grans senyós de Aragó, de Castella e de altres parts; e de Castella vengué la senyora germana de la senyora reyna dona Johana,¹²⁴³ comptes e comtesses e de grans senyors, e's diu que y vench lo¹²⁴⁴ rey de Castela desfregat ab si terç, e reconcilià en la capella de Sant Pere, e donà a la caxa .X. reals, e après donà a la dita caxa .X. anriches. València féu abundant[s] provisions de totes coses. Fonch atrobat en les caxes .LXII. mília .CC.X. sous.

401.

COM MORÍ MOSSÉN JOHAN CATALÀ ||^{145v}

En l'any .M.CCCC.LXX., en lo loch de Planes, se meteren moros almugàve[r]s amagadament, la qual quosa fonch sentida per alguns de Cocentayna,¹²⁴⁵ per la qual cosa en la vila de Cocentayna feren gran ajust e foren al dit loch de Planes. E, metén a cerquar loch e cases, mossén Johan Català, senyor del dit loch, ab son fill, vent lo gran avalot e tanta gent de caval e de peu, volent guardar son loch e vasals, lo fill de mossén Cathalà volch levar un moro vasal de son pare de mans dels de Cocentayna, [e] mossén Català, corent a judar a son fill, caygué [e] donà's

¶ ¹²⁴⁰ El *Libre de memòries...* (ed. cit., II, pp. 647-648), contràriament, diu que els dotze regents de justícia criminal, amb mandat per dos mesos, foren creats a fi de garantir l'ordre a la ciutat *per la*

perdonanza de la Seu. ¶ ¹²⁴¹ Ms. *mul.* ¶ ¹²⁴² El ms. repeteix tot seguit: *hera stat.* ¶ ¹²⁴³ Joana de Portugal, esposa d'Enric IV. ¶ ¹²⁴⁴ Ms. *la.* ¶ ¹²⁴⁵ Ms. *Cocentanyna.*

en lo genol, del qual colp se mès foch,¹²⁴⁶ que morí e paguà lo deute de natura. E morí diumenge a .xv. del mes de abril, dia de Rams.

402.

DE LA MORT DE MOSSÉN CALATHAYÚ

Mossén Loís de Calathayú, cavaler molt devot de les esglésies, ha hobrat e donat a la Verge Maria de la Murta, e molt als freres de Sant Agostí, e hobrat¹²⁴⁷ molt en la sglésia del dit Sant Agostí, e en altres esglésies ha donat de grans caritats, molt stimat del senyor rey don Alfonso, molt volgut, a gran maravela, de la senyora reyna dona Maria, donador de grans almoynes, molt savi e de gran consel, en la sua casa vida de religiosos,¹²⁴⁸ los fills e filles molt virtuosos. E lo fill après del major volch fermar matrimoni, e mossén Loís son pare fa-li donació de quatre mília sous de renda; lo fill major, ab molts prechs fent a son pare, fa-li donació de tot lo que tenia; de la qual cosa la gran congoxa és entre fills e files. Lo dit mossén Loís, vent lo mal e divisió en la sua casa, hac tanta e tan gran congoxa que perdé lo seny e vench a malaltia, de la qual morí digous a .xxvi. del mes de abril.

403.

EMPENORADA GANDIA

En lo dit any .lxx., lo senyor rey don Johan e lo senyor príncep¹²⁴⁹ don Ferrando an empenorat Gandia a la ciutat de València; la baronia de Corbera, a mossén Caròs; Sogorp, donada a l'infant¹²⁵⁰ don Anrich.¹²⁵¹ En Gandia, grans bregues¹²⁵² dels Balagués ab los Marchs; en Sogorp, los de la ciutat contra los de l'infant. Les terres e regnes se comencen a enbarbolar: Déu, per sa mercé, nos done pau e salut!

404.

LO NEBOT DEL PAPA ENTRÀ EN VALÈNCIA ||^{146r}

Diluns a .vii. de maig, festa de Cinquagesma, entrà en València lo nebot del papa, que aportava la Rosa al rey de Portugal.¹²⁵³ ||^{146v}

¶¹²⁴⁶ Malaltia cutània, causada per infecció de la sang. ¶¹²⁴⁷ Ms. *hobrar*. ¶¹²⁴⁸ Ms. *rereligiousos*. ¶¹²⁴⁹ Ms. *príncep*. ¶¹²⁵⁰ Ms. *infant*. ¶¹²⁵¹ Enric Fortuna, fill de l'infant Enric i nebot de Joan II. Realment, els antics dominis de la casa de Luna ja havien estat concedits per Alfons el Magnànim al seu germà Enric el 1436, i reconeguda la successió al fill d'aquest el 1459, sempre amb

l'aferrissada oposició dels sogorbins. El 1475, Ferran II creà el ducat de Sogorb a favor del seu cosí Enric Fortuna. *Vid.* Pablo PÉREZ GARCÍA, *Segorbe a través de su historia*, Sogorb, 1998, pp. 145-152. ¶¹²⁵² Ms. *bregres*. ¶¹²⁵³ Alfons V l'Africà (1438-1481). La resta del fol. 146r, en blanc, així com el 146v, llevat de l'epígraf que segueix, a la fi de la 2a col.

405.

DELS ACTES DE BARCELONA ||^{147r}

Tornant als actes e fets dels diputa[t]s de la ciutat de Barcelona e dels grans se[n]yors de la dita ciutat e de tot lo principat de Catalunya, com per los molts actes de luable memòria que·ls catalans an fets, com per lo molt gran consel, com per lo tant principat, com per la grandíssima abundància de moltes pecúnies, com per los tants actes tan insignes fets per lo senyor príncep don Carles, e per moltes altres virtuts e gràcies avent stimació e glòria de les gens del món, triünant en la roda mundana de glòria, de honor, per los¹²⁵⁴ quals actes los senyors del dit principat foren exalçats en sos coratges que merexien ésser senyors del món; e que senyor rey, ni senyora reyna, ni senyor príncep ni altres senyors no·ls devien contradir als actes ni fets ni ordinacions que per los dits senyors regidós del dit principat heren fets ni ordenats; e que tot lo que per ells hera fet ni dit ni ordenat no podien errar, confiant tan de lur saviesses e gran¹²⁵⁵ consel, no recordant-se *Qui se exaltat, humiliabitur*,¹²⁵⁶ e que a Déu no plau supèrbia contra son senyor.¹²⁵⁷

406.

LOS PAGESOS DE REMENÇA, LIBERTAT

La senyora reyna e senyor príncep estant en la ciutat de Barcelona, los pagesos de remença, a consel d'en Vert-talat,¹²⁵⁸ dien que lo temps¹²⁵⁹ de lur remença seria pasat, enaxí que ells d'aquí avant serien fran[c]s e deliures. Per los [quals] actes, la senyora reyna dona Johana e lo senyor príncep don Ferrando son fill se partiren de la ciutat de Barcelona, fent la via dels dits pagesos de remença; los quals foren en la ciutat de Gerona en l'any .M.CCCC.LXII., a .X. de abril.

407.

D'EN PERDIGÓ, CONTRA LO CHRISTIÀ NOVEL

Estant la senyora reyna e son fill en la dita ciutat de Gerona, seguys-se que en la ciutat de Barcelona en Berdigó (*sic*), conseler de la dita ciutat, ach paraules ab un cristià novel, en les quals paraules se alarguà a dir coses de congoxa; e lo cristià novel diu: «Paraules són males, atenant que sou conseler».

¶¹²⁵⁴ Ms. *les*. ¶¹²⁵⁵ Ms. *garn*. ¶¹²⁵⁶ Lc 14, 11, i 18, 14. ¶¹²⁵⁷ *E que a Déu... senyor*, afegit posterior de la mateixa mà. ¶¹²⁵⁸ Francesc de Verntallat, diri-

gent de la revolta dels pagesos de remença (VICENS VIVES, *Juan II de Aragón...*, pp. 269 i 378; ID., *Els Trastàmars*, pp. 177 i 191). ¶¹²⁵⁹ Ms. *tens*.

408.

LO CHRISTIÀ NOVEL DIU ALS DIPUTA[T]S ||^{147v}

E, los diputa[t]ts de Barcelona informats per lo christià nov[e]l, encontinent fonch pres lo dit em Perdigó, e confesat e turmentat cruelment ultra mesura; per la qual rahó en Perdigó dixs algunes paraules e parlaments que alguns de Barcelona avien tenguts en honor e augmentació de la senyora reyna, e en desfavor de Barcelona.

409.

COM FONCH PENJAT EN PERDIGÓ

Per la qual rahó, los dits diputa[t]ts, hoblidant tota manera de misericòrdia e de amor de sos frares e jermans, decontinent fan pengar al dit en Perdigó per les rex[e]s de la presó; e fan pendre en Palerés, segon conseler, mossén Burgués, veguer, n'Anthoni Olzina, mustaçafs, en Pere Torrent, conseler, en Migavila¹²⁶⁰ e'n Comes.¹²⁶¹ E, vent tals actes dels diputats, molts senyors se són apartats de la ciutat, entre los quals lo senyor arcabisbe de Taragona, don Johan, compte de Pradis (*sic*),¹²⁶² e altres senyors.

410.

MISATGÉS A LA SENYORA REYNA DE BARCELONA

E los dits diputats decontinent trameten misatger a la senyora reyna e senyor príncep que vinguen a Barcelona, a fer donar centència contra los rebel·les de Barcelona e del principat. La senyora reyna prega e mana als diputats que decontinent tots los presonés sien fora; que, encara que tals parlaments fosen stats, no són actes de tant crim ni axí criminosos com ells los fan.

411.

DEL CRUEL CONSEL E PRESTA CENTÈNCIA

E los dits diputats, ab sos conselés, recordant-se dels actes virtuosos que catalans avien obtés en los temps pasats, oblidant¹²⁶³ los mals, dans e dapnatges que's po-

¶ ¹²⁶⁰ Ms. *Migavida*. Joan Benet de Mitjavila, ciutadà de Barcelona (Jaume SAFONT, *Dietari*, p. 155). ¶ ¹²⁶¹ Foren acusats de conspiració per a prendre la Diputació i la Casa del Consell. A banda de Jaume Perdigó, els inculpats eren Francesc Pallarés, conseller de la ciutat, Galceran Burgués, veguer de Barcelona, Martí Solzina, mostas-

saf, Pere Destorrent, conseller l'any 1458, Joan de Mitjavila, ciutadà notable, i altres persones significades (VICENS VIVES, *Juan II de Aragón...*, pp. 270-271). ¶ ¹²⁶² Joan Ramon Folch II de Cardona, comte de Cardona (1441-1471) i de Prades. *Vid. FLUVIÀ, Els primitius comtats...*, p. 161; SOBREQUÉS, *Els barons...*, p. 163. ¶ ¹²⁶³ Ms. *obligant*.

rien seguir volent-se lunyar dels prechs de lur senyor, ans molt cruelment, sense nenguna misericòrdia, donen centència de mort a sos frares e jermans que tenen presos, ço és, los dits en Palerés, conseler, mossén Burgués,¹²⁶⁴ veeger, Anthoni Olzina, mustaç[a]fs, en Pere Torrent, en Migavila¹²⁶⁵ e en Comes. O diputats e conselés, de tanta saviessa! E com sou estats tan cruels ab vostres tals hòmens? Què fareu als stransys? No sabeu que Déu és justícia ab misericòrdia, e vosaltres començau axí criminosament? Los centenciats foren mesos en la plaça del Blat; disapte a .XXII. de maig foren hofegats.¹²⁶⁶

Per los quals actes e centència de tals hòmens, la senyora reyna e tots sos conselés foren molt desconsolats, vent e sabent tal crueldat; per la qual rahó comensen los dans e mals. ¶^{148r} La senyora reyna fa son preparatori per castigar tals actes tant mal fets.

412.

DE LA MONEDA E PROVESIONS

Los diputats e senyós regidós del principat fan de grans aparels en la ciutat de Barcelona de gens d'armes, fer galeres e altres coses moltes ultra mesura; e digous a .XX. de maig foren aportades a la casa del conse[ll] dit de la ciutat .XI. caxes de moneda. Fan gent d'armes de caval e de peu, meten a cas[c]un portal de la ciutat .L. hòmens d'armes, [e] altres grans provesions.

413.

COMPTE DE PALÀS, CAPITÀ

Digous a .XXVII. de maig, dia de l'Acenció, lo comte de Palàs,¹²⁶⁷ capità general del principat, hysqué de Barcelona, ab la bandera de Barcelona, ab .M. hòmens d'armes e quatre mília hòmens de peu. E foren a Stalrich, e aquí prengueren lo comte de Modica, e [fonch] tramés a Barcelona pres; e de aquí tota¹²⁶⁸ la gent fan la via dels de remença, hon hera en Vert-talat, al qual la senyora reyna li avia donat totes les terres del comte de Palàs. Hon lo don Vert-talat se n'hac anar, e mès-[s]e en un castel, e de aquí l'armada fan la via de Girona, hon hera la senyora reyna e senyor príncep.

¶¹²⁶⁴ Ms. Burgos. ¶¹²⁶⁵ Ms. Migavida. ¶¹²⁶⁶ *Los centenciats... hofegats*, afegit posterior de la mateixa mà. Jaume SAFONT (*Dietari*, p. 155), data l'execució un dia abans, el divendres 21 de maig de

1462. ¶¹²⁶⁷ Hug Roger III, darrer titular de la casa de Pallars (1451-1481; +1503). *Vid.* SOBREQÜÉS, *Els barons...*, pp. 205-214; FLUVIÀ, *Els primitius comtats...*, p. 96. ¶¹²⁶⁸ Ms. *tola*.

414.

LA SENYORA REYNA AB SA GENT SE METEREN EN LO EPISCOPAT

La senyora reyna, ab sos cavalés e conselés, se fan forts en lo piscopat, e deroquen cases e enfortixen molt lo piscopat e campanar.

415.

LO SENYOR REY ERA AB SON GENRE EN FOYS

E lo senyor rey estant ab son genre, compte de Foys, en lo dit comptat, per concordar lo rey de França e compte per algunes terres que lo rey de França avia pres del dit comdat, e comunicar de matrimoni de la filla del rey de França e de son nét, fill del compte de Foys.¹²⁶⁹

416.

CONCÒRDIA DEL SENYOR REY E DEL REY DE FRANÇA

Estant lo senyor rey en aquests parlaments, és avisat per la senyora reyna dels actes dels catalans tan mals e rebel·les, per la qual rahó lo senyor rey parlà en lo ^{148v} rey de França; e, disapte a .XX. de maig, los dits reys parlaren en camp, los quals concordaren que lo rey de França emprestàs al senyor rey de Aragó .LX.^m coronas, e que fes gens d'armes en França, e lo senyor rey li donaria penyora Perpinyà,¹²⁷⁰ e'n aquests pactes foren partits los reys.

417.

LO SENYOR REY DEMANA AJUDA A ÇARAGOÇA

Lo senyor rey anà molt cuytadament a la ciutat de Çaragoça, e demanà ajuda contra los rebel·les catalans. Tramet amprar e pregar la ciutat de València [e] rigidós de aquella e a tot lo regne, fetes en Çaragoça a .III. de juny.¹²⁷¹

418.

DIPUTATS FAN LETRES A VALÈNCIA

Los diputats de Barcelona scriuen molt abundantment a la ciutat de València, clamant del senyor rey trenquant lurs privilegis,¹²⁷² e tot lo que hera pasat.

¶ ¹²⁶⁹ Gastó el Jove, fill de Gastó IV de Foix (1436-1472) i d'Elionor d'Aragó, que premorí al seu pare, es va casar amb Magdalena, filla de

Lluís XI de França (SOBREQÜÉS, *Els barons...*, pp. 219-221). ¶ ¹²⁷⁰ Ms. *Perminyà*. ¶ ¹²⁷¹ Hi cal entendre [*lletres*] *fetes*. ¶ ¹²⁷² *privilegis*: «privileges», corr.

419.

ASETGAREN LA SENYORA REYNA

Lo compte Palàs, ab tota la gent de armes, foren a Girona, e aquí asetgaren la dita senyora ab sos cavalés; e fan crida que, tots los q[ue] volguesen exir de la fortalea dintre tres dies, los salvaven vida e membres, o, pasats los tres dies, donaren de grans combats a la dita força.

420.

MISATGÉS DEL REY DE FRANÇA A BARCELONA

Lo rey de França tramet misatgés als diputats de Barcelona que's concorden ab son senyor, car ell li ha promés ajuda.

421.

DON ALFONSO¹²⁷³ CONTRA LEYDA

Don Alfonso, mestre de Calatrava, fill del senyor rey, en Çaragoça fa .D. rocins e entra en Catalunya, e fa la via de Leyda. E los de Leyda se enfortixen [e] deroquen lo monestir de Sant Francesch; lo don Alfonso tala ortes e fa gran dan e mal.

422.

LO SENYOR REY PER LO PRINCIPAT

Digous a .III. de juny, e any .LXII., lo senyor rey partí de Çaragoça ab .D. cavals e molta gent de peu, fent crides per los lochs del principat que's donacen; si no, que'ls donaria de bona guerra béns e presones.

423.

COM FONCH DEPOSITAT LO SENYOR REY ||^{149r}

Digous a .X. del mes de juny, any .LXII., en la ciutat de Barcelona, per los lochs acostumats, ab .XXXX. trompetes ab banderes de Barcelona, fonch depositat lo senyor rey, dient com don Johan de Medina,¹²⁷⁴ *olim* compte de Barcelona e de tot lo principat, per los molts actes que avia fet, per los quals actes ells lo deposaven e'l bandegaven de tot lo principat e terres de aquell, a ell e a tots sos conselés e

¶ ¹²⁷³ Ms. *Alfonsa*. ¶ ¹²⁷⁴ Joan II era senyor, entre altres grans dominis a Castella, de Medina del

Campo, que era també la seua vila natal (VICENS VIVES, *Juan II de Aragón...*, pp. 9-10).

valedós. E lo divenres après, a .XI. de juny, deposaren e bandegaren la senyora reyna en aquella manera matexa.

424.

DEL SALT DE L'EPISCOPAT CONTRA [LA] REYNA

Divenres a .XVIII. de juny, l'endemà de *Corpus Christi*, lo compte de Palàs, capità de la gent del principat, donà a salt lo episcopat, hon hera la senyora reyna e tots sos cavalés e conselés, en lo qual combat e salt foren morts molts de una part e d'altra; e durant los combats moltes vegades al dit episcopat.

425.

EN VALÈNCIA FEREN .XII. JUSTÍCIES

Diumenge a .XXIII. de juny fon ordenat de fer .XII. justícies, e moltes altres coses en gua[r]da e defenció de la ciutat.¹²⁷⁵

426.

MISATGÉS DE VALÈNCIA A BARCELONA

València fa misatgés a la ciutat de Barcelona, e de aquí al senyor rey. Los quals foren, per lo clero, micer Macià Mercader, artiaqua major, e micer Johan de V[i]llarasa, degà;¹²⁷⁶ per los nobles, mossén Jaume Romeu, mossén Pero Sanxis de Centeles; per los cav[a]lés, mossén Johan de Valterra, mossén Francesch de Soler; per la ciutat, en Vicent Calbet, jurat, e micer Pere Amalrich, advocat de la ciutat. E partiren de València divenres a .VIII. de juliol; dimecres a .XVIII.º de juliol, foren los dits misatgés en Tortosa; diluns, a .XXIII., en Barcelona.¹²⁷⁷ Fonch splicada la embaxada per micer Vilarasa, molt altament, hon hi havia molta notabla gen[t] dels catalans. E de aquí foren al senyor rey; decontinent foren desempatxats del senyor rey, e foren tornats en València a .VIII. de setembre.¹²⁷⁸

¶ ¹²⁷⁵ Cf. *Libre de memòries...* (ed. cit., II, p. 632).

¶ ¹²⁷⁶ El seu nom era Pere, com apareix *infra*, núm. 819. Cf. PONS i CÁRCEL, «Los canónigos de la Catedral de Valencia (1375-1520)...», p. 950. ¶ ¹²⁷⁷ La missatgeria valenciana arribà a Barcelona el 19 de juliol, segons el *Dietari* de Jaume SAFONT (p.164). La data mereix més crèdit que la del text, atés que el dia 19 fou certament dilluns, mentre que el 24 caigué en dissabte. D'acord amb això, cal rectificar la cronologia del viatge en aquesta manera: eixida de València el divendres 9, etapa a Tortosa el di-

mecres 14 i, finalment, arribada a Barcelona el dilluns 19, itinerari prou més congruent que el del nostre *Dietari*, que atribuïm a una mala lectura de la font (cf. A. CAPPELLI, *Cronologia, cronografia e calendario perpetuo*, 4a ed., Milà, 1978, p. 91). Malgrat l'eloqüent disertació del canonge Vilarrasa davant dels diputats de Catalunya, recomanant la pau amb Joan II, els ambaixadors de València *alguns jorns après se'n anaren sens que no feren res*, conclou SAFONT (*loc. cit.*), enemic del rei, amb ironia no dissimulada. ¶ ¹²⁷⁸ *Libre de memòries...*, II, pp. 632-634.

427.

LO SENYOR REY FONC EN BALAGUER

Lo senyor rey, ab tota sa gent, fonc en Balaguer, e de aquí anà e coregué fins en Leyda, e fêu gran dan en l'orta, e ¶^{149v} cremà cases, e prèss gent,¹²⁷⁹ de què los de la ciutat hysqué molta gent, que n'i hac de morts de una part e d'altra. Fonch l'endemà de sant Johan Babtista.¹²⁸⁰

428.

FAGARDO ENTRÀ EN VALÈNCIA

Lo primer dia de juliol, Fagardo¹²⁸¹ entrà en València, lo qual avia fet molt mal e dan a gens de València, e molt més a gent de Castella. E, partit de ací, fonch al senyor rey, e diu: «Senyor, no u sé qui us consela, car s[i] vós aveu victòria, vostres vasals perden, e si ells an victòria, vostres terres perden;¹²⁸² e, si fer-se pot, ans que més mal no y haga, seria cosa de gran repòs de vostra magestat e de vostres regnes».

429.

MORT DE GALBES E DE GALENT

A .v. de juliol, lo senyor rey fêu pengar a Galbes, de Barcelona, e Galent, de Sogorp, scrivans de manament, perquè scrivien a Barcelona letres en xifres.

430.

N'AGULÓ E SA GENT SE DONAREN

La ciutat de Leyda, ven-se axí encoreguda, demanà ajuda a Barcelona. De Barcelona li trameten .DC. hòmens e n'Aguló, capità, lo qual he[r]a hu dels .XXVII. diputats, e e[nt]rat¹²⁸³ en Leyda, e anant ab tota sa gent, com fonch a Capdàsens¹²⁸⁴ lo senyor rey lo asetgà, lo qual, ab tota sa gent, se donà al senyor rey. E [a] Barcelona, pintat, lo pengaren cap aval, fent-li procès de traydor.

¶ ¹²⁷⁹ Ms. *pent*. ¶ ¹²⁸⁰ És a dir, el 25 de juny.

¶ ¹²⁸¹ Pot identificar-se amb Pedro Fajardo (+1482), *adelantado* de Múrcia. ¶ ¹²⁸² Ms. *derden*.

¶ ¹²⁸³ Sanchis Sivera *era*. La forma *erat* del ms. permet ambdues interpretacions. ¶ ¹²⁸⁴ Possiblement Candasnos, lloc veí de Fraga.

431.

DELS Francesos que entren en ajuda del Senyor Rey

Per via de Penixà,¹²⁸⁵ entren .xviii. mília francesos, entre de caval e de peu. An pres Salces e altres lochs, [e] après meten banderes del senyor rey; capità de la gent francesa, lo menaxaut del rey de França. Fan la via del senyor rey.

432.

CAPITANS DE BARCELONA

Mossén Miquel Desp[ill]à, lo conseler en cap de Barcelona, és anat a Girona per ésser capità de lur gent. Lo compte de Palàs, ab tres mília hòmens, fa la via del Pertús contra la gent francesa; los francesos pasats los ports e entrats, lo compte de Palàs, ab tota sa gent, se'n¹²⁸⁶ vench a Stalrich.

433.

LOS CATALANS CRIDEN LO SAGRAMENTAL ||^{150r}

Los senyors de diputats, ab son lur gran consel, vehén que los francesos són entrats e la gent del senyor rey augmenten, criden lo sacramental; e la gent del principat se aparelen contra lo senyor rey e francesos, e partiren de Barcelona dimarts a .xvii. de juliol.

434.

DE LA BATALA DE RUBINATS

Disapte a .xxiiii. de juliol, vespra de sant Jaume, e any .LXII., don Alfonso, ab altres cavalés, entren a fer cavalcada; la qual cosa fonch sentida, de què vengueren gent de Cataluna, que don Alfonso se ach a retraure en lo loch de Rubinats. E decontinent lo senyor rey fonch avisat, e tantost, ab sa gent, foren entre Robinats e Monmaneu, hon vengueren a gran batala, que durà quatre hores, hon fonch morta molta gent de una part e d'altra, en special dels catalans; e durà tant la batala fins que la nit los departí. O gran dol, de la mort de tanta gent!¹²⁸⁷

¶¹²⁸⁵ El coll de Panissars, al Pirineu, situat al nord-est de la Jonquera, camí d'entrada a Figueres (cf. Jaume SAFONT, *Dietari*, p. 165). ¶¹²⁸⁶ Ms.

sench. ¶¹²⁸⁷ L'acció de Rubinat fou el divendres 23 de juliol, i no el dia següent (Jaume SAFONT, *loc. cit.*; VICENS I VIVES, *Els Trastàmars*, p. 179).

435.

LA SENYORA REYNA FON DELIURA

Los francesos fan la via de Girona, a la senyora reyna, e foren a .iiii. legües de Girona. Mossén Miquel Desprà (*sic*), ab tota la gent catalana, levaren lo siti de l'episcopat, e la senyora reyna, ab tota sa gent, foren deliures.

436.

SCARAMUCES E MORTS DE FRANCESOS

La gent de Catalunya an agut de grans scaramuces ab la gent francesa, que n'an morts enfenits, e tots dies maten.

437.

COM SE DONAREN AL REY DE CASTELLA

Disapte a .xx. de setembre, micer Copons fonch al rey de Castella,¹²⁸⁸ ab poder bastant de tot lo principat con se volien donar a la sua real magestat, que fos compte de Catalunya; e lo rey ho accepta, e fa cridar per Castela: «Compte de Barcelona!», e en Barcelona foren alçades banderes del rey de Castella.

438.

SENYOR REY E FRANCESOS, LA VIA DE BARCELONA

Lo senyor rey, ab tota sa gent e gent de França, fan la via de Barcelona, per donar combat a la ciutat.

439.

BARCELONA DEROQUEN CASES E ORTS ||^{150v}

Los de Barcelona, sabent que lo senyor rey venia la via de Barcelona, miga legua entorn de Barcelona derocaren tor[r]es, cases, orts, tot lo que y hera, en manera que'l senyor rey ni la sua gent no se'n poguesen ajudar; e entron de la ciutat feren de grans foses.

¶ ¹²⁸⁸ Enric IV (1454-1474).

440.

LO SENYOR REY SOBRE BARCELONA

Lo senyor rey e senyora reyna, ab tota sa gent d'armes de caval e de peu, foren a .xv. del mes de setembre [e] meteren lo camp sobre Barcelona.¹²⁸⁹ En aquella nit, en la ciutat fan grans alimares, e pel matí alcen banderes del rey de Castella ab gran cerimònia, cridant: «Viva lo senyor don Anrich, rey de Castela, compte de Cataluna!» Los diputats van per Barcelona, dient: «Si algú aurà voluntat a la part del rey, vaga-se'n decontinent de la ciutat, car en altrament, si sabut serà, decontinent serà feta centència». E en cascuna plaça tenien parades forques.

441.

DELS GRANS COMBATS A BARCELONA

Lo senyor rey dóna de grans combats a la ciutat, e té molta gent; emperò, lo fet de les foses fia molt de mal a la gent del senyor rey, que en l'ora que heren cayguts en les foses, com a rabiosos los mataven sens nenguna mercé.

442.

LA SENYORA REYNA EN VALÈNCIA E DON PEDRO

Disapte a .ii. de octubre, e dit any .LXII., la senyora reyna, don Pedro d'Urea, governador de València, e dona Yssabel sa muler, e sa germana, ab dos donzeles, foren al Guerau de València ab quatre galeres de França. E, lo diumenge après, la senyora reyna fonch a València.

443.

LO DON PEDRO DEMANA AUXILI

Lo dit diumenge, a .iii. de octubre, tengueren consel, e lo don Pedro demanà a la ciutat ajuda al senyor rey de gens, de farines e vituales e altres coses per sostenir lo camp contra los rebel·les de sos vaçals.

444.

TENGUEREN CONSEL GENERAL

Diluns après, a .iiii., tengueren consel general; e foren de tots los officis.

¶ ¹²⁸⁹ meteren... Barcelona, interlineat.

445.

SOU QUE VALÈNCIA DONÀ

Dimarts a .v., feren crida per València com donaven sou a quatre-cens balestés, paguats per a dos messos, a rahó de (*blanc*) florins lo mes. E la senyora reyna e don Pedro se'n tornaren al senyor rey.

446.

PRESA DE BALAGUER

Divenres a .viii. de octubre, mossén Johan de Beamunt, ab .m.d. cavals, fon a Balaguer, e prèu ||^{151r} Balaguer; féu centència de tres hòmens de Balagué. Mossén Reboledo, capità de la terra, s'és mes en lo castell de Barbastre, e don Johan de Beamunt fa la via del comdat de Prades.

447.

PARAREN TAULA A SANCTA TECLA

Disapte a .viii.º de octubre, dia de sant Dionís, los cavalés pararen taula a Sancta Tecla¹²⁹⁰ per acordar doens balestés per al senyor rey.

448.

BARCELONA FERÍ EN LO CAMP DEL SENYOR REY

Dimarts en la nit, a .xxi. de setembre, dia de sant Matheu, los de Barcelona se meteren en punt pus de .xii.^m hòmens, e .ii.^m que cascú portava un parat, per rahó de les bonbardes. A la primera ora de la nit hysqueren de Barcelona, e feriren en lo camp e gent del senyor rey, que mataren en finida gent, e levaren la gran bonbarda *Bocafoch*, lo gin e altres coses del dit camp; per la qual rahó lo senyor rey hac a levar lo camp de Barcelona¹²⁹¹ e féu la via de Vilafranca.

449.

LO SENYOR REY POSÀ CAMP SOBRE VILAFRANCA

E lo senyor rey, ab tota sa gent, posaren lo siti sobre Vilafranca de Penadés e donaren combat a la dita vila, en lo qual combat fonch pres lo nebot del menaxant

¶ ¹²⁹⁰ Església de Santa Tecla, a l'antiga plaça de la Figuera (extrem de ponent del carrer de la Mar),

de València. ¶ ¹²⁹¹ El 3 d'octubre (VICENS I VIVES, *Els Trastàmars*, p. 179).

e dos valent[s] cavalés; los quals cavalés lo senyor rey féu demanar als de la vila, e los de la vila los degolaren e·ls lançaren los caps¹²⁹² per los murs, de què lo capità menaxant plorà, e votà que no's parteria de aquí fins que la vila fos presa e fosen paguats de la mort de tals cavalés. Per la qual rahó donaren de tan grans combats, e tants e tan fòrts, que entraren e prengueren la vila; en la qual feren tan gran carnatge de hòmens e de dones e de donzelles que no lexaven nengú a vida, que en la sglésia e sobre los altàs mataven e degolaven les gents. O cathalans, e quin compte dareu a Déu de vostres germans!¹²⁹³

450.

LO CAMP A TARAGONA

Partit lo senyor rey de Vilafranca, fa la via de Taragona, e aquí posà camp. Los de Barcelona an tramés .D. balestés a Taragona.

451.

BARCELONA DONÀ FE AL REY DE CASTELA

Don Johan de Beamunt, ab tota sa gent, fon en Tortosa, e de aquí, en un leny, anà a Barcelona, e prè la fe e omenatge per lo rey de Castella.¹²⁹⁴ E lo dit rey de Castella fa de grans provecions, e gent d'armes e moltes altres coses.

452.

GENT D'ARMES PER AL SENYOR REY ¶¶^{151v}

Dimarts a .XVII. de octubre, se partiren de València lo compte de Oliva, mossén Çaleles, mossén Pugades e·n Loís de Castelví Caròs, ab gent d'armes per ajuda del senyor rey.

453.

CRIDA DE LES VITUALES

Disapte a .XXIII. de octubre, feren crida per València que dengú no gosàs traure vituales del regne de València, sots pena de mort.

¶¹²⁹² Ms. *camp*s. ¶¹²⁹³ *O cathalans... germans!*, afegit posterior de la mateixa mà. ¶¹²⁹⁴ El 13 de novembre de 1362, un parlament, a Barcelona, jurà

fidelitat a Enric IV en la persona de l'esmentat Joan de Beaumont, lloctinent seu (VICENS I VIVES, *Els Trastàmars*, p. 180).

454.

DEL COMBAT DE TARAGONA

Lo senyor rey, ab los francesos, tenint asetgada la ciutat de Taragona, donant de grans combats, lo dia de les Onze Mília Vérgens¹²⁹⁵ la volch escalar en la nit, la qual cosa fonch centida, de què moriren molts francesos. Per les¹²⁹⁶ moltes morts dels francesos, tractaven molt mal als catalans, ab molta crueltat, que per prechs del senyor rey ni d'altres no volien aver misericòrdia, de la qual cosa lo senyor rey estava molt ennugat dels francesos.

455.

COM TARAGONA SE DONÀ AL SENYOR REY

Don Johan, compte de Prades, vent la mala pràctica dels francesos e la molta supèrbia, anà al portal de la ciutat de Taragona e demanà que'l lexasen entrar, e los de la ciutat foren contens, e entraren lo arcabisbe de la dita ciutat e lo dit compte; e lo dit arcabisbe e compte ab los de la ciutat, comunicant e sabent la voluntat del senyor rey de fer tot lo que la ciutat volria, e que lançaria los francesos, de què los de la ciutat foren contens. E lo senyor rey entrà en la dita ciutat e manà que dengun francés no entre, ans vol e'ls mana que li buyden e se'n vagen de tot lo principat; de què los francesos criden, e fan demanar al senyor rey que'ls do en què se'n puguen tornar en ses terres, car molt dan e mal e morts avien agut per ell, e volien donar combat a la ciutat. E lo senyor rey pregant, e ells no fent menció de nengú, ans donar combat a la dita ciutat; de què la ciutat los donaren .iiii.^m florins, e, rebuda la cantitat, donen combat a la ciutat, per què lo senyor rey diu: «Muyren francesos!» En la qual jornada foren morts pus de .m. francesos.

456.

VALÈNCIA FEREN ALIMARES PER LA BONA NOVA ¶^{152r}

Dimarts a .viii.º de noembre, any .LXII., e[n] la ciutat de València toquaren campanes, e alimares, e feren gran alegria per la concòrdi[a] del senyor rey ab Taragona. E lo dimecres, a .x., feren profesó general a la Verge Maria de Gràcia.

457.

PRESÓ DELS CONSELÉS DE TORTOSA

Tortosa, per los regidós fonch concordat de donar-se al senyor rey, la qual cosa fonch centida, [e] foren presos .xxv. dels conselés.

¶¹²⁹⁵ 21 d'octubre. ¶¹²⁹⁶ Ms. *los*.

458.

VITUALES PER A TORTOSA

Lo primer dia de noembre, lo fill de don Johan d'Íxer fonch a Tortosa ab gent de caval e de peu, e volch córrer lo Maest[r]at, e los de Tortosa no u permeteren, car del Maestrat avien civades a .xx. sous¹²⁹⁷ lo cafiç, e lo forment a .xxxv. sous lo cafiç.

459.

PER BARCELONA CRIDAREN «REY DE CAS[TELLA]»

Diumenge a .xiii. de noembre, en Barcelona, cridaren: «Don Anrich, rey de Castella, de Aragó e de València e compte de Barcelona!» a mossén Johan de Beaumont, per ell, e en Tortosa al fill de¹²⁹⁸ don Johan d'Íxer, per lo dit rey.

460.

PARTICHS (SIC) LOS FRANCESOS

Partins los fransesos per tornar en França, per los lochs hon pasen fan de grans ultratges e molt mal, los quals fan la via de Aragó.

461.

ALBARANS DE DON JAUME DE ARAGÓ

Disapte de matí a .xi. de deembre,¹²⁹⁹ en València per los cantons foren mesos¹³⁰⁰ albarans de mà de don Jaume de Aragó, com ell e son fill don Alfonso se desexien¹³⁰¹ del rey de Aragó e del regne de València, e's donava a don Anrich, rey de Castella.¹³⁰²

462.

CENTÈNCIA DELS HÒMENS DE DON [JAUME D'ARAGÓ]

Disapte a .xv. de jenyer (sic), any .M.CCCC.LXIII., per València rocegaren .v. hòmens per don Jaume de Aragó, los [quals] avien a metre foch en la ciutat; e los

¶ ¹²⁹⁷ sous, interlineat. ¶ ¹²⁹⁸ de, repetit al ms.
¶ ¹²⁹⁹ a .xi. de deembre, interlineat. ¶ ¹³⁰⁰ Ms. mosos. ¶ ¹³⁰¹ desexien: «dexexien», corr. ¶ ¹³⁰² Sobre la revolta de Jaume d'Aragó, fill natural d'Alfons el Jove, duc de Gandia, i senyor de la baronia d'Arenós, que fou partidari del príncep de Via-

na, vid. Fernando LLORCA, *Sublevación del infante [sic] don Jaime de Aragón, seguida de la de su hijo del mismo nombre (1462-1477)*, València, Prometeo, s. a. [193...]. Observeu que Alfons, fill del baró, és més tard (revolta de 1476) anomenat Jaume.

quatre foren pengats e en Francesch Crespo, justícia de la Creu del Puig, de casa de don Jaume, comovedor del tracte, fonch esquarterat.

463.

DON JAUME PRÈS LO CASTEL D'ESLIDA

Dimarts a .xviii. de jener, don Jaume près lo castel d'Eslida; e avia mort mossén Tolrà, prevere, e que l'avia pres per lo rey de Castella.

464.

PER COBRAR LO CASTEL D'ESLIDA

Divenres a .xxi. de jener, vespra de sant Vicent, mossén Loís ¶^{152v} Cabalenyes, governador general, se partí de València ab .lxxx. cavals, hon hanaven molta gent de bé, per cobrar lo castel d'Eslida; lo dia de sant Vicent e l'endemà, partiren¹³⁰³ de peu balestés e lancés. E don Johan, fill del bescompte¹³⁰⁴ de Gayano, avia cobrat lo castel, lo qual tenia per lo senyor rey de Aragó.

465.

PER MOLTES [GENTS?]¹³⁰⁵ COREGUT LO REGNE

A .xv. de jener, de la part de Xèrica, entraren .c. rocins de Castella, e coregueren fins en Sogorp e Val de Christi. Don Jau[me] d'Aragó té en la sua baronia .cc. cavals de Castella: core totes les sues partides e circumstants.¹³⁰⁶ Don Johan de Cardona, ab .ccl. cavals, coria fins en Oliva. Don Johan d'Íxer, en Alcanyís, del rey de Castela .iiii.^m cavals e molta gent de peu, e core fins en Çaragoça. Tots los regnes e terres e gens del senyor rey estan en gran[s] dans e mals e divisions. O cathalans, e tant costaran les libertats, perdent multitut de gens, acabar vostre[s] pecúnies, e perdent tot vostre crèdi[t] e fama!¹³⁰⁷

Divenres a .xxviii. de jener, València féu .xx. rocins e .xx. spinguardes, e'n Bernat Català capità, e foren a Xàtiva per anar contra don Johan de Cardona.

¶¹³⁰³ *partiren*, repetit al ms. ¶¹³⁰⁴ *bescompte*: «comp-
te», corr. ¶¹³⁰⁵ *moltes* (amb signe d'abreviació da-
munt l'e) al ms.; Sanchis Sivera *molt temps*, inter-

pretació que pareix menys probable. ¶¹³⁰⁶ Sembla
corregit damunt de *circumstàncies*. ¶¹³⁰⁷ *perdent mul-
titut...fama!*, afegit posterior de la mateixa mà.

466.

DON JOHAN D'ÍXER E MENAXAUT

En lo mes de jener, e any .LXIII., lo menaxaut, capità de la gent francesa, pasat Çarago[ça], don Johan d'Íxer los vench a l'encontre e prèrs tots los francesos; e a la gent menuda no fèu dan ni mal, sinó que se n'anasen en nom de Déu a lur terra, e al menaxant e capitans e cavelés portà [a] Alcanyís, e aquels tench .XII. dies ab moltes honors e festes, e'ls donà de grans donatius, e parlaren dels mals dels regnes. De què lo menaxaut e tots sos cav[a]llés [fónch] partit tant content de don Johan d'Íxer, e com a parent de la muler del dit don Johan, oblidant tots los dans e mals e morts de tanta lur gent, que pasaven de huit o nou míl[i]a fra[n]cesos morts. Senyor rey e catalans, no u escusareu que no doneu compte a Déu, pare contra fills!

467.

TREVES DELS REYS

E lo menaxau, com fónch ab son senyor rey de França, trebalà ab lo dit rey de fer treves ab lo rey de Castella e de Aragó, e don Johan d'Íxer ab lo rey de Castella e de Aragó, que feren treves per a un mes, e, retrudes¹³⁰⁸ les treves, un mes. E diluns a .VII. de febrer foren cridades per València les treves dels reys.

468.

COM FONCH PRES PERPINYÀ ||^{153r}

A .VI. de jener, dia de Aparici, per francesos fónch pres Perpinyà, e meteren banderes del rey de França. Enfortixen-la molt e tenen-la molt guarda[da]; fan moltes sobres a la gent de la vila.

469.

D'EN TORÀ,¹³⁰⁹ DIPUTAT, SE DONÀ

A .XV. de jener, en Torà, diputat de Barcelona, capità de la galera del General, segretament embarquà muler e fills e anà-se'n a Taragona; ab totes les me[r]caderies, se mès en Taragona, e fónch de la voluntat del senyor rey.

¶ ¹³⁰⁸ Per *retudes*. ¶ ¹³⁰⁹ Ms. *Torra*. La notícia és confusa. Els qui fugiren foren Joan Berenguer Thorà, mercader, *regent los comptes* del General de Catalunya, en una galera seua, ensems amb mos-

sén Bernat Saportella, diputat pel braç militar del mateix General, que *se n'anaren ab grandíssima infàmia de lladres abatuts*, el 7 de gener de 1463 (Jaume SAFONT, *Dietari*, p. 178).

470.

PECÚNIES ACABADES DE BARCELONA

Per les grans despeses que Barcelona ha fet per la llibertat, les moltes e grans pecúnies que tenien foren acabades. En lo dit mes, començaren a batre moneda de l'argent e or dels de la ciutat, a tres anys franch, e, pasat los tres anys, que paguaria a rahó de censal.

471.

MENDOÇA COREGUÉ LO MAEST[R]AT

Diumenge a .XXVIII.º de jener, Mendoça,¹³¹⁰ ab .CC. cavals, coregué tot lo Maest[r]at.

472.

MORTS PER DON JAUME

Disapte a .XII. de febrer, per València roceguaren a dos jóvens biscayns, los quals foren a furta lo castel de Yislida.¹³¹¹ Foren penjats en lo Mercat.

473.

COM VENGUEREN DEL SENYOR REY LOS CAVALÉS

Lo dit disapte, a .XII. de febrer, après dinar, entrà en València don Pedro d'Urea, governador de¹³¹² València, e lo¹³¹³ compte de Oliva, mossén Loís de Vich, Çaleles [e] Pugades, los quals venien del senyor rey.

474.

DON PEDRO D'UREA JURAREN PER VISREY

Diluns a .XIII. de febrer, en la Seu de València, don Pedro fonch jurat per visrey, e lo divenres après tench audiència.

¶ ¹³¹⁰ Ignorem quin dels diversos membres d'aquest llinatge relacionats amb Joan II és l'al·ludit; potser, Pedro de Mendoza, senyor d'Alma-

zán (VICENS VIVES, *Juan II de Aragón...*, p. 232).

¶ ¹³¹¹ Eslida, a la serra d'Espadà. ¶ ¹³¹² *de*, repetit al ms. ¶ ¹³¹³ *lo*, interlineat.

475.

MORT PER LO CASTEL DE MIRAVET

Divenres a .xviii. de febrer, rocegaren e squarteraren a un hom, lo qual avia donat lo castel de Miravet¹³¹⁴ a gent de Castella, e lo dit hom era notari.

476.

PARTÍ DON PEDRO CONTRA DON JAUME

Digous dia de sant Macià, a .xxiii. de febrer, don Pedro, visrey, partí ab .lx. rocins e gent de peu per anar contra don Jaume de Aragó e gent de Castella, que avien pres lo castel de Almassora.

477.

PRES LO CASTEL DE ALMAÇORA

Diluns a .xxvii. de febrer, dos hores ans del dia, près lo castel de Almassora, e près .l. hòmens qui eren en lo castel. Lo dimarts, esquarterà dos hòmens dels que avia pres en lo castel en Vila-^{153v}real, que avia pres lo dit don Pedro en lo castel (*sic*); e lo dimecres après, en lo loch de Maçamagrel, ne squarterà un altre hom.

478.

DELS PRESOS QUE DON PEDRO PRENGUÉ

Digous a .ii. [de] març, après dinar, entrà don Pedro en València, e portava .xxxviii.º hòmens presos de València.¹³¹⁵ E lo alfageri¹³¹⁶ scrigué pregant al visrey e jurats que·ls soltasen, car los hòmens estaven en lo castel a fe d'ell; los quals hòmens foren soltats.

479.

ARMADA DE CATALANS

Disapte a .xviii.º de març, de matí, fonch l'armada de Catalunya en lo Guerau, e prengueren e robaren tot lo que pogueren.

¶ ¹³¹⁴ Castell i despoblat del terme de Cabanes. ¶ ¹³¹⁵ Vol dir segurament que eren veïns de la ciutat, perquè els havia capturat al castell

d'Almassora. ¶ ¹³¹⁶ Aquest terme, que no consta al *DCVB*, és sinònim d'*alferis*, com apareix més avall.

480.

POROGACIÓ DE TREVES DELS REYS

Diumenge a .iii. de abril, dia de Ramps (*sic*), vench correu del senyor rey en València com les treves dels reys heren prorogades per tot lo present mes de abril.

481.

VALÈNCIA DONÀ SOU A GENS D'ARMES

Dimarts a .xviii.º de abril, València donà sou a .DC. hòmens d'armes, ço és, a hom de caval encubertat, scuder e patge, .xxv. florins lo mes; a ginet e altre rocí, .xii. florins e mig lo mes.

482.

PRESA DE BESTIAR¹³¹⁷ DE TORTOSA

Dimecres a .xx. de abril, frare Scorna, cavaler de Muntesa, féu gran presa de gent e bestiàs de Tortosa, e ach gran honor, e vench [a] Albocàcer, que tenien los castellans, donant combat al castel. Fonch ferit lo dit mossén Escorna en la cama de pedra de bonbarda; al tercer dia fonch mort.

483.

COM LOS REYS HEREN CONCERTS

Diumenge primer dia de maig, vench coreu del senyor rey com los reys heren concerts, de què en la Seu tocaren campanes [e] cantaren lo *Tè Deum*.

484.

DE REQUENA, GENT D'ARMES

Lo dit diumenge, gent del bisbe de Conqua¹³¹⁸ e de l'alferis entraren de Requena la via de Setaygües, e coregueren lo loch de Setaygües e terme de aquel; e lo dimarts, dia de Sancta Creu, .L. rocins dels dits castellans foren fins al mas d'en (*sic*), e prengueren bestiàs e se'n portaren tot lo que hera en lo mas.

¶¹³¹⁷ Ms. *bertiar*.

¶¹³¹⁸ Lope de Barrientos (1445-1469). *Vid.* EUBEL, *Hierarchia Catholica...*, II, 133.

485.

PER ANAR CONTRA REQUENA

E lo dit dima[r]ts, a la oració, fonch feta crida que tots los del sou fosen a punt per anar a Requena; e lo dimecres, a ¶^{154r} .iiii. de abril, lo visrey, ab molta gent de peu e de caval, foren a Quart, fen la via de Requena. De què lo bisbe de Conqua e l'alfageri trameteren al visrey que, de la entrada que avien fet, que no heren sinó ladres, e que no y avia dengú de la su[a] gent, per què ells lo pregaven que ell e tota la gent que se'n tornasen; e lo disapte fonch tornat lo visrey, ab tota la gent, en València.

486.

ARMADA DE CATALANS

Divenres a .vii. de maig, fonch la armada de catalans altra vegada en lo Guera[u], robant lo que podien; e feren la via de Yviça.

487.

CRIDA DE LES TREVES DELS REYS

Divenres a .xx. de maig, feren crides per València de les treves dels reys fins al dia de sant Johan Babtista.

488.

EN BARCELONA, MISATGÉS DE CASTELA

Digous a .xviii.º de juny, los de Barcelona porogaren la festa del *Corpus Christi* fins al diumenge, que foren venguts los misatgés del rey de Castella, e fonch feta solempna profesó¹³¹⁹ ab la bandera, molt rica, del rey de Castella.

489.

LO REY DE CASTELA RENUNCIÀ A CATALANS

E los misatgés del rey de Castella, splicada sa misatgeria,¹³²⁰ dient com son senyor rey de Castella los tornava en sa libertat, e que eligisen compte o senyor lo que's volguesen.

¶¹³¹⁹ Ms. *profesa*. ¶¹³²⁰ Hi manca el verb de la frase, possible oblit de l'escrivà.

490.

DE ELEGIR COMPTE DE BARCELONA

E los de la ciutat de Barcelona elegiren .XXIII. hòmens bons e savis, e mesos en conclavi, e que aquests elegisen compte e senyor; e tots dies, en la Seu de Barcelona, fós cantada misa de Sant Sperit, e profesons, e frares, capelans e ermitans e gens devotes, que pregasen a nostre senyor Déu de elegir compte e senyor. E per los dits .XXIII. elets fonch donat per compte e senyor don Pedro de Portugal, nét del compte de Urgell.

491.

BREGUA DEL MAEST[R]AT E DE TORTOSA

Diluns a .XXVIII.º de agost, los de Sant Matheu e de tot lo Maestra[t], e de Morela, contra los de Tortosa agueren gran bregua, que foren morts e presos molta gent del Maestrat.

492.

DELS MORTS E PRESOS DE TORTOSA

Diumenge a .IIII. de setembre, lo arquabisbe de Monreal,¹³²¹ nebot del mestre de Muntesa,¹³²² tramés al Maest[r]at .LX. rocins. ¶^{154v}

Lo mestre de Muntessa, sabent com lo Maestrat era maltractat per los catalans, vench a Sant Matheu; e diluns a .XIIII. de noembre, lo mestre, ab tota sa gent, vench contra los de Tortosa, de què foren dels catalans molts morts e presos, e encaçats al riu de Tortosa, que foren molts ofegats. Lo mestre, ab sa gent, ac gran honor e victòria.

493.

PARAREN TAULA DE ACORDAR

Disapte a .XVIII.º de noembre, e any .LXIII., lo mestre de Muntesa entrà en València; e lo diluns a .XXI., en lo Mercat, a les spatles de la sglésia de Sant Johan, feren cadafal e pararen taula de acordar per al senyor rey .CC. rocins.

¶ ¹³²¹ Ausiàs Despuig (1458-1483), després cardenal (EUBEL, *Hierarchia Catholica...*, II, p. 196).

¶ ¹³²² Fra Lluís Despuig (1453-1482). *Vid.* FERRÁN Y SALVADOR, *El Castillo de Montesa*, pp. 50-51.

494.

BARCELONA TRAMÉS A DON PEDRO

A .XXII. del mes de noembre, los diputats de Barcelona, ab dos galeres, dos galio-tes e un bergantí, tramet[er]en a'n Ramis, notari,¹³²³ a don Pedro de Portugal, nét del compte de Urgel, que'l prenien per compte e per senyor. E feren fer sagrament al dit en Ramis que no demanàs gràcia alguna al dit don Pedro.

495.

DON PEDRO DE PORTOGAL ENTRÀ EN BARCELONA PER SENYOR

Disapte a .XXI. de jener, e any .M.CCCC.LXIII., lo dit don Pedro de Portugal entrà en la ciutat de Barcelona, lo qual fonch rebut ab gran honor e gran festa. Lo qual ha fet fer crides per Barcelona que a tots¹³²⁴ los rebel·les, per qualsevulla cas que aguesen fet contra lo principat de Catalunya, que ell los perdonava a béns e a presones, e·ls faria tornar tot lo lur, e·l·ls¹³²⁵ donava tres messes de spay de temps, e, pasat los tres meses, als que tornats no seran, auran perduts béns e presones; e acceptà .v. que no puguen tornar en lo principat, ço és, mossén Requesens, lo canonge Sors, n'Aguló, en Torra¹³²⁶ e (*blanc*).¹³²⁷

496.

NENGÚ NO JURE RES DE DÉU

Enaprés, féu fer crida que nengú no gos jurar res de nostre senyor Déu, de joch, de males dones e altres bones ordinacions.

497.

CENTÈNCIA DE MICER STHOPINYÀ

E diu-se que, a .XX. de febrer, ha fet squarterar a micer Sthopinyà e a tres altres, com los haja trobat letres contra don Pedro e la ciutat de Barcelona.

¶¹³²³ Francí Ramis, ciutadà de Barcelona (Jaume SAFONT, *Dietari*, p. 183). Va sortir l'u de noembre, contràriament a la data del nostre text (*ibid.*; cf. J. Ernest MARTÍNEZ-FERRANDO, *Pere de Portugal, «rei dels catalans», vist a través dels registres de la seva cancelleria*, Barcelona, IEC, 1936, p. 18). ¶¹³²⁴ Ms. *totes*. ¶¹³²⁵ Ms. *e·l·les*. ¶¹³²⁶ Joan Berenguer Thorà (*vid. supra*, núm. 469). ¶¹³²⁷ Ignorem qui fou l'últim condemnat a l'exili. Un

contemporani dels fets, Joan Francesc BOSCA (*Memorial històric*, ed. cit., p. 87), en diu que el conestable Pere de Portugal va bandejar aquest any 1464 *les mullers e fills dels honorables Harnau Scarit e Joan Francesch Boschà, ciutadans de Barchinona*, que es traslladaren a València, així com *les mullers dels honorables mossèn Galçeran Dusay e Ramon Marquet, ciutadà, e altres molts de diverses staments*.

498.

COMPTE D'OLIVA AMPRÀ GENT

A .xviii. de febrer, lo compte de Oliva amprà gent per anar a Hondara, e los¹³²⁸ de Ondara trameteren per don Pedro, visrey, com se volien donar al senyor rey. E lo dit visrey ¶^{155r} fonch a Ondara, e diluns a .xxvi. de febrer prè la poseció de Ondara per lo senyor rey.

499.

PAU DEL SENYOR REY E [LO] REY DE CASTELA

Digous a .viii. de març, en la Seu de València toquaren les morlanes e cantaren lo *Tè Deum*, e per totes les paròquies, per la pau del senyor rey e del rey de Castela.

500.

DON PEDRO CRIDÀ *PRÍncep*¹³²⁹ *NAM*¹³³⁰

Disapte a .xxv. de febrer, lo don Pedro de Portugal cridà *Príncipe nam*, e fa ajustar la gen[t] de caval e de peu, per cobrar les terres del principat.

501.

DEL CAPITÀ DE LEYDA

En la ciutat de Leyda, fonch capità don Pedro,¹³³¹ fill del compte de Cepta, valentísim cavaler, lo qual féu estapllir (*sic*) los pasos, hon fonch atrobat un pagés que portava letres de mossén Fragra e d'altres de Leyda al senyor rey. Decontinent fonch feta centència del dit mossén Fragra.

502.

SENYOR REY SOBRE LEYDA

A .vi. de abril, lo senyor rey fonc sobre Leyda, hon an agut de grans escaramuces e morta molta gent, de una part e d'altra.

¶¹³²⁸ Ms. *les*. ¶¹³²⁹ *Príncep*: «Príncet», corr.

Eça, cosí del conestable Pere de Portugal (VICENS VIVES, *Juan II de Aragón...*, p. 295).

¶¹³³⁰ *Sic*. L'usatge *Prínceps namque*. ¶¹³³¹ Pedro de

503.

SENYOR REY E SENYORA REYNA SOBRE LEYDA

E a .xv. de maig venc la senyora reyna, ab gent de Aragó, e tengueren molt asetgada la ciutat de Leyda, avent de grans bregues ab lo valent capità don¹³³² Pedro de Cepta; de què vengueren en Leyda a perir de fam, a mengar rates, goços, pa de linós, e en tanta streta fam que dir no's poria. E durà fins en lo mes de juliol.

504.

LEYDA SE DONÀ AL SENYOR REY

Dimarts a .x. de juliol, lo compte de Oliva, de Nules, scriu als jurats de València com Leyda s'era donada al senyor rey divenres a .vi. de juliol, salvant-los vida e membres.

505.

SOU QUE DONÀ VALÈNCIA

Dimecres a .xx. de juny, en València donaren sou a .c. rocins, ço és, .xxv. cavals encubertats e .LXXV. rocins.

506.

DON PEDRO VEL·LÀ A LA VERGE MARIA

Don Pedro de Portugal ajustà gent e fa la via de Leyda, e fonch a vel·lar a la Verge Maria de Monserat; e vel·là tres nits tot sol en la sglésia, e dejunà les tres dies a pa y agua (*sic*).

507.

LA SGLÉSIA DE ALBAL SE CREMÀ^{155v}

Diumenge a .XXIII. de juny, dia de sant Johan Babtista, se cremà tota la sglésia de Albal, estant vicari mossén Loís Bonet.

¶ ¹³³² Ms. *den*.

508.

GENT D'ARMES DE CASTELLA

Diumenge primer dia de juliol, vench nova com per via de Xelva entraven gent d'armes de Castella en ajuda de don Jaume de Aragó.

509.

PARTÍ LO COMPTE AB GENS D'ARMES

Digous a .v. de juliol, lo compte partí ab gent d'armes, capità per guardar e regir lo regne, vent lo que fia don Jaume de Aragó; e lo divenres après partí lo fill del besconte de Ganyano.¹³³³

510.

BREGA DEL COMPTE CONTRA LOS CASTELLANS

Digous a .xii. de juliol, lo compte de Oliva e don Johan de Ganyano foren a l'encontre a la gent de don Jaume, e vengueren a brega; e la gent de don Jaume foren vençuts e encaçats, e presos .x. hòmens, entre los quals n'ia .iii. cavals.

511.

DE LES FUSTES DEL REY DE NÀPOLS

Dimecres a .xi. de juliol, en lo Guerau, vengueren .v. galeres e una nau del nebot de mossén Vilamarí,¹³³⁴ les quals portaven de Cecília dinés e cavals¹³³⁵ e vituales per al senyor rey.

512.

CONSEL GENERAL CONTRA DON JAUME

Dimarts a .xvii. de juliol, any .m.cccc.lxiii., en la Sala de València tengueren consel general, en lo qual fonch donada centència a foch e a sanch en la presona e béns de don Jaume de Aragó e valedós de aquel. En aquella ora fonch treta la bandera e messa en la finestra de l'arxiu, e lo visrey muntà al campanar e cridà tres veguades: «A foch e a sanch!»

¶ ¹³³³ Sic, per *Gayano*, forma usada anteriorment per l'autor (Gagliano Castelferrato, a Sicília). N'era vescomte el valencià Sanç Roís de Lihori (LÓPEZ RODRÍGUEZ, *Nobleza*

y poder político..., p. 219; la dada correspon al 1442). ¶ ¹³³⁴ Bernat de Vilamarí, almirall de Joan II (VICENS VIVES, *Juan II de Aragón...*, p. 199). ¶ ¹³³⁵ Ms. *cavales*.

513.

FONCH TRETA LA BANDERA CONTRA DON JAUME

Disapte a .XXI. del dit mes de juliol, fonch treta la bandera de València contra don Jaume de Aragó. La dita bandera fonch acalada per la finestra, la qual portava Ramon de Vich, gentillhom, justícia criminal de la dita ciutat, e al portal dels Sarans fonch presa e muntada alt, e de part de fora, ab bastiment, fonch presa e donada al dit justícia; anava enmig del centenar dels balestés de la Ploma,¹³³⁶ e, fora del portal, fonch estogada aquella bandera e fonch donada al dit justícia altra bandera de stamenya.

514.

CAPITANS DE LA GENT ¶^{156r}

Capitans¹³³⁷ de la dita armada, mossén Loís de Montagut e en Jaume de Fachs, conselés, en Çahera, racional, e micer Jaume Aguilar, a cascú dels quals fonch donat .D. timbres.

515.

DEL COMBAT CONTRA DON JAUME

Disapte a .XI. del mes de agost, los de la armada de València, ab altres circustans, donaren combat al dit don Jaume d'Aragó, e fonch presa la tor[r]a de la Salvaterra e la Vilaformosa, e trencada la bastida que lo dit don Jaume prenia aygua; per la qual rahó lo dit don Jaume e la sua gent perixen, que no tenen aygua.

516.

COM DON JAUME SE DONÀ

Diumenge a .XVIII.º de agost, lo dit don Jaume d'Aragó se donà, ell e tota sa gent, als capitans de la dita armada de València. Don Alfonso, fill del dit don Jaume, ab quatre altres cavalés, són fogits amagadament del dit castell. A tots los castellans an lexat anar, ab ses armes e rocins.

¶¹³³⁶ Companyia armada que formava amb la bandera de la ciutat (*Vid.* SEVILLANO COLOM,

El «Centenar de la Ploma» de la ciutat de València: 1365-1711, cit. supra). ¶¹³³⁷ Ms. *Capitals*.

517.

TOCAREN CAMPANES PER LA PRESA

Dimarts a .xxi. del dit mes, en València feren alegria, tocar morlanes e campanes e cantar *Te Deu[m]* per la presó del dit don Jaume, e profesó per la Seu.

518.

HONOR A LA BANDERA

Divenres a .xxiii. del dit mes de agost, dia de sant Berthomeu, de matí, fonch feta crida real que, a .ii. ores après migjorn, que tothom fos a fer honor a la entrada de la bandera, e que farien la volta de la profesó del *Corpus Christi*.

519.

COM ENTRÀ DON JAUME, MULER E FILLS PRESOS

La qual bandera entrà ab molta gran honor, hon venien moltes maneres de sons, de trompetes, ministrés, tabals e tamborinos. Enaprés, la gent de peu, ab gran orde, segons los officis, e, a la fi de tota la gent de peu, venia lo magnífich en Jaume¹³³⁸ de Fachs, capità. E après, venien lo centenar de la Ploma, e a la fi del centenar venia don Jaume d'Aragó, a caval ab una mula, sens espasa e esperons, ab un baret de feltre, saludan a tothom; a la part squera, venia la senyora sa muler, la cara tanqua[da] ab un vell prim, e après venien dos fills e tres filles. E aquí venia la bandera, e, a la part dreta, mossén Loís de Muntagut, capità, e, a la part squera, lo compte de Oliva, e après micer Jaume Aguilar; e aquí venien tota la gent d'armes, ab molt gran orde; e après venien jurats, batle e molta notabla gent. En esta manera, foren¹³³⁹ aportats a la Sala e mesos en la torra.

520.

LO DON JAUME AL CASTEL DE XÀTIVA ||^{156v}

Enaprés, lo dit don Jaume fonch aportat al castel de Exàtiva, hon complí sos dies; e la senyora sa muler, fills e filles foren aportats e messos en lo castel de Torrent, del qual castel la senyora e fills e filles fogiren, e se n'anaren en Castella. E lo dit don Jaume fonch aportat al castel de Xàtiva per lo batle general, alcayt del dit castel, diluns a .xvii. de setembre. Lo dit don Jaume morí en lo dit castel divenres primer dia de febrer, any .Lxv.¹³⁴⁰

¶ ¹³³⁸ Ms. *Gaume*. ¶ ¹³³⁹ Ms. *fonen*. ¶ ¹³⁴⁰ Sobre la campanya contra la baronia d'Arenós i l'empre-

sonament de Jaume d'Aragó, *vid. Libre de memòries...*, II, pp. 638-639.

521.

DON PEDRO VOLC FER CENTÈNCIA DE MOSSÉN ÇAPLANA E DE MOSSÉN PINÓS

Lo don Pedro de Portugal estant en la gent d'armes, ha sabut com mossén Çaplana [e] mossén Johan de Pinós tenien tracte ab don Johan de Beamunt de donar Barcelona al rey de Aragó; de què lo don Pedro fonch a Barcelona, per fer centència de mossén Çaplana e de mossén Pinós. E don Johan de Beamunt vench a don Pedro de Portugal¹³⁴¹ e diu: «Senyor, sia vostra mercé que'm vulgau donar mossén Çaplana e mossén Pinós». ¹³⁴² E don Pedro respòs: «*Padre, mal rogar fa per traydós*». Diu mossén Johan de Beamunt: «Senyor, no's tracten axí les gens de bé». Diu don Pedro: «Don Johan, voleu *rogar*¹³⁴³ *por traydores?*» De què don Johan de Beamunt cavalcà ab tota sa gent e va-se'n a Vilafranca de Penadés, que avien donat, e mès-se aquí ab .C. rocins.

522.

DON PEDRO TRAMET PER DON PIAMUNT

E pasat .VIII. [dies], don Pedro de Portugal tramet lo canonge Planela e tres cavallés, ab .LX. cavals, a don Johan de Beamunt en Vilafr[an]ca, que vingua a parlar ab ell en Barcelona. E, en la nit, lo dit don Johan prè al canonge Planela e altres cavallés, e tota l'altra gent [que] avia a peu; e lo dit don Johan de Beamunt donà's al senyor rey, e mès-li lo canonge e els altres presonés en poder del dit senyor rey, la qual cosa estimà molt lo dit senyor rey.

523.

MORT DE MOSSÉN REQUESENS

Mossén Requesens, capità de Leyda per lo senyor rey, ab tot lo poder que tenia fonch a Cervera, e, combatent la dita vila, lo dit mossén Requesens fonch nafrat, del qual colp, lo dia de sant Miquel, morí; e lo fill migà fonch capità de Leyda, com lo fill major fos pres en Barcelona.

524.

DON PEDRO NO CONFIA DELS CATHALANS ||^{157r}

Don Pedro de Portugal, vent la divisió dels catalans, e que no's gosa confiar en ells, ans tots jo[r]ns avia congoxes e sentia la divisió entre ells, tramet missatges

¶¹³⁴¹ Ms. *Portotal*. ¶¹³⁴² *mossén Çaplana e mossén Pinós*, interlineat. ¶¹³⁴³ Ms. *rogar*.

al duch de Borgunya [e] al duch Johan de Proença, fa franchs als de remença, als portoguesos dóna cases e béns dels rebel·les de Barcelona, e·ls eretava en lo que podia.

525.

DON FERANDO ENTRÀ EN VALÈNCIA

Disapte a .XXIII. de febrer, e any .LXV., entrà en València don Ferrando, fill del senyor rey, e l'endemà, qui fonch diumenge, jugaren a les canyes, e en lo Mercat, davant les monges, tragueren l'uy al comanador Penaroga de colp de canya.

526.

DE LA PRESA QUE FÉU LO DON FERRANDO DELS CATALANS, E DELS PRESONÉS

Digous a .VII. de març, vench correu del senyor rey com sos fills avien agut batala ab lo don Pedro de Portugal e ab los catalans, en la qual batala los fills del senyor rey han pres e destrosat tota la gent del dit don Pedro e de catalans, e an pres lo don Pedro de Cepta. E fonch la batala prop a Prats de Rey,¹³⁴⁴ foren presos tots los capitans; diu-se que don Pedro de Cepta, ab alguns altres, foren fogits de la presó. Digous primer dia de agost, a .VIII.º ores de matí, entraren en València los que foren presos en la batala dels Prats de Rey: don Pedro d'Eça, lo bescomte de Roquabertí, lo baró de Cruelles, mossén Guerau de Cerveló, mossén (*blanc*).¹³⁴⁵ E, lo divenres de matí, foren aportats los dits presonés al castel de Exàtiva; e diu-se que micer Damià, jermà del bisbe de Vich, e lo canonge Planela foren hofegats en mar.

527.

FESTA COLENT E PROFESÓ

Divenres, a .VIII. de març, thocaren morlanes e cantaren *Tē Deu[m]*. E lo disapte feren festa colent e profesó general a la Verge Maria de Gràcia, per la gran victòria del senyor rey.

¶ ¹³⁴⁴ L'acció es lliurà el 28 de febrer de 1465, entre Prats del Rei i Calaf, on fou dispersat l'exèrcit de Pere de Portugal per les forces reials del comte de Prades i de l'infant Ferran (VICENS

VIVES, *Juan II de Aragón...*, pp. 299-301). ¶ ¹³⁴⁵ Segons Jaume SAFONT (*Dietari*, p. 198), caigué també pres el vescomte de Roda, amb d'altres que no cita.

528.

FON EN VALÈNCIA LA SENYORA REYNA ||^{157v}

Dimarts a .xviii.º de març, la senyora reyna entrà en València, e vench per mar, e lo digous a .xxi. fonch en la Seu de matí, e tench aquí parlament ab los regidós de la ciut[at] fins a .iiii. ores après migjorn; l[a] qual jurà fus e previletges, e volia tenir corts.

529.

VULDECONA SE REBEL·LÀ

Diumenge a .xvii. de maig, los de Vuldecona se rebel·laren contra lo senyor maest[r]e de Muntessa, e li prengueren molta gent.

530.

VALÈNCIA ACORDÀ GENT

Diumenge a .xxiii. de maig, València acordava gent per socóre[r] lo mestre de Muntesa; e lo dit diumenge se partí don Pedro, visrey, ab .xxx. rocins, e après se partiren altres cavalés e gentilshòmens que prengueren sou.

531.

LA SENYORA REYNA MANÀ QUE FOSEN PRESES .V. MONJES

Diumenge a .xxviii. de abril, any .lxv., la senyora reyna provehí e manà que del monestir de Sancta Maria Magdalena sien preses e meses en carce .v. monges, ço és, Monçona, Balestera, Belvisa, Mirambella, Serrana. Per lo matí, ni trobaren monges ni roba.

532.

DE LA CRIDA DE LES DONES CANTHONERES

Diluns a .xxx. de abril, feren crida real que, les dones cantoneres, que anasen al loch comú o al val; e los menestrals no portasen res de seda, e les mules dels menestrals, ni or ni perles; e l'ome de bé que serà trobat en nengun monestir, aga a pagar .c. morabatins, e, el que pagar no porà, sia pres en la Sala .iiii. messes, e los altres hòmens que atrobats seran en monestís, paguen .l. morabatins, e si pagar no poran, hagen a córe[r] la ciutat a çots; e les portes dels monestís no sien hubertes sinó los postichs; e les alcavotes sien messes en presó.

533.

LA SENYORA REYNA AMPRÀ EN VALÈNCIA

Dimecres primer dia de maig, la senyora reyna començà amprar la gent de València, començant als grans senyors, nobles e cavalés, gentilshòmens, ciutadans e rics menestrals, e a totes maneres de gens.

534.

DE LES DONES QUE FÉU METRE EM PRESÓ

Diluns a .XIII. de maig, e lo dimarts après, la senyora reyna féu metre pus de .XXX. dones en presó, perquè no her[e]n anades al loch comú.

535.

PARTÍ LA SENYORA REYNA DE VALÈNCIA

Digous a .XVI. del dit mes, la senyora reyna se partí per anar ajudar al mestre de Muntesa contra Vuldecona e Tortosa.

536.

LA GENT D'ARMES DE VALÈNCIA ||^{158r}

Disapte a .XVIII. de maig, partiren de València .CL. rocins e hòmens d'armes per anar al senyor mestre de Muntesa.

537.

DE LA BREGUA DEL SENYOR MAESTRE DE MUN[TESA]

Disapte primer dia de juny, vespra de Cinquagèsima, lo senyor mestre de Muntessa, ab tota sa gent, agueren gran brega ab gent de Tortosa e de Vuldecona, e foren morts molts dels rebel·les catalans.

538.

FONCH EN VALÈNCIA LO SENYOR REY

Digous a .VI. de juny, lo senyor rey fonch al Guerau, e decontinent justícies, jurats e regidós de València foren al Guerau al senyor rey. E lo senyor rey cavalcà

per València, ab pluga e mal temps, e açò per sguart com hera venguda fama en València que'l dit senyor rey era mort. E lo diumenge, après dinar, cavalcà per València; e lo digous a .xx. de juny, dia de *Corpus Christi*, lo dit senyor rey portà lo bordó del palis.

539.

DONATIU DE VALÈNCIA AL SENYOR REY

La ciutat de València donaren al senyor rey quaranta mília florins, los quals la ciutat avia promés a la senyora reyna.

540.

PARTÍ LO SENYOR REY

Disapte a .xv. de juny, lo senyor rey se embarquà en lo Guerau per anar a Sant Matheu.

541.

DELS CARTELS DE LES RENDES DELS FRARES E DE CAPELANS

Dimarts a .xviii. de juny, any .LXV., fonc publicats cartels per les troncs que, dins .x. dies, que capelans, frares, monestís, spitals, hagen manifestat totes les rendes, axí de patrimoni com eclesiàstiques.¹³⁴⁶ E com no fonch manifestat dintre los .x. dies, com no tenien lexència del papa, e lo primer dia de juliol, per los lochs acostumats, fonch fetes crides reals que denguna presona dels regnes del dit senyor rey no pague ni done dinés ni deutes a nenguna presona eclesiàstica; divenres a .xii. de juliol, fonch revocada¹³⁴⁷ la crida.

542.

FOREN PRESOS LOS DE MORELA

Los de Morela avien promés al senyor rey .xxx. mília sous, e, divenres a .xxi. de juny, lo justícia [e] jurats de la dita vila portaven la dita cantitat al senyor rey, que tenia lo citi subre (*sic*) Vuldecona; los quals justí[ci]a, jurats e pecúnia foren presos per los de Tortosa.

¶¹³⁴⁶ *eclesiàstiques*: «exlesiàstiques», corr. ¶¹³⁴⁷ Ms. *revacada*.

543.

DE DON PEDRO DE PORTOGAL

Venc nova en València com, disapte a .XXI. de juny, lo don Pedro de Portugal avia presa la Bisbal a força d'armes, e que auria esquarterat a micer Ros, lo qual fonch executador per lo senyor rey del robo de la moreria.

544.

ENTRÀ EN VALÈNCIA LO SENYOR REY

Lo dia de la Verge Maria de agost, entrà lo senyor rey en València; e lo dia de sant Loís¹³⁴⁸ ¶^{158v} vench correu com Cervera s'era donada al senyor rey, e decontinent tocaren campanes [e] cantaren lo *Te Deum*. E lo dimecres feren profesó general a la Verge Maria de Gràcia e festa colent fins a migdia.

545.

FEREN MOSTRA GENT D'ARMES

Dimarts a .XX. de agost, mossén Johanot de Castelví e mossén Loís de Castelví feren mostra per València per anar al senyor rey, ab .X. cavals, .VI. patges, .V. ginets e .V. adzembles. Anaven molt altament, e molta gent de bé que'ls acompanyava.

546.

DEL COMPTE D'OLIVA E DON PERO MAÇA

Diluns a .XVIII.º de agost, a .VIII.º ores de nit, lo compte de Oliva, ab tota la partida de Centelles, foren a la plaça de la Seu contra dom Pero Maça e sa partida; decontinent, hi fo don Pedro, governador, justícia, jurats, de què tota la ciutat fonch avolotada; e cascuna partida se metien en punt. E, diluns a .II. de setembre, fonch feta crida que dengun menestral no gose fer valença a denguna partida, sots pena de perdre béns e presona.

¶¹³⁴⁸ Sant Lluís d'Anjou (19 d'agost).

547.

FESTES DE BARCELONA

Lo primer dia del mes de octubre, venc nova en València com en Barcelona avien fet tres dies de festes¹³⁴⁹ per lo matrimoni que don Pedro avia fet ab la germana del rey de Anglaterra.¹³⁵⁰

548.

DE LES GALERES DEL REY DE NÀPOLS

Diluns a.vii. de octubre, en lo Guerau de València, foren .x. galeres del rey de Nàpols, capità lo fill de mossén Requesens, que venien en ajuda del senyor rey. E lo dit diluns entrà en València lo dit capità, ab molta honor que li fonch feta per los regidós de la ciutat.

549.

DE AMPOSTA POSAREN CAMP

A .xiii. del mes de octubre, lo senyor rey e senyora reyna, ab tot son poder, avien posat lo camp sobre Amposta, d'on agueren de grans bregues ab gent de Tortosa.

550.

DE DON PEDRO DE PORTOGAL

A .xxiii. de novembre, vench nova com don Pedro de Porthoqual avia coregut fins a les portes de Perpinyà, e que avia pres e morts molts francesos.

551.

DELS BALESTÉS DE VALÈNCIA ¶^{159r}

Dimarts a .x. de deembre, feren mostra .c. balestés que València trametien al senyor rey, capitans en Pere de Monblanch e en Capdeferre. Foren [a] Amposta ab pluges e mal temps.

¶¹³⁴⁹ *festes*: «festas», corr. ¶¹³⁵⁰ Margarida de York, germana d'Eduard IV, fou demanada en matrimoni per una ambaixada tramesa a Anglaterra el març de 1466; tanmateix, l'enllaç no arribà a

terme, i la princesa es va maridar després amb Carles el Temerari, duc de Borgonya (*vid. MARTÍNEZ-FERRANDO, Pere de Portugal*, pp. 104-108, i docs. 35 i 37).

552.

CORTS EN SANT MATHEU

En l'any .M.CCCC.LXVI., lo primer dia de jener, lo senyor rey tench corts en Sent Matheu.¹³⁵¹ E lo dimarts se partiren per anar a les corts mossén Loís Vives¹³⁵² e en Penaroga, jurats, micer Jaume Aguilar, advocat de la ciutat, e molts altres.

553.

DE LES VITUALES DE MOSSÉN CABALENYES

Lo dit disapte primer de jener, mossén Cabalenyes, loctinent de governador, trametia un laüt caregat de vituales al senyor rey, que y anava .L. cafiços de forment en farina, civada, pólvores e altres vituales. Un bergantí de Barcelona ha pres lo laüt, presones e tot lo que portava.

554.

DELS BALESTÉS DE EXÀTIVA

Dimarts a .IIII. de jener, la ciutat de Xàtiva tramés al senyor rey .LXIII. balestés, en los quals anaven .XXX. moros. E lo divenres après, de Alzezira feren mostra .XXV. balestés.

555.

DEL TRACTE DELS CAVALÉS CATHALANS

Dimarts a .XI. de febrer, vespra de sancta Aulària, los cavalés catalans que staven presos en lo castell de Xàtiva tengueren tracte ab dos jóvens jermans, guàrdies del dit castell, que lo dit dia, a .X. ores de matí, que, Perot Johan, alcayt del dit castell, estant¹³⁵³ en una cambra ab sa muler e un ome que tenia en lo dit castell, los jóvens jerman[s] los tanquaren en la cambra. E van a la dona que tenia la porta, forcívolment leven-li les claus, e tantost la un jove se acalà ab una corda per lo castell ab letres dels presonés per a Castela, e l'altre desfer[r]à los cavalés presonés. La dona a qui levaren les claus trobà lo alcayt, ab l'altre home, tanquats; prestament pren una destral e trenquà la rexa que hera en la cambra, e acalà una corda

¶ ¹³⁵¹ Aquesta convocatòria de corts no consta al catàleg de M. DANVILA, *Investigaciones... acerca de las cortes... del antiguo reino de Valencia*. ¶ ¹³⁵² Segons el *Libre de memòries...* (II, pp. 640-642), era En Luis Juan (no hi havia cap jurat amb el nom

de Vives), síndic de la ciutat per a jurar l'infant Ferran com a primogènit d'Aragó en aquelles corts. ¶ ¹³⁵³ Encara que és possible suposar-hi una errada de l'escrivà, per *estave*, el passatge resulta entenedor tal com apareix al ms.

e trau lo alcayt e l'ome, e decontinent munten en la torra e criden grans crits viafora. Decontinent muntà de Exàtiva molta gent, [e] tengueren lo castel .vi. ores; foren nafrats molts de la ciutat, e decontinent ne moriren quatre, entre los quals morí frare Bernat Lagària, frare de Sant Domingo. Los cavalés catalans foren messos en forts presons, e lo jove guardià qui féu la tració, diluns a .xviii. del dit, fonch centenciat, fent la volta per Exàtiva; après, ligat peus e mans, fonch lançat per la torre aval, lo qual tot fonc trocejat.

556.

BANDOS DE ÇARAGOÇA ||^{159v}

En Aragó ha grans bandos, don Johan d'Íxer [e] don Johan de Luna contra mos-sén Reboledo¹³⁵⁴ e Cerdans. Gran ajust de gens, bregues uns contra altres, que senyors ni regidós no·ls poden metigar ni concordar.

557.

LO SENYOR REY VOLC QUE JUREN SON FILL

Tenint lo senyor rey les corts en Sent Mateu, vol que juren son fill don Ferrando per primogènit, e per València e viles reals e senyors fonch respost que volien primer purgar los greuges; de què lo senyor rey ha promés de purgar los greuges e de fer gràcia e gràcies a València e a tot lo regne de València.

558.

COM FONCH JURAT LO PRIMOGÈNIT

Dimecres a .xxvii. de febrer, any .m.cccc.lxvi., en la Seu de València, se aparellà la gran festa per jurar lo dit don Ferrando per primogènit. Hon fonch dita la missa per lo senyor cardenal de Leyda, diaqua micer Jordi Centelles, subdiaqua (*blanc*), canonges de la dita Seu, e fonch la missa del Sant Sperit. Acabada¹³⁵⁵ la missa, lo senyor rey se sech en lo triüfnal cadafal, e lo don Ferrando, son fill, baxs entre les sues cames, e lo senyor cardenal a la part cinestra, e tots los barons e senyors cascú sech¹³⁵⁶ en son orde. E lo dit senyor rey féu hun gran e bel parlament a sos cavalés e gents, desigant¹³⁵⁷ honor, bé e prosperitat de son fill e de sos regnes¹³⁵⁸ e terres. Acabat lo parlament del senyor rey, micer Vilarasa, degà, parlà per lo clero e bras eclesiàstich: diu una oració del senyor rey e príncep e senyor car-

¶ ¹³⁵⁴ Ms. *Reboleda*. ¶ ¹³⁵⁵ Ms. *acabata*. ¶ ¹³⁵⁶ Segueix, ratllat, *cascú*, al ms.

¶ ¹³⁵⁷ Ms. *desigent*. ¶ ¹³⁵⁸ Ms. *negnes*.

denal en latí, altra en pla, que fonch la pus singularíssima¹³⁵⁹ cosa que gens hagen hoït; e après, la ciutat, e cascú parlà per son orde. En aquesta manera e gran festa fonch jurat lo dit don Ferrando per primogènit e senyor.

559.

POROGACIÓ DE CORTS DE SANCT¹³⁶⁰ MATHEU

Lo primer dia de abril, foren porogades les corts de Sent Matheu fins al dia de sant Johan.

560.

LO SENYOR REY CONTRA LO ARMENDARI

Dimecres a .VIII. de abril, lo senyor rey tramet letres a València e cavalés com lo Armendari,¹³⁶¹ capità de don Pedro, venia contra lo dit senyor rey. E lo dimecres après vengueren dos correus demanant ajuda; e lo digous après fonch promés al dit senyor rey .CL. balestés.

561.

MICER PAGÈS VENCH EN VALÈNCIA PER AMPRAR PER LO SENYOR
REY ||^{160r}

Diluns a .XIII. de abril vench en València micer Pagès, vicicanceler del senyor rey,¹³⁶² demanant los balestés que València avia promés; e amprà los cavalés e senyors, e anà per les viles reals amprant e demanant per al dit senyor rey.

562.

COM PARTIREN LOS BALESTÉS

Disapte a .XVIII.º de abril, feren mostra los .CL. balestés, e decontinent se partiren, capità (*blanc*).

¶¹³⁵⁹ Ms. *singularíssima*. ¶¹³⁶⁰ Ms. *Sancta*. ¶¹³⁶¹ Bertran de Armendáriz, cavaller navarrés al servei de Pere de Portugal (vid. MARTÍNEZ-FERRANDO, *Pere de Portugal...*, p. 50). ¶¹³⁶² Joan Pagès (1449-

1483). Vid. José TRENCHS-Antonio M. ARAGÓ, *Las cancellerías de la Corona de Aragón y Mallorca desde Jaime I a la muerte de Juan II*, a *Folia Parisiensia*.1, Saragossa, Inst. Fernando el Católico, 1983, p. 69.

563.

PARTÍ LA SENYORA REYNA EN ÇARAGOÇA

La senyora reyna se partí a .xv. de abril per anar a Çaragosa, per los grans bandos¹³⁶³ que són en los grans senyós e en la ciutat.

564.

GERONA SE DONÀ A BARCELONA

Lo compte de Prades ha scrit al senyor rey com Gerona s'era donada¹³⁶⁴ a Barcelona, e que y avien¹³⁶⁵ tramés un conseler e un portogués.

565.

LA SENYORA INFANTA E SON FILL FOREN A SOGORP

Divenres a .xviii. de abril, l'infant don Anrich e la senyora sa mare foren a Sogorp, per pendre posesió que'l senyor rey los avia donat; de què tanquaren les portes e li mataren quatre hòmens. E lo diumenge a .xx. fonch en València, e amprà cavalés e altra gent [e] féu .c. cavals e gent de peu per combatre Sogorp. E, lo diluns après, se partí Ramon de Vich e en Vicent Alegre, jurats, e micer Francesch Talada, advocat de València.

566.

COM FOREN MISATGÉS A L'INFANT

Diumenge a .xxvii. de abril, se partiren per anar a Sogorp mossén Cabalenyes, mossén Mercader, batle, en Çahera, racional, [e] micer Johan de Galach per a l'infant, com lo senyor rey li manava que lexàs Sogorp e fos presa poseció per lo dit senyor rey; de què lo dit infant, ab tota sa gent, foren tornats en València a .vi. de maig.

567.

DE L'AVALOT DE DÉNIA

Divenres a .xviii. de abril, en Dénia, hac gran bregra que volien pendre lo castel, per la qual rahó la ciutat hy trametré misatger en Jaume de Fachs, ciutadà, e fonch a Dénia digous a .xxiii. e prè lo castel; lo acomanà a mossén Johan Martorel.¹³⁶⁶

¶¹³⁶³ Ms. *bondos*. ¶¹³⁶⁴ Ms. *dodona da*. ¶¹³⁶⁵ *avien*: «avian», corr. ¶¹³⁶⁶ És l'autor del *Tirant*? Havia mort el 1465 (VILLALMANZO, *op. cit.*, p. 191), i el 1466 era alcaid de Dénia Galceran d'Eslava (comunicació d'A. Rubio Vela).

568.

L'ARMADA DE CATHALANS A TARAGONA

L'armada de catalans stà sobre Taragona, e lo senyor rey trameté un laüt de Eviça a veure l'armada, lo qual fonch a l'armada, e fonch a Barcelona, e lo patró entrà en Barcelona; la qual cosa fonch centida e fonch aportat lo dit patró al dit don Pedro, de què hac molt plaer e parlà molt ab lo dit patró, e manà que li fos mostrada Barcelona e la gent, e que'l vestissen de nou, e que anàs a don Johan, rey de Navarra.

569.

COM LO SENYOR REY DEMANÀ AJUDA ||^{160v}

Diumenge a .xxv. de maig, dia de Cinquagesma, lo senyor rey tramés .vi. coreus demanant ajuda a tot lo regne, e que criden ost e cavalcada. E decontinent tengueren consel los regidós de la ciutat; e lo diluns après, los cavalés tengueren ajust en la casa de la confraria de Sant Jaume. Vent la congoxa del senyor rey, sabent la molta pobrea del regne no bastar a pagar sos deutes, donaven forment assegurat podrit, per les quals rahons no clogueren res.

570.

DON ALFONSO VENC EN VALÈNCIA

Diluns a .xxvi. de maig, entrà en València don Alfonso, fill del senyor rey, ab gran barba, que avia fet vot de no fer-se la barba fins que lo senyor rey son pare sia entrat en Barcelona, lo qual demanà ajuda a València e a tot lo regne.

571.

LA SENYORA INFANTA E SON FILL, AUXILI

Divenres a .xxx. de maig, la senyora infanta e son fill entraren en lo capítol de la Seu, preposant als senyors de canonges que tot lo clero vulgen socóre[r] al senyor rey, atenent la gran nesesitat que stà posat. E lo disapte après, entraren en la Sala de València, demanant ajuda als jurats e conselés per al senyor rey.

572.

LOS REGNES CANSATS DE MAL

Lo primer dia de juny, lo senyor rey fonch a Sent Matheu per les corts, e dengun cavaler ni altres presones no y anaren, car les gens de València e de tot lo regne stan molt desconsolats, atenant los tans e tan grans dans e mals que los regnes an agut e tenen per causa dels catalans, que tant los costa la libertat que han dicipat e destròit son principat de gens, de pecúnies e de totes les altres coses, que nunca los que són veuran vostre principat ésser tornat en la prosperitat que hera, car la tanta multitut de gens que són morts per vostres libertats demanaran justícia a nostre senyor Déu.

573.

LA PRESA DEL CAS[T]EL DE AMPOSTA

Diumenge a .xv. de juny, a una ora de migjorn, vench lo correu com lo senyor rey avia pres lo castel de Amposta a força d'armes, e havia pres .lx. hòmens de Tortosa. E lo diluns feren festa fins a migjorn, e profesó a la Verge Maria de Gràcia. E lo senyor rey ha dit als presonés que facen que Tortosa se done a ell, car si no u fan, ell los pengarà a tots .lx. dav[ant] Tortosa.

574.

DE LA MORT DE DON PEDRO DE PORTOGAL ¶¶^{161r}

Digous a .iii. del mes de juliol, en l'any .lxvi., vench nova en València com lo don Pedro de Portugal era mort en lo loch de Marthorel, lo qual s'era desequat, e que los cathalans lo avien tengut mort .xii. dies, e que hera mort a .xxi. de juny,¹³⁶⁷ e Barcelona avien pres per compte e senyor lo duch Johan de Proença.¹³⁶⁸

575.

DOL DE LA MARE DE DON PEDRO

O dolorosa e trista mare, de perdre un fill tant virtuós com lo teu, que per donar-li honor e prosperitat has venut e mpenyorat lo teu! Tants nobles e cavalés e gens, per la virtut e bondat del teu car fill han hoblidat sa terra e ses gens, an

¶¹³⁶⁷ Va morir el 29 de juny, tísic, a la vila de Granollers (MARTÍNEZ-FERRANDO, *Pere de Portugal...*, pp. 118-119). ¶¹³⁶⁸ La Diputació de Catalunya oferí la corona a Renat d'Anjou, comte de

Proença (30 de juliol), que trameté com a lloc-tinent al principat el seu fill Joan, duc de Lorena i de Calàbria. *Vid.* VICENS I VIVES, *Els Trastàmars*, pp. 183-184; ID., *Juan II de Aragón...*, pp. 309-311.

perdut temps e béns, són en terra strana, en gerres e batales e ab grans tribulacions! Per què és digna cosa que tots vosaltres façau gran dol e plant per la mort de vostre senyor don Pedro de Portugal.

576.

DEL CAMP SOBRE TORTOSA

Pres lo castel de Amposta, e proveït lo senyor rey ab tota sa gent, posà son camp davant Tortosa. E los regidós de Tortosa foren al senyor rey e demanaren temps de anar a Barcelona e, si Barcelona no'ls donava sucors, que ells se donarien; e lo dit senyor rey fonch content, e'ls guià que anasen per Taragona. En lo temps que anaren a Barcelona, Tortosa se provey tant com poch, e, tornats de Barcelona, los de Tortosa criden: «Viva lo duch Johan, compte de Barcelona!» E lo diluns a .vii. de juliol, alba de matí, los de Tortosa coregueren lo camp del senyor rey, e prengueren dos bonbardes e lo gin, e morts dos capitans e presos alguns, del qual acte lo senyor rey ach molta congoxa.

577.

DE MOSSÉN LOÍS DE CASTELVÍ, DE DOS NAUS

Dimarts primer dia de juliol, mossén Loís de Castelví, qui féu lo cas de Aguiló,¹³⁶⁹ vench al senyor rey ab dues naus ben armades e cavals, forment e altres vituals, en servir del senyor rey; e diu al dit senyor rey com ell avia tengut los quatre anys del bandegat del reg[n]e de València, e que's volia ajudar de les treves que sa mercé avia fet. E lo dit senyor rey respòs que hera content; e lo dit senyor rey tramés per Aguiló, e diu-li com Castelví ha feta molta honor e gran ajuda, e que hera rahó que un hom que tant avia fet que fos en les treves, ell e tots los Castelvins; e Aguiló respòs que hera content ab tots, sinó ab lo mossén Loís, principal, de què Aguiló fonch en presó fins hac fermat treves ab tots.

578.

COM SE DONÀ TORTOSA AL SENYOR REY ¶¶^{161v}

Lo senyor rey donà de grans combats a Tortosa, ha deroquat la Pexcateria, moltes cases¹³⁷⁰ enderoquades, etc.; l'à molt streta. Digous¹³⁷¹ a .xvii. de juliol, a .viii.º ores de nit, vench lo correu com Tortosa s'era donada al senyor rey, e lo divenres en la nit, alimares, coets e gran alegria; lo disapte, festa colent fins a migdia [e] profesó general a la Verge Maria de Gràcia.

¶¹³⁶⁹ Vid. *supra*, núm. 152. ¶¹³⁷⁰ Ms. *cales*. ¶¹³⁷¹ Ms. *Eigous*.

579.

LO SENYOR REY DEMANA AJUDA

Diumenge a .ii. de agost, vench letres del senyor rey pregant a València que li ajuden, car ell se partixs per a Barcelona, per donar combat per mar e per terra. E lo diluns après, feren mostra per València .c. rocins, los quals se partiren al senyor rey.

580.

LO SENYOR REY SE PARTÍ PER A SARAGOÇA

Presa Tortosa, e ben proveyda de gens e vituales e de tot lo que era nesesari, lo senyor rey anà a Çaragoça, per los grans mals e dans e bandos que són en Aragó. E diu-se que'l senyor rey seria molt apasionat de la vista.¹³⁷²

581.

SENYORA REYNA FONCH [A] AMPURDÀ

E la senyora reyna, ab son fill e¹³⁷³ tota la gent, fonch¹³⁷⁴ en Ampurd[à], e posà lo camp sobre¹³⁷⁵ Sant Pere de Roses; e a .v. de noembre, levaren lo camp, e la senyora reyna e lo príncep son fill, ab lo maestre de Muntesa, són en Girona.

582.

DE LA CRIDA PER LO REY DE FRANÇA

Digous a .XXVI. de noembre, e any .LXVI., toquada la oració, per València fonch feta crida real com lo rey de França avia cridat en França la gerra contra lo rey de Aragó e terres e gens del dit rey, a foch e a sanch. De la qual cosa València e tot lo regne ne an gran t[r]estúcia e dolor, considerant los tants e tan grans mals que per causa dels cathalans ha en la major part de la Spanya, e casi en tota divisió de reys, de regnes, de terres, de senyors, discòrdia e mala voluntat de pares ab fills, dicipació de béns e de presones, de mals e dapnatges. ¿E qui pot dir ni estimar les presones que per causa de vostra libertat són mortes; e quants són fora de sos regnes, perden presones, béns e ereta[t]s; e quantes senyores, dones e donzelles envergonides, e van desolades? O catalans, e quant ni en quin temps aurem reparat tals actes tan criminosos, no volent comportar vostre pare e ¶^{162r} senyor rey don Johan! E sou-vos subjugats a gens estranyes e no conegudes, de béns, de pre-

¶ ¹³⁷² Malalt de cataractes, el rei havia restat cec (VICENS VIVES, *Juan II de Aragón...*, p. 315). ¶ ¹³⁷³ *son fill e*, interlineat.

¶ ¹³⁷⁴ *fonch*, repetit al ms. ¶ ¹³⁷⁵ *sobre*: «super», corr. Deu ser el monestir de Sant Pere de Rodés.

sones e eretats, los quals vos han batuts, e us baten e batran ab vergues de ferre, que us fan plorar làgremes de sanch, no avent misericòrdia ni piatat. Per què us dich que libertat demanàveu ab supèrbi[a]; aveu trobat subjugació ab humilitat per força, donant senyoria de vostres presones e de béns a vostres enemichs e a¹³⁷⁶ presones no conegudes e stranyes, oblidant amor e bona voluntat als vost[r]es, e no recordant-vos del príncep e senyor don Carles, lo qual vos presenta: *Qui se humiliat exaltabitur*,¹³⁷⁷ e lo psalmista: *Novit Deus viam iustorum, et iter impiorum peribit*,¹³⁷⁸ *Et regnum in se divisum desolabitur*.¹³⁷⁹ O cathalans e principat de Cathaluna, regnes, terres e gens del rey de Aragó! Plorau e feu dol de tans mals e trebals que de present tenim, e ajau en recordança e memòria de¹³⁸⁰ aquel rey e senyor, de luable memòri[a], don Alfonso, que, .xxx. anys absent de sos regnes, à regit e governat e aumentat tots sos regnes, terres e gens ab pau, concòrdia, amor e bona voluntat; per què és digna cosa de luable memòria e aver en recordança e memòri[a] los actes e fets del dit senyor, e catalans perdre honor e fama en les gens del món.

Lo senyor rey, per sa indisposició dels vults, és en Taragona; e la senyora reyna, ab son fill primogènit, són en Aragó, per los grans bandos.

583.

DE FRANCÍ LOBET

Dimarts a .xvi. de juny, any .lxvii., a .viii.º ores de nit, lo Francí Lobet, a la plaça de Sancta Ana, donà una coltelada a mossén Johan Barba, prevere, en lo cap, que li'n trageren tres ossos.

584.

LO SENYOR REY FONC EN VALÈNCIA; AMPRÀ

Digous a .xviii. de juny, lo senyor rey fonch junt al Guerau. Entrà en València a .v. ores; cavalcava ab una mula, e lo don Pero Maça cav[a]lcant en les anques de la mula ab lo senyor rey. E lo divenres, demanà auxili; e lo disapte féu tanquar les corts e longa, en manera que tots fosen los seny[o]rs al Real, e aquí amprà totes maneres de gens, sobre ses véns.

¶¹³⁷⁶ a, interlineat.

¶¹³⁷⁷ Lc 14, 11, i 18, 14.

¶¹³⁷⁸ Ps 1, 6.

¶¹³⁷⁹ Mt 12, 25. ¶¹³⁸⁰ Ms. del.

585.

LO SENYOR REY E SENYÓS, A MISSA A SANT JOHAN

Dimecres a .XXIII. de juny, dia de sant Johan, lo senyor rey, justícia, jurats e tots los regidós foren a la missa a Sant Johan del Mercat; e la missà lo bisbe Cascant. Aquel dia tenguem gran triümphe en lo dit Sant Johan: fonch fet solemne offici e sermó, e multitud de poble.

586.

MISSATGER DEL DUCH DE BORGUNYA ¶^{162v}

Digous a .XXV. de juny, any .LXVII., entrà en València lo misatger del duch de Borgunya,¹³⁸¹ lo qual avia parlat ab lo duch Johan e ab los diputats de Barcelona, e lo divenres splicà sa misatgeria. E lo senyor rey mostrà ésser malcontent de sa misatgeria; e lo divenres a .III. de juliol, se'n partí de nit, que no sperà resposta del senyor rey, e féu la via de Castela.

587.

LOS DE GIRONA AN COREGUT LO CAMP¹³⁸²

Diluns a .XIII. de juliol, vench lo correu com los de Girona avien coregut lo camp del duch Johan, e que avien mort lo capità, e pres lo fill e molta gent; e après vench correu com avien pres .C. adzenbles de¹³⁸³ Barcelona que anaven al duch Johan, caregades de vituales, e .LX. rocins. E après vench altre correu com la senyora reyna, ab la gent que portava de Aragó, avien corregut fins a les portes de Barcelona, e que avien mort e pres molta gent.

588.

LO POBLE CANSAT, VOLENT AJUDAR AL SENYOR REY, E NO TROB-
VEN ESPEDIMENT¹³⁸⁴

Lo senyor rey, amprant e demanant a València e a sos cavalés e gens per poder castigar als rebel·les; e hera tanta la pobrea en València que, ab molta gran amor e bona voluntat, volien¹³⁸⁵ ajudar a son senyor, mas no sabien com ni en quina manera.

¶¹³⁸¹ Carles el Temerari (1467-1477). Son pare i predecessor, Felip el Bo, havia mort deu dies

abans. ¶¹³⁸² Ms. *camp*. ¶¹³⁸³ *de*: «a», corr. ¶¹³⁸⁴ Per *espedient*. *Vid. supra*, núm. 72. ¶¹³⁸⁵ Ms. *voliel*.

589.

DE DON JOHAN DE CARDONA

Diluns a .iii. de agost, don Johan de Cardona,¹³⁸⁶ per la part de Vilena, entrava ab .cccc. cavals per córre[r] lo regne de València. E lo dimecres après, lo senyor rey féu fer crida per la ciutat que tots los que poguesen portar armes fosen a punt ab ses armes, sots pena de mort, per acompanyar la bandera contra lo dit don Johan de Cardona.

590.

DE LA CRIDA DE TENIR ROCÍ

Diumenge a .viii.º de agost, e any .LXVII.,¹³⁸⁷ fonch feta crida real per València que qualsevol presona, axí eclesiàstica com seglar, de qualsevol ley [e] condició sia, no puga tenir mula que no haga tenir rocí, de preu de trenta florins ensús, e home ni dona no gos portar or, perles ni drap de seda ni argent dahorat, ni dona portar faldes, si ¶^{163r} no tenen rocí que pase vàlua de .xxx. florins; e açò sots pena de perdre lo que portarà, e lo justícia civil haga executar, no fent gràcia, sots pena de deu morabatins; emperò, tots los que pasaran .LXX. anys sien deliures de la dita crida. E de açò hagen temps de ci¹³⁸⁸ al¹³⁸⁹ dia de Nadal primervinent, e que açò no's pugua revocar en denguna manera fins passats .XV. anys.

591.

MOSTRA PER AL SENYOR REY DE AJUDA

Digous a .xxvii. de agost, feren mostra per la ciutat los que avien fet proferta al dit senyor rey.

592.

COM SE PARTÍ LO SENYOR REY DE VALÈNCIA

Lo divenres après, lo senyor rey s'enbarquà al Guera[u] per anar a Taragona; e s'en portava molt gran cantitat de dinés, amprats e manlevats sobre ses rendes.

¶¹³⁸⁶ Antic conseller del príncep de Viana (VICENS VIVES, *Juan II de Aragón...*, p. 303).

¶¹³⁸⁷ .LXVII.: «LXVIII», CORR.

¶¹³⁸⁸ Perací. ¶¹³⁸⁹ Ms. a al.

593.

DE BONET, COM NAFRÀ A MOSSÉN SANCES

Divenres a .XXVIII. de agost, mossén (*blanc*) Sanch[e]s, dita missa al Crucifis en Sant Johan del Mercat, anant a l'abadia, Bonet nafrà al dit mossén Sanches en lo bras, e lo dit Bonet fonch pres. E don Pero Maça, decontinent, féu que lo capelà perdonà, e tantost fonch fora de presó lo dit Bonet.

594.

LO REY DE CASTELLA, BATALA CONTRA LOS BARONS

Lo primer dia de setembre, foren letres en València com lo rey de Castella avia agut batala contra los barons e grans hòmens de Castella, e lo papa e venecians contra lo rey don Ferran, rey de Nàpols. Per què dich les grans eniq[u]ita[t]s, batales e mals e divisions en tota Christian[da]t, e nengú no pensa en lo malvat Turch, que's diu persecudor de Déu, los tans mals que fa contra Christiandat. O senyó de pare sant, reys e senyors, que destroyiu e perseguíu vostres fills e germans e vostres terres e gens, e quin serà lo compte que donareu a Déu? Tremolau, que res no serà amagat, ni lo dit comte per denguna via no'l poreu escusar!

595.

MORT DE MOSSÉN VILAROGA, PREVERE

Dimarts a .XX. de octubre, a¹³⁹⁰ .X. ores de nit, mataren a mossén (*blanc*) Vilaroga, que li donaren .VII. lançades, que cascuna¹³⁹¹ lo pasava de part a part; e prengueren-lo cuydant matar a mossén Tamarit.

596.

MORT DE MOSSÉN FRANCÍ DESVALS E DE ALTRES

Disapte a .X. de octubre, en la ciutat de Barcelona, lo duch Johan ha fet degolar a mossén Francí Desvals,¹³⁹² lo pus aparentat hom de Barcelona, e à fet degolar a tres cavalés e un juriste, perquè's letregaven ab lo senyor rey.

¶ ¹³⁹⁰ a, repetit al ms. ¶ ¹³⁹¹ Ms. *cascula*.

¶ ¹³⁹² Francí Desvall, cavaller, havia estat mestre racional del govern de Pere de Portugal (Jaume SAFONT, *Dietari*, p. 206). Tanmateix, el

1469 encara vivien Francí Desvall, cavaller, i un homònim, potser fill seu (*ibid.*, p. 216), el que dificulta la identificació del condemnat pel duc Joan.

597.

BATALLA DEL SENYOR PRÍncep CONTRA CATALANS ||^{163v}

Dimarts a .XXIII. de noembre, vespra de sancta Catherina, entre Girona e Castelló d'Anpúries, lo senyor príncep, ab tota sa gent, e lo duch Johan, ab tota la gent cathalana, vengueren a batala, e[n] la qual los nostres foren sobrats,¹³⁹³ e lo senyor príncep, ab molt peril, scapà e fonch en la marina, e aquí fonch recolit en les galeres del senyor rey; tots los altres foren presos, ço és, lo senyor maestre de Muntesa, lo castellà de Amposta, lo fill del justícia de Aragó, mossén Reboledo,¹³⁹⁴ son fill e son nebot, mossén Pere Vaqua e alguns altres presos, e molta gent morta. A tota la gent menuda que no han volgut pendre sou dels cathalans ha lexat anar, sens caval e armes; als hòmens de cap e de bé ha portat a Barcelona, sinó al castellà de Amposta e lo fill del justícia de Aragó, que, ab los que'ls tenien presonés ab promessa de rescat, se'n són fogits. Tots los altres foren en Barcelona, fent la volta per ciutat, los carés per hon pasaven empaliats de richs draps e banquals e molt avalot de la gent menuda.

598.

COM FONCH PRES LO MAESTRE DE MUNTESA, E AL (BLANC)

Com lo senyor maestre de Muntesa fonch pres, vench en poder de un alcayt del baró de Cruelles,¹³⁹⁵ e la senyora muler del dit baró dema[nà]·l al duch Johan, lo qual lo y donà; e fonc fet comcambe (*sic*) del maestre ab lo baró, e, lo maestre, .M. florins de tornés. E lo disapte a .XXVI. de deembre, dia de sant Steve, fonch lo baró de Cruelles en València, que portaven del castel de Xàtiva.

599.

DE LA MALALTIA DE LA SENYORA REYNA

Dimarts a .v. de jener, any .M.CCCC.LXVIII., vench correu de Tarragona com la senyora reyna stava molt malalta, e tenia càncer en la boca e col e en la mamella.¹³⁹⁶ E lo dimecres après, dia de Aparici, feren profesó a la Verge Maria de Gràcia; e aquell dia, la ciutat féu anar a mestre Pardo e a mestre Johan Morera a Taragona a la senyora reyna, e après hi feren anar a mestre March, de Albayda, los quals donaren de grans remeys a la dita senyora reyna. E tots dies, en València fien pregàries per la salut de la dita senyora.

¶¹³⁹³ L'acció tingué lloc prop de Vilademant, el 21 de novembre de 1467 (VICENS VIVES, *Juan II de Aragón...*, pp. 318-319). ¶¹³⁹⁴ Ms. *Reboleda*. Rodrigo de Rebolledo, *hidalgo* castellà, de Castrog-

riz, un dels principals capitans de l'exèrcit del rei (*ibid.*). ¶¹³⁹⁵ Bernat Gilabert de Cruïlles (SOBREQUÉS, *Els barons...*, p. 230). *Vid. supra*, núm. 380. ¶¹³⁹⁶ Ms. *manella*.

600.

DEL CAVAL QUE'S VENÉ PER .VI.^M SOUS

Disapte a .viii. de jener, en Berenguer Martí, gentilhom, vené un caval per .vi. mília sous, e lo albarà de treta del regne costà .c. sous.

601.

COM MORÍ LA SENYORA REYNA DONA JOHANA ¶^{164r}

Disapte a .xiii. del mes de febrer, e dit any .LXVIII., estant en Taragona malalta, confesada, combregada e pernoliada la dita senyora reyna dona Johana, lo dit dia, de .iii. ores, donà la ànima a nostre senyor Déu.¹³⁹⁷ En la ciutat de València no y hac corts ni longa, ni s'i parà botiga fins fonch feta la remembrança de la dita senyora reyna.

602.

REMEMBRANÇA DE LA SENYORA REYNA

Dimarts a .xxiii. de febrer, en la Seu, fonch feta la remembrança de la dita senyora reyna. Hon fonch tota la notable gent a fer-li honor; missà bisbe Cascant; sermó, mestre Marqués, tema (*blanc*).

603.

LA CONFRARIA, REMEMBRANÇA

Lo divenres après, la confraria de la Verge Maria féu remembrança de¹³⁹⁸ la dita senyora reyna en la casa de la Verge Maria: molta notabla gent, maravelós offici ab gran solempnitat.

604.

LO SENYOR PRÍncep SABÉ [LA] MORT DE SA MARE

Lo senyor príncep don Ferrando,¹³⁹⁹ en la ciutat de Çaragoça, sabuda la nova de la mort de la sua cara amada mare senyora reyna, féu grandísim dol e molta gran dolor; e en la dita ciutat ne han fet molt grans o honorosos obsequis.

¶¹³⁹⁷ Els jurats valencians reberen lletra del rei Joan del mateix dia, des de Tarragona, fent saber l'òbit de la sobirana, i el dia 22 (el 23, diu el Die-

tari) li feren celebrar solemnes exèquies (*Libre de memòries...*, II, pp. 644-645). ¶¹³⁹⁸ Ms. da. ¶¹³⁹⁹ Ms. Ferranda.

605.

ACABATS LOS OBSEQUIS EN ÇARAGOÇA

Acabats los obsequis de la senyora reyna, lo senyor príncep don Ferrando féu ajustar tots los barons de Aragó, la una part e l'altra, de totes les bandosita[t]s; e lo dit senyor príncep, ab moltes làgremes, diu: «Senyors, tots sabeu com la senyora ma mare ab quan trebal ha sostengut la gerra per cobrar Catalunya a la casa de Aragó. Veg lo senyor rey mon pare vel, e yo de poca edat, per què yo m'acomane·m met¹⁴⁰⁰ en mans de vosaltres, e deman-vos en gràcia que m'hajau com a fill». E altres paraules molt dolces e bones, ab molta amor.

606.

LOS BARONS PROMETEREN AJUDA

Vent los barons e grans senyors de Aragó les paraules e amor del dit senyor príncep, per ells li fonch respost: «Senyor, de hui avant tota manera de bandos ni parcelitat fem treves, e que duren fins vostra senyoria aga cobrat Barcelona e¹⁴⁰¹ tot lo principat. E us fem proferta tant quant porem de presones e de béns, e us donam, tant quant la gerra serà, tot lo dret de la cisa del pa e del vi de tot Aragó. E axí, senyor, aconsolau-vos, que avem confiança en nostre senyor Déu que vós obtendreu e cobrareu vostres terres e lo vostre».

607.

MISATGER DE ÇARAGOÇA A VALÈNCIA ¶^{164v}

Digous a .III. de març, entrà en la ciutat de València per misatger don Loís de Nágera, de Aragó e ciutat de Çaragoça; e lo divenres après splicà sa misatgeria, com Aragó volen ajudar al senyor rey e senyor príncep, e que pregunen al regne de València e senyós del dit regne e regidós de a[q]uel que vulgen ésser un cor e una voluntat ab los dits aragonesos, en tal manera que sia consolació e¹⁴⁰² aumen-tació de la casa e regne de Aragó.

608.

DE LES FUSTES DELS CATALANS

Divenres Sant, a .XIII.¹⁴⁰³ de abril, en lo Guerau vengueren dos naus de catalans, capità lo fill de don Jaume d'Aragó, e prèns les fustes que heren en lo dit Guerau.

¶¹⁴⁰⁰ e·m met, repetit al ms. ¶¹⁴⁰¹ e, repetit al ms. ¶¹⁴⁰² e: «de», corr.

¶¹⁴⁰³ Divendres Sant caigué el 1468 a 15 d'abril.

E en la nit se mès levan[t]s, pluges, mal temps e gran mar, per què les fustes dels catalans ne venien a través en terra; hon foren al dit Guerau lo governador, jurats e molta gent, sperant quant serien [en] terra. De què en les naus talaren los arbres, e lo mal temps manquè un poch, de què les naus se foregaren algun¹⁴⁰⁴ tant, en manera que foren guardades de no venir a través.

609.

MAESTRE DE MUNTESA ENTRÀ EN VALÈNCIA

Disapte Sant, a .xii.¹⁴⁰⁵ de abril, entrà lo senyor maestre de Muntessa en València, com fonch fora de mans e poder de catalans de la ciutat de Barcelona; hon li fonch feta molta grandíssima honor, per lo molt gran goyg que les gents agueren de sa venguda. E fonch a tenir festes de Pasqua a Muntesa, e aquí demanà a sos vasals ajuda al seu rescat; e de aquí, digous a .xxi. del dit mes, fon a Çuequa, e axí matexs demanà a son rescat ab molta amor. Li prometeren, hoc encara, per tot lo Maest[r]at se diu, que li volen ajudar de bé, que han pasat de grans tribulacions e molts trebals per los catalans.

610.

DELS PRISONÉS CATALANS, COM YISQUEREN

Diluns a .xxv. de abril, dia de sant Marc, foren en València lo bescompte de Roquabertí e los altres prisonés que heren en lo castel de Xàtiva. Fonch fet comcambi ab mossén Reboledo¹⁴⁰⁶ e de son fill e nebot.

611.

DEL CASTEL DE AMPÚRIES FO PRES ||^{165r}

Digous Sant, a .xii.¹⁴⁰⁷ de ab[r]il, lo duch Johan, ab sa gent, donaren de grans combats al castel de Ampúries, e lo dia de Pasqua se donà lo dit castel; e diu-se que lo dit duch hauria fèt esquartera[r] a micer Miquel Peres, perquè auria trenquat sacrament.

¶¹⁴⁰⁴ Ms. *algunt*. ¶¹⁴⁰⁵ La xifra ha estat esmenada, i la lectura resulta dubtosa. De fet, el Disabte Sant

fou el 16 d'abril. ¶¹⁴⁰⁶ Ms. *Reboleda*. ¶¹⁴⁰⁷ Fou el 14 d'abril aquell any.

612.

PERE DE SANTGILL MATÀ SON COSÍN GERMÀ

Disapte a .vii. de maig, en la nit, entre lo portal de la Mar e de Ruçafa, Pere de Sentgill matà a son cosín germà, que li donà .v. colps, tots mortals.

613.

DE LA GRAN PRESA E VICTÒRIA DEL SENYOR [REY]

Digous a .ii. de juny, vench lo coreu, qui portà letra del senyor rey com los catalans e francesos, tenint lo camp sobre la vila de Sant Johan de Badeces, vench per part del senyor rey mossén Bach e mossén Martí de Roquabruna, ab gent del dit senyor rey; e alba de matí feriren sobre catalans e francesos, e los de la vila de altra part, que han mort lo nebot del duch Johan, senyor de tropa, e pres lo duch de Venamunt,¹⁴⁰⁸ e pres gent e cavals e tot lo camp. E lo dit digous toquaren les morlanes e lo *Tè Deum*. E lo duch Johan fa molt gran dol de la mort de son nebot. Lo divenres feren festa, profesó e alimares.

614.

DE PEROT JOHAN,¹⁴⁰⁹ BRODADOR

Digous darer dia de juny, Johanot, fill d'en Dionís, brodador, féu lo cas de la filla d'en Bernat Johan, notari, per lo qual la senyora na Tallada e alguns altres ne foren em presó, segons que ya he dit.

615.

DE LA GENT DE ARAGÓ

Lo senyor rey, en la ciutat de Çaragoça, ha fet gran aparell de gent d'armes, e entrà per les terres de Cathalunya; e lo duch Johan s'és retret la via de Barcelona.

¶ ¹⁴⁰⁸ Probablement és el mateix *comte de Vademunt*, gendre del rei Renat, esmentat per SAFONT (*Dietari*, p. 209). ¶ ¹⁴⁰⁹ El nom del

raptor és errat, com es veu al text i en la mateixa notícia, relatada detalladament més amunt, núm. 355.

616.

DE LA MORT DEL GERMÀ DEL REY DE CASTELA

Dimecres a .XIII. de juliol, any .LXVIII., s'és sabut en València com don Alonso, jermà del rey de Castela, seria mor[t],¹⁴¹⁰ per la qual rahó ha molta divisió en los grans senyors de Castella.

617.

DE LA BREGA DEL CAMP DE TARAGONA

Disapte a .VI. de agost, lo senyor mestre de Muntesa, ab gent de Taragona e de les galeres, en lo Camp de Tarragona aurién agut gran brega ab¹⁴¹¹ los catalans e gent francesa, que n'an mort mol[t]s e desconfits.

618.

LO SENYOR REY COBRÀ LA VISTA

Digous a .XV. de setembre, a .VIII.º ores de nit, thocaren les campanes en la Seu e paròquies, com lo senyor rey avia cobrat la vista. E lo divenres en ||^{165v} la nit, alimares [e] coets; e lo disapte, festa colent fins a migjorn, [e] professó general a la Verge Maria de Gràcia.

619.

DE ORIOLA, LOS BANDOS

Divenres a .XXIII. de setembre, any .LXVIII., vent¹⁴¹² lo coredor un baril en la plaça de Oriola, sobre la venda vengueren a brega, en la qual bregua fonch mort (*blanc*), gentillhom; e la lur partida del mort foren e mataren a mossén Jaume Matamora (*sic*)¹⁴¹³ e a son germà, e a un son fill del dit mossén Jaume, de què foren tan gran[s] los bandos que en poch dies se feren .X. morts. Per què València hy través mossén Galceran de Monsoriu e Alpicat, jurats, e micer Andreu Sart, advocat de la ciutat; e après lo senyor mestre de Muntesa, per lo senyor rey. Estagueren tot lo mes de setembre, e a .XV. de octubre feren treves per a quatre messos.

¶ ¹⁴¹⁰ L'infant Alfons de Castella, proclamat rei pels rebels a Enric IV, havia traspasat el 5 de juliol. ¶ ¹⁴¹¹ Segueix, ratllat, *que*. ¶ ¹⁴¹² *ve[ne]nt?*
¶ ¹⁴¹³ El difunt fou mossén Jaume Rocamora, cap del mateix llinatge d'Oriola, assassinat ensems amb un nebot seu en venjança de la mort de

Ramon de Rocafull, lloctinent del governador oriolà Pero Maça, a mans d'individus de la família d'aquell (*vid.* Juan B. VILAR, *Historia de la ciudad de Orihuela*, III, «Los siglos XIV y XV en Orihuela», Oriola, Patronato A. García Rogel, 1977, p. 306).

620.

DE LA COMETA QUE'S MOSTRÀ

En lo principi del mes de octubre, tocades .viii.º ores, se mostrava una cometa envés les parts de tremuntana.

621.

MISATGÉS DE VALÈNCIA A HORIOLA

En l'any .M.CCCC.LXVIII.º, diluns a .vi. de març, València, per los grans bandos e moltes morts que heren fetes en Horiola,¹⁴¹⁴ hi trameteren misatgés. E foren, per la Sglésia, l'artiaqua major Mercader [e] micer Vilarasa, deguà; lo bescompte de Xelva, mossén Luís de Soler, jurat, mossén Johan Vives e micer Jaume Aguilar, advocat de la ciutat.

622.

MISATGÉS A L'INFANT DON ANRICH

E lo dimarts après, a .vii. del dit mes, València féu misatgés a l'infant don Anrich, que hera contra Sogorp. Foren los misatgés lo bescompte de Ganyano, en Alpicat, jurat, [e] micer Sart, advocat de la ciutat.

623.

DELS MISATGÉS QUE FOREN A HORIOLA

Los misatgés foren a Horiola, al compte Corela e a sa gent, e après al don Pero Maça e a don Loís, son germà, e a tota sa gent, de què fien fer treves de quatre en quatre dies. E açò durà que lo don Pero Maça e son germà foren al senyor rey, e lo compte Corela se'n vench en Cocentayna. E lo dimars a .x. de abril, los misatgés foren tornats en València.

624.

DEL FOCH DE LA SEU E DEL RETAULE ¶^{166r}

En l'any .LXVIII.º, diumenge a .xxi. del mes de maig, dia de Pasqua de Cinquagesma, a .xi. ores de nit, se mès foch en l'altar major de la Seu de València, hon

¶ ¹⁴¹⁴ Sobre les lluites de bàndols a la vila, protagonitzades pel governador d'Oriola P. Maça de Liçana i els llinatges Rocafull, Masquefa i Roca-

mora, aquest recolzat pel comte de Cocentaina, governador del regne, *vid. VILAR, op. cit.*, III, pp. 305-307.

se cremà lo retaule e Maria, que hera d'argent, quaranta draps que he[re]n en la empalia[da] e tot lo que fonch en lo canzel; lo *Corpus Domini* fonch tret miraculosament. Fonch molt gran lo mal que la dita Seu hac en aquella nit.¹⁴¹⁵

625.

GOVERNADOR LO COMPTE CORELA

Per mort de don Pedro d'Urea, fonch governador lo compte Corela, e micer Johan de Galach fonch asesor.

626.

ANAR A ÇARAGOÇA AL SENYOR REY

Lo senyor rey estant en Çaragoça, tramet que vagen a Çaragoça lo compte de Oliva, mossén Loís de Vich, mestre racional, en Çahera, racional, [e] micer Jaume Aguilar.

627.

MISATGÉS DEL REY DE NÀPOLS

Disapte a .XVII. de juny, entraren en València lo bisbe de Cesa,¹⁴¹⁶ misatger del rey de Nàpols, e lo bisbe de Malorqua,¹⁴¹⁷ los quals foren misatgés al senyor rey, e lo dit senyor rey los tramés a València. E diluns de matí, a .XVIII.º, esplicaren sa embaxada als canonges e capítol de la Seu; e, exint de aquí, splicaren a la ciutat; e, après dinar, als cavalés.

628.

ENTRADA DEL COMPTE CORELA, GOVER[NADOR]

Digous a .XXII. de juny, entrà en la ciutat de València don Johan de Corela, compte de Cocentayna,¹⁴¹⁸ governador de regne de València, hon li fonch feta gran honor a sa entrada.

¶¹⁴¹⁵ Sobre l'incendi del retaule major de la Seu, *vid. supra*, part II, núm. 5, i part IV, núm. 377.

¶¹⁴¹⁶ Angelo Gherardini, bisbe de Sessa (1463-

1486). *Vid.* EUBEL, *Hierarchia Catholica...*, II, 243.

¶¹⁴¹⁷ Francesc Ferrer (1467-1475). *Vid.* EUBEL, *op. cit.*, II, 184. ¶¹⁴¹⁸ Ms. *Cocentayna*.

629.

LO SENYOR PRÍNCEP ENTRÀ EN VALÈNCIA

Diumenge a .xvi. de juliol, entrà en València lo senyor príncep, e novament rey de Cecília,¹⁴¹⁹ lo qual entrà en gran honor, ab palis, lo qual portaven lo compte Corela, governador, lo compte d'Oliva, lo batle general mossén Loís de Vich, mossén Pere Ciscar e n Jaume de Fachs, jurats, mossén Carròs e en Çahera, racional. Lo dit senyor rey de Cecília, de edat de .xviii. any[s]. E lo diluns, a .xi. de setembre, se partí¹⁴²⁰ lo dit senyor de la ciutat de València.

630.

CRIDA DE NO JURAR ¶^{166v}

Digous a .xx. de juliol, lo senyor príncep e rey de Cecília féu fer crida que dengú no gos jurar res de Déu ni de la Verge Maria; ni gosen portar spasa, sinó cenyida, e la bayna ab taules; e les canthone[re]s, al loch comú, e los alcavots sien bandejats.

631.

JOCHS DE CANYES

Diumenge a .xxiii. del dit m[e]s, lo senyor príncep, ab los cavalés de València, feren joigs de canyes.

632.

PARTÍ LO SENYOR PRÍNCEP A HORIOLA

Dimarts a .ii. de agost, lo senyor príncep se partí de València per anar ha Horiola, per lo don Loís Pero Maça (*sic*),¹⁴²¹ [que] fia gran gerra contra los de Oriola, que matava gent e levava nasos¹⁴²² e oreles.

¶¹⁴¹⁹ L'infant Ferran havia estat nomenat per Joan II rei corregent de Sicília, per una pragmàtica del 10 de juny de 1468 (VICENS I VIVES, *Els Trastàmars*, p. 204). ¶¹⁴²⁰ *se partí*,

repetit al ms. ¶¹⁴²¹ Els germans Lluís i Pero Maça de Liçana (*vid. supra*, núm. 623); el *Dieterari* probablement es vol referir al segon. ¶¹⁴²² Ms. *nosos*.

633.

MATRIMONI DEL SENYOR PRÍncep AB LA PRINCESA DE CASTELA

Diumente a .XXVIII.º de octubre, any .M.CCCC.LXVIII.º, entrà lo correu en València com lo senyor príncep, rey de Cecília, avia fet matrimoni ab la senyora jermana del rey de Castella,¹⁴²³ com lo dimecres a .XVIII. de octubre entrà en la vila de Olit¹⁴²⁴ ab molta gran honor, e fonch jurat per primogènit de Castella. E aquel dia s'esposà, e lo digous hoyí missa; lo divenres, consomí lo matrimoni. En València, tocaren campanes, e en la Seu cantaren lo *Te Deum*, e feren gran alegria, car si Castella e Aragó és pau e concòrdia, és gran augmentació dels regnes e terres del senyor rey de Aragó.¹⁴²⁵

634.

CORTS DE MONÇÓ

Diluns a .vi. de noembre, partiren de València per anar a les corts de Monçó¹⁴²⁶ en Jaume de Fachs, jurat, en Guillem Çahera, racional, e micer Jaume Aguilar, advocat de la ciutat.¹⁴²⁷

635.

LO SENYOR REY DEMANÀ A LES CORTS

Digous a .XXII. de noembre, vench letres del senyor rey al compte¹⁴²⁸ Corela, governador, al compte d'Oliva, a mossén Loís de Vich [e] a micer Dalmau, que de continén vagen a les corts a Monçó.

636.

BREGA DE DON JORDI CENTELLES E MOSSÉN ESTANYA

Diluns a .XXV. de juliol, e any .M.CCCC.LXX., don Jordi Centelles, fill del compte Centelles,¹⁴²⁹ fonch en la ciutat de Xàtiva, en lo monestir de les monges de Mon-

¶¹⁴²³ El matrimoni es celebrà el 18 d'octubre, a Valladolid (VICENS I VIVES, *Els Trastàmars*, p. 208), malgrat l'oposició del rei Enric IV i el defecte de consanguinitat dels nuvis, dispensat per una butlla falsa del difunt papa Pius II (de 1464), obra del legat pontifici Antonio de Veneris i l'arquebisbe de Toledo Alonso Carrillo (ID., *Juan II de Aragón...*, pp. 323-330). ¶¹⁴²⁴ Observeu la confusió d'Olit (Olite, Navarra) per Valladolid. ¶¹⁴²⁵ La

ciutat celebrà també una processó, el 31 d'octubre, amb aquest motiu (*Libre de memòries...*, II, pp. 647).

¶¹⁴²⁶ Corts generals de 1469-1471, de Montsó i Tortosa (aquestes darreres sessions, per als valencians). Vid. DANVILA, *Investigaciones... acerca de las cortes... del... reino de Valencia*, p. 355. ¶¹⁴²⁷ Elegits el 25 de setembre (*Libre de memòries...*, II, p. 647).

¶¹⁴²⁸ al compte, repetit al ms. ¶¹⁴²⁹ Del comte d'Oliva. Sobre el turbulent eclesiàstic, vid. *infra*, núm. 835.

sant, e fonch lo fill de mossén Estana; los quals vengueren a brega, e lo¹⁴³⁰ don Jordi fonc nafrat¹⁴³¹ en lo ventre, e lo Stanya en lo cap.

637.

DEL REXAT DE LA CAPELLA DE SANT PERE ¶¶^{167r}

Digous a .viii.º de agost, vigília de sant Lorens, fonch mes lo rexat de ferre en la capella de Sant Pere de la Seu e lo retaule per a la dita capella,¹⁴³² lo qual retaule e rexat fonch paguat dels bén[s] de mestre Anthoni Bou, canonge de la dita Seu e vicari de Sant Pere; era natural del loch de Çuequa.

638.

MORT DE CALAFORA, QUE FÉU SON CUNYAT

Dimecres a .xxii. de agost, any .lxx., en Çavila matà a'n Francesch Calafora, lo qual hera jermà de la muler d'en Calafora; e matà'l a la vinya, que li donà quatre punyalades, que decontinent donà la ànima a nostre senyor Déu. Féu lo cas per quatre ceps de la vinya.

639.

LOS TURCHS,¹⁴³³ PRES LO NEGREPONT

Digous a .xxiii. de agost, per via de Venècia, vench nova com lo Negrapont avien pres los turchs, e que hera gran dan per a Cristiandat, e que avien fet gran matança dels turchs (*sic*).

640.

COBLIURE FURTÀ LA DONZELLA

Lo dia de sant Miquel, Jaume de Cobliure, de Líria, fill del batle de Líria, d'en Pere de Cobliure, furtà en la dita vila, devalant de Sant Miquel, una donzella de edat de .x. anys, filla de la senyora na Johana, viuda. E decontinent lo governador Corela fonch a Líria, e prèns lo batle e justícia, e volia pengar al batle e justícia, per la qual rahó la donzella fonch tornada e mes[a] e[n] poder del dit governador; e feren procès e bandejat al jove, e a son pare batle, e justícia, e encara a'n Johan

¶¹⁴³⁰ Ms. *la*. ¶¹⁴³¹ Ms. *mafíat*. ¶¹⁴³² El contracte de la reixa amb Guillem i Joan Aloi, àlies Pont, en

SANCHIS SIVERA, *La Catedral de Valencia*, pp. 279–280. El retaule era obra de Joan Reixach (*ibid.*, p. 281).

Peres, que emprestà lo rocí al dit jove que féu lo cas. Ne pasaren grans congoxes, e la donzella fonch tornada en poder de la senyora sa mare.

641.

MORT DE PERE FRÍGOLA

En Pere Frígola, tartamut, fill d'en Lorens Frígola, molts¹⁴³⁴ anys avien pasats que avia feta mort en la plaça de Çuequa d'en Bernat Cisteró. E diluns primer dia de noembre, Pere Cisteró, fill d'en Ramon Cisteró e nebot del mort, vench ab paraules ab lo dit Pere Frígola, de què lo Sisteró donà un colp al Frígola en lo muscle, del qual morí; e lo Johan Frígola, ab sos valedós, fonch fora de Çuequa e portà bandos contra los Cisterons. A la final, lo principal fonch bandejat e fora de pau; tots los altres feren pau.

642.

DE LA HOBRA DE ALBORAYA, E DELS QUE Y MORIREN ¶¶^{167v}

En Bernat Gaçó, de Alboraya, tenia un fill esposat ab la filla d'en Rog, de Meliana, e volch hobrar un alberch en lo dit loch per al dit son fill esposat. E dimecres a .vii. de noembre, a tres hores après migjorn, levats de taula, munten en les tàpies, les tàpies caygueren [e] prengueren .x. hòmens daval; decontinent, ne traqueren .vi. morts, e los quatre mals nafrats, e lo dit en Bernat Gaçó veu lo fill mort, e lo cervel per les horeles: ach tant alterament que caygué, que may parlà e morí. Era mestre de la hobra mestre Jaume Biylaygua.¹⁴³⁵

643.

LES NOCES DE LA FILLA DE DON CARLES

Digous a .xv. de noembre, en la ciutat de Çaragoça, foren fetes les noces de dona Anna, filla de don Carles,¹⁴³⁶ ab lo compte de Medinaceli; e lo senyor rey de Aragó, son avi, féu gran festa e molta gran honor.

¶¹⁴³³ Ms. *truchs*. ¶¹⁴³⁴ Ms. *moltes*. ¶¹⁴³⁵ Sanchis Sivera *Bixlaygua*. Ha de relacionar-se amb el notable mestre d'obres Francesc Martí Biulaigua referit més avall. *Vid.* A. ZARAGOZÁ CATALÁN,

Arquitectura gòtica valenciana. Siglos XIII-XV, València, Generalitat Valenciana, 2000, pp. 157-158. ¶¹⁴³⁶ Filla natural, com el fill citat més avall. *Vid. supra*, núm. 212.

644.

DE MOSSÉN ALTABELLO, DE LA FUSTA

Disapte a .xxv. de noembre, mossén Altobello, fill bastart del compte de Oliva, se'n portà una caravela carregada de forment del Guerau, de castellans; e los jurat[s] prengueren la muler de Altobello e la meteren en la Sala, e li scriviren los béns. E los castellans anaven desolats per València.

645.

[COM LO DUCH JOHAN ERA MORT]

Disapte primer dia de deembre, vench correu del senyor rey com lo duch Johan hera mort en Barcelona,¹⁴³⁷ e ans que morís se féu venir los regidós de Barcelona e·lls preguà que's donasen a son senyor, rey de Aragó. E, mort lo dit duch en la ciutat de Barcelona, auria agut grans divisions entre ells, e que aurien tramés a Çaragoça al senyor rey que·ls trametés presones que poguesen comunicar de la concòrdia; e diu-se que·l senyor rey hy auri[a] tramés lo senyor mestre de Muntesa, lo compte de Prades e micer Jaume Aguilar. ||^{168r}

646.

[DE MOSSÉN ÇANOQUERA]

Mossén Gilabert Çanoguera, senyor de Catharoga,¹⁴³⁸ e mossén Johanot Çanoguera, son fill, fiha-li demanda del dit loch de Catharoga. E mossén Gabriell,¹⁴³⁹ per fer dan e mal al dit son fill, près muler una donzella bella e bona, filla d'en Vicent Calbet, ciutadà,¹⁴⁴⁰ e hoyí missa lo disapte de sant Andreu;¹⁴⁴¹ e lo diumenge a .vi. de jener, dia de Aparici, en l'any .LXXI., en la nit, li vench tant de mal e axí soptat que, fet orde de cristià, per lo matí fonch mort. E lo plet fonch cesat e lo fill près posesió del dit loch.

647.

COM CAYGUÉ MOSSÉN ALMÚNIA

En l'any .M.CCCC.LXXI., divenes a .xi. de jener, mossén Almúnies (*sic*), de matí, per anar a missa, devalant per la scala, posà lo peu sobre una tarongeta e s'varà per

¶ ¹⁴³⁷ Joan d'Anjou, duc de Lorena, proclamat primogènit pels catalans, va morir el 16 de desembre de 1470 (VICENS VIVES, *Juan II de Aragón...*, p. 343), *de poplaxia*, com precisa Jaume SAFONT (*Dietari*, p. 220). ¶ ¹⁴³⁸ Ms. *Ca-*

tharogo. ¶ ¹⁴³⁹ *Sic*, per Gilabert. ¶ ¹⁴⁴⁰ Ms. *ciutatà*. ¶ ¹⁴⁴¹ La festa de sant Andreu (30 de novembre) caigué en divendres el 1470; l'autor, per tant, al·ludeix al dissabte 1 de desembre, o pateix error.

la scala aval. Lo scuder cuytà, per ajuda[r]-li, buyda[r]-li la spasa; lo pomp¹⁴⁴² donà tan gran colp al cap de mossén Almúnia que li agueren a xapar e manifestar lo colp,¹⁴⁴³ e pasà gran peril.¹⁴⁴⁴

648.

DEL FADRÍ QUE CAYGUÉ

Dimarts a .xv. de jener, en casa d'en Valera, ciutadà, caygué un fadrí en lo pati: decontinent morí.

649.

DEL MORO QUE METEREN EN LO COFRE

A .ii. del mes de febrer, dos castelans e un ytalià de Bolunya, endret la Torra d'En Romaní,¹⁴⁴⁵ degolaren un moro, e meteren-lo dedintre un cofre que portava lo moro, e prengueren dos muls e tot lo que portava lo moro. E fan la via de Requena, e, a Setaygües, per les guardes foren presos; e mossén Berenguer Mercader, senyor de Bunyol, tormentà-ls, los quals atorguaren; e decontinent féu centència de la hu, e los dos remés a València, com avien al·leguat corona. E divenres a .v. de febrer, foren squarterats e messos los quartés per lo camí de Xàtiva.

650.

DE MUNTAGUT CONTRA LO AGUILAR

Divenres a .viii. de març, a .iii. ores après migjorn, Anrich Muntagut, fill de mossén Loís de Muntagut, a la devalada de la plaça del Bisbe, ans de la Carneceria,¹⁴⁴⁶ donà basthonades e planiçades a Jerònim Aguilar, fill de micer Jaume Aguilar e genre de mossén Vidal de Blanes. E lo dit micer Jaume féu fer decontinent pau al dit son fill.

¶ ¹⁴⁴² Sic, per pom (de l'espasa). ¶ ¹⁴⁴³ Manifestar potser tinga ací l'accepció, que no és al DCVB, ni al Dic. Aguiló, de declarar l'accident, potencialment mortal, a la justícia (vegeu un cas semblant *infra*, núm. 663). No hem sabut trobar aquesta figura a Pere Hieroni TARAÇONA, *Institucions dels furs y privilegis del Regne de València*, València, Pedro de Huete, 1580, ni a Nofre Berthomeu GINART, *Reportori general y breu sumari per orde alphabètic de totes les matèries dels furs de València...* y

dels privilegis de dita Ciutat y Regne, València, Pere Patricio Mey, 1608. ¶ ¹⁴⁴⁴ La casa dels Almúnia era, fins a la seua demolició al s. xx, al carrer de les Avellanes, al tram que al s. xv es deia per això carrer de Mossén Almúnia (ORELLANA, *València antiga y moderna*, I, pp. 69 i 126). Pot suposar-se, doncs, que el cavaller es dirigia a l'antiga església de Sant Tomàs, enfront d'aquella, o bé a la propera catedral. ¶ ¹⁴⁴⁵ Llogaret al sud de la ciutat de València.

651.

DEL PEXS QUE LANÇÀ LA MAR

Digous a .XXI. de març, prop lo riu, la mar lançà un pexs axí gran com una galera. Yo crech que y anà la major part de València.

652.

DE LA BREGA,¹⁴⁴⁷ E MORT DE DOS ||^{168v}

Disapte a .XXVII. de abril, .VI. hòmens del compte Corela e .VI. de don Pero Maça se desafiharen al val, a les Moreres, e batent-se vengueren dos hòmens a caval de casa de don Pero Maça; e alí fonch mort, que no parlà, lo jermà de Guillemet, e morí lo fill de na Gonbaua al terch dia.

653.

CRIDA QUE NO PORTEN SPASA

Diluns a .VII. de març, feren crida per València que dengú no gos portar spasa, sinó cenyida, sots pena de perd[r]e-la.

654.

BANDEJAR COMOVEDÓS¹⁴⁴⁸ DE BREGA

Disapte a .IIII. de març, ab crida real per la ciutat, foren bandejats .XXIIII. hòmens per comovedós de bregues.

655.

BREGA DE DOS JERMANS LADRONES

Dimecres a .XII. de juny, any .LXXI., mossén Loís Ladró, a la porta de Sant Salvador, venc a bregua ab son germà mossén Perot Ladró, sobre unes letres que avia rebut lo dit mossén Loís, les quals no venien¹⁴⁴⁹ a ell.

¶¹⁴⁴⁶ Al carrer del Palau. ¶¹⁴⁴⁷ Ms. *bregra*.

¶¹⁴⁴⁸ Ms. *comevedós*. ¶¹⁴⁴⁹ Ms. *veniel*.

656.

COM TRENQUÀ MICALET, E MO[R.]T LO PAPA

A .XXVI. de juliol, lo Micalet¹⁴⁵⁰ qui toquava les ores fonch trenquat. E, en aquel dia, en Roma morí papa Paulus, e lo dimarts a .X. de setembre, vench nova com avien fet papa lo menor;¹⁴⁵¹ los frares de Sant Francesch feren gran festa.

657.

MORT DEL JERMÀ DEL COMPTE [CORELLA]

A .XXIII. de agost, en lo loch de Albate[r]ja, gent del compte Corela agueren brega contra la gent de don Pero Maça, de què fonch mort don Francesch, jermà del compte Corela, e molta gent de una part e d'altra, e correguts lochs e molt mal.

658.

DUCH DE BURGUNYA¹⁴⁵²

Lo duch de Borgunya ha tramés misatgés als diputats de Barcelona que·s vulguen donar a son senyor rey don Johan, e que·n pringuen (*sic*) com a pare, e al senyor rey que·ls pringua com a fills.

659.

LO FILL DE DON CARLES SE DONÀ AL SENYOR REY

En lo dit mes de agost, lo fill de don Carles¹⁴⁵³ dixs als diputats de Barcelona que volia anar a vel·lar a la Verge Maria de Jesús, e fonch ab son *ayo* e tres altres; e decontinent foren aquí .XXX. ginets de Vilafranca de Penadés, e anà-se'n al senyor rey, lo qual lo acceptà ab molt gran honor e amor e ab grandíscima (*sic*) festa.

¶ ¹⁴⁵⁰ La campana Miquel de la Seu, que donava les hores, havia estat fosa el 1418, per una concòrdia entre el bisbe i capítol i la ciutat; segons SANCHIS SIVERA, *La Catedral de València*, pp. 112-114, es trencà el 1458 i novament el 1481, però

no esmenta el cas del *Dietari*. ¶ ¹⁴⁵¹ Sixt IV de la Rovere, general dels franciscans (1471-1484). ¶ ¹⁴⁵² Ms. *Buygunya*. ¶ ¹⁴⁵³ Felip, comte de Beaufort, fill natural del príncep de Viana (*vid.* Jaume SAFONT, *Dietari*, p. 221).

660.

EN COPORUL SE TRENQUÀ LA CUXA

Dimarts a .xx. de agost, en Matheu Coporul, tirater, caygué per la scala de sa casa e trenquà's la cuxa en dos lochs, e trenquà's lo cap en dos lochs; e de tot guarí.

661.

LO FILL D'EN COPORUL MATÀ LO CAR[R]O ||^{169r}

E lo dimecres a .xxviii. del dit mes, lo fill del dit en Coporul cavalcava ab Lorach en les anques de la mula, e essent a la devalada de Sant Francesch, endret de la claveguera, venia un carro; per apartar-se del caro, caygué de les anques de la mula, [e] prè-lo la roda del caro; tantost lançà sanch per la bocha e nas e hore[le]s. Lo diumenge, primer dia de setembre, fonch mort, e na Damiata Pastora, sa muler, [féu] molt bela honor. Lo pare, vell de .lxxx. anys, scapà, e lo fill jove e bell, de .xxv. anys, ne anà.

662.

MORT DE MOSSÉN GILL MO[N]YÓS

Diumenge primer dia de setembre, dia de sant Gill, any .m.cccc.lxxi., mossén Gill Monyós, canonge de la Seu de València e artiaqua de Morvedre, e altres benificis, lo dit diumenge fonch de nocés, e dinà's, e sopà vedela, e après vespres cavalcà per València ab lo justícia criminal. E a les .viii.º ores de la nit lo prè plo-pexia, que perdé la paraula, e a .xii. ores de la nit fonch mort e donà conte a Déu.

663.

MORT D'EN BERENGUER MARTÍ, PERAYRE

En Berenguer Martí, perayre, e sa muler, ab d'altres de València, foren a vel·lar a la Verge Maria de la Murta. E lo dia de la Verge Maria de agost, dinats, en Berenguer Martí volch escampar aygua, e devalant per lo baranch caygué e donà del cap, de què lo y agueren a manifestar. Vench en València, tenint-se per guarit; lo dimarts a .x. de setembre donà la ànima a Déu.

664.

DEL JOVE PEXCADOR QUE ESCAPÀ

Disapte a .v. de agost, .v. jóvens pexcadós de València, los dos esposats, entrant a les lampugues, vench tant fort vent que·ls¹⁴⁵⁴ abocà la barqua; los .iiii. se meteren en la querena de la barqua, e la hu se hofeguà, e los tres defaliren e se hofegueren. E la hu estech tres dies, fins al diluns, que la barqua fonch en vista de Dénia, hon fonch tret e donat sustància; e decontinent fonch a vetlar a la Verge Maria de Gràcia, e de aquí al Pug, e de là a la Verge Maria de Monserat.

665.

MORT QUE FÉU LO BISCAYÍ A LA PEXCATERIA

Diluns a .xxiiii. de setembre, un jove biscay ac noves ab na Viana en la Pexcateria; e lo genre de na Viana va detràs lo biscay, e en lo Trench ¶^{169v} donà-li basthonades. E lo dimarts après, al toch de la oració, vench lo biscay¹⁴⁵⁵ e trobà lo marit de na Viana a la porta: donà-li tan gran coltelada en lo coll, que lo cap li sortí de les spalles.

666.

MORT DE MOSSÉN BERENGUER MERCADER, BATLE

Disapte a .xxviii. de setembre, a miganit, prè la plopexia a mossén Berenguer Mercader, batle general e senyor de la Foya de Bunyol; e, pres lo mal, confesà, combregà e pernolià, e decontinent perdé la paraula. Avia tres anys que avia fet testament, e que avia renunciat la ballia al fill major, genre de mossén Loís de Castelví, e al (*blanc*).

667.

MICER ANDREU SART, POPLEXIA

Divenres a .xii. de octubre, al toc de la oració, micer Andreu Sart, venint de casa del compte Corela, lo prè la plopexia, e stech tota la nit que no parlà, ni fonch en recort. E lo disapte cobrà, e decontinent féu orde de christià, e, per gràcia de nostre senyor Déu, ell fonch ben guarit; e enaprès ell s'és tan ben regit en son viure que la poplexia no l'ha pus vesitat.

¶¹⁴⁵⁴ Ms. *que us*. ¶¹⁴⁵⁵ Ms. *biscaya*.

668.

PROFESÓ PER VICTÒRIA AL SENYOR REY

Disapte a .XIII. de octubre, feren profesó a la Verge Maria de Gràcia, que Déu do victòria al senyor rey, que és ab molta gent prop de Barcelona.

669.

DEL LAMP QUE MATÀ LA DONA

Diluns a .XV. de octubre, al toch de la oració, féu en València fort temps de trons, lamps e gran tempestat. E davant la casa dels Pelicés ferí lo lamp, e la dona de la casa sopava ab dos criatures; e trobaren la dona morta sens nengun colp, e les criatures que sopaven ab sa mare sanes, sens nengun mal.

670.

LO SENYOR REY, PROP DE BARCELONA

Diluns a .XXI. de octubre, dia de sancta Úrsola, e any .LXXI., a miganyit, vench correu del senyor rey com moltes terres, viles e lochs e capitans de Barcelona s'eren donats al dit senyor rey, e que stava prop de Barcelona, e que preguasen a Déu que li donàs victòria. En la dita nit feren alimares, e lo dimarts feren festa colent e profesó general a la Verge Maria de Gràcia, ab gran solemnitat.

671.

MORT DE N'EXIMENO, DE PATRAYS

Diumenge a .XXVII. de octubre, n'Eximeno, de Patrays, ab altres del dit loch, anà a caçar al pla de Quart. E lo diluns, dia dels Apòstols,¹⁴⁵⁶ corent dare[r] la lebre, lo ginet entropeçà e cau, e prè davall al dit n'Ex[i]meno; decontinent, donà la ànima a nostre senyor Déu.

672.

COM SE MOSTRÀ COMETA ¶^{170r}

En l'any de nostre senyor .M.CCCC.LXXII., a .XII. de jener, se mostrà una cometa, e exia a .XI. ores de la nit e durava fins a les .IIII. ores; exia en Orient, e anav[a]'s a pondre en Occident, e durà fins a .XXV. del dit mes de jener. E, com aquella era posta, n'exia altra cometa e anava al contrari de aquella, que portava lo raig al revés.

¶¹⁴⁵⁶ 28 d'octubre, festa dels apòstols sant Simó i sant Judes Tadeu.

673.

MORT DE PERE MA[R]CH

Diluns a .XX. de jener, a la Font d'En Caròs, mossén Pugades matà a Pere March,¹⁴⁵⁷ valent gentillhom.

674.

COM FONCH NAFRAT EN BERNAT GUITART

Dimarts a .XXI. de jener, en la nit, en Bernat Guitart e sa muler e fills, de la vila de Çuequa, en la lur casa, estant tots en lo lit, vench Blay Figueres, nebot de la muler del dit en Guitart, fill de son germà, lo qual donà gran coltelada en la cara al dit en Guitart; per lo qual cas bandolegaren molt, e agueren de grans congoxes.

675.

COM FONCH NAFRAT MUNTAGUT

Diluns a .XVII. de febrer, lo fill de mossén Muntagut, lo qui donà les basthonades al fill de micer Aguilar, a la una ora, après dinar, estava a la porta de casa de son pare. Vench un hom e diu: «Mossén, conexeu-me?» Respòs Muntagut: «No us conech». Aranquà lo coltell e donà-li gran coltelada per la cara, e diu: «Ara'm conexeureu!» E decontinent fogí, e diu-se que és lo saig del loch de micer Aguila[r], de Alaquàs; per les (*sic*) quals actes se són seguits molts grans dans e mals.¹⁴⁵⁸

676.

DEL FILL DE N'AGUILÓ E D'EN MIRACLE

Lo fill de n'Anthoni del Miracle, jurat de València, e lo fill d'en Francesch Aguiló vengueren a paraules e mèrits, sobre les quals paraules, dimarts a .XXX. de març, un escuder de n'Aguiló donà basthonades al fill d'en Miracle. Per la qual cosa lo fill d'en Miracle se féu cavalier, e donà deseximents¹⁴⁵⁹ e camp de batala al fill de n'Aguiló,¹⁴⁶⁰ e's seguiren grans dans e despeses. E no he sabut com finaren.

¶ ¹⁴⁵⁷ És segurament el fill natural del mateix nom d'Ausiàs March (cf. Ferran GARCIA-OLIVER, *Ausiàs Marc*, València, PUV, 2009, pp. 102 i 265). *Vid supra*, núm. 387. ¶ ¹⁴⁵⁸ Ms. *males*. *Vid supra*, núm. 650. ¶ ¹⁴⁵⁹ *deseximents*: «dexeximents», corr. ¶ ¹⁴⁶⁰ Lluís Aguiló de Codinats, donzell, he-

reu dels senyorius d'Albalat d'En Codinats (després dit dels Sorells) i del sector cristià de Mislata. Sobre aquest llinatge, *vid.* Martí de VICIANA, *Crónyca de la ínclita y coronada ciudad de Valencia y de su reyno*, II part, València, Joan Navarro, 1564, ff. 27r-33r.

677.

COM FONCH MORT NOFRE MARTÍ

Dimecres primer dia de abril, en Bernat Valés, ragoler, e son fill fien ragoles en lo ragolar prop Sancta Celestina.¹⁴⁶¹ E vench Nofre Martí, ab quatre altres armats,¹⁴⁶² per matar als dits en Valés e son fill; e lo fill d'en Valés tirà lo dart e donà al coll del Nofre, e tantost caygué, e lo pare tirà lo dart e donà-li en l'uny (*sic*),¹⁴⁶³ e aquí caygué, e ab les lances remeten-se als altres, de què fogiren. De què alí morí lo principal e un altre son companyó.

678.

COM FONCH NAFRAT GASPÀR EXIMENES ¶^{170v}

En Gaspar Eximenes, notari, procurador de les monges Magdalenes, fia la execució a'n Gomil, ciutadà; per complaure les monges, no'l volch porogar ni sperar gens. Lo disapte a .iiii. de abril, donà-li dos coltelades, una en lo bras, altra en la mà, de què és romàs afolat de la mà.

679.

COM FONCH MORT EN ROÍ, MERCADER

Diumenge a .xxvi. de abril, en Roys, mercader, genre d'en Tamarit, cavalcava per València, e portava sa muler en les anques de la mula. E al toch de la oració fonch a casa de son sogre, e, parlant ab sa cunyada, donzella, que stava a la finestra en lo alberch que hera d'en Poma, vengueren dos hòmens a peu, e donaren tan gran coltelada al cap al dit en Roís, que lo cap li partiren. E lo dimecres de matí fonch mort, e la muler, del caure de la mula, se trenquà¹⁴⁶⁴ lo bras.

680.

COM ENTRÀ MICER RODRIGO DE BORJA, CARDENAL BISBE E LEGAT, EN VALÈNCIA

Divenres a vespre, a .xviii.º de juny, any .lxxii., micer Rodrigo de Borja, cardenal e bisbe de València, nebot de papa Calyste, e leguat de tota la Spanya, fonch

¶ ¹⁴⁶¹ L'església de Santa Celestina, lloc on el 1500 es va fundar el monestir agustinian del Socors, extramurs de València, pertangué a un antic convent de monges agustines, abandonat vers el 1420 per

fundar el convent de Sant Julià, al carrer de Morvedre (TEIXIDOR, *Antigüedades de València...*, II, pp. 151-152). ¶ ¹⁴⁶² Ms. *armats*.

¶ ¹⁴⁶³ S'entén que ferí en l'ull d'un dels homes de Martí. ¶ ¹⁴⁶⁴ Ms. *trenquà*.

aribat ab dos galeres en la platja davant lo Guerau, hon estech tot lo divenres e lo disapte fins en la vesprada, que se n'anà a desenbarquar al Pug e vetlar a la Verge Maria. Lo diumenge a .XXI. de juny, a .IIII. ores après migjorn, entrà en València ab molta grandíssima honor:¹⁴⁶⁵ tot lo clero de València, creus, capes, lo pus solemne; tots los regidós e senyors¹⁴⁶⁶ de València; [en] palis fon pres al portal dels Sarans, fent la volta del *Corpus*, car[r]és enpaliats, moltitud de gent. Anava la creu davant lo palis; portava quatre bisbes de molta honor qui l'acompanyaven,¹⁴⁶⁷ abats e hòmens de molta reverència de Roma qui l'acompanyaven; en aquesta grandísima honor mundana vench fins a la Seu a caval, ab la gran mula, vestit de grana. O, si mort no y avia, quanta és la glòria present! E a la Seu descavalcà e féu oració, e après donà la benedicció, e tres anys e quaranta dies de perdó als que l'avien acompanyat en sa entrada.

681.

CONVIT QUE FÉU LO CARDENAL E BISBE

Dimecres a .XXIII. de juny, dia de sant Johan, lo senyor cardenal e bisbe convidà¹⁴⁶⁸ a dinar¹⁴⁶⁹ lo compte Corela, governador, compte d'Oliva, lo justícia, jurats, en Çuera e alguns altres senyós de la ciutat. Lo dinar e aparel de viandes e de festa no vol dir ni scriure, per no donar vergonya a sant Pere.¹⁴⁷⁰

¶¹⁴⁶⁵ Una descripció més detallada de l'entrada del cardenal bisbe Roderic de Borja a València es troba al *Libre de Antiquitats* (ed. Sanchis Sivera, pp. 1-3; ed. Martí Mestre, en transcripció més acurada, pp. 37-38), que erra en datar l'arribada del purpurat el dia 18 (Martí Mestre, p. 37, n. 2). Diu així, pres de la segona edició: *Divendres en la nit, comptant XVIII del mes de juny MCCCCLXXII, lo reverendíssim senyor don Rodrigo de Borja, cardenal de la Sede Apostòlica, bisbe de València, legat del nostre Sanct Pare, arribà en la platja de la mar, dabant lo Gerau de la present ciutat de València. E lo disapte après, suplicat per part de la Ciutat, perquè la dita Ciutat se preparàs a rebre'l, segons tenia manament del senyor rey que li fos feta tanta honor com se pogués fer per la dita Ciutat, que li plagués detenir-se les galeres o anar al Puig, lo qual, per sa benignitat e voler condecendre a la suplicació de la Ciutat, se n'anà ab les dos galeres que era vengut del rey de Nàpols al Puig. Aquí stigué lo disapte a vespre, e hoí missa lo diumenge. Aprés menjar,*

entrà en la present ciutat, e fon rebut axí... CARRETES ZACARÉS (*Ensayo de una bibliografía de libros de fiestas...*, II, p. 139, doc. XXXII a i b) publica la crida, del 20 de juny de 1472, del Consell de la ciutat anunciant l'entrada del prelat, i un compte de la *Sotsobreria de Murs e Valls*, de despeses *per miga arova [de] polvora per lançar bombardes en les torres dels Serrans lo jorn que entra lo senyor cardenal...* i també *per rama, canyes per enramar les torres dels Serrans...* Al *Libre de memòries...* (II, p. 653) és mal datada la solemnitat el dia 22. ¶¹⁴⁶⁶ Ms. *senyores*. ¶¹⁴⁶⁷ Segons J. SANCHIS SIVERA («El Cardenal Rodrigo de Borja en València», *Boletín de la R. Academia de la Historia*, LXXXIV (1924), pp. 120-164, esp. p. 129), eren *los Obispos de Fano, Asís, Orto y otros* (sic) *cuya diócesis no hemos podido averiguar*. L'article descriu, amb ús de documentació coetània i del *Dietari del capellà*, l'estada del cardenal a la ciutat d'on era propi prelat en ocasió de la seua legació en Espanya. ¶¹⁴⁶⁸ Ms. *confidà*. ¶¹⁴⁶⁹ Ms. *dianar*.

682.

VENCH LO CARDENAL DE LEYDA ||^{171r}

Disapte a .XXVII. de juny, lo cardenal de Leyda vench de Albayda a València, a fer reverència al cardenal legat son cosín germà. E lo cardenal legat, ab sos bisbes e tota sa gent, e molta de la ciutat, foren al portal de Sant Vicent a rebre lo dit cardenal de Leyda.

683.

CARDENAL [E] JURATS A LA TRINITAT

Disapte a .IIII. de juliol, lo senyor cardenal bisbe e legat, ab los jurats e regidós, foren al monestir de les monges de la Sçanctíssima Trinitat; e lo cardenal e regidós de la ciutat entraren en lo monestir e, vist senyores monges e monestir e lur vida, lo senyor cardenal donà-ls la benedicció e acomanà-les a Déu.

684.

TOT LO CLERO, AL PALAU DEL SENYOR BISBE

Digous a .VIII.º de juliol, a .IIII. [hores] après dinar, tot lo clero de València e de villes reals foren al palau del senyor cardenal, hon avia moltitud de capelans. E lo dit senyor féu un gran e bel parlament al dit clero, e, a la fi del parlament, diu com pràtiqu[a] és que, com prelat ve novament en son bisbat, que lo clero lo socorien; per què ell los preguava que no fos ell pus mal tractat que'l senyor son oncle.¹⁴⁷¹

685.

DE HELEGIR .XII. PREVERES

Divenres a .X. del dit mes, a la confraria de Sant Jaume, foren la major part del clero. Hon fonch determenat que per la Seu sien nomenats .XII. preveres, e per cascuna paròqui[a] .II., e per los rectós sien .IIII.; e aquests agen càrech de comunicar del donatiu e altres coses nesesàries.

¶ ¹⁴⁷⁰ SANCHIS SIVERA («El Cardenal Rodrigo de Borja...», p. 135) explica l'irònic i alhora severíssim comentari perquè l'autor, *testigo, tal vez presencial, era enemigo de los Borjas, empezando por Calixto III, com a servidor hasta la adulación de Alfonso el Magnánimo*. ¶ ¹⁴⁷¹ El subsidi dema-

nat pel cardenal es destinava realment a la lluita contra els turcs, instat pel papa Sixt IV, i el clergat de la diòcesi aprovà contribuir amb 50.000 sous (SANCHIS SIVERA, *op. cit.*, pp. 139-147, on es publica el discurs de Roderic de Borja, en versió castellana).

686.

COM APARELAREN LOS CARRÉS PER HON AVIA PASAR LO SENYOR
CARDENAL E BISBE

Disapte a .XI. de juliol, a .III. ores après migjorn, lo senyor cardenal cavalcà per anar a la Verge Maria dels Ignocens,¹⁴⁷² hon foren tots los regidós e senyós de la ciutat acompanyar. E per los carés hon avia passar éran altament aparellats, començant a la Tapeneria, tot lo carrer fins a les cubertes¹⁴⁷³ cubert de tapins; los argentés¹⁴⁷⁴ pararen de diversitat de or e de argent, de perles e pedres e de quoses de molta vàlua; tots los botigués, parat altament los carés, cuberts de draps de brocats e de seda; la Porta Nova, la pus solempnament que presones ajén vist, de dalt fins an ter[r]a tot cubert de diversitats de coses de molta stima e gran vàlua, ab molts canelobres que pengaven per mig, e'n cascú cremava .VI. siris; lo carer nou de N'Abat, de diversitat de coses de tel·la, tot lo carrer cubert de papalons; la Peleria, draps de diverses maneres, brocats e ||^{171v} de seda; lo Trench, parat de coses noves e fresques abundantment; lo Mercat, parat; tots los carés per hon avia a pasar enpaliats e ornats. La multitud de senyors e senyores que anaven per los carrés a caval, les senyores en les anques de les mules, gent a peu, que a gran pena se podia anar per los carés. La festa fonch tan gran e tant ornada de diverses coses riques e de gran vàlua que totes les gens n'estaven admirades, que may fonch vist ni dit ni hoït tal festa. València, Déu te conserve en la sua amor e gràcia e benedició, que ab probrea e gerres as fet tal festa que serà nomenada per tot lo món!

687.

AL MONESTIR DE SANCTA CLARA, LO CARDENAL

Diluns a .XIII. del dit mes de juliol, de matí, cavalcà lo senyor cardenal bisbe e legat ab lo triüf de sa gent e de la ciutat, e fonch al monestir de Sancta Clara, a l'hofici de sancta Margarita; e, acabada la missa, entrà e visità lo monestir e monges.

688.

PARTÍ DE VALÈNCIA LO SENYOR CARDENAL

Divenres darer dia de juliol, lo senyor cardenal bisbe se partí de València per al senyor rey, que stava prop de Barcelona, que la tenia asetgada. Partí ab .CC. de mula.

¶ ¹⁴⁷² El cèlebre Hospital de Folls, creat el 1409. Vid. RODRIGO PERTEGÁS, *Historia de la Antigua y Real Cofradía de Nuestra Señora de los Inocentes*,

Mártires y Desamparados..., cit., pp. 11 i ss. ¶ ¹⁴⁷³ cubertes, repetit al ms. ¶ ¹⁴⁷⁴ És a dir, el carrer de l'Argenteria, hui de Martín Mengod.

689.

DEL COMPTE CORELA E DON PERO MAÇA

Durant¹⁴⁷⁵ les eniquitats e mals del compte Corela e de don Pero Maça, dimarts a .XXIII. de juny, vespra de sant Johan, gent de don Pero Maça entrà a córe[r] e robar lo loch de Asp. E, anant en la presa, vench gent del compte Corela, e cobraren la presa e mataren molta gent; e fonch mort don Loís de Roquaful, e levaren-li lo cap, e en lo dit portava una turquesa: talaren-li lo dit e apo[r]taren-lo al compte Corela, per sguart com lo don Loís avia degolat don Francesch, jermà del compte Corela.

690.

DE LA DONA MORTA DEGOLADA

Divenres de matí, a .XVII. de juliol, a l'aygua¹⁴⁷⁶ d'En Bonanat fonch atrobada una dona bela e jove, de edat de .XX. anys, degolada, vestida ab un brial, faldetes de grana, ab miga roba de fin drap, ab guans en les mans. No és coneguda; fonch aportada al Guerau.

691.

DE .VI. JUSTÍCIES EN VALÈNCIA

Per rahó de les moltes bandositats¹⁴⁷⁷ e morts que tots dies se fien en València, fonch ordenat que fesen .VI. justícies: los cavalés, mossén Jofre de Monpalau, mossén Johan Vives, mossén Galceran Mercader; los ciutadans, en Francesch Valleriola, n'Anthoni Pelicer, en Sorel.¹⁴⁷⁸

692.

DE LA MOLTA PEDRA, E DE LA CAÇA¹⁴⁷⁹ ||172r

Diluns a .X. de agost, dia de sant Lorens, entre Cila e Alfafar e la via de l'Albufera, féu fort temps de trons, lamps e pedra molt groça; e matà tanta de la caça de l'Albufera, que a sariades ne portaven a València flamenchs, ànets e de tota manera de caça.

¶ ¹⁴⁷⁵ Ms. *Dirant*. ¶ ¹⁴⁷⁶ Sc., la séquia. ¶ ¹⁴⁷⁷ Ms. *bandosilitats*. ¶ ¹⁴⁷⁸ Tomàs Sorell, senyor de Xeldo i de Sot de Ferrer (*vid.* Baró de SAN PETRILLO,

«Los señores de Albalat», en *Cosas añejas*, València 1919, pp. 90-92), jurat de la ciutat el 1475 (*Libre de memòries...*, II, p. 657). ¶ ¹⁴⁷⁹ Ms. *casa*.

693.

PERDONANÇA DE LA SEU

Disapte a .xv. de agost, any .M.CCCC.LXXII., fonch perdonança¹⁴⁸⁰ a pena e a culpa, en València, de la Verge Maria de la Seu, hon fonch messa la Seu molt honradament aparelada de draps de altar [e] nobles reliqu[i]es. Moltes provisions abundantment; vengueren moltes gents stranyes. Trobaren-se en les caxes de la dita perdonança huit míl[i]a set-cens timbres.

694.

LO SENYOR PRÍNCEP E REY ENTRÀ EN VALÈNCIA

Lo senyor príncep e rey de Cecília vench de Castella e fonch a la ciutat de Çaragoça, e aquí féu grans justícies per rahó dels grans bandos, e més la ciutat tant com poch en pau e concòrdia. E de aquí fonch al senyor rey son pare. E diluns a .vii. de setembre entrà en València; feren festa colent: entrà en palis, carrés empa-liats, multitut de gent, de senyors e senyores, ab grandíssima honor.¹⁴⁸¹

695.

LO SENYOR PRÍNCEP FÉU METRE EN PRESÓ ALCAVOT[E]S

Digous a .xvii. de setembre, lo senyor príncep féu pendre moltes alcavotes e metre em presó, e moltes segretament que fogiren; hoc encara, que molts dels cap[s] de bandos e de parcelitat se apartaren de València.

696.

DEL CADAVAL QUE TANS MORIREN DEL CÓRER LOS BOUS

Diumenge a .xx. de setembre, los Castelsvins convidaren al senyor príncep a dinar, e feren festa de córrer bous en la plaça nova davant casa de mossén Vilarsa;¹⁴⁸² e un cadafal molt ample e alt, que tenia tres cubertes, fonch tanta la gent que y muntà que lo cadafal rompé e voltà la volta de la plaça, e prèns molta gent, hòmens, dones e infants: decontinent ne traguèren .xii. morts, de nafrats de mort molts, e de molts altres guasta[t]s. Pople de València, totes les coses voleu veu[re]! A molts costà lo mal plaer dels bous! Lo qui féu lo cadafal, fogí.

¶ ¹⁴⁸⁰ Ms. *predonanda*. ¶ ¹⁴⁸¹ La ciutat donà quinze mil sous a l'infant Ferran *per socorriment* (*Libre de memòries...*, II, p. 653). ¶ ¹⁴⁸² La plaça de Vilar-

rasa, davant del palau de Dosaiçües, hui desapareguda (CARBONERES, *Nomenclátor... de València*, s. v., p. 115).

697.

JOCHS DE CANYES DEL SENYOR PRÍncep

Diumenge a .XXVII. de setembre, lo dit senyor príncep e rey de Cecíl[i]a, ab molts nobles cavalés e molt magníficament, feren joch de canyes per la ciutat. En lo Mercat, avia tant de poble que los ginets corrien entre les gens.

698.

VENCH DEL SENYOR REY LO CARDENAL LEGUAT ¶^{172v}

Digous primer dia de octubre, lo senyor cardenal e legat entrà en València, que venia del senyor rey. Lo dit senyor cardenal no'l lexaren entrar en Barcelona. A lur entrada en València, molta gent de bé li feren honor.

699.

PACTES DEL SENYOR REY E DE BARCELONA

Diumenge a .XI. de octubre, entrà coreu del senyor rey com lo dit senyor rey e Barcelona heren en pactes, e bons, e que ordenaven los capítols.

700.

PACTES CONCORDATS E CAPÍTOLS

Dimarts a .XIII. del dit mes, a .VIII.º ores de la nit, vench coreu del senyor rey al senyor príncep son fill, com los capítols de Barcelona avia fermat lo senyor rey, e que lo diumenge, dia de sant Luch, devia entrar en Barcelona.¹⁴⁸³ E decontinent tocaren en la Seu e en totes les paròquies.

701.

ENTRÀ LO BISBE DE XERÉS

Divenres a .XVI. de octubre, entrà en València lo bisbe de Xerés,¹⁴⁸⁴ ab molta honor, per fer reverència al senyor cardenal e embaxador.

¶ ¹⁴⁸³ El rei va jurar el 16 d'octubre la capitulació de Pedralbes, acordada amb els dirigents de Barcelona, que posava fi a la guerra, i l'endemà va entrar a la ciutat (VICENS VIVES, *Juan II de Ara-*

gón..., pp. 349-351; ID., *Els Trastàmars*, pp. 187-188). ¶ ¹⁴⁸⁴ Jerez de la Frontera (diòc. de Sevilla), ha estat erigida en seu episcopal l'any 1980, amb el nom d'Asidonia-Jerez. Desconeixem qui

702.

ENT[R]À LO BISBE DE SIGONÇA EN VALÈNCIA

Dimarts a .xx. del dit mes de octubre, vespra de sancta Úrsola, a les .iiii. ores après migjorn, entrà en la ciutat de València lo bisbe de Sigonça,¹⁴⁸⁵ lo qual és de la casa real de Castella, lo qual vench ab gran triümfè; venien dos jermans del dit bisbe, venien .xxx. cavalés ab cadenes d'or en los colls, doentes cavalcadures, adzenbles, hòmens de peu, falquons, monteria e altres coses de gran maravella; e venien primés dos negres ab los grans tabals sobre les bèsties, que paria que lo món degués perir, e tronpetes, tamborinos, ministrés. En aquest triümfre mundanal, entrà en València acompanyat de tots los grans senyors de València, acompanyat de .viii. bisbes. En aquesta honor, fonch a fer reverència al senyor cardenal, e lo dit bisbe posà a casa de n'Anthoni Pelicer. Venia per al capel de¹⁴⁸⁶ cardenal, que li portava lo senyor cardenal e legat.

703.

LO GRAN PRESENT DEL CARDENAL AL BISBE

Lo digous après, a .xxii., lo senyor cardenal e legat li fèu molt gran present al dit bisbe: e fonch primer .xx. plats de moltes maneres de precios[os] confits; après, paguos, capons, galines, poles, polastres, exarples de perdius, oques, ànedes e de altres maneres de volateries, e .xx. adzenbles de civada. Los primés heren a la casa d'en Pelicer, e les adzenbles heren que exien del palau.

704.

COM LO SENYOR REY HERA ENTRAT EN BARCELONA EN GRAN HONOR ¶¶^{173r}

Divenres a .xxiii. de octubre, en l'any .m.cccc.lxxii., de matí, del senyor rey vench lo coreu com lo senyor rey hera entrat en la ciutat de Barcelona lo disapte

és el bisbe citat, que tampoc no va identificar SANCHIS SIVERA («El Cardenal Rodrigo de Borja en Valencia», p. 149). Als Arxius Capitular i Arquebisbal de Sevilla no s'hi troba notícia, segons l'amable informació rebuda d'Isabel González Ferrín, de la Institución Colombina, en carta de data 11 de setembre de 2008. Potser es parla de l'abat de la col·legiata de Xerés, creada al s. XIII. ¶¹⁴⁸⁵ Pedro González de Mendoza, bisbe de Sigüenza (1467-1495), seu que compartí després amb les arquebisbals de Sevilla i de Toledo, creat cardenal per Sixt IV en data posterior als fets, el

maig 1473, malgrat el que diu expressament el *Dietari* (EUBEL, *Hierarchia Catholica...*, II, pp. 235 i 17). SANCHIS SIVERA (*op. cit.*, pp. 152-153) s'hi mostra també estranyat, sense compartir l'opinió, coincident amb el nostre cronista, dels historiadors castellans, i sospita que l'objecte de la visita de l'influent i fastuós prelat al cardenal Borja no fos un altre: demanar-li de part de la infanta Isabel la mediació per concordar Enric IV de Castella amb el primogènit d'Aragó, car el seu matrimoni amb aquella s'havia fet contra l'oposició del monarca. ¶¹⁴⁸⁶ Ms. *del*.

pasat, ab molta honor, e lo poble, ab moltes làgremes, demanant misericòrdia a la magestat del senyor rey. E decontinent thocaren les morlanes en la Seu e en totes les paròquies, e lo senyor príncep e lo bisbe de Cigonça cavalcaren per València.

E lo dit divenres feren crida que lo disapte e diluns fesen festes colent[s] per la ciutat, e, al vespre, que fessen alimares e festa. Lo disapte feren professó general a [la] Verge Maria de Gràcia, fent la volta de *Corpus Christi*, e lo dit disapte, après dinar, tots los hoficis ab ses banderes, balant, foren al Real e al senyor cardenal e al bisbe de Cigonça; e tot lo dia e part de la nit durà la festa.¹⁴⁸⁷

705.

LA GRAN FESTA DEL[S] HOFICIS

Lo diumenge après, a .xxv. del dit mes, qui poria dir la gran festa que en València se féu! Que cascun offici se vistí de sa manera, altament areats, que fonch cosa de admiració en una nit fer tals actes, anan al Real les banderes e los hoficis balant, e al palau del senyor cardenal.

706.

LO GRAN CONVIT QUE FÉU LO CARDENAL AL BISBE

E lo dit diumenge, lo senyor cardenal convidà a dinar al bisbe de Cigonça. Qui poria dir ni scriure lo gran triümfè! Lo palau aparelat de richs draps, lo gran tinel parat ab molta diversitat de vexella de argent, la taula parada ab letres gòtigues de mura¹⁴⁸⁸ que dien: *Ave Maria, gratia plena*.¹⁴⁸⁹ E cigué primer lo cardenal; après, lo bisbe de Cigonça e lo germà del dit bisbe, ab .v. nebots e parents; e, pres ayguamans, ab molts ministrés e sons, vengueren .vii. çoperes grans ab gingebre vert; après, vengueren .vii. plats ab dos pagos cascú, ab lo coll e coes, e moltes perdius en cascun plat, ab penons ab senyal de Borga, e, los pagos, les coronas dahorades; après vengueren quatre plats, que cascun plat aportaven quatre hòmens, hon havia capons, galines, poles, hoques, ànedes, fotges, coloms, vedela, cabrits e altres vian-

¶ ¹⁴⁸⁷ De la celebració a València de l'entrada del rei a Barcelona parla una nota copiada en un llibre de comptes de l'arxiu del Baró de Terrateig, coincident en substància amb el *Dietari: ...divendres a xxiii del dit [d'octubre 1472] vench lo coreu en València ab la bona nova, e foren vestits los Jurats de morat de grana, gramales e caperons; lo Sindich e lo coreu de grana; lo Racional roba larga de carmesi; de grana forada de marts los Deputats. Robes larges de velut negre En Johan Comes; escrivà de la deputació vestit de quartray; los vergers dels jurats e portes de deputats robes morades. Disabte, a xxiiii de octubre, profeso general ab tot lo clero e monestirs, e lo cardenal de Valèn-*

cia Rodrigo de Borga e quatre bisbes. Ana dita profeso a la Verge de Gràcia; balaren los hoficis tres gorns, e al quart gorn pararen totes les botigues de la ciutat e cavalcha lo Rey de Cecília e lo Bisbe de Ciguença; lo cinquen dia balaren los hoficis, e los cavallers gran goch de canyes (RODRIGO PERTEGÁS, «Efemérides notariales», p. 197). El 25 d'octubre, els jurats contestaven a la lletra reial citada del 23, referint els actes festius descrits (*Epistolari de la València medieval*, ed. d'A. Rubio Vela, II, doc. 106). ¶ ¹⁴⁸⁸ Hi entenem lletres de caràcter epigràfic, no documental. La veu *mura* no figura al *DCVB* ni al *Dic. Aguiló*. ¶ ¹⁴⁸⁹ Lema heràldic del llinatge Mendoza.

des prensades e cansalada, e a cascuna vianda sa salsa preciosa, e totes les viandes venien a les grans maneres, de sons e trompetes; enaprés vengueren ¶^{173v} dos plats ab gran verdesqua, e un pago en cascun plat enmig de la verdesqua, ab los cols, ales e coes, e per la boqua lançaven aygua almescada, e los trinxants alçaven l'ala e talaven, e l'aygua presiosa totstems¹⁴⁹⁰ exir per la boca dels pagos; après vengué lo mengar blanch, e prensades ab abundància¹⁴⁹¹ de çucre, e naprés, vengueren los grans plats de diverses maneres de confits; dels vins, crech que heren preciosos.

Fonch un dinar e festa axí solemna e bella que m dóna de parer que fosen de aquelles festes resenb[ll]ant del senyor rey don Alfonso, triüfant en honor, que no puch més encarir. E après dinar, a les quatre hores, lo senyor cardenal e huit bisbes cavalcaren per València, ab tots los nobles e cavalés e senyós regidós de la ciutat, poble e gent, que a penes podien anar per la ciutat, los hoficis ab diversitat de vestidures balant e fent festa, que les gents n'estaven admirades, en especial les gens tantes estranyes que heren en la dita ciutat triümfosa de València. Avem mester que clavem fort e ferm la roda mundana, que stiga ferma, que ns conserve nostre senyor Déu en pau, salut e prosperitat!

Diluns après, a .xxvi. del dit mes de octubre, fonch feta molt major festa per los hoficis e gent de la ciutat, e de diversitat de vistidures, de sons, de bayls e altres coses; e durà tot lo dia e part de la nit.

707.

GRANS FESTES

Lo dimarts après, tota la ciutat fonch empalia[da] de rics draps: botigues al·tament parades, la major part dels carrés cuberts, draps de brocats e de sedes abundant[s] parats per los carrés. Lo bisbe de Cigonça, ab los .viii. bisbes; lo governador, batle, justícies, jurats e molts senyós cavalcant per ciutat, los senyors a caval ab les senyores en les anques de les mules; lo senyor príncep, rey de Cecília, ab los galants, ab aquella honor e trihumfre; e los senyós de regidós, ab los .viii. bisbes, foren a la Sala de la ciutat,¹⁴⁹² e aquí fonch la gran col·lació de moltes maneres de confits, fets en diverses maneres, preciosos vins abundantment, de què la gent stranya estaven admirats de tals actes e festes de la ciutat de València, dient que més és València que no és tot lo¹⁴⁹³ restant del món.

708.

GRANS FESTES

Lo dimecres après, fonch festa dels apòstols de sant Simó e sant Judes. Feren molt major festa que·ls altres dies, e més vestins los hoficis en diverses co-¶^{174r}ses de

¶¹⁴⁹⁰ Ms. *tost temps*. ¶¹⁴⁹¹ Ms. *abuncància*.

¶¹⁴⁹² Segueix al ms., ratllat: *que hera molt en punt*. ¶¹⁴⁹³ Ms. *la*.

vistidures e entramés. Fonch fet lo senyor príncep rey de Cecíl[i]a; tots los barons e senyors de Castella, ab gran monteria; fonch fet lo cardenal e bisbes; los pexscadós, ab barqua, pexcaven pexs viu; los lauradós, ab diverses coses; los moros, ab riques algubes. Tots los dits entrameses e festes anaven al Real, e al senyor cardenal e al bisbe de Sigonça. La festa durà tot lo dia e la major part de la nit. Lo senyor príncep e rey de Cecília, en la vesprada, ab molts galants e gran honor, feren jochs de canyes, e en lo Mercat tanta hera la gent que los ginets no podien córe[r], car per les moltes gerres del principat de Catalunya, e encara de Aragó, e per la molta e gran abundància dels viures de València, heren venguts en València e volien veure's tot lo que's fia.

E ací fo[n]ch acabat e fenit totes les triüfant[s] festes de la pau del senyor rey don Johan ab Barcelona, que serà memòria de les dites festes tant quant lo món durarà.

709.

LO SENYOR PRÍncep E REY FÉU LO FILOL DE MOSSÉN LOÍS FERRER

Diumenge primer dia de noembre, dias de Tots Sants, lo senyor rey de Cecília fonch a Sant Johan del Mercat per bateyar lo fill de mossén Loís Ferrer. Foren padrins lo dit senyor rey, don Alfonso, fill de l'almirant de Castella, e don Pedro, fill de l'arcabisbe de Tholedo,¹⁴⁹⁴ e la padrina la senyora muler de mossén Loís de Castelví, filla de mossén Monpalau. Féu lo bapisme lo bisbe Peres. Donà lo rey una cadena d'or ab un fermal, e féu (*blanc*).

710.

DE LA MORT DE MOSSÉN DIAGO FURTADO

De Castella vench en València mossén Diago Furtado ab sa muler, bella senyora e de gran linatge, bastarda; e comprà una alqueria al camí de Torrent d'en Johan Gosalbo, specier, per .XXX. mília sous, e la paguà, e tenia casa en València. E lo diluns a .II. de noembre, a .II. ores de la nit, per lo senyor rey de Cecília fonch donada centència de mort, lo qual fonch hofegat ab una corda de cànem ab un garot; e fon aportat davant la cort del governador e mes sobre una flaçada, ab dues antorxes cremant, e stech tota la nit e dia fins a les .IIII. ores, que fonch soterrat en Preïcadós. En la paret de l'artiaqua¹⁴⁹⁵ avi[a] un albarà dient com lo senyor rey de Cecília avia man[a]t donar centència de offegar a la presona de ^{174v} mossén Diago Furtado, de la ciutat de Tholedo, per falsador de moneda aprovat. Mossén Hòdena, aguazir del senyor rey, aministrà la justícia, e lo dit senyor manà que deconti-

¶ ¹⁴⁹⁴ L'arquebisbe era Alonso Carrillo (1446-1482). *Vid.* EUBEL, *Hierarchia Catholica...*, II, p. 252. ¶ ¹⁴⁹⁵ La casa de l'ardica major era a la plaça de la Seu, al lloc que ocupa des del s. XVII la ca-

pellà de la Mare de Déu dels Desemparats (TEIXIDOR, *Antigüedades de Valencia*, I, p. 174), pròxima a la Casa de la Ciutat, palau del governador i altres edificis de govern.

nent fos depositat, que no fos pus aguazir, com ell no avia manat¹⁴⁹⁶ axí fer la sentència p[r]esta. E la senyora muler del dit mossén Diago féu molt grandísim dol.

711.

LO CARDENAL E BISBES SE PARTIREN PER A CASTELLA

Lo dit diluns a .ii. de noembre, lo senyor cardenal e lo bisbe de Segonça, ab tots los bisbes e molts senyor[s] de València, a .ii. ores après¹⁴⁹⁷ migjorn se partiren de València per anar en Castella.¹⁴⁹⁸

712.

DE MORT DE LEOPART E DE LA DONA

Leopart tenia una dona per amiga, la qual tenia marit; e la dona ginyà tant que'l Leopart matà al marit de la dita dona, que ab una balesta tirà un passador dintre la casa, del qual colp morí; e la dona féu procés a un son vey. La qual cosa Déu permeté que fonch sabut, e lo digous a .v. de noembre foren pengats en lo Mercat: lo Leopart anava mort, que no podia parlar; la dona, ab molt esforch e gran lengua, e al muntar de la scala se féu ligar les faldes.

713.

PARTÍ LO SENYOR PRÍncep

Lo dit digous a .v. de noembre, se partí lo senyor rey de Cecília de València, per anar a Barcelona al senyor rey son pare.

714.

LO SENYOR REY DONÀ LES ARMES A·N ÇAHERA, E .VIII.^M [SOUS] DE RENDA

Disapte a .xiii. de noembre, lo senyor rey trameté a·n Guillem de Çahera, racional, les sues armes, e li consignà sobre la batlia .viii. míl[i]a sous de renda: honor e favor del senyor rey e de totes les altres gens.¹⁴⁹⁹

¶¹⁴⁹⁶ *manat*, interlineat. ¶¹⁴⁹⁷ Ms. *aprer*. ¶¹⁴⁹⁸ El legat hi anava amb la missió de confirmar el matrimoni anticànònic, per defecte de consanguinitat, del rei Ferran i la infanta Isabel, contret el 1469 (*vid. supra*, núm. 643, nota; VICENS VIVES, *Juan II de Aragón...*, p. 346; Miquel BATLLORI, S. I., *Alejandro VI y la casa*

real de Aragón, 1492-1498. Discurso leído... con motivo de su recepción..., Madrid, R. Academia de la Historia, 1958, p. 15: 2a ed. en ID., *Obra completa*, iv.- *La familia Borja*, a cura d'E. Duran i J. Solervicens, València, 1994, pp. 171-212). ¶¹⁴⁹⁹ *honor... gens*, afegit posterior de la mateixa mà. S'hi veu un punt d'ironia.

715.

DEL GRAN FRET E FORTUNA EN MAR

Divenres primer dia de jener, e any .M.CCCC.LXXIII., e disapte e diumenge féu fort temps de glasa, fret e vent, [e] gran fortuna en mar. Moltes fustes se perderen; la galera del compte de Quir[r]a vench a través entre Dénia e Exàbea; molta gent ne vench en València desolats, anant a demanar almoynes.

716.

LO MAESTRE DE MUNTESA, VISREY

Disapte a .II. de jener, lo senyor mestre de Muntesa entrà en València, e lo dimarts, a .V. del dit mes, fonch jurat per visrey de regne de València.¹⁵⁰⁰

717.

DEL GRAN VENT QUE FÉU DE PONENT

Divenres a .VIII. de jener, féu tan gran vent de ponent en la nit, e a migjorn féu tan gran vent, que dero[quà] barandats e·xides de cases, aranquà arbres, e paria que fos foch, tant vench calent. Féu molt gran dan e mal.

718.

LA MOLTA HONOR DEL SENYOR CARDENAL

Lo senyor cardenal és en Castella ab molta gran honor e reverència. Fon-li fets grans e molts presents: lo arcabisbe de Tholedo li ha presentat una copa d'or, ab lo sobrecop ab moltes perles e pedres ¶^{175r} fines; de presens de forment, de civades, de vins blanch e vermell e de carns, tant abundantment que bastara a molta més gent que'l senyor cardenal aportava.

719.

PERPINYÀ SE DONÀ AL SENYOR REY

Dimarts a .VIII.º de febrer, vench coreu com Perpinyà s'era donat al senyor rey. E decontinent thocaren campanes, e lo dimecres feren alimares, e lo digous profesó a la Verge Maria de Gràcia general.

¶¹⁵⁰⁰ Fra Lluís Despuig, lloctinent general del regne de novembre de 1472 al 1478
(MATEU IBARS, *Los Virreyes de Valencia*, pp. 93-94).

720.

MORT DEL BISBE DE TORTOSA

Disapte a .xviii.º de febre[r], morí lo bisbe de Tortosa, de Muncada.¹⁵⁰¹ Morí de veleya: prelat de molta honor e molt virtuós.

721.

COMBAT AL CASTEL DE PERPINYÀ

Lo senyor rey, ab gent de Catalunya, de Aragó e de València, foren a Perpinyà, e pres Perpinyà donaren de grans combat[s] al castel, que hera en poder de francesos. De França vench molta gent d'armes¹⁵⁰² en ajuda dels que heren en lo castel, e los del senyor rey vengueren a batala, e mataren un compte francès capità e pus de .D. francesos; per la qual rahó lo rey de França fa gran aparell de gens d'armes.

722.

LO SENYOR REY AMPRÀ GENT E DINÉS

E lo senyor rey féu letres en Aragó e a València de amprant de gent e de dinés,¹⁵⁰³ per poder resestir a la gent francesa. Lo senyor visrey, ab altres senyors, anaren amprar per València a totes maneres de gent, de què tragneren molts dinés.

723.

DE DONAR SOU PER SOCÓRE[R] LO SENYOR REY

Disapte a .viii. de maig, feren crida per donar sou a quatr[e]-cens hòmens d'armes. Tots dies se ajustaven tots los braços en la Seu.

724.

DELS SENYÓS QUE FOREN A PERPINYÀ

Diluns a .x. de maig, molts cavalés prengueren sou per anar a Perpinyà, que francesos tenien asetgat Perpinyà, que heren pus de .xxx.^m los francesos, e lo senyor

¶ ¹⁵⁰¹ Ot de Montcada (1447-1473). EUBEL (*Hierarchia Catholica...*, I, 223, i II, 9 i 143), que data la mort el 20 de febrer, el confon amb el seu predecessor homònim Ot de Montcada i de Luna (1415-1446/47), creat cardenal per l'antipapa Fèlix V. *Vid. GEC*, s. v. *Tortosa*. ¶ ¹⁵⁰² Les

forces de Felip de Savoia, cunyat de Lluís XI, i del cardenal d'Albí, Jean Jouffroy, vers trenta mil homes (*VICENS VIVES, Juan II de Aragón...*, pp. 355-356). ¶ ¹⁵⁰³ Oració de sintaxi molt defectuosa, cas no infreqüent, probablement atribuïble a l'escrivà.

rey hera en Perpinyà. Don Pero Maça e don Loís son germà¹⁵⁰⁴ foren a Perpinyà ab .c. rocins, e pasaren alba de matí per lo camp dels francesos e se n'entrà en Perpinyà, la qual cosa lo senyor rey hestimà molt.

725.

DE MOSSÉN MILÀ, COM LI HYSQUEREN DESFREÇA[T]S

Divenres a .xxi. de maig, a .x. ores de matí, endret Sant Esteve, dos hòmens en thoques ab bons ginets hysqu[er]en a mossén Milà e li tiraren tres lançades, e mossén Milà portava bon jaquet,¹⁵⁰⁵ que l'estalvià de mort, de què fonch nafrat en lo bras; e los dels ginets tiraren e foren a Cataroga, e ||^{175v} decontinent foren mesos en una barqua [e] pasats a la Devesa. E lo visrey e governador foren a Maçamagrey, loch de mossén Escrivà, per lo qual fonch fet lo cas, e donaren scorcol de tot lo loch; e après foren a Cataroga, e parlaren ab mossén Çanoguera,¹⁵⁰⁶ lo qual los respòs que los hòmens heren stats alí, emperò que tantost se n'anaren. Mossén Milà decontinent se n'anà de València, e alguns altres cavalés de sa partida.

726.

PRENIEN SOU E FIEN MOSTRA

Molts cavalés e gentilshòmens prenen sou, e tots jo[r]ns, après dinar, fan mostra per València, e s'partixen al senyor rey; e lo diluns a .xxiii. de maig, començaren a partir.

727.

DEL CAMP DELS FRANCESOS

Los francesos són .xxv.^m, e tenen camp a miga legua de Perpinyà. Los del senyor rey sovint coren lo camp dels francesos, e fan de grans preses.

728.

MORT DEL CAPITÀ ARMENDARI

Lo primer dia de juny, lo Armendari coregué lo camp dels francesos e féu gran presa, e lo caval del dit Armendari fonch nafrat, per què lo Armendari fonch pres, e decontinent lo degolaren; per la qual rahó, tots los francesos que tenien presos foren degolats.

¶ ¹⁵⁰⁴ Ms. *germà*. ¶ ¹⁵⁰⁵ Era una túnica exterior forta que protegia el cos (Martí de RIQUER, *L'arnès del*

cavaller. Armes i armadures catalanes medievals, Barcelona, Ariel, 1968, núms. 35 i 46). ¶ ¹⁵⁰⁶ Ms. Çanaguer.

Los francesos tenien los pasos establi[t]s, que vituales no podien entrar, per què en Perpinyà lo senyor rey e tots perien de fam. Per què fonch acordat que los del senyor rey feren mostra de .D. adzembles que venien a Perpinyà, e los nostres se meten enbosca[da], e los francesos hysqueren per a les adzembles, e hyxen lo[s] de Perpinyà e los de la embosqua[da] e fan gran matança dels franceses; e foren presos set capitans, ço és, monsenyor de Lau,¹⁵⁰⁷ lo senescal de Tholosa, lo senescal de Bellcayre, lo vestal¹⁵⁰⁸ de Armanyach, lo senescal de la Potril,¹⁵⁰⁹ el capità de Cobliure, lo mestre de sala de monsenyor lo cardenal de Ras.¹⁵¹⁰ E an coregut fins a la bastida dels francesos, e a hu del senyor rey avia .C. francesos; e fonch la dita bata[la] a .XXI. de juny.

729.

LOS FRANCESOS DONAREN COMBAT A LA VILA

E lo disapte abans, a .XVIII.º de juny, alba de matí, los del castel e part del camp donaren combat a la vila de Perpinyà, ab moltes escales. Avien minat del castel a la vila, e los del senyor rey, ab molt ànimo, los derotaren e'n mataren molts, car los crits e avalot dels francesos era tant que paria que'l cell e la terra devia perir.

730.

PER DONAR COMBAT AL CAMP DELS FRANCESOS ¶¶^{176r}

Lo dia de sant Johan, lo senyor rey, ab tota sa gent, foren en punt per donar batalla als francesos, e foren al camp ab ses batales ordenades: no y trobaren nengun francés, que en la nit tots se'n foren anats.

731.

DE LA VICTÒRIA DEL SENYOR REY

Dimecres a .VIII. de juliol, entrà lo correu de la victòria del senyor rey. Decontinent, tocaren morlanes, e totes les paròquies; e lo digous en la nit feren alimares e festa, e, lo divenres, profesó general a la Verge Maria de Gràcia.

¶¹⁵⁰⁷ Antoine de Lau, governador del Rosselló per Lluís XI de França (VICENS VIVES, *op. cit.*, p. 355). ¶¹⁵⁰⁸ Sembla ser errada de l'escrivà, per [se]nescal. ¶¹⁵⁰⁹ Topònim no identificat. La Potrie és

una població de la regió del Loira. ¶¹⁵¹⁰ El citat Jean Jouffroy, bisbe d'Arràs (1453-1463) i després d'Albí (+1473), creat cardenal per Pius II (EUBEL, *Hierarchia Catholica...*, II, 13, 84 i 98).

732.

LA GRAN FAM QUE AVIEN PASAT

Lo dit divenres, a .x. de juliol, foren arribats ací en València alguns que són estats en Perpinyà, e contaren les grans congoxes e afanys que han pasat e la gran fam, car dien que don Loís Cornel, jermà de don Pero Maça, fonch malalt de febra, de la qual malaltia morí, e donaven en un polastre .x. timbres, e en una onça de çucre .xx. sous, que en tot Perpinyà no se n'hy trobà, e que li fien solsit de carn de ase. Què devien passar los altres, que un hom tant amat del senyor rey, ab di-nés no poc haver res per a sa malaltia!

733.

COM TORNÀ LO SENYOR CARDENAL EN VALÈNCIA

Diluns a .xviii.º de juliol, entrà en València lo senyor cardenal, ab tots sos bisbes e sa gent, que venia de Castilla. Feren honor a sa entrada, e lo dia de sant Jaume fonch a la Seu a missa. E dimarts a .iii. de agost, anà ha Xàtiva: entrà en palis e molta honor. E tornà en València digous a .xii. del dit mes, e lo dia de la Verge Maria de agost dixs la missa en la Seu.

734.

COM PARTÍ LO SENYOR CARDENAL E BISBES DE VALÈNCIA

Disapte a .xi. de setembre, e any .lxxiii., lo senyor cardenal, ab tots los bisbes e tota sa gent, partiren de València al Guerau, per anar en Roma ab les galeres venecianes, ab pus de .cc. presones, que paria que anasen a bodes; e, partit lo senyor cardenal, féu núvol e mal temps. E lo diumenge, dinat lo dit senyor cardenal ab tota la gent, se embarquà, e decontinent donaren vela, e costava lo pasatge de les galeres mil e cinch¹⁵¹¹ ducats. E lo dit diumenge he huit dies après féu núvol e mal temps, que lo sol no's mostrà; e lo diumenge en la nit tronà e ploqué molt, e's meteren levants e mal temps en mar, que les galeres coregueren e pasaren per- ril, e vengueren al port de Dénia e aquí stagneren fins al diluns a .xviii.º del dit mes, per rahó del mal temps.

¶ ¹⁵¹¹ Ms. *cinchs*, amb signe d'abreviació damunt les darreres dues lletres, que l'escrivà hi traça so-

vint sense necessitat. No creiem que volgués escriure *cinch-cens*.

735.

COM PERIREN LES GALERES E GENT ¶¶^{176v}

E lo dit senyor cardenal, fent sa via ab les galeres, quasi en fortuna e mal temps. E lo diumenge a .x. de octubre en la nit, en la platga de Pisa, fonch tan gran la fortuna e lo mal temps, que les galeres periren e vengueren a través; la que anava lo senyor cardenal se descoší, e lo dit senyor fonch tret ab molt gran peril, e alguns altres senyors de l'altra que donà a través no'n scapà nengú que tots no fosen ofegats; alguns dels marinés escaparen sobre posts. O gran dol e mal, de quatre bisbes, tants hòmens de ciència, tant jovent que anaven a Roma per a[u]mentar-se en honor, tants que anaven a estodiar en Bolunya, tanta gent de venicians, tanta vexela [e] robes del senyor cardenal, tanta mercaderia, que's diu que en la platga de Pisa heren pus de .cc. hòmens morts! Quanta és la gent de València que són perides en lo dit pasatge: mossén Filip¹⁵¹² Boyl, noble, lo germà de mestre Borel, lo fill de n'Ambròs Alegret,¹⁵¹³ lo fill d'en Prats, lo fill d'en Santfeliu, e tants d'altres que no's pot dir! Lo senyor cardenal és en Pisa ab la poca gent que són escapats, per refer-se, que com fonch tret de la galera no trach sinó la camissa: tot l'alre fonch perdut en mar.

736.

DEL MORO QUE VENCH [A] ALAQUÀS

Disapte a .xvi. de juliol, en lo loch de Alaquàs, vench un moro molt valent, e's tech alguns dies esperant un companyó per matar a micer Aguilar,¹⁵¹⁴ que'ls trametia mossén Muntagut; la qual cosa fonch sentida. Fonch pres lo moro e confessà tot lo que avien a fer e la manera e lo com; lo dit moro fonch tret fora lo loch de Alaquàs, e aquí fonch alancegat: diu-se que fogia.

737.

MORT D'EN JOHAN DIAMANT

Diluns a .xxx. de agost, en Johan Diamant, que estava prop la Verge Maria de Gràcia, per lo matí, muntà en lo banch del cup, e de aquí caygué e donà de cap en la¹⁵¹⁵ ragola, que'l levaren mort, que no parlà ni dixs paraula.

¶¹⁵¹² Ms. *Filit.* ¶¹⁵¹³ Notari de València (F. ANDRÉS ROBRES *et alii*, *Inventario de fondos notariales del Real Colegio Seminario de Corpus Christi de Valencia*, València, Generalitat Valenciana, 1990, s. v., pp. 20-21). ¶¹⁵¹⁴ Jaume Garcia d'Aguilar, senyor

d'Alaquàs, doctor en ambdós drets, després mestre racional del regne de València (J. M. Manuel CORTINA i V. FERRÁN SALVADOR, *El palacio señorial de Alacuás*, València, Centro de Cultura Valenciana, 1922, pp. 76-77). ¶¹⁵¹⁵ Ms. *lo.*

738.

LO SENYOR REY CONCORDAT AB LO REY DE FRANÇA

Diumenge a .XXVIII.º de setembre, dia de sant Miquel, vench correu com lo senyor rey hera concordat ab lo rey de França.¹⁵¹⁶ E decontinent tocaren les morlanes, e per totes les paròquies, e en la nit feren halimares e festa; e l'endemà feren profesó a la Verge Maria de Gràcia. ¶^{177r}

739.

DE LOÍS PERPINYÀ E DE NA ANGELINA

En lo mes de noembre (*blanc*), Perpinyà Bonet, fill d'en Perpinyà, e la filla de n'Angelina, que ven en lo Mercat, manlevaren plats, copes, pitxés e altres coses de argent, e anaren-se'n en Requera (*sic*). Decontinent, feren procès en abcència al dit Perpinyà; emperò, som pare e cunyat del dit Perpinyà treballaren tant que secretament feren venir la filla de na Angelina en València, e tornaren tot l'argent a de qui era. E lo Bonet hera guiat per lo senyor de Mislata, e lo dimarts a .XIII. del dit mes, alba de matí, lo visrey fonch a Mislata e près lo Perpinyà, e decontinent li féu raure lo cap e'l més en la presó comuna. E lo dimecres, a .XV., li donà centència de pengar, e, anant fent la volta per la ciutat, los jurats e racional foren al visrey, dient com lo procès no he[ra] ben fet, que fos sa mercé que'l poruguàs; e lo visrey fonch content, de què lo dit Perpinyà fonch tornat de la Freneria en la presó. E lo procès se purgà, e lo procès del loctinent en Carasquer¹⁵¹⁷ e altres coses, de què lo senyor rey li donà centència de pengar e condempnar en les despeses. Fonch pengat dimecres a .V. de jener, vespra de Epifania, en lo Mercat de València.

740.

COM VENCH DE NÀPOLS LO FILL DE MOSSÉN PRÒXITA

Dimecres a .XX. de deembre, entrà en València mossén Francesch Johan, fill de mossén Nicolau de Pròxita, que venia de Nàpols, al qual fonch feta molta gran honor a sa entrada.

¶ ¹⁵¹⁶ Pau de Perpinyà, de 17 de setembre de 1473 (VICENS VIVES, *Juan II de Aragón...*, p. 358).

¶ ¹⁵¹⁷ Joan Carrasquer, lloctinent del justícia cri-

minal el 1461 i el 1470, *olim barber e ara cavaller y aguacil de la Inquisicio (Libre de memòries...*, II, pp. 628 i 647). Ignorem a què al·ludeix el text.

741.

COM MORÍ LO CARDENAL DE L'ÀUC

Digous a .XXI. del dit mes, vench lo coreu com lo cardenal de l'Àuc,¹⁵¹⁸ fill del duc de Savoya e legat en la França, era mort; lo qual avia fet molt mal en lo fet de Perpinyà, com lo rey de França hagués donat Perpinyà al germà del dit cardenal, lo qual sostenia la guerra de Perpinyà contra lo senyor rey.

742.

DE LA FAM DE L'ANY .LXXIII.

En los anys pasats aviem agut gran abundà[n]cia de viures de totes maneres de vituales, abundantment. E en lo present any de .M.CCCC.LXXIII., en lo mes de novembre pasat, començaren a mancar los viures; lo deembre, molt més; lo giner e febrer, la tanta carestia de blats: lo cafís del forment a .CXX. sous, lo cafís de la dacça a .LX. sous, lo cafís de l'ordi a .XXXX. sous. Fonch general la fam, de què les gents restaren destroydes per poder-se sostenir éls e la multitud de les criatures.¹⁵¹⁹ ||^{177v}

743.

D'EN THOMÀS GODAL E SA MULER

Diumente a .XVI. de jener, dia de sant Anthoni,¹⁵²⁰ a .VIII. ores¹⁵²¹ de nit, Thomàs Godal, qui stava en la Sala, que la tenia en custòdia, sa muler volia exir de casa, e prè la copa d'argent. Diu lo Thomàs: «Lexau-la, que no [v]ull que aneu». E ella, que sí; de què ell li vol levar la copa; ell[a], ab un ganivet, donà-li un colp en lo sagí, de què lo dimarts de matí fonch mort. E lo dimecres, a .VIII. ores, la dona fonch soterra[da] daval son marit, e penga[da] en lo Mercat.

744.

FALLIDA DE DOS MERCADERS A VALÈNCIA

En lo mes de novembre, en Jerònim Valentí se abaté, per los molts deutes que tenia. En lo mes de febrer, lo Navaro, gran botiguer, se abaté: féu gran dan a molta gent de la ciutat de València.

¶¹⁵¹⁸ Sanchis Sivera *Lave*; el mateix autor l'identifica, creiem que amb raó, amb el cardenal Jonffroy (Jouffroy), bisbe d'Albí (+1473). Francesc de Savoya, arquebisbe d'Auch (1483-1490), no hi concorda cronològicament, ni fou cardenal (EUBEL, *Hierarchia Catholica...*, II, 100). ¶¹⁵¹⁹ Al peu, de lletra del s. XVI:

Ítem, en lo any mil .D.XXIII., fon lo cafís del forment en València a sis ducats lo menys, e lo any mil .D.XXX. fon a .LXXXX. sous lo cafís, la dacça a .LX., lo ordi a .XXXII. sous cafís. ¶¹⁵²⁰ El 1474 caigué certament en diumente el 16 de jener, però la festa de sant Anthoni Abat era el dilluns 17. ¶¹⁵²¹ ores, interlineat.

745.

DEL FOCH DEL CARER DELS CONILS

Diluns a .XXI. de febrer, a .X. ores de la nit, se près foch en la casa d'en (*blanc*) Ferrer, a la canthonada davant la carneria del Mercat, e fonch tan gran lo foch que en lo carer dels Conils¹⁵²² se cremaren .VIII. alberch[s], e pasà lo foch fins al carer de les monges Magdale[ne]s. Féu gran dan a'n Johan Gosalbo, que sis alberchs se cremaren d'ell.

746.

DELS ALBARANS QUE METEREN PER VALÈNCIA

Diumenge a .XX. de març, any .M.CCCC.LXXIII., en la nit, foren messos per molta part de la ciutat albarans dient: «Poble, què sperau? Anau e meteu foch a casa d'en Çahera, e féu-ne çacrifici a Déu, car aquest és destroïdor de València e de tot lo regne!»¹⁵²³

747.

D'EN ÇAPINYA,¹⁵²⁴ E MORT D'EN SCOLÀ, BARBER

Diumenge a .VIII. [de] maig, Martí Scolà, barber, al toch de la oració parlava ab dos frares en la plaça de Sant Francesch. Vench Gaçó: donà-li tan gran coltelada al coll que lo cap ne hanà per terra.

748.

DEL FOCH DE LES MAGDALENES

Dimarts a .X. de maig, en la nit, se mès foch en lo monestir de les monges de Sancta Maria Magdalena, e cremaren-s'i dos cambres.

¶ ¹⁵²² Carrer dels Conills, al sud de la plaça del Mercat (CARBONERES, *Nomenclátor... de València*, s. v., p. 45). ¶ ¹⁵²³ Guillem Saera, racional del Consell de València, exercí l'autèntic control del poder municipal, en nom dels reis Alfons el Mag-

nànim i Joan II, del 1456 al 1477, contra l'ordenament foral (E. BELENGUER CEBRIÀ, *València en la crisi del segle XV*, Barcelona 1976, pp. 40-41).

¶ ¹⁵²⁴ La notícia és possiblement incompleta, perquè no al·ludeix per a res al dit Çapinya.

749.

COM FUGÍ FRARE DAMIÀ

Micer Guillem de Vich, cabiscol, vicari general del senyor cardenal e bisbe, féu en la carceleria una presó fort, e mès-i¹⁵²⁵ frare Damià, apòstata e falsedor de moneda, e un son companyó; e a .xi. de juliol agueren foradada la presó endret lo capítol e fogiren del dit carçre.¹⁵²⁶ ¶^{178r}

750.

DEL SENYOR DE XÈRICA

Diluns a .vi. de juny, mossén Çarçola, senyor de Xèriqua, vench a brega ab sos vasals. Volent-se retraure¹⁵²⁷ en lo castel, lançaren¹⁵²⁸ una cantera del castel, donà sobre una pedra, sortí la cantera [e] donà al dit senyor de Xèrica, del qual colp decontinent morí;¹⁵²⁹ per la qual rahó ha gran congoxa en Xèriqua.

751.

DE MOSSÉN ROIG E MOR[R]O DE VAQUES

Digous a .xxi. de juny, la muler del mor[r]o de vaques, per un cabàs de agrandures que lançà a la porta, vench a paraules ab la dona de mossén Salvador Rog, prevere, de què lo dit mossén Rog e lo mor[r]o de vaques vengueren a brega; fonch nafrat lo dit mossén Rog, del qual colp morí disapte a .xxx. del dit mes. Lo mor[r]o de vaques e la muler foren presos, e los bén[s] perduts: foren-li trobats tres mília reals.

752.

COM PRENGUEREN EUNA

Diluns a .xii. de deembre,¹⁵³⁰ vench correu com los francesos avien presa Euna,¹⁵³¹ com lo que tenia lo loch del capità los donà entra[da]. Hon an pres molts nobles e cavalés e molta gent de bé; als aragonesos [e] valencians an levat cavals [e] armes e destroçats, e lexat anar; als catalans tenen presos e tramesos en França.

¶¹⁵²⁵ Ms. *messí*. ¶¹⁵²⁶ *del dit carçre*, afegit posterior de la masteixa mà. ¶¹⁵²⁷ Ms. *retaire*. ¶¹⁵²⁸ *lançaren*, repetit al ms. ¶¹⁵²⁹ Francesc Sarçola (Zarzuella), cavaller, membre d'una família d'origen aragonés que havia comprat la baronia de Xèrica del rei Joan II, amb gran oposició dels seus habitants, governava despòticament la vila. Ferit com relata el *Dietari*, va morir pocs dies després a Vi-

ver (Francisco del VAYO, *Historia de Xèrica*, ed. i estudi de Rosa Gómez Casañ, Sogorb, Caja de Ahorros de Segorbe, 1986, cap. 213, pp. 531-538). ¶¹⁵³⁰ *de deembre*, interlineat. ¶¹⁵³¹ Lluís XI va iniciar una campanya contra el Rosselló el juny de 1474, i el 5 de desembre les forces franceses prengueren Elna (VICENS VIVES, *Juan II de Aragón...*, pp. 364-366).

753.

DE LA MORT DE MESTRE CLIMENT

Diumenge a .xviii. de deembre, en la nit, morí lo mestre Climent,¹⁵³² lo qual tenia canongia e papordria en la Seu, e tans altres beneficis que pasaven deu mil[i]a florins de renda; lo qual tenia estat de bisbe, e en veritat fia moltes almoynes e molt de bé.

754.

COM LO REY DE CASTELLA ERA MORT

Diluns de matí, a .xviii.º de deembre, vench correu de Aragó com lo rey de Castela era mort, e que avien tramés per lo senyor rey de Cecília que anàs per ésser rey de Castella.

755.

COM JURAREN PER REYNA LA MULER DEL PRÍncep

Lo dia de Nadal de l'any de nostre Senyor .M.CCCC.LXXV., entrà coreu de Castella com avien jurat per reyna la muler del senyor rey de Cecília.¹⁵³³

756.

COM JURAREN PER REY LO SENYOR PRÍncep

Digous a .xii. de jener, entrà lo correu com lo dia de Aparici avien jurat per rey de Castella al senyor rey de Cecília. E tocaren les morlanes e per thotes les paròquies, e lo disapte feren profesó general a la Verge Maria de Gràcia.

757.

COM FEREN FESTA PER LA BONA NOVA ¶^{178v}

Disapte a .xiii. de jener, feren crida¹⁵³⁴ com lo diumenge, diluns e dimarts, dia de sant Anthoni, tothom facen festes¹⁵³⁵ e alegria e solemnitat, per la bona nova. E lo disapte en la nit e lo diumenge feren alimares, bonbar[d]es e festes.

¶¹⁵³² *Vid. supra*, núm. 359. ¶¹⁵³³ Mort Enric IV l'11 de desembre de 1474, entronitzaren tot seguit la seua germana Isabel; l'infant Ferran, cridat a Castella, fou proclamat rei a Segòvia el 2 de gener següent (VICENS VIVES, *op. cit.*, p. 366-367); el *Dietari* ho data el dia 6, festa d'Aparici o de Reis. A València, els jurats feren dol per l'òbit del monarca castellà: ... *la Ciutat de*

València vesti tots los oficials de la Casa de gramalles negres; e... cavalcaven tots vestits de negre... (*Anales valencianos*, ed. cit., p. 42). Observeu la datació de la notícia per l'any de la Nativitat (1475), ús propi d'aquells temps: segons el còmput modern, és el Nadal de 1474.

¶¹⁵³⁴ El *Libre de memòries...* (II, p. 657) erra en datar la crida el dia 10. ¶¹⁵³⁵ *facen festes*: «fàçan festas», corr.

758.

DELS TRES DIES DE FESTES

Lo diumenge a .xv., diluns e dimarts foren fetes aquelles festes triümfoses acostumades de fer per los valencians, de banderes, de vestir e de balar. E dich com per los sastres fonch fet lo senyor cardenal, bisbes, senyor rey, tots los barons de Castella, cascú entitolat qui hera, e la manera com juraven lo senyor rey, [e] casa de munteria; e cascun offici¹⁵³⁶ féu son entramés molt honradament.

759.

D'EN PERE SANCZES (*SIC*), COM LO MATAREN

Diumenge a vespre, a .xxviii.º de jener, en la ciutat de Xàtiva, tocaren a la porta d'en Pere Sanxis, notari, e la moça hobrí la porta; muntaren en l'estudi e degolaren lo dit en Pere Sanxis, e après degolaren la moça, e entraren en la cambra e degolaren la muler, que gaya partera, e un mocet de la casa degolaren; e après prengueren or, argent e dinés, e robaren lo milor de la casa. La guayta passant per la porta veu la porta uberta, cent lo socarim de la candela que cremava los libres, entren en la casa, troben lo gran mal; decontinent van al governador e dien lo cas. Lo dit governador féu de grans proveions per poder centir tanta crueldat.

760.

DELS FRANCESOS QUE VENIEN A EUNA

Lo dia de sancta Maria de febrer¹⁵³⁷ vench coreu com los francesos venien per socórer a Euna .M. cavals e .C. adzembles de vituala. E lo fill de mossén Requesens, capità de Perp[i]nyà, ab la gent de Perpinyà són-los exits e-ls an desbost, e presos e morts molts e levades les vituales, e pres un gran capità de França. En Barcelona n'an fet gran festa, e ací en València.

761.

LO MAESTRE DE MUNTESA SE PARTÍ

Digous a .viii.º de març, lo senyor visrey, mestre de Muntessa, se partí de València per anar al Guerau, per embarquar per al rey de Nàpols, diu-se per matrimoni del fill del rey de Nàpols ab la filla del senyor rey don Johan.¹⁵³⁸

¶ ¹⁵³⁶ Ms. *offi*. ¶ ¹⁵³⁷ La Candelària, 2 de febrer.

¶ ¹⁵³⁸ No sabem si es refereix al segon matrimoni de

Ferran I de Nàpols, el 1477, amb la infanta Joana d'Aragó, filla de Joan II. *Vid infra*, núms. 822-823.

762.

LO FILL D'EN BELVIURE, COM LO FURTAREN

Diumenge a .xii. de febre[r], en Belviure, rich mercader, tramés un son fill, de edat de set anys, a Sant Vicent; e al toch de la oració, lo fadrí venint-se'n a València, per tres hòmens fonch pres e tanquada la boca, e fonch aportat en la margal e'l tengueren tota la nit. E lo pare, vent que tant laguiava son fill, fa cercar, fan crides per València, an gran congoxa. ¶^{179r} Per lo matí, lo fadrí fonch pres per los ladres e fonch aportat a una alqueria deserta, que dien Ribisanzes;¹⁵³⁹ e troben un pastor, e dien: «No digau res del fadrí, car ha mort un fadrí¹⁵⁴⁰ en València, [e] tenim-lo¹⁵⁴¹ ací amagat». E muntaren-lo en una tora que ha en l'alqueria, e anaren-se'n al migjorn. Vench l'altre pastor, companyó del dit pastor, e diu-li lo cas, com li han mes un fadrí en la torra; e lo pastor muntà al fadrí e lo fadrí li diu tot lo cas, e lo pastor pren lo fadrí e vist-li un caputxo, e fora camí porta-l a València e torna-l a som pare. E lo pare del dit fadrí, decontinent, vist de nou de tot lo pastor e li dóna .l. florins d'or. Lo pastor trobà's galant ab dinés, no curà pus del bestiar; sí embarquà's¹⁵⁴² en les galeres del senyor mestre [que] pasen en lo Realme.

763.

[D'EN SALIT]

Divenres a .xii. de maig, en Johan Salit, mercader, arendador dels drets de València, se abaté: ha donat molt dan a València.

764.

DE LA REYNA VIUDA DE CASTELLA

La reyna de Castella viuda,¹⁵⁴³ vent la senyora princessa e lo senyor rey son marit ab tanta honor e prosperitat, ha fet matrimoni de sa filla ab lo rey de Portugal,¹⁵⁴⁴ la qual ha mes en gran congoxa tota Castella, car los barons e grans¹⁵⁴⁵ senyors són divisos.

¶ ¹⁵³⁹ Actualment, partida de Rabisanxo, al terme d'Alfajar (Horta Sud). Vid. J. SANCHIS SIVERA, *Nomenclátor geográfico-eclesiástico de los pueblos de la diócesis de Valencia*, València 1922, s. v. *Alfajar*, p. 52. ¶ ¹⁵⁴⁰ Ms. *fradrí*. ¶ ¹⁵⁴¹ Ms. *te-*

min-lo. ¶ ¹⁵⁴² Ms. *embargà's*. ¶ ¹⁵⁴³ *viuda*, interlineat. Era Joana de Portugal, vídua d'Enric IV. ¶ ¹⁵⁴⁴ La infanta Joana, filla d'Enric IV, amb Alfons V de Portugal (1438-1481). ¶ ¹⁵⁴⁵ Ms. *garn*.

765.

DE BLAY REYFUGES,¹⁵⁴⁶ COM FONC PRES

Disapte a .XVIII.º de maig, Blay Reyfuges, de Çuequa, hac brega en València e nafrà tres hòmens mal nafrats, e lo Blay fonch nafrat en lo bras esquere, e·stech amagat en casa de un son¹⁵⁴⁷ parent Reyfuges. E lo diumenge après, a .iiii. ores après dinar, lo compte Corela, governador, ven a la casa, e lo Blay¹⁵⁴⁸ sortí en camissa e fogia molt belament. Diu lo compte: «Mort o viu, sia pres!» Fonch-li dona[da] una lançata (*sic*) en lo lom esquere que li pasà la lança tot lo cos, e fonch pres. E lo diluns a .xii. ores, a migjorn, fonch pengat en lo Mercat; fonch aportat sobre una car[r]eta ab un matalach, ab la camisa que fonch nafrat tota sanch. La trompeta diha la centència: «Aquest és lo traydor, robador de camins, donador de coltelades malament». Com fonch a la forqua, metreren una talla per muntar-lo¹⁵⁴⁹ en la forqua, e diu: «No qual, que yo m'esforçaré¹⁵⁵⁰ de muntar». He hera més mort que no viu, e com fonch alt, que lo mor[r]o de vaques li volch donar la volta, aferà's a la escala en les mans, cridant: «Jesús!», grans crits, que'l mor[r]o de vaques en denguna manera no'l podia lançar. ||^{179v}

766.

DE LES MORTS DE L'ANY .LXXV.

En l'any pasat de .LXXIII. fo[n]ch la gran carestia dels blats, que les gens quasi romangueren destroydes de sostenir la moltitud de les criatures. E en l'any present de .LXXV., en lo mes de abril, començaren les morts en València, e la gent fonch moguda promptament a fogir, que gent de bé ni menestrals, que casi en València no y romàs gent, que hera molt trista cosa: en la Porta Nova, Trench, carer Nou, tot tanquat. Foren mort[s] generals: en Malorqua, en la ciutat, hy ha hagut jornada de .CC.LXX., que és romasa la ciutat despoblada, e encara tota la ylla. Han durat les morts en València fins en lo mes de març de l'any .LXXVI.; emperò, moren-se en Exàtiva, en Gandia, en Alzezira, en tota la Ribera, en Liria, e quasi en tot lo regne, que no y ha vila ni loch en tot[s] los regnes que no s'i muyren grantment.

¶ ¹⁵⁴⁶ El nom *Reyfuges* ha estat traçat sobre un mot prèviament esborrat, en una imitació maldestra de l'escriptura original, de mà i en tinta negra d'època moderna, possiblement del s. XVIII; el mateix passa en les dues mencions del cognom dins del text. Tal llinatge, o potser malnom, no figura al *DCVB*. La còpia del ms. C (pp. 589-

590), confirma la lectura, malgrat reproduir molt defectuosament aquest punt: *Del Blay Reyfuges, com fonc pres. - Disapte a XVIII de maig, Blay Reyfuges, de Cucaña (sic), ac brega... e·stets amagat en casa de un son parent Reyfuges... e... metren una talla per matarlo (sic) en la forca... ¶ ¹⁵⁴⁷ Ms. sont. ¶ ¹⁵⁴⁸ Ms. Blayl. ¶ ¹⁵⁴⁹ Ms. murtar-lo. ¶ ¹⁵⁵⁰ Ms. n'esforçaré.*

767.

DE MICER ROVIRA, COM FONC MORT

Dimarts a .xxx. de maig, micer Rovira venia de Morvedre, que avia portat sa muler per la mortalitat. E, com fonch a la baraua del Frare,¹⁵⁵¹ lo micer Rovira venia primer, ab una thovalola la cara tanquada, e mossén Johanot de la Cerra¹⁵⁵² pasà com fonch a la gent, conegué lo dit micer Rovira, tornà e féu-li levar la thovalola de la cara, e donà-li una lançada en los pits, que'n pasà de part, e après li'n donà altra lançada, e lo ferre de la lança romàs en lo cos; decontinent lançà lo rol de la sanc per la boca, [e] tantost morí, que no parlà paraula. Fonch gran dol la mort del dit micer Rovira, que hera valent doctor e lo pus bel savi de València, de bela cara e molt bel cos e de bona gràcia.¹⁵⁵³

768.

DELS QUATRE ÀNGELS DELS PORTALS

En lo dit any .LXXV., per los senyors regidós de València feren fer quatre àngels, pintats sobre fusta solempnament. E diluns darer dia de juliol, en la Seu, per lo bisbe Peres, foren conegrats los dos ab solemne offici, e ab molt devota profesó foren aportats, la hu mes en lo portal de Quart, e l'altre al portal dels Sarans. E lo dimarts primer dia de agost, foren conegrats los altres dos àng-^{180r}els per lo dit bisbe en aquella mateixa cirimònia, profeçó e devoció; per lo clero e regidós de la ciutat foren aportats, la hu al portal de Sant Vicent e mes aquí, e l'altre mes al portal de la Mar.¹⁵⁵⁴

769.

DE MOSSÉN BERNAT BALAGUER, PREVERE

Diumenge a .vii. del mes de agost, morí mossén Bernat Balaguer, nat en la vila de Alzezira, criat de micer Pere Basaldú en València. Lo qual mossén Bernat Balaguer [era] sempre beneficiat, e, mort, fonch-li atrobat en pecúnia trenta-sinch mil[i]a sous, hon hy avia mil e cinc-cens timbres; e paria en sa vida, del vestir

¶ ¹⁵⁵¹ Lloc situat al camí reial de València a Morvedre o Sagunt, prop del Puig de Santa Maria (cf. *Crònica de Pere el Cerimoniós*, cap. vi, núm. 44, ed. A. Pagès, p. 375: *...la barraca del Frare del Puig que és en lo camí general, dret lo loch de Nostra Dona del Puig*). Probablement era entorn de l'indret on es fundà al s. xvi la cartoixa d'Ara Christi; el topònim no figura en la cartografia moderna (hi ha una *masia del Frare* al terme del Puig, prop del camí

de Lliria a Puçol, lluny del punt indicat).

¶ ¹⁵⁵² Afegit al peu, de la mateixa mà, hi ha una nota esborrada, referida a J. de la Serra amb un senyal o asterisc: *Ab mossén Johanot de la Cerda (sic) fonch Brusca a la mort del dit micer Rovira.*

¶ ¹⁵⁵³ *de bela cara... gràcia*, afegit posterior de la mateixa mà. ¶ ¹⁵⁵⁴ Aquests actes de devoció a l'Àngel Custodi foren motivats per la pesta que llavors affigia la ciutat, segons ha documentat Sanchis Sivera (p. 193, nota).

e calçar e de les altres coses, que no tenia en son poder vàlua de .v. sous. E en les morts de l'any .LVIII.º morí mossén Bernat Col, lo qual hera molt simple de condició, e foren-li atrobats en moneda quaranta mília sous. Les quals coses són de molt maravelar, volent avançar e ajustar tantes pecúnies e metre en mà e poder de altri, e que hagen a donar e destribuir ço que ab tanta diligència e estudi an guardat e aumentat e tenint pres e ben tanquat. E los marmesós tost e prest hagen donat e destribuït e tret de catiu lo que hera enpresonat, que no aprofitava a vosaltres ni a altri.

770.

DEL REY DE PORTOGAL, DEL MATRIMONI

En l'any .LXXV., los barons de Castella e grans senyors foren divisos, de què feren matrimoni de la filla del rey de Castella ab lo rey de Portugal; de què fonch gran congoxa en tota Castella entre los reys e senyós e barons de Castella, e feren gens d'armes, e tota Castella enbolumada uns contra d'altres.

771.

DEL COMBAT DE LA SGLÉSIA DE BURGOS

E lo senyor rey don Ferrando, ab molt gran poder, lo primer dia de setembre e dit any .LXXV., donà combat a la sglésia e força de la ciutat de Burgos, hon moriren molta gent de la una part e d'altra; e del senyor rey morí un valent cavaler cecilià capità, e lo fill major de mossén Vives Boyll, de colp de spinguarda, e altres cavalés, dels quals lo senyor rey ne féu gran dol.

772.

DEL TÍTOL DEL SENYOR REY EN FERRANDO

Lo dit senyor rey don Ferrando se entitola rey de Castella e de les dos Cecílies,¹⁵⁵⁵ e contínuament ell e la senyora reyna sa muler van en camp; té molts senyors en sa valença e té molta gent d'armes, e contínuament ha honor e victòria contra sos contraris, e stà ab molta honor e prosperitat. ^{||180v}

¶ ¹⁵⁵⁵ Sic. De Sicília, car de Nàpols ho era el seu cosí Ferran I.

773.

COM FONCH DESBOST LO REY DE PORTOGAL

Dimarts a .xii. de maig, any .LXXVI., vench lo coreu del senyor rey de Castella com lo dit senyor rey avia agut batala ab lo rey de Portugal en la ciutat de Burgos, e que l'avia vençut e desbost e l'avia encaçat fins al loch del Toro, de què avia mort e apresonats molts portoguesos, castellans e francesos e avia agut gran victòria.¹⁵⁵⁶ E decontinent toquaren les morlanes en la Seu e per totes les paròquies, e al vespre feren alimares e lançaren coets; e lo dimecres feren profeció a la Verge Maria de Gràcia.

774.

DE L'ARQUABISBE E MARQUÉS E OBEDIENÇA

Dimecres a .xxviii.º de maig e dit any, vench lo correu de Castella com lo arca-bisbe de¹⁵⁵⁷ Tholedo¹⁵⁵⁸ e lo marqués de Bilena heren concordats ab lo senyor rey don Ferrando e li fien valença de .v.^m lances, e que lo rey de Portugal avia fet treves ab lo dit senyor rey don Ferrando; de què¹⁵⁵⁹ tocaren morlanes e campanes en la Seu e en les paròquies.

775.

D'EN VALENTÍ E DE LA SENYORA SA MULER

En lo present libre se mostra a .c.lxxiii. cartes com lo senyor rey don Ferrando féu hofeguar a mossén Diago Furtado,¹⁵⁶⁰ castellà, e del dol de la senyora sa muler; e, dintre lo mes que son marit fonch mort, hoy missa ab Honorat Valentí, la qual senyora hera molt bela e riqua. E, a poch[s] dies, entre lo dit en Valentí e la dita senyora sa muler hac tanta congoxa que vengueren a departir, de què venc de Castella la mare de la dita senyora, e estaven en València mare e filla molt tri-üfantment; e, per esgua[r]t de la mortalitat, la dita senyora e sa mare fogiren [a] Aldaya, e en lo mes de agost a la senyora mare e senyora filla los près lo mal de la vèrtola, e a .xviii. del dit mes, dintre una hora, foren mortes les dites senyores, e foren soterrades en lo monestir de Prehicaós en València.

¶ ¹⁵⁵⁶ La batalla de Peleagonzalo o de Toro es lliurà l'1 de març (cf. VICENS VIVES, *Juan II de Aragón...*, p. 373). ¶ ¹⁵⁵⁷ *de*, repetit al ms. ¶ ¹⁵⁵⁸ L'arquebisbe Carrillo, que s'ha-

via passat abans al partit de la infanta Joana, filla d'Enric IV (VICENS VIVES, *op. cit.*, p. 367). ¶ ¹⁵⁵⁹ *què*, interlineat. ¶ ¹⁵⁶⁰ *Vid. supra*, núm. 710.

776.

COM EN VALENTÍ SE FÉU FRARE

E lo dit en Honorat Valentí, vent que la muler hera morta, decontinent près l'àbit de la Verge Maria de la Murta, lo qual hera molt rich, pobil e molt eretat. E mossén Vicent Valentí, prevere, fonch a la Murta per par[lar] ab frare Honorat, son cosín germà, e, com fonch ab ell, près l'àbit de la Verge Maria e's féu frare. ¶^{181r}

777.

DELS MOLTS FURTS DE VALÈNCIA

En lo present any .LXXV., per rahó de la mortalitat, la major part de les gents heren fora de la ciutat de València, e en lo dit any se feren molts furts. E en lo mes de noembre furtaren en casa de micer Dalmau, en casa de mossén Galceran Valleriola, en casa de la senyora na Vica e en altres cases, de què València e los hofecials feren moltes provesions per sentir tants furts.

778.

FON PRES MOSSÉN JUST SANCES

Per la qual rahó fonch pres mossén Just Sanç, prevere, vicari de Sant Andreu; era estat vicari de Sancta Caterina [e] de Sant Lorencs; era natural de les aldees de Terol, lo qual hera tengut estimat e avia gran crèdi[t]. Al qual li fonch provat alguns mals, per los quals diumenge a .XXVII. del mes de febrer, any .LXXVI., dia de sant Macià, fonch mes en la escala,¹⁵⁶¹ ab la mitra ab ganxos, e centència de carce perpetual en la presó de Xulela, e comdapat ab totes les mesions e privació de beneficis. E fonch aportat a Xulela, ab lo corn, e mes en lo carçre, per los quals mals actes fonch pasat tot lo temps de sa prosperitat.

E estant lo dit mossén Just en lo carçre de Xulela, no foren pasats tres meses que fogí, e fonc al loc de Castelló,¹⁵⁶² del bisbat de Tortosa; e dia que volia anar a Roma per cobrar benefici, e tornar en València.

779.

MORT DE DON JOHAN, FILL DEL SENYOR REY

Disapte a .XX. de noembre, dit any, morí don Johan, fill del senyor rey, arquabisbe de Çaragoça e abat de Valdigna, lo qual morí ètich. Fonch gran dol de la sua mort: era jove molt afable e graciós, e benvolgut de totes les gents que ab ell avi en pràtica e notísia. *Anima eius requiescat in pace.*

¶¹⁵⁶¹ *Vid. supra*, núm. 326 i nota. ¶¹⁵⁶² La vila de Castelló de la Plana.

DE LES FESTES QUE SÓN FETES, E DEL MAL PASAT

En lo present libre he dit de la molta e gran prosperitat de València, de la multitud de poble e de gens, de la gran abundància dels viures e de les triümfoses festes, triümfant en honor; e he dit com, en l'any .LXXIII., de la gran fam general e carestia dels viures; e he dit com, en l'any .LXXV., de la mortalitat. Ara diré de les grandíssimes aygües e del mal e dan que han fet; e après diré de mestre Agostí Ferrandis, frare de sant Domingo de la observança, natural de la ciutat de Sogo[r]b e vicari del monestir de la casa o monestir (*sic*) del *Corpus Christi* de Lutxent. ||^{181v}

DE LES MOLTES AYGÜE[S], E DE MAL E DAN QUE AN FET

En lo dit any de .M.CCCC.LXXV., divenres a .XVII. del mes de noembre, començà a ploure, e lo disapte fins a migjorn, e lo diumenge e diluns féu bel; e lo diluns a .XX. de noembre, en la nit, començaren les grans e spantables aygües, que tres dies e tres nits no sesà la gran pluga, ultra mesura, que paria que los cels fosen huberts e que lo món degués perir; de què vengueren los rius, baranchs,¹⁵⁶³ torrents, grossos, que nunca fonch vist ni hoït dir ponts [e] açuts tre[n]quats e deroquats, terres aramblades, arbres deroquats e altres mals e dans que les aygües avien fet. E, continuant no sesar les aygües e grans pluges, les gents no podien exir de lus cases, los viures començaren a man[quar], lo poble e gent de València e de tot lo regne, e encara dels altres regnes, pasen gran detriment, e les aygües no mancar de dia e de nit, que nunca fonch vist tantes aygües ni tan grans e axí generals, en regne de Aragó, de València, de Cathalunya e de Castella e en altres regnes. E lo divenres, qui fonch primer dia de deembre, lo riu de València deroquà tres arcades del pont del Real; moltes cases comencen a caure en València; manaven e brolaven fonts en les cases, que avien asgotar, los pous venir a sobrexir e escórer en les careres. E lo digous en la nit a .VI. de deembre, dia de la Concepció de la Verge Maria,¹⁵⁶⁴ fonch tanta e tan gran pluga que hera cosa de molt gran espant e de gran terror; e a la miganit, en la gran pluga, tronà, lampà, caygué pedra e terratrèmol, tot en una hora, de què tota València tremolà, que paria que València degués perir. E en aquella hora, lo lamp ferí en lo monestir dels frares de Preycadós, e levà lo capel del caragol de la capela del senyor rey¹⁵⁶⁵ e lançà les pedres per tota la plaça, e a la casa

¶ ¹⁵⁶³ Aquest mot apareix sovint al text amb signe d'abreviació damunt les lletres *-chs*. Potser l'autor volia escriure *baranches*, tot i que és terme de gènere masculí. ¶ ¹⁵⁶⁴ La data és inexacta: la festa de la Immaculada Concepció de la Mare de Déu correspon al 8 de desembre, que fou diven-

dres aquell any. ¶ ¹⁵⁶⁵ L'escala de la capella dels Reis del monestir de Sant Domingo. Vid. A. ZARAGOZÁ CATALÁN i altres, *La capella reial d'Alfons el Magnànim de l'antic monestir de predicadors de València*, 2 vols., València, Generalitat Valenciana, 1996-1997.

de mossén Jordi¹⁵⁶⁶ entrà pedra, que tota la casa atronà, e lo penel que estava alt en lo capel lançà a la plaça dels Amps.¹⁵⁶⁷

782.

DE LA NIT SPANTABLE E DEL DAN QUE FÉU

En aquella nit e hora, caygué la torra nova de mossén Pere Exarch, que avia hobrat sobre lo portal, e moltes cases [e] parets foren caygudes en València en aquella nit, e tantes cases foren somogudes que no y bastaven hobrès de vila per poder pigar, que en veritat a penes se podia anar per València per los alberch[s] pigats; e, si mal en València, molt més en los lochs de fora, axí dels de les muntanyes com dels lochs dels plans. ||^{182r}

783.

DE LES PROFESONS E CASES PIGADES

E lo disapte a .viii.º de deembre, fonch ordenat que fesen profesó a la Verge Maria de Gràcia e que tothom dejunàs, e los que dejunarien a pa e aygua guanyasen .xxxx. dies de perdó. Fonch hor[de]nat que en la Seu e en cascuna sglésia de València, ans de la missa, sia feta profesó a l'altar de la Verge Maria ab lums en les mans, e aquí fos dita la letania dels set psalms solempnament, ab oracions de serenitat, e, més, que fosen dites set misses dels .vii. goigs de la Verge Maria solempnament. E les pluges tot temps durar e no mancar; les gents e animals perien; torres, cases, caure. En València, lo palau del senyor bisbe pigat, la casa del bescompte de Xalva (*sic*), la d'en Pelicer, la d'en Monpalau, la d'en Çahera, la d'en Perelós, d'en Jaume de Fachs, de mossén Jaume Pelegrí, de mossén Francí Amalrich, la de l'artiaqua de Xàtiva, l'abadia de Sant Berthomeu, e moltes altres cases pigades e caygudes en València e defora València, que casi les gens e béns e animals perien, que del daluvi de Nohé ençà no's lig aver fet tant de mal ni dan aygües com ara.

784.

LES AYGÜES NO MANQUAR

Les aygües no mancar, los rius contínuament venir grosos ultra mesura; tots los lochs de circumstans de rius perien: ab barques venien a València a comprar pa pastat, la qual cosa hera molt gran dolor, que València no tenia per a si e avia do-

¶ ¹⁵⁶⁶ Potser el canonge Jordi de Centelles, citat en altres passatges; hom l'anomena, però, usualment *don Jordi*, com a noble. ¶ ¹⁵⁶⁷ La plaça dels

Ams formava al s. xv un tram del carrer de la Mar (CARBONERES, *Nomenclátor... de Valencia*, s. v., p. 98).

nar recapte als circustans. Lo dia de sant Thomàs¹⁵⁶⁸ començà a ceçar la pluga, e l'endemà féu núvol e no plogué. En totes les festes de Nadal fia molt núvol, lo cel torbat, e no plogué; los rius, baranchs, pous e fonts començaren a baxar, e les gens se aconsolaven algun tant.

785.

COM LES AYGÜES NO MANQUAVEN

Diumenge primer dia de jener de any .LXXVI., tornaren les aygües, e plogué quatre dies, que no cesà la pluga, e lo dimecres féu fort mal dia de levants e proences: los rius, baranchs, fonts e pous tornen a créxer en la manera acostumada. Los sermonadós, per les troncs no sermonaven sinó de les aygües, que heren e duraven vultra mesura, e que nostre Senyor, per nostres peccats, nos donava tantes fortunes de fam, mortalitat e tantes e tan grans aygües; de què los pobles e gents estaven desaconsolats. ¶^{182v} Disapte a .XIII. de jener, feren profesó¹⁵⁶⁹ a la Verge Maria de Gràcia, e lo dia de Aparici¹⁵⁷⁰ fonch ordenat que tornasen les .VII. misses dels goig[s] de la Verge Maria solempnament, e les profesons per les par[ò]quies a l'altar de la Verge Maria, ab la letania, e tot solempnament ab lumps en les mans. E lo diluns a .XVI. de jener, en la nit, féu fort temps de pluga e de vents, que periren e vengueren a través totes les fustes del Guerau, e lo dia de sant Anthoni¹⁵⁷¹ féu bel dia; l'endemà plogué; lo dia de sant Sabasti[à]¹⁵⁷² féu gran gelada; après, un dia bel, altre dia núv[o]; lo dia de sant Vicent¹⁵⁷³ plogué fins a migdia, e axí pasà la gran fortuna de les¹⁵⁷⁴ grans aygües durant tot lo mes de jener. E, al primer dia de febrer, plogué, e de aquí avant les aygües foren pasades, migançant la misericòrdia de nostre senyor Jesús e de la glorioussa Verge Maria, mare sua, avent pietat del poble.¹⁵⁷⁵

786.

DE MESTRE AGOSTÍ FERRANDIS, FRARE DE SANT DOMINGO

Mestre Agostí Ferrandis, frare de la observança de sant Domingo e vicari del monestir del *Corpus Christi* de Lutxent, natural de la ciutat de Sogorb, molt simple e devot e de penitència, e molt stimat de les gens que'l conexien per lur simplicitat e vida, e en lo dit any .LXXVI., en les festes de Nadal, sermonà en Lutxent com avia parlat e vist a la Verge Maria, e que la gent se convertís, que son fill Jesús era irat contra lo poble cristià. E, lo dia de Cap d'Any, lo dit mestre Agostí sermonà en la Seu de Xàtiva, e digué en la trona com avia vist e parlat ab la Verge

¶¹⁵⁶⁸ 21 de desembre. ¶¹⁵⁶⁹ Ms. *profesa*. ¶¹⁵⁷⁰ *lo dia de Aparici*, afegit al marge. ¶¹⁵⁷¹ 17 de gener, festa de sant Antoni Abat. ¶¹⁵⁷² 20 de gener. ¶¹⁵⁷³ Sant Vicent Màrtir, 22 de gener, festa a la ciutat de València. ¶¹⁵⁷⁴ Ms. *dels*. ¶¹⁵⁷⁵ *plogué fins a migdia... del*

poble, afegit posterior de la mateixa mà; segueix en la columna un espai per a deu línies, en blanc. Sobre aquesta avinguda del 1475, cf. ALMELA Y VIVES, *Las riadas del Turia*, cit., pp. 30-31, que té com a única font el *Dietari*.

Maria, e sabia que un senyal serà universal per tot lo món, tan espantable que molta gent mo[r]rà de glay, e si serà de aygua o de foch e de terratròmol (*sic*), o si seria centència difinitiva o finitiva, Déu ho sap; e que ell los pregava e·l·ls amonestava per part de la Verge Maria que tothom se volgués esmenar e que·s confesasen e combreguassen, remetre torts [e] injúries, e perdonasen, e que tothom estagués aparelat quant Déu donàs la fortuna fosen bé en gràcia e en amor de Déu, perquè·ns agués pietat e misericòrdia, e al-¶^{183r} tres paraules de molt gran espant;¹⁵⁷⁶ e los que serhihen en gràcia serhyhen deliurats, e los peccadós perien, e que ague[se]n en memòria e recort los articles de la sancta fe cathòlica, e protestant viure e morir en la sancta fe christiana, e que estaguesen en gràcia e amor de Déu, que, com no y pensarien, la fortuna e lo cas seria sobre los peccadós; e donan¹⁵⁷⁷ per senyal que ell no seria en lo món, que Déu sap hon seria. E axí anava sermonant, hon lo seguien nobles e cavalés, gentilshòmens, doctós e notaris, e de totes maneres de gens. E los pobbles, recordant-se de les fortunes e mals pasats e vent la fortuna de les aygües, heren moguts a tanta devoció de confesar, combregar, remetre e perdonar torts e injúries, que hera cosa de admiració.

787.

COM LI TRAMETEREN QUE VENGUÉS A VALÈNCIA

E lo dit mestre Agostí anava sermonant per los lochs, dient-se misatger de la Verge Maria, e los regidós de València li trameteren don Johan de Pròxita que vengués a sermonar ací en València. Lo qual mestre Agostí fonch en València divenres a .XXV. de jener, any .LXXVI.; posà en casa de micer Miquel Albert.

788.

COM SERMONÀ EN LA SEU

Diumenge a .XXVII. del dit mes de jener, sermonà en la Seu de València, hom (*sic*) hy avia moltitut de poble de hòmens e de dones de València e dels lochs de circumstàncies de València; e dix les paraules acostumades: com ell avia vist en los seus vuls la Verge Maria, e ab la boca parlat, e que no podíem escapar del cas afortuït, e que duraria tres dies, e que benaventurats serhyen los que·s trobarien en gràcia, e que tothom se convertís e·s tornasen a Déu, que lo temp[s] hera¹⁵⁷⁸ breu.

¶¹⁵⁷⁶ Precedeix, ratllat, *spant*.

¶¹⁵⁷⁷ Ms. *donau*.

¶¹⁵⁷⁸ *hera*, repetit al ms.

789.

COM SERMONÀ LO DILUNS

E lo diluns après sermonà en la dita Seu, e la multitud de la gent, que a matines fonch plena la Seu, e prèts tema *Secretum meu[m] michi*,¹⁵⁷⁹ e diu: «Bona gent! En esta nit he parlat dos vegades ab la Verge Maria, e m'ha donat la tema». La gent fonch moguda a tanta devoció que's perdonaven morts, remetien enjúries, perdonar los uns als alt[r]es, confesar, combregar: tothom se aparelava.

790.

COM SE PARTÍ DE VALÈNCIA

Lo dimarts après se partí de València e fonch a Sent Bernat,¹⁵⁸⁰ e aquí sermó; e de aquí fonch a Sant Honof[r]e¹⁵⁸¹ e sermonà. Molta gent de València lo seguia. Lo dimecres sermonà en Morvedre, e fonch la volta de Sogorb, e fent ¶^{183v} paus e perdonar e fer coses sanctes, e continuar en sos sermons que ab la boca avia parlat, e en los vuls vist e en les horeles hoït a la Verge Maria. Com la gent hohya dir-li de la Verge Maria, heren promtes a tanta devoció que dir no's poria.

791.

SERMONÀ A BINALESA

Dimecres a .VII. de febrer, fonch en Binalesa, e aquí sermonà. E lo divenres a .VIII.º del dit mes de febrer, fonch en València, ab molta gent que'l seguia. E micer Guillem de Vich, vicari general¹⁵⁸² del senyor cardenal, e lo compte Corela, governador, no'l lexaren ni permeteren que sermonàs en València; de què lo dit mestre Agostí se partí la via de son monestir del *Corpus Christi* de Lutxent, e partí de València dimarts a .XIII. del dit mes de febrer.

792.

ANÀ A SANCTA ANNA

E lo dit mestre Agostí avia dit en sos sermons com ans del mes de març lo seu cos devia ésser abcent e seriha halà hon Déu plauria. E lo micer Albert,¹⁵⁸³ qui'l seguia, lo qual està en tota sa casa en Lutxent per la mortalitat, fa letra als jurats

¶¹⁵⁷⁹ *Is* 24, 16. ¶¹⁵⁸⁰ Sant Bernat de Rascanya, abadia cistercenca, al nord de la ciutat.

¶¹⁵⁸¹ Monestir dominicà no lluny de València, al terme de Museros (Horta Nord). ¶¹⁵⁸² Ms. *gerneral*.

¶¹⁵⁸³ *Vid. supra*, núm. 787.

de València com lo dimecres a vespre¹⁵⁸⁴ lo dit mestre Agostí s'era mes en la sua cambra, e lo digous de matí, a .XXII. de febrer, no fonc atrobat en la cambra, e trobaren la clau de la cambra sobre l'altar: altra cosa no y fonc atrobat. E, après poch dies, fonch atrobat en la ermita de Sancta Anna de Albayda, lo qual s'era apartat per fer penitència e no voler pus sermonar; lo qual mestre Agostí se'n tornà al monestir del *Corpus Christi* e no sermonà.

793.

DELS ECLESIASTI[CH]S, QUÈ DETERMENAREN

Divenres a .IIII. del mes de juliol, los canonges e capítol de la Seu ajustaren tots los hòmens eclesiàstichs de siència per lo dit mestre Agostí Ferrandis; e tots en general votaren que hera temptació, e no cosa divina, sinó mestre Bernat Peres, que dixs que lo mestre Agostí era de sancta vida, e que per nostres peccats que ell crehya tot lo que dia hera veritat, e parlà molt ab gran favor del dit mestre Agostí, de sa vida e de sa prehyació.

794.

COM MORÍ DON JOHAN DE PRÒXITA

Don Johan de Pròxita¹⁵⁸⁵ avia molta gran devoció al mestre Agostí, e seguí la preycació del mestre Agostí. E disapte a .x. de agost morí lo dit don Johan de Pròxita, e la senyora sa muler féu venir ací en València lo dit mestre Agostí, e diuse que li donà .c. timbres, que ell e los frares de Lutxent pregasen per ànima del dit don Johan son marit. ¶^{184r}

795.

LA SEGONA VENGINA DE VALÈNCIA

E lo mestre Agostí estant en València, lo cabiscol micer Guilem de Vich, vicari general del senyor cardenal e bisbe, se féu venir a la sua casa al dit mestre Agostí, e'l tench aquí tot lo dia e li féu moltes e grans interrogacions; e lo dit mestre Agostí, continuar que moltes vegades avia vist e parlat ab la Verge Maria. De què lo dit cabiscol lo féu anar al monestir de Preycadós, e que de aquí no's partís sens sa lexència.

¶¹⁵⁸⁴ Ms. *vestre*. ¶¹⁵⁸⁵ El llinatge dels Pròxida, comtes d'Almenara i d'Aversa i senyors de la ba-

ronia de Lutxent, eren protectors del monestir dominicà de Corpus Christi d'aquesta vila.

796.

COM SE PARTÍ DE VALÈNCIA E ANÀ EN CASTELLA

E lo dit mestre Agostí, obtesa lexència del cabiscol, se partí de València e anà a Xàtiva, e de aquí trameté al monestir de Lutxent la caritat de la senyora na Pròxita, e donà la mula que cavalcava per amor de Déu, e ab lo frare son companyó se partí en Castella. E continuant los sermons, e que parlava ab la Verge Maria, e fent paus e perdonar, e altres coses de molta caritat.

797.

COM MORÍ EN CASTELLA

E, pasats dos mesos que fonch en Castella, ell morí, e, ans que morís, se féu portar a la sglésia e dixs moltes paraules e segrets que li avia dit la Verge Maria. E mort, estech tres dies mort en la església, e diu-se que féu miracles: e, la gent, molta devoció, que l'àbit se'n portaren a troços.¹⁵⁸⁶

798.

DELS LOCHS DE MORTALITAT

Diluns a .XXVIII. de març, any .LXXVI., feren crida real que nengú no gosàs entrar en València que venguesen dels lochs de mortalitat, sots pena de .c. florins, e si cos mort venia, que no fos acolit en València. E feren tanquar tots los portals, sinó los quatre principals, e aquí foren mesos guàrdies per la ciutat, que enterrogasen en sagrament los que venien a València si venien dels lochs de mortalitat.¹⁵⁸⁷ ¶^{184v}

799.

MORTS ANY .LXXVI.¹⁵⁸⁸ DEL MAL DE COSTAT E PLEUSISIS¹⁵⁸⁹

En lo dit any .LXXVI., los regidós de València, ab molta diligència, feren gua[r]dar que dengú que vengués dels lochs de mortalitat no entràs en València, e nostre Senyor guardà'ns de mortalitat de grànoles; emperò, donà'ns malaltia de pleusis o mal de costat, que en tres o quatre dies heren en Déu, e tots presones grans e cap de cases. E met en libre de alguns que'm recorden e lo dia que són morts.

¶ ¹⁵⁸⁶ Segueix al ms. un ampli espai de la columna en blanc. ¶ ¹⁵⁸⁷ *Id. ut supra.* ¶ ¹⁵⁸⁸ Aquest epígraf figura al marge superior, encapçalant el foli,

en tinta negra, i no vermella com és propi de les rúbriques, tot i que l'hem incorporat al títol del punt indicat. ¶ ¹⁵⁸⁹ Pleuritis, o pleuresia.

800.

MEMÒRIA DE ALGUNS MORTS

Primo, diluns a .xx. de maig, morí mossén Johan Sances, prevere, beneficiat en Sant Johan del Mercat; morí soptat, que lo dit diluns de matí vench a la sglésia, e aparelant l'altar li vench lo mal; portaren-lo a sa casa en una cadira: axí com fonch en casa escasament lo pogueren pernoiar, e morí en sòl de terra.¹⁵⁹⁰

Disapte primer dia de juny, vespra de Cinquagesma, morí mossén Pere Roís de Corela, e fonch lo darer dia de l'any de son jurat de València; e mort, la senyora sa muler se n'anà a una alqueria a les spalles del Real. E divenres a .xxi. del dit mes de juny, en la nit, lo fill de l'artiaqua Johan,¹⁵⁹¹ fraudelosament, toquà a la porta de la casa hon estava la senyora, dient que trametés los hòmens, que la casa de València li robaven, e¹⁵⁹² avien pres lo ladre, e decontinent que y trametés; e, com la gent foren fora de la casa, entrà en la casa lo dit fill de l'artiaqua e prèrs forçadament la senyora e la se'n portà. De què [a] València los regidós ho prengueren molt criminalment e feren moltes grans provesions, volent castigar un tal acte tan mal fet.

801.

DELS MORTS

Digous a .ii. de juliol morí mossén Anthoni de Santjust, prevere, beneficiat en Sant Joan del Mercat.

802.

MORTS

Digous a .viii. del mes de agost, morí mossén Jaume Romeu, cavaler, e lo divenres après, a .viii.º del dit mes, morí la senyora sa muler, e après .iii. dies morí son nebot. E lo disapte après, a .x. de agost, morí don Johan de Pròxita, noble. Diluns a .xvi. de setembre, morí mossén Saranyó, cavaler. Diumenge a .xxi. de setembre, morí en Valero, ciutadà. Diluns après, a .xxii., morí la senyora na Figuerola Almenara, jove de .xx. anys.

Lo dit diumenge, a .xxi. de setembre, morí la magnífica senyora na Castelleta Centelles, senyora noble e de molta honor. *Anima eius requiescat in pace. Amen.* ||^{185r}

¶ ¹⁵⁹⁰ e morí... terra, afegit posterior de la mateixa mà. ¶ ¹⁵⁹¹ No hem identificat aquest eclesiàstic. *Infra*,

núm. 805, es parla del canonge Guillem Joan, que no rep el títol d'ardiaca, però. ¶ ¹⁵⁹² e: «que», corr.

803.

DELS QUE SÓN MORTS

Dimarts a .XXII. de setembre, morí en Guillem Masquó, ciutadà, e morí son fill, estodiant. Diluns a .XXVIII. del dit mes,¹⁵⁹³ dia dels Apòstols, morí la senyora na Monpalaua, senyora de Binalesa. Disapte a .XXVI. de octubre, morí en Johan Domingo, forner, molt rich hom.

804.

DEL[S] QUE SÓN MORTS

En lo mes de noembre e de deembre moriren molts frares e capelans e altra gent, los quals no puch metre en libre per no saber los noms;¹⁵⁹⁴ entre los quals morí mossén Vicent Martí, mossén Johan Pedro, mossén Guimerà, mossén Garcia Morrent, micer Johan Cisquar, tots preveres; morí en Pero Peres, notari, en Johan Argent, notari, en Çacruella, de l'Almodí, en Pasqual Monleó, perayre, la muler d'en Loís d'Ació, e après morí ell.

805.

MÉS DELS QUE SÓN MORTS

En l'any .M.CCCC.LXXVII., digous a .VIII.º de jener, morí mossén Guillem Johan, canonge de la Seu de València e de Sogo[r]b, rector (*sic*) de Alcoy, auditor de pobres de Christi; morí la filleta de mossén Francesch Johan de Pròxita; morí un filet e filleta d'en Perot Exarch. Dimecres a .VII. de jener, morí en Pere Beneyto, notari.

Disapte a .XVIII.º de febrer morí en Johan Gomis, ciutadà, e en Johan de l'Artiaqua, sonador de òrgu[e]ns.¹⁵⁹⁵

806.

DELS MORTS

Dimarts a .XXVIII.º de jener, dia de sancta Agnés segona,¹⁵⁹⁶ a les .IIII. ores après migjorn, morí la senyora muler de mossén Loís Cabanyelles; lo dit dia morí frare Gabriel, dels Beguins, e la muler d'en Johan Gasquó, carnicer, e frare Gabriel, de Sant Agostí. Lo dia de sancta Maria de febrer,¹⁵⁹⁷ morí mossén Garanyana, e en

¶ ¹⁵⁹³ Les últimes dates són errades: el 1476 el 22 de setembre caigué en diumenge, i el 28 en disabte. ¶ ¹⁵⁹⁴ Ms. *mons*. ¶ ¹⁵⁹⁵ *Disapte... òrgu[e]ns*, afegit posterior de la mateixa mà. ¶ ¹⁵⁹⁶ La festa de santa Agnés es celebra el 21 i el 28 de gener. La

data 29 que consigna l'autor és segurament errònia, perquè el 1477 el dia 28, segona festa de la santa, fou dimarts: per tant, les morts que refereix s'haurien produït el 28 de gener, en aquest supòsit. ¶ ¹⁵⁹⁷ 2 de febrer, com ja ha estat dit.

Salvador Molet e.n Loís d'Acíó. A .v. de febrer, morí frare Rabaça, morí Johan, escolà dels Ignocens, e Lorencet. A .vii. de febrer, morí mestre Pere Gill, metge, en Flaçà, carnicer, frare Jover, de Sant Agostí, e morí la mare de la senyora muler de mossén Cab[a]lleyes. A .vi. de febrer, en Malorqua, morí mossén Johan Çanou. Divenres a .xiiii. de febrer, morí mossén Pasqual Pinell. El disapte après, morí mossén Johan Eximenes, e la senyora muler d'en Pere de Fachs,¹⁵⁹⁸ e na Feriola. E lo darer dia de febrer morí la senyora muler de micer Arnau Valleriola.

807.

DELS MORTS

Disapte primer dia de març, morí mossén Bernat Garcia, cermonador. Divenres a .vii. de març, morí mossén Caròs, senyor de la baronia de Corbera; lo disapte après, a .viii. del dit març, morí la senyora sa muler na Brianda, e la senyora na Garriga. Disapte a .xv. de març, morí na Damiata, na Cavalera e.n Natera, botiguer. ¶^{185v}

808.

ANY .LXXVII.¹⁵⁹⁹ DELS MORTS

Dimecres a .xviii.º del dit mes de març, morí la senyora muler de mossén Pere Çanoguera. Lo digous après, a .xx., morí lo canonge Palomar, e lo fill d'en Barceló, apotecari, e lo fill d'en Berenguer Andreu. Lo disapte a .xxii. del dit mes, morí la senyora na Corts. Divenres a .xxviii. del dit mes de març, morí la senyora na Balestera e la muler d'en Garcia Manuel, mercader.

809.

DELS MORTS

Diumente a .xxx. de març, dia de Rams, de matí, morí micer Pere Vilarasa, degà de la Seu de València: lo digous prè lo mal, lo diumente fonch mort. Dimecres a .ii. de abril, morí un fill de mossén Cabaneles,¹⁶⁰⁰ nebot del degà; e lo dit dia morí micer Pere Arnau, regint lo officialat per lo senyor cardenal e bisbe, e no avia tres messes que'l cardenal li avia donat la rectoria de Guadaçar e un benefici en la Seu, e sperava canongia.

¶¹⁵⁹⁸ El cognom Fachs apareix habitualment al ms. amb signe d'abreviació damunt les lletres -chs. Ho suposem superflu, com es pot comprovar al *Libre de memòries...*, on sempre s'escriu Fachs: el Pere de Fachs al·ludit, ciutadà, fou justícia civil de

València el 1470 (*op. cit.*, II, p. 647). ¶¹⁵⁹⁹ L'epígraf *Any .LXX.vii.*, en tinta negra, encapçala el foli. L'unim a la rúbrica d'aquest paràgraf. ¶¹⁶⁰⁰ *Cabaneles*: «Cabaleles», corr. L'autor dubta habitualment quan escriu aquest cognom Cabanyelles.

810.

DELS MORTS

Dimecres a .viii.º de abr[i], en la Murta, morí mossén Loís de Vich, mestre racional, lo qual acostumava estar, per sa devoció, en lo monestir de la Verge Maria de la Murta,¹⁶⁰¹ e aquí fèu-se sagnar, e, per no dormir en cesta, pasegava per lo monestir; venc un gos, e mossén Loís, en la gayata que portava, per guardar-se del gos lo bras li endenyà, de què morí.

811.

DELS MORTS

Dimecres a .iiii. de juny, vespra de *Corpus Christi*, morí en Guillem de Çahera, racional, segons se mostra en lo present libre a .c.lxxxviii. cartes, any .lxxvii.¹⁶⁰²

Lo dit dimecres, en la nit, morí lo prior de Sant Jordi,¹⁶⁰³ de plopexia.¹⁶⁰⁴

Diluns a .xxviii. de juliol, morí mossén Johan de Castelví; mostra's en lo present a .c.lxxxviii. cartes.

Dimecres a .xxx. del dit mes, morí la senyora na Ripolla, en son temps stimada.¹⁶⁰⁵

Divenres primer dia de agost, morí la senyora muler de mossén Vives Boyll, la qual era molt heretada de fills, filles e de molt[s] béns, e de molt savi e stimat marit.

Dimarts en la nit a .v. de agost, dia de sant Domingo, morí lo dit mossén Vives Boyll, molt savi cavalier e rich, senyor de Bétera e de Godela, molt rich en pecúnia: a la filla donà cent míl[i]a sous en dinés comtant, ab don Francesch Johan de Pròxita; en .v. dies són morts marit e muler, e totes les prosperitats e herència de mossén Ramon Boyll tot és romàs, e an paguat lo deute de natura. Notau que y són¹⁶⁰⁶ en lo món! Diumenge a .xiii. de setembre, morí un fill del dit mossén Vives, lo major, que hera hereu.¹⁶⁰⁷

Digous a .vii. de agost, morí mossén Johan Gill, beneficiat en la Seu del benifíci de Sant Narcís.

Dimarts a .xviii.º de agost, dia de sant Luís, morí la senyora muler de mossén Guillem Ramon Cifre, jurat en lo present any. ¶¹⁸⁶¹¹⁶⁰⁸

Mestre Johan de Burgos, barber, vench en València ab muler e tota sa casa e parà botiga en lo Mercat, e avançà e a[u]mentà granment sa casa; comprà alberch en lo Mercat davant en Fuleda, e'll paguà e ll'hobrà. En l'any .lxxvi., morí-li la muler; e en lo dit any, en lo mes de març, prèns muler jove e bella, per desig de

¶ ¹⁶⁰¹ De l'orde dels jerònims, al terme d'Alzira.

¶ ¹⁶⁰² any .lxxvii., afegit posterior de la mateixa mà. ¶ ¹⁶⁰³ Priorat de Sant Jordi, de l'orde de Montesa, a València. ¶ ¹⁶⁰⁴ de plopexia, afegit posterior de

la mateixa mà. ¶ ¹⁶⁰⁵ en son... stimada, afegit idem.

¶ ¹⁶⁰⁶ Per som, més congruent. ¶ ¹⁶⁰⁷ Diumenge... hereu, afegit idem. ¶ ¹⁶⁰⁸ Com al fol. 185v, aquest va també encapçalat per l'epígraf Any .lxxvii.

aver criatures. E lo divenres a .XXII. de agost, any .LXXVII., fonch mort, e lexà la major part de sos béns a la muler; enaxí que, en sis meses, ha guanyat en la casa de mestre Johan per ésser senyora e poder portar guans la dita muler nova del dit mestre Johan.

Dimecres a .X. de setembre, morí en Gostantí, ciutadà, lo qual era estat moltes vegades jurat de València.

Diluns a .XV. de setembre, morí la muler d'en Francés Hynego, apotequari.

Diumenge a .XXI. de setembre, morí micer Gabriel de Riusech, doctor; e morí mestre Nicolau Verola, mestre en taulatgia, frare preïcador: morí en Barcelona.

Digous a .VIII.º de octubre, morí mossén Bernat Maçana. Lo divenres après, morí mossén (*blanc*).

Lo disapte après, a .XI. de octubre, morí en Bernat Sanches, notari.

Digous a .XXI. de octubre, morí la senyora na Siscara, jermana de micer Exarc, e morí na Çacruella; e lo divenres après, lo pare de na Martina, que ven ferro al Mer[ca]t.

Lo diluns a .XXVII. de octubre, morí la senyora na Blanes, muler de mossén Jofre de Blanes; e morí la mare de mossén Johan Ferrer, prevere.

En Francesch Martí, del Maestrat, del loch de Cabanes, tenia un son fill en València, al qual fia apendre de letra; lo qual en Francés Martí tenia una sa filla esposa[da], e donaren jornada de les nocés lo diumenge a .VIII.º de noembre. E lo dimecres abans, a .V. de noembre, vench en València per portar lo fill a les nocés e comprar algunes coses per a les nocés; e lo digous lo prèns la vèrtola, e lo disapte, a migjo[r]n, fonch mort, que hera .VIII. del dit mes de noembre: en casa de mossén Talada morí.

Divenres a .XXI. de agost, en Johan Lopis, obrer de vila e lumener de Sant Johan, obrava en casa d'en Perpinyà; caygué de una escala: lo diumenge de matí fonch mort.

E lo dit mossén Talada prèns un fadrí que dien Nicolauet, e prèns-lo la vèrtola, e morí disapte a .XXII. de noembre; e après morí la jermana del dit Nicolauet.¹⁶⁰⁹

En casa d'en Costa, notari, li vench un son parent de Terol, ab lo mal de la grànola, e, mort l'ome, prèns lo mal al dit en Costa lo disapte a .XV. de noembre, e lo diluns après fonch mort.^{186v,1610}

Divenres a .II. de jener, any .LXXVIII., morí la batlesa, muler del batle vel, ço és, mossén Berenguer Mercader, *quondam*, cavaler. Lo disapte après, a .III. de jener, morí en Matoses, notari.

Diluns a .XXII. de deembre, na Ferrandiça, sana¹⁶¹¹ e alegre, en la nit fonch morta soptada.

Digous de matí, dia de Nadal, la senyora na Rega, morta.

Mestre Mulet, frare de Sant Agostí, lo dimecres vespra de Nadal cerquà tota València: al vespre, fonch mort.

¶ ¹⁶⁰⁹ e après... Nicolauet, afegit posterior de la mateixa mà.

¶ ¹⁶¹⁰ El fol. va encapçalat per l'epígraf Any .LXXVIII. ¶ ¹⁶¹¹ sana: «na», corr.

Dimecres¹⁶¹² primer dia de abril, mestre Jaume Rog, metge,¹⁶¹³ e mossén Loís Mascó, ab altres que tenen her[et]jats, anaven a veure los açuts de les céquies, e, pasat Benimàmet, lo mestre Jaume se aturà e volch descavalcar per horinar, e al descavalcar, yo crech que la poplexia regnà [e] ell caygué de la mula, e donà tan gran colp que no's poch levar. Mossén Loís Masquó e tots los que heren alí, ab gran afany, tornaren-lo a Benimàmet,¹⁶¹⁴ e decontinent tengué la lengua groça, que parlava ab gran afany; en la nit, en una sària ab pal[l]a, fonch apo[r]tat a València en la sua casa. Lo disapte en la nit, a .iiii. del dit mes de abril, paguà lo deute de natura. *Anima eius requiescat in pace. Amen.*

Disapte a .xi. de abril, morí en Miquel Martines, notari de la cort del senyor bisbe.

Diluns a .xviii. de maig, morí en Loís de Galach, notari de la dita cort, e morí en Loís Ferrer, de la dita cort. Són morts de casa del senyor cardenal e bisbe .viii.º presones.

Dimecres a .xxix. de abril, dia de sant Pere Màrtir, morí la senyora muler d'en Cristòfol Castellar, filla de mossén Bernat Johan, e morí (*blanc*).

Digous a .xxx. de abril, morí mossén Guillem Ramon Cifre; hera jurat de València; han-lo portat a soterrar a Gandia, hon tenen sepultura.

Diluns a .xviii. de maig, morí micer Pere Andreu, doctor.

Diumenge a .xxx. de maig, morí la senyora na Mascona, filla de micer Johan Mercader, batle general; lo disapte abans, morí la muler de mossén Berenguer Mercader, filla de mossén Loís Çabata, e dos dies abans morí la senyora na Cervatona Mercadera. En .v. dies, moriren tres Mercaderes senyores.¹⁶¹⁵

Mort en Johan Martí, de Cabanes, la sua muler trametré dos fills a casa de mossén Talada, e'n lo mes de maig prengueren lo mal: lo Peret, major, guarí, e l'altre morí a .xviii.º de maig, e [fo] soterrat en son pare en lo vas dels pobres. Lo dit mossén Talada prè altre fadrí: prè lo mal, e morí a .vi. de juliol.¹⁶¹⁶

Dimecres primer dia de juliol, morí la magnífica senyora na Garona; prè lo mal lo dia de sant Pere,¹⁶¹⁷ e morí lo dimecres al sol exit. Lo dit dia, morí en Salvat, al qual son pare li lexà quatre mília sous de renda; à viscut un any e tres dies més que son pare; diu-se que tot ho lexà a sa muler: és jove e bella, e sens criatures.

Disapte a .iiii. de juliol, morí la senyora na Çacruella, jermana del canonge Camarena.

Diluns a .vi. de juliol, morí mossén Ortí; dia la missa de l'alba en Sant Martí. Morí lo fill d'en Castellano. ¶^{203r}¹⁶¹⁸

¶ ¹⁶¹² Al marge esquerre, de la mateixa mà: *Abril*. ¶ ¹⁶¹³ L'al·ludit és el poeta autor de l'*Spill*, o *Libre de les dones*. ¶ ¹⁶¹⁴ Ms. *Benimànet*. ¶ ¹⁶¹⁵ *senyores*, afegit posterior de la mateixa mà. ¶ ¹⁶¹⁶ *Lo dit... juliol*, afegit posterior de la mateixa mà. Segueix, esborrat, cancel·lat perquè l'autor o escriptent va advertir que ja havia estat consignada la mateixa notícia poc abans:

En lo mes de maig, morí micer Pere Andreu, en Loís de Galach e son fill, e'n Miquel Martines, notari. ¶ ¹⁶¹⁷ 29 de juny. ¶ ¹⁶¹⁸ La foliació que hi ha al ms., mig esborrada, com a errònia, és .C[CIII]; malgrat això, hem respectat el numeral (*vid.* l'anàlisi codicològica). Encapçala el foli l'epígraf *Juliol*; únicament hi ha escrita una columna, de lletra més petita que l'ordinària.

Disapte a .XI. de juliol, morí frare Pere Tores, de la Verge Maria de la Mercé. E lo dit disapte morí un prevere biscayí, que lo dit disapte avia dit missa en Sant Martí, e a les quatre ores, lo dit dia, fonch mort.

Dimecre[s] a .XV. de juliol, morí en Nicholau Valldaura,¹⁶¹⁹ qui era estat justícia [e] jurat de València, e la confraria de Sant Jaume lo soterà per amor de Déu.

Lo digous après, morí Damiata, donzella, filla d'en Robiols, notari.

Divenres, a .XVII. de juliol, morí mossén Johan Peres, beneficiat en Sancta Catherina; morí la muler d'en Jerònim Valentí, filla d'en Gomis; morí Nicolau Viça; Calderí Cabaus,¹⁶²⁰ foren-li atrobats quatre mília reals.

Dimarts a .XXI. de juliol,¹⁶²¹ morí mossén Carcí, e mossén Moragues, fill del carceler del senyor bisbe.

Dimecres a .XXII., dia de sancta Maria Magdalena, morí micer Cristhò[fo], botiguer de la Porta Nova, rich,¹⁶²² e morí en Salit, mercader.

Divenres a .XXIII. de juliol, morí la filla d'en Johan Amalrich.

Disapte après, morí en Johan Domènech, senyor del molí de Na Rovella, e [la] cativa de la senyora na Pug.

Diumenge après, dia de santa Anna, morí en Berenguer Cardona, notari.¹⁶²³ La senyora na Carbonella, filla d'en Prats, per les morts, ab sos fills fogí a Solana, e lo diluns a .XXVII. la portaren morta en València.

Disapte a .VIII. de agost, morí mossén Navaro, de Sant Nicolau.¹⁶²⁴ ||^{186 bis r}

812.

DE MICER MIQUEL DALMAU E DON JAUME

Micer Miquel Dalmau,¹⁶²⁵ doctor en leys, natural de la vila de Gandia, ab son estudi e sa diligència ha aumentat e aumenta molt sa casa en renda e dinés e altres coses. E sobre Vilafermosa e baronia de don Jaume de Aragó emprestà al senyor rey (*blanc*) mília florins; e decontinent micer Dalmau e sa muler e fills e filles foren a Villaformosa,¹⁶²⁶ e prengueren posesió de la baronia, hon aturà en la dita vila la muler de micer Dalmau e dos fills e dos filles, hon estaven ab molta de honor.

¶¹⁶¹⁹ *Valldaura*: «Vayldaura», corr. ¶¹⁶²⁰ La lectura del passatge ofereix dubtes. *Calderí*, segons el *DCVB* significa natural de Caldes de Montbui, i no es coneix com a antropònim, mentre que *cabaus*, que pot ser el llinatge Cabau, també és possible variant de *cabals*. Ens hem inclinat per fer-ne un nom diferent de l'anterior, admetent també que podria referir-se al mateix, cosa no descartable d'acord amb la puntuació original del ms. ¶¹⁶²¹ *de juliol*, interlineat. ¶¹⁶²² Ms. *riich*. ¶¹⁶²³ Segueix un signe il·legible. Sanchis Sivera inter-

preta e. ¶¹⁶²⁴ La columna següent, axí com el fol. 203v, són en blanc. Cal advertir que, des del fol. 186r, les anotacions de les morts de la pesta són en part heterogènies en les dimensions de la caixa de l'escriptura i en la ploma utilitzada, creiem que per haver-se consignat en moments diferents, encara que de la mateixa mà: segurament, l'autor escrivia per ordre cronològic, deixant espais en blanc per a omplir després, segons pogués adquirir les dades de les defuncions. ¶¹⁶²⁵ Ms. *Dalmal*. ¶¹⁶²⁶ Ms. *Villaformosa*.

813.

DE DON JAUME

Diumen[ge] a .ii. de juny, any .LXXVI., de matí, amagadament, lo fill de don Jaume entrà en la vila,¹⁶²⁷ e près lo castel de Vilaformosa e a la muler e fills e filles del dit micer Dalmau. E lo don Jaume diu a la senyora muler de micer Dalmau:¹⁶²⁸ «Senyora, decontinent vinga prevere, que yo vul que vostra filla sia ma muler e vul hoyam missa». E ve lo prevere e diu: «Senyor, no podeu hoyr missa, que no y ha núpcies». E lo don Jaume diu: «No cur de núpcies! Tantost esposau-nos e donau la missa». Lo prevere esposà e·ls diu la missa, e, com foren núpcies, los dixs altra missa. E lo don Jaume està senyor e molt content ab sa muler, e té la sogra e sos fils ab molta honor; e té Vilaformosa ben guardada ab los alacayos que avia portat ab ell.

814.

DE LA CENTÈNSIA DEL SENYOR REY CONTRA DON JA[UME]

València féu correu avisant al senyor rey de l'acte e fet del fill de don Jaume de Aragó, de què lo dit senyor rey ne hac molt ennug, e donà centència de mort al dit fill de don Jaume e a tots aquels que li donaven sucós ni ajuda.

815.

ENBAXADA A DON JAUME

Digous a .xviii.º de setembre, dit any .LXXVI., mossén Loís Cabalenyes, loctinent de governador, e mossén Gracià de Monsoril,¹⁶²⁹ e en Perot Pelegrí, jurats, se partiren de València ab gens d'armes, per anar contra lo dit don Jaume. E foren tornats a .xxv. del dit mes de setembre, que feren treves per a dos messes.

816.

DE LA MULER E FILLS DE MICER DALMAU

La muler e fills e filles, vent que avien perdut la senyoria e no heren senyors de res, ans heren subjugats al don Jaume e a sa muler, desfrequadament volgueren ensagar de fogir, de què lo don Jaume fonch avisat per sa muler; de què ells foren tornats, ço és, la senyora e fills, e de aquí avant lo dit don Jaume los té en una cambra, que no permet que vagen per lo castel. E la senyora, per los qui pot,

¶¹⁶²⁷ Ms. *viala*. ¶¹⁶²⁸ Ms. *Dalmau*. ¶¹⁶²⁹ Per *Monsoriu*.

contínuament tramet a micer Dalmau que la tragua de alí, e que li coste tot lo que ella té ni ha agut de herències, que ella creu que, si no hiis de qui,¹⁶³⁰ que la sua vida serà poqua, trametent letres de molta congoxa a son marit micer Dalmau. ¶^{186 bis v}

Pasats los dos messes de les treves, lo dia de la Verge Maria de Sperança,¹⁶³¹ en la Seu, a missa e a vespres, tots dies repicaven contra lo dit don Jaume; e durà lo repiquar fins a .XXV. de jener de l'any .LXXVII.

817.

DE LA GENT D'ARMES

Disapte a .XXVII. de jener, any .LXXVII., lo compte Corela, governador e capità de la gent d'armes, partí de València per anar contra lo don Jaume de Aragó.

818.

COM FONC MORT LO FILL DEL COMPTE

Dimarts a .IIII. de març, lo compte Corela, ab la gent d'armes, volgueren donar a salt un loch de la baronia de don Jaume, en lo qual combat mataren don Eximén Peres de Corela, fill après del major del compte Corela, valent cavalier, del qual lo compte son pare n'à fet molt gran dol.

819.

LO SENYOR REY PROMÉS ÉSSER EN CAMP

Lo senyor rey ha promés al compte, per tot lo mes de març, ell ésser en presona en lo camp, e de aquí no partir fins haga destroït lo dit don Jaume.

820.

RIQUEA DE MICER DALMAU

Micer Miquel Dalmau, ab la molta riquesa e gran abundància de dinés, s'és mes en trebal e gran congoxa, ell e sa muler e fills, e ha perdut lo delit e repòs del estudi; e à anar per camps, e contra son genre e fila, e encara contra muler e fills, car lo don Jaume li ha tramés a dir per molts que, en l'ora que vendran a donar combat, li metrà muler e fills e filles en les menes. Lo micer Dalmau espera lo

¶¹⁶³⁰ Per aquí. ¶¹⁶³¹ 18 de desembre.

senyor rey, e tramet a València per una aczembla carecada de moltes maneres de confits; e lo senyor rey, per sa indisposició, no poc venir.

821.

DEL LOCH QUE HA PRES LO COMPTE

Dimarts a .XXVI. de març, lo compte prèu un loch de la baronia, e decontinent ne féu degolar un hom, e féu-ne pengar (*blanc*), e'n portà presos molts. E lo diluns a .XIII. de abril, ne pengà en lo Mercat quatre, que cascú no pasaven .XXV. ans. An donat al fill del compte de Oliva, a mossén Altobello,¹⁶³² per a la galiota.

822.

LO SENYOR REY VENCH A TORTOSA

Lo senyor rey vench a Tortosa per lo riu, per anar a la senyora sa filla,¹⁶³³ que s'enbarquà en Barcelona per a les noces e matrimoni del¹⁶³⁴ rey en Ferrando de Nàpols. E decontinent lo compte Corela e micer Dalmau foren a Tortosa, e lo senyor rey ||^{187r} los diu: «Partida la senyora ma filla per al rey de Nàpols, yo seré en presona en camp contra lo don Jaume de Aragó».

823.

DEL SENYOR REY, COM FONCH A TORTOSA

E, partit lo senyor rey de Tortosa, estant en Barcelona¹⁶³⁵ ab la senyora sa filla esperant al duch de Calàbria, fill del rey don Ferrando, per portar la dita senyora en Nàpols a ésser reyna de Nàpols, e aribat lo dit duch portà presen[t] a la senyora reyna de Nàpols un plat de or ab molts richs fermals de molta vàlua, un plat de argent ab moltes maneres de maniles, [e] un altre plat ab molts anels. En la ciutat de Barcelona han¹⁶³⁶ fet¹⁶³⁷ gran aparell de grans festes per la venguda del dit duch de Calàbria, an porogat la festa del *Corpus Christi* fins que'l duch de Calàbria sia en Barcelona, e lo senyor rey aparela gran festa.

¶ ¹⁶³² Era bastard del comte (*vid. supra*, núm. 644). ¶ ¹⁶³³ La infanta Joana (+1517), reina de Nàpols per casament amb el seu cosí Ferran I

(1458-1494). ¶ ¹⁶³⁴ *del*, interlineat. ¶ ¹⁶³⁵ *en Barcelona*, interlineat. ¶ ¹⁶³⁶ *Ms. fan.* ¶ ¹⁶³⁷ *fet*, interlineat.

824.

[FORCES ARMADES CONTRA JAUME D'ARAGÓ]

Lo compte de Cocentayna Corela e micer Dalmau són venguts en València, e la gent d'armes són en terra de la baronia sperant la venguda del senyor rey. E lo micer Dalmau és tornat al dilit del estudi, car diu-se que la sua casa és aumenta[da] de pus de .L. mília sous de renda cascun any.

Lo senyor rey hyi ha tramés gent d'armes, e València balestés; mostra's en lo¹⁶³⁸ present libre a .C.LXXXX. cartes, a la .a.¹⁶³⁹

825.

DE MESTRE PINEDA, COM MORÍ

Divenres a .XXVII. de setembre de matí, a .VIII.º ores, dia de sant Cosme e Damià, any .LXXVI., frare Bernat Carbonel, de preycadós, desfregat, vestit ab un caputxo e una toca¹⁶⁴⁰ en lo cap, en lo Mercat, als pórxens, en lo loch hon venen los ventres, donà una coltelada per la cara a mestre Francesch Pineda, frare del dit monestir de Preycadós, lo qual avia molta ciència e [era] gran sermonador. E decontinent lo frare Carbonel¹⁶⁴¹ fonch pres e mes en la presó comuna, axí desfregat, e'naprès fonch donat a son monestir e mes en cruel carce e cadenes. E lo mestre Pineda, rebut lo colp, fonch aportat a casa de mestre Morera, çalurgià, e com estech covinent se n'anà a son monestir; de alí no yisqué ni sermo[nà], ans lo divenres en la nit, a .VIII. de noembre, morí e donà la ànima a nostre senyor Déu: e tot fonch pasat, lo sermonar, ciència e tots los altres fets e la sua gran loqüela.¹⁶⁴² *Anima eius requiescat in pace. Amen.* E lo dit frare Bernat Carbonel, dimecres en la nit a .IIII. de febrer, any .LXXVII., trenquà lo carçre e cadenes e fogí del dit carçre e del monestir.

826.

D'EN GUITART, DE ÇUEQUA

Dimecres a .XXIII. de agost, l'any .LXXV., en lo loch de Çuequa, en¹⁶⁴³ Bernat Guitart donà una pasadorada en los pits a un home, scuder de mossén Caròs, e

¶¹⁶³⁸ Ms. *la*. ¶¹⁶³⁹ *Vid. infra*, núm. 846, f. 190 bis r, col. 1. El paràgraf *Lo senyor rey... a la .a.* és afegit, de la mateixa mà. ¶¹⁶⁴⁰ Ms. *coca*. ¶¹⁶⁴¹ Ms. *Carbenel*. ¶¹⁶⁴² El *Dietari* omet, entre els mèrits de fra Pineda, antic prior del monestir de dominicans de València (*vid. supra*, núm. 376), el seu càrrec d'inquisidor del regne, cosa que potser situa el fet en un àmbit més ampli que el purament privat (cf. Rafael NARBONA VIZCAÍNO, «La introducción de la Inquisición en las ciudades de Castilla y de la Corona de Aragón», *Tò-*

lerancia y fundamentalismos en la Historia, en *Aquila-fuente*, 117 (Salamanca, 2007), pp. 53-98, esp. p. 85). Pineda, religiós *de vasta cultura*, era també confessor del rei Joan II, i el seu assassí, mogut per raons no aclarides, era un frare del convent de Xàtiva, llavors resident al de València per motius de salut, de nom fra Pere Carbonell, i no Bernat com figura al text (V. FERRÁN SALVADOR, «La Inquisición y la orden dominicana», *Almanaque de «Las Provincias»* per a l'any 1921, pp. 171-172). ¶¹⁶⁴³ *en*, repetit al ms.

nostre Senyor féu-li gràcia que no morí; emperò, lo dit ¶^{187v} en¹⁶⁴⁴ Guitart hac gran congoxa e dan per a sa casa, que fonch-li fet procés en abcència, de què hac lexar sa muler e sos fills e sa casa e sos béns, e guardar-se de son enemich; e mos-sén Caròs e sos fills enpararen lo dit seu home. Certament sé l'ome de mossén Caròs fonch preguat per molts, que may no volch perdonar.

827.

DE DEROQUAR LES TORES [DE LES] MESQUITES

Diumenge a .XIII. de abril, any .LXXVII., per les trones de la Seu e de les paròquies de¹⁶⁴⁵ València foren publicats cartells que, per totes les ciutats, viles, terres e lochs del senyor rey de Aragó, que, sots pena de vet, de ci¹⁶⁴⁶ a lo dia de la Asenció, sien derocades totes les torres de les mesquites dels moros, en les quals se crida lo nom de Mahomet, e açò per manament del senyor rey; car diu-se que diumenge a .VI. de abril, dia de Pasqua, lo senyor rey, ab molts comptes e barons, foren per la ciutat de Çaragoça e feren deroquar la torra de la mesquita dels moros de la dita ciutat de Çaragoça. La rahó és perquè moros de Granada, lo dia del Divenres Sant, han fet gran presa en Castella de gents e béns de castella[n]s.

828.

COM AN AGUT POROGACIÓ DE L[E]S MESQUITES

Passat la festa de la Asenció, los senyors de morerihes an agut lexència del cabis-
quol e porogació, fins que'l senyor rey sia vengut e faça començar a deroquar les torres dels vasals del senyor rey.

829.

DELS NOTARIS QUE SÓN FETS EN VALÈNCIA

Disapte a .X. de maig, en la Sala de la ciutat de València, foren fets .LXXII. notaris; diu-se que los presents que donaren valien molt: que notari feren que no havia pratiguat gens, e altres que no havien siència, e que ab prechs e sobornacions he-
ren pasats quasi los més.

¶¹⁶⁴⁴ El ms. repeteix *dit*, precedint *en Guitart*.

¶¹⁶⁴⁵ *de*, repetit al ms.

¶¹⁶⁴⁶ Per *ací*.

COM FONCH FET RACIONAL EN GUILLEM ÇAHERA, E DE LUR MORT

En l'any de nostre Senyor .M.CCCC.LVI., en lo mes de juny, per los jurats e conselès de la ciutat de València fonch fet racional de la dita ciutat en Guillem Çahera, per a tres anys, lo qual en Guillem Çahera ha agut tanta gràcia e saber que és estat racional fins en l'any .LXXVII., que són .XXI. any. Lo qual se ha donat molta amor ab lo senyor rey, ab lo senyor cardenal e bisbe de València e ab tots los regidós e grans senyors de València e de tot lo regne. Lo senyor rey li ha donat les armes reals, e li ha donat tots anys sobre la batlia .VIII. míl[i]a sous de renda; ha-li acomanat ^{¶188r} lo regiment e senyoria de Gandia, e lo dit senyor rey fa més menció del dit en Çahera, racional, que de tots los restants senyors e regidós de València.

Lo senyor rey de Castella e la senyora reyna sa muler no parlen de València sinó d'en Sahera, racihonal, e de sa muler, e la dita senyora reyna de Castella li ha tramés una gonella sua a la muler d'en Çahera, que és bé present de reyna.

Lo senyor cardenal e bisbe, estant en València leguat, en tots lus afés, festes e convits, vingua en Çahera!; e li [ha] consignat¹⁶⁴⁷ de ses rendes¹⁶⁴⁸ del bisbat tots anys dos mília sous de renda.

En València, comptes, governador, justícies, jurats, conselès e tots de la dita ciutat de València no fien sinó lo que en Çahera volia, car no s'i donava hofici, ni benefici ni res de la ciutat sinó lo que en Çahera volia e ordenava, e la senyora sa muler. Car dich que los presents heren tants que no's poria dir ni scriure, ni la tanta e tan gran abundància de la sua casa, car per benaventurat se tenia qui's podia acostar a ell e a la sua casa: que en lo temps que és stat racional ha aumentat la sua casa pasats .LX. mília sous de renda, per què pot dir lo dit en Çahera que stà en lo triünfe de la glòria mundana. E que ferme fort la roda, que no volte!

Car en mon temps he vist tres senyors favorits vultra mesura, ço és, Àlvero de Luna, del rey de Castella, lo qual caygué molt prest, e mort cruel. Lo segon, mossén Francisquo de Arinyo, del senyor rey don Alfonso, lo qual havia favor, amor, prosperitat e aumentació [de] gràcies del dit senyor rey que hera admiració, lo qual caygué molt prest, e mort molt cuytada: d'on li vench tanta prosperitat, li vench tan gran adversitat axí presta. Lo tercer, ara de present, lo dit en Guillem Çahera, racional de València, que ha segut alt en la roda mundana de prosperitat a son bel plaer, que dengú no li contradia en tots los actes e fets que fer volia, ab tanta prosperitat, quant volia ni ordenar sabia. Emperò, estant en tant triümpfe, la roda ha voltat, e és caygut e mort prest, que res del mundanal no li à ajudat. Car lo divenres a .XXX. de maig, a .VIII. ores de matí, en l'any .M.CCCC.LXXVII., estant a les bares,¹⁶⁴⁹ li vench esmortiment, quasi plo-^{¶188v}pexia, e decontinent fonch a la

¶¹⁶⁴⁷ *consignat*: «consigna», corr. ¶¹⁶⁴⁸ *rendes*: «rendas», corr.

¶¹⁶⁴⁹ Potser es refereix al joc de la *bara*.

sua casa; e vénen metges, dién que lo seu mal no és res, que lo seu polchs és bo e que no té febra, enaxí que ell està molt bé. E lo dimecres a .iiii. de juny, vespra del *Corpus Christi*, on ell havia tots anys tanta de honor¹⁶⁵⁰ que, ans que no hana-sen en la professó, a la sua casa venien e fien festa tots los que avien anar en los entramesos, e lo dit divenres (*sic*)¹⁶⁵¹ après dinar diu: «Per esguart de tanta festa de demà, feu-vos les barbes, que yo estich molt bé». E a les .iiii. ores après migjorn, estant asegut en lo lit ab una roba de domàs negre vestit, vench lo sopar; e portaren un plat ab letugues, e pren un hull e diu: «Donau-lo al petit». E après portaren peus de cabrit, e diu: «Dau-me a beure». E haprés una escudela de carabaces e una bela pruna, e begué altra vegada. Mestre Alcanyís¹⁶⁵² diu: «Mossén: vós sou garit». Lo metge e la senyora muler del racional e tots los altres hyxen de la cambra: romàs en Loís Martines, notari, tot sol ab lo dit racional; estant axí, en un movent la boca li vench a la horela, reganyà los hulls e paguà lo deute de natura, que no confessà ni combreguà ni pernojà. *Anima eius requiescat in pace. Amen.*

Què és estat lo pasat, la gran honor, prosperitat, augmentació e ordenar tot lo que volia e sa voluntat hera? Tot és pasat e complit lo seu temps.¹⁶⁵³ Tengueren-lo mort fins al divenres, per sguar[r]t de la profesó; fonch-li feta bela honor per los regidós de la ciutat. Fonch soterrat en Sant Francesch, en lo vas de son pare, e fonch complit e acabat tota sa prosperitat.

831.

D'EN BERNAT PENAROGA, FET RACIONAL

Disapte a .vii. del mes de juny, any .LXXVII., per los justícies, jurats e conselés e advocats de la ciutat fonch elet en racional de la dita ciutat, avent més veus, en Bernat de Penaroga, per a tres anys.

832.

EN LA CASA DE N'ALBERT, TIRAVEN PEDRES

Diumenge a .vi. de juliol, en la casa de n'Albert en lo carer d'En Bou, tiraven en lo pati pedres, ragoles e altres coses, no sabent ni vent d'on venien. Lo diluns fonch-hy aportat del fust de la Vera Creu: no n'i tiraren pus.

¶ ¹⁶⁵⁰ *de honor*, interlineat. ¶ ¹⁶⁵¹ Per dimecres.
 ¶ ¹⁶⁵² Lluís Alcanyís, cirurgià insigne, fou després catedràtic de l'Estudi General de València. De fa-

mília conversa, morí cremat el 1506. ¶ ¹⁶⁵³ *Què és estat lo pasat... temps*, afegit al marge inferior, de la mateixa mà.

833.

COM ROBAREN LA SGLÉSIA DE SANT SALVADOR

Dimecres a .viii.º de juliol, en la nit, ladres són entrats en la sglésia de Sant Salvador, e an furtat la creu, calzes e lo cofret de argent del *Corpus Domini*, e an leixat lo *Corpus Domini* e lo crucifixi de la creu sobre (*sic*) l'altar.

834.

DE LA MORT DE L'OVATER ¶¶^{189r}

Dimecres a .viii.º de juliol, en lo Mercat, dos hòmens hovatés vengueren a paraulles, e la hu arancà lo punyal [e] donà-li un colp en los pits: decontinén fonch mort. E res no s'i castiga ni s'i veden armes: tothom fa lo galant, ab spases en les mans.

835.

DE DON JORDI CENTELLES E DEL FILL D'EN JOHAN GARCIA

En Johan Garcia, guarda de la cisa de la carn, té un fill, bell de presona e molt preat e gran trobador de la gaja siència,¹⁶⁵⁴ beneficiat en Sancta Catherina. E en lo monestir del Carme donaren una yoya a qui milor diria en cobles del Cor de Déu,¹⁶⁵⁵ e lo jove ho dixs molt altament; e lo don Jordi Centelles, fill bastart del comte d'Oliva, canonge de la Seu, vicari de Sant Pere e molt beneficiat de rep-

¶¹⁶⁵⁴ de la gaja siència, interlineat. ¶¹⁶⁵⁵ Fa menció de «la justa poética que el año 1456 se habia ya celebrado en el convento del Cármen de esta ciudad en honor del cor de Dew», afegint-hi més informacions sobre aquesta devoció, el P. VILLANUEVA (*Viage...*, I, Madrid, Imprenta Real, 1803, pp. 171-172), citant com a font el *Dietari* i alterant la data, com s'hi pot advertir; abans, el P. TEIXIDOR ja havia conegut el text i ponderat la seua importància (*Antigüedades de València...*, II, p. 40). Antoni FERRANDO FRANCÉS (*Els certàmens poètics valencians del segle XIV al XIX*, València, Institució Alfons el Magnànim, 1983, pp. 115-122) creu, per contra, que era un certamen eucarístic, en honor del *Cors de Déu*, no del *Cor de Déu*, considerat errada del ms., perquè la devoció del Sagrat Cor de Jesús es difon més tard, els segles XVI i XVII; ESCARTÍ (*Memòria privada...*, p. 68) s'hi adhereix i proposa la lectura *Cor[s] de Déu*. El criteri de Teixidor i Villanueva fou admés per Pasqual BORONAT (autor de l'Apèndix II de Teixidor, *Antigüedades...*, II, pp. 383-

389, sota el pseudònim *L. de Ontalvilla*), i seguit per ALMARCHE (*Goigs valencians, sigles XV al XIX. Estudi y publicació per F. Almarche Vázquez*, València, Imp. Iberia, 1917 [1918], p. 33), i Francesc MARTÍ GRAJALES (*Ensayo de un diccionario biográfico y bibliográfico de los poetas que florecieron en el reino de Valencia hasta el año 1700*, Madrid, Tip. de la Revista de Archivos, 1927, p. 117), així com per Josep GUDIOL I CUNILL (*Nocions d'arqueologia sagrada catalana*, 2a ed. [1a ed.: 1902], 2 vols., Vic, Imp. Balmesiana, 1931-1933, II, p. 599), que parla de «nombroses» referències al *Cor de Déu* en el s. XV. És qüestió certament dubtosa, però cal observar que la lliçó *cor* és segura, i, encara que la devoció moderna data de la segona meitat del XVII, n'hi ha testimonis d'ençà dels segles XIII-XIV, el més notable, amb una forta orientació sentimental, santa Gertrudis la Gran (+1302/1303), monja benedictina saxona i escriptora mística del «Cor de Jesús» (J. LECLERCQ, F. VANDENBROUCKE i L. BOUYER, *La spiritualité du Moyen Age*, París, Aubier, 1961, pp. 304 i 537-543).

tories e beneficis,¹⁶⁵⁶ de la troba del jove no'n féu nenguna menció, perquè's dia que al dit jove no'l tenia en bona hopenió, per sguart de una fola monga de la Çaydia. De què lo jove parlà algunes paraules de don Jordi, de què lo don Jordi ho près criminalment, e diu-se que li féu donar una coltelada al cap, lo qual portava cervelera e no li feren mal; e paraules crexen, e lo mal e eniquitat aumenta. E lo digous en la nit, a .x. de juliol, lo don Jordi, ab altres, sperà lo jove en lo careró de Micer Mar[r]omà, hon stà lo pare del jove, de què lo jove fonch avisat com lo don Jordi l'esperava ab gent armada; de què lo jove decontinent amprà gent, no dient contra qui, e ben en punt prenen una lanterna en lum com a guayta, e, entrant en lo careró de Micer Mar[r]omà, diu: «Qui va aquí?» Lo don Jordi, pensant que fos la gu[a]yta, diu: «Don Jordi». De què diu lo jove: «Muyra don Jordi!» E tirà gran coltelada al cap. Lo don Jordi tenia cervelera; emperò, près, que li à huberta la galta fins a la barba, e altra coltelada en lo bras e en la cuxa, e un scuder molt mal nafrat. Enaxí, lo don Jordi mal nafrat, envergonit tot lo temps de la sua vida per un fill d'en Johan Garcia; e lo jove e tots los que y són estats, exelats de lur pròpia terra, e viure ab recel e dolor tot lo temps de la sua vida. E la folla de la monga estarà en son monestir, no pensarà en lo dan e mal que s'és seguit en tal[s] presones per causa de ella. Seria santa cosa tals com aquella e ella fosen ben castigades e meses en carçre e deceplina, que fos castich a elles e a les altres exempre per guardar-les de mal e de pecat e defamació de lur monestir.

836.

MORT DE MOSSÉN JOHAN DE CASTELVÍ

Mossén Johan de Castelví près per muler una donzella, filla de mossén Gilabert de Monsoriu, mestre de Muntessa, molt virtuossa e de molt bon sen e de bones custumes; de la qual hac fills¹⁶⁵⁷ e una filla, la qual pare e mare la amaven molt. E com la filla del senyor rey don Johan¹⁶⁵⁸ fonch en Barcelona per anar a ésser reyna de Nàpols, ||^{189v} muler de don Ferrando, rey de Nàpols, mossén Johan de Castelví e la senyora sa muler deliberaren de trametre la lur filla a Nàpols ab la senyora reyna, de què mossén Castelví e senyora sa muler, molt magníficament, fent honor a la senyora reyna e a ells, meteren la lur filla en gran honor de cadena d'or e perles e d'altres richs¹⁶⁵⁹ areaments de molta vàlua; e la senyora, ab lur filla, se partixen per terra per a Barcelona, e totes les altres coses trameten per mar. E les senyores estant en Barcelona, ab les grans festes del senyor rey don Johan e de la senyora reyna sa filla, esperant ab gran desig ses riqueses e bels aparellaments, vé-

¶ ¹⁶⁵⁶ Ms. *beneficis*. Jordi de Centelles (+1496) era fill il·legítim de Francesc Gilabert de Centelles, primer comte d'Oliva. Doctor en decrets, fou canonge, paborde i vicari de Sant Pere de la catedral de València, rector d'Oliva i d'Almenara; poeta de curta volada i traductor de la vida d'Alfons el Magnànim del Panormita, deixà a la

seua mort una notable llibreria (*vid.* BECCADELLI, *Dels fets e dits del gran rey Alfonso*, ed. cit., pp. 15-21 i 25-29; PONS i CÀRCEL, «Los canónigos de la Catedral de Valencia (1375-1520)...», p. 928). ¶ ¹⁶⁵⁷ Ms. *filles*, però el sentit del text exigeix gènere masculí. ¶ ¹⁶⁵⁸ *don Johan*, interlineat. ¶ ¹⁶⁵⁹ Ms. *riches*.

nen enemichs de mar e prenen la fusta e lo gran aparelament de les senyores; de què mossén Johan de Castelví, sabent la gran congoxa de lur muler e filla, tornà a fer altres riques¹⁶⁶⁰ e solemnes coses per a la dita filla, e les despeses augmenten vultra mesura; e la dita senyora ab sa filla, estant en Barcelona tant de temps e en tan gran[s] festes, fan despesa ultra ordinària, de què elles prenen cambi de .M. florins. De què mossén Johan de Castelví pensà la filla que tant volia ésser exelada e aparta[da], ab tantes e tan grans despese[s]; donà de cap al lit, que lo diluns a .XXVIII. de juliol, any .LXXVII., donà la ànima a nostre senyor Déu e paguà lo deute de natura, lo qual nengú no pot scapar. *Anima eius requiescat in pace.*

837.

BREGA DELS CARNICÉS, NI QUANT DURÀ LA LUR CONCÒR[D]IA

En l'any de nostre Senyor .M.CCCC.LXXVII., en los carnicés de la ciutat de València hac tanta pau e concòrdia que entre ells feren e ordenaren que dengun carnicer no pogués logar taula sens los majorals de lur offici, e que dos carnicés loguasen una taula e talasen a setmanes; de què meteren en tan gran deroch les taules de carneries¹⁶⁶¹ que quasi no hera res, e moltes ne restaren en lo dit any que no's logaren. E en poch temps entrà discòrdia e divisió e mala voluntat entre ells, car lo digous darer dia de juliol, e dit any .LXX[V]II., a .X. ores de matí, uns carnicés contra alt[r]es, en la Carneceria davant los Cambis, vengueren a gran brega, en la qual fonch mort lo fill d'en Taust, carnicer, e molts mal nafrats; per la qual rahó són fora de lur cases, e acomanar lo lur a presones estranyes. Car les coses que no tenen bon principi ni bona intenció tenen mala fi, e no augmenten ni fan vútill¹⁶⁶² a·lgú.^{190r}

838.

DE LA CIUTAT DE SOGORP

En la ciutat de Sogorp són dos partides, los Speges¹⁶⁶³ contra los Tintorés e lo Johan Frare e sa partida, e de una part e d'altra ha agut moltes mort[s], e fon mort un Espego, jermà del batle de Sogorp, de què mataren Johan Frare, e lo jermà nafrat de mort; la partida dels Tintorés e Frares foren bandegats de Sogorp. En lo mes de agost en l'any .LXXVII., la partida dels Tintorés e Frare[s] se ajustaren .XXV. hòmens e segretament foren en Sogorp, e meteren-se en un ort en lo raval, davant la font, e aquí estagueren tres dies esperant lo batle Espego, e, vent que no venia, fan hexir .VI. hòmens de lur companya e al cap del carer mouen brega, que hera digous a .VII. de agost, al toch de vespres; e lo batle, sentint la remor de la bregua, molt prestament fonch a la bregua, e com fonch en lo carer hiysxen¹⁶⁶⁴

¶ ¹⁶⁶⁰ Ms. *reques*. ¶ ¹⁶⁶¹ *carneries*: «carneçaries», corr.

¶ ¹⁶⁶² Variant d'*útil*. ¶ ¹⁶⁶³ Per *Spegos* (llinatge Espejo). ¶ ¹⁶⁶⁴ *hiysxen*: «hysixen», corr.

los de l'ort, de què lo batle fonch enmig de sos enemich[s] que no poch fogir, de què fonch nafrat de mort, e mès-se en una casa de l'argenter, e aqu[í]·l prèls lo Johan Frare e·l degolà. E après se met[er]en en lo carer e dien: «Lo Spego, batle, és degolat; vingua sa partida, que ací som nosaltres!» E aquí stagneren fins al sol post, e post lo sol se meteren en casa del Tintorer, dient que no hexirien de aquí fins la partida de lus contraris fosen fora e bandegats de Sogorp; de què enaprès s'i són seguides morts e molt mal entre ells.¹⁶⁶⁵

839.

MISATGÉS A SOGORP

Dimecres a .xx. de agost, València hy tramés mossén Francí Amalrich, jurat, e en Bernat Penaroga, racional, los quals feren bandegar e lançar alguns de Sogorp e·n portaren presos ací en València, e metiguaren tant com pogueren; e foren en València disapte a .vi. de setembre. E les enhyquitats e malvolences no seçaren, ans uns contra altres no sesen, ans crexent mals e dans, e hoblidant amor, pau e bona voluntat, segons se mostra en lo present libre a .C.LXXXXIII. cartes.¹⁶⁶⁶ ||^{190v}

840.

DEL FURT EN LA SEU DE LA CAPELA [DE LA TRINITAT]

Lo dia de la Verge Maria de¹⁶⁶⁷ agost, en la Seu, de la capella de la Sanctíssima Trinitat¹⁶⁶⁸ furtaren càlzer, vestiments e tot lo que y hera, e a l'armarier furtaren (*blanc*).

841.

DEL FURT DEL CÀLZER DE MOSSÉN NOFRE

Disapte a .viii. de noembre, ora de alba, mossén Nofre Yvanyes volent dir missa en l'altar del pilar,¹⁶⁶⁹ d'en Jaume Eximeno, notari, aparelat sperant que tocàs

¶ ¹⁶⁶⁵ Segons recull el bisbe AGUILAR Y SERRAT (*Noticias de Segorbe y su obispado...*, I, p. 193), en ocasió de la negativa del rei a revocar la concessió del ducat de Sogorb al seu nebot, Enric Fortuna, «se formaron aquí dos bandos capitaneados por la familias de Añón y Fraira (*sic*), que causaron no pocas desgracias en la ciudad». De l'assassinat de Sancho d'Espejo, lloctinent de batle, recollit al text, i les violències dels bàndols de Joan Frare i de mossén Joan d'Anyó a Sogorb, escrivien amb alar-

ma els jurats de València al rei el 27 de setembre d'aquell any (*Epistolari de la València medieval*, ed. d'A. Rubio Vela, II, doc. 121). ¶ ¹⁶⁶⁶ *E les enhyquitats... a .C.LXXXXIII. cartes*, afegit posterior de la mateixa mà. ¶ ¹⁶⁶⁷ Ms. *d de*. ¶ ¹⁶⁶⁸ La capella antiga de la Stma. Trinitat era al rera-cor, notablement dotada pel canonge Vicent Climent, que n'obtingué el patronat (SANCHIS SIVERA, *La Catedral de Valencia*, pp. 367-368). ¶ ¹⁶⁶⁹ Sanchis Sivera, Cabanes i Escartí (p. 212) *del Pilar*; confusió evident, perquè el primer au-

l'alba, com se volch vestir lo càlzer li fonch furdat, lo qual hera de la cecrestia; de què hy apleguaren, e fonch fet un altre càlzer ab los senyals de Luna e de Rog e de Garba,¹⁶⁷⁰ e fonch donat a la cecrestia. E yo fiu albarà al dit mossén Nofre com avia rebut lo dit càlzer e mes en la cecrestia.

842.

DEL MISATGER DE VENÈCIA

Disapte a .XXV. de octubre, fonch lo misatger de Venècia en València, hon li fonch feta molta honor, lo qual hera vengut en Barcelona al senyor rey e anava en Castella al senyor rey de Castella.

843.

COM FOGIREN¹⁶⁷¹ DE LA PRESÓ COMUNA

Digous a .XIII. de noembre, toquada la oració, fogiren de la presó comuna .VIII.º presonés que foradaren la presó, e fogí un moro que donava trecens florins.

tor citat havia establert (*La Catedral de Valencia*, p. 364) que no hi hagué capella de la Mare de Déu del Pilar a la Seu valentina fins el 1781, quan se'n va fundar una al reracor (l'actual d'aquest títol, a la girola, antiga dels Sants Cosme i Damià, després de Santa Caterina Màrtir, és fruit dels arbitraris canvis d'advocacions posteriors a la guerra del 1936-39). Al punt central de la girola, sota del Sagrari de la catedral i just darre-re de la capella major, hi ha la petita capella dita del Sepulcre, o de la Resurrecció, subsistent hui, d'estil del Renaixement, llavors patronat dels Eiximeno, llinatge de notaris (*vid.* Josep MARTÍNEZ RONDÁN, *El retaule de la Resurrecció de la Seu de València*, Sagunt, 1998); tanmateix, com documenta aquest autor (*op. cit.*, pp. 22 i 29 i doc. 6), a Gaspar Eiximeno, notari, escrivà de la Sala de la ciutat, que atorgà testament el 1530, li havia estat concedida la capella de recent (*noviter*) pel capítol, cosa que no s'ajusta a la informació del *Dietari*, que el 1477 ja la té per pròpia de la família, i que dificulta la seua identificació amb la citada pel cronista. L'al·lusió al *pilar* pot ser més aclaridora, atès que la girola de la Seu té dues capelles per cada tram, un tret original de la seua planta, i per tant presenta el seu centre partit per

una columna adossada entre les dites dues capelles: en aquest lloc es trobava, sostingut amb tres columnes, el sepulcre del bisbe Andreu d'Albalat, mort el 1276, que fou traslladat al s. XVIII a la capella de Sant Jaume (SANCHIS SIVERA, *op. cit.*, pp. 316-317; OLMOS, *Los prelados valentinos*, p. 71), el que no deixa lloc per a haver-hi un altar. Hi ha la possibilitat, doncs, que el citat al *Dietari* existís en un altre pilar, probablement a la mateixa girola. ¶¹⁶⁷⁰ Sens dubte, les armes de les persones que en sufragaren l'adquisició. A tall d'hipòtesi, suggerim que els al·ludits, a part un Luna que no hem pogut identificar, puguen ser el poeta Jaume Roig (+1478), o millor el seu fill Jaume Honorat Roig, canonge de la col·legiata de Terol, des del 1478 vicari general de València, que tenia el patronat de la capella de Sant Mateu de la Seu (*vid.* Jacme ROIG, *Spill o Libre de les dones*, ed. crít. de Chabàs, apèndix III, pp. 418 i 437; SANCHIS SIVERA, *La Catedral de Valencia*, p. 360), i en tercer lloc el donzell català, resident a la ciutat, Martí Joan de Galba (+1490), conegut per la seua discutida intervenció en l'edició del *Tirant lo Blanc* de Martorell (VILLALMANZO, *Joa-not Martorell. Biografía ilustrada y Diplomatario*, pp. 191-194). ¶¹⁶⁷¹ *fogiren*: «fugiren», corr.

844.

DE LA BREGUA DEL PAPORDE SANÇ

Lo papordre Sanç,¹⁶⁷² lo digous¹⁶⁷³ a .vi. de noembre, estant en lo monestir de Sant Julià, lo seu¹⁶⁷⁴ sclau ten[in]t-li la mula, vench a brega ab Berthomeu Bernat, ortolà de les monges del dit monestir, de què lo papordre¹⁶⁷⁵ fonch a la brega. L'esclau prèns una lança e donà-li una lançada en les spatles, que fonch mort disapte a .xv. de noembre; e a la muler de l'ortolà en la lança li donà batolades, e stava a dies de parir.¹⁶⁷⁶ La lança era del dit ortolà, que ||^{190 bis r} venia de laurar, e dixs: «Mosènyer, yo no vul aver brega ab vós». E lo papodr[e] lo prèns per los cabels, e lo negre li donà la lançada. Tan poqua menció se n'és feta com si fos mort un pol: papordre e negre van per València, com si no aguesen fet res.

845.

CRIDA DE MUSTAÇAP

Digous a .xx. de noembre, en Martí Escolà, mustaçaf, féu fer crida que facen les careres beles, cascú son front, e sastres no guosen tenir los peu[s] pengant fora la taula.

846.

CONTRA LO DON JAUME, SOU

València donà sou a .cc. balestés contra lo don Jaume, e partiren dimecres a .xxvii. de agost, e tornaren en València disapte a .xx. de setembre.¹⁶⁷⁷

847.

LOS CAVALÉS, MISATGER AL SENYOR REY

Los cavalés de València trameteren misatger al senyor rey mossén Loís de Castelví, fill de mossén Pere, e fonch tornat en València a .xx. de setembre.

¶ ¹⁶⁷² Pot referir-se a Jordi Sanç, canonge i paborde de la Seu, d'origen italià, que el 1476 cobrava unes rendes del seu càrrec (OLMOS, *Inventario de los pergaminos del Arch. Catedral de Valencia*, núms. 5510, 5742 i 5750), però sembla tenir la residència a Itàlia. ¶ ¹⁶⁷³ digous: «dime-

gres», corr. ¶ ¹⁶⁷⁴ Ms. *leu*, corregit damunt d'un segon *lo* repetit. ¶ ¹⁶⁷⁵ Ms. *popordre*. ¶ ¹⁶⁷⁶ Ms. *pe parir*. ¶ ¹⁶⁷⁷ Els jurats despengueren vint-i-dos mil sous en gent armada per a combatre la rebel·lió de Jaume d'Aragó (*Libre de memòries...*, II, p. 662).

848.

COM LO DON JAUME S'ERA DONAT

Disapte a .vi. de setembre, any .LXXVII., vench lo correu com don Jaume de Aragó s'era donat a mossén Burgaro, capità per lo senyor rey, lo qual era estat alaquayo, e en Navarra ha fet actes per lo senyor rey que'l dit senyor rey ho ha stimat molt, e l'ha fet cavaler. E decontinent, pres don Jaume, ell lo aportà a Barcelona al senyor rey, de què lo senyor rey lo volch decontinent centenciar. Alí hera mossén Loís de Castelví, misatger per los cavalés, e altres cavalés valencians dien al senyor rey: «Senyor, en regne de València lo aveu pres: alà lo aveu a centenciar, e sia de vostra mercé que no trenqueu los priviletges del regne de València». ¹⁶⁷⁸ De què lo senyor rey lo féu hofeguar al dit don Jaume, ¹⁶⁷⁹ e lo filet del dit don Jaume, que hera en València, que avia tres meses que hera nat, que fos portat e mes en lo castel de Exàtiva.

849.

LO FILET DE DON JAUME FONC AL CASTEL DE [XÀTIVA] ||^{190 bis v}

Divenres a .xvii. de octubre, fonch aportat lo dit infant, fill de don Jaume, al castel de Exàtiva, e la dida que'l cria ab lo dit infant. Enaxí que lo don Jaume, fill del duch de Gandia, [e] son fill don Jaume són morts, perdent cosos e béns e baronia e tot lo que tenien, e muler e fills fora del regne.

850.

[MISSER MIQUEL DALMAU]

Lo micer Miquel Dalmau e muler e fills, tots són en València. Sa filla, muler del dit don Jaume, és en casa del dit son pare micer Dalmau; contínuament plora, e fa gran dol de la mort de son marit don Jaume, e de son filet de mamela mes en presó. Qui poria dir les grans congoxes, despeses e mals que micer Dalmau e lur muler an soste[n]gut per causa de don Jaume e per sa muler lur filla! ¹⁶⁸⁰ Encara, la molta e gran congoxa que lo dit micer Dalmau e lur muler an e tenen de lur fill, segons que's mostra a .C.LXXXXIII. cartes. ¹⁶⁸¹

¶ ¹⁶⁷⁸ Ensem amb Castellví, síndic del braç militar, intervingueren els jurats de València per demanar al rei que Jaume d'Aragó fos tornat i jutjat al regne, com prescrivien els Furs, però tot fou debades (F. LLORCA, *Sublevación del infante don Jaime de Aragón...*, pp. 91-94).

¶ ¹⁶⁷⁹ Jaume SAFONT (*Dietari*, p. 264) en dóna

notícia més detallada: el 3 d'octubre de 1477, *lo senyor rey manà scanyar dins la presó lo egregi don Jayme d'Aragó, nét que fonch del duch de Gandia, e après que'l agueren scanyat, gran matí, lençaren-lo en la plaça del palau, on stech tot lo die fins al vespre, que'l soterraren...* ¶ ¹⁶⁸⁰ Ms. filla lur filla. ¶ ¹⁶⁸¹ *Vid. infra*, núms. 871-873.

851.

DEL BUFET D'EN JOHAN PERES, NOTARI

En Genís Barot, notari, e en Johan Peres, moriscat, notari, estant en johy en la cort del senyor bisbe davant micer Exarch, official,¹⁶⁸² vengueren a paraules, de què lo Genís Barot donà tan gran bufet al dit en Johan Peres que·l cuydà lançar per terra, e tirà-li lo çoçh,¹⁶⁸³ que si l'agués avengut l'aguera mort. E fonch dimecres a .XII. de noembre.

852.

DE LA BREGUA DE MESTRE BIULAYGUA

Mestre Francesch Martí Biulaygua, hobrer de vila, en dies pasats matà un home en València, de què fogí en Castela; e alà trebalà en son hofici, que fon molt sabut e soptil maestre¹⁶⁸⁴ de vila. E hac remessió, tornà en València e sa muler crià una filla d'en Guillem Çahera, racional, franquament, que no·n volch res, e la tench après criada¹⁶⁸⁵ algun temps en casa; de què lo dit racional donà tanta favor al dit mestre Biulaygua que·l¹⁶⁸⁶ féu hobrer de la ciutat, de la Seu, de la Trinitat, de Sancta Clara, ¶^{191r} de Val de Christi, de Portaceli, de Sant Jerònim de la Verge Maria de la Murta, e casi de totes les hobres de València. Tenia contínua[me]nt de dihuit a vint moços, tenia esclaus¹⁶⁸⁷ e·sclava, tenia alberchs, avançava tant com volia. Vevia molt honradament; tenia rocí; diumenge e festes, gipons de seda; ben vestit, fia molta honor a son hofici. Estant en esta prosperitat, hobraren lo monestir de les monges de Sancta Clara gran temps un capítol, e venia moltes veguades gran matí; de què lo dit mestre Biulaygua diu a l'abadesa: «Senyora, teniu esment al vostre monestir, car yo he vist hòmens». En spesial diu de un cavaler, lo qual no henhomenaré;¹⁶⁸⁸ de què l'abadesça, a consel del dit mestre Biulaygua, clou e tanqua tots los lochs per hon podien entrar en lo dit monestir.

Lo cavaler, sabent les par[a]ules de mestre Biulaygua, e tanquat tots los entradós del monestir, hac molta congoxa, e diu a un jove sabater, mosço d'en Forés, sabater: «Mestre Biulaygua, spera-lo com hexirà de la hobra, e decontinent carega·l de bastonades». E de fet lo jove se'n va, esperà lo mestre Biulaygua e donà-li bastonades.

E lo digous a vint de noembre, lo nebot de mestre Francesch Biulaygua trobà en Forés, çabater, e donà-li una gran coltelada per la cara. Axí que lo nebot de mestre Biulaygua és fogit e li fan procés; lo mestre Biulaygua està en casa, que

¶ ¹⁶⁸² Jaume Eixarch, canonge i paborde de València (OLMOS Y CANALDA, *Inventario de los pergaminos del Archivo Catedral de València*, núm. 5808, perg. 3401). ¶ ¹⁶⁸³ Potser vol dir que li llançà un soc o sabata amb sola de fusta.

¶ ¹⁶⁸⁴ *maestre*: «mestre», corr. ¶ ¹⁶⁸⁵ Ms. *criata*. ¶ ¹⁶⁸⁶ *que·l*, afegit al marge dret, de la mateixa mà. ¶ ¹⁶⁸⁷ Ms. *escalus*. ¶ ¹⁶⁸⁸ Per *enomenaré*, forma antiga, amb grafia arbitrària, del verb *anomenar* (DCVB).

no gosa exir de sa casa: les hobres e mosços, tot cesa, enaxí que per poqua cosa lo mal crexs. Lo dit mestre Biulaygua ha amiat ab tots los hòmens de bé de València, e an fet treves lo dit en Forés e lo mestre Biulaygua.¹⁶⁸⁹

853.

D'EN CORRAL, LOCTINENT; DE LA BREGUA ¶^{191v}

En València fonch loctinent de justí[ci]a l'any .LXXVI. Corral;¹⁶⁹⁰ estant loctinent, trobà un Beluga, cristià novel, en un arch que anava tirant per València, de què lo dit loctinent li levà l'arc, e, perquè lo Beluga bravegà, féu trenquar l'arch. Lo loctinent, pasat l'any del loctinent, estant en la Longa lo dit en Corral, lo dit Beluga senor de l'arch trenquat donà basthonades al dit en Corral, de què lo dit en Corral, tenint-se molt per enjuriat, no pot aver lo principal Beluga: a un son germà del dit Beluga donen una coltelada per la cara, que li trahen lo un ull, e crech que anduys; de què lo Coral va per València armat ab si terch, guardant-se dels Beluges, que heren quatre germans. De què lo diluns a .XXIII. de noembre, vespra de sancta Catherina, la mare del Corral –hera madrina, bela e bona– fonch demanada a una prenyada, muler d'en (*blanc*), cristiana novella, e, hora del seny, la dita na Corala venint-se'n a sa casa, ab un fadrí ab una lanterna de casa de la prenyada, que la acompanyà, entrant en lo careró de la sua casa donaren-li una punyalada en les espatles, que decontinent morí, que no dixs sinó: «Verge Maria, que morta m'an!» De què lo fadrí cridà grans crits, de què vench lo marit e fill e troben la dita sa muler na Corrala morta. De què lo fill ha fet e fa gran dol de la mort cruel de sa mare, e, en veritat, totes les gens que la conexien se dolen de la sua mort.

Lo fill de na Corral fa procés als Beluges e ha fet pendre lo pare dels Beluges, e que aurien trobat lo coltel ple de sanch; e dixs lo dit en Beluga que avia degolat un gall, e la sua esclava portà un gall a la Sala que hera mort, de què los jurats la feren metre en presó la dita esclava. E lo fill de na Corala fa procés a'n Belugua lo vel e a sos fills; va per València ab sis hòmens armats, amostra gran dolor e dol de la mort de lur mare, porta barba largua, tot vestit de negre: de què ell se destroyís de béns e de presona. Maleyt fonch l'arch que tant de dan e mal n'à exit e se'n spera a exir!

¶¹⁶⁸⁹ Segueix un espai en blanc, al ms.

¶¹⁶⁹⁰ Joan Corral, lloctinent del justícia criminal (*Libre de memòries...*, II, p. 658).

854.

DE L'HOME QUE SE N'ENTRÀ EN LA SEU FENT LO HOFICI DE VESPRES ||^{192r}

En l'any de nostre sènyer Déu .M.CCCC.LXXVII.,¹⁶⁹¹ disapte a .XXII. del mes de noembre, dos hòmens avent brega en la plaça de la Seu, mossén Loís Cabalenyes, loctinent de governador, volent-los pendre, la hu fogí e mès-se en la Seu fent lo hofici de vespres, e mès-se als peus del cabiscol, dient: «Mossén, ajudau-me, que coronat só!» E lo dit mossén Cabaleny[e]s, ab portés, entrà en lo cor per pendre l'ome, de què hac gran remor, que l'ofici cesà. Mossén Cabanyeles cridà: «À-n'i del senyor rey!» E los canonges cridaren: «À-n'i del senyor cardenal!» De què vengueren a l'avalot los jurats a la Seu; e los offecials del senyor cardenal e bisbe no volgueren donar l'om, per no perdre los previletges¹⁶⁹² de la Seu, e feren pendre l'om e me[t]re em presó del senyor bisbe.

855.

DELS QUE FOREN BANDEJATS OFFICIALS

Digous a .XXVII. del dit mes de noembre, bandegaren a micer Guillem de Vich, cabiscol, e a micer Jaume Exarch e a micer Johan Civera, oficials del senyor cardenal e bisbe, que, sots pena de .M. flor[i]ns, sien fora de tot lo regne de València. Decontinent, ells se n'anaren de tot lo regne e foren fora.

856.

VEDAT UNA LEGUA ENTRON DE VALÈNCIA

E lo divenres après, toquà la vedada, e una legua entorn de València. E lo disapte hexien núpries: avia-y moltes nòvies; moltes hohyren misa a Sant Vicent, que un hom tenia lexència de nòvies.

857.

CRI[D]A REAL QUE NO DONEN PA NI VI ALS DEL CAPÍTOL

Disapte a .XXX. de noembre, toquada la oració, feren crida real que no donen pa ni vi, ni paguen res, als senyors de canonges ni als que són del capítol.

¶¹⁶⁹¹ Sanchis Sivera, erròniament, *MCCCCXXVI*.

¶¹⁶⁹² *previletges*: «priviletges», corr.

858.

COM LA CIUTAT TRAMETEREN [PER] LOS OFFICIALS

De què los senyors de regidós de la ciutat, vent que s'aparelava molt gran dan e mal, lo dimecres a .iii. de deembre trameteren per los hofecials del senyor cardenal e bisbe, que venguesen. E lo disapte de matí, dia de sant Nicolau, desvedaren, de què enaprés an tengut molts parlaments los hoficials del senyor cardenal ab los jurats e offecials del senyor rey, e¹⁶⁹³ crech que són concorts; no se n'à parlat pus, e tots romanen en bona amor e concòrdia.

859.

COM PENGAREN A DOS FILLS DE VALÈNCIA

Disapte a .x. de jener, any .LXXVIII., pengaren a dos jóvens fills de València per la-dres, jóvens de .xx. anys: un Macianet e un Cintet.

860.

COM PENGAREN A BERNAT, DE ALZEZIRA

Dimecres a .xiii. del dit mes, pengaren a Bernat, de Alzezira, perayre, per ladre; e confesà que heren molts de companya, e foren fogits molt[s] de València.

861.

DE LES INIQUITATS E MALS DE SOGORP ¶^{192v}

Durant les eniquitats e malvolences de les gents de la ciutat de Sogorp, no recordant-se de la amor¹⁶⁹⁴ de nostre senyor Déu ni de l'estret yohyí de Déu, que no podem escusar,¹⁶⁹⁵ ans, durant cruelment les enyiquitats e malvolences, no volent metiguar los lus coratges, de què durant aquests¹⁶⁹⁶ tan grans dans e mals mossén Miquel Sarçola, bandegat e lançat de Xèri[c]a e de Sogorp, vench en València. E en lo mes de jener, en l'any .LXXVIII., anà al seu loch del Toro, e decontinent que fonch en lo dit loch, mossén Johan d'Anyó, de Sogorp, ab molta gent, fonch al dit loch e asetgà aquí al dit mossén Çarçola en la sglésia; e lo dimarts a .xxvii. de jener fonch scalada la església, e pres mossén Miquel Çarçola e tots los que heren en la sglésia en lo dit mossén Çarçola, e decontinent pengaren quatre hòmens alaquayos, los que més volia lo dit mossén Çarçola, e lo dit mossén Çarçola, ab d'altres qui heren en la sglésia, los portaren presos a Sogorp, e foren lo dimecres a .xxviii. de jener.

¶¹⁶⁹³ e, repetit al ms. ¶¹⁶⁹⁴ Ms. *amort*. ¶¹⁶⁹⁵ Ms. *escura*. ¶¹⁶⁹⁶ Ms. *aqüestes*.

E lo dit mossén Johan d'Anyó, ab sa partida e¹⁶⁹⁷ contraris del dit mossén Çarçola, donaren centència de mort al dit mossén Çarçola, dient que Sogorp té privilegi¹⁶⁹⁸ que tota presona que trebalarà en levar la ciutat de Sogorp al senyor rey, que muyra. E lo divenres a .xxx. de jener, a nou ores de la nit, lo guardià del Sant Sperit de Morvedre¹⁶⁹⁹ portà la nova al dit mossén Miquel Çarçola que s'aparelàs, que avia a morir; e decontinent se confesà del dit guardià, e durà la confessió quatre ores, fins a una ora après miganyit, e, confesat, prèes unes deceplines e baté's una ora, que la sanch coria per terra; e aquí fonch pres e hofegat,¹⁷⁰⁰ e decontinent fonch soterrat. O dolor gran, de un cavaler tant valent e axí animós, ab tan poqua deliberació e mal consel donant-li axí cruel mort e presta, a no consultar sinó la partida de mossén Anyó e los contraris del dit mossén Miquel Çarçola, lo qual és estat dolgut de totes les presones qui'l conexien, aten[en]t tan-tes virtuts que en ell avien! *Anima eius requiescat in pace*. E dels que prengueren ab lo dit mossén Çarçola, ne pengaren quatre.

862.

DELS .LIII. PREVERES QUE FOREN FETS ||^{193r}

En lo dit any .LXXVIII., lo senyor cardenal e bisbe tramés ací al micer Valescar,¹⁷⁰¹ ab gran poder del dit senyor cardenal. E lo divenres a .XIII. de febrer, tengué examen, e a tots quants vengueren, a tots pasà,¹⁷⁰² que pasà a jóvens que no avien .XX. anys. Foren los que prengueren órdens aquel dia .LIII.; los vicaris generals no'n volien¹⁷⁰³ pasar nengú, car órdens hy à aguts en lo temps pasat que no y avia nengú. Axí que lo micer Valesquar vol que, puys avem mercat de notaris, que agam milor mercat de capelans, en manera que tothom vyisqua sens trebal.

863.

DE LA BREGUA DE MOSSÉN BARBA E [MOSSÉN MIQUEL]

Lo dia de sant Macià,¹⁷⁰⁴ ora de vespres, mossén Johan Barba e mossén Pere Miquel vengueren a bregua, e mossén Barba fonch nafrat de dos colps en la cara, e mossén Pere Miquel fonch nafrat en la mà. Més los valguera cantar lo *Dixit*¹⁷⁰⁵ en la sglésia!

¶ ¹⁶⁹⁷ e: «de», corr. ¶ ¹⁶⁹⁸ privilegi: «previlegi», corr. ¶ ¹⁶⁹⁹ Monestir de franciscans observants, fundat sota la protecció de la reina Maria de Luna el 1403 a la vall de Toliu, terme general de la vila de Morvedre (hui, terme municipal de Gilet). ¶ ¹⁷⁰⁰ De l'execució de Miquel Sarçola o Zartzuela, senyor del Toro, d'ordre de mossén Joan Anyó, alcait del castell de Sogorb, parla Francisco del VAYO, *Historia de Xérica*, cap. 216, ed. cit., pp. 543-545. ¶ ¹⁷⁰¹ Bartomeu Vallescar, doc-

tor en decrets, canonge de València, secretari i vicari general del cardenal Roderic de Borja (PONS i CÀRCEL, «Los canónigos de la Catedral de Valencia (1375-1520)...», p. 949). Era llavors un dels oficials del bisbat (*vid. infra*, núm. 869). ¶ ¹⁷⁰² Ms. *pasat*. ¶ ¹⁷⁰³ *volien*: «volían», corr. ¶ ¹⁷⁰⁴ 24 de febrer. ¶ ¹⁷⁰⁵ Ps 109 (110): *Dixit Dominus Domino meo...* Correspon a l'ofici de vespres, en al·lusió a la condició eclesiàstica dels dos personatges.

864.

COM ENTRÀ LO SENYOR INFANT PER REGIR DE VISREY

Digous a .xxvi. de febrer, any .LXXVIII., entrà l'infant don Anrich¹⁷⁰⁶ per regir de visrey en València. Entitola's duch de Sogorp; emperò, los de Sogorp se són enfortits e mes a punt, e volen morir ans que no's donen a nengú ni exir de mà e senyoria del senyor rey;¹⁷⁰⁷ de bé que'm tinch per dit que lo mossén Johan d'Anyó e sa partida deuen tremolar, tement-se que la sanch dels que an mort demanaran justícia a Déu.¹⁷⁰⁸

865.

CRIDA DE LES CANTHONERES

Lo senyor infant visrey féu fer crida de les males dones cantoneres anasen al loch comú, de jochs e de altres coses, si's tenen.¹⁷⁰⁹

866.

JOCH DE CANYES

Diumenge a .xxviii.º de març, e lo diumen[ge] a .v. de abril, los cavalés juguaren a les canyes en València.

867.

LO SENYOR INFANT ACOMPANYÀ LO *CORPUS*

Diumenge a .xii. de abril, après vespres, lo senyor infant cavalcava ab molts cavalés per València e fonch en lo Mercat, e encontrà lo *Corpus Domini*, que venia de combregar, e decontinent descavalcà ell e tots los cavalés e acompanyà lo *Corpus Domini* fins a Sent Johan. ^{||193v}

¶ ¹⁷⁰⁶ Enric d'Aragó, dit l'infant Fortuna (+1522), duc de Sogorb, virrei del 1478 al 1492 (MATEU IBARS, *Los Virreyes de Valencia*, pp. 94-97). ¶ ¹⁷⁰⁷ El 8 de setembre del mateix any es va arribar a una concòrdia entre la ciutat i el duc, que hi féu la seua entrada el dia següent (ALMARCHE, *Historiografía Valenciana*, p. 53).

¶ ¹⁷⁰⁸ La frase *de bé que'm tinch... a Déu* és traslladada en les ed. Sanchis Sivera, Escartí i Cabanes *supra*, a la fi del núm. 861, on igualment té sentit. Malgrat això, el ms. la insereix ací, on resulta congruent, en referència a la justícia que pot imposar el duc i nou virrei, i no trobem motiu per al canvi. ¶ ¹⁷⁰⁹ Ms. *tenem*.

868.

DE LA CENTÈNCIA DELS MOROS, E DE [LA] DONA¹⁷¹⁰

Diluns a .vii. de març, cremaren a un moro e a la muler de Bentanyer, e açotaren la moça, que hera un poch ignocenta. Lo dimecres après, cremaren un altre moro per sodomita. Lo divenres après, a .xi., acanegaren¹⁷¹¹ a un moro.

869.

DE LA JUSTÍCIA DEL SENYOR INFANT QUE FA

Lo senyor infant li plau fer justícia, e ab molta diligència trebala per castigar los que mal fan, e ha pres alguns que són culpables de mal, entre los quals ha pres un Dies e un fill d'en Tristany Pardo. Los quals volguerren al·legar corona, e los hoficials del senyor cardenal, ço és, micer Exarch, lo cabiscol, micer Valesquar, lo mestre Martí Yinego, tots quatre foren al senyor infant, dient com ells avien guardar los drets del senyor cardenal e los priviletges de la Sglésia, e volien lançar lo entredit. E lo senyor infant los re[s]pòs que no li torbasen la justícia a hombra de la corona, car ell no tocaria a nengun capelà, per mal e taquany que fos; e que fos castigat per sos officials, car los officials del senyor cardenal li porien levar la misa, e ell los levaria lo pa e vi e altres coses, que pugarien molt més, car a Déu plaiha justícia, e altres paraules molt bones per ministrar e fer justícia; de què la vedada no ha tocat, ni crech que toque per a present. En la carta après se mostra la justícia del Dies e Pardo.¹⁷¹²

870.

DE LES MULERS DELS BONASTRES OFFEGADES EN LO RIU

Digous a .xvi. de abril, dos dones mulés de dos Guillems Bonastres, cosins germans, de Çuequa, foren a Riola; e volent tornar les dites dones a Çuequa, troben un fill d'en Johan Fr[í]gola alí en Riola, dién: «Frígola, pasa'ns lo riu en la barqueta». Respòs lo Frígola: «No u sabria fer, que no sé vogar e fa gran vent de terra». Eles dien: «Vine, que bé'ns pasaràs». De què lo jove Frígola entrà en la barqua e les dones entren en la barqua, e tantost lo vent los lançà a l'açut la via de l'açut; e lo Frígola saltà de la barqua en l'açut, e la una d'eles saltà en l'açut; l'altra fonch tant esmayada que no tench cor ni esforch de saltar en l'açut. Diu la de l'açut: «Salta, que yo t'ajudaré!» Axí que, per ajudar a la de la barqua, anduys ne van en

¶ ¹⁷¹⁰ Encapçala el fol. l'epígraf *Any .LXXVIII.*

¶ ¹⁷¹¹ *Acanejar*, probablement amb el sentit de «fer atacar per cans», variant d'*acanissar*. No és als diccionaris. *Vid.* Germà COLÓN, *De Ramon Llull al Diccionari de Fabra. Acostament lingüístic als monu-*

ments de les lletres catalanes, ed. a cura de N. Mañé i d'A. Soler, Barcelona, Fundació Germà Colón Domènech i Pub. de l'Abadia de Montserrat, 2003, p. 246, que analitza aquest mateix text. ¶ ¹⁷¹² *En la carta... Pardo*, afegit posterior de la mateixa mà.

lo riu: la una decontinent fonch asolada, que no's mostrà gens; l'altra anà un tret de balesta entre dos aygües, menegant los braços; a la final, veren que pleguà les mans e s'afonà, e anduys foren offegades. Lo Frígola fonch estalviat en lo açut. És cosa de gran dol de la mort afortuïda de les dites dones: la una fonch trobada pro[p] l'asut al .vi. dia, e l'altra fonch trobada prop Culera a[l] .vii. dia. ¶^{194r}

871.

D'EN MONSERRAT¹⁷¹³ JUST, DE LUR MORT

En Monserat Just, ostaler en lo públich, avia molta e gran voluntat a micer Miquel Dalmau e a son fill, Pere Ramon Dalmau, e a tots de la casa, e, lo micer Dalmau e lo dit son fill, compares e en estranya manera amichs. E contínuament lo dit en Monserat los donava presens, e tostemp prest al que micer Dalmau e son fill volien e ordenaven; en tanta manera, que per alguns li fonch dit: «En Monserrat, per què feu tanta de honor e presents a micer Dalmau?» E responia en Monserrat: «Yo tinch hostel en lo loch comú, [e] és cosa molt perilosa; pense que micer Dalmau és favorit del senyor rey, advocat fiscal, advocat de la ciuta[t] de València, molt volgut dels majors senyós de València; si algun revés o adversitat me venia a mi o a casa mia, que micer Dalmau e son¹⁷¹⁴ fill me ajudarien e'm traurien de trebal e congoxa, e per la molta amor que micer Dalmau e son fill e tots lo[s] de la sua casa me han e'm mostren».

872.

MORT D'EN MONSERRAT JUST

Diumenge a .xviii.º de abril, any .lxxviii., a .x. ores de la nit, un hom a caval ab una mula vench a casa d'en Monserrat, e diu: «En Monserrat, diu lo senyor micer Dalmau que decontinent que vinguau en mi, que ell vos ha gran mester». E lo dit en Monserrat pren la espasa e broquer e lo guant, e cavalcà en les anques de la mula e va en l'om. L'anada fonch tal que no tornà a la sua casa, car lo diluns de matí, a .xx. del dit mes, fonch atrobat a la porta de la Verge Maria dels Ignocens sobre lo banch, mort cruelment, car lo cap e cara tenia tan c[h]afat que lo cervel hera en la paret, que fonch conegut en lo dit de la mà, tant hera la sua cara disfigura[da]. O cruel mort, davant la ymatga del Jesús e de la Verge Maria, que res no'ls està amagat!¹⁷¹⁵ Tant cruel mort, yo crech que los que tal cas han fet, que ells deuen tremolar sens gran fret,¹⁷¹⁶ car si'ls tarda, ells seran ponits e ben paguat[s], car Déu res no hoblida.

¶¹⁷¹³ Ms. *Monsererat*. ¶¹⁷¹⁴ Ms. *sen*. ¶¹⁷¹⁵ Al·lusió a la Mare de Déu amb l'Infant, escultura en pedra del timpà del portal de l'Hospital d'Innocents, del s. xv, al carrer de l'Hospital. La imatge actual

és còpia de la destruïda el 1936, que es creu obra anterior a 1423 (RODRIGO PERTEGÁS, *Historia de la Antigua y Real Cofradía de Nuestra Señora de los Inocentes...*, cit., p. 39, amb fotografia). ¶¹⁷¹⁶ Ms. *fert*.

COM FONCH TROBAT QUE·L FILL DE MICER DALMAU FÉU LA MORT
CRUEL ||^{194v}

Lo¹⁷¹⁷ dit diluns de matí, un laurador, ab un jove, van per fer fahena per lo portal de Torrent, e com foren endret de Sancta Lúcia,¹⁷¹⁸ davant l'arbre, en lo forat de la céquia que entra en la ciutat, la aygua fonch minvada; veren una spasa: entrà lo jove e trau la spasa, e trobà-y una atxa, e trau l'atxa, e dien al portaler del dit portal de Torrent: «Esta spasa e atxa avem trobada en la céquia». Lo portaler anà prest als Ignocens, hon hera lo mort, e diu al regent de justícia de la spasa e atxa; lo regent pren lo laurador e lo jove e portà·ls a la presó,¹⁷¹⁹ e près l'atxa, que·s mostrava que avia sanch, e portà-la [a] micer Dalmau, advocat fiscal. E micer Dalmau hera en la Seu, que hoyha missa, e, sperant que lo micer Dalmau agués hoit missa, lo saig tenia l'atxa en la mà a la porta de la Seu; e en Jaume Martí, àlias Pitonat, que ou dir que ab huna atxa avien mort a'n Monserrat, cuytà a la presó per veure l'atxa, e a la porta de la Seu trobà lo saig, ab altra gent, que miraven l'atxa, e lo dit en Pitonat mirà l'atxa e coneys¹⁷²⁰ que ell l'avía comprada dels ferovelés lo digous pasat per al fill de micer Dalmau. E lo dit en Jaume Pitonat va prest a la casa de micer Dalmau e diu al fill de micer Dalmau: «La atxa que yo us comprí se diu que an mort vostre compare en Monserat. Què és açò?» Respòs lo fill de micer Dalmau: «Al Guerau la doní per fer màneg; yo hyré al Guerau e faré pendre a qui doní l'atxa». Diu lo Pitonat: «Yo hyré ab vós». Respòs: «No qual, per no fer a centir la cosa». Lo qual fill de micer Dalmau, tot alterat, cavalquà e va al Guerau, e diu a Nicolau, nebot d'en Belví, e a un biysquayí, que heren estats ab ell al dit cas: «Veni, car descuberts som!» E decontinent tiren, e foren a Honda, al loch de don Johan de Cardona.

E amostrada la atxa a micer Dalmau, lo regent va per los ferovelés, e diu: «Yo la he venuda a'n Jaume Pitonat». Lo regent pren al dit en Pitonat e met-lo en la presó, dient que ell avia comprat l'atxa que avien mort en Monserrat. Diu lo Pitonat: «Per al fill de micer Dalmau la comprí». De conti-||^{195r}nent, lo senyor infant fa cerquar lo fill de micer Dalmau e tramet al Guerau, de què no fonch trobat, estan en la presó lo laurador e moço e lo Pitonat.

O Pere Ramon Dalmau! E quina rahó ni causa has agut de fer tan cruell mort de ton compare e amich en Monserat? Mira lo yoyí de Déu, que no pasà tres hores de dia que ests (*sic*) estat descubert e dexelat, e ton pecat manifestat a totes les gens del món! No has pensat quanta e tan gran és la bondat e stima de ton pare, e la gran congoxa que ha pasat e dans e despeses per don Jaume de Aragó e per ta germana; e ara, que ton pare e mare volien e desigen¹⁷²¹ reposar, esperant aver goig e alegria de tu, los has donat tal trebal e tanta congoxa. Per què·t

¶¹⁷¹⁷ El fol. va encapçalat per l'epígraf *Any .LXXVIII.* ¶¹⁷¹⁸ La capella de Santa Llúcia, immediata a l'Hospital dels Innocents, després Hospital Ge-

neral, és al carrer que s'obria al portal de Torrent de la muralla. ¶¹⁷¹⁹ Ms. *presa.* ¶¹⁷²⁰ Ms. *conyes.* ¶¹⁷²¹ *desigen:* «disigen», corr.

dich que plores e faces penitència, car les gents no poden pensar per quina causa o rahó has fet tal cas. Demana misericòrdia a Déu, que't perdó ton pecat!

Lo senyor infant, sabent que lo dit fill de micer Dalmau hera en terra de don Johan de Cardona, diu al dit don Johan: «Guardau lo fill de micer Dalmau, que dig-vos que us serà¹⁷²² ben demanat». E decontinent fonch aportat al *delantado* de Múrcia, jermà de la muler de don Johan de Cardona.¹⁷²³ Lo que enaprés se seguirà e saber porem, metrem en libre de memòria.

874.

DE LA PRESÓ DE MIQUEL DIES E DE PARDO

Lo senyor infant visrey, [de]sigant ministrar justícia, in[fo]rmat¹⁷²⁴ de Miquel Dies, noble, e de Anrich Pardo, de lur mals actes e de la mort que avien feta lo Dimecres Sant de Prades, notari, a la plaça dels Ayls,¹⁷²⁵ per la muler d'en Cervés, *quondam*, carnicer, sabent que aque[st]s Dies e Pardo, cosins jermans, fills de dos jermanes, heren en Culera, lo senyor infant, dient que volia anar a Xàtiva, fa la via de Culera, e en lo camí ell trobà lo[s] dit[s] Dies e Pardo, e ell los fa pendre e portà-ls en la presó. E venint pasà per la Conqua per pendre mossén Bonastre, e fonch a la baraqua de mossén Bonastre, que tenia molt delitosa –que y avia menjador, cambra, retret, estudi, ort, que al senyor rey de Castella hyi avia convidat, que lo major temps de sa vida estava alí, molt delitosament–, lo qual no ||^{195v} [fon]ch¹⁷²⁶ trobat; emperò, lo senyor in[fa]nt¹⁷²⁷ manà que decontinent fos deroquada e mes a pla la dita baraqua, e lo dit mossén Bonastre s'és apartat.

875.

CENTÈNCIA DEL DIES E DE PARDO

E lo senyor infant fa fer lo procés als dits Dies e Pardo, que per prechs ni per promeses no volch sinó la justíci[a], car, fet lo procés, lo dimecres a .XXVIII.º de abril, dia de sant Pere Màr[t]ir,¹⁷²⁸ vespra de l'Asenció, en[tr]e¹⁷²⁹ nou e .x. ores, davant la cort criminal, los fonch levat los caps, e aquí estagueren fins a .IIII. ores après migjorn; heren de edat de .XXII. anys.

¶ ¹⁷²² Ms. *serrà*. ¶ ¹⁷²³ L'*adelantado* era Pedro Fajardo (*vid. supra*, núm. 428), i Maria Fajardo la muller de Joan de Cardona, senyor de la baronia de Betxí i de les valls de Guadalest i Confrides (ACV, perg. 0216–sèrie 2a). ¶ ¹⁷²⁴ Hi ha una taca de tinta al ms. com en la precedent *[de]sigant*. ¶ ¹⁷²⁵ Ms. *Ayals*: plaça dels Alls, actual de la Mercé.

Vid. CARBONERES, *Nomenclátor... de Valencia*, s. v., p. 98. ¶ ¹⁷²⁶ Mot mig esborrat, parcialment perduda la tinta en tot aquest fol. 195v, mal conservat per ser l'últim del ms. El fol. va encapçalat, com l'anterior, per l'epígraf *Any .L[XXVI]II*. ¶ ¹⁷²⁷ Mig esborrat pel mateix motiu. ¶ ¹⁷²⁸ Hi ha un forat. ¶ ¹⁷²⁹ *Id. ut supra*.

876.

LOS Malfatans FOGIREN DE València

Lo senyor infant ha agut benedicció del poble, car tots los taquanys e malfatans se són apartats, car en veritat ya hera lo temps que no gosàvem anar de nit, ni encara de vespre hobrir la porta. O, quant és lo repòs del cos e de la ànima que justícia dóna, e amor e gràcia de nostre senyor Déu e benedicció e repòs al poble!

877.

DE LES JUNTES

Diluns a .XI. de maig, festa de Cinquagesma, feren juntes en lo Mercat. Foren multitud de gens; caygueren tres cadafal[s].¹⁷³⁰ En la vesprada plogué, que tota la gent se desb[arat]à.¹⁷³¹

878.

DE LA PROFESÓ DEL *CORPUS CHRISTI*

Digous a .XXI. de maig, dia del *Corpus Christi*, fent la profesó plogué; lo *Corpus Domini* meteren en la sglésia de Sancta Clara. Tota la profesó fonch desbaratada.

879.

DEL MES DE MAIG

Aquest mes de maig féu fort temps, que no fon vist tan grans vents, pluges, núvols, levantes¹⁷³² e frets, que lo quato[r]zén e quinzén dia del dit mes féu tan grans vents de ponents que féu gran dan a arbres e vinyes e a altres coses, que destróí gran part de les fruytes. E lo dimarts¹⁷³³ a .XXVI. començà en la vesprada a ploure, e en tota la nit e lo dimecres en tot lo dia no sesà la pluga, com si fósem enmig de yivern. E, encara, lo dit mes portà mortalitat, que's començaren a morir en València, que molta gent començaren a fogir, que jornada hy à agut en lo dit mes que n'í hac .XIII., e lo divenres a .XXVIII.º n'í hac .XXX., e lo disapte morí la senyora na Mascona; e molta gent de bé buydà.¹⁷³⁴

¶¹⁷³⁰ Esborrat. ¶¹⁷³¹ Vid. nota anterior. Sanchis Sivera *desvarata*.

¶¹⁷³² Sic. Corregit damunt de *pluges*, raspat. ¶¹⁷³³ Ms. *dimatres*. ¶¹⁷³⁴ És a dir, abandonaren la ciutat.

COM FONCH DEGOLAT L'OM DE CASTELFABIT

Divenres a .xxii. de maig, feren centència de un gentillhom de Castelfabit, home que pasava .LXX.¹⁷³⁵ anys; fonch degolat davant la cort del governador. Avia fet una mort sobre pau e treva e altres mals.¹⁷³⁶

¶¹⁷³⁵ La segona x, mig esborrada, és segura. Sanchis Sivera i Cabanes, *LX. anys*. ¶¹⁷³⁶ Fineix ací el ms. A. Hi manquen dos folis, numerats 196 i 197, d'acord amb l'índex amb que dona principi el text, segurament des d'antic, fet confirmat, no sols pel deteriorament del fol. 195, ans també perquè falten igualment al ms. C. El fol. 195v té al marge inferior dret el reclam *Com jugaren bous,*

en roig, que és la rúbrica de la següent notícia. L'índex del ms. dona els epígrafs que seguien, ara perduts. Hi eren, al fol. 196: *Dels bous del Mercat.- De l'abadiat de Valdigna.- Cremaren lo jueu.- Professions per la mortalitat.* Finalment, al fol. 197: *Professions de Sant Johan per la mortalitat.- Del senyor rey ha donat Sogorp a l'infant.- Com se partí lo senyor infant contra Sogorp.*

Índex onomàstic

A

- Abella, Lluís de, noble 171-173
Abraham, *Abram*, *Abraam* 124, 125, 137
Abrilet 263
Abruci (Itàlia) 235
Acerra, *Laxerda* (Itàlia), bisbe d' 120
Acre o Sant Joan d'Acre, ciutat 141, 143
Adalmús → Almodis
Adam 124, 125, 137
Adam, mossén, prevere 328
Ademús, *Adamuç* (els Serrans), vila 102
Adrià I, papa 128
Adrià IV, papa 129
Àfrica, *Àfricha* 85, 90, 115, 145
Agamèmnon, *Agamenon* 127
Àger, vescomte d' 113
Agnès d'Aquitània, reina d'Aragó 97
Agrigent, *Gergent* (Sicília), bisbe d' 119
Agüero, *Auero*, Antoni de 323
Aguilar, Jaume → Garcia d'Aguilar, Jaume
Aguilar, Jeroni 401
Aguiló de Codinats, Lluís, donzell 407
Aguiló, Francesc, donzell 268, 273, 382, 407
Agulló, diputat 348, 363
Aibar, *Ayvar*, vall d' (Navarra) 146, 287
Aigües Vives, serra d' (Ribera de Xúquer) 240
Alacant, vila 227
Alagno, Lucrècia de 210, 211
Alagón, Jaume de 194
Alamans, Jaume 173
Alamans, Ramon 173
Alamanys, *Alamanyes*, llinatge 112
Alaquàs (Horta de València) 407, 425
Alarcric, comte d' 213
Alaric, *Alerich*, rei got 88
Albaida (Vall d'Albaida), vila 410
    -ermita de Santa Anna 443
    -vall d' 322
Albal (Horta de València) 324, 365
Albalat, Andreu d', O. P., bisbe de València
    120
Albarazí → Alboràia
Albatera (Baix Segura) 403
Albert (d'Àustria), duc 207
Albert, en 458
Albert, misser Miquel 441, 442
Albocàsser, *Albocàcer* (Alt Maestrat) 358
Alboràia, *Alboraya* (Horta de València) 226
Alcàntara, *Alcàntera*, mestre de 197
Alcanyís (Terol), vila 356, 357
Alcanyís, Lluís, metge 458
Alcàsser, *Alcàcer* (Horta de València), senyora d' 271
Alcoi, *Alcoy* (l'Alcoià), rector d' 446
Alcoll, *Alcoyl* (Algèria) 149
Alcúdia (Marroc) 239
Aldaia, *Aldaya* (Horta de València) 436
Alegre, Vicent, jurat 379
Alegret, Ambròs, notari 425
Alemany, Lluís, prevere 240
Alemanya, *Alamanya* 94, 101, 129, 130, 208,
    285

Alemany, emperador d' 101, 125, 128, 130, 166, 167, 206–210, 260
 Alemany, *Alamanya*, Felip d' 144
 Alexandre II, papa 129
 Alexandre V, papa 129
 Alexandre, rei de Macedònia 87, 117, 118
 Alexandria (Egipte) 142, 225
 Alexis V Dukas, dit Mutzuffe, emperador intrús de Bizanci 144
 Alfafar (Horta de València) 412
   –vicari d' 328
 Alfajarín, *Alfagerí* (Saragossa) 296
 Alfambra (Terol), comanador d' 194, 196
 Alfons, *Amfós*, *Emfós*, infant d'Aragó 102, 103
 Alfons I el Bataller, rei d'Aragó 97, 98, 139, 146
 Alfonso Cathòlich → Alfons I d'Astúries
 Alfons I, rei d'Astúries 93
 Alfons II el Cast (I a Catalunya), rei d'Aragó 95, 100–102
 Alfons II, rei d'Astúries 94
 Alfons II, comte de Provença 101
 Alfons III el Franc (II de Catalunya, I de València), rei d'Aragó 103, 104
 Alfons IV el Benigne (III de Catalunya, II de València), rei d'Aragó 105
 Alfons V el Magnànim (IV de Catalunya, III de València), rei d'Aragó 108, 109, 131, 150, 154, 163, 165, 167, 168, 171, 177–179, 181–185, 187, 191, 193, 194, 202–204, 206, 209–211, 213, 223, 224, 240, 248–253, 255–257, 284, 290, 291, 326, 341, 384, 417
 Alfons V, rei de Portugal 341
 Alfons VII, rei de Lleó i Castella 100, 140
 Alfons VIII, rei de Castella 102
 Alfonso, infant de Castella 393
 Alfonso, fill de l'almirall de Castella 418
 Algemesí, *Algemezi* (Ribera Alta) 332
 Algesires (Algeciras, Castella) 90
 Algualarii, rei sarraí 95
 Alibert, Bernat 172
 Alife, comte d' 213
 Alius, vervessor d' 112
 Aljubarrota, *Gibarota* (Portugal), batalla d' 152
 Almançor, *Almansor* 97
 Almassora, *Almaçora* (Plana Baixa), castell d' 359
 Almedíxer (Alt Palància) 145
 Almenara (Plana Baixa) 314, 332
 Almeria, ciutat 100, 105, 140, 239
 Almodis, comtessa de Barcelona 99
 Almúnia, mossén, cavaller 400, 401
 Almúnies → Almúnia
 Almussafes, *Almuçafes* (Ribera Baixa) 332
 Alpicat 324, 393, 394
 Alquézar, *Elcàxer* (Osca) 97
 Al-Samh, *Zoma*, *Zomas*, governador musulmà 91, 92
 Altavilla, comte d' 204, 213
 Altobello, mossén, bastard del comte d'Oliva 400, 454
 Alvito, *Olmito*, *Elmito*, comte d' 196, 213
 Alzeira d'Alfadra → Algesires
 Alzira, *Alzezira* (Ribera Alta), vila 103, 156, 161, 322, 335, 376, 433, 434
   –monestir de Santa Maria de la Murta 322, 341, 404, 437, 448, 466
 Amalfi, *Malfa*, arquebisbe d' 120
 Amalric, rei de Jerusalem 142
 Amalric I de Lusignan, *Eymerich*, *Almerich*, rei de Xipre i nominal (II) de Jerusalem 143, 144
 Amalrich, misser Francesc 151
 Amalrich, Francí, cavaller, jurat de València 439, 462
 Amalrich, Joan 328, 451
 Amalrich, misser Pere 328, 347
 Ambún → Embún
 Amargós, Nicolau, prevere 328
 Amiga, Pere d', mercader 324
 Amorós, Jaume 172
 Amposta (Baix Ebre) 375, 381, 382
   –castellà d' 222, 388
 Anaquino, Cola de, baró napolità 214
 Anaquino, Ramon de, baró 213
 Anastasi, papa apòcrif 129
 Andreu, Berenguer 447
 Andreu, Francesc 171, 172
 Andreu, misser Pere 151, 450

- Andria, *Andii* (Itàlia), bisbe d' 120
 -duc d' 204, 213
- Andulis, Marqueto de, baró 213
- Àngel Custodi 224
- Angelina, n' 338, 426
- Àngelo, mestre barber 197
- Anglaterra, rei i regne d', 118, 129, 147, 374
- Anglesoles, llinatge 112
- Angulo, Lope de 196
- Angulo, Rodrigo de 196
- Anjou, Joan d', duc de Lorena 370, 381, 382, 385, 387, 388, 391, 392, 400
- Anníbal, *Anibal* 115
- Antenor, troià 117
- Anticrist, *Antechrist* 124, 125
- Antioquia, *Antiotxa*, *Antioxa*, ciutat 142, 144
 -patriarca d' 143
 -príncep d' 143
- Antirus, rei got 87
- Antonet, *Anthonet*, mossén 267
- Antoni, nau 182
- Antoni, Bernat 172
- Anylla, Rodrigo 196
- Anyó, mossén Joan d' 469-471
- Apol·lònia → Polònia
- Aquarina, Berardo de, baró 214
- Aquaviva, *Aquanino*, Josia de, baró 196
- Aquino, Jacobo de, baró 214
- Aquino, Lançalau de, baró 214
- Aràbia 94
- Aragó, Corona d', regne d' 83, 92, 94, 95, 98, 100, 107, 111, 114, 129, 140, 146, 147, 153, 162, 164, 174, 186, 194, 200, 201, 231, 272, 294, 296, 298-300, 303, 340, 355, 365, 377, 383-385, 390, 397, 418, 420, 430, 438
 -justícia d' 110, 294, 388
 -rei d' 96, 101, 102, 106, 107-110, 118, 119, 123, 130, 131, 148, 150, 170, 181, 188, 189, 191, 193, 198, 199, 217-219, 228, 251, 260, 277, 302, 357, 383, 400, 456
- Aragó, Alfons d', bastard de Joan II, mestre de Calatrava 109, 261, 267, 286, 298, 346, 349, 380
- Aragó, Alfons d', senyor de la baronia d'Arenós → Aragó, Jaume d', fill
- Aragó, Anna d', filla natural del príncep de Viana 399
- Aragó, Enric d', dit infant Fortuna, duc de Sogorb, 341, 379, 380, 394, 471, 476
- Aragó, Felip d', fill natural del príncep de Viana 403
- Aragó, Frederic d', comte de Luna 156, 176
- Aragó, Jaume d', cardenal i bisbe de València 121, 133, 153
- Aragó, Jaume d', senyor de la baronia d'Arenós 355, 356, 359, 366-368, 390, 451
- Aragó, Jaume d', fill, senyor de la baronia d'Arenós 255, 451, 453, 464, 465, 474
- Aragó, Joan d', arquebisbe de Saragossa, abat de Valldigna 109, 261, 267, 437
- Aranda, Francisco de 107, 162
- Aranyó, Bernat 179
- Ararigo, comte 185
- Arcadi, *Erchadi*, emperador romà 88
- Arcayna, Pere 324
- Archa, fra Carlo de la 196
- Arcís 219
- Arena, comte d' 213
- Argent, Joan, notari 446
- Arguedas, *Arguedes* (Navarra) 97
- Ariano, comte d' 204, 213
 -castell d' 235
- Àries 266
- Arinyo, Francisco de, secretari reial 457
- Armanyac, comte d' 106, 280
 -senescal (?) d' 423
- Armendáriz, *Armendari*, Bertran de 378, 422
- Armengau → Ermengol
- Armènia, *Ermínia*, *Armínia* 87, 116, 118
 -rei d' 143
- Armesén, reina d'Aragó 97
- Arnau, Pere, regent de l'oficialat de València 447
- Arràs, *Ras*, cardenal d' 423
- Arrodar (Aragó) 97
- Arsuf, *Arsufò* (Síria), ciutat 141, 143
- Artal, don, noble aragonés 294

- Arteda, Carles de, cavaller navarrés 286
 Artés, mossén 227
 Artiaca, Joan de l', organista 446
 Ascalon, *Escalona*, *Scalona*, batalla d' 141, 143
 Àsia, *Àssia* 84, 87, 89, 116
 Asp (Vinalopó Mitjà) 412
 Aspatafora → Espatafora
Aspèria → Espanya
 Assió, *Acio*, Lluís d' 446, 447
 Astanya, mossén, cavaller 335
 Astorga, *Storgua*, bisbe d' 119
Astulfus, *Estulfus* → Ataülf
 Astúries, *Stúries* 92-94
 Ataülf, rei got 88
 Atalus, rei 116
 Atenes, arquebisbe d' 119
 Atri, duc d' 213
Atu → Atri
 Auc, cardenal de l' 426
 Aucha, Auger de l', cavaller sicilià 195
 August, Octavi, *Cèsar Agust*, emperador romà 86, 111, 116, 125, 138
 Àustria, ducat de 105
 Ávalos, Enyego de 197
 Ávalos, Ferrando de 197
 Aversa, *Versa* (Itàlia), ciutat 210, 255
   -bisbe d' 120
   -castell d' 235
 Àvila, bisbe d' 119
 Avinent, Joan 229
 Avinyó, ciutat 129
   -riu d' → Roine
 Avinyó, Berenguer 196
 Ayerbe, *Ajerbe* (Osca) 97
 Aymerich, mossén Joan 171, 173
- B**
- Babilònia (o Egipte), sultanat de 141, 142, 143
 Bach, mossén 392
Bacie, rei de 118
 Badajoz, *Badaxoç*, bisbe de 119
 Bages → Llupià, Hug de
 Bages, Ramon de, cavaller 108
 Baiona (Lapurdi, Aquitània) 115
 Balaguer (Urgell), ciutat 164, 348, 352
 Balaguer, en 335
 Balaguers, bàndol dels, de Gandia 341
 Balaguer, Bernat, beneficiat de la Seu de València 67, 434
 Balba, Jacobo de la, baró 214
 Baldomar, Francesc, mestre d'obres 134
 Balduí, comte de Flandes, *Solandes*, emperador llatí de Constantinoble 144
 Balduí I, rei de Jerusalem 141, 142
 Balduí II, rei de Jerusalem 142
 Balduí III, rei de Jerusalem 142
 Balduí IV, rei de Jerusalem 142
 Balf → Radulf, bisbe
 Ballestera, monja 371
 Ballestera, na 447
 Ballet 226
 Balr → Baus
 la Banch 173
 Banda, Joan de la, cavaller 197
 Bar, duc de 106, 189, 202
 Barba, Joan, prevere 384, 470
 Barbastre, castell de 352
 Barberà, Pere 171-173
 Barbeta, Girart 232
 Barceló, apotecari 447
 Barcelona, *Baçalona*, ciutat 83, 85, 88, 94, 100, 101, 104, 105, 107, 111, 112, 139, 156, 158, 159, 164, 171, 176, 179, 182, 184, 190, 198, 218, 231, 248, 256, 268, 272, 291-295, 300, 301, 393, 306, 307, 309, 312, 313, 317, 318, 322, 335, 342-345, 347-349, 351, 353, 355, 357, 358, 361-363, 369, 370, 375, 376, 379-383, 385, 387, 388, 390-392, 400, 403, 406, 411, 414, 415, 418, 419, 431, 449, 454, 460, 461, 463, 465
   -ardiaca major de 296
   -comte de 95, 98, 101, 109, 110, 113, 123, 350
   -bisbe de 107, 119, 295
   -església de Santa Maria de la Mar 179
   -monestir de Frares Menors 104
   -monestir de Valldonzella 159
   -portal del Blat 344
   -portal de Sant Antoni 300
   -Seu de 99, 106, 110, 176, 310, 312, 362

- Barcelona, *Barsalona*, na 276
 Bardaixí, Berenguer de 107, 162
 Bardaixí, Joan de, cavaller 173
 Barraca del Frare, al terme del Puig de Santa Maria (Horta de València) 434
 Barrot, Bernat 326
 Barrot, Genís, notari 466
 Barutell, fra 196, 201
 Bas, vescomte de 114
 Basaldú, Pere 434
 Basilea, concili de 199
 Baster, nau d'en 168, 171, 173
 Batista, misser 189, 190
 Batle, argenter 335
 Batle, Francesc 196
 Batle, Pere 196
 Batlet, 339
 Baus, *Balr*, llinatge de 100
 Bancaler, *Banqualer*, Jaume 318
 Bayarri, Joan, mestre en teologia 69
 Beamont, *Beamunt*, *Peamont*, *Peamunt*, llinatge navarrés 279, 308, 309
 Beamont, Joan de, noble 279, 286, 289, 299, 352, 353, 355, 369
 Beamont, Lluís de, noble 279, 286
 Beaufort, *Besort*, Joan de → Ibelin, Joan I d'
 Beirut, *Barut*, ciutat 141, 143-145
 Belberis (Egipte) 142
 Belcaire, senescal de 423
 Bellera, Guillem de, virrei de València 159, 161
 Bellera, nobles de 113
 Bellpuig, Alemany de 172
 Belluga, cristià nou 467
 Belluga, Pere, jurista 272, 324, 325, 328
 Bellví, en 474
 Bellví, Francesc de, cavaller 183, 192, 195, 198
 Bellvisa, *Belvisa*, monja 371
 Bellviure, mercader 432
 Belmar (Síria) 142
 Benatura, comte de 204
 Benavente, *Benavent* (Castella), duc de 278, 279, 336
 Benet VIII, papa 128
 Benet IX, papa 128
 Benet XIII, papa 129, 130, 165-167 → Lu-
 na, Pero de
 Benevento, *Benavent* (Itàlia) 213, 235
 Beneyto, Pere, notari 446
 Beniarjó, *Beniargó* (la Safor) 337
 Benifaió, *Benifayó* (Ribera Alta), batle de 236
 Benimàmet (Horta de València) 450
 Benimuslem (Ribera Alta) 273
 Bentanyer, muller de 472
 Berenguer, fra, O. F. M. 255
 Berenguer Ramon I, comte de Barcelona 99
 Berenguer Ramon II, comte de Barcelona 100
 Berich (Egipte) 144
 Bernat, paraire d'Alzira 469
 Bernat, Bartomeu 464
 Bertran, Pere, jurista 107, 162
 Besalú, *Bessalú*, comte de 114
 Besora, *Bessora*, vervessor de 114
 Bétera (Camp de Túria) 448
 Betlem, *Bel·lem* (Judea), ciutat 126, 127, 141
 Bexix, Joan, beneficiat de la Seu de València 68
 Biblos, *Gibelet* (Síria), ciutat 142, 143
 Binalesa → Vinalesa
 Bisbal, la (Baix Penedès) 374
 Biscaia, *Viscaya* 92, 94
 Bisila, mare de santa Paula 127
 Biulaigua, *Biulaygua*, Jaume, mestre pedrapiquer 399
 Biulaigua, *Biulaygua*, Francesc Martí, mestre pedrapiquer 466, 467
 Biure, Andreu de 171
 Biure, *Viure*, galera d'en 172, 183
 Blanc, comte 237
 Blanca d'Anjou, *Blanqua*, reina d'Aragó 104
 Blanca d'Aragó, infanta, priora de Sixena 105
 Blanca d'Aragó, infanta de Navarra, reina de Castella 109, 283
 Blanca de Navarra, reina de Sicília i de Navarra 106, 108, 109, 155, 220, 278, 280, 281, 283
 Blanch, Lluís 273
 Blanes, na 449
 Blanes, Jofre de, cavaller 449
 Blanes, Vidal de, bisbe de València 121
 Blanes, Vidal de, cavaller, jurat de València, virrei de Mallorca 146, 189, 195, 197, 292, 318, 401

- Bocha de Porch → Sergi II
 Boemon, *Haymon*, príncep d'Antioquia 144
 Bohèmia, rei de 118, 207, 208, 237
 Boil, *Boyll* 233
 Boil, Felip, cavaller 156, 195, 425
 Boil, Pere, senyor de Manises 181, 182
 Boil, Ramon, senyor de Bétera 156, 179, 192, 195, 448
 Boixadors, vervessor de 113
 Bolbait, *Bolbay* (Canal de Navarrés) 334
 Bolea (Osca) 97
 Bolonya, *Bolunya*, ciutat 129, 206, 401, 425
 -cardenal de 206
 Bon Forner, nau del 192
 Bona (ant. Hippona, Barbaria), ciutat 155
 Bonastre, mossén, cavaller 475
 Bonastre, Joan de, cavaller 195
 Bonastres, Guillems, de Sueca 472
 Bonavoya, bisbe de → Doglia
 Bonet 387
 Bonet, Lluís, vicari d'Albal 365
 Bonifaci, *Bonifacio* (Còrsega), ciutat 168
 Bonifaci IX, papa 129
 Borbó, duc de 145
 Borch, Pere → Bosquet
 Bordeus, *Bordeu*, ciutat 115
 Borgonya, *Borgunya*, *Burgunya* 94
 -duc de 370, 385, 403
 Borja, *Borga*, na, mare d'Alexandre VI 328
 Borja, Alfons de, cardenal i bisbe de València, papa Calixt III 121, 131, 231
 Borja, Cèsar, cardenal i arquebisbe de València 68
 Borja, Joan de, canonge de València 324
 Borja, Galceran de, cavaller 271, 328
 Borja, Ot de 271
 Borja, Rodrigo de, cardenal, bisbe i arquebisbe de València, papa Alexandre VI 121, 247, 252, 328, 351, 408, 411, 414-420, 424, 425, 429, 457, 468, 470, 472
 Borràs, Miquel, dit Margalida 275
 Borrell, *Borel*, mestre 425
 Borrell I, comte de Barcelona 99
 Borrell II, comte de Barcelona 114, 139
 Borriana, *Borrianya* (Plana Baixa), vila 148
 Bosa (Sardenya), bisbe de 119
 Bosa, Marino 213
 Bosch, Bernat del, cavaller de Sant Jaume d'Uclés 322
 Bosoldó → Bouillon
 Bosquet, Pere 255
 Bot, fuster 273
 Botonach, Jaspert de, *Gibert*, bisbe de València 120
 Bou, senyor d'Alginet 329
 Bou, Antoni, canonge de València 238, 241, 247, 398
 Bou, hostaler 219
 Bou, Baltasar 195, 327
 Bou, Guerau 177
 Bou, Pere 177, 263, 307
 Bouillon, *Bosoldó*, *Besaldú*, Godofré de 141
 Brancha, mossén, noble napolità 196
 Bretanya, 94
 -duc de 160
 Bruno, italià 222
 Brutus, *Bitinis*, *Buinis*, cònsol romà 86, 138
 Bunyol (Foia de Bunyol) 401, 405
 Burch, Joan del 192
 Burgaro, mossén 465
 Burgença, comte de 213
 Burgos, ciutat 146, 435, 436
 -bisbe de 119
 Burgos, en, patró de nau 230
 Burgos, Joan de, barber 448, 449
 Burgunya → Borgonya
 Burguaretlo, Hèctor, baró 213, 214
 Burguès, Francesc 171, 172
 Burguès, Galceran, veguer de Barcelona 343, 344
 Bussot, Joan, cavaller català 196
 C
 Cabanyelles, en 154
 Cabanyelles, *Cabanyeles*, *Cabalenyes*, Lluís de, cavaller, lloctinent de governador de València 135, 276, 320, 324, 356, 376, 379, 446, 447, 452, 468
 Cabanyelles, Pere 187, 189, 190, 195
 Çabata → Sabata

Çabater → Sabater
 Cabra, duc de 315
 Cabrera, Joana de, noble 107
 Cabrera, vescomte de 113, 301
 Çaburgada → Saburgada
 Çacruella → Sacruella
 Cadis, *Càliz*, bisbe de 119
 Çafont → Safont
 Çagarriga → Sagarriga
 Çahera → Saera
 Caire, el, *Alcayre*, ciutat 225
 Calàbria 201, 204
   -duc de 204, 213, 454
 Calaforra, Francesc 398
 Calahorra, *Calaforra* (Castella), bisbe de 45
 Calataiud, *Calatayú* (Saragossa) 97, 139, 146, 163, 223
 Calataiud, Lluís de, cavaller 254, 341
 Calataiud, Miquel Joan de, cavaller 202
 Calatoya, comte de 204
 Calba, nau 193
 Çalba, *Salva*, Bernat, cavaller, majordom de la reina Maria 254
 Calbet, Miquel, jurat de València 307
 Calbet, Vicent, jurat de València 320, 347, 400
 Calcena, Joan 172
 Calderí Cabaus (?) 451
 Caldes, galera d'en 192
 Caldes, Guillem, oficial del bisbat de València 247, 264
 Caldora, comte Antonio 204, 213
 Caldora, *Caudura*, *Caldori*, Jacobo, condottiere 170, 175
 Caldora, Ramon 213
 Calixt III, *Caristi*, *Caristus*, papa 121, 131, 132, 231, 232, 234, 237-239, 241-243, 247, 252, 253, 322, 408 → Borja, Alfons de
 Càliz → Cadis
 Callar, Pere 196
 Càller, o Castell de Càller (Cagliari, Sardenya), ciutat 106, 107, 171, 282
   -arquebisbe de 119
 Caltabellota, *Chalatabellota*, comte de 204
 Caltanissetta, *Calatanoxeta*, *Calanoloxet*, comte de 185, 195, 204
 Calvet, en 172
 Calvi, *Calbi* (Còrsega), ciutat 168
 Cam, *Cham* 84
 Camarena, canonge 450
 Camarlench, comte 196
 Camós, en 171, 173, 225
 Campanar, al terme de València 318, 338
 Campobasso, *Campobaxo*, Carolo de, baró 214
 Campobasso, *Campobaxo*, comte de 196, 204, 213
 Campo Nisquis de Aquila, Antonuzzo de, baró 214
 Campredó, nau d'en 168, 171, 173
 Canet, mossén, cavaller 196
 Canet, nobles de 112
 Çanoguera → Sanoguera
 Çanou → Sanou
 Cantàbria, *Canthabri* 92, 93
 Cans, galera dels 172
 Cantelino → Cantelmo
 Cantelmo, *Cantelino*, Jacobo, baró 214
 Cantó, nau d'en 186, 192, 193
 Capaccio, *Capacxo*, *Capati*, comte de 204, 213
 Capdeferre, en 375
 Capdeferre, mossén, vicari de Santa Creu 151
 Capestany, fra → sant Joan de Capistrano
 Capia, Lluís de, baró 213
 Çapinya → Sapinya
 Capdàsens (Candasnos, Osca) 348
 Çaplana → Saplana
 Càpua, ciutat 190, 201, 210, 235
   -arquebisbe de 120
   -església de Sant'Angelo 201
 Carafa, Bartolommeo, baró 214
 Caraffa, *Cartasse*, misser Carrafello 196
 Caratzulo, Francisco, baró 214
 Caratzulo, Galterio, baró 214
 Caratzulo, Georgio, baró 214
 Caratzulo, Marino, baró 214
 Caratzulo de Mayda, Lluís, baró 213
 Carbone, Jacobo de, baró 214
 Carbonell, fra Bernat, O. P. 455
 Carbonella, na 451

- Carcassa, misser Guillermo 196
 Carcassa, misser Joan 196
 Carcassa, misser Ramon 196
 Carcí, mossén 451
 Çarçola → Sarçola, Zarzuela
 Cardona, Alfons de, noble sicilià 195
 Cardona, comte de 107, 171
 Cardona, comte Antoni de 185
 Cardona, Berenguer, notari 451
 Cardona, Hug de, noble 172, 271, 290
 Cardona, Joan de, noble 195, 286, 289, 290,
 356, 386, 474, 475
 Cardona, Miquel 145
 Cardona, mossén 196
 Cardona, Pedro de, noble 195
 Cardona, vescomte de 113
 Carles d'Aragó, príncep de Viana, 109, 248,
 272, 283-285, 287-292, 295, 296, 298-
 300, 302-312, 342, 384, 399, 403
 Carlemany, *Carles Maynes, Querolus Magnus*, rei
 dels francs, emperador d'Occident 84, 94,
 95, 98, 101, 112, 114, 128, 139, 208, 209
 Carles I d'Anjou, rei de Nàpols 103, 150
 Carles II el Coix, rei de Nàpols 104
 Carles III el Noble, rei de Navarra 277,
 279, 280, 283, 284
 Carles, infant de Navarra 278
 Carmanti → Hattin
 Caro, Joan de 185
Carollicus, rei de 118
 Carrasquer 264
 Carrasquer, en, lloctinent del justícia crimi-
 nal de València 426
 Carròs, Brianda 447
 Carròs, canonge 329
 Carròs, Joana, muller del racional Saera 329
 Carròs, mossén, senyor de Corbera 329,
 341, 396, 447, 455, 456
 Cartagena, *Cartagènia*, bisbe de 119
 Cartago, *Cartayna*, ciutat 115, 116
 Cartoixa, don de → Ferrer, Bonifaci
 Casajeta, comte de 204
 Casal Rubert, batalla de 143
 Casanova, Joan de, O. P., cardenal de Sant
 Sixt i bisbe d'Elna 190, 198, 199
 Cascant, Miquel, O. F. M., bisbe auxiliar de
 València 134, 250, 251, 254, 261, 267,
 311, 328, 330, 385, 389
 Caserta, bisbe de 120
 -comte de 213
 Cases, Pere 196
 Casp, *Capsch* (Saragossa), vila 107, 108, 163,
 299
 Castalla (l'Alcoià) 332
 Castanyan, Nofrio de la, baró 214
 Castell de Càller → Càller
 Castella 96, 99, 108, 129, 152, 154, 161,
 177, 223, 231, 284, 286, 315, 325, 326,
 340, 348, 359, 368, 376, 385, 393, 397,
 413, 418-420, 424, 431, 435, 438, 456,
 463, 466
 -almirall de 109, 285
 -conestable de 196
 -emperador de 101
 -rei de 101, 105, 109, 118, 119, 147,
 163, 177, 180, 181, 217, 219, 230, 279,
 301, 303, 304, 315, 356, 357, 361, 364,
 366, 430, 435, 436, 457, 475
 -reina de 223
 Castellà, Ferrando 315
 Castellano, en 450
 Castellar (Osca) 97
 Castellar, Cristòfol 450
 Castellar, Galceran 271
 Castellar, àlies Malcús 181
 Castellbisbal, en 190
 Castellfabib, *Castelfabit, Castellhabib* (Racó
 d'Ademús), vila 102, 477
 Castellet, nobles de 113
 Castelleta Centelles, na, noble 445
 Castellnou, *Castelnou*, Jaume, argenter 136
 Castellnou, Joan de, escultor, argenter 133,
 134, 239
 Castellnou, vescomte de 112
 Castelló, en 325
 Castelló, Francesc 196
 Castelló d'Empúries (Alt Empordà), vila 388
 Castelló de la Plana, vila 323, 437
 Castellone, Antonio de, baró 214
 Castells, Petruxo dels, cavaller 195
 Castellvert, mossén 151

- Castellví, Joan o Joanot, cavaller 263, 374, 448, 460, 461
- Castellví, Lluís de, senyor de Benimuslem 273, 374, 382, 405, 418, 464, 465
- Castellví, Melcior de, canonge de València 68
- Castellví, Perot de, cavaller 273, 464
- Castellví Carròs, Lluís de 353
- Castellvins, llinatge 334, 413
- Castro, comte de 196, 198, 267
- Castro, Felip de 294
- Castro, Ferrando de 196
- Castro, Pedro de 172, 173
- Català, Bernat 256, 356
- Català, Joan, senyor de Planes 340
- Catalunya 89, 92, 94, 95, 98, 101, 107, 112, 114, 129, 139, 140, 147, 153, 162, 169, 171, 175, 176, 183, 184, 187-189, 196, 198, 200, 201, 293-296, 298, 303, 306, 308, 312, 317, 342-344, 346, 347, 349-351, 359, 363, 384, 390, 392, 418, 420, 438
-General de 104, 171, 300, 301, 349, 357
- Catània (Sicília), ciutat 188, 189
-bisbe de 119
- Catarroja (Horta de València) 400, 422
- Caterina d'Aragó, infanta, reina de Portugal 163
- Caterina, infanta de Castella, 108, 219, 248, 379, 380
- Cavallera, na 447
- Cavalleria, Gonçal de la, ardiaca d'Alzira 68
- Cavalleria, Pedro de la, tresorer de Joan II 272
- Çavila → Savila
- Cegonya, nau 182
- Celano, *Telano*, comte de 213
- Celestí III, papa 143
- Cèlius [Marcel I?], papa 128
- Cendra, *Cenra*, en 172
- Centelles, bàndol dels 145, 155, 156, 374
- Centelles, nobles de 113
- Centelles, mercader de Morvedre 319
- Centelles, Aimeric de, cavaller 155
- Centelles, Anton de, noble sicilià 195
- Centelles, Bernat de, cavaller 161, 174
- Centelles, Francesc Gilabert de, comte d'Oli-va 135, 145, 158, 204, 257, 263, 268, 296, 314, 327, 335, 353, 358, 363, 365, 366, 368, 374, 395-397, 400, 409, 454, 459
- Centelles, Jordi de, canonge de València 67, 314, 377, 397, 459, 460
- Centelles, Pere, cavaller 254
- Centelles, Pero Sanchis de, cavaller 263, 296, 347
- Centelles, *Sentelles*, Toda, dama de la reina Maria 240
- Cerdans, bàndol d'Aragó 377
- Cerdanya, comtat de 105
-comte de 100, 113
- Cerella, Anton de la, cavaller 196
- Cerra → Serra
- Cervatona Mercadera, na 450
- Cervelló, Guerau de, cavaller 298, 370
- Cervelló, Martí Joan de, noble 171-173
- Cervellons, bàndol dels 155
- Cervellons, *Servelons*, llinatge 112
- Cervera, *Servera* (Baix Maestrat), vila 158
- Cervera (Segarra), ciutat 369, 374
- Cervera, Martí, aluder 320
- Cerveres, llinatge 112
- Cervés, carnisser 475
- Cervià, *Servià*, nobles de 113
- Cetina, Francesc, argenter 136
- Ceuta, *Cepta*, ciutat 89
-comte de 364
- Cherato, comte de 213
- Cifre, Guillem Ramon, cavaller, jurat de València 448, 450
- Cintet 469
- Cipiò Major → Escipiò, Publi Corneli
- Cir II, *Cirus*, rei de Pèrsia 117
- Ciscar, *Cisquar*, Joan, prevere 446
- Ciscar, Pere, algutzir del rei 222, 396
- Cister, *Cistel*, orde de 146
- Cisteró, Bernat 399
- Cisteró, Pere 399
- Cisteró, Ramon 399
- Ciudad Rodrigo, *Ciutat Rodrigo*, bisbe de 119
- Ciudadilla, Berenguer 172

- Civera, Joan, oficial del bisbat de València 314, 468
- Civera, mossén, cavaller 195
- Claramunt, Joanot 318
- Claramunt, fra Pere → Queralt
- Clarià, duc de 285
- Clavell, Berenguer, canonge de València 67
- Clermont, *Claramunt*, concili de 146
- Clèves, Agnès de, muller de Carles de Viana 289
- Climent VII, papa 129
- Climent VIII, antipapa → Munyós, Gil Sanxes
- Climent, Vicent, canonge de València 329, 429
- Clotie*, rei de 118
- Cocentaina (el Comtat), vila 340, 394
- batle de 316
- comte de → Corella
- ermita de Sant Cristòfol 221
- Codina, Bernat 172
- Codina, Guillem 172
- Codinats (o Codinachs), germans 168
- Codolar, *Cudolar*, batalla del, a Morvedre 161
- Cofan, *Gofan*, arquebisbe de Sevilla, germà de Vítiza 90-93, 138
- Coïmbra, *Cohingra*, bisbe de 313
- Cola, la 176
- Coleta*, 90
- Çolivella → Solivella
- Coll, mossén, prevere 314
- Coll, *Col*, Bernat 435
- Coll, Guillem, de Sueca 218
- Colldejou, misser, jurista 217
- Collem*, rei de 118
- Colomer, Francesc, mercader 319
- Colomera, mossén, cavaller 201
- Colonna, *Coluna*, cardenal Otó de → Martí V
- Com, galera 173
- Comagit*, rei de 118
- Comes, en, de Barcelona 343, 344
- Comes, Francesc, mercader 319
- Compagna, Àngilo 185
- Compte, Pere, mestre d'obres de la Seu de València 134
- Cona, nau d'en 192
- Conca, la → València, Albufera de
- Conca, *Concha*, bisbe de 119, 360, 361
- Conill, *Conil*, nau d'en 192, 193
- Conill, Jaume, canonge de València 68
- Conques, Joan, de Meliana 323
- Conrad III, *Corcis*, emperador d'Alemanya 142
- Constança, *Gostança*, concili de 129, 130, 167
- Constança d'Aragó, *Gostança*, infanta 103
- Constança d'Aragó, infanta, filla de Jaume II 105
- Constança d'Aragó, reina d'Hongria, emperadriu d'Alemanya 101
- Constança d'Aragó, reina de Mallorca 105
- Constança d'Aragó, reina de Nàpols 103
- Constança Staufen, reina d'Aragó 103
- Constantinoble, *Gostantinoble*, ciutat 131, 132, 230, 231, 325
- catedral de Santa Sofia 230
- Copons, misser 350
- Coporul, Mateu 404
- Corbera, baronia de (Ribera Alta) 341
- riu de 233
- Corbera, Bernat de 183
- Corbera, Joan de 171-173
- Corbera, Marc, prevere 333
- Corberan, Sanç, de Xàtiva 157
- Corcis → Conrad III
- Còrdova, ciutat 86, 89, 97, 99
- bisbe de 119
- duc de 94
- Corella, Eiximén Peres de, cavaller 453
- Corella, Eiximén Peres de, comte de Cocentaina 183, 231, 233, 234, 241
- Corella, Francesc de, cavaller 403, 412
- Corella, Joan Roís de, comte de Cocentaina, governador de València 241, 315, 334, 394-398, 402, 403, 405, 409, 411, 433, 442, 453-455
- Corella, Pere Roís de, cavaller, jurat de València 445
- Cornell, Lluís, noble 194, 268, 296, 327, 394, 396, 422
- Cornet, Joan 272

- Cornet, Ramon, gentilhom 271, 272
 Cornets, germans 239
 Corral, *Corrala*, na 467
 Corral, Joan, lloctinent del justícia criminal de València 467
 Corriello (Aragó) 97
 Cortes de Navarra (Navarra) 279
 Cortit, en, jurat de València 146
 Cortit, Joan, cavaller català 171, 172
 Corts, na 447
 Cosalo, nau d'en 168
 Costa, notari 449
 Cotes (Ribera Alta) 177
 Cotlliure, *Cobliure* (Rosselló), vila 115, 130, 176, 423
 Cotlliure, Jaume de 324
 Cotlliure, *Cobliure*, Jaume de, de Lliria 398
 Cotlliure, Pere de, batle de Lliria 398
 Cotlliure, Tomàs de 324
 Cotrone, *Cotró*, marquès de 204, 213
 Crespi, Arcís, prevere 328
 Crespi Valldaura, mossén, cavaller 318, 323
 Crespo, Francesc 356
 Cristòfol, misser, botiguer 451
 Cristòfol, Joan 319
 Cruelles, baró de 296, 370, 388
 Cruelles, mossén, cavaller 195, 196
 Cruelles, Lluís 307
 Cruelles, Riambau de, justícia criminal de València 219, 230
 Cruïlles, *Cruelles*, Bernat Gilabert de, baró de Pego 335
 Culber, Joan, cavaller 196
 Cullera (Ribera Baixa), vila 218, 233, 326, 473, 475
 Culuna, misser Lodivicho de, noble napolità 196
 Curçà, Bartomeu, prevere 328
 Curca Mura, Cola Antonio, baró 214
 Curisach → Isaac II
- D**
 Daca (Itàlia), bisbe de 120
 Dàcia, rei de 118
 Dacià, governador romà 85, 86
- Dalma (Síria) 142
 Dalmàcia, rei de 118
 Dalmau, Antoni 172, 451
 Dalmau, Miquel, jurista 397, 437, 451-454, 465, 473-475
 Dalmau, Pere Ramon 473
 Damasc, *Domàs* (Síria), ciutat 142, 143
 Damià, frare 429
 Damià, misser 370
 Damiata (Egipte) 142, 144
 Damiata, na 321, 328, 447
 Daniel lo vanover 229
Danorum → Dinamarca
 Darios I, *Darius*, rei de Pèrsia 118
 Daroca, *Darocha* (Saragossa), vila 97, 139, 146
 Dasa, Antoni 172
 Daspis, rei 87
 Dauder, Pere 261, 262
 David, rei de Judà 242
 Daviu, mossén, cavaller 201
 Davó, Nadal, argenter 136
 Dénia (Marina Alta), vila 238, 321, 379, 405, 420, 424
 Dentice, *Dentier*, Antonio, baró 214
 Dentier → Dentice
 Desplà, Francesc 171, 173
 Desplà, Joanico 172
 Desplà, Miquel, conseller de Barcelona 349, 350
 Desplà, Ramon 108, 196
 Despont, Ramon, O. P., bisbe de València 120
 Despuig, *Pug*, fra Lluís, mestre de Montesa, virrei de València 195, 420
 Desvalls, Francí, cavaller 196, 387
 Devesa, la → València, Albufera de
 Diamant, Joan 425
 Díaz, *Dies* de Aux, Martín, noble 194
 Diego, *Diago*, comte de Castella 146
 Dies, Miquel, noble 472, 475
 Dies de Mendoça, Roy 196, 198
 Díez de Bos, mossén 196
 Dinamarca, *Danorum*, rei de 118
 Dioclecià, emperador romà 85, 137
 Dionís, en, brodador 327, 392
 Doglia, *Bonavoya* (Sardenya), bisbe de 120

- Dolça, comtessa de Provença i de Barcelona 100
- Doll, *Dol*, *Dolx*, nau d'en 168, 173, 192
- Domènech, Joan 451
- Domingo, Joan, forner 446
- Dora → Sora
- Doria, Jeronimo, genovés 193
- Dosaigües, *Dues Aigües* (Foia de Bunyol) 222
- Dulche, misser Carluxo de la, noble napolità 196
- Duma, nau d'en 192
- Dusay, Pere, ciutadà 171, 172
- E*
- Eban, fill de Vítiza 89, 90, 138
- Ebre, *Ebro*, riu 84
- Eça, Pedro de, noble portugués 370
- Eduard I, rei de Portugal 108
- Egipte 87, 142, 144
- Egual, mossén, prevere 328
- Eivissa, *Yviça*, illa 102, 148, 361, 380
- Eivissa, *Eviça*, *Iviça*, *Yviça*, Miquel d', canviador 308, 319
- Eixarch, *Exarch*, Jaume, canonge i oficial de València 67, 239, 466, 468, 472
- Eixarch, Lluís d', jurat de València 146
- Eixarch, Pere o Perot, cavaller 439, 446, 449
- Eiximenes, *Eximenes*, Gaspar, notari 408
- Eiximenes, Joan 447
- Eiximeno, *Eximeno*, n', de Patraix 406
- Eiximeno, Jaume, notari 462
- Ejea, *Exea* (Saragossa), vila 97
- Elionor o Urraca d'Alburquerque, *Huraca*, *Huracha*, reina d'Aragó 108, 109, 163, 164, 167, 256, 257
- Elionor d'Aragó, infanta, comtessa de Tolosa 101
- Elionor d'Aragó, infanta, filla de Ferran I, reina de Portugal 108, 206
- Elionor d'Aragó, infanta, comtessa de Foix, reina de Navarra 109, 267, 284
- Elionor d'Aragó, infanta, reina de Castella 107, 108
- Elionor de Castella, muller de Jaume I, reina d'Aragó 102
- Elionor de Castella, muller d'Alfons el Benigne, reina d'Aragó 105
- Elionor de Castella, reina de Navarra 278
- Elionor de Portugal, emperadriu d'Alemanya 207-209, 211-213
- Elis, reina → Sibília
- Elmedo → Olmedo i Oviedo
- Elna, *Euna* (Rosselló), ciutat 115, 429, 431
-bisbe d' 119
- Elvira, *Alvira*, infanta de Navarra 278, 280
- Embún, *Embú*, Llop de, cavaller 196
- Embún, Miquel de, cavaller 194
- Empordà, *Ampurdà* 174, 383
- Empúries, *Ampúries*, comtat 112
-castell d' 391
-comte d' 113
- Eneas 127
- Eneso, duc d' 204
- Enoix, *Enós*, patriarca bíblic 124
- Énova, l' (la Costera) 240, 323
- Enric d'Aragó, infant, mestre de Santiago 108, 163, 177, 178, 185, 186, 188, 189, 191, 193, 198, 200, 219, 223, 248, 258, 261
- Enric II, rei de Castella 152
- Enric III, rei de Castella 108
- Enric IV, rei de Castella 109, 283, 286, 302, 340, 350, 351, 353, 355, 387, 393, 430
- Entença, Bernat Guillem d', noble 148, 149
- Entença, *Antensa*, Berenguer d' → Entença, Bernat Guillem d'
- Enveig, *Vig*, vervessor d' 113
- Enyega, reina de Navarra 96
- Enyego, *Rodrigo*, cosí del rei got Rodrigo 90
- Enyego, *Hinego*, Francesc, apotecari 449
- Enyego, *Yinego*, Martí, canonge i oficial de València 68, 472
- Enyego o Énnec Aritza, rei de Navarra 96
- Enyegos, *Enigos*, germans 196, 198
- Eres → Ieras
- Erill, *Aril*, Berenguer d', cavaller 196
- Erill, Francí d', cavaller 196
- Erills, llinatge 112
- Ermengol, *Armengau*, comte d'Urgell 99
- Ermessenda, *Ormisenda*, *Ormicensa*, filla de Pelagi, rei d'Astúries 93
- Escipió Africà, *Asipió*, *Cipió*, *Ecipió*, *Scipió*, Publi Corneli, general romà 85, 86, 115, 127, 138

- Escipió Nasica, Publi Corneli, general romà 116
- Escòcia, rei i regne d' 118, 129
- Escolà, Francesc 240
- Escolà, *Scolà*, Martí, barber 428
- Escolà, Martí, mustassaf de València 464
- Escorna, *Scorna*, fra, cavaller de Montesa 360
- Escornalbou, *Scornalbou*, vescomte d' 113
- Escrivà, mossén, senyor de Massamagrell 422
- Escrivà, *Scrivà*, Eiximén Peres, justícia criminal de València 317
- Escrivà, Jaumot 233
- Escuder, fra Joan, ermità 221
- Esglésies, *Vila d'Esgleyes* (Sardenya), bisbe d' 120
- Esguanes, mossén, noble sicilià 196
- Eslava, mossén, cavaller 201
- Eslida, castell d' (Plana Baixa) 356, 358
- Espanya, *Spanya* 83, 85, 87, 90, 91, 92, 94, 95, 101, 111, 112, 114, 121, 137, 138, 277, 383, 408
- Espàrrech, carnisser 274
- Espatafora, Antoni, noble sicilià 195
- Espatafora, comte 198
- Espejo, *Spego*, batle de Sogorb 461, 462
- Espejos, *Speges*, bàndol de Sogorb 461
- Espioca, *Spioqua*, despoblat de Picassent (Horta de València) 332
- Estanya, *Stanya*, mossén, cavaller 398
- Estcaynan → Quenan
- Estella, *Stella* (Navarra), castell d' 279
- Estella, Joan 233
- Esteve, Joan, notari 67
- Estopinyà, *Sthopinyà*, misser 363
- Ethireus, rei grec 87
- Eudes I, *Eudo*, duc d'Aquitània 92
- Eugeni IV, papa 131, 189, 190, 227
- Euna → Elna
- Europa, *Euròpia* 84, 87
- Eustòxia, filla de santa Paula 127
- Eva 124
- Exarqués, lo 271
- Exereç → Xerès
- Exillo, Francesc, mallorquí 196
- Eximénez de Urrea, *Eximenes d'Urea*, Llop, noble 194, 294
- F
- Fabra, Joan, cavaller 327
- Fabra, Joanot 330
- Fabra, Pere, senyor de Bolbait 334
- Fàbregues, nau d'en 168, 171, 173
- Fachs, Jaume de, jurat de València 263, 367, 368, 379, 396, 397, 439
- Fachs, Pere de 447
- Fajardo, Alfonso, noble 197
- Fajardo, *Fagardo*, Pedro, *adelantado* de Múrcia 348, 475
- Falamònica, *Falamònega*, nau 182, 193
- Far, Gisbert de, cavaller 195
- Felip II August, rei de França 142, 143, 147
- Felip III l'Ardit, rei de França 103
- Felipo, comte 213
- Fèlix V, antipapa, duc de Savoia 199
- Fenollet, Hug de, bisbe de València 121
- Ferandas 275
- Ferragut, *Feragut*, rei sarraí 95
- Ferran d'Aragó, infant, abat de Montaragó 101
- Ferran d'Aragó, infant, marquès de Tortosa 105
- Ferran I, infant i regent de Castella, rei d'Aragó 107-109, 129, 130, 154, 163-167, 256, 257, 283
- Ferran II el Catòlic, infant i rei d'Aragó 109, 258, 261, 272, 298, 312, 313, 331, 341-344, 370, 377, 378, 383, 388, 390, 396, 397, 413, 414, 416-419, 430, 432, 435
- Ferran I, duc de Calàbria, rei de Nàpols 109, 132, 204, 205, 209-212, 387, 454, 460
- Ferrandiça, na 449
- Ferrandis, frare 331
- Ferrandis, Agustí, O. P., vicari del monestir de Llutxent 438, 440-444
- Ferrando I, rei de Castella 96
- Ferrando, Joan, ardiaca de Tortosa 295, 303
- Ferrando, Rodrigo, cavaller 197
- Ferrandis d'Heredia, Joan, noble 186
- Ferrara, ciutat 206
- Ferrero, en 428
- Ferrer, Bonifaci, general de la Cartoixa 107, 162

- Ferrer, Francesc, aluder 319
 Ferrer, Joan, nau d'en 218, 225
 Ferrer, Joan, prevere 449
 Ferrer, Genís 226
 Ferrer, Lluís, notari 450
 Ferrer, Lluís, cavaller 418
 Ferrer, Pere → Pallarés, Ferrer de
 Ferrera, na 325
 Ferriola, na 447
 Figueres, Blai 407
 Figueret, *Figueret*, nau d'en 182, 192
 Figuerola, Joan, cavaller 317
 Figuerola Almenara, na 445
 Figueron, mossén, prevere de la Seu de València 314
 Filinger, Joan, cavaller 183
 Fillach, Nicolau, cavaller 255
 Flaça, en, carnisser 447
 Flandes, comte de 98, 144
 Flovià 146
 Florència, *Florença*, ciutat 190, 199, 203, 206, 255
 Foios, *Foyos* (Horta de València) 314, 323
 Foix, *Foys*, comte de 106, 109, 267-269, 345
 Foixà, *Foxà* (Baix Empordà), bosc de 106, 153
 -vervessor de 113
 Folc d'Anjou, *Folgers Angilers*, rei de Jerusalem 142
 Folch, Ramon, comte de Cardona 171
 Fonolleda, Arnau, secretari d'Alfons el Magnànim 248
 Fonollosa, *Fonolosa*, Joan, corretger 178
 Font, Pere 172
 Fontcuberta, mossén, cavaller 183, 196
 Font d'En Carròs, la (la Safor) 407
 Fontanills, *Fontanylls*, Bernat 233
 Forcalquer, *Fullalquer*, comte de 102
 Forés, en, sabater 466, 467
 Forlano, baró 213
 Fortariola, Pere 172
 Fortiana, na → Sibília de Fortià
 Fraga (Baix Cinca, Aragó), vila 100, 140, 293, 296, 298-300, 303, 304
 -batalla de 97
 Fraga, *Fragra*, mossén, cavaller de Lleida 364
 França, regne de, rei de 84, 87, 94, 95, 98, 101, 104, 106, 112, 118, 129, 139, 142, 145, 147, 152, 260, 267, 269, 290, 301, 345, 346, 349, 355, 357, 383, 421, 426, 427, 429
 -pars de 95, 278
 Francés, Joan, vicari de Massamagrell 321
 Francolí, torre del, prop de Càpua 210
 Frare, Joan, cap de bàndol de Sogorb 461, 462
 Frederic I Staufen, dit Barba-rossa, emperador alemany 101, 143
 Frederic II Staufen, emperador alemany 145
 Frederic II (III) d'Aragó, rei de Sicília 103, 104
 Frederic III d'Habsburg, emperador alemany 206-213
 Frígola, Joan 399, 472, 473
 Frígola, Llorenç 399
 Frígola, Lluís 328
 Frígola, Pere 399
 Frotzenea, Bonicarsio, baró 214
 Fruela I, *Frollixa*, rei d'Astúries 93, 94
 Fuleda, en 448
 Fundi, *Fundis* (Itàlia), ciutat 129
 -comte de 196, 204, 213
 Funes, Joan de 194
 Funes, Ramiro de, cavaller 194
 Furtado, Diago, cavaller castellà 418, 419, 436
 Fuscho de Muro, Antoni de, baró 213

 G
 Gabriel, fra, agustí, de València 446
 Gabriel, fra, beguú, de València 446
 Gaçó 428
 Gaçó, Bernat 399
 Gaçó Pagés, d'Alboraia 226
 Gaeta, *Gayeta*, ciutat 191-193, 197, 200, 201
 -bisbe de 120
 Gaiano, Carlo 196
 Gagliano, *Gayano*, *Ganyano*, vescomte de 366, 394
 Galbes, escrivà reial 348
 Galbes, Miquel, rector de Santa Creu de València 314
 Galí, Miquel, oficial d'Almassora 337

Galícia 93, 94, 96
Gal·la Plàcidia, *Plàcida*, filla de Teodosi 88
Gallach, Joan de, jurista 379, 395
Gallach, Lluís de, notari 151, 450
Gallart, Joan 194
Gallent, escrivà reial 348
Gal·les, príncep de 152
Gandia (la Safor), vila 322, 337, 341, 433, 450, 457
-duc de 107, 133, 162, 465
-duquessa de (Violant d'Arenós) 161
Garanyana, mossén 446
Garba (o Galba), llinatge 463
Garcés, Martí, prevere 323
Garcia, estudiant 338
Garcia, infant d'Aragó, bisbe de Jaca 97
Garcia Enyego, rei de Navarra 96
Garcia Sánchez II, rei de Navarra 96
Garcia IV de Nájera, rei de Navarra 96
Garcia, Bernat, predicador 447
Garcia, Joan, guardià de la cisa de la carn 459, 460
Garcia, Lluís 195
Garcia, mestre Rafael, O. P. 333
Garcia d'Aguilar, Jaume, jurista, senyor d'Alaquàs 255, 272, 307, 367, 368, 376, 394, 395, 397, 400, 401, 407, 425
Garí, Antoni, notari 322
Garona (o Garrona), na 450
Garriga, na 447
Garro, nau d'en 192
Gascó, Joan, carnisser 446
Gascunya, *Guascunya* 88, 91, 92, 94, 115
Gaspario, Cola, baró 214
Gastó, *Guastó*, Ramon, bisbe de València 121
Gayano, Garrieto de, baró 213
Gayo, senescal 126
Gençor, *Jençor*, en, convers 321
Gençor, mossén, cavaller 229
Genís, en 321
Gènova, *Jènova*, ciutat 129, 191-193, 197, 198, 200, 204, 255, 267, 269
-l'Estinga, presó 198
-la Malapaga, presó 198, 200
Genta, Lluís de, canonge de València 67
Gerace, *Giraig*, *Gitaiy*, comte de 204, 213
Gerba, *Jerba*, illa 186
Gerbert, *Gibert*, comte de Provença 100
Gerp, paraire 266
Gesualdo, Francisco de, baró 213
Gibraltar, *Gibaltar* 90
Gibarrota → Aljubarrota
Gibelet → Biblos
Gibert → Botonach, Jaspert de
Gil, Joan, beneficiat de la Seu de València 448
Gil, Pere, metge 447
Gilabert, comte 185, 190
Gilabert, *Guilabert*, escuder 275
Gilabert, Ramon 196
Gíger (port d'Algèria) 168
Ginebra, *Zeneva*, ciutat 200
Giner, mossén, cavaller català 196
Giner, *Jener*, nau d'en 173
Girano, Mateu de, noble napolità 196
Girona, *Jerona*, *Gerona*, ciutat 86, 94, 103, 139, 342, 344, 346, 349, 350, 379, 383, 385, 388
-bisbe de 119, 271
-sacrista de 148
-Seu de 100
Goçalbo, Joan 275
Gòcia (província visigòtica de la Narbonense) 88
Godal, Tomàs, custodi de la Sala de la Ciutat de València 427
Godella (Horta de València) 448
Gombaua, na 402
Gomil, en, ciutadà 408
Gomilla, Antoni de la, noble sicilià 195
Gomis, en 451
Gomis, Joan 446
Gomis, *Gòmic*, Miquel, canonge de València 68
Gomisa, germans de la, nobles napolitans 196
Gorgerino, comanador 196
Gosalbo, Joan, especier 418, 428
Gostantí, en, ciutadà 449
Graccus, *Gratus*, Tiberi, tribú de Roma 116
Gracià, Flavi, emperador romà 127

Grado, en 270
 Gran Caramany 225
 Gran Turc 230, 237
 Granada, ciutat 456
   -rei de 89, 315
 Granati, Francisco, cavaller 185
 Granullés o Granollers, *Granulés*, Vicent, jurat de València 272
 Graus, *Grades* (Osca), vila 97
 Grècia 85, 132
 Grècia Magna 117
 Gregori, misser, mercader italià 319
 Gregori III, papa 128
 Gregori V, papa 128
 Gregori XI, papa 129, 152
 Gregori XII, papa 129
 Gregori, Martí 196
 Grimaut, Pere 107
 Guadalete, *Vendilach*, riu 91
 Guadassuar, *Guadaquar* (Ribera Alta), rectoria de 447
 Gualaon, noble franc 95
 Gualbes, *Galbes*, *Gâlbeç*, Bernat de, jurista 107, 163
 Guàrdia, Joan 172
 Guast → Vasto
 Gudila, bisbe → Úlfila
 Guialo, misser Rigo de 196
 Guifré, *Diffre*, fill de Guifré II Borrell 99
 Guifré, *Jaffre*, fill de Mir, comte de Barcelona 99
 Guifré I el Pilós, *Jaufre*, *Gaffre*, comte de Barcelona 95
 Guifré II Borrell, *Jaffre*, comte de Barcelona 98
 Guillem VIII, senyor de Montpeller 147
 Guillem Berenguer, fill de Berenguer Ramon I de Barcelona 99
 Guillemet 317, 402
 Guimerà, mossén, cavaller 196
 Guimerà, mossén, prevere 446
 Guimerà, vervessor de 113
 Guinart, Ciprí de, cavaller 197
 Guitart, Bernat, de Sueca 407, 455, 456
 Guiu de Lusignan, *Geys de Sent Loys*, rei consort de Jerusalem 143

Gumera, Enyego de, cavaller 197
 Gurrea, Joan de, cavaller 183, 194
 Gurrea, Llop de, virrei de Sicília 291, 301
 Gurrea, Pedro de, noble 288

H

Hattin, *Carmanti*, batalla de 143
 Haymon → Boemon
 Henoc, *Enoch*, patriarca bíblic 125
 Hèrcules, *Èrcules* 84, 91, 137
 Heredia, *Eredia*, fra Eximeno de 194
 Heredia, fra Fortuny de 194
 Heredia, fra Joan de 194
 Hippona, *Ypònia* (act. Annaba, a Tunísia), ciutat 126
 Homodéu, Paris de, cavaller sicilià 195, 196
 Hongria, *Ongria*, regne d' 101
   -rei d' 102, 118, 129, 207, 208
 Honorato, comte 196
 Honori, emperador romà 88
 Hospital, *Espital*, misser Antoni, sicilià 195
 Hospital, *Espital*, Mateu, cavaller 195
 Hospital, *Espital*, Miquel de l' 194
 Hospital, Vasal, cavaller 195
 Hospital de Sant Joan de Jerusalem, orde de l' 100, 143, 145
 Hostalrich, *Stalrich* (la Selva) 344, 349
 Hostalrich, *Estalrich*, mossén, cavaller 196
 Hug I de Lusignan, *Urges*, rei de Xipre 144

I

Ibelin, Joan I d', senyor de Beirut 145
 Ieras (fr. Hyères), arxipèlag 175
 Igualada, *Agualada*, *Egualada* (Anoia), vila 108, 167
 Imyques, mossén, cavaller 196
 Impoli (Itàlia), ciutat 190
 Innocenci III, papa 102, 147
 Iniuno, castell d' (Aragó) 97
 Insa, senyor d' 196
 Isaac II Àngel, emperador bizantí 144
 Isabel, muller de Pedro de Urrea 351
 Isabel d'Aragó, infanta, filla de Jaume II 105
 Isabel d'Aragó, infanta, comtessa d'Urgell 156

- Isabel d'Aragó, infanta, reina de França 103
 Isabel I la Catòlica, infanta i reina de Castella i Lleó 109, 302, 397, 430, 432, 435
 Ischia, *Yscla*, illa 174, 189, 190, 191, 200
 -bisbe d' 120
 Íspalis → Sevilla
 Itàlia, *Ytàlia*, *Ytál·lia*, *Hytàlia* 87, 115, 117, 129, 206, 209, 221, 222
 Italià, *Ytalià*, Carlo, genovés 193
 Italià, Luquet, genovés 193
 Ivanyes, *Yvanyes*, Nofre, prevere de la Seu de València 462, 463
 Ivars, *Yvarç*, Bartomeu 323
 Íxer (cast. Híjar), Joan d', noble 192, 286, 288, 294, 355-357, 377
- J**
 Jaca, *Jaqua* (Osca), ciutat 146
 Jacob, pare de Maria Jacobi 126
 Jaén, *Gehén*, bisbe de 119, 315
 Jafeth, fill de Noé 84
 Jafre → Guifré
 Jaume d'Aragó, infant, fill de Jaume II 105
 Jaume d'Aragó, infant, comte d'Urgell 105
 Jaume d'Aragó, darrer comte d'Urgell 107, 157, 164, 177
 -filla de 178
 Jaume I el Conqueridor, rei d'Aragó 102, 147-149
 Jaume II, rei de Mallorca 103, 105
 Jaume II, rei de Sicília i d'Aragó 103
 Jaume III, rei de Mallorca 105
 Jech → Set
 Jèred, *Jàrech*, patriarca bíblic 124
 Jener, mossén, prevere 222
 Jerusalem, ciutat 118, 126, 132, 141, 143, 145, 146, 244
 -patriarca de 131
 Jesús, Jesucrist 83-86, 88, 89, 92, 93, 95, 115-118, 123-127, 132, 137, 138, 242, 246, 259, 309, 330, 433, 440, 473
 Joan, ardiaca de València 445
 Joan, barber 275
 Joan, escolà de l'Hospital dels Innocents 447
 Joan, fill del vescomte de Gagliano 356, 366
 Joan XXIII, papa al concili de Pisa 129
 Joan d'Aragó, infant, patriarca d'Alexandria i arquebisbe adm. de Tarragona 105
 Joan I, rei d'Aragó 106, 107, 153, 157
 Joan I, rei de Castella 107, 108, 152
 Joan II, rei d'Aragó i de Navarra 108, 109, 163, 186, 191, 194, 217, 218, 220, 223, 224, 233, 248, 256, 257, 262, 263, 267, 269-272, 275, 283-285, 289-293, 296, 298, 299, 301, 303, 312, 314, 318, 321, 325, 329, 331, 341, 345-349, 351-354, 360, 364, 366, 369, 370, 372-378, 380, 383, 384, 386, 395, 399, 403, 411, 413-415, 418-423, 426, 427, 431, 451-455, 460, 464
 Joan, Bernat, cavaller 217, 225, 450
 Joan, Bernat, comte de Modica 182
 Joan, Bernat, notari 327, 392
 Joan, Castellana 217
 Joan, Guillem, canonge de València 446
 Joan, Perot, alcaid del castell de Xàtiva 376
 Joana, infanta, filla d'Enric IV de Castella 432
 Joana, papessa 128
 Joana, na, vídua de Llúria 398
 Joana II d'Anjou, reina de Nàpols 169-172, 175, 189
 Joana d'Aragó, infanta, comtessa de Foix 106, 157
 Joana d'Aragó, infanta, muller de Ferran I de Nàpols 454, 460
 Joana Enríquez, reina d'Aragó 109, 256, 257, 262, 271, 272, 285, 292, 293, 295, 299, 304-306, 308, 312, 313, 342-347, 350-352, 365, 371-373, 375, 379, 383, 388-390
 Joana de Portugal, reina de Castella 340, 432
 Joanot, 392
 Joanot, brodadador 327
 Jofre, Jaume 145
 Jofre, mossén Lluís 240, 316
 Joliola, nau 185
 Jordà, Esteve, prevere 328
 Jordà, Pere, beneficiat de la Seu de València 68
 Jordi, mossén 439

- Jornet, Bernat, prevere 328
 Josafat (Síria) 143
 Jover, fra, de Sant Agustí 447
 Juan Manuel, fill de l'infant Manuel de Castella 105
 Judea 125
 Juli Cèsar, Gai, general romà 116, 117, 127, 203
 Júlia → Eustòxia
 Julià, *Jolià*, comte de Ceuta 84, 88, 89, 91-93, 138
 Juneda, en 326
 Junqueres, nau d'en 182
 Just, Miquel 177
 Just, Montserrat, hostaler 473, 474
 Just, Pere del 183
 Justiniana, nau 193
 Jusualdo, Lluís de, baró 213
- L**
 Laliche, *Laliexa* (Síria) 142
 Lançalot, esclau de mossén Perellós 135
 Lanuça, Martín de 194
 La Potril, senescal de 423
 L'Aquila, *L'Aguilla*, bisbe de 120
 L'Aquila, Menecucho de, noble napolità 196, 198
 La Spezia, *la Espècia*, ciutat 200
 Lau, monsenyor de, governador francès del Rosselló 423
 Lecto, dit de Rapina, Gabriel de, baró 214
 Legiratus Vallerià → Sigeric, rei, i Vàlia, rei
 Lèmec (o Lamec), *Làmech*, patriarca bíblic 125
 Leonisa, Arrigo de la, baró 213
 Leonor, fetillera 329
 Lionisi, Jacobo de, baró 213
 Liorna (it. Livorno), ciutat 190, 206
 Líper, galera de 185
 Lison, mossén, cavaller 196
 Lladró, Baltasar, senyor de Castalla 332
 Lladró, *Ladró*, Lluís, cavaller 402
 Lladró, Perot, cavaller 402
 Llagària, fra Bernat, O. P. 377
 Llampugueta, *Lampugeta* 265
 Llätzer 319
 Llätzer, Pere, notari 158
 Lledó, obrer de vila 338
 Lleida, *Leyda*, ciutat 94, 100, 140, 164, 293, 294, 296, 298, 300, 346, 348, 364, 365, 369
 -bisbe de 119, 131, 139, 198, 199
 -cardenal de → Milà, Lluís Joan del
 -Estudi 299
 -monestir de Sant Francesc 346
 -rei de la taifa de 100
 -sacrista de 199
 Lleó, *Leon*, ciutat 93, 94
 -regne de 96
 -bisbe de 119
 Lleó, golf de 187
 Lleó II, rei d'Armènia 143, 144
 Lleó IX, papa 128
 Lleopart 419
 Lleopart, Felip, notari 219
 Llúria, *Lúria* (Camp de Túria) 398, 433
 -beateri de Sant Miquel 398
 Llobet, Francí, 384
 Llombai, *Lombay*, batalla de 155
 Llombardia 117, 125, 208
 Llop, mossén, prevere 321
 Llopis, Joan, obrer de vila 449
 Llops, puig dels, prop de València 181
 Llorach, *Lorach* 404
 Llorenç, *Lorench*, Gaspar 233
 Llorençet 447
 Lloria, Roger de, almirall 104
 Lloris, *Loris*, Lluís de, cavaller 318
 Llorissa, *Loriça*, na 328
 Lluch, Pere 172
 Lluís d'Anjou, infant de Nàpols 107
 Lluís II d'Anjou, *Loís*, rei de Nàpols 106
 Lluís III d'Anjou, rei de Nàpols 175, 188, 189, 202
 Llupià, *Lopià*, mossén, governador de Mallorca 221
 Llupià, àlies de Bages, Hug de, bisbe de València 121
 Lutxent (Vall d'Albaida), monestir de Corpus Christi de 438, 440, 442-444
 Loarre, *Loàrie* (Osca), castell de 97

Lomelli, nau 193
 Lope, en, carnisser 273
 Lorca, *Lorqua* (Múrcia), vila 105
 Lorea, Tomasso de, baró 214
 Loria, bisbe de 120
 -comte de 213
 Lorigues, Alfonso, cavaller 196
 Lorito, comte de 196, 204, 213
 Lubrà, mossén, cavaller 196
 Lubrán, Gosalbo, cavaller 196
 Lucà, Marc Anneu, *Luchà*, poeta 83
 Lucifer 301
 Lucrècia, dama romana 115
 Lugo, bisbe de 119
 Luna, llinatge 463
 Luna, Álvaro de, conestable de Castella 230, 457
 Luna, Anton de, noble 161, 173
 Luna, comte de → Aragó, Frederic de
 -comtessa de 105
 Luna, Joan de 294, 377
 Luna, Pero Martínez de, cardenal 129 → Benet XIII
 Lusa, *Luça*, Joan, senyor de 196, 286

M

Maça, na, dama de la reina Maria 249
 Maça, na, muller de Francesc Maça 328
 Maça, Caterina 321
 Maça, Francesc, cavaller 328
 Maça, Pero, noble 161, 162, 178, 321, 323, 327, 374, 384, 387, 394, 396, 402, 403, 411, 422, 424
 Maçana, Bernat 449
 Macianet 469
 Madama → Joana II, reina de Nàpols
 Maestre, Guillem 172
 Maestrat de Montesa 355, 358, 362, 391
 Magogs, fill de Jafet 87
 Mahalalel, *Malech*, patriarca bíblic 124
 Mahoma, *Mafomet*, *Mahometum* 132, 232, 456
 Major, reina de Navarra 96
 Malacarne, Jacobo, baró 213
 Malech → Mahalalel
 Malcús → Castellar
 Maldonado 275

Mallén, *Malent* (Saragossa) 279
 Mallent, Joan, ciutadà de Barcelona 171
 Mallorca, Mallorques, *Malorqua*, *Malorques*, illa 102, 140, 154, 275, 292, 330, 447
 -bisbe de 119, 131, 166, 167, 395
 -ciutat de 100, 102, 139, 187, 281, 433
 -comanador de → Xacmar, Dalmau Ramon
 -port de 168
 -regne de 103-105, 111, 148, 196
 Malta, illa 185
 -bisbe de 119
 Manfred Staufen, rei de Sicília 103
 Manfredonia, *Manfredonia* (Itàlia), ciutat 235
 Manises, *Manizes*, *Manices* (Horta de València) 181, 182
 Manuel, Garcia, mercader 447
 Maó, *Mahó*, *Mayó* (Menorca) 168, 171, 187
 Mar, Cipriano de, genovès 193
 Mararnaldo, Landolfo, baró 213
 March, Antoni 172
 March, Mateu, prevere 328
 March, mestre, metge 388
 March, Pere, gentilhom de Beniarjó 337, 407
 Marchs, bàndol dels, de Gandia 341
 Marcili, rei sarraí 95
 Marcuello (Aragó), castell de 97
 Margalida → Borràs, Miquel
 Margarida de Prades, reina d'Aragó 107, 133, 158
 Margarit, mossén, cavaller 183
 Màrgens, Cristòfol 162
 Maria, Verge 125, 133-135, 148, 149, 153, 179, 186, 206, 220, 242, 256, 257, 267, 309, 313, 314, 317, 323, 324, 336-338, 396, 404, 424, 431, 439-444, 446, 462, 467, 473
 Maria → Verònica
 Maria, filla natural de Carles III de Navarra 279
 Maria d'Aragó, infanta, filla de Jaume II 105
 Maria d'Aragó, muller de Joan II de Castella 108, 163
 Maria de Castella, reina d'Aragó 108, 165, 177, 178, 180, 218, 222-224, 240, 241, 249, 250, 252, 253, 341

- Maria Jacobi 126
- Maria de Luna, reina d'Aragó 106, 107, 152, 154-156, 280
- Maria de Lusignan, reina d'Aragó 104
- Maria de Montpeller, reina d'Aragó 101, 147
- Maries, nau de 185
- Màrius, Gai, general romà 116
- Marqués, mestre, O. P. 333, 334, 389
- Marra, Jacobo de la, baró 213
- Marrades, en 328
- Marrades, Francesc, cavaller 168
- Marrades, Pere, cavaller 145
- Marromà, en, síndic de la ciutat de València 255
- Marromà, Joan, vicari general del bisbat de València 67
- Marsella, *Masela*, *Macella* 175-176
- Martí d'Aragó, *Jaume*, infant de Sicília 106
- Martí I l'Humà, rei d'Aragó 106, 145, 152-159, 279, 280, 282
- Martí I el Jove, infant d'Aragó, rei de Sicília 106, 152-156, 158, 159, 176, 220, 279, 281, 283
- Martí V, papa 130, 167
- Martí, canonge 328
- Martí, cap de, act. de Sant Martí (Marina Alta) 228
- Martí, Bartomeu, metge 316
- Martí, Berenguer, gentilhom 389
- Martí, Berenguer, paraire 404
- Martí, Francesc, de Cabanes 449
- Martí, Françaçoi 172
- Martí, fra Jaume, O. F. M. 250
- Martí, Jaume, àlies Pitonat 474
- Martí, Joan, de Cabanes 450
- Martí, Miquel, prevere 151
- Martí, Nofre 407
- Martí, Peret 450
- Martí, Vicent, prevere 446
- Martí Cervelló, Jaume, canonge de València 67
- Martí de Torres, Berenguer, justícia criminal de València 263, 266
- Martina, na 328, 449
- Martines, Lluís, notari 458
- Martines, Miquel, notari 450
- Martiniano, comte de 204
- Martins, Miquel, notari 151
- Martofle → Alexis V Murtzuffle
- Martorell (Baix Llobregat) 381
- Martorell, Antoni 161, 172
- Martorell, Joan, cavaller 379
- Martorell, Gabriel 172
- Masanetlo, Jacobo de, baró 214
- Mascó, *Masquó*, misser Francesc 255, 271
- Mascó, Guillem, ciutadà de València 307, 446
- Mascó, Lluís, cavaller 450
- Mascona, na 450, 476
- Masquefa, en, carnisser 332
- Massalfassar, *Maçalfàçar* (Horta de València) 222
- Massamagrell, *Maçamagrell* (Horta de València) 321, 359, 422
- Matamora → Rocamora
- Mataplanes, llinatge 112
- Mateu d'Agrigento, fra, O. F. M. 178, 189
- Matoses, en, notari 449
- Matusalem, *Matuçalem*, patriarca bíblic 125
- Maxenci, emperador romà 208
- Maximià, emperador romà 85, 137
- Maximià, governador romà 86
- Mayans, *Meyans*, nau d'en Jofre de 182, 186, 192
- Mazonas (amazones), reina de 117
- Mazzara, *Matzara* (Sicília), bisbe de 119
- Medina, Joan de → Joan II d'Aragó
- Medinaceli, comte de 399
- Mediona, vervessor de 113
- Melchisedech → Sem
- Melfi, duc de 213
- Meliana, *Miliana* (Horta de València) 323
- Melxior, gentilhom 325
- Mena, Gerrat de 145
- Mendoça 358
- Mendoya Amich, Joan 196
- Mendoza, Pedro González de, bisbe de Si-güenza, cardenal 119, 415-419
- Menorca, *Menorcha* 104, 171
- Mequa, arquebisbe de 143
- Mercader, mossén, cavaller de Castelló de la Plana 271

- Mercader, Berenguer, batle general del regne de València, senyor de Bunyol 233, 249, 263, 271, 279, 401, 405, 449
- Mercader, Berenguer 450
- Mercader, Galceran, cavaller 412
- Mercader, Joan, batle general de València 450
- Mercader, Macià o Maties, ardiaca major de València 67, 265, 323, 347, 394
- Mercé, orde de la Verge Maria de la 332
- Meresino → Morosini
- Millau, *Merilla*, vescomtat de 100
- Messina, *Meana* (Sicília), ciutat 100, 169, 185, 188, 189, 191
- arquebisbe de 119
- Metge, nau d'en 192
- Metge, Pere 145
- Mexía, Nunyo, cavaller 196
- Meysó, comanador de la 196
- Milà, ciutat 190, 193, 199, 200, 206, 208
- Filippo Maria Visconti, duc de 189, 190, 192, 197-200, 228
- Milà, mossén, cavaller de València 332, 422
- Milà, mossén, rector de Riba-roja
- Milà, Lluís Joan del, cardenal i bisbe de Lleida 322, 331, 377, 409
- Milana, na, mare del cardenal de Lleida 331
- Milazzo, *Milaço* (Sicília), ciutat 189
- Minguet, Berenguer 178
- Miquel, Pere, prevere 470
- Miquelet, *Micalet* → València, Seu de
- Mir, comte de Barcelona 99
- Mirabelle*, *dominus* 214
- Mirabolí → Muhammad al Nasir
- Miracle, en, notari 338
- Miracle, Antoni del, jurat de València 331, 407
- Miralles, Melcior, sots-sacrista de la Seu de València 67, 68
- Mirambella, monja 371
- Miravet, castell de 100, 140, 358
- Mislata (Horta de València) 299, 426
- Mitjavila, *Migavila*, Joan de 343, 344
- Mitridates, *Mitidrates*, rei del Pont 116
- Modica, Bernat Joan de Cabrera, comte de 201, 300, 344
- Modó (Grècia) 222
- Moisés, *Moysés*, *Moysés*, profeta 124, 125, 137
- Mollet, Salvador 447
- Monboy, Francesc de, cavaller sard 196
- Monçona, monja 371
- Mondoñedo, *Mudoyedo*, bisbe de 119
- Monçó, Pere de 154
- Monferran 145
- Mongeleó, batalla de 142
- Mongiscart, *Mongritat* (Síria), batalla de 142
- Monlleó, Pasqual, paraire 446
- Monmeliti → Montbeliart
- Monopoli, *Manupelli*, comte de 213
- Monpalau, *Palau*, mossén, cavaller 195
- Monpalau, Jofre de, cavaller 333, 334, 412, 418, 439
- Monpalaua, na, senyora de Vinalesa 446
- Monreal, castell croat a Síria 141
- Monreale, *Monreal*, *Montreal* (Sicília), arquebisbe de 119, 362
- Monsoriu, Galceran de, cavaller, jurat de València 393
- Monsoriu, fra Gilibert de, mestre de Montesa 179, 183, 195, 460
- Monsoriu, *Monsoril*, Gracià de, cavaller 222, 452
- Monsorius, llinatge 229
- Montagana, Francisco de, baró 214
- Montagana, Jacobo de, baró 214
- Montagut, *Muntagut* 219
- Montagut, *Muntagut*, Enric 401
- Montagut, Lluís de, cavaller 195, 367, 368, 401, 407, 425
- Montagut, Pere de, cavaller 195
- Montaverner (Vall d'Albaida) 227
- Montbeliart, *Monmeliti*, Gautier de 144
- Montblanc, duc de 106 → Carles d'Aragó, príncep de Viana
- Montblanch, Pere de 375
- Montcada, *Muncada*, Ot de, bisbe de Tortosa 421
- Montcada, Pere de, senyor d'Aitona, pare de la reina Elisenda 104
- Montcada, Pere de, cavaller 156, 167
- Montcades, *Muncades*, llinatge 112

- Montclús, *Muntclús*, nobles de 113
 Monte d'Orosi, comte de 213
 Mantello, Joan, venecià, nau de 228
 Monterio, comte de 213
 Montero (Itàlia), bisbe de 120
 Montesa, *Muntesa*, *Muntessa*, orde i monestir de Santa Maria de 360
   –mestre de 301, 308, 325, 362, 371, 383, 388, 391, 393, 400, 420, 431
   –vila de 391
 Montserrat, *Monferran*, marquès de 143
 Montgriu, *Mongriu*, Guillem de, sacrista de Girona, arquebisbe electe de Tarragona 148
 Monthó, Pere 145
 Montiel, *Montiyell* (Castella), batalla de 152
 Montmaneu (Anoia) 349
 Montone, Braccio, *Bratxo* de, condottiere 169, 170
 Montoro (Itàlia), comte de 204, 213
 Montost, verveador de → Alius
 Montpeller, ciutat 102, 147
 Montreal → Monreale
 Montserrat, monestir de Santa Maria de (Baix Llobregat) 365, 405
 Montsó, *Monçó* (Oscà) 97, 397
   –comanador de 294
 Mora de Rubielos (Terol) 331
 Moragues, mossén, cavaller 451
 Moragues, Antoni, carceller episcopal a València 264
 Morano, Teseo de, baró 213
 Morea, principat de 105
 Muret, *Morel* (Llenguadoc), batalla de 102
 Morell, *Morel*, Pere 271
 Morella (Ports de Morella), vila 103, 301, 303–305, 362, 373
   –castell de 299
 Morent, Garcia, prevere 446
 Morera, mestre Joan, metge 388
 Morera, mestre, cirurgià 455
 Morosini, *Meresino*, *Moresino*, Angelo 183, 192
 Morvedre (Camp de Morvedre), vila 103, 151, 161, 180, 332, 433, 442
 Motagana, mossén Guillem, nau de 185
 Muhammad al Nasir, califa almohade 147
 Mulet, mestre, frare de Sant Agustí 449
 Muncayo, Joan de, cavaller 194
 Muncayo, Sanxo de 194
 Muncayo, Joan de, escuder 332
 Muntanyans, Guillem de, cavaller 173
 Muntanyans, mossén, cavaller 296
 Munyós, *Monyós*, Dionís, rector de Foios 314
 Munyós, *Monyós*, Gil, ardiaca de Morvedre 404
 Munyós, *Monyós*, Gil Sanxes, canonge de València, papa Climent VIII a Peníscola, bisbe de Mallorca 130, 131, 166, 167
 Mur, fra Lluís de 171, 173
 Mur, Rodrigo de, cavaller 194, 196, 201
 Muradal, port de (Sierra Morena, Castella) 147
 Múrcia, ciutat 103, 149
   –*adelantado* de → Fajardo, Pedro
   –regne de 104, 105
 Museros (Horta de València), monestir de Sant Onofre de 442
- N
- Nadal, Bernat 172
 Nájera, batalla de 152
 Nájera, Luis de 390
 Nàpols, regne de, rei de 104, 107, 109, 118, 131, 132, 169, 172, 189, 213, 237, 255, 257, 260, 290, 334, 339, 375, 395, 426, 431, 432, 454
   –arquebisbe de 120, 210
   –el Carme 173, 202
   –carrer de Capuana 173, 204
   –carrer de la Incoronata 172, 211
   –castell de Capuana 170, 172, 204, 211
   –castell de l'Ou, *Hou* 171, 189
   –castell de Sant Elm 235
   –Castell Nou 108, 170–172, 189, 211, 212, 235, 248
   –ciutat de 108, 169–171, 174, 175, 185, 189, 201, 202, 204, 205, 209–211, 219, 235, 241, 248
   –església de Sant Agustí 235
   –església de Sant Eloi 235
   –església de Sant Joan Major 235

- església de Sant Nicolau 172
- església de Santa Clara 235
- església de Sant Pere Màrtir 235
- Magdalenes 173
- monestir de Frares Menors 204
- palau episcopal 235
- porta Petruccia 172
- portal del Carme 210
- Narbona (França), ciutat 88, 91
  - golf de 176
  - vescomte de 107, 282
- Natera, en, botiguer 447
- Natzaret (Galilea), ciutat 145
- Nava, Gutierre de, *Goterris*, cavaller 173, 183, 189, 192, 195, 198
- Naval, *Nabal* (Osca) 97
- Navarra, *Navara*, regne de 92, 94, 97, 106, 108, 109, 129, 277-280, 283-285, 290, 318, 465
  - rei de 96, 106, 108, 109, 118, 147, 155, 187-189, 198, 219
- Navarrés, Miquel 172
- Navarro, lo, botiguer de València 427
- Navarro, mossén, prevere 451
- Negrepont, *Negrapont* (act. Eubea) 398
- Negrona, nau 193
- Nespo (Síria) 145
- Nicola, mossén, cavaller napolità 201
- Nicolau V, papa 131, 206, 207, 209, 227, 231
- Nicolau, nebot d'en Bellví 474
- Nicolauet 449
- Noé, *Nohé*, patriarca bíblic 84, 124, 137, 439
- Nogueres, Pere 172
- Nola, comte de 201
- Noli, Antonio de, baró 214
- Normandia 94
- Noruega, *Nururgit*, rei de 118
- Novacià, *Novicranus*, antipapa 128
- Novers, batalla de 141
- Nuche, Joan de la, baró 213
- Nules (Plana Baixa) 365

- O
- Ocaña, *Hucanya* (Castella), vila 338
- Octovià, nom antic de la vila de Sant Cugat (Vallès) 86
- Òdena, *Hòdena*, mossén, algutzir del rei 418
- Olite, *Holit*, *Hulit*, *Olit* (Navarra), vila 277, 279, 286, 287, 289
- Oliva (la Safor), vila 256
  - comte d' → Centelles
- Oliver, noble franc 94, 95
- Olmedo, *Elmedo* (Castella), batalla d' 223
- Olzina, notari 273
- Olzina, Antoni 195
- Olzina, Antoni, mustassaf de Barcelona 343, 344
- Olzina, Joan, secretari d'Alfons el Magnànim 195
- Onda, *Honda* (Plana Baixa), vila 474
  - església d' 325
- Ondara, *Hondara* (Marina Alta) 364
- Ontinyent, *Untinent* (Vall d'Albaida) 335
- Onze Mília Vèrgens 134, 354
- Oriola, *Horiola* (Baix Segura), ciutat 335, 336, 393, 394, 396
- Oriolls, *Horiolls*, Berenguer 172
- Oristany, *Uristany* (it. Oristano), bisbe d' 119
  - marqués d' 196
  - Salvador d' 196
- Ortal, Simó d', cavaller sicilià 196
- Orthofà, mossén, cavaller 179
- Ortí, mossén, prevere 450
- Ortino, comte Francisco 213
- Osca, *Oscha*, ciutat 97
  - bisbe d' 107, 119, 139, 146, 162
- Osma, bisbe d' 119
- Osona, comte d' 113
- Otger Cataló, *Auger Chatal·ló* 112
- Otó IV de Brunswick, *Otes*, emperador alemany 144
- Oviedo, *Olmedo*, *Elmedo*, *Huvidi*, ciutat 93, 96, 146
  - bisbe d' 119

- P
- Padeilla, castell de (Aragó) 97
- Padoli (Itàlia), ciutat 235
- Pàdua, ciutat 117
- Pagano, misser Patriano, napolità 196
- Pagès, misser, vicecanceller de Joan II 378

- Paiporta, *Payporta* (Horta de València) 226, 324, 328
 Palafolls, *Palafoyis*, mossén, cavaller 294
 Palau, mossén → *Monpalau*
 Palencia, bisbe de 119
 Palerm, ciutat 169, 186–188, 281
   –arquebisbe de 120
   –castellà del palau de 195
 Pallarès, *Palerès*, en, conseller de Barcelona 196, 343, 344
 Pallarès, Ferrer de, bisbe de València 120
 Pallars, Arnau Roger de, bisbe d'Urgell 195
 Pallars, comte de 113, 344, 346, 347, 349
 Pallars, *Palàs*, galera de mossén 192
 Pallars, *Palàs*, noble de → Pallars, Arnau Roger de
 Pallàs, Ribelles de, cavaller 196
 Palleyà, Pere 172
 Palomar, Miquel de, canonge de València 67, 447
 Pàmies, na 325
 Pamplona, *Pampalona*, ciutat 95, 96, 277, 279, 286, 289
 Panda, Joan de la, cavaller 196
 Panda, Pere de la, cavaller 196
 Pandone, *Pendon*, misser Francisco 196
 Panissars, *Paniçàs*, *Penixà*, coll de 103, 349
 Paranda, comte de 185
 Pardines (despoblat d'Algemesí, Ribera Alta), església de 319
 Pardines, Macià de 327
 Pardo, mestre, metge 388
 Pardo, Daniel 222
 Pardo, Enric 475
 Pardo, Galceran 233
 Pardo, Joan, cavaller 233
 Pardo, fra Jofre 195
 Pardo, Lluís, cavaller 195
 Pardo, Martí, galera de mossén 192
 Pardo, Tristany 472
 Paresós, en 164
 Parento, Sanxo, capità a Nàpols 172
 París 117
 Pasqual II, papa 129
 Pastor, Manuel, beneficiat de la Seu de València 68
 Pastora, Damiata 404
 Patraix, *Patrays* (Horta de València) 406
 Pau II, papa 132, 403
 Pau, fra Hug de 171, 173, 183
 Pau, Joan de 172
 Pau, Pere, mercader 327
 Pedalas, Martí, prevere 328
 Pedro d'Aragó, infant, fill de Ferran I 108, 163, 175, 176, 179, 180, 185, 186, 188, 189, 191, 193, 200, 201, 219
 Pedro, fill de l'arquebisbe Carrillo 418
 Pedro, fill del comte de Ceuta, portuguès 364, 365, 370
 Pedro, infant de Castella 105
 Pedro, infant de Portugal 179, 180
 Pedro de Portugal, conestable, rei dels Catalans 358, 363, 364, 369, 370, 374, 375, 378, 380–382
 Pedro, Joan, prevere 446
 Pego (Marina Alta) 335
 Peguera, Ramon de, noble 171, 172, 196
 Pelagi, rei d'Astúries 84, 89, 92, 93
 Pelegrí, misser Guillem, vicecanceller d'Alfons el Magnànim 255
 Pelegrí, misser Jaume, vicecanceller d'Alfons el Magnànim 189, 190, 199, 200, 255
 Pelegrí, mossén Jaume 439
 Pelegrí, Joan, canonge de València 67
 Pelegrí, Miquel, cavaller 195, 255
 Pelegrí, Perot, jurat de València 452
 Pellisser, *Pellicer*, en 220
 Pellisser, *Pellicer*, Antoni, ciutadà 412, 415, 439
 Pellissers, *Pellicés*, casa dels, a València 406
 Pendon → Pandone
 Peníscola, *Paníscola* (Baix Maestrat), vila 129–131, 166, 167
 Penya, Joan de la, cavaller 196
 Penyarroja, en 376
 Penyarroja, *Penaroga*, comanador (Vicent Penyarroja, cavaller de Sant Jaume?) 370
 Penyarroja, *Penaroga*, Bernat, racional de València 458, 462
 Peralta, Arnau de, bisbe de València 120
 Peralta, Pere de, cavaller navarrés 286, 287
 Perapicade → Pisa

- Perdigó, Jaume, conseller de Barcelona 342, 343
- Pere, duc de Cantàbria 93
- Pere l'Ermità 146
- Pere, hostaler 321
- Pere d'Aragó, infant, fill de Pere el Gran 103
- Pere d'Aragó, infant, comte de Ribagorça i de les Muntanyes de Prades 105
- Pere d'Aragó, infant de Sicília 106
- Pere I, rei d'Aragó 97, 98, 139, 146
- Pere I el Cruel, rei de Castella i Lleó 106, 151, 152
- Pere II el Catòlic (I de Catalunya), rei d'Aragó 101, 102, 147
- Pere III el Gran (II de Catalunya, I de València), rei d'Aragó 103, 149
- Pere IV el Cerimoniós (III de Catalunya, II de València), rei d'Aragó 105, 106, 108, 151, 156, 157
- Pere Ramon, fill de Ramon Berenguer I 100
- Perellós, mossén 135, 439
- Perellós, Francí de, cavaller 168
- Perellós, Ramon de, cavaller 169, 183
- Peres, Bernat, prevere 443
- Peres, *Pérec*, Damià, canonge de València 68
- Peres, fra Jaume, O. S. A., bisbe Cristopolità, auxiliar de València 251, 311, 330, 331, 418, 434
- Peres, Joan, argenter 327
- Peres, misser Joan, prevere 276
- Peres, Joan, beneficiat de Santa Caterina 451
- Peres, Joan, de Llúria 398, 399
- Peres, Joan, notari 466
- Peres, misser Miquel 391
- Peres, Pero 336
- Peres, Pero, notari 446
- Pernissi, nau 193
- Peronella, *Peyronella*, *Patronil·la*, reina d'Aragó, comtessa de Barcelona 98, 100, 140, 147
- Perpinyà, vila 101, 129, 130, 166, 167, 345, 357, 375, 420-424, 427, 431
- Perpinyà, en 426, 449
- Perpinyà Bonet, de València 426
- Pertús, el (Rosselló) 349
- Pertusa, bastard de 156
- Pertusa, Dalfina de, senyora del Pintor 239
- Pertusa, Gaspar de, canonge de València 68
- Pertusa, Joan de, cavaller 156
- Pescara, *Piscara*, *Pascare* (Itàlia), bisbe de 120 -marqués de 204, 213
- Petranelle*, *dominus* 214
- Petrepulcine*, *dominus* 214
- Pica, *Piqua*, misser Joan, de Gaeta 191, 192
- Picanya, *Piquanya* (Horta de València) 333
- Picassent, *Picacent* (Horta de València), senyora de 271
- Piccinino, *Pitxolini*, Niccola, militar 198
- Piccolomini, Enea Silvio, cardenal i bisbe de Siena 207 → Pius II
- Piera 226, 227
- Pineda, fra Francesc, O. P. 255, 311, 333, 455
- Pinell, Pasqual 447
- Pinós, Bernat Galceran de, cavaller 171, 173
- Pinós, llinatge 112
- Pinós, Joan de, cavaller 369
- Pintada, Maria 338
- Pintor, el, lloc de l'horta de Xàtiva 239
- Piombino, *Pomblí* (Itàlia) 228
- Pireneus, *Piraneus*, monts 91, 94, 95, 115
- Pisa, *Perapicade* (Oscà) 97
- Pisa, *Pissa*, ciutat 100, 190, 425
- Pisa, *Pissa*, nau d'en 168, 171, 173, 182
- Piteus → Poitiers
- Pitonat, Jaume → Martí, Jaume
- Pius II, papa 247, 256, 275 → Piccolomini
- Planella, canonge de Barcelona 369, 370
- Planes (el Comtat) 340
- Plasencia (Castella), bisbe de 119
- Platja Romana 190, 197
- Pobla de Benaguazir, la (Camp de Túria) 221
- Poblet, monestir de Santa Maria de (Conca de Barberà) 101, 108, 153 -abat de 303
- Poch, Jaume 172
- Poitiers, *Piteus*, comte de 98, 101
- Polònia, *Apol·lònia*, rei de 118
- Poma, en 408
- Pomegues, illes 176
- Pompeu el Gran, Gneu, *Quint*, general romà 116

- Ponch, Serní, comte de Roma (?) 148
 Ponça, illa 171, 192, 193
 Pont, Martí del, carreter 339
 Ponti, Jacobo degli, baró 214
 Porqueres, nobles de → Santapau, nobles de
 Portaceli, cartoixa de Santa Maria de (Serra,
 Camp de Túria) 466
 Portfangós (port de Tortosa) 168
 Porto Baratho (Itàlia) 228
 Portopí (Mallorca) 329
 Porto Venere, *Port Venres* (Itàlia) 198, 200
 Portugal, regne de, rei de 118, 129, 163,
 218, 223, 432, 435, 436
 Prades, Joan d'Aragó, comte de 158, 296,
 343, 354, 379, 400
 -comtat de 352
 -muntanyes de 100, 140
 -Pedro de 107, 158
 Prades, notari 475
 Pratllonch, en, flequer 273
 Prats, en 425, 451
 Prats, Bernat, beneficiat de la Seu de Valèn-
 cia 67
 Prats, Tomàs 172
 Prats de Rei (Anoia) 370
 Predicadors, *Preycadós*, el fadrí de 177
 Procida, *Pròxita* (Itàlia), bisbe de 120
 Proença 338
 Proença, na 338
 Pròixida, *Pròxita*, na 444
 Pròixida, *Pròxita*, Francesc Joan de, noble
 426, 446, 448
 Pròixida, *Pròxita*, Joan de, noble 274, 296,
 441, 443, 445
 Pròixida, *Pròxita*, Nicolau de, senyor de Llut-
 xent, comte d'Aversa i d'Almenara 426
 Pròixida, mossén Tomàs de 328
 Provença, *Prohença*, comtat de 101, 129, 202,
 267, 269
 -comte de 97, 100, 102
 Provença, duc Joan de → Anjou, Joan d'
 Puçol (Horta de València) 161
 Pug → Despuig
 Puig, en, seder 337
 Puig, na 339, 451
 Puig de Santa Maria, *Pug de Cebola* (Horta
 de València) 148, 409
 Puig, monestir de Santa Maria del 405, 409
 Puigmitjà, *Pugmigà* 233
 Puigmoltó, Francesquet de 221
 Pujades, *Pugades*, mossén, cavaller 353, 358,
 407
 Pulla, o Apúlia 100
 Puy Sancho (el Pueyo de Sancho, prop
 d'Osca) 97
- Q
- Quart, pla de (Horta de València) 406
 Quart de Poblet (Horta de València) 269,
 271, 361
 Quenan, *Estcaynan*, patriarca bíblic 124
 Queralt, fra Pere, O. P. 249, 251, 154
 Queralt, Tristany de, nau d'en 192
 Querforadat, *Arquer Foradat*, vescomte de 113
 Quérquens, illa 176
 Quinohà, Guillem 172
 Quintavall, Bernat de, cavaller 157
 Quirra, comte de 330, 420
- R
- Rabassa, *Rabaça*, fra 447
 Rabassa, *Rabaça*, Giner, jurista 107, 162
 Rabisanxo, *Ribisanzes* (despoblat d'Alfagar,
 Horta de València) 432
 Racha, Jacobo de la, baró 213
 Radulf, *Balf*, bisbe d'Urgell 98
 Rafart, en 196
 Ram, Domingo, bisbe d'Osca 162
 Ramir I, *Remiro*, rei d'Aragó 96, 97
 Ramir II el Monjo, rei d'Aragó 97, 98
 Ramis, en, notari 362
 Ramon, príncep d'Antioquia 143
 Ramon Berenguer, comte de Barcelona, ne-
 bot (?) de Carlemany 101
 Ramon Berenguer I el Vell, comte de Bar-
 celona 99
 Ramon Berenguer II Cap d'Estopa, comte
 de Barcelona 99, 100
 Ramon Berenguer III el Gran, comte de
 Barcelona 100, 139

- Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona i príncep d'Aragó 98, 100, 109, 110, 140, 147
- Ramon Berenguer d'Aragó, infant, comte d'Ampúries 105
- Ramon Borrell I, comte de Barcelona 99
- Rapina → Lecto
- Ràpita, monestir de la (Baix Ebre) 168
- Raset, Bernat de 172
- Rathe, Antonello de, baró 213
- Reale, Antonio, baró 214
- Realme → Nàpols, regne
- Rebolledo, mossén, cavaller 196, 286, 294, 352, 377, 388, 391
- Rega, na 449
- Reggio, *Regolls*, *Rejols* (Calàbria), arquebisbe de 120
-comte de 204, 213
- Reixach, Gilibert de 156
- Remolins, verguer 308
- Renart, hostaler 219
- Renart 323
- Requena (Plana d'Utiel, Castella), vila 338, 360, 361, 401, 426
- Requesens, Bernat de, governador de Catalunya 228, 307-309, 363, 369, 375, 431
- Reyfuges, Blai, de Sueca 433
- Riambau, *Rianbau*, Nicolau, prevere 151
- Ribalda, nau 193
- Riba-roja (Camp de Túria) 323
- Ribelles, llinatge 112
- la Ribera (de Xúquer) 433
- Ribisanzes → Rabisanxo
- Ricard I Cor de Lleó, *Requart*, rei d'Anglaterra 143, 147
- Ricardis de Ortana, Francisco, baró napolità 214
- Ricardis de Ortana, Hèctor de, baró 214
- Rico, *Richo*, Joan, cavaller sicilià 196
- Riola (Ribera Baixa) 472
- Ripaille, *Ripayre* (Savoia), castell de 199, 200
- Ripoll, *Ripol*, *Reipol*, monestir de Santa Maria de (Ripollès) 95, 98, 99, 101
- Ripolla, na 448
- Rito, Petro, baró 214
- Riudaura, llancer 230
- Riusech, Gabriel de, jurista 449
- Riusech, Vidal de 222
- Robert Guiscard, *Sinstart*, duc normand de Pulla 100
- Robert I d'Anjou, rei de Nàpols 105
- Robiols, en, notari 451
- Robiols, Damiata 451
- Roca, *Roqua*, galera de mossén 183
- Roca, Berenguer 172
- Roca, Jaume 172
- Roca, Lluís, ciutadà de Barcelona 171
- Roca, Pere 196
- Rocabertí, *Roquamartí*, vescomte de 113, 183, 300, 301, 370, 391
- Rocabruna, Martí de, cavaller 392
- Rocafull, *Roquaful*, Lluís de, cavaller 412
- Rocamora, Jaume, cavaller 393
- Rocaplana, *Roquaplana*, Antoni 172
- Roderic o Rodrigo, rei got 89-91
- Roders, Joan 172
- Rodes, illa 222, 225, 230
- Rodrigo → Enyego, cosí del rei Rodrigo
- Rogatos, pare de santa Paula 127
- Roig, *Rog*, balener d'en 185
- Roig, llinatge 463
- Roig, en, de Meliana 399
- Roig, mestre Jaume, metge, poeta 450
- Roig, Salvador, prevere 429
- Roine, *Rose*, riu 88, 91, 200
- Roís, en, mercader 408
- Roís, Jaume, de Saragossa 274
- Roís de Corella → Corella
- Roís de Moros, Joan, cavaller 257
- Roma, ciutat 85, 87, 88, 94, 101, 102, 115-117, 121, 125-128, 130-132, 137, 139, 144, 147, 152, 206, 209, 232, 237, 241, 243, 247, 252, 253, 256, 315, 320, 329, 402, 409, 424, 425, 437
-església de Sant Pere 207-209, 243
-pont de Sant Àngel 209
-porta de Sant Àngel 207
-prefecte de 131
-església de Sant Joan del Laterà, *de Letrà* 209
- Romana o Romano, Martí, cavaller sicilià 195

- Romània 144
 Romeu, Bernat 337
 Romeu, Jaume, cavaller, lloctinent de governador del regne de València 239, 249, 271, 347, 445
 Ròmul, *Ròmulus*, rei de Roma 115
 Ros, Bernat, prevere 328
 Ros, Francesc, jurista 272, 374
 Rosanes, Arnau 172
 Rose → Roine
 Roses → Sant Pere de Rodes
 Rossell, *Rosel*, Joan 172
 Rossell, *Rocel*, Pau, secretari de Joan II 314
 Rossell, Pere, vicari de Sant Joan 324
 Rossell, Pere Pau, canonge de València 68
 Rossell, Rafael 172
 Rosselló, comte del 100, 105, 112, 300
 Rotlà, *Rotlan*, noble franc 94, 95
 Rotlà, Joan, batle de Cocentaina 316
 Roures, Esteve 173
 Roures, Lluc, rector de Sant Llorenç 314
 Rovira, misser, jurista de València 434
 Rovira, Francesc, prevere 333
 Rubinat, *Rubinats*, batalla de 349
 Rubiols, mossén, prevere 314
 Rufí, *Ruffí*, governador romà 86
 Rufí, noble 143
 Rufo de Calàbria, Esaù, baró napolità 214
 Russafa, lloc extramurs de València 273
 -església de 164
- S
- Sabata, *Çabata*, Joan, bastard 337
 Sabata, *Çabata*, Lluís, cavaller 274, 450
 Sabata, *Çabata*, Martí, cavaller 337
 Sabater, *Çabater*, Jaume 172
 Saburgada, *Çaburgada*, moneder de la seca de València 255
 Sacruella, *Çacruella*, en 446
 Sacruella, na 449, 450
 Saera, *Çahera*, Francesc → Saera, Guillem
 Sarea, *Çahera*, Guillem, racional de València 135, 255, 272, 307, 323, 329, 331, 367, 379, 395-397, 409, 415, 428, 439, 448, 457, 466
 Safadí, sultà turc aiúbida 143
 Safont, *Çafont*, Llorenç 172
 Sagarriga, *Çagarriga*, Pere, arquebisbe de Tarragona 107, 163
 Sala, nau d'en 185
 Saladí, *Salundí*, sultà turc 142, 143
 Salamanca, bisbe de 119
 Salef, *Eleps*, riu d'Anatòlia 143
 Salelles, *Çaleles*, mossén, cavaller 353, 358
 Salelles, *Salleles*, Ramon 172
 Salern, arquebisbe de 120
 -príncep de 204, 213
 Salit, Joan, mercader 432, 451
 Salomó, *Salamó*, rei de Judà 125, 137
 Salonte (Egipte) 144
 Salses, *Salces* (Rosselló) 349
 Saltes, Joan de, cavaller 183
 Salto, Joan de 185
 Salva → Çalba
 Salvador, galera d'en 192
 Salvat, en 450
 Salvaterra, torre al terme de Vilaformosa (Alt Millars) 367
 Sampso, mossén 296
 Sanç, paborde de València 464
 Sanç, *Ferrando*, d'Aragó, infant, mestre de Calatrava 108, 163, 167
 Sanç Berenguer, fill de Berenguer Ramon I de Barcelona 99
 Sanç, Bernat, canonge de València 67
 Sanç, *Sanxo*, d'Aragó, infant, arquebisbe de Toledo 103
 Sanç, Just, prevere, vicari de Sant Andreu 437
 Sanç, *Sanxo*, Abarca, rei de Navarra 146
 Sanç Garcés I, rei de Navarra 96
 Sanç Garcés III el Gran, rei de Navarra 96, 97, 146
 Sanç IV, rei de Castella 104
 Sanç V, rei de Navarra 277, 278
 Sanç, *Sanxo*, Ramírez, rei d'Aragó 97, 98
 Sanç, *Sanxo*, infant, comte del Rosselló i de Cerdanya 100
 Sança, *Sanxa*, filla natural de Carles III de Navarra 279
 Sança d'Arago, infanta, filla de Ramir I, comtessa de Tolosa 97

- Sança d'Aragó, infanta, filla d'Alfons II, com-
 tessa de Tolosa 101
 Sança de Castella, reina d'Aragó 101
 Sances, Joan, prevere, beneficiat de Sant Joan
 del Mercat 445
 Sanches, mossén, prevere 387
 Sanches, Bernat, notari 449
 Sància, *Schància* → Scàndia, illa
 Sanctafé, en 328
 Sancta Trapia, Leone de, baró napolità 214
 Sanctesmans 219
 Sancto Mango, Marchioni (marqués?) de,
 baró 213
 Sancto Severino, Ugo de, baró 214
 Sancto Valentino, comte de 213
 Sandoval, Ferrando de, cavaller castellà 196
 Sangro, Antonio de, baró 214
 Sangro, Jacobo de, baró 214
 Sangro, Paulo de, baró 214
 Sanluri (Sardenya), vila i batalla de 106, 107,
 158, 282
 Sanoguera, *Çanoguera*, Gilabert, senyor de
 Catarroja 400
 Sanoguera, Joanot, senyor de Catarroja 400,
 422
 Sanoguera, Pere, cavaller 447
 Sanou, *Çanou*, mossén Joan, de Mallorca 447
 Santapau, nobles de 114
 Santcliment, *Sentcliment*, Guillem de, patró
 de galera 171, 172
 Santiago, arquebisbe de 119
 -mestre de l'orde de → Luna, Álvaro de
 Santigla, Bernat, cavaller 183
 Sanxo, comte de Cortes, fill natural de Car-
 les III de Navarra 279
 Sant Abdon i sant Senén, *Nen* 247
 Sant Agistus → sant Iscle
 Sant Agustí, *Agostí*, 126, 127, 128, 251, 311,
 330
 Sant Andreu 259, 400
 Sant Àngel, cardenal de 130, 206
 Sant'Angelo (Itàlia), bisbe de 120
 -comte de 209, 213
 Sant Antoni 427, 430, 440
 Sant Bartomeu, *Berthomeu* 150, 368
 Sant Benet 127
 Sant Benet de Bages (Bages), monestir de 99
 Sant Bernabé 315
 Sant Calixt 247
 Sant Ciril, *Cerill*, bisbe de Jerusalem 126, 128
 Sant Climent I, papa 126, 337
 Sant Cosme i sant Damià 1247, 455
 Sant Cristòfol 274
 Sant Cugat, màrtir 86
 Sant Damas I, *Dalmaci*, papa 126, 128
 Sant Dionís 103, 149, 352
 Sant Domingo 192, 193, 448
 -orde de 377
 Sant Esperit, monestir de (terme de Mor-
 vedre, hui de Gilet) 470
 Sant Eusebi de Cesarea, *Eusepi* 137
 Sant Eustaqui, *Eustaci*, cardenal de 130
 Sant Feliu, *Philiu*, *Pheliu*, màrtir de Girona 86
 Santfeliu, en 425
 Sant Feliu de Guíxols (Baix Empordà) 218
 San Framundo, Antonio de, baró napolità 214
 San Framundo, Cola de, baró 214
 San Framundo, Jacobo de, baró 214
 San Framundo, Loysio de, baró 214
 Sant Francesc 253, 254
 Santgil, *Sentgill*, Pere de 392
 Sant Gregori I el Gran, papa 128
 Santiago, mestre de → Enric d'Aragó
 Sant Iscle, *Agistus*, màrtir 86
 Sant Jaume 107, 147, 158, 256, 282, 349, 424
 Sant Jeroni, *Jerònim*, 126-128, 251
 Sant Joan 159, 176, 200, 248, 309, 318, 348,
 361, 365, 378, 385, 409, 411, 423
 Sant Joan de les Abadesses (Ripollès), vila 392
 Sant Joan de Capistrano 237
 Sant Joan de la Penya, monestir de (Osca)
 96, 146
 Sant Jordi, cardenal de 130
 Sant Jordi 174, 190, 201, 300, 301
 -prior de, de València 448
 Sant Judes 222, 417
 Sant Just, màrtir 86, 148, 149
 Santjust, Antoni, prevere 445
 Santa Leocàdia, màrtir 86
 Sant Liberi, papa 126

- Sant Lli, *Lívius* (=Linus), papa 128
- Sant Llorenç, *Lorenchs*, 181, 321, 398, 412
- Sant Lluc 201, 241, 414
- Sant Lluís d'Anjou, O. F. M., bisbe de Tolosa 105, 176, 243, 252, 374, 448
- Sant Macià o Maties 359, 437, 470
- Sant Marc 190, 307, 391
-duc de 213
- Sant Martí de Tours 104, 127, 128, 130
- Sant Mateu 349
- Sant Mateu (Baix Maestrat), vila 158, 362, 373, 376-378, 381
- Sant Maurici 208
- Sant Miquel 103, 133, 149, 201, 369, 426
- Sant Narcís 448
- Sant Nicolau 468
- Sant Onofre, monestir de → Museros
- Sant Pastor, màrtir 86
- Sant Pau 105, 127, 142, 160, 163, 234, 243, 314
- Santa Paula 127
- Sant Pere 107, 127, 128, 142, 150, 160, 163, 186, 201, 234, 238, 243, 259, 316, 409, 450
- Sant Pere Màrtir 231, 450, 475
- Sant Pere de Rodes, *Roses*, monestir de (Alt Empordà) 383
- Sant Ponç de Tomeres, monestir de (Llenguadoc) 97, 98
- Sant Sebastià 247, 269, 296, 440
- Sant Severino, *Sant Sobrino*, comte de 201, 204, 213
- Sant Silvestre 102, 148
- Sant Simó 222, 417
- Sant Sirici, *Ciriacus*, *Siriacus*, papa 128
- Sant Sixt, cardenal de → Casanova, Joan de
- Sant Tomàs 440
- Sant Valero o Valeri 86, 221
- Sant Vicent, diaca de Saragossa, màrtir a València 86, 296, 356, 440
- Sant Vicent Ferrer 107, 159, 162, 234
- Santvicent, *Sentvicent*, Guy de, patró de galera 173
- Santvicent, Pere de 326
- Santvicent, Pere Joan de, ciutadà de Barcelona 296
- Sant Victorià de Assán, monestir de (Osca) 96
- Santa Agnès 446
- Santa Anna 451
- Santa Bàrbara, *Bàrbera*, 135, 319
- Santa Caterina 173, 247, 208, 388, 467
- Santa Cecília 187
- Santa Clara 109
- Santa Coloma 148
- Santacreu, Lluís de, d'Alzira 157
- Santa Eulàlia, màrtir de Barcelona 85, 86, 176, 376
- Santa Isabel, infanta d'Aragó, reina de Portugal 103
- Santa Justa 86
- Santa Llúcia 164
- Santa Margarida, *Margalida* 134, 309, 411
- Santa Maria Magdalena 187, 451
- Santa Restituta (Sicília) 187
- Santa Rufina, *Rofina* 86
- Santa Tecla 220, 322
- Santa Úrsula 128, 406, 415
- Santa Victòria, màrtir 86
- Santes Creus, monestir de (Conca de Barberà) 104, 105
- Sanxis, Pere, notari de Xàtiva 431
- Sapinya, *Çapinya*, en 428
- Sapinya, Jaume 213
- Saplana, *Çaplana*, Bernat, cavaller 296, 369
- Saplana, *Çaplana*, mossén, cavaller 196
- Saragossa, *Çaragoça*, ciutat 86, 97, 107, 109-111, 129, 138, 139, 146, 154, 164, 165, 219, 240, 256, 262, 272, 280, 289, 291, 292, 294-296, 299, 301-304, 307, 318, 329, 345, 346, 356, 357, 379, 383, 389, 390, 392, 395, 399, 400, 413, 456
-arquebisbe de 119, 161, 330, 331, 437
-palau de l'Aljaferia, *Algeferia*, *Algaferia* 110, 295
-Seu de 110
- Saragossa, nau d'en 168, 173
- Saranyana, *Çaranyana*, Francesc, cavaller 223
- Saranyó, mossén, cavaller 445
- Sarçola → Zarzuela
- Sardenya, illa 105, 106, 158, 169, 282
- Sarmiento, *Sermento*, Joan, cavaller 196
- Sart, Andreu, advocat 393, 394, 405

Sàsser, *Çàcer* (it. Sassari, Sardenya), bisbe de 119
 Savila, *Çavila*, en 398
 Savoia, duc de 426 → Fèlix V, papa
 Savona, *Sahona* (Ligúria), ciutat 197
 Sayes, na 274
 Scàndia, *Sància*, *Schància*, illa 87, 117
 Sebastià, *Sabastià*, queixaler 233
 Segarra, na 275, 276, 321
 Segimon de Luxemburg, *Sujusmundi*, em-
 perador alemany i rei d'Hongria 129
 Segòvia, *Sogòvia*, bisbe de 119
 Sem, fill de Noé 84
 Senerri, Amelio de, baró 213
 Sentmenat, *Semenat*, Ramon de, cavaller 196
 Serentho, Antoni de, baró 214
 Sergi II, *Esergui*, papa 128
 Sermo, Matheo de, baró 214
 Serra, *Cerra*, mestre cirurgià 338
 Serra, Jaume 146
 Serra, *Cerra*, Joanot de la, cavaller 434
 Serra, Jofre, canonge de València 68
 Serra, Nicolau 332
 Serrana, monja 371
 Serudj, *Sòria* (ciutat de Síria) 141, 143
 Servent, en, patró de galera 222
 Sesa, Joan de 145
 Sessa, *Cesa* (Itàlia), bisbe de 120, 395
 -castell de 235
 -duc de 190, 196, 200, 204, 213
 Set, *Jech*, fill d'Adam 124
 Setaigues, *Setaygues* (Foia de Bunyol) 360, 401
 Sevilla, *Sivilla*, ciutat 86
 -arquebisbe de 119, 138
 Sforza, Francesco, condottiere, duc de Milà
 199, 208
 Sforza, *Esforço*, Muccio, conestable de Nà-
 pòls 170, 172, 175
 Si, *Sin*, Antoni de, cavaller 196
 Sibília, *Elis*, *Sebília*, *Yssabel*, reina de Jerusa-
 lem 143, 144
 Sibília de Fortià, reina d'Aragó 156
 Sicília, *Cecília*, regne de, rei de 87, 103, 104,
 106, 107, 109, 118, 150, 153, 158, 169,
 171, 183, 185, 187, 191, 193, 200, 201,
 204, 230, 280, 281, 291, 300, 301, 366,
 396, 413, 419, 435
 Sidon, *Sayet* (Síria), ciutat 141
 Siena, *Sena*, *Cena*, ciutat 143, 206, 207
 -bisbe de 207
 -cardenal de 132 → Piccolomini i Pius II
 Sigeric, *Legiratus Vallerià*, rei got 88
 Sigüenza, *Siçonça*, *Cigonça*, *Segonça*, bisbe de
 → Mendoza, Pedro González de, car-
 denal
 Silibert, *Siliberth*, fill de Vítiza 89, 90, 138
 Silla, *Cila* (Horta de València) 412
 Simó, escolà de la Seu de València 221
 Sinopoli, *Sinòpol* (Itàlia), bisbe de 120
 -comte de 196, 204, 213
 Sinstart → Guiscard
 Siracusa, *Saragoça* (Sicília), bisbe de 119
 Síria, *Sòria* 141, 144, 145, 149
 Siscar, Francesc de, cavaller 195
 Siscar, fra Ramon de 195
 Siscara, na 449
 Siti Perillós, *Citi Perilós*, divisa d'Alfons el
 Magnànim 203
 Siurana, *Ciurana* (Priorat), castell de 100, 140
 Sixena, *Xixena*, monestir de (Osca) 102
 Sixt IV, papa 403
 Sogorb (Alt Palància), ciutat 145, 240, 329,
 341, 348, 356, 379, 394, 438, 440, 442,
 446, 461, 462, 469, 470
 -bisbe de 119, 331
 -duc de 471
 -hostal de la Cadena de 337
 -moreria de 239
Solandes → Flandes
 Solanes, alcait de Xelva 154
 Soldevila, Joan 172
 Soler, Francesc de, cavaller 195, 217, 347
 Soler, Galceran de, cavaller 217
 Soler, Galderic de, canonge i oficial de Va-
 lència 225, 234
 Soler, Jaume de, cavaller 145
 Soler, Llorenç, mercader 319
 Soler, mossén Lluís de, jurat de València
 195, 394
 Soler, Pere, metge 309
 Soler, Pere, prevere 328
 Soler, Ramon 195

- Solers, bàndol dels 145, 155
Solivella, *Çolivella*, na 235
Sollana, *Solana* (Ribera Baixa) 145, 264, 451
Solome, Pere, patriarca d'Antioquia i bisbe de Xipre 143
Solzina, Joan, prevere 328
Sora, *Dora*, duc de 204, 213
Sorell, Tomàs, ciutadà 412
Sòria → Síria
Sòria, Galter de 145
Sors, canonge 363
Special, Niccola, militar sicilià 196
Spego → Espejo
Spinelli, Thomàs, florentí 207
Spinello, Anton, baró napolità 213
Spinello, Troyano, baró 214
Spinola, *Espíndola*, nau 192
Spinola, *Espíndola*, Francisco, capità de Gasetta 191, 193
Squirenço, *Squirenci*, corsari 316, 317
Stapchino → Caratzulo, Marino
Staris, Joan de, baró 214
Sueca (Ribera Baixa), vila 218, 238, 326, 391, 398, 399, 407, 433, 455, 472
Suècia, *Çuetie*, rei de 118
Sul·la, *Sil·la*, Luci Corneli, polític romà 116
Sunyer, comte d'Urgell 99
Sur → Tir
- T**
- Tafalla, *Táfala* (Navarra), vila 279, 286, 287, 289
Tagliacozzo, *Tallacoci*, comte de 213
Tallada, mossén 449, 450
Tallada, na 328, 392
Tallada, misser Francesc 379
Tallat, misser Francesc 158
Tamarit, en 408
Tamarit, mossén, prevere 387
Tamarits, gola dels → València, Albufera de
Tarassona, *Taraçona* (Saragossa), ciutat 97
-bisbe de 120, 139, 146, 177
Tarafelles, mossén, cavaller napolità 196
Tarascó, en 273
Tàrent, *Taràntol*, arquebisbe de 120
-príncep de 196, 198, 201, 204, 213
- Tarício, marit de santa Paula 127
Tàrik, *Tàric*, *Tàrich*, cabdill musulmà 91, 93, 138
Tarquini, fill de Tarquini el Superb 115
Tarquini el Superb, rei de Roma 115
Tarragona, *Taragona*, ciutat 86, 224, 292, 306, 317, 353, 354, 357, 380, 382, 384, 386, 388, 389, 393
-arquebisbe de 107, 119, 120, 138, 148, 265, 295, 303, 343, 354
-comte de 113
Tàrrega, Miquel, prevere 328
Tarsia, Galeaço de, baró 214
Taust, en, carnisser 461
Teano, *Terno*, comte de 204
Tecla, na, muller de Galceran de Borja 328
Tedeliç (Barbaria), ciutat 154
Teixidor, *Tixidor*, notari 219
Teixidor, *Tixidor*, Francesquet 219
Telano → Celano
Temple, orde del 103, 143, 145, 150
Teodoric I, *Udreu*, rei got 88
Teodosi, *Teodor*, emperador romà 88, 126-128
Teofred, *Teofius*, *Theofeus*, duc got de Còrdova 89
Teresa, infanta d'Aragó 97
Teresa, infanta de Navarra 278, 280
Teresa d'Entença, infanta, primera muller d'Alfons el Benigne 105
Tèrmens, *Tèrmes*, nobles de 113
Terol, ciutat 130, 166, 176, 331, 437, 449
Terracina, *Teraxina*, bisbe de 120
Tesandre 87
Thelafus, rei got 87
Tiberíades, *Tabaria* (Galilea) 141, 142
Tigicha → Tingitània
Tingitània, *Tigicha* (Àfrica), comte de 89
Tintorers, bàndol de Sogorb 461, 462
Tir, *Sur* (Síria) 142
Titus, emperador romà 126
Thoda, reina de Navarra 96
Thofano, gentilhom 174
Toledo, *Tolledo*, ciutat 86, 87, 138, 418
-arquebisbe de 119, 420, 436
Thonon, *Thonó* (Savoia) 199, 200

- Tolemon, *Telmon*, cònsol romà 86, 138
 Tolesano → Torosani
 Tolosa, ciutat i comtat de 88, 91, 92
   -comte de 97, 101
   -senescal de 423
 Tolrà, mossén, prevere 356
 Tomacelli, *Tomàs*, Pietro → Nicolau V
 Tomàs, mestre barber 316
 Torà, Joan Berenguer, diputat de Barcelona 357, 363
 Toro, el (Alt Palància) 469
 Toro (Castella), batalla de 435
 Torosani, *Tolesano*, Nicolau, mercader 319
 Torramotxes, germans 328
 Torre, nau de n'Esteve 171
 Torre, *Torra* d'En Romani, la (Horta de València) 401
 Torregrossa, *Torragrossa*, jurat de València 146
 Torrella, mossén, cavaller 276
 Torrella, paborde de València 314
 Torrella, vervessor de 113
 Torrella, *Torrela*, Bernat 222
 Torrent, castell de (Horta de València) 368
 Torrent, Pere 343, 344
 Torres, canonge de València 317
 Torres, Lluís de 145
 Torres, fra Pere, mercedari 451
 Tortosa (Baix Ebre), ciutat 140, 295, 303, 305, 347, 353-355, 360, 362, 372, 373, 375, 381-383, 437, 454
   -bisbe de 119, 421
   -Grau de 149
   -rei de la taifa de 100
   -riu de 337
 Tortosa (Síria), ciutat 144
 Trapani, *Tràpena* (Sicília), bisbe de 119, 150, 188
 Traver, batxiller 319
 Trepat, barber 340
 Tria, duc de 196
 Trigargo, comte de 204
 Trimor, reina dels gots 87
 Trinàcria, rei de 118 → Sicília
 Trípoli, *Trípol* (Síria), ciutat 141, 142
 Tristany, mossén, cavaller sicilià 196
 Tristany 334
 Troia, *Troya* (Anatòlia), ciutat 87, 115, 117, 127
 Troia, *Troja*, *Troya* (Itàlia), bisbe de 120
   -castell de 235
   -comte de 204, 213
 Tropea, *Tòrpià* (Itàlia), bisbe de 120
 Troyolo, italià 222
 Troyollo, misser, noble napolità 196
 Trullols, Pere 218
 Túbal, fill de Jafet 84, 137
 Tudela (Navarra), vila 97, 139, 146, 277
 Tunis, rei de 145, 180, 186
 Túy, bisbe de 119
- U
- Úbeda (o de las Navas de Tolosa), batalla d' 102
Udreu → Teodoric I, rei got
 Uixó, *Uxó*, vall d' → Vall d'Uixó
 Úfila, *Gudila*, bisbe arià 87
 Ulisses, *Ulixes*, rei d'Ítaca 87
 Uliveri, baró de 185
 Ulldecona, *Vuldecona* (Montsià) 371-373
 Urbà VI, papa 129
 Urcinis, Angelo de, baró 214
 Urgell, bisbe d' 99, 107, 119
   -comte d' 99, 105, 113, 362
Urissa, *Urisa* → Vítiza, rei got
 Urraca, *Hurracha* → Peronella
 Urraca, filla natural de Carles III de Navarra 279
 Urraca, reina de Castella 97
 Urraca, reina de Navarra 96
 Urrea, Eiximén de, noble 294
 Urrea → Eximénez de Urrea
 Urrea, Pedro de, arquebisbe de Tarragona 265
 Urrea, *Urea*, Pedro de, governador i virrei del regne de València 257, 263, 265, 271, 274, 294, 299, 323, 351, 352, 358, 359, 361, 364, 371, 374, 395
 Urtx, *Enverg*, nobles d' 113
 Uvido, Joan de, cavaller 197

V

Vaca, *Vaqua*, Pere, cavaller 286, 388

València, ciutat 86, 103, 107, 108, 110-112, 121, 122, 129, 133, 135, 136, 145, 149, 151, 154, 155, 161, 165, 176, 177, 180-182, 218, 219, 221, 222, 224, 228-230, 238, 239, 241, 247-251, 256, 257, 261, 263, 265, 266, 268-272, 275, 276, 280, 281, 291, 292, 299, 301-303, 305, 307, 308, 310, 313, 315, 316, 318-322, 324, 326, 328, 329, 333, 334, 337, 340, 341, 345, 347, 348, 351-354, 357, 360-362, 365, 367, 368, 370-372, 374, 375, 377-379, 381, 383-391, 393, 394, 396, 397, 400-402, 405, 408, 409, 413-420, 422, 424, 427, 428, 431-434, 437-439, 441-445, 449, 450, 452, 455, 456, 461-463, 466-469, 473, 476
 -Albufera de 236, 337, 412.- la Conca 264, 475.- la Devesa 422.- la gola dels Tamarits 233
 -Almoina d'En Conesa 225
 -bàndols 155
 -bany d'En Llätzer 226
 -barri de la Boatella, *Buatella* 177
 -bisbe de 119, 131, 133, 247, 313, 325, 450, 469
 -*Cambis* 228, 461
 -camí de Sant Vicent 318
 -camí de Torrent 418
 -camí de la Verge Maria de Gràcia 327
 -camí de Xàtiva 401
 -capella de la Mare de Déu de Gràcia 231, 305, 309, 314, 354, 370, 374, 381, 382, 388, 393, 405, 406, 416, 420, 423, 425, 426, 430, 436, 439, 440
 -capella de Santa Llúcia 474
 -Carnisseria 461
 -Carnisseria Nova 220, 241
 -Carraixet 227
 -carrer dels Aluders 220
 -carrer d'En Bou 458
 -carrer dels Conills 428
 -carrer dels Eixarchs 325
 -carrer de la Mare de Déu de Gràcia 219

-carrer de Misser Marromà 460
 -carrer de Mossén Lluís Sabata 274
 -carrer dels Rotlons 255
 -carrer de Sant Bartomeu 240
 -carrer de Saragossa 327
 -carrer de la Tapineria 411
 -carrer del Trench 227, 229, 405, 411, 433
 -casa del Governador 223
 -centenar dels Ballesters de la Ploma 367, 368
 -confraria de Sant Jaume 151, 380, 410, 451
 -confraria de Santa Maria de la Seu 238, 251, 254, 311, 323, 333, 389
 -davallada de Sant Francesc 404
 -epidèmies 150-151
 -església de Sant Andreu 437
 -església de Sant Bartomeu 316, 439
 -església de Sant Esteve 422
 -església de Sant Joan del Mercat 154, 159, 266, 324, 333, 362, 385, 387, 418, 445, 449, 471
 -església de Sant Llorenç 437
 -església de Sant Martí 450, 451
 -església de Sant Salvador 402, 459
 -església de Santa Caterina 335, 437, 451, 459
 -església de Santa Celestina 408
 -església de Santa Tecla 352
 -Freneria 426
 -Fusteria 164, 227
 -governador del regne 133, 156, 231, 238, 320, 331, 337, 390, 422, 457, 477
 -Grau de 109, 157, 166, 186, 239, 248, 265, 281, 316, 325, 339, 351, 359, 366, 372, 375, 384, 390, 391, 400, 409, 412, 424, 431, 440, 474
 -Hospital dels Innocents 158, 411, 473
 -hostal de la Cadena 339
 -hostal del Moltó 338
 -jueria 152
 -jurats de 135, 146, 226, 228, 238, 248, 258, 263, 272, 307, 308, 318, 327, 331, 332, 337, 339, 347, 359, 365, 368, 372, 374, 376, 379, 380, 385, 391, 393, 394, 396, 397, 400, 407, 409, 410, 417, 426,

442, 445, 448-452, 457, 458, 462, 467-469
 -Llotja 222, 467
 -Mercat 154, 159, 179, 180, 219, 221-223, 227, 228, 230, 231, 263-265, 268, 271, 276, 315, 323, 327, 336, 337, 358, 362, 370, 411, 414, 418, 419, 426, 427, 428, 433, 448, 449, 454, 455, 459, 471, 476
 -molí de Na Rovella 451
 -monestir del Carme 459
 -monestir de les Magdalenes 226, 227, 327, 371, 408, 428
 -monestir de les Repenedides 266
 -monestir de la Saïdia o de Gratia Dei 316, 460
 -monestir de la Trinitat 109, 156, 178, 224, 240, 250, 251, 254, 255, 321, 410, 466
 -monestir de Sant Agustí 341
 -monestir de Sant Bernat 258, 261, 442
 -monestir de Sant Domingo o de Predicadors 159, 180, 217, 227, 234, 334, 436, 443, 455
 -monestir de Sant Francesc o de Frares Menors 162, 326, 403, 428, 458
 -monestir de Sant Julià 464
 -monestir de Sant Vicent 156, 316, 432, 468
 -monestir de Santa Clara 238, 411, 466, 476
 -monestir de Santa Maria de Jesús 178, 189, 254
 -Moreres, les 221, 402
 -moreria 232, 270-272, 275, 339
 -palau episcopal 439
 -palau del Real 156, 165, 177, 178, 217, 240, 241, 249, 253, 254, 261, 262, 266, 268, 269, 274, 280, 384, 416, 418, 445
 -parròquia de Sant Andreu 274
 -parròquia de Sant Salvador 274
 -parròquia de Sant Tomàs 274
 -Pelleria 158, 227, 411
 -Pescateria 405
 -plaça dels Alls 475
 -plaça dels Ams 439
 -plaça del Bisbe 155, 265, 401
 -plaça de la Figuera 261, 334
 -plaça de Predicadors 258, 438
 -plaça de Sant Jordi 165, 257
 -plaça de Santa Anna 384
 -plaça de la Seu 133, 135, 159, 225, 374, 468
 -plaça de Vilarrasa 217
 -pont del Real 178, 438
 -pont dels Serrans 178
 -porta Nova 158, 227, 411, 433
 -portal de la Mar 326, 392, 434
 -portal de Quart 434
 -portal de Russafa 326, 392
 -portal de Sant Vicent 410, 434
 -portal dels Serrans 257, 260, 261, 280, 367, 409, 434
 -portal del Temple 320
 -portal de Torrent 158, 474
 -portal de la Trinitat 316, 323
 -presó comuna 463
 -regne de 100, 103, 107, 111, 114, 148, 151, 153, 159, 162, 217, 236, 248, 258, 314, 353, 355, 377, 381, 382, 386, 390, 420, 421, 428, 438, 465, 468
 -riu de 156
 -Sala de la Ciutat 326, 366, 368, 371, 380, 400, 417, 456, 467
 -séquia d'En Bonanat 412
 -Seu de 67, 103, 130, 134, 135, 136, 149, 151, 153, 157, 166, 176, 177, 218, 223, 224, 231, 234, 237, 238, 241, 246, 247, 249, 250-252, 254, 261-267, 269, 305, 310, 311, 313, 317, 320, 321, 329-331, 336, 340, 358, 360, 364, 368, 371, 377, 380, 389, 393-395, 397, 409, 410, 414, 416, 421, 424, 434, 436, 439, 441-443, 446, 447, 453, 454, 456, 459, 462, 466, 468, 474.- arcada nova 134.- campana major, anomenada Miquelet 133, 135, 403.- campanar nou 133.- capella de Sant Pere 340, 398.- custòdia 133.- pintures de l'absis 136.- retaule major 133, 135, 136, 239, 334, 394, 395.- santa Maria de la Seu 413.- vicari de Sant Pere 238
 -torre del Temple 149
 -virrei de 420, 422, 426, 471

- Valentí, Jeroni, mercader 427
 Valentí, Honorat 436, 437
 Valentí, Vicent, prevere 437
 Valera, en, ciutadà 401
 Valeri, governador romà 86
 Valero, 322
 Valero, en, ciutadà 445
 Vàlia, *Legiratus Vallerià*, rei got 88
 Valinyano, Felixo de, baró napolità 214
 Vall d'Uixó, la (Plana Baixa) 336
 Valladolid, *vila de Olit* 230, 397
 Valldaura, Nicolau, justícia criminal de València 271, 451
 Valldecrist, cartoixa de (Altura, Alt Palància) 356, 466
 Valldigna, monestir de Santa Maria de (la Safor) 109, 437
 Valldonzell, monestir de (Barcelona) 107
 Valleriola, misser Arnau 447
 Valleriola, Francesc, ciutadà 412
 Valleriola, Galceran, cavaller 437
 Vallés, *Valés*, Bernat, rajoler 408
 Vallescar, misser Bartomeu, vicari general del bisbat de València 470, 472
 Vallino, comte de 204
 Vallseca, *Valsequa*, Guillem de, jurista de Barcelona 107, 163
 Vallseguer, Bernat 157
 Vallterra, *Valterra*, Carles de 228
 Vallterra, Joan de, cavaller 173, 254, 296, 347
 Vaquer, Pere 196
 Vasto, *Guast*, marquès del 204
 Vay, Bernardo, mercader florentí 319
 Vega, Lope de, cavaller 286
 Vego, Pedro, rellotger 319
 Velasi, rei dels egipcis 87
 Venamunt, duc de 392
 Venasio, comte de 213
 Vendilach → Guadalete
 Vendrell, *Venrell*, Joan 172
 Venècia, ciutat 213, 398
   –bisbe de 132
   –dux de 144
   –senyoria de 206, 463
 Venosa, *Vernossa* (Itàlia), bisbe de 120
   –duc de 213
 Ventimiglia, *Vintimilla*, Anton de 195
 Ventimiglia, *Ventimilla*, Ferrando de 195
 Ventimiglia, *Vintemila*, Frederico de, cavaller 189, 190, 199
 Ventimiglia, *Vintemila*, comte Joan de 185, 195
 Vera, Joan de, cabiscol i vicari general de València 68
 Verntallat, *Vert-tallat*, Francesc de 342, 344
 Verola, mestre Nicolau, O. P. 449
 Verona, ciutat 87
 Verònica 126
 Vesach, Lluís de, jurat de València 308
 Vespasià, *Vespesià*, emperador romà 125
 Viana, na 405
 Vic, *Vich* (Osona), bisbe de 119, 370
 Vica, na 437
 Viça, Nicolau 451
 Vicent, fadrí 234
 Vich, Guillem de, cavaller, patró de galera 183
 Vich, Guillem de, cabiscol i vicari general de València 322, 429, 442, 443, 468, 472
 Vich, Lluís de, cavaller, mestre racional del regne de València 249, 301, 308, 358, 395–397, 448
 Vich, Ramon de, jurat i justícia criminal de València 367, 379
 Vidal, Joan, prevere 328
 Vidal, Lluís, cavaller 168
 Vilademany, *Vilademanys*, mossén, cavaller 296
 Vilademany, vervessor de 113
 Vilaformosa (Alt Millars), vila 367, 451, 452
 Vilafranca, *Vilafrancha*, Hug de, cavaller 171–173
 Vilafranca del Penedès, *Vilafranca de Penedès* (Baix Penedès), vila 104, 306, 352, 353, 369, 403
 Vilagut, Bernat de 173
 Vilagut, fra Joan de, castellà d'Amposta 171–173, 222
 Vilajoiosa (Marina Baixa) 234
 Vilamarí, Bernat de, almirall 366
 Vilamarxant (Camp de Túria) 318

- Vilamur, vescomte de 113, 172, 173
 Vilano, comte de 204
 Vilanova, Galceran de, bisbe d'Urgell 107
 Vilanova, Vidal de, senyor de Pego 335
 Vilaragut, Antoni de, senyor de Dosaigües i d'Olocau 222
 Vilaragut, bàndol dels 155
 Vilaragut, Jaume de, cavaller 225
 Vilaragut, Joan de, cavaller 195
 Vilaragut, mossén 165
 Vila-real (Plana Baixa), vila 156, 337, 359
 Vilarrasa, misser 324
 Vilarrasa, mossén 413
 Vilarrasa, Joan de, cavaller 263
 Vilarrasa, Lluís de, cavaller 217
 Vilarrasa, misser Pere de, degà de València 347, 377, 394, 447
 Vilarroja, *Vilaroga*, mossén, prevere 387
 Villapando, *Vilapando*, Francesc de, cavaller 196
 Villapando, *Vilapando*, Joan de, cavaller 196, 294
 Villena, *Bilena* (Alt Vinalopó, Castella), vila 386
 -marqués de 436
 Vimarà, *Vimà*, fill d'Alfons I d'Astúries 93
 Vinalesa, *Binalesa* (Horta de València) 442, 446
 Vinyoles, mossén, prevere de la Seu de València 314
 Violant d'Aragó, infanta, filla de Jaume II 105
 Violant d'Aragó, reina de Castella 103
 Violant d'Aragó, *Yolant*, reina de Nàpols 106
 Violant de Bar, *Yolant*, reina d'Aragó 106
 Violant d'Hongria, reina d'Aragó 102
 Vítiza, *Urissa*, *Urisa*, *Orisa*, rei got 89, 91-93
 Viure → Biure
 Vives, na 323
 Vives, Bernat, cavaller, jurat de València 135, 195
 Vives, Joan, cavaller 327, 394, 412
 Vives, Lluís, cavaller, jurat de València 376
 Vives, nau d'en 182, 192
 Vives, Vicent 323
 Vives Boil, mossén, senyor de Bétera i de Godella 274, 435, 448
 Vulcano, *Bolcam*, illa 189
 Vuldecona → Ulldecona
- X
- Xàbia, *Xàbea*, *Exàbea* (Marina Alta), vila 323, 420
 Xacmar, Dalmau Ramon, comanador de Mallorca 171, 172
 Xampanya, *Campanya*, comtat de 144
 Xàtiva (la Costera), ciutat 103, 121, 131, 137, 177, 231, 237, 239, 316, 317, 322, 356, 376, 377, 397, 424, 431, 433, 444, 475
 -ardiaca de 439
 -castell 222, 299, 308, 368, 370, 376, 377, 388, 391, 465
 -col·legiata 440
 -monestir de Frares Menors 177
 -monestir de Montsant 397, 398
 Xelva, *Chelva* (els Serrans), vila 154, 155, 218, 366
 -vescomte de 394, 439
 Xerces, rei 87
 Xerés (Jerez de la Frontera) 91, 184
 -bisbe (?) de 414
 Xèrica, *Xèriqua* (Alt Palància), vila 356, 425, 469
 Xexí, lo (=Assassi) 143
 Xipre, regne de, rei de 104, 118, 129, 143, 144
 -bisbe de 143
 Xulella, *Xulela* (Chulilla, els Serrans) 321, 437
- Y
- Ysabel, reina → Sibília
 Yvó, Nadal, argenter → Davó
- Z
- Zarzuela o Sarçola, *Çarçola*, Francesc, senyor de Xèrica 429
 Zarzuela o Sarçola, Miquel, senyor de Xèrica i del Toro 469, 470
 Zeneva → Ginebra
 Zoma, Zomas → Al-Samh
 Zurlo, Jacobo, baró napolità 214

Índex

<i>Estudi introductori</i>	9
Els manuscrits	10
Contingut de l'obra	19
Les fonts	22
Observacions lingüístiques i personalitat literària del capellà	27
La problemàtica de l'autor	33
Datació de la crònica	41
Les edicions	42
Criteris de la nostra edició	44
Apèndixs	47
<i>Crònica i dietari del capellà d'Alfons el Magnànim</i>	69
Taula	71

[Part I]

CANÒNIQUES D'ESPANYA,
DELS REYS DE ARAGÓ E DELS COMPTES DE BARCELONA,
E DE LA HUNITAT DE ARAGÓ AB LO COMPDAT DE BARCELONA,
E MEMÒRIA DE LES COSES E FETS ANTICHS
E PASAT[S] E DELS PRESENTS

1. [DEL PRINCIPI DEL LIBRE]	83
2. [COM FONCH EDIFICADA SPANYA]	84
3. [DEL COMPTE JULIÀ]	89
4. [DEL REY RODRIGO]	90
5. [DE ALFONSO CATHÒLICH]	93
6. [DE CARLES MAYNES]	94
7. REYS DE ARAGÓ	96
8. COMPTES DE BARCELONA	98
9. COM SE CORONEN LOS REYS	109

10. COM LO REY TÉ CORTS JENERALS A TOTS SOS VASALS, L'ORDE COM DEUEN SEURE	111
11. DE ÇARAGOÇA E REGNE DE ARAGÓ, E DE LA NOBLE CIUTAT DE VALÈNCIA E DE BARCELONA	111
12. ROMA FONCH HEDIFICADA	114
13. TROYA FONCH EDIFICADA	117
14. DELS REYS DE CRISTIANS QUE SÓN EN LO MÓN QUE A PRESENT REGNEN	118
15. [ELS BISBATS DELS REGNES I TERRES DELS REIS DE CASTELLA I D'ARAGÓ]	118
16. DELS BISBES QUE SÓN ESTATS DE VALÈNCIA, COMENÇANT AL PRIMER, E PER ORDE AXÍ COM VÉVEN	120
17. DE LES CARNS QUE'S MENGEN EN VALÈNCIA EN HUN ANY	121
18. DELS BLATS QUE HAN MESTER TOTS ANYS EN VALÈNCIA	122

[Part II]

LIBRE MEMORIAL BREU DE MEMÒ[RIES]
DE LES COSES PASADES E ANTIQUITATS,
E DE ALGUNES PERSONES

1. [PRÒLEG]	123
2. DE LA CREACIÓ DEL MÓN	124
3. DELS PAPES QUE SÓN ESTATS	128
4. PAPA CARISTI	131
5. DE LA SEU DE VALÈNCIA E MEMÒRIA DE L[E]S COSES DE AQUELLA	133

[Part III]

RECORDÀNCIA E MEMÒRIA DE LES COSES
E ACTES PASATS E DELS PRESENTS
QUE EN NOSTRE TEMPS SÓN FET[S]
E DE PRESENT SE FAN

1. E PRIMO, DE LES GENERACIONS DEL MÓN	137
2. DE LA ESPANYA	137
3. COM FONCH EDIFICADA TARAGONA	138
4. COM FONC HEDIFICAT TOLEDO	138
5. COM FONCH EDIFICADA LA CIUTAT DE ÇARAGOÇA	138

6. E LA TRACIÓ DEL COMPTE JULIÀ	138
7. LA MORT DEL COMPTE JULIÀ E DE [L]'ARQUABISBE	138
8. COM CARLES GUANYÀ BARCELONA	139
9. COM FONC PRESA LA CIUTAT DE OSQUA	139
10. COM FONC PRESA LA CIUTAT DE ÇARAGOÇA	139
11. DE LA SEGONA PRESA DE LA CIUTAT DE BARCELONA	139
12. COM FONC PRESA LA YILLA DE MALORQUA	139
13. DE LA UNIÓ DE ARAGÓ EN CATALUNYA	140
14. DE LA PRESA DE ALMERIA	140
15. DE LA PRESA DE LEYDA	140
16. DE LA PRESA DE CIURANA	140
17. DE LA PRESA DE LA CIUTAT DE TORTOSA	140
18. COM FONCH PRESA LA SANCTA CIUTAT DE JERUSALEM	141
19. DE LA PRESA DE SÒRIA	141
20. [DE LES BATALES DEL SOLDÀ CONTRA LOS CRISTIANS]	141
21. [DELS REYS, E FETS E ACTES DE AQUELS]	142
22. [ESDEVENIMENTS OCORREGUTS A VALÈNCIA]	145
23. COM FONCH NAT LO .V. REY	146
24. LO REY EN JAUME, QUANT FONC NAT	147
25. QUANT FONCH PRESA MALORQUA PER LO REY	148
26. QUANT COMENÇÀ A GUANYA[R] LO REGNE DE VALÈNCIA	148
27. QUANT FONCH PRES LO PUG	148
28. QUANT FONCH PRESA VALÈNCIA	149
29. QUANT MORÍ LO REY EN JAUME	149
30. DEL MONESTIR DE MUNTESSA	150
31. DE LA GRAN FAM	150
32. DE LES MORTALITATS QUE SÓN STADES	150
33. DE LA GUERA DEL REY DON PEDRO CRUEL	151
34. DEL ROBO DE LA JUYRIA DE VALÈNCIA	151
35. COM FONCH GUANYA[DA] LA YLA DE CECÍLIA	153
36. DE LA CORONACIÓ DEL REY EN MARTÍ	154
37. DELS BANDOS DELS CENTELES E SOLE[R]S	155
38. DEL CAMP DE LOMBAY	155
39. DE LES NOCES DE DON JAUME DE URGEL	157
40. DE LA CASA DELS IGNOCENS, QUANT FONCH COMENÇADA	158
41. DE LES NOCES DEL SENYOR REY EN MARTÍ AB LA REYNA MARGARITA	158
42. DE LA MOR[T] DEL REY EN MARTÍ	159
43. DE MESTRE VICENT FERRER, COM ENTRÀ EN VALÈNCIA	159

44. MORT DE LA DUQUESA DE GANDIA	161
45. MORT DE L'ARQUABISBE DE ÇARAGOÇA	161
46. ALZEZIRA	161
47. CAMP DE MORVEDRE	161
48. MORT DEL DUC DE GANDIA	162
49. MORT D'EN MÀ[R]GENS	162
50. ELECCIÓ DE REY	162
51. LOS .III. DE ARAGÓ	162
52. LOS .III. DE VALÈNCIA	162
53. LOS .III. DE CATALUNYA	163
54. VILA DE CASP	163
55. REY ENTRÀ EN ARAGÓ	163
56. PRESÓ DEL COMPTE DE URGEL	164
57. CORONACIÓ DEL REY EN FERRANDO	164
58. CREMA SGLÉSIA DE RUÇAFA	164
59. REY EN FERRANDO E REYNA	164
60. PAPA BENET ENTRÀ EN VALÈNCIA	165
61. REY EN FERRANDO ENTRÀ EN VALÈNCIA	165
62. NOCES DEL REY N'ALFONSO	165
63. PARTÍ PAPA BENET	166
64. PARTÍ REY DE VALÈNCIA	166
65. COM FOREN A PERPINYÀ	166
66. PARTÍ PAPA BENET	166
67. COM ELEGIREN PAPA MARTÍ	167
68. MORT DE DON FERRANDO, FILL DEL REY	167
69. MORT DEL REY EN FERRANDO	167
70. COM FONCH JURAT REY ALFONSO	167
71. DE LA ARMADA DE GÍGER	167
72. ARMADA DEL SENYOR REY DON ALFONSO	168
73. COM ENTRÀ LA ARMADA EN MALORQUA	168
74. COM PARTÍ L'ARMADA	168
75. COM FONCH L'ARMADA EN CECÍLIA	169
76. MISATGÉS DE MADAMA	169
77. CATALUNYA	169
78. COM LO SENYOR REY FONC EN NÀPOLS	170
79. DEL TRACTE DE MADAMA	170
80. DE L'ARMADA DE CATALUNYA	171
81. DEL CITI DEL CASTEL DE CAPUANA, E DE LES BARERES	173
82. PRESÓ DE YSCLA	174

83. DE LA PRESÓ DE MASELA	175
84. DE LA ARMA[DA], CAPITÀ DON PEDRO	176
85. DE LES CORTS DE TEROL	176
86. DE LA GERRA DE CASTELLA	177
87. DEL COMPTE DE URGEL	177
88. DEL RIU, QUE SE'N PORTÀ LO COREGER	178
89. DE FRARE MATHEU	178
90. VERGE MARIA DE JESÚS	178
91. TERRATRÈMOL DE BARCELONA	179
92. LES PUNTES DEL MERCAT	179
93. INFANT DON PEDRO DE PORTOGAL	179
94. DE LES CORTS DE VALÈNCIA E DE MORVEDRE	180
95. COM TORNÀ LA GERRA DE CASTELLA	180
96. DEL GRAN VENT E FORT NIT E MAL	181
97. DEL GRAN PEXS QUE LANÇÀ LA MAR	181
98. D'EN PERE BOYL, MATÀ CASTELLAR	181
99. DE LA GRAN ARMA[DA] DEL SENYOR REY	182
100. COM PARTÍ LO SENYOR REY DE VALÈNCIA	182
101. DE LES ARTELERIES QUE PO[R]TAVA LO SENYOR REY EN LES NAUS E GALERES DE CATALUNYA	183
102. COM L'ARMADA FONC EN CECÍLIA	185
103. COM FONCH ARIBADA L'ARMADA EN LA YILLA DE JERBA, CONTRA LO REY DE TUNIS	186
104. COM PARTÍ LO REY DE NAVARA PER A CECÍLIA	186
105. FONC A MALORQUA	187
106. FONC A MAYÓ	187
107. FONC EN PALERM	187
108. COM SE ENBARQUÀ LO SENYOR REY E SOS JERMANS	187
109. COM MANÀ LO SENYOR REY QUE TOTHOM SE ENBARQUÀS	187
110. LO REY LOÍS ERA MORT	188
111. COM MANÀ DESENBARQUAR	188
112. DESENBARQUAR	188
113. LO SENYOR REY ANÀ A QUATÀNIA	188
114. COM MORÍ MADAMA REYNA	189
115. COM LOS MISATGÉS FOREN A F[L]ORENÇA	190
116. ARMADA DEL SENYOR REY	191
117. COM TENC ASETJADA GAYETA	191
118. COM FONC PRES LO SENYOR REY	192
119. LES NAUS QUE FOREN EN LA BATALA	192

120.	LES NAUS DELS GENOVESOS	193
121.	COM L'ARMADA FONC A LA YLA DE PONÇA	193
122.	DE LA PRESÓ DELS SENYO[R]S REYS	193
123.	DELS SENYÓS QUE FOREN PRESOS	194
124.	LOS PRESOS DE VALÈNCIA	195
125.	DELS PRESOS DE CECÍLIA [<i>I DE CATALUNYA I D'ALTRES REGNES</i>]	195
126.	COM FONC LO SENYOR REY EN MILÀ	197
127.	DEL SENYOR REY E DUCH, COM SE VEREN	199
128.	COM GÈNOVA SE REBEL·LÀ CONTRA LO DUCH DE MILÀ	200
129.	COM FONC PRES NÀPOLS	202
130.	COM ENTRÀ LO SENYOR REY EN NÀPOLS	202
131.	DE L'EMPERADOR	206
132.	COM SE PARTÍ L'EMPERADOR	212
133.	DEL PARLAMENT DEL SENYOR REY DON ÀLFONSO AB LOS SENYORS DE NÀPOLS	213

[Part IV]

ACTES DE VALÈNCIA

1.	PAU DE CASTELLA	217
2.	MICER COLLDEJOU, COM LO CREMAREN	217
3.	DE CASTELANA, FILLA DE MOSSÉN BERNAT JOHAN	217
4.	[<i>ATAC DE NAUS GENOVESES AL GRAU DE VALÈNCIA</i>]	218
5.	MORT D'EN ÇAPINYA	218
6.	[<i>GRAN TEMPESTA DE PLUJA A VALÈNCIA</i>]	218
7.	DEL REY DE PORTOGAL	218
8.	COM FEREN REMEMBRANÇA DE DON PEDRO, JERMÀ DEL REY	219
9.	COM PENGAREN .VII. LADRES	219
10.	MORT DE LA JERMANA DEL SENYOR REY	219
11.	[COM MATAREN A LEOPART]	219
12.	[<i>INCENDI DEL FORN D'EN PELLISSER</i>]	220
13.	[<i>FESTA DELS FRANCISCANS PEL DECRET DEL CONCILI DE BASILEA A FAVOR DE LA DOCTRINA DE LA IMMACULADA CONCEPCIÓ DE LA MARE DE DÉU</i>]	220
14.	[<i>ES CREMA LA CARNISSERIA NOVA</i>]	220
15.	DE DONA BLANQUA, QUANT MORÍ	220
16.	[COM CAYGUÉ L'ESCOLÀ DEL CAMPANAR]	221

17. DE FRANCESQUET DE PUGMOLTÓ	221
18. DE FRARE JOHAN SCUDER	221
19. [GRAN NEVADA A VALÈNCIA]	221
20. DELS DOS PRESONÉS YTALIANS	221
21. [OBERTURA D'UNA PLAÇA DAVANT LA LLOTJA]	222
22. LA [GA]LERA D'EN SERVENT	222
23. [DANIEL PARDO, MORT PER VIDAL DE RIUSECH]	222
24. D'EN VIDAL DE RIUSECH, COM FONC CENTENCIAT	222
25. DE MOSSÉN ÇARANYANA, COM FONC CENTENCIAT	223
26. [MORT DE LA REINA DE PORTOGAL]	223
27. [MORT DE LA REYNA DE CASTELLA]	223
28. DE LA MORT DE DON ANR[I]CH, JERMÀ DEL SENYOR REY	223
29. DEL MONESTIR DE LA TRINITAT	224
30. [DOS HOMES TROBATS MORTS EN UNA BÓTA, A LA PLATJA DE TARRAGONA]	224
31. REY DE NAVARA	224
32. CORTS DEL REY DE NAVARA	224
33. CREMATS DOS SODOMITES	225
34. MOSSÉN JAUME DE VILARAGUT	225
35. CREMAREN .XX. VÍBRIES	225
36. LO CAS DE PAYPORTA CRUEL	226
37. [MORT DEL GERMÀ DE BALLET]	226
38. CENTÈNCIA DELS DE PAYPORTA	226
39. DEL GRAN FOC DEL MERCAT DE VALÈNCIA	227
40. MOSSÉN ARTÉS	227
41. MORT DE PAPA EUGENI	227
42. PRESÓ DE CARLES DE VALTERRA	228
43. DEL CARER NOU DEL MERCAT	228
44. DUCH DE MILÀ	228
45. BATALA DE GALERES	228
46. DE LA PARET DEL TRENC	229
47. [ATAC D'UNES NAUS PROVENÇALS AL GRAU DE VALÈNCIA]	229
48. [ECLIPSI DE SOL]	229
49. MORT DE MOSSÉN GENÇOR	229
50. CREMAREN .V. HÒMENS PER SODOMITES	229
51. DE LA MORT DE ÀLVERO DE LUNA	230
52. DE RIUDAURA	230
53. COM FONCH PERDUT CONSTANTINOBLE	230
54. [COM PENGAREN QUATRE HÒMENS]	231

55. [DEL REGIMENT DE BARCELONA]	231
56. [PAU DE CASTELLA AMB ARAGÓ]	231
57. COM FONC ELET PAPA MICER BORGA	231
58. DEL VOT QUE FÉU	232
59. DEL ROBO DE LA MORERIA	232
60. DEL GRAN AVALOT DEL <i>CORPUS CHRISTI</i>	233
61. DE JAUMOT ESCRIVÀ	233
62. [MORT EN LA FOGUERA DE SEBASTIÀ, QUEIXALER]	233
63. PROFEÇÓ PER MESTRE VICENT FERRER	233
64. [UN JOVE, PENJAT CONTRA JUSTÍCIA PEL GOVERNADOR CORELLA]	234
65. [PENGEN SET MOROS FUGITIUS]	234
66. DE LA COMETA	234
67. TERRATRÈMOL DE NÀPOLS	235
68. DEL MAL E DAN QUE HA FET LA TERRATRÈMOL	235
69. CRIDA DE LES FALDES DE LES DONES	236
70. DEL BATLE DE BENIFAYÓ	236
71. AÇOTAR DE .IIII. DONES	236
72. DE LA GRAN SECADA	236
73. DEL COMPTE BLANCH	237
74. [ANADA DE VALENCIANS A LES CORTS DE ROMA I DE NÀPOLS]	237
75. COM DEMANÀ LO PAPA MISATGER PER LO CLERO	237
76. COM FONCH ELET MESTRE BOU	238
77. PARTÍ MESTRE BOU	238
78. [RETRIBUCIÓ DELS BENEFICIATS DE LA SEU PER ANAR A COR]	238
79. [DISPUTA PER L'ITINERARI DE LA PROCESSÓ DE LA MARE DE DÉU D'AGOST]	238
80. [COM CAYGUÉ LA VERGE MARIA DEL RETAULE]	239
81. [DE L'AVALOT DE SOGORP]	239
82. DELS CORNETS, CONTRA LOS GENOVESOS	239
83. DE MOSSÉN ALAMANY	239
84. [DE L'ALBERCH DE N'ESCOLÀ; MORIREN .V. HÒMENS]	240
85. DE LA SENYORA REYNA DONA MARIA	240
86. COM ENTRÀ LA SENYORA REYNA EN VALÈNCIA	240
87. MORT DEL COMPTE CORELA	241
88. COM MESTRE BOU VENCH DE ROMA	241
89. RELÍQUIES	241
90. LA TENOR DE LA BUTLA	242
91. LA FORMA DE LA ABSOLUCIÓ	243
92. LO NESESARI PER GUANYA[R] LA PERDONANÇA	244

93. REGLA GENERAL PER ALS CONFESÓS	245
94. LES COSES NESESÀRIES PER LA VERA INDULGÈNCIA	245
95. DECLARACIÓ DE LA BUTLA	247
96. RELÍQUIES DE ROMA	248
97. LA SENYORA INFANTA E SON FILL SE ENBARQUAREN	248
98. MORT DEL SENYOR REY DON ALFONSO	248
99. LA LETRA DE LA MORT DEL SENYOR REY DON ALFONSO	248
100. COM FONCH DIT A LA SENYORA REYNA LA MORT	249
101. CRIDA DE LA MORT	249
102. REMEMBRANÇA [DE] LA CIUTAT	250
103. REMEMBRANÇA QUE FÉU LA SENYORA REYNA	250
104. REMEMBRANÇA QUE FÉU LA CONFRARIA DE LA VERGE MARIA	251
105. COM FONCH BISBE LO NEBOT DEL PAPA	252
106. LA PRIMERA PERDONANÇA DE LA SEU	252
107. COM PAPA CALISTI ERA MORT	253
108. MALALTIA DE LA SENYORA REYNA	253
109. MORT DE LA SENYORA REYNA	253
110. DEL SOTERAR LA SENYORA REYNA	254
111. REMENBRANÇA QUI FÉU LA CONFRARIA	254
112. REMENBRANÇA QUI FÉU LA CIUTAT	255
113. MORT D'EN ÇABURGADA E DE MICER PELEGRÍ	255
114. COM CAYGUÉ L'ALBERC DE PERE BORCH	255
115. NEVÀ EN VALÈNCIA	256
116. DE PAPA PIUS	256
117. COM ENTRÀ LO SENYOR REY EN ÇARAGOÇA	256
118. COM ENTRÀ LO REY EN BARCELONA	256
119. COM ENTRÀ EN VALÈNCIA LO COMPTE DE OLIVA	257
120. COM EN[TRÀ] DON PEDRO D'UREA, GOVERNADOR	257
121. SENYOR REY DON JOHAN. COM ENTRÀ LO SENYOR REY EN VALÈNCIA	257
122. CORTS EN VALÈNCIA	263
123. PRESENT DE VALÈNCIA DE GUNTES	263
124. [PENGEN ABRILET AL MERCAT]	263
125. COM FOGÍ CARASQUER	264
126. [TORNEIG AL MERCAT]	264
127. LO SENYOR REY JURÀ FUS E PREVILETGES	264
128. COM ANAREN A LA CONQUA	264
129. CÓRER BOUS	264
130. DEL TORO QUE METEREN ALS LEONS	265

131.	[<i>PENGEN UN LLADRE</i>]	265
132.	ARQUABISBE DE TARAGONA	266
133.	LES DONES CAVALCAR DETRÀS LOS HÒMENS	266
134.	[<i>VISITA DELS REIS A LES ESGLÉSIES EL DIJOURS SANT</i>]	266
135.	[COM FONCH PENGAT GERP]	266
136.	BENEDICCIÓ DE BANDERA	266
137.	DEL MOLT PEXS	267
138.	COM ENTRÀ LO COMPTE DE FOYS EN VALÈNCIA	267
139.	[COM FONCH FETES JUNTES E JOCH DE CANYES EN VALÈNCIA]	268
140.	LO PRESENT DE BARCELONA	268
141.	JUNTES DE[L] MERCAT	268
142.	DEL CONVIT DEL SENYOR REY AL COMPTE E MISATGÉS	269
143.	PARTÍ LO COMPTE DE FOYS	269
144.	PARTÍ LO SENYOR REY E SENYORA REYNA	269
145.	DE LA MISSA DE SANT SABASTIÀ	269
146.	CRIDA DEL JURA[R] E JOCH	270
147.	AÇOTAREN ALCAVOTS	270
148.	DEL PRESENT DE VALÈNCIA AL SENYOR REY	270
149.	PER LO FET DE LA MORERIA, E CASTIGUAR LOS QUI MAL AVIEN FET	270
150.	DE LA CENTÈNCIA D'EN RAMON CORNET	271
151.	LO SENYOR REY E SENYORA REYNA SE VOLGUEREN CORONAR EN ÇARAGOÇA	272
152.	DE MOSSÉN PEROT DE CASTELVÍ E D'EN FRANCÉS AGUILÓ	273
153.	DE OLZINA, NOTARI CRUEL	273
154.	[<i>EXECUCIÓ DE DOS ESCLAUS</i>]	273
155.	D'EN LOPE, CARNICER	273
156.	MORT DE SPÀRECH E DE JAUME ROÍS	274
157.	COM FOGIREN LOS PRESONÉS	274
158.	DE LES FEMBRES CANTONERES	274
159.	DE NA SAYES E SES FILLES	274
160.	DE LA ABSOLUCIÓ DE LA MORERIA	275
161.	COM PENGAREN A MARGALIDA. HERA HOM	275
162.	DE LA BUTLA DE LES CORONES	275
163.	COM FUGÍ NA SEGARA	276
164.	DELS DOS JÓVENS DE LA BREGA DEL MERCAT	276
165.	DEL PARENT DE MOSSÉN TORELA	276
166.	DE LA SPANYA	277
167.	REGNE DE NAVARA	277
168.	DE PAMPALONA	277

169. DE OLIT	277
170. DE LA PROSPERITAT	278
171. DE LES TERRES E REGNES PRÒSPERES	278
172. DEL REY CARLES	278
173. MORT DEL FILL DEL REY CARLES	279
174. DEL REY E REYNA, E MORT DE LA REYNA	279
175. COM REY DE ARAGÓ E REY DE NAVARA FOREN EN PARLAMENT	279
176. DE DONA BLANQUA	280
177. DONA BLANQUA FONC EN ÇARAGOÇA	280
178. COM FONCH DONA BLANQUA EN VALÈNCIA	280
179. DE LES FESTES DE VALÈNCIA	280
180. COM SE EMBARQUÀ EN LO GUERAU	281
181. COM FOREN EN MALORQUA	281
182. COM FOREN EN CECÍLIA	281
183. DE LES NOCES	281
184. DE LA MOLTA AMOR DE REY E REYNA	281
185. DE LA YILLA DE CERDENYA	282
186. DE LA BATALA E MORT DELS SARTS	282
187. DE LA MORT DEL SENYOR REY	282
188. COM TORNÀ LA REYNA EN NAVARA	283
189. DEL MATRIMONI DE DON JOHAN, FILL DEL REY EN FERANDO, AB DONA BLANQUA	283
190. DEL FILL CARLES	283
191. LES DOS FILLES, LA UNA REYNA DE CASTELA	283
192. COMTESSA DE FOYS	284
193. DE DON CARLES	284
194. COM FONC JURAT PER PRÍNCEP	284
195. COM FONCH JURAT DON JOHAN PER REY	284
196. COM MORÍ LA REYNA BLANQUA	285
197. COM PRÈS MULER LO SENYOR REY DON JOHAN	285
198. COM DON CARLES DEMANÀ LO REGNE	285
199. DIVISIÓ DEL REGNE	285
200. GENT D'ARMES DEL SENYOR REY	286
201. GENT D'ARMES DEL SENYOR PRÍNCEP	286
202. DE CONCÒRDIA	286
203. LO SENYOR PRÍNCEP AB TOTA SA GENT CAVALCÀ E FOREN [A] AYVAR	287
204. COM LO SENYOR REY CAVALQUÀ	287
205. VEURE LO PRÍNCEP	287

206.	EN VISTA LA GENT D'ARMES	287
207.	DON JOHAN D'ÍXER	288
208.	RESPOSTA DE DON JOHAN D'ÍXER	288
209.	LO SENYOR REY E SA GENT EN LO CAMP	288
210.	CONCORDATS LO SENYOR REY E SENYOR PRÍNCEP	288
211.	LO SENYOR REY E SENYOR PRÍNCEP FOREN A HOLIT	289
212.	LA MORT DE LA SENYORA PRINCESSA	289
213.	DELS MALS CONSELÉS	289
214.	DE LA PRESÓ DEL SENYOR PRÍNCEP	289
215.	COM FONCH FORA DE PRESÓ LO SENYOR PRÍNCEP	290
216.	COM LO SENYOR PRÍNCEP DELIBERÀ DE ANAR	290
217.	COM FONC AL REY DE FRANÇA	290
218.	COM FONCH EN NÀPOLS LO SENYOR PRÍNCEP	290
219.	COM FONCH MORT LO SENYOR REY DON ALFONSO EN NÀPOLS	291
220.	LO SENYOR PRÍNCEP SE PARTÍ EN CECÍLIA	291
221.	DEL SENYOR REY DON JOHAN	291
222.	COM LO SENYOR REY SE VOLCH CORONAR	291
223.	COM TRAMETEREN AL SENYOR PRÍNCEP	291
224.	COM LO SENYOR PRÍNCEP ARRIBÀ EN TARAGONA	292
225.	COM FONCH EN BARCELONA LO SENYOR PRÍNCEP	292
226.	COM LO SENYOR PRÍNCEP FONC A REBRE LO REY	292
227.	COM SENYOR REY E REYNA E PRÍNCEP FOREN A BARCELONA	292
228.	COM SE PARTÍ LO SENYOR REY E REYNA DE BARCELONA	293
229.	COM LO SENYOR REY TRAMÉS PER LO PRÍNCEP	293
230.	COM VENC LO PRÍNCEP A FRAGUA	293
231.	COM MA[NÀ] LO SENYOR REY QUE LO PRÍNCEP FOS PRES	293
232.	DEL GRAN COMOVIMENT DE LEYDA	294
233.	COM FONC TRET LO PRÍNCEP E APORTA[T] A FRAGA	294
234.	COM FOREN TANQUATS LOS PORTAL[S] DE LA CIUTAT DE LEYDA	294
235.	COM FONCH APORTAT LO PRÍNCEP A ÇARAGOÇA	295
236.	DE LES PROVESIONS DE BARCELONA	295
237.	COM FOREN DEPOSATS LOS HOFECIALS	295
238.	FEREN DOTZE MISATGÉS	295
239.	COM PARTIREN DE ÇARAGOÇA REY, REYNA E PRÍNCEP	296
240.	COM LO SENYOR REY DEMANÀ AL COMPTE DE OLIVA E HA AL- TRES CAVALÉS	296
241.	DELS MISATGÉS DE BARCELONA	297
242.	CON LA SENYORA REYNA FONCH A ÇARAGOÇA	297
243.	DEMANANT DON CARLES	297

244. ORDINACIONS EN VALÈNCIA	297
245. COM LO SENYOR REY FONCH EN LEYDA	297
246. COM LO SENYOR REY FONCH AL PORTAL DE LEYDA	298
247. COM FONCH SPLICADA LA EMBAXADA	298
248. COM LO SENYOR REY SE N'ANÀ DE LEYDA	299
249. DE L'AVALOT DE LEYDA	299
250. COM FONCH APORTAT AL CASTEL DE MORELA	299
251. LO SENYOR PRÍncep EN LO CASTEL DE MORELA	299
252. DE LES PROVESIONS DE BARCELONA	300
253. COM TRAGUEREN LES BANDERES	300
254. DE LA CRIDA PER BARCELONA	300
255. COM FEREN TAULA DE DONAR SOU	300
256. DEL SOU QUI DONAVEN	301
257. COM PARTIREN LES BANDERES	301
258. LES OSTES DE LES CIUTATS	301
259. MISATGÉS DEL REY DE CASTELLA	301
260. LA LETRA DEL REY DE CASTELLA	302
261. REY DE CASTELLA, EMBAXADA AL SENYOR REY	302
262. DELS ALBARANS DE COMOURE	302
263. COM LA GENT D'ARMES SE PARTIREN PER ANAR A MORELA	302
264. COM MISATGÉS DEMANEN AL SENYOR PRÍncep	302
265. COM LO SENYOR REY DONÀ LO SENYOR PRÍncep	304
266. COM LA SENYORA REYNA DELIURÀ LO SENYOR PRÍncep	304
267. DE LA LETRA DEL SENYOR PRÍncep	304
268. SENYORA REYNA E SENYOR PRÍncep FAN LA VIA DE TORTOSA	305
269. LETRA A VALÈNCIA QUE'L SENYOR PRÍncep ERA DELIURE	305
270. COM TOQUAREN CAMPANES E <i>TE DEUM</i>	305
271. DE LA PROFESÓ E FESTA COLENT	305
272. SENYORA REYNA E SENYOR PRÍncep FOREN A TARAGONA	306
273. COM ENTRÀ LO SENYOR PRÍncep EN BARCELONA	306
274. FESTES .VIII. DIES	306
275. COM FONCH PRES MOSSÉN REQUESENS	306
276. MISATGÉS DE VALÈNCIA AL SENYOR REY	307
277. MISATGÉS AL SENYOR PRÍncep E A BARCELONA	307
278. DE ALTRES ALBARANS PER LA CIUTAT	308
279. CRIDA QUE DONAVEN .M. TIMBRES	308
280. DE LA CONCÒRDIA E CAPÍTOLS	308
281. COM FONCH FORA DON JOHAN DE PEAMUNT	308
282. FONCH FORA MOSSÉN BERNAT DE REQUESENS	309

283. COM FONCH JURAT PER PRIMOGÈNIT DON CARLES	309
284. FEREN PROFESÓ PER GRÀCIES	309
285. COM MORÍ LO SENYOR PRÍncep PRIMOGÈNIT	309
286. FONCH SOTERRAT EN LA SEU	310
287. DE LES LETRES DE LA MORT DEL SENYOR PRÍncep	310
288. REMEMBRANÇA DEL SENYOR PRÍncep	310
289. REMEMBRANÇA DE LA CONFRARIA	311
290. EN LA SEU FONCH MESSA LA TAULA	311
291. LA ORACIÓ DEL SENYOR PRÍncep	311
292. DELS MIRACLES	312
293. BARCELONA TRAMETEREN PER DON FERANDO	312
294. COM ENTRÀ DON FERRANDO EN BARCELONA	312
295. FONCH JURAT PER PRIMOGÈNIT	312
296. SENYORA REYNA E SENYOR PRÍncep ESTAN EN BARCELONA	313
297. DE LA SEGONA PERDONANÇA DE LA SEU DE VALÈNCIA	313
298. POROGACIONS ALS DE LA PERDONANÇA	313
299. DEL BISBE DE COHYNGRA	313
300. COM SE AJUSTÀ TOT LO CLERO	313
301. LO BISBE SE N'ANÀ YRADAMENT	314
302. MISSES E PROFESÓ PER LA PLUGA	314
303. [DE LA CANONGIA DEL SENYOR REY]	314
304. [DE LA CENTÈNCIA DE FERRANDO]	315
305. DEL FILL DEL REY DE GRANADA	315
306. [GRAN TEMPESTA A TOT EL REGNE DE VALÈNCIA]	315
307. [COM LO PAPA AVIA PRESONAT ALGUNS SENYORS EN ROMA]	315
308. [DE SQUIRENCI, COSARI]	316
309. DE MESTRE BERTHOMEU MARTÍ	316
310. EN JOHAN ROTLÀ MATÀ LO BARBER	316
311. COM FONCH PRES SQUIRENÇO	317
312. [COM FONCH PRES LO CANONGE TORRES]	317
313. COM MORÍ MOSSÉN JOHAN FIGUEROLA	317
314. COM MORÍ GUILLEMET	317
315. [DE LA CENTÈNCIA PER LA DONA DE BARCELONA]	318
316. [COM FONCH CREMAT JAUME BANQUALER]	318
317. DE MOSSÉN CRISPÍ VALDAURA E LO FILL DE MOSSÉN VIDAL DE BLANES	318
318. MORT DE MOSSÉN LORIS	318
319. COM CREMAREN LO FILL DE PEDRO VEGO	319
320. DE LA SGLÉSIA DE PARDINES	319

321. PENGAREN A TRAVER E CRISTÒFOL	319
322. DELS MERCADÉS DE VALÈNCIA	319
323. DE LA CRUADA QUE'L PAPA DONÀ CONTRA LO TURCH	320
324. DE MOSTRA	320
325. DE MOSSÉN CABALENYES (<i>SIC</i>), COM LO NAFRÀ EN CERVERA, ALUDER	320
326. MOSSÉN LOP, PREVERE, METEREN EN LA SCALA	321
327. MORT DE DONA CATHERINA MAÇA	321
328. COM PENGAREN A NA SEGARA	321
329. EN GENÍS MATÀ SA MULER	321
330. CARDENAL DE LEYDA ENTRÀ EN VALÈNCIA	322
331. DE LA COMETA	322
332. [COM PARÍ UNA MULA]	322
333. CREMAR MOSSÉN BERNAT DEL BOSCH	322
334. MORT D'EN GARÍ, NOTARI	322
335. MORT DE MOSSÉN MILÀ, PREVERE	323
336. MORT DE LA SENYORA MULER D'E[N] ÇAHERA	322
337. MORT DE JOHAN CONQUES	322
338. DE RENART, LADRE	322
339. MORT DE MICER PERE ROCEL	324
340. PERE ARCAINA PENGAREN	324
341. D'EN PERE D'AMIGA, MERCADER	324
342. COM MORÍ MICER THOMÀS DE COBLIURE	324
343. DE LA FILLA DE LA SENYORA NA PÀMIES	325
344. DELS CRISTIANS NOVELS DE CASTELA	325
345. LA SGLÉSIA DE ONDA, QUE'S CREMÀ	325
346. DE MELXIOR, GENTILHOM	325
347. MORT DE MICER PERE BELUGA	325
348. MORT D'EN JUNEDA, VALENT	326
349. LA PASA DELS OCELLS AVIONS	326
350. DE PERE DE SANTVICENT: MATÀ SON COSÍN GERMÀ	326
351. MORT DE MORO, DEL MAIG	326
352. MORT D'EN PERE PAU, MERCADER	327
353. DE DON LOÍS CORNEL E MOSSÉN VIVES	327
354. DELS QUI AN MORTS	327
355. JOHANOT, BRODADOR, FURTÀ LA FILLA D'EN [BERNAT JOHAN]	327
356. MORT DE TORRAMOTXA	328
357. DE LES MOLTES FEBRES	328
358. MORT DEL BISBE CASCANT E DE ALGUNS ALTRES	328

359. DE MESTRE VICENT CLIMENT	329
360. LA MISSA D'EN ÇAHERA AB SA MULER	329
361. EN ÇAHERA, MISATGER AL SENYOR REY	329
362. A LEONOR, CADAFAL	329
363. DE LA CENTÈNCIA CONTRA LO CANONGE CARÒS	329
364. MORT DEL COMPTE DE QUIRRA	330
365. COM PERÍ LO FILL DE MOSSÉN JOHAN FABRA	330
366. COM MESTRE JAUME PERES FONC CONSEGRAT BISBE EN LA SEU DE VALÈNCIA	330
367. COM VENCH EN ÇAHERA DE ÇARAGOÇA	331
368. DEL FURT DEL PALAU DEL SENYOR BISBE	331
369. COM FURTAREN LA FILLA D'EN MIRACLE	332
370. MORT DEL FRARE DE LA MERCÉ	332
371. MORT DE L'ESCUDEU D'EN NICOLAU SERRA	332
372. AÇOTAR DE DONA	332
373. DELS AROÇOS	333
374. BREGUA DE PIQUANYA	333
375. MORT DE MOSSÉN MARC, PREVERE	333
376. MORT DE MESTRE RAFEL GARCIA	333
377. COM SE MÈS FOCH EN LA SEU, E'S CREMÀ RETAULE E DRAPS	334
378. A TRISTANY, FONCH PENGAT	334
379. MORT DE MOSSÉN PERE FABRA	334
380. MORT DE MOSSÉN VIDAL DE VILANOVA	335
381. MORT D'EN BATLE, ARGENTER	335
382. MORT D'EN BALAGUER, DE ALZÉZIRA	335
383. DE MOLTA PEDRA	336
384. DE PERDONANÇA DE LA SEU	336
385. DEL QUE LANÇAREN A LA RAMBLA	336
386. DELS DOS JERMANS QUE PENGAREN	336
387. MATAR DE HÒMENS EN VALÈNCIA	337
388. COM MORÍ MOSSÉN MIQUEL GALÍ	337
389. MORT DE JOHAN ÇABATA	337
390. DE LA GRAN GELADA E FRETS	337
391. COM FONCH DEGOLADA NA MARIA	338
392. COM FONCH MORTA NA PROENÇALA, BELA E MOLT SOPTILL	338
393. COM PERDÉ LA MÀ EN MIRACLE	338
394. DEL NEBOT DE LA SENYORA NA PUG	339
395. DE L'OSTALER DE LA CADENA	339
396. MORT DE MARTÍ DE LA PONT	339

397. COM PENGAREN A BATLET	339
398. COM FEREN .XII. JUSTÍCIES EN VALÈNCIA	339
399. COM PENGAREN A TREPAT, BARBER	340
400. PERDONANÇA DE LA SEU DE VALÈNCIA	340
401. COM MORÍ MOSSÉN JOHAN CATALÀ	340
402. DE LA MORT DE MOSSÉN CALATHAYÚ	341
403. EMPENORADA GANDIA	341
404. LO NEBOT DEL PAPA ENTRÀ EN VALÈNCIA	341
405. DELS ACTES DE BARCELONA	342
406. LOS PAGESOS DE REMENÇA, LIBERTAT	342
407. D'EN PERDIGÓ, CONTRA LO CHRISTIÀ NOVEL	342
408. LO CHRISTIÀ NOVEL DIU ALS DIPUTA[T]S	343
409. COM FONCH PENJAT EN PERDIGÓ	343
410. MISATGÉS A LA SENYORA REYNA DE BARCELONA	343
411. DEL CRUEL CONSEL E PRESTA CENTÈNCIA	343
412. DE LA MONEDA E PROVESIONS	344
413. COMPTE DE PALÀS, CAPITÀ	344
414. LA SENYORA REYNA AB SA GENT SE METEREN EN LO EPISCOPAT	345
415. LO SENYOR REY ERA AB SON GENRE EN FOYS	345
416. CONCÒRDIA DEL SENYOR REY E DEL REY DE FRANÇA	345
417. LO SENYOR REY DEMANA AJUDA A ÇARAGOÇA	345
418. DIPUTATS FAN LETRES A VALÈNCIA	345
419. ASETGAREN LA SENYORA REYNA	346
420. MISATGÉS DEL REY DE FRANÇA A BARCELONA	346
421. DON ALFONSO CONTRA LEYDA	346
422. LO SENYOR REY PER LO PRINCIPAT	346
423. COM FONCH DEPOSAT LO SENYOR REY	346
424. DEL SALT DE L'EPISCOPAT CONTRA [LA] REYNA	347
425. EN VALÈNCIA FEREN .XII. JUSTÍCIES	347
426. MISATGÉS DE VALÈNCIA A BARCELONA	347
427. LO SENYOR REY FONC EN BALAGUER	348
428. FAGARDO ENTRÀ EN VALÈNCIA	348
429. MORT DE GALBES E DE GALENT	348
430. N'AGULÓ E SA GENT SE DONAREN	348
431. DELS FRANCESOS QUE ENTREN EN AJUDA DEL SENYOR REY	349
432. CAPITANS DE BARCELONA	349
433. LOS CATALANS CRIDEN LO SAGRAMENTAL	349
434. DE LA BATALA DE RUBINATS	349
435. LA SENYORA REYNA FON DELIURA	350

436.	SCARAMUCES E MORTS DE FRANCESOS	350
437.	COM SE DONAREN AL REY DE CASTELLA	350
438.	SENYOR REY E FRANCESOS, LA VIA DE BARCELONA	350
439.	BARCELONA DEROQUEN CASES E ORTS	350
440.	LO SENYOR REY SOBRE BARCELONA	351
441.	DELS GRANS COMBATS A BARCELONA	351
442.	LA SENYORA REYNA EN VALÈNCIA E DON PEDRO	351
443.	LO DON PEDRO DEMANA AUXILI	351
444.	TENGUEREN CONSEL GENERAL	351
445.	SOU QUE VALÈNCIA DONÀ	352
446.	PRESA DE BALAGUER	352
447.	PARAREN TAULA A SANCTA TECLA	352
448.	BARCELONA FERÍ EN LO CAMP DEL SENYOR REY	352
449.	LO SENYOR REY POSÀ CAMP SOBRE VILAFRANCA	352
450.	LO CAMP A TARAGONA	353
451.	BARCELONA DONÀ FE AL REY DE CASTELA	353
452.	GENT D'ARMES PER AL SENYOR REY	353
453.	CRIDA DE LES VITUALES	353
454.	DEL COMBAT DE TARAGONA	354
455.	COM TARAGONA SE DONÀ AL SENYOR REY	354
456.	VALÈNCIA FEREN ALIMARES PER LA BONA NOVA	354
457.	PRESÓ DELS CONSELÉS DE TORTOSA	354
458.	VITUALES PER A TORTOSA	355
459.	PER BARCELONA CRIDAREN «REY DE CAS[TELLA]»	355
460.	PARTICHS (SIC) LOS FRANCESOS	355
461.	ALBARANS DE DON JAUME DE ARAGÓ	355
462.	CENTÈNCIA DELS HÒMENS DE DON [JAUME D'ARAGÓ]	355
463.	DON JAUME PRÈS LO CASTEL D'ESLIDA	356
464.	PER COBRAR LO CASTEL D'ESLIDA	356
465.	PER MOLTES [GENTS?] COREGUT LO REGNE	356
466.	DON JOHAN D'ÍXER E MENAXAUT	357
467.	TREVES DELS REYS	357
468.	COM FONCH PRES PERPINYÀ	357
469.	D'EN TORÀ, DIPUTAT, SE DONÀ	357
470.	PECÚNIES ACABADES DE BARCELONA	358
471.	MENDOÇA COREGUÉ LO MAEST[R]AT	358
472.	MORTS PER DON JAUME	358
473.	COM VENGUEREN DEL SENYOR REY LOS CAVALÉS	358
474.	DON PEDRO D'UREA JURAREN PER VISREY	358

475. MORT PER LO CASTEL DE MIRAVET	359
476. PARTÍ DON PEDRO CONTRA DON JAUME	359
477. PRES LO CASTEL DE ALMAÇORA	359
478. DELS PRESOS QUE DON PEDRO PRENGUÉ	359
479. ARMADA DE CATALANS	359
480. POROGACIÓ DE TREVES DELS REYS	360
481. VALÈNCIA DONÀ SOU A GENS D'ARMES	360
482. PRESA DE BESTIAR DE TORTOSA	360
483. COM LOS REYS HEREN CONCORTS	360
484. DE REQUENA, GENT D'ARMES	360
485. PER ANAR CONTRA REQUENA	361
486. ARMADA DE CATALANS	361
487. CRIDA DE LES TREVES DELS REYS	361
488. EN BARCELONA, MISATGÉS DE CASTELA	361
489. LO REY DE CASTELA RENUNCIÀ A CATALANS	361
490. DE ELEGIR COMPTE DE BARCELONA	362
491. BREGUA DEL MAEST[R]AT E DE TORTOSA	362
492. DELS MORTS E PRESOS DE TORTOSA	362
493. PARAREN TAULA DE ACORDAR	362
494. BARCELONA TRAMÉS A DON PEDRO	363
495. DON PEDRO DE PORTOGAL ENTRÀ EN BARCELONA PER SENYOR	363
496. NENGÚ NO JURE RES DE DÉU	363
497. CENTÈNCIA DE MICER STHOPINYÀ	363
498. COMPTE D'OLIVA AMPRÀ GENT	364
499. PAU DEL SENYOR REY E [LO] REY DE CASTELA	364
500. DON PEDRO CRIDÀ <i>PRÍNCIP NAM</i>	364
501. DEL CAPITÀ DE LEYDA	364
502. SENYOR REY SOBRE LEYDA	364
503. SENYOR REY E SENYORA REYNA SOBRE LEYDA	365
504. LEYDA SE DONÀ AL SENYOR REY	365
505. SOU QUE DONÀ VALÈNCIA	365
506. DON PEDRO VEL·LÀ A LA VERGE MARIA	365
507. LA SGLÉSIA DE ALBAL SE CREMÀ	365
508. GENT D'ARMES DE CASTELLA	366
509. PARTÍ LO COMPTE AB GENS D'ARMES	366
510. BREGA DEL COMPTE CONTRA LOS CASTELLANS	366
511. DE LES FUSTES DEL REY DE NÀPOLS	366
512. CONSEL GENERAL CONTRA DON JAUME	366
513. FONCH TRETA LA BANDERA CONTRA DON JAUME	367

514. CAPITANS DE LA GENT	367
515. DEL COMBAT CONTRA DON JAUME	367
516. COM DON JAUME SE DONÀ	367
517. TOCAREN CAMPANES PER LA PRESA	368
518. HONOR A LA BANDERA	368
519. COM ENTRÀ DON JAUME, MULER E FILLS PRESOS	368
520. LO DON JAUME AL CASTEL DE XÀTIVA	368
521. DON PEDRO VOLC FER CENTÈNCIA DE MOSSÉN ÇAPLANA E DE MOSSÉN PINÓS	369
522. DON PEDRO TRAMET PER DON PIAMUNT	369
523. MORT DE MOSSÉN REQUESENS	369
524. DON PEDRO NO CONFIA DELS CATHALANS	369
525. DON FERANDO ENTRÀ EN VALÈNCIA	370
526. DE LA PRESA QUE FÉU LO DON FERRANDO DELS CATALANS, E DELS PRESONÉS	370
527. FESTA COLENT E PROFESÓ	370
528. FON EN VALÈNCIA LA SENYORA REYNA	371
529. VULDECONA SE REBEL·LÀ	371
530. VALÈNCIA ACORDÀ GENT	371
531. LA SENYORA REYNA MANÀ QUE FOSEN PRESES .V. MONJES	371
532. DE LA CRIDA DE LES DONES CANTHONERES	371
533. LA SENYORA REYNA AMPRÀ EN VALÈNCIA	372
534. DE LES DONES QUE FÉU METRE EM PRESÓ	372
535. PARTÍ LA SENYORA REYNA DE VALÈNCIA	372
536. LA GENT D'ARMES DE VALÈNCIA	372
537. DE LA BREGUA DEL SENYOR MAESTRE DE MUN[TESA]	372
538. FONCH EN VALÈNCIA LO SENYOR REY	372
539. DONATIU DE VALÈNCIA AL SENYOR REY	373
540. PARTÍ LO SENYOR REY	373
541. DELS CARTELS DE LES RENDES DELS FRARES E DE CAPELANS	373
542. FOREN PRESOS LOS DE MORELA	373
543. DE DON PEDRO DE PORTOGAL	374
544. ENTRÀ EN VALÈNCIA LO SENYOR REY	374
545. FEREN MOSTRA GENT D'ARMES	374
546. DEL COMPTE D'OLIVA E DON PERO MAÇA	374
547. FESTES DE BARCELONA	375
548. DE LES GALERES DEL REY DE NÀPOLS	375
549. DE AMPOSTA POSAREN CAMP	375
550. DE DON PEDRO DE PORTOGAL	375

551. DELS BALESTÉS DE VALÈNCIA	375
552. CORTS EN SANT MATHEU	376
553. DE LES VITUALES DE MOSSÉN CABALENYES	376
554. DELS BALESTÉS DE EXÀTIVA	376
555. DEL TRACTE DELS CAVALÉS CATHALANS	376
556. BANDOS DE ÇARAGOÇA	377
557. LO SENYOR REY VOLC QUE JUREN SON FILL	377
558. COM FONCH JURAT LO PRIMOGÈNIT	377
559. POROGACIÓ DE CORTS DE SANCT MATHEU	378
560. LO SENYOR REY CONTRA LO ARMENDARI	378
561. MICER PAGÈS VENCH EN VALÈNCIA PER AMPRAR PER LO SENYOR REY	378
562. COM PARTIREN LOS BALESTÉS	378
563. PARTÍ LA SENYORA REYNA EN ÇARAGOÇA	379
564. GERONA SE DONÀ A BARCELONA	379
565. LA SENYORA INFANTA E SON FILL FOREN A SOGORP	379
566. COM FOREN MISATGÉS A L'INFANT	379
567. DE L'AVALOT DE DÉNIA	379
568. L'ARMADA DE CATHALANS A TARAGONA	380
569. COM LO SENYOR REY DEMANÀ AJUDA	380
570. DON ALFONSO VENC EN VALÈNCIA	380
571. LA SENYORA INFANTA E SON FILL, AUXILI	380
572. LOS REGNES CANSATS DE MAL	381
573. LA PRESA DEL CAS[T]EL DE AMPOSTA	381
574. DE LA MORT DE DON PEDRO DE PORTOGAL	381
575. DOL DE LA MARE DE DON PEDRO	381
576. DEL CAMP SOBRE TORTOSA	382
577. DE MOSSÉN LOÍS DE CASTELVÍ, DE DOS NAUS	382
578. COM SE DONÀ TORTOSA AL SENYOR REY	382
579. LO SENYOR REY DEMANA AJUDA	383
580. LO SENYOR REY SE PARTÍ PER A SARAGOÇA	383
581. SENYORA REYNA FONCH [A] AMPURDÀ	383
582. DE LA CRIDA PER LO REY DE FRANÇA	383
583. DE FRANCI LOBET	384
584. LO SENYOR REY FONC EN VALÈNCIA; AMPRÀ	384
585. LO SENYOR REY E SENYÓS, A MISSA A SANT JOHAN	385
586. MISSATGER DEL DUCH DE BORGUNYA	385
587. LOS DE GIRONA AN COREGUT LO CAMP	385

588. LO POBLE CANSAT, VOLENT AJUDAR AL SENYOR REY, E NO TRO- BAVEN ESPEDIMENT	385
589. DE DON JOHAN DE CARDONA	386
590. DE LA CRIDA DE TENIR ROCÍ	386
591. MOSTRA PER AL SENYOR REY DE AJUDA	386
592. COM SE PARTÍ LO SENYOR REY DE VALÈNCIA	386
593. DE BONET, COM NAFRÀ A MOSSÉN SANCES	387
594. LO REY DE CASTELLA, BATALA CONTRA LOS BARONS	387
595. MORT DE MOSSÉN VILAROGA, PREVERE	387
596. MORT DE MOSSÉN FRANCÍ DESVALS E DE ALTRES	387
597. BATALLA DEL SENYOR PRÍNCEP CONTRA CATALANS	388
598. COM FONCH PRES LO MAESTRE DE MUNTESA, E AL (BLANC)	388
599. DE LA MALALTIA DE LA SENYORA REYNA	388
600. DEL CAVAL QUE'S VENÉ PER .VI. ^M SOUS	389
601. COM MORÍ LA SENYORA REYNA DONA JOHANA	389
602. REMEMBRANÇA DE LA SENYORA REYNA	389
603. LA CONFRARIA, REMEMBRANÇA	389
604. LO SENYOR PRÍNCEP SABÉ [LA] MORT DE SA MARE	389
605. ACABATS LOS OBSEQUIS EN ÇARAGOÇA	390
606. LOS BARONS PROMETEREN AJUDA	390
607. MISATGER DE ÇARAGOÇA A VALÈNCIA	390
608. DE LES FUSTES DELS CATALANS	390
609. MAESTRE DE MUNTESA ENTRÀ EN VALÈNCIA	391
610. DELS PRESONÉS CATALANS, COM YISQUEREN	391
611. DEL CASTEL DE AMPÚRIES FO PRES	391
612. PERE DE SANTGILL MATÀ SON COSÍN GERMÀ	392
613. DE LA GRAN PRESA E VICTÒRIA DEL SENYOR [REY]	392
614. DE PEROT JOHAN, BRODADOR	392
615. DE LA GENT DE ARAGÓ	392
616. DE LA MORT DEL GERMÀ DEL REY DE CASTELA	393
617. DE LA BREGA DEL CAMP DE TARAGONA	393
618. LO SENYOR REY COBRÀ LA VISTA	393
619. DE ORIOLA, LOS BANDOS	393
620. DE LA COMETA QUE'S MOSTRÀ	394
621. MISATGÉS DE VALÈNCIA A HORIOLA	394
622. MISATGÉS A L'INFANT DON ANRICH	394
623. DELS MISATGÉS QUE FOREN A HORIOLA	394
624. DEL FOCH DE LA SEU E DEL RETAULE	394
625. GOVERNADOR LO COMPTE CORELA	395

626. ANAR A ÇARAGOÇA AL SENYOR REY	395
627. MISATGÉS DEL REY DE NÀPOLS	395
628. ENTRADA DEL COMPTE CORELA, GOVER[NADOR]	395
629. LO SENYOR PRÍNCEP ENTRÀ EN VALÈNCIA	396
630. CRIDA DE NO JURAR	396
631. JOCHS DE CANYES	396
632. PARTÍ LO SENYOR PRÍNCEP A HORIOLA	396
633. MATRIMONI DEL SENYOR PRÍNCEP AB LA PRINCESA DE CASTELA	397
634. CORTS DE MONÇÓ	397
635. LO SENYOR REY DEMANÀ A LES CORTS	397
636. BREGA DE DON JORDI CENTELLES E MOSSÉN ESTANYA	397
637. DEL REXAT DE LA CAPELLA DE SANT PERE	398
638. MORT DE CALAFORA, QUE FÉU SON CUNYAT	398
639. LOS TURCHS, PRES LO NEGREPONT	398
640. COBLIURE FURTÀ LA DONZELLA	398
641. MORT DE PERE FRÍGOLA	399
642. DE LA HOBRA DE ALBORAYA, E DELS QUE Y MORIREN	399
643. LES NOCES DE LA FILLA DE DON CARLES	399
644. DE MOSSÉN ALTOBELLO, DE LA FUSTA	400
645. [COM LO DUCH JOHAN ERA MORT]	400
646. [DE MOSSÉN ÇANOQUERA]	400
647. COM CAYGUÉ MOSSÉN ALMÚNIA	400
648. DEL FADRÍ QUE CAYGUÉ	401
649. DEL MORO QUE METEREN EN LO COFRE	401
650. DE MUNTAGUT CONTRA LO AGUILAR	401
651. DEL PEXS QUE LANÇÀ LA MAR	402
652. DE LA BREGA, E MORT DE DOS	402
653. CRIDA QUE NO PORTEN SPASA	402
654. BANDEJAR COMOVEDÓS DE BREGA	402
655. BREGA DE DOS JERMANS LADRONES	402
656. COM TRENQUÀ MICALET, E MO[R]T LO PAPA	403
657. MORT DEL JERMÀ DEL COMPTE [CORELLA]	403
658. DUCH DE BURGUNYA	403
659. LO FILL DE DON CARLES SE DONÀ AL SENYOR REY	403
660. EN COPORUL SE TRENQUÀ LA CUXA	404
661. LO FILL D'EN COPORUL MATÀ LO CAR[R]O	404
662. MORT DE MOSSÉN GILL MO[N]YÓS	404
663. MORT D'EN BERENGUER MARTÍ, PERAYRE	404
664. DEL JOVE PEXCADOR QUE ESCAPÀ	405

665. MORT QUE FÉU LO BISCAYÍ A LA PEXCATERIA	405
666. MORT DE MOSSÉN BERENGUER MERCADER, BATLE	405
667. MICER ANDREU SART, POPLEXIA	405
668. PROFESÓ PER VICTÒRIA AL SENYOR REY	406
669. DEL LAMP QUE MATÀ LA DONA	406
670. LO SENYOR REY, PROP DE BARCELONA	406
671. MORT DE N'EXIMENO, DE PATRAYS	406
672. COM SE MOSTRÀ COMETA	406
673. MORT DE PERE MA[R]CH	407
674. COM FONCH NAFRAT EN BERNAT GUITART	407
675. COM FONCH NAFRAT MUNTAGUT	407
676. DEL FILL DE N'AGUILÓ E D'EN MIRACLE	407
677. COM FONCH MORT NÖFRE MARTÍ	408
678. COM FONCH NAFRAT GASPAS EXIMENES	408
679. COM FONCH MORT EN ROÍS, MERCADER	408
680. COM ENTRÀ MICER RODRIGO DE BORJA, CARDENAL BISBE E LEGAT, EN VALÈNCIA	408
681. CONVIT QUE FÉU LO CARDENAL E BISBE	409
682. VENCH LO CARDENAL DE LEYDA	410
683. CARDENAL [E] JURATS A LA TRINITAT	410
684. TOT LO CLERO, AL PALAU DEL SENYOR BISBE	410
685. DE HELEGIR .XII. PREVERES	410
686. COM APARELAREN LOS CARRÉS PER HON AVIA PASAR LO SENYOR CARDENAL E BISBE	411
687. AL MONESTIR DE SANCTA CLARA, LO CARDENAL	411
688. PARTÍ DE VALÈNCIA LO SENYOR CARDENAL	411
689. DEL COMPTE CORELA E DON PERO MAÇA	412
690. DE LA DONA MORTA DEGOLADA	412
691. DE .VI. JUSTÍCIES EN VALÈNCIA	412
692. DE LA MOLTA PEDRA, E DE LA CAÇA	412
693. PERDONANÇA DE LA SEU	413
694. LO SENYOR PRÍNCEP E REY ENTRÀ EN VALÈNCIA	413
695. LO SENYOR PRÍNCEP FÉU METRE EN PRESÓ ALCAVOT[E]S	413
696. DEL CADAVAL QUE TANS MORIREN DEL CÓRER LOS BOUS	413
697. JOCHS DE CANYES DEL SENYOR PRÍNCEP	414
698. VENCH DEL SENYOR REY LO CARDENAL LEGUAT	414
699. PACTES DEL SENYOR REY E DE BARCELONA	414
700. PACTES CONCORDATS E CAPÍTOLS	414
701. ENTRÀ LO BISBE DE XERÉS	414

702. ENT[R]À LO BISBE DE SIGONÇA EN VALÈNCIA	415
703. LO GRAN PRESENT DEL CARDENAL AL BISBE	415
704. COM LO SENYOR REY HERA ENTRAT EN BARCELONA EN GRAN HONOR	415
705. LA GRAN FESTA DEL[S] HOFICIS	416
706. LO GRAN CONVIT QUE FÉU LO CARDENAL AL BISBE	416
707. GRANS FESTES	417
708. GRANS FESTES	417
709. LO SENYOR PRÍNCEP E REY FÉU LO FILOL DE MOSSÉN LOÍS FERRER	418
710. DE LA MORT DE MOSSÉN DIAGO FURTADO	418
711. LO CARDENAL E BISBES SE PARTIREN PER A CASTELLA	419
712. DE MORT DE LEOPART E DE LA DONA	419
713. PARTÍ LO SENYOR PRÍNCEP	419
714. LO SENYOR REY DONÀ LES ARMES A'N ÇAHERA, E .VIII. ^M [SOUS] DE RENDA	419
715. DEL GRAN FRET E FORTUNA EN MAR	420
716. LO MAESTRE DE MUNTESA, VISREY	420
717. DEL GRAN VENT QUE FÉU DE PONENT	420
718. LA MOLTA HONOR DEL SENYOR CARDENAL	420
719. PERPINYÀ SE DONÀ AL SENYOR REY	420
720. MORT DEL BISBE DE TORTOSA	421
721. COMBAT AL CASTEL DE PERPINYÀ	421
722. LO SENYOR REY AMPRÀ GENT E DINÉS	421
723. DE DONAR SOU PER SOCÓRE[R] LO SENYOR REY	421
724. DELS SENYÓS QUE FOREN A PERPINYÀ	421
725. DE MOSSÉN MILÀ, COM LI HYSQUEREN DESFREÇA[T]S	422
726. PRENIEN SOU E FIEN MOSTRA	422
727. DEL CAMP DELS FRANCESOS	422
728. MORT DEL CAPITÀ ARMENDARI	422
729. LOS FRANCESOS DONAREN COMBAT A LA VILA	423
730. PER DONAR COMBAT AL CAMP DELS FRANCESOS	423
731. DE LA VICTÒRIA DEL SENYOR REY	423
732. LA GRAN FAM QUE AVIEN PASAT	424
733. COM TORNÀ LO SENYOR CARDENAL EN VALÈNCIA	424
734. COM PARTÍ LO SENYOR CARDENAL E BISBES DE VALÈNCIA	424
735. COM PERIREN LES GALERES E GENT	425
736. DEL MORO QUE VENCH [A] ALAQUÀS	425
737. MORT D'EN JOHAN DIAMANT	425
738. LO SENYOR REY CONCORDAT AB LO REY DE FRANÇA	426

739. DE LOÍS PERPINYÀ E DE NA ÀNGELINA	426
740. COM VENCH DE NÀPOLS LO FILL DE MOSSÉN PRÒXITA	426
741. COM MORÍ LO CARDENAL DE L'AUC	427
742. DE LA FAM DE L'ANY .LXXIII.	427
743. D'EN THOMÀS GODAL E SA MULER	427
744. FALLIDA DE DOS MERCADERS A VALÈNCIA	427
745. DEL FOCH DEL CARER DELS CONILS	428
746. DELS ALBARANS QUE METEREN PER VALÈNCIA	428
747. D'EN ÇAPINYA, E MORT D'EN SCOLÀ, BARBER	428
748. DEL FOCH DE LES MAGDALENES	428
749. COM FUGÍ FRARE DAMIÀ	429
750. DEL SENYOR DE XÈRICA	429
751. DE MOSSÉN ROIG E MOR[R]O DE VAQUES	429
752. COM PRENGUEREN EUNA	429
753. DE LA MORT DE MESTRE CLIMENT	430
754. COM LO REY DE CASTELLA ERA MORT	430
755. COM JURAREN PER REYNA LA MULER DEL PRÍNCEP	430
756. COM JURAREN PER REY LO SENYOR PRÍNCEP	430
757. COM FEREN FESTA PER LA BONA NOVA	430
758. DELS TRES DIES DE FESTES	431
759. D'EN PERE SANCZES (<i>sic</i>), COM LO MATAREN	431
760. DELS FRANCESOS QUE VENIEN A EUNA	431
761. LO MAESTRE DE MUNTESA SE PARTÍ	431
762. LO FILL D'EN BELVIURE, COM LO FURTAREN	432
763. [D'EN SALIT]	432
764. DE LA REYNA VIUDA DE CASTELLA	432
765. DE BLAY REYFUGES, COM FONC PRES	433
766. DE LES MORTS DE L'ANY .LXXV.	433
767. DE MICER ROVIRA, COM FONC MORT	434
768. DELS QUATRE ÀNGELS DELS PORTALS	434
769. DE MOSSÉN BERNAT BALAGUER, PREVERE	434
770. DEL REY DE PORTOGAL, DEL MATRIMONI	435
771. DEL COMBAT DE LA SGLÉSIA DE BURGOS	435
772. DEL TÍTOL DEL SENYOR REY EN FERRANDO	435
773. COM FONCH DESBOST LO REY DE PORTOGAL	436
774. DE L'ARQUABISBE E MARQUÉS E OBEDIENÇA	436
775. D'EN VALENTÍ E DE LA SENYORA SA MULER	436
776. COM EN VALENTÍ SE FÉU FRARE	437
777. DELS MOLTS FURTS DE VALÈNCIA	437

778. FON PRES MOSSÉN JUST SANCES	437
779. MORT DE DON JOHAN, FILL DEL SENYOR REY	437
780. DE LES FESTES QUE SÓN FETES, E DEL MAL PASAT	438
781. DE LES MOLTES AYGÜE[S], E DE MAL E DAN QUE AN FET	438
782. DE LA NIT SPANTABLE E DEL DAN QUE FÉU	439
783. DE LES PROFESONS E CASES PIGADES	439
784. LES AYGÜES NO MANQUAR	439
785. COM LES AYGÜES NO MANQUAVEN	440
786. DE MESTRE AGOSTÍ FERRANDIS, FRARE DE SANT DOMINGO	440
787. COM LI TRAMETEREN QUE VENGUÉS A VALÈNCIA	441
788. COM SERMONÀ EN LA SEU	441
789. COM SERMONÀ LO DILUNS	442
790. COM SE PARTÍ DE VALÈNCIA	442
791. SERMONÀ A BINALESA	442
792. ANÀ A SANCTA ANNA	442
793. DELS ECLESÌASTI[CH]S, QUÈ DETERMENAREN	443
794. COM MORÍ DON JOHAN DE PRÒXITA	443
795. LA SEGONA VENGUDA DE VALÈNCIA	443
796. COM SE PARTÍ DE VALÈNCIA E ANÀ EN CASTELLA	444
797. COM MORÍ EN CASTELLA	444
798. DELS LOCHS DE MORTALITAT	444
799. MORTS ANY .LXXVI. DEL MAL DE COSTAT E PLEUSISIS	444
800. MEMÒRIA DE ALGUNS MORTS	445
801. DELS MORTS	445
802. MORTS	445
803. DELS QUE SÓN MORTS	446
804. DEL[S] QUE SÓN MORTS	446
805. MÉS DELS QUE SÓN MORTS	446
806. DELS MORTS	446
807. DELS MORTS	447
808. ANY .LXXVII. DELS MORTS	447
809. DELS MORTS	447
810. DELS MORTS	448
811. DELS MORTS	448
812. DE MICER MIQUEL DALMAU E DON JAUME	451
813. DE DON JAUME	452
814. DE LA CENTÈNSIA DEL SENYOR REY CONTRA DON JA[UME]	452
815. ENBAXADA A DON JAUME	452
816. DE LA MULER E FILLS DE MICER DALMAU	452

817. DE LA GENT D'ARMES	453
818. COM FONC MORT LO FILL DEL COMPTE	453
819. LO SENYOR REY PROMÉS ÉSSER EN CAMP	453
820. RIQUEA DE MICER DALMAU	453
821. DEL LOCH QUE HA PRES LO COMPTE	454
822. LO SENYOR REY VENCH A TORTOSA	454
823. DEL SENYOR REY, COM FONCH A TORTOSA	454
824. [FORCES ARMADAS CONTRA JAUME D'ARAGÓ]	455
825. DE MESTRE PINEDA, COM MORÍ	455
826. D'EN GUITART, DE ÇUEQUA	455
827. DE DEROQUAR LES TORES [DE LES] MESQUITES	456
828. COM AN AGUT POROGACIÓ DE L[E]S MESQUITES	456
829. DELS NOTARIS QUE SÓN FETS EN VALÈNCIA	456
830. COM FONCH FET RACIONAL EN GUILLEM ÇAHERA, E DE LUR MORT	457
831. D'EN BERNAT PENAROGA, FET RACIONAL	458
832. EN LA CASA DE N'ALBERT, TIRAVEN PEDRES	458
833. COM ROBAREN LA SGLÉSIA DE SANT SALVADOR	459
834. DE LA MORT DE L'OVATER	459
835. DE DON JORDI CENTELLES E DEL FILL D'EN JOHAN GARCIA	459
836. MORT DE MOSSÉN JOHAN DE CASTELVÍ	460
837. BREGA DELS CARNICÉS, NI QUANT DURÀ LA LUR CONCÒR[D]IA	461
838. DE LA CIUTAT DE SOGORP	461
839. MISATGÉS A SOGORP	462
840. DEL FURT EN LA SEU DE LA CAPELA [DE LA TRINITAT]	462
841. DEL FURT DEL CÀLZER DE MOSSÉN NOFRE	462
842. DEL MISATGER DE VENÈCIA	463
843. COM FOGIREN DE LA PRESÓ COMUNA	463
844. DE LA BREGUA DEL PAPORDE SANÇ	464
845. CRIDA DE MUSTAÇAP	464
846. CONTRA LO DON JAUME, SOU	464
847. LOS CAVALÉS, MISATGER AL SENYOR REY	464
848. COM LO DON JAUME S'ERA DONAT	465
849. LO FILET DE DON JAUME FONC AL CASTEL DE [XÀTIVA]	465
850. [MISSER MIQUEL DALMAU]	465
851. DEL BUFET D'EN JOHAN PERES, NOTARI	466
852. DE LA BREGUA DE MESTRE BIULAYGUA	466
853. D'EN CORRAL, LOCTINENT; DE LA BREGUA	467
854. DE L'HOME QUE SE N'ENTRÀ EN LA SEU FENT LO HOFICI DE VESPRES	468

855. DELS QUE FOREN BANDEJATS OFFICIALS	468
856. VEDAT UNA LEGUA ENTRON DE VALÈNCIA	468
857. CRI[D]A REAL QUE NO DONEN PA NI VI ALS DEL CAPÍTOL	468
858. COM LA CIUTAT TRAMETEREN [PER] LOS OFFECIALS	469
859. COM PENGAREN A DOS FILLS DE VALÈNCIA	469
860. COM PENGAREN A BERNAT, DE ALZEEZIRA	469
861. DE LES INIQUITATS E MALS DE SOGORP	469
862. DELS .LIII. PREVERES QUE FOREN FETS	470
863. DE LA BREGUA DE MOSSÉN BARBA E [MOSSÉN MIQUEL]	470
864. COM ENTRÀ LO SENYOR INFANT PER REGIR DE VISREY	471
865. CRIDA DE LES CANTHONERES	471
866. JOCH DE CANYES	471
867. LO SENYOR INFANT ACOMPANYÀ LO <i>CORPUS</i>	471
868. DE LA CENTÈNCIA DELS MOROS, E DE [LA] DONA	472
869. DE LA JUSTÍCIA DEL SENYOR INFANT QUE FA	472
870. DE LES MULERS DELS BONASTRES OFFEGADES EN LO RIU	472
871. D'EN MONSERRAT JUST, DE LUR MORT	473
872. MORT D'EN MONSERRAT JUST	473
873. COM FONCH TROBAT QUE'L FILL DE MICER DALMAU FÉU LA MORT CRUEL	474
874. DE LA PRESÓ DE MIQUEL DIES E DE PARDO	475
875. CENTÈNCIA DEL DIES E DE PARDO	475
876. LOS MALFATANS FOGIREN DE VALÈNCIA	476
877. DE LES JUNTES	476
878. DE LA PROFESÓ DEL <i>CORPUS CHRISTI</i>	476
879. DEL MES DE MAIG	476
880. COM FONCH DEGOLAT L'OM DE CASTELFABIT	477

*P*ublicat

en gener de 2011

per la Universitat de València

